ion drăguşanul

NOI, VALAHII



Cluj-Napoca, 2024

Moto: „Cu câtă durere, cu atâta dreptate, asemăna **un istoric al nostru istoria românilor cu o tragedie**! Aşa este, într-adevăr: istoria noastră, de la început şi până în momentul prezent, este **o adevărată istorie de patimi**”

(A. Papiu Ilarianu,
Istoria românilor din Dacia superioară,
Viena 1851, p. 1)

Strămoşul mitic

Dintotdeauna, românii din Carpaţi, care nu şi-au zis niciodată români, nici romani, ci s-au revendicat dintr-un strămoş mitic, *Flaccus*, zicându-şi *flaci*. Popoarele vecine au adaptat acest nume lexicului lor, numindu-i „germanii **Walach**, slavii **Volokh** sau **Woloch**, grecii **Vlachoi**, maghiarii **Olóh**, turcii, în la o dată ulterioară, **Ifflak**" (Walter Leaf), sau, preluând numele de la tătari, „bogdani" (Łucja Charewiczowa) şi aşa mai departe, dar puţini dintre megieşi şi, cu atât mai puţin, dintre români au încercat să-l şi identifice pe acest strămoş mitic, pe care, totuşi, mulţi îl considerau că ar fi fost vreun general roman, care i-ar fi colonizat în vechea Dacie.

Abia în anul 1549, un episcop maghiar din Egerul Transilvaniei, Anton Verancsics, avea să constate că nu a existat, în Dacia, „nici un general cu acest nume, conducerea sau auspiciile acestui Flaccus s-ar fi adăugat fie geţii, fie dacii sau orice altă naţiune a acestor locuri la Imperiul roman. Sunt pomeniţi aci Lucullus, Flaminius, August şi, în sfârşit, Traian, dar nici un Flaccus". Voi folosi rar note de subsol, pentru că citatele integrale (îmi displac cele trunchiate, trase la temă), le găsiţi, în ordine cronologică expuse în paginile acestei cărţi, inclusiv în „Anexe", în care am pus doar fragmente din istoria mai mult sau mai

puţin fabulată a primilor descendenţi ai strămoşului mitic al valahilor.

Există mai mult de o mie de studii despre această „enigmă a antichităţii”, la care „scriitorii greci antici s-au referit” evaziv şi adesea contradictoriu la aceşti descendenţi, la rândul lor mitici, care „apar pentru prima dată în poemele lui Homer” (Ross Marshall, John Pilkey), dar, mult mai fabulat şi mai ciudat, încă din anul 1767, sub „autoritatea Sfintei Scripturi” (James Parson), cercetările biblice identificându-l drept Peleg sau Phaleg, urmaşul lui Sem. În memoria subconştientă a omenirii, pentru că nu putem vorbi de o memorie conştientă nici măcar în privinţa studiilor trudite de erudiţi, dar care se bazează pe „legende atât de contradictorii încât aproape nimic nu se poate desluși din ele” (H. R. Hall), strămoşul mitic al troienilor, balcanicilor, armenilor, sciţilor, geţilor, tracilor, italienilor, francezilor (prin gali), boemilor şi ibericilor s-a numit Pelasg.

Despre *Pelasg*, numit peste milenii, de memoria subconştientă colectivă a europenilor *Flaccus*, există câteva mituri, inclusiv genealogice, născocite de cei interesaţi, într-o anumită epocă, să-l revendice drept „tatăl” lor primordial. Nici măcar creştinismul ca atare nu a ratat ocazia de a-l include pe *Pelasg*, recunoscut universal şi cu un anume temei, graţie lui Eschil, prin „demnitatea calmă, dar fermă, atașamentul necondiţionat faţă de legile ospitalității, simțul solemn al religiei și stăpânirea sentimentelor cu întreaga minte, care este capabilă de orice plăcere, fiind atras de simplitatea graţioasă a obiceiurilor străvechi” (R. Potter), valori pe care, de altfel le-au moştenit multe dintre

popoarele europene, care au la rădăcina lor un substrat etnic pelasg, şi astfel, pentru mulţi descendenţa din „tribu-rile pelasgilor a devenit o convingere” (Walter Leaf).

În vreme ce studiile religioase, bazate pe scripturi, le recunosc pelasgilor şi, prin ei, celţilor („Celții și sciții au fost mai întâi pelasgi”), descendenţa din Peleg, fiul lui Sem, pentru traci s-a preferat, ca individualizare etnică „spiţa lui Iafet”. Dar despre o primă răspândire a acestor populaţii pelasge, după unii civilizatoare, după alţii „clase de populații războinice și turbulente” (Hyde Clarke), exisă sugestii rezonabile chiar şi în aceste studii religioase, care pretind că „nu se poate pune la îndoială că **pelasgii** sau go-merienii și-au întemeiat statalităţi în Grecia, încă de pe vremea lui Sem și Ham, dar şi în locurile în care au migrat, primii în părțile răsăritene, iar cei din urmă în Africa, adică în **Egipt**, **Etiopia** etc. și, de asemenea, în același timp în care Magog, fratele lui Gomer, împreună cu Meşech și Tu-bal, și-au întemeiat statalităţile lor spre nord; și este foarte clar că ei **vorbeau limba tatălui lor**, în toate părțile **Greciei** și **Sciţiei**, până în vremea când Deucalion (vremea Potopului lui Noe, numit la greci potopul lui Deucalion**,** potop care fusese din vreme prorocit, pentru primăvara acelui an **3800 înainte de Hristos**) i-a alungat pe acei pelasgi, după ce fuseseră stabiliți acolo de câteva genera-ții” (James Parson).

Cel mai cunoscut mit al lui Pelasg este, totuşi, cel grecesc, un mit alegoric şi figurativ (în fond, Timpul îşi devorează fiii; iar de aici şi trimiterea justificată spre îndătinatul *Moş Ene*): „În urma scriptelor în care, conform scriitorilor antici greci, romani și egipteni, au fost plasați

pelasgii, regiunea lor acoperă părți din jumătatea Italiei, aproape toată Albania, toată Iugoslavia, sudul Bulgariei, vestul Asiei Mici din Turcia și tot Cipru, cu Grecia modernă ca epicentru. Explicând aria geografică a pelasgilor, vom continua cu **mitul lui Pelasgus**. Revenind în istorie, din majoritatea scenariilor pe care le avem, Lycaon, fiul lui Pelasgus și al doilea rege al Arcadiei, a săvârșit un sacrilegiu când i-a servit lui Zeus un fel de mâncare din fiul său, măcelărit și dezmembrat, pentru a vedea dacă regele zeilor era cu adevărat atotștiutor. Zeus, în schimbul faptelor îngrozitoare, l-a transformat pe Lycaon într-un lup și i-a stârpit pe unii dintre fiii săi, cu excepția lui Nyctimus; care reprezintă noaptea. Frații lui Nyctimus, Oenotros și Peucetios, au primit ajutor de la acesta pentru a se stabili în Italia, în regiunile pe care le cunoaștem astăzi ca Apoulia (Puglia) și Calabria, și s-au extins în Campania, Lazio și Toscana” (Ilias Jeorgiou Mános).

Pe linie genealogică, „Hellanicus din Lesbos, un istoric inclus de Dionisie din Halicarnas printre cei care s-au limitat la a copia ceea ce au găsit în cronicile templului”, consemna, cu trimitere la anul 1539 î. Hr. şi la întemeierea dinastiei Arcadiene: „Din Pelasgus și Menippea s-a născut Phrastor, din care Amyntor era fiu, și, succesiv, unul din celălalt, Teutamides și Nanas. Sub domnia acestuia din urmă, pelasgii din Tesalia, hăituiți de eleni, au ajuns să navigheze spre vărsarea râului Spina, în Golful Ionic, unde și-au lăsat vasele, pentru a merge să pună mâna pe Cortona și să găsească o nouă colonie în Tirenia” (Louis Charles Francois Petit-Radel).

Marea majoritate a istoricilor care au studiat, pe baza puţinelor mărturii şi mituri, această enigmă a antichităţii, numipă pelasgi, au concluzionat că pelasgii nu au însemnat vreodată un popor „și că numele în sine nu este probabil deloc numele unui trib”, ci „un nume colectiv, aplicat unui număr de triburi… diverse și neînrudite, care s-ar putea să fi suferit din cauza presiunii comune a împingerii tracilor. Dar destinul comun și nevoile de apărare împotriva inamicului comun trebuie să-i fi forțat de la început într-un fel de confederație” (Walter Leaf). Adevărul poate fi undeva la mijloc, pentru că unirea acestor triburi, înrudite sau nu, ţinea de ceea ce Eschil numise ca fiind o religie comună, cu evlavia, ritualurile şi obiceiuri la care aceste triburi, de fapt populaţii, înrudite sau nu, au aderat. Edwin Grosvenor susţinea că „pelasg” înseamnă „robust sau puternic” şi că, deci, şi „denumirea de vlah, prin care, până de curând, erau cunoscuți în mod obișnuit în străinătate, este redarea slavă a urmaşilor romanilor, pe care o purtau şi țăranii daci, cuvânt care înseamnă și robust sau puternic”, deşi, în cărţile sacre ale omenirii, pelasgii erau numiţi „capetele negre” („După Anu, Enlil, Enki şi Nin-harsagga au condus capetele negre”[1]).

Din punctul meu de vedere, prin eponimul *Flaccus*, memoria subconştientă a românilor onorează iniţiatorul primordial, care i-a dăruit „legile divine”[2]. Din acest *Flaccus* (Pelasgus) s-au revendicat românii şi strămoşii lor pelasgi, de-a lungul mileniilor, deşi contactul lor a fost doar cu discipolii iniţiatorului, eponimul Pelasg fiind acela

---

[1] *The Sacred Books, Cea mai veche istorie a Creaţiei*, tradusă de James Legge, Oxford, 1879 p. 63

[2] Strabon, *Geografia*, II, VII, 11, p. 205

prin care grecii conservau, de fapt, un fenomen cognitiv al nuntirii cosmice, prin care „Sufletul Pământului” (Fiul Muntelui) împrumuta elemente din „Sufletul Cerului” sau, altfel spus, cunoaşterea Sinelui Universal începuse să se facă prin cunoaşterea Sinelui Individual, pornindu-se de la convingerea că „Sinele Individual şi Sinele Universal trăiau împreună în grota inimii, ca lumină şi umbră”[3]. Se, îmbinau, atunci, două fenomene ale cunoaşterii, similare „fenomenului” lui Kant şi „imanentului” lui Blaga, pentru că se considera că prin „cunoaşterea naturală se ajunge la un rezultat, iar prin cunoaşterea supranaturală, la altul”[4], dar cum scopul acestui eseu este altul, şi anume tentativa de identificare a unui „erou eponim”, mă voi opri aici cu aceste consideraţii care ţin de istoria culturii, în ciuda faptului că ele nu pot fi ignorate cu totul, pentru că, vorba lui Strabon, şi istoria se află încifrată şi disimulată în „mituri vechi, deoarece oamenii, mai demult, îşi arătau mai pe ocolite părerile pe care le aveau despre natura lucrurilor şi împleteau mereu poveşti în desluşirile lor. Negreşit, nu este uşor să dezlegi cu precizie enigmele, dar dacă se adună la un loc şi se compară un mare număr de mituri, unele concordând între ele, altele contrazicându-se, mai lesne s-ar putea descoperi adevărul din ele. De pildă, miturile care vorbesc despre plimbările prin munţi, atât ale slujitorului unui cult, cât şi ale zeilor înşişi, şi despre acei cu adevărat posedaţi, decurg din aceleaşi principiu pentru care zeii socotesc locuitori ai cerului şi prevăzători ai altor lucruri, cât şi ai semnelor cereşti”[5] .

---

[3] Katha-Upanishad I, p. 31
[4] Eesha-Upanishad, p. 16
[5] Strabon, *Geografia*, II, X, 23, p. 442

Un mit născocit de viitorul Papă Pius II (1458-1464), înainte de anul 1501, când îşi publica opera geografică „Historia rerum ubique gestarum locorumque descriptio", vorbind în capitolele I, II şi IV, dedicate ţinuturilor „De Hungaria"[6], despre o „presupusă descendenţă din Flaccus, dedusă din versurile lui Ovidiu („Epistolae ex

---

[6] „Transilvaniam incolunt Valachi, qui genus Italicum sunt, quemadmodum paulo post referemus. Valachia perquam lata regio est, a Transilvanis incipiens usque ad Euxinum protensa pelagus, plana ferme tota, et aquarum indigua; cuius meridiem Ister fluvius excipit, septemtrionem Roxani occupant, quos nostra aetas Ruthenos appellat, et versus fluvium Thiram nomades Scytharum genus, quos Tartaros hodie vicitamus. Hanc terrani ncoluerunt quondam Getae, qui Darium Hisdaspis filium turpi fuga repolerunt, et Lysimachum Regem vivum in potestate pertraxerunt, et. Thraciam pluribus cladibus affecerunt. Postremo Romanis armis subactivac deleti sunt. Et colonia Romanorum, quae duces coerceret en deducta, Dues quodam Flacco, a quo Flaccia nuncupatat Exin longo temporis tractu; corrupto, ut fit, vocabulo, pro Flaccis Valachi apellati; sermo adhuc genti Romanos est, quamvis magna ex parte mutattts, et homini Italieo fix intelligibilis. Valachi et insulas Instri accolunt , inter quas Pencen apud veteres fama notatam, et in Thracia quoque sedes habent. Valachi gens olim Romana, cum magnis copiis a Graecis accersiti, Andrianopolim duxere". *Aeneas Sylvius* (Piccolomini – n. n.), *Historia de Europa. De Hungaria, Cap. I, II, IV.* – apud Lauriani, A. Treb, *Coup d'oeil sur l'Histoire des Roumains*, Bucureşti 1846, p. 34, subsol, drept confirmare a afirmaţiei lui August Treboniu Laurian din pagină, şi anume: „Les Romains y amenèrent des colonies pour défendre le pays contre les invasions des barbares, sous le commandement de Flaccus, du nom duquel il fut nommé Flaccia, mais ce mot se corrompit avec le temps, comme il arrive d'ordinaire, et les habitants au, lieu de Flacci, furent appelés Valachi" („Romanii au adus acolo coloni pentru a apăra țara împotriva invaziilor barbarilor, sub comanda lui Flaccus, de al cărui nume ţara a fost numită Flaccia, dar acest cuvânt este corupt cu timpul, așa cum se întâmplă de obicei, iar locuitorii, în loc de Flacci, se numeau Valachi")

Ponto”, liber IV, eleg. IX)[7], printr-o greşită interpretare, avea să facă epocă în spiritualitatea românească, descendenţa dintr-un presupus general roman fiind, mai întâi, îmbrăţişată cu entuziasm de către reprezentanţii şcolii ardelene[8], apoi refuzată discret, aproape condescendent[9], Nicolae Iorga lansând compromisul unui „erou eponim (care ar fi dat numele său valahilor şi pământurilor locuite de ei – n. n.) fabulos”[10], mai ales că numeroşi călători străini preluaseră mitul lui *Aeneas Sylvius* (numele de autor al lui Enea Silviu Piccolomini – 1405-1464 –, umanistul italian care avea să ajungă viitorul Papă Pius al II-lea). Ulterior, teza aceasta avea să fie ultimativ şi decisiv combătută de către istoriografia românească, pentru că entuziasmul patriotard se cam domolise şi pentru că se înţelesese că Piccolomini dăduse „o deosebită amploare afirmaţiilor umaniştilor italieni Poggio Bracciolini[11] şi Flavio Biondo[12], care susţinuseră originea latină a românilor”[13], şi, astfel, mărturii interesante, în care se afla un sâmbure de adevăr, au fost abandonate drept simple fa-

---

[7] Academia RSR, *Călători străini despre Ţările Române*, Vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1968, p. 470

[8] Lauriani, A. Treb., *Coup d'oeil sur l'Histoire des Roumains*, Bucureşti 1846, p. 34

[9] Iorga, N., *Istoria comerţului românesc românesc / Epoca Veche*, Bucureşti 1925, p. 39

[10] Ibidem, p. 516, subsol

[11] Născut în 11 februarie 1380 – mort în 30 decembrie 1459

[12] În latină, Flavius Blondus, 1392 – 4 iunie 1463; autorul cărţii „*Historiarum ab inclinatione Romanorum imperii decades*”, scrisă între anii 1439-1453 şi publicată la Veneţia în 1483.

[13] Academia RSR, *Călători străini despre Ţările Române*, Vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1968, p. 470

bulaţii, chiar dacă aveau girul lui Nicolae Iorga de „compilaţii oneste”[14].

Cele mai interesante relatări, care pornesc de la mitul născocit de Piccolomini, sunt chorografiile, precum cea a lui Singrenius, publicată, la Viena, în 1541, şi în care se spune despre Moldova[15] că şi „şi această Ţară Românească şi-a tras numele de Transalpina din aceea că este despărţită şi mărginită de Ungaria şi Transilvania, care este partea cea mai însemnată a Ungariei, printr-un lanţ de munţi, şi chiar de cei mai înalţi, acoperiţi cu păduri dese şi frumoase. Pe lângă aceasta se mai cheamă şi Valahia, de la Flacci[16], apoi, prin stricarea cuvântului, Valahia. Această părere este întărită de faptul că vorbirea romană mai dăinuieşte încă la acest neam, dar atât de alterată întru toate, încât abia ar mai putea fi înţeleasă de un roman. Aşadar, românii sunt o seminţie italică, ce se trage, cum zic ei, din vechii romani, despre care se spune în istorie că

---

[14] Citând din lucrarea „Hungarische, sibenbuergische, moldau-, wallach-, tuerck-, tartar-persian und venetianische Chronica, ...auss vielen bewehrten Scribenten zusammen getragen und hervor gegeben durch Johannem Gradelenium, Franckfurt-am-Mayn..., jm Jahr 1665”, în care se spune că „acea națiune valahă, ca și valahii, are origini italiene, ei vorbesc limba latină vulgară, deși aceasta este foarte coruptă și foarte apropiată de spaniolă, franceză și italiană, pentru ca cineva să înțeleagă același lucru cu puțin efort. Se pare că au dobândit numele de la sarmaţii sau tătarii din vecinătatea lor. Dar provinciile pe care le locuiesc au fost numite, inițial, Flaccia, de către un Flaccus[14], un cetățean roman” – cf. Iorga, N., *Istoria comerţului românesc românesc / Epoca Veche*, Bucureşti 1925, p. 39

[15] Academia RSR, *Călători străini despre Ţările Române*, Vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti 1968, pp. 195, 196

[16] Legendă pusă în circulaţie de Enea Silviu Piccolomini, de la care o împrumută autorul şi de geografii italieni.

au fost aduşi în Dacia de împăratul Traian; dar care, fără îndoială, au alunecat cu totul spre obiceiurile geţilor, şi astăzi nu mai păstrează nimic din străvechea lor origine şi din dovezile trecutului, în afară de limba părintească foarte primitivă şi alterată[17]". Dar prin acceptarea sau prin refuzul mitului nu s-a realizat nimic, încercările de identificare ale adevăratului „erou eponim" lipsind cu desăvârşire.

Perspective de identificare a adevăratului Flaccus existau şi în toponimele şi omonimele uşor denaturate (floci, flocea, în loc de flaci, flacea), dar mai ales în „dreptul obişnuielnic valah… ca drept românesc – *jus valachicum*"[18]. *Târguri de Flaci*, şi nicidecum de *Floci* însemna o astfel de perspectivă, chiar dacă Nicolae Iorga considera că „târgul de Floci de la vărsarea Ialomiţei"[19] era „numit aşa după vânzarea însemnată de lână ce se făcea acolo"[20]. Numele *Flocea*, adică *Flaccia*, atât de răspândit în nordul Moldovei, la fel. Iar târgul de la vărsarea Ialomiţei în Dunăre, situat aproape de Brăila, între timp dispărut, dar numit, precum cel de mai târziu, de pe Dâmboviţa, *Flocii*[21], sugera, cu mult înainte de Piccolomini,

---

[17] Autorul, închizându-se într-un pedantism îngust de cancelarie, nu înţelege că evaluarea limbii reprezintă un fenomen de viaţă şi este o dovadă de vitalitate nestăvilită şi nicidecum de decadenţă – comentariul istoricului Maria Holban, îngrijitorul volumului menţionat

[18], p. 170

[19] Iorga, N., *Istoria comerţului românesc românesc / Epoca Veche*, Bucureşti 1925, p. 39

[20] Ibidem, „Îl aflăm existând după 1400" – notă Nicolae Iorga, op cit., p. 39

[21] În „porunca circulară" din 30 ianuarie 1431, Dan Voievod se adresează „tuturor târgurilor şi vămilor domniei mele: Rucărenilor şi Câmpulungenilor şi Argeşenilor şi Târgoviştenilor şi Târgşorenilor şi

existenţa unui „erou eponim” *Flaccus* în trecutul îndepărtat al ţinuturilor româneşti, încă păstrat în memoria subconştientă a urmaşilor urmaşilor săi. Din nefericire, o confuzie populară iarăşi latinistă îi „absorbea” pe *flaci* pentru a-i transforma în… *floci* (de la *floccus,* care se referă la lâna tunsă), deşi, în paralel, avea să supravieţuiască, de milenii şi până la *Regulamentele Organice* din 1831, 1832, *jus valachicum*, numit „pravila şi obiceiul pământului”, în 9 februarie 1782[22], deci cu un sinonim pentru „dreptul obişnuielnic valah”, pe care îl descifrase Xenopol[23], atunci când stabilea că „în 1378 se face cea dintâi pomenire a dreptului românesc, cu prilejul privilegiului dat de Vladislav, principe de Opolia, în Galiţia, lui Ladomir Moldovanul, asupra câmpului Godle, ca să-şi facă sat după dreptul moldovenesc. Alt privilegiu, al doilea în dată, este din 1424, dat de Boleslav, cneaz al Cernigovului, lui Vlad Dragoerinovici, care capătă în dar satul (de astădată aşezare locuită) Cosov[24]”.

Săcuenilor şi Gherghicenilor şi Buzăenilor şi Flocenilor şi cetăţii de la Câmpulung şi tuturor celorlalte târguri şi vămi” (Bogdan, Ioan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească,* Bucureşti 1905, p. 39; Tocilescu, Gr. G, *534 documente istorice slavo-române din Ţara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul / 1346-1603*, Bucureşti, 1931, p. 28); „Brăila şi Flocii”, menţionate şi în scrisorile din 1491 şi 1942 (Bogdan, Ioan, *Relaţiile Ţării Româneşti cu Braşovul şi cu Ţara Ungurească,* Bucureşti 1905, pp. 193, 194)

[22] Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria* Românilor, Volum XI, Iassi 1889, pp. 266-26

[23] Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană,* Vol. II, Bucureşti 1925, p. 170

[24] Ambele documente publicate din nou de I. Bogdan, după original, în chip corect, în *Îndatoririle militare ale knezilor si boierilor*

Aşadar, tentativele istoriografiei româneşti de recuperare a regulilor dreptului valah (Valaskim) s-au bazat, de regulă, pe frânturile de mărturii despre valahii din sudul Poloniei, care cereau să fie supuşi judecăţii conform acestui cod de legi, considerat „pravilă" sau „obicei al pământului", dar arareori s-a făcut legătura între codul de legi al pelasgilor, în folosinţă şi la greci, datorită „numeroşilor pelasgi", care le-au întărit supremaţia balcanică – după cum sublinia Herodot, şi pe vremea lui Homer. În „Iliada" există, de altfel, pravila „răscumpărării capului"[25], identic aplicată şi în vremea lui Ştefan cel Mare[26], dar şi

---

moldoveni, în *Analele Academiei române*, II, Tom. XXIX, 1907, pp. 614-616 (2-4) – nota lui Xenopol.

[25] „Gloata s-adună-ntr-un loc în sobor, între doi e o sfadă,
dânşii se judecă pentru răsplata cu care să fie
răscumpărat un omor. I-asigură unul că dase
plata, o spune-n vileag; celălalt, că nimic nu primise;
de-asta ei vor amândoi ca judeţul s-aleagă ce crede.
Oamenii strigă, fac gură, fiind pentru unul sau altul,
crainicii însă-i opresc şi fac linişte. Judecătorii
şed la judeţul lor sfânt, pe trepte de netedă piatră;
ia fiecare în mână toiagul strigacilor crainici
şi se ridică-n picioare şi judecă după olaltă.
Stau între dânşii talanţii, doi bulgări de aur, răsplata
judelui, care, rostind judecata, mai drept o să fie" (Homer, *Iliada,* XVIII, pp. 360, 361).

[26] Un prim exemplu de aplicare a dreptului privat de răzbunare sau compensare, pe seama arbitrajului, specific şi celţilor, dar şi Legilor încredinţate lui Zalmoxe de Hestia, s-a petrecut la Curtea domnească din Suceava, în 14 octombrie 1473, când Ilca, fata lui Petru Ponici, moştenind vinovăţia tatălui său, „nu a tăgăduit această moarte a lui Andriţă, pe care l-a ucis Petru Ponici, tatăl Ilcăi, ci s-a ridicat… şi a plătit în mâinile slugii noastre, pan Petrea stolnic, moartea lui Andriţă" şi, astfel, „prin tocmeală bună şi înţelegere şi pace veşnică", omorul a fost dat definitiv uitării, Petrea stolnic beneficiind de compensarea bănească, plătită de fata ucigaşului.

peste câteva alte veacuri[27]. Copiştii mărturiilor lui Pitagora au copiat greşit, drept „beleagine” specificul regulilor ancestrale, care erau „belasgine” sau „pelasgine”, adică pelasge, ele fiind născocite de „bărbatul cel mai integru, Anu”, ulterior transformat în „Sfântul Cer”, datorită înmormântării „în cer”, care se practica în vechime la toate populaţiile lumii, iar „străbunii din ceruri” ofereau urmaşilor totul, inclusiv legislaţia.

În miturile născocite, inclusiv pe baza mărturiei eronate a lui Pitagora, legile pelasgine au fost încredinţate, de către Zeiţa Vetrei, Histia, lui Zalmoxis, care urma, după cum zice Strabon, un tertip magic al lui „Minos (care) a

[27] Acelaşi tip de compensare, prin arbitraj, se săvârşeşte şi în satele câmpulungene, cel mai sugestiv caz fiind cel judecat în 7 august 1696 şi în 10 mai 1724. În 1695, pentru un „loc după Straje, în faţa Măgurii di cătră satul Pojorâta, care acel loc au fostu a Petrii Tolovanului celui bătrân, care întro vremi au fost giurat Toloveanul cel bătrân cu brazda în cap pentru dânsul” şi „având Tolovanul cel bătrân doi nepoţi, veri primari, şi vrând ei să-ş împărţască acel loc şi neputându-să ei învoi, s-au prelejit di au ucis şi au omorât pe Simion Boza vărul său, tocma pe acel loc, iar cealaltu au pribegit în ţara ungurească”. Deci, pentru un fânaţ din Pojorâta, pe care îl moşteneau de la bunicul lor, răposatul Petrea Toloveanu (care jurase „cu brazda în cap”), doi veri se iau la harţă, iar unul dintre ei este ucis. Celălalt fuge în Ardeal. Omorul trebuia răzbunat sau compensat şi, cum nu mai exista vreun Tolovan, care să răspundă pentru crimă, vinovăţia este atribuită obştii săteşti din Pojorâta, din simplul motiv că pe teritoriul satului ei se săvârşise acel omor cu autor cunoscut. Atunci, în 7 august 1696, pentru că „pentru ace moarte au plătit satul judeţului”, Toader Filimon întoarce banii obştii şi obţine hotarnică, proprietatea astfel obţinută putând fi contestată de vreun Tolovan, dar acesta „fără nici un cuvânt să aibă a da gloabă care se chiamă „hultamo” judeţului, 30 ughi (ducaţi ungureşti) şi 12 oi negre breză cu 12 mei negri breji”.

fost un imitator al unui Rhadamanthys, din timpuri străvechi”[28]. De fapt, Zalmoxis înseamnă un moment dacic de stabilire a unor „îndemnuri, reguli de cârmuire”[29], care şi-a vestit, după un obicei pelasg mult mai vechi, „legile în faţa oamenilor ca şi cum ar proveni de la zei”[30].

Prin *legile pelasgine*, cunoscute, ulterior, drept *jus valachicum*, au rezistat, în faţa insensibilităţii mileniilor, memoria subconştientă a *divinilor pelasgi*[31] şi, indirect, cea a iniţiatorului *Pelasg*, din mitologia grecească, în ciuda faptului că legiuitorul „pelagus” (principal, în latină), a fost, conform Tăbliţelor de la Tărtăria, „Anu, bărbatul cel mai integru, din Oraşul Arbore, de lângă Râul cu Apă”, pelasg – desigur, ba chiar *pelagus*, pe care Fiul Muntelui (Enlil)[32], devenit Marele Păstor, avea să îl transforme în Cer, nu doar în străbun din Cer. Mărturii în favoarea ipotezei că Marele Păstor[33] al Pelasgilor („capetele ne-

---

[28] Strabon, *Geografia*, II, X, 6, p. 446
[29] Strabon, *Geografia*, II, VII, 11, p. 205
[30] Strabon, *Geografia*, II, X, 19, p. 454
[31] Homer, *Iliada*, versul 415 al Cântecul X, versul 125
[32] Heidel, A., *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*, Chicago, 1970, VII, p. 24
[33] Primul iniţiat, înainte de Spitama Zarathustra, cu care a vorbit Ahura Mazda şi care a primit Legea, aducând fericire Pământului, a fost „Marele Păstor” (Yima, care a trăit „300 de ierni şi a murit”), care, atunci când i s-au înmulţit turmele, a coborât, dinspre civilizaţia polară, înspre cea boreală, „spre spaţiul luminos, spre sud”, iar „acolo, el a adus seminţele fiecărui soi de copac, din cele mai mari, şi cele mai bune tipuri pe acest pământ; acolo a adus seminţele fiecărui fel de fruct, plin de saţ şi dulce la miros. Toate aceste seminţe le-a adus, câte două din fiecare fel, ca să fie păstrate inepuizabile acolo, atât timp cât acei oameni trebuie să rămână în Vara” – *Zend-Avesta,*

gre”)[34] a primit „legile divine” [35] se găsesc în mai toate cărţile religioase străvechi, acolo unde mitul grecesc al iniţiatorului Pelasg îşi găseşte corespondent în liderul pelasg religios, care „a stabilit regulile” morale şi astronomice, acestea din urmă fiind şi repere pentru calendarul muncilor agricole, stabilite de „nuntirea” Cer-Pământ, numite, prin hiperbolizare specifică epocii metafizice din istoria omenirii, *sine*, *spirit*ei sau *suflete* („Anu şi Enlil, suflet al cerului şi sufletul pământului”)[36], mereu invocate ca atare[37]. În *Cartea Shu*, regăsim componenţa *judeţului* cu *12 păstori* din „Iliada”, dar şi din judecăţile româneşti îndătinate de până prin anii 1800, implicată în stabilirea cosmogoniei iniţiale. Stăpânul Munţilor, după ce „s-a sfătuit cu cei 12 păstori” (p. 40), „a stabilit cele patru anotimpuri, cu lunile şi zilele lor, a inventat cinci ceremonii ritualice şi a desemnat patru păstori de oameni, conduşi de el, Stăpânul Munţilor”[38], aceeaşi *stăpâni ai munţilor*, pelasgii, fiind mărturisiţi drept legiuitori iniţiali şi de istoriografia greacă şi latină, pe considerentul, ulterior confirmat, că „şi populaţiile Egiptului ar fi fost

---

Vendîdâd, în *Vendidad* (*Vidēvdād*) *or Laws against the Demons Avesta* / *The Sacred Books of Zoroastrianism*, Book 3,traducere: James Darmesteter, Oxford, 1880, pp. 11, 12, 13 şi 19

[34] „După Anu, Enlil, Enki şi Nin-harsagga au condus capetele negre” (*The Sacred Books*, *Cea mai veche istorie a Creaţiei*, tradusă de James Legge, Oxford, 1879 p. 63)

[35] Strabon, *Geografia*, II, VII, 11, p. 205

[36] *The Sacred Books, Cea mai veche istorie a Creaţiei*, p. 65

[37] „Zeii Cerului şi ai Pământului au invocat numele lui Anu şi Enlil” (*The Sacred Books, Cea mai veche istorie a Creaţiei*, p. 64)

[38] Legge, James, *The Sacred Books of China. The Texts of Daoism*, Oxford, 1891, *The Canon of Shu*, pp. 40 şi, respectiv, 39

pelasge”[39]: „Egiptenii au fost cei dintâi oameni care au născocit anul şi l-au împărţit în douăsprezece părţi, ţinând seama de anotimpurile lui. Au făcut această descoperire – spuneau ei – călăuzindu-se după stele... tot egiptenii sunt cei dintâi care au pus nume celor doisprezece zei”[40]; în Egipt „zeii şi-au primit numele de la pelasgi”[41]; misterele – de la pelasgi[42]; „înainte vreme, pelasgii aduceau tot felul de jertfe, înălţând rugi zeilor, fără însă să-i dea, vreunuia dintre ei, porecle şi nume, deoarece nu auziseră încă de ele”[43].

Regulile de convieţuire socială, stabilite de *omul pelasg*, cum îl numise L. Klages pe omul preistoric, reţinând, desigur, că degradarea consideraţiile lui Schelling rămân caracterizante, se regăsesc integral, şi cu termene de prescripţie, într-un document românesc din 19 februarie 1782, adică în scrisoarea Divanului Moldovei, „Carte de la Mariea Sa Vodă, către Ghinaral Maior Enţinberg”, iscălită de „boierii Divanului: Ioan Cantacuzino vel Logofăt. / Ştefan Sturza vel Vornic. / Neculai Ruset vel Vornic. / Gheorghe Sturza vel Vornic. / Laskaraki Ruset vel Vornic / Scarlatache Sturza Hatman”, Doc. Nr. 291, pachet XXII; A. R, publicată în „Uricariile” lui Codrescu[44], dar omisă de toată lumea ştiinţifică.

---

39 Strabon, *Geografia*, I, I, 4, p. 30
40 Herodot, *Istorii*, II, IV, p. 134
41 Herodot, *Istorii*, II, L, p. 156
42 Herodot, *Istorii*, II, LII, p. 156
43 Herodot, *Istorii*, II, LII, p. 156
44 Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria* Românilor, Volum XI, Iassi 1889, pp. 266-26

În plus faţă de fragmentul citat din „Iliada” lui Homer, cu trimitere la „răscumpărarea capului”, descrisă de marele bard al antichităţii, în scrisoare se dă şi „hotărârea prescripţiei”, care „socoteşte stăpânirea a celor 30 de ani”[45], dar şi elemente de *jure vicinitas* (întâietatea neamului celui mai apropiat la cumpărare), precizându-se că şi „cel ce va cădea la datorie sau pentru altă trebuinţă va vrea să vândă moşia sa, are datorie să întrebe, întâi pe fii săi, însă de vor fi de vârstă, şi pe neamuri, şi pe răzeşi, şi când nu vor vrea aceia să o cumpere, atunci poate să o vândă şi la străini; iar când nu va înştiinţa pe fiii săi, de vor fi de vârstă, şi pe neamuri şi pe răzeşi, atunci fiii, de vor fi de vârstă, sau neamurile sau răzeşii, după ce vor afla de vânzare, au voie, până în patru luni, după pravilă, şi până în şase luni, să tragă judecata şi să răscumpere; iar de nu vor afla de vânzare, nici or şti nimica, şi până la 10 ani au voie să tragă judecata şi să răscumpere, însă încredinţându-se judecătorul că n-au aflat mai înainte, şi sorocul acest de zece ani este la cei ce nu vor fi înstrăinaţi din pământul lor; iar când moşia se va vinde pentru datorie, din porunca judecăţii, la mezat, atunci n-are datorie să întrebe nici pe fii, nici pe neamuri, nici pe răzeşi, nici pot să mai răscumpere, fiind vânzare cu publicaţie”[46].

Dreptul acesta milenar păstrează, dar şi obturează definitiv memoria subconştientă a pelasgilor.

Cea mai veche carte a omenirii, „Shu” („Nobil şi mare”), scrisă între anii 2357-627 înainte de Hristos, deci până când Confucius impune puterea Fiului Cerului pe

---

[45] Ibidem, întrebarea şi răspunsul nr. 16
[46] Ibidem, întrebarea şi răspunsul nr. 8

pământ, consacra poezia drept rădăcină a credinţelor primordiale. Numai că poeţii, de regulă asceţi, aveau, cică, doar revelaţia Spiritului sau a Sinelui Universal, dar nu şi înţelegerea Lui, iar după o îndelungată perioadă în care memorarea şi recitarea însemnau şi defineau pietate, apar maeştrii (învăţătorii – primii critici literari) şi ucenicii (discipolii), care fixează, printr-un dialog excelent premeditat, dogmele religiilor care s-au desprins dintr-un dat iniţial. De la Ti şi Shun ai începuturilor cărţi „Shu", de la Rishi şi Sauti, fiul lui Suta, care încep dezbaterile în „Adi Parva" (primul capitol din „Mahabharata") şi până la „Dialogurile" lui Platon, „în această lume, atunci când a fost lipsită de strălucire şi de lumină şi când era învăluită, peste tot, de întuneric total"[47], s-au impus iluminările şi iluminaţii, deşi, în mod paradoxal, ei ne şi anti-poeţii au fost cei care au transformat „luga surryannya" („limba iluminării") în „banala literatură" a textelor din ce în ce mai nepoetice, dar care, dincolo de aparenţa filosofică, deveneau din ce în ce mai persuasiv epice, odată cu inventarea pildei, adică a unui gen de proză scurtă care aparent „luminează" şi cele mai întunecate minţi.

Că poezia este rădăcina credinţelor o probează reperele versetelor, în care au fost scrise, mai târziu, adică la cumpăna mileniilor de răscruce, toate cărţile religioase pe care se bazează religiile încă viguroase, deşi teribil de putrede, de pe acest pământ. Religii care nu diferă între ele decât prin atributele Sinelui Universal, atribute care au devenit dominante în religiile târzii, căci, aşa cum îi mărturisea Odin („Tatăl tuturor"), fecioarei înţelepte Voluspo, „majoritatea acestor nume" i-au fost oferite Tatălui Nostru

[47] *Adi Parva,* I, p. 3

„pentru că multele comunităţi diferite din lume, toate vorbind limbi diferite, au simţit nevoia să-i traducă numele în limbile lor, pentru a putea să-l venereze şi să i se închine". Şi ştiut este că, pe lumea aceasta, chiar şi muzele s-au născut din capul lui Zeus (Deaus se numea cerul zilei, în religiile începuturilor).

„Tatăl tuturor", deci „Tatăl nostru", s-a substituit Sinelui Universal, cel care, împreună cu Sinele individual, trăia „în grota inimii, ca lumină şi umbră"[48], datorită cultului străbunilor care „se îngropau în cer" (prin incinerare sau prin încredinţarea trupurilor păsărilor de pradă), de unde şi revelaţia că „Părinţii şi Zeii sunt una"[49], pentru că, „de acolo, de sub copacul sfânt, / au venit fecioarele tari în înţelepciune / şi au făcut legile pentru fiii oamenilor / şi au stabilit cursul sorţii lor"[50] şi, astfel, s-au tot ivit, drept eclipse ale spiritului, „noduri ale Timpului care nu pot fi luat în discuţie"[51], dovadă că „cunoaşterea naturală aduce un rezultat, iar cunoaşterea supranaturală, altul"[52].

Nu vreau să lunec spre o dezbatere despre frumuseţea nedogmatică a poeziei ancestrale, iar în vremea în care nu exista un limbajul articulat, şi din dans, şi din muzică, cea în care „spiritul se cunoaşte prin revelaţie şi care consta, cu statut de semne de limbă. Aceasta duce la libertate. Aceasta duce la putere. Revelaţia este biruinţa

48 *Katha-Upanishad* I, p. 31
49 *Mahabharata,*VII, p. 65
50 *Voluspo,* 20, p. 9
51 *The Canon of Shu,* p. 22
52 *Eesha-Upanishad,* p. 16

asupra morţii"[53] şi cu atât mai puţin despre degenerescenţa ei în religii, odată cu abandonarea limbajului iluminării, în favoarea şi favorul vanei literaturi a dogmelor. Vreau doar să vă reamintesc tuturor că poezia este şi rădăcina credinţelor, şi a vieţii, în complicata ei despletire de sensuri, de ţeluri şi de utopii.

Interesant este că prin întreaga Transilvanie încă mai supravieţuiesc, în toponime, nume de zeităţi sanscrite (Deva, Şieu, Ghimeş), dar şi toponime pelasge, crezute celtice (Alba, Blaj, Cluj – „când a fost capturat de pelasgi se numea **Clusium**, de la un legendar Clusius, fiul la fel de legendarului Tyrrhenus"[54])

Nu ar fi de mirare, dacă, precum în alte eponime mitice şi, desigur, mistice Pelasgus ar avea altă rădăcină mitică (poate Anu?), deci şi un alt nume, el fiind cunoscut drept Pelasgus în vasta Europă Boreală, prin care au trăit răspândiţi, dar uniţi de aceeaşi credinţă sau, mai bine spus, convingere cosmogonică, triburi de acelaşi sânge sau total diferite.

Ceea ce se ştie cu siguranţă despre populaţiile pelasge este că ei, şi valahii de mai târziu, erau răspândiţi în întreaga Europă Boreală, ca şi flacii, unde se remarcau, tot ca şi flacii, prin firea lor paşnică şi prietenoasă, că limba lor conţinea „cuvintele**,** care se referă în principal la cultivarea solului și la viața pașnică", pentru că „pelasgii au

---

[53] *Kena-Upanishad*, 2, p. 21

[54] Seymour, Frederick H. A., *Up hill and down dale in ancient Etruria*, New York 1910, p. 245

fost hăruiţi păcii și gospodăriilor”[55], că „așezările lor par să fi fost de obicei plasate pe înălţimi și, când se aflau pe coasta mării, la o mică distanță de aceasta”[56], şi că „pelasgii, pe de altă parte, s-ar putea să fi fost traci sudici sau puri, care au trecut în Italia într-o perioadă mai timpurie decât tracii sau etruscii din nord”[57], în condiţiile în care nici „tracii nu erau un singur trib sau popor”[58].

În ultimele veacuri, au început să se ivească dovezi că pelasgii aveau o scriere proprie, că „au scris de la stânga la dreapta, iar etruscii nu”[59], că „primii pelasgi au adus scrisul lor cu ei în Italia; urmașii lor nu au fost numiți celți, până când s-a format limba greacă, și când scriitorii în acea limbă i-au numit Keltoi (cei de dincolo de cel mai nordic oraş grecesc, Keltoi – n. n.); iar pe urmă latinii, i-au numit *Celtae*”[60], ei fiind „primii oameni care au adus scrisul în Latium au fost pelasgii; și despre aceasta nu poate exista nicio îndoială… Pliniu încheie acest pasaj, spunând că pelasgii au fost primii care au adus scrisul în Italia… după potopul universal, şi limba şi literele lor au venit în Italia cu pelasgii… alfabetul grecesc, la fel ca și cel italian,

---

[55] Clarke, Hyde, *The Ethnological Essays of Wm. Ewart Gladstone*, London 1869, p. 325
[56] Hall, H. R., *The Oldest Civilization Of Greece*, London 1901, p. 84
[57] Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans*, London 1861, p. 148
[58] Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans*, London 1861, p. 4
[59] Seymour, Frederick H. A., *Up hill and down dale in ancient Etruria*, New York 1910, p. 235
[60] Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 368

provin de la pelagi”[61]. Iar în Armenia, o inscripţie în piatră, găsită la Cervetri, este considerată a fi „o relicvă a limbii vechilor pelasgi, națiunea al cărei nume a avut o influență atât de mare asupra studiului etnologiei”[62].

Dacă este adevărat ceea ce susţinea Pliniu, şi anume că „pelasgii au fost primii care au adus scrisul în Italia” şi că, „după potopul universal, şi limba şi literele lor au venit în Italia cu pelasgii”, teza latinităţii limbilor romanice confirmă un diametral surprinzător, şi anume acela privind faptul că „limba zeilor”, deci limba primelor credinţe, s-a menţinut, prin dialectele sale italian, român, francez (gal), iberice, limba latină cultă fiind ea însăşi un astfel de dialect, dar mult mai rigid, în comparaţie cu flexibilitatea şi modernismul limbilor pelasge italiană, franceză, spaniolă, portugheză şi română. În ţinuturile în care urmaşii unor triburi pelasge au fost asimilate de năvălitori sau de populaţii băştinaşe mai dense, judecând din perspective economice, pelasgii au adoptat limba acelor populaţii, cum s-a întâmplat, de pildă, în Grecia, unde economia şi temeinica organizare statală au impus, cel mai adesea persuasiv, nevoia aderenţei la un alt scenariu mitic, incusiv la limbă şi miturile promovate de acea limbă, deşi, în general, rădăcina mitică a etnicităţii a supravieţuit, iar „*pelasgian* a ajuns să însemne, mai larg, toți locuitorii autohtoni ai ținuturilor egeene și cultura lor, înainte de apariția limbii grecești”, istoricul Ephorus sus-

---

[61] Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages,* London 1767, pp. 354-356

[62] Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 136

ţinând, de altfel, că pelasgii „și-au împărtășit numele tuturor”, adică „întregii Elade”. Ei au colonizat Creta și și-au extins stăpânirea asupra Epirului, Tesaliei și implicit peste tot altundeva unde au spus autorii antici că se aflau, începând cu Homer. Peloponezul a fost numit Pelasgia”[63].

Iar „după cunoştinţele noastre despre locurile originale ale rasei umane, concluzia evidentă este că pelasgii s-au răspândit din Asia în Europa, peste Hellespont și în jurul țărmurilor nordice ale Mării Egee. Țara lor mamă ar părea să fie Tesalia[64], o regiune în care câmpia întinsă a lăsat loc de populare mai mari unor triburi, decât s-ar fi putut forma în ţinuturile muntoase. Această ipoteză asupra originii pelasgilor și a țării lor primitive este prezentată de multe tradiții grecești. O teorie diferită a fost însă întreținută de alţii scriitori greci, în special de cei din epocile târzii. Ei au ales să considere Arcadia drept izvorul tuturor triburilor pelasgice. Originea acestei noțiuni s-a aflat în faptul că în teritoriul interior și muntos al Arcadiei populația primitivă pelasgică a rămas, cu puțin amestec, în timp ce aproape toate celelalte regiuni ale Greciei fuseseră supuse unor

---

[63] Marshall, Ross S.; Pilkey, John D., *Noah's Ark and the Genesis 10 Patriarchs*, London 2018, p. 218

[64] Pe lângă această mărturie generală, avem dovezi deosebite ale prezenței pelasgilor în aceste regiuni. Antandros era numit Pelasgia, pe vremea lui Herodot. Larisa era un nume comun al orașelor sau cetăților pelasgilor: astfel găsim Larisa din Argos, două Larise în Tesalia, precum și alte câteva. În Asia, era o Larisa lângă Troia, alta lângă Cuma, alta în teritoriul Efesului, alta lângă Tralles, la hotarul câmpiei Caystrus. Tralles însuși era un oraș Pelasgi. Lesbos era atât de mărturisit pelasgian, încât purta numele de Pelasgia. Diodor relatează o legendă a populației insulei despre o colonie pelasgă din Licia. Aceasta ar putea fi Licia homerică, dinspre Zeleia, din Troada.

migrații și schimbări frecvente de locuitori, încât caracterul pelasg al naţiunii a fost aproape şters. Anticii greci au presupus că oamenii pelasgi supraviețuitori trebuie să fi fost originea tuturor neamurilor pelasge din epocile anterioare”[65].

În Italia, tineri pelasgi din triburile balcanice au ajuns înainte de întemeierea Romei. „Suma a tot ceea ce se cunoaște despre **istoria timpurie a Romei** este cuprinsă în următoarea enumerare de detalii. **Un trib de origine latină**, mai mult sau mai puțin legat de Alba, s-a așezat pe dealul Palatin și, cu trecerea timpului, s-a unit, prin dreptul de căsătorie mixtă și alte legături, cu o ceată de **războinici sabini**, care își aveau locuințele pe dealurile Quirinale şi Capitoline. Aceste două orașe au admis, în părtășie cu ele însele, o a treia comunitate, stabilită pe dealurile Caslian și Esquiline, care pare să fi fost **formată din pelasgi**, fie din câmpia Soloniană, aflată între Roma și Lavinium, fie din partea opusă a râului, lângă Caere; şi tot teritoriul a devenit o singură cetate, condusă de un rege, sau *magister populi*, şi de un senat, acesta din urmă fiind format din reprezentanţii celor trei elemente originare ale statului, **latinul sau oscan Ramnes**, sabinul **Titienses sau Quirites** şi **pelasgul Luceres**. Se pare, în plus, că etruscii de pe cealaltă parte a Tibrului au influențat, în cele din urmă, destinele Romei, într-o oarecare măsură, iar ultimii trei regi menționați în tradițiile legendare erau de origine etruscă”[66]. Pe atunci, „**pelasgii** formau un element foarte important în populația

[65] Malden, Henry, *History of Rome*, I-V, London 1830, p. 69

[66] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 2

din Latiul antic… În acest district au purtat numele bine-cunoscut de **Volsci** (=Apulisici)”[67].

„Ţinutul Latium, de când istoria vorbește despre el pentru prima dată, a fost stăpânit de două neamuri: un popor mixt de cuceritori oscani, care **trăiau în mijlocul pelasgilor**, pe care îi supuseseră, celălalt un popor pelasgic necucerit încă de invadatori. Aceste două popoare au format, la început, două confederații distincte: **Alba**, reşedinţa conducătorului, în timp ce reşedinţa senatului a fost **Lavinium**… Că numele **Lavinium** este doar o varietate dialectală de **latinium** a fost admis de mult. Forma originală a numelui **Latinus**, care ulterior a furnizat o denumire pentru limba lumii civilizate, a fost **Latvinus**”[68].

„**Pelasgilor** li s-au datorat **cele mai importante elemente din civilizația antică a Italiei**. Nu era destinul lor să fie expuși în așezările lor, ca și frații lor din Grecia, la influența dominantă a triburilor mai grosolane și mai războinice… În Etruria și Latium, **populaţia pelasgă nu s-a stins niciodată**: chiar și în rândul latinilor a supraviețuit celor mai severe șocuri ale invaziei oscane. În Etruria a rămas, până la urmă, singura caracteristică predominantă a poporului; **și Roma însăși**, deși își datora măreția militară ingredientului sabinian din compoziția ei,

---

[67] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 3

[68] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, pp. 4, 5

era, până în zilele declinului ei, **pelasgică în toate elementele esențiale ale limbii, religiei și legilor ei**”[69].

„Ţinutul Latium, de când istoria vorbește despre el pentru prima dată, a fost stăpânit de două neamuri: un popor mixt de cuceritori oscani, care **trăiau în mijlocul pelasgilor**, pe care îi supuseseră, celălalt un popor pelasgic necucerit încă de invadatori. Aceste două popoare au format, la început, două confederații distincte: **Alba**, reşedinţa conducătorului, în timp ce reşedinţa senatului a fost **Lavinium**… Că numele **Lavinium** este doar o varietate dialectală de **latinium** a fost admis de mult. Forma originală a numelui **Latinus**, care ulterior a furnizat o denumire pentru limba lumii civilizate, a fost **Latvinus**”[70].

În Egipt, „la începutul anilor şaizeci (1860 – n. n), De Rougé a tradus inscripţiile lui Merenptah şi Ramses III (1250-1150 î.Hr.), care consemnează cele două mari invazii asupra Egiptului, săvârşite de către hoardele de piraţi din Marea Mediterană şi despre înfrângerile lor succesive, la Piarisheps şi în largul coastelor Palestinei, și a anunțat lumii că ahaienii, danaenii, **pelasgii**, teurienii și dardanienii făceau parte din oștile invadatoare”[71].

În Spania, „Precum s-a dovedit mai devreme, pelasgii au adus cunoștințele și scrisul în Italia și nu dorim o

---

[69] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 9

[70] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, pp. 4, 5

[71] Hall, H. R., *The Oldest Civilization Of Greece*, London 1901, p. 4

dovadă suficientă ca tot ei să fi făcut acest lucru şi în Spania. Berosus susţine că da, la fel și adepții săi; și dacă ceea ce citează Hermannus Hugo, în pagina 53 a cărții sale, *De Prima Scribends Origine*, are vreo greutate, vom înclina să credem că milenienii nu numai că au fost învățat ei înșiși, la intrarea lor în Spania, dar au găsit scrisori și învățătură printre urmașii propriilor lor strămoși, care s-au așezat acolo în epoci foarte timpurii de după potop, fie că migrațiile lor s-au făcut pe mare sau pe uscat”[72].

În România vechii Dacii, „va fi necesar să dăm câteva detalii despre *valahă* – o limbă cunoscută de puțini înainte de începerea războiului, dar tardiv adusă în notorietate de soarta nefericiților **valahi**, care au avut de suportat primul șoc al războiului, între protectorii lor, de ambele părţi.

Oamenii pe care noi îi numim valahi se numesc români, iar limba lor, română.

Această limbă romanică este vorbită în Țara Românească și Moldova și în părți ale Ungariei, Transilvaniei și Basarabiei; în timp ce, pe malul drept al Dunării, ocupă unele părți din vechea Tracie, Macedonia și chiar Tesalia.

Limba valahă este împărțit de Dunăre în două brațe; cel nordic sau daco-romanic, iar cel sudic sau macedo-roman. Prima este mai puțin amestecată și a primit o

---

[72] Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 368

anumită cultură literară; acesta din urmă a împrumutat un număr mai mare de cuvinte albaneze și grecești și nu a fost niciodată fixat gramatical.

Valaha modernă este fiica limbii vorbite în provincia romană Dacia.

Locuitorii originari ai Daciei erau numiți traci, iar **limba lor ilirică**. Nu mai avem nici o rămășiță din vechiul dialect iliric și nu ne putem forma o opinie cu privire la relația sa cu greaca sau cu altă familie de vorbire”[73].

Eroarea profesorului Max Müller, care stabilea că limba dacilor a fost ilirică, deci înrudită cu albaneza de mai târziu, a fost preluată cu nejustificat entuziasm de istoriografia română, care, folosindu-se de metoda lui „inutilelor vocabulare lungi ale Niebuhr”, care încercase să identifice o rădăcină pelasgă a cuvintelor „cu adevărat comune limbilor greacă și latină”, a ajuns la stupidul „dicţionar” dacic al „mămăligii, căciulii, berzei, brazdei, viezure… doină (!)”, deşi doină sau, mai corect, precum în Transilvania, daina, una din moştenirile cele mai frumoase ale primordialei spiritualităţi ario-europene, este un cuvânt aproape universal, care se referă la prima religie a omenirii, cea patronată de aura planetei Venus (sau Venera, Sf. Paraschieva de astăzi), cu denumirea zendică *daenā*, păstrată şi în megieşie, la lituanieni, drept *daina*.

---

[73] Müller, F. Max, *The languages of the seat of war in the East. With a survey of the three families of language, Semitic, Arian and Turanian*, London 1855, pp. 38, 39

Pelasgii din Carpaţi au fost numiţi, într-o perioadă de timidă şi vagă istoricitate, geţi, daci, sciţi sau celţi. Cea mai conservatoare obşte a fost, de-a lungul veacurilor, cea a muntenilor din Carpaţi (Riphae, adică râpoşi), despre care Pliniu cel Bătrân scria, în „Naturalis Historia” (IV, 88-91): „Apoi sunt munţii Riphae şi regiunea numită Pterophoros, din pricina deselor căderi de zăpadă, o parte de lume condamnată de la natură la o obscuritate densă… În aceşti munţi, un singur popor norocos (cum se crede el), care se numeşte Hyperboreu, trăieşte ca în vechime, precum legendarii străbuni… Nu se pune la îndoială despre acest popor: toţi autorii recunosc că ei au înviat, la Delos, pe Apollo”. Iar Vergilius, în „Georgicele” (3, 381-383), continuă: „toţi acei oameni sălbatici, care sunt hyperborei Septentrioni, se apără de vântul riphaic, acoperindu-şi corpul cu piei de animale”. Desluşirea finală vine de la Strabon, care, în „Geografia” (11, 6, 2) zice că „toate popoarele din nord, numite de istorici greci sciţi sau celtosciţi, s-au numit, pe timpurile scriitorilor mai vechi, Hyperborei, adică cei care locuiesc după Pontul Euxin, Istru şi Adriatica”.

Portul tradiţional al acestor populaţii boreale au fost imaginate, în baza descrierilor şi a iconografiei conştientizate, de istorici dornici să sublimeze nobleţea popoarelor lor. În astfel de desene, celţii, luptând cu un roman, au costumaţii similare cu cea a dacului (mai puţin, coiful şi culoare primului veşmânt).

Asemănător veşmântului dac este şi cel al germanilor din primii ani ai noii ere, veşmânt reprodus după o farfurie din acea vreme. Bărbaţii şi copilul poară opinci, prinse cu nojiţe, legate încrucişat, peste iţari albi, şi cămăşi

până în coapse. Chiar şi costumul femeii, cu altiţă şi catrinţă ţesută în vârstre, aminteşte de costumul purtat de români, cu mândrie dacică, până în zilele de astăzi, deşi costumul acesta e meşteşugit după „pilda strămoşilor” comuni ai popoarelor europene „sub domnia lui Saturn” (Horaţius). Costumul acesta, spre deosebire de cele acolorate ale războinicilor, erau albe, pentru că „preafericiţi ţăranii” (Horaţius), „ţăranii cei aspri, în cojoc” (Tibullus), de pe tot cuprinsul vechii Europe „nu-şi boiesc albeaţa lânii cu asirianul purpur” (Vergilius). Dar şi costumele războinicilor păstrează elementele portului ţărănesc, un port asemănător, dacă nu chiar identic în întreg cuprinsul european. Germanii şi teutonii, pe care istoriografia germană îi revendică drept daci, purtau, şi în vreme de război, opincile, iţarii şi cămaşa lungă, elemente de port la care avea să se renunţe abia după profesionalizarea meşteşugului războiului, în vremurile feudalismului timpuriu.

Acelaşi costum al protopărinţilor neamurilor europene, care pot fi numiţi hyperborei, dar şi „uriaşi” (termen încetăţenit de literatura elină), poate fi văzut şi pe o urnă grecească, descoperită la Calyx şi datată în anul 540 î. H., alegoria prezentând înfăţişarea pruncului, pe care o săvârşesc doi soţi, în faţa lui Zeus (obiceiul ridicării pruncului spre Cerul Zilei a supravieţuit, în Carpaţi, până de curând; iar Zeus al grecilor, împrumutat de la persianul Diaus, Cer al Zilei înseamnă).

Acelaşi costum, al unui ţăran arând, este prezentat şi de o statuetă etruscă, una dintre puţinele care ilustrează „viaţa la ţară”, cea atât de cântată, cu glorificarea Timpului (Saturn), de poeţii latini.

Şi mai există, desigur, celebrul călăreţ trac, din vecinătatea Pomului Vieţii, pe trunchiul căruia, ca în sugestia biblică, stă înfăşurat şarpele, ameninţarea îngheţului, precum şi „Cavalerul trac”, datând din secolul I î. Hr.

Încă nu am ajuns în vremea lui Horaţius (65-8 î. H.), când dacii stârnesc interesul lumilor mărturisitoare: „Oricine îmi iese în cale mă-ntreabă: Hei! bunule, / Tu trebuie să ştii, pentru că eşti în relaţii mai strânse cu zeii, / Ceai mai auzit despre daci?” (Satire, II, 6).

Moştenirea datinilor iniţiale ale populaţiilor europene, pe atunci înrudite prin descendenţa din aceiaşi strămoşi, dar şi prin practicarea aceloraşi ocupaţii (păstoritul, agricultura, ţesutul pânzei, tăbăcitul pieilor, morăritul, fierăria, cioplitul lemnului şi a pietrei), înseamnă şi moştenirea îmbrăcămintei arhaice (opincile, cojocul şi căciula, de la legendarul Pelasg; ţesăturile, din practica „zeiască” a femeilor), cea de dinainte de epoca fierului, când s-a renunţat la „coasa de bronz, de-acum căzând în ruşine” (Lucreţius, Poemul naturii, 1297). Timpurile acelea, regretate cu nostalgie de Horaţius („Fericit e acela ce pilda strămoşilor urmează”, Epode, Lauda vieţii la ţară), când „fericit trăia romanul sub domnia lui Saturn” (Tibullus, Dor de ţară, I, 3), când „avea agricultorul numai din turmă / şi vasele din casă, şi cupa de băut” (Tibullus, Elegii, Viaţa la ţară, I, 1), sunt căutate de poeţii latini şi în ruralitatea italică, dar şi la populaţiile din nordul Dunării:

„O viaţă mai bună duc sciţii din stepă…
la fel şi geţii cei aspri

cărora pământul nehotărnicit
le dă roade şi cereale libere.
Nu le place să cultive acelaşi ogor mai mult de un an,
iar după ce au împlinit toate muncile, alţii, care le urmează,
în aceleaşi condiţii le iau locul”

(Horaţius, Ode, III, 24, 9-16).

Ca şi „dacii cei aspri şi sciţii rătăcitori” (Horaţius, Ode, I, 35, 9), aspri din cauza gerului, în Italia lui Publius Vergilius Maro (70-19, î.H.),

„Pe plugar doar frigul iernii îl dedă odihnei. Numai
Iarna, de-obicei, ţăranii se pot bucura de câte
Au fost strâns şi pun la cale, veseli, praznice-ntre dânşii.
Iarna-i vreme de petreceri şi-orice grijă risipeşte”

(Georgicele, I, 300-3).

Acelaşi Vergilius spune despre populaţiile din Carpaţi că „locuitorii petrec în joc lunga noapte de iarnă” şi „îşi duc viaţa liniştită şi sigură în bordeie săpate adânc în pământ”. Dar, la fel ca „dacii cei aspri”, şi „ţăranii cei aspri, în cojoc” din vechea Romă, cei care „strângeau la adunare pe cetăţeni cu un bucium” (Sextus Propertius, Elegii, IV, 1), sunt „preafericiţi” în universul tradiţiilor strămoşeşti şi „nu-şi boiesc albeaţa lânii cu asirianul purpur”.

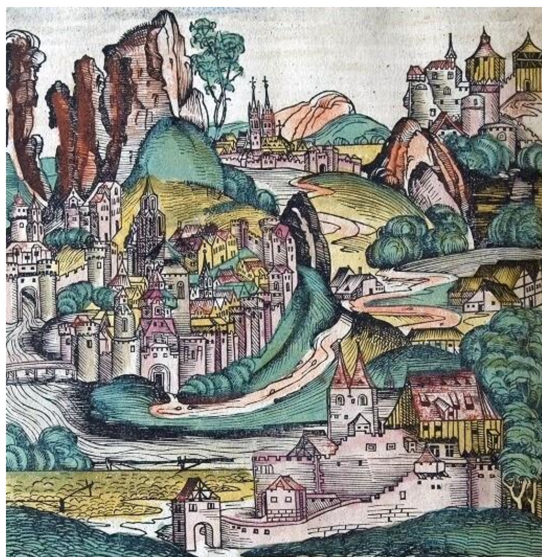
(Vergilius, Georgicele, II, 474).

„Iarna, în ţara geţilor”, povesteşte nefericitul Publius Ovidius Naso (48 î.H.-17 d.H), cel exilat „Cu barbarii din Tomis” („Chiar dacă nu te-ai teme, te-ai îngrozi văzându-i / Cu chica lor cea lungă şi îmbrăcaţi în piei”),

„Atunci, de frig, barbarii îşi pun pe ei cojoace,
Îşi pun iţari: nu-şi lasă decât obrazul gol;
Iar ţurţurii de gheaţă le zuruie în plete,
De alba promoroacă scânteie barba lor”.

Dovadă că, în epoca aceea tribală, când pământurile nu erau îngrădite şi când omul nu era asuprit şi învrăjbit de statalităţi şi de religii diversificate prin regionalizări („Să nu cumva să crezi că tu acuma / îmbrăţişezi o impie doctrină / şi mergi pe drumul crimei. Dimpotrivă, / Religia a fost aceea care / Urzi nelegiuiri şi fapte impii”, Lucreţius, Junghierea Ifigeniei, I, 80-5), exista, cum ar zice Mircea Eliade, un ecumen ocupaţional, spiritual şi, indirect, vestimentar, păstrat ca atare de cea mai conservatoare populaţie europeană: păstorii pelasgi, cei risipiţi prin munţii Europei şi cărora avea să li se spună, peste milenii, vlahi, pentru că, aşa cum spun ei, se trag din legendarul Flaccus, care nu este nimeni altul decât moş-strămoşul Pelasg, a cărui memorie a fost păstrată, ca şi ocupaţiile, ca şi datinile, ca şi îmbrăcămintea, cu o subconştientă, dar benefică detaşare. De pildă, în memoria subconştientă a devoratorului de urmaşi „Moş Ene” sau în cea a iniţierilor solare (osiriene), săvârşie de Bădica Troian („Până în punctul în care sunt numite triburile pelasgilor, am fost în întregime în limitele Troadei. După ei, aranjarea geografică este mo-

dificată și îi găsim pe aliații troienilor dispuși pe patru linii radiale. Pelasgii pot fi fie ultimul dintre popoarele Troadei, fie, în ceea ce privește ordinea de enumerare, primul din linia tracică care urmează imediat: cu alte cuvinte, ei trebuie să locuiască fie în Troada, fie mai aproape de ea decât tracii”[74])[75].



[74] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, p. 202

[75] Pe lângă această mărturie generală, avem dovezi deosebite ale prezenței pelasgilor în aceste regiuni. Antandros era numit Pelasgia, pe vremea lui Herodot. Larisa era un nume comun al orașelor sau cetăților pelasgilor: astfel găsim Larisa din Argos, două Larise în Tesalia, precum și alte câteva. În Asia, era o Larisa lângă Troia, alta lângă Cuma, alta în teritoriul Efesului, alta lângă Tralles, la hotarul câmpiei Caystrus. Tralles însuși era un oraș Pelasgi. Lesbos era atât de mărturisit pelasgian, încât purta numele de Pelasgia. Diodor relatează o legendă a populației insulei despre o colonie pelasgă din Licia. Aceasta ar putea fi Licia homerică, dinspre Zeleia, din Troada.

Noi, pelasgii

Cronicarii şi istoricii polonezi şi maghiari nu ne-au contestat vreodată această străveche descendenţă şi nici larga răspândire etnică prin Europa, ci doar istoricizarea prin statalităţi, tentaţie încercată, pentru o foarte singură dată, iniţial, la sudul Dunării. Abia peste mai bine de un mileniu modelul, uneori şi anumite pături de populaţii valahe, aveau să fie transferate şi la nord de Dunăre, acolo unde, cu susţinerea valahilor băştinaşi, s-au putut constitui statalităţi valahe sau cumano-valahe şi pe „teritoriul vechii Dacii”. Dacii au fost ignoraţi şi de noi, inclusiv prin tentativele de scriere a istoriei de prin preajma anului 1800, şi de megieşii noştri, care nu ne-au auzit vreodată vorbind despre astfel de strămoşi. Un singur autor străin, Adam Naruszewicz, avea să ne reamintească de strămoşii geţi şi daci, dar destul de târziu, adică în 1836, dar oricum cu vreo 30 de ani înainte ca primul dintre adevăraţii istorici români, Hasdeu, să se întrebe, într-o conferinţă publică, „Unde sunt dacii?”.

În veacurile noastre tăcute, când nimeni nu se prea aventura prin munţii noştri, frânturile de istoricitate valahă în Balcani au produs şi mărturii surprinzătoare. Un remarcabil istoric maghiar, Benedek Jancsó, scria că, după retragerea aureliană „**strămoșii românilor au fost acest**

trib de traci, numit Bessi (sau Moesi – n. n.)”[76], deci un trib, ca şi tracii, ca şi celţii, din identitatea multiplă pelască, iar un alt maghiar, Andras Hess, scria, preluând informaţii din cronica maghiară a lui Turóczi Mózes, că „în anul trei sute douăzeci și opt al Domnului, hunii” au cucerit Panonia, „**Vlahii, care erau coloniști și păstori ai hunilor, au rămas de bunăvoie aici, în Pannonia**… După ce majoritatea fiilor regelui Attila au pierit, Pannonia a rămas fără rege timp de zece ani: **în Pannonia au rămas doar vlahii**, gorogii, drepții mesiani, iar germanii și slavii, care mai înainte l-au slujit lui Attila, au fost exilați”[77].

Cea mai de necomentat reacţie a istoriografiei române, faţă de această descoperire, a fost cea a lui Vasile Maniu, care scria cu emfază şi voit în afara adevărului: „Renumitul Turotz (Johannes de Turocz), care nu prea are dispoziţiuni binevoitoare pentru cauza română, nu se sfieşte să afirme că, **pe timpul Hunilor** chiar, numai **Romanii au stat locului, atât în vechea Dacia, cât şi în Panonia**: *Solis Valachis sponte in Panonnia* ***remanetibus*** – recunoscând, în acelaşi timp, că Panonia (Pano-Dacia) numai era trecută sub dominaţia hună”[78].

Cine a avut ocazia să citească scrierile lui Johannes de Turocz a putut constata sunt chiar admirative la adresa

---

[76] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 112

[77] Hess, Andras, *Hess Andras Budai Kronika* 1437, Buda 1437, pp. 9-13

[78] Maniu, Vasile, *Studii asupra scrierii profesorului Dr. I. Iung intitulată „Romanii şi Românii din ţările dunărene”*, Analele Societăţii Academice, Bucureşti 1878, p.

vlahilor iar afirmaţia precum că *Solis Valachis sponte in Panonnia* ***remanetibus*** nu-i menţionează pe aceştia ***remanetibus*... atât în vechea Dacia, cât şi în Panonia**, ci numai în Panonia („**Românii sunt menționați pentru prima dată, în Ardeal**, în documentul din 1222 al lui András al II-lea, când în donația sa către cavalerii teutoni, regele a fost de acord că nici ei, nici domnii lor nu trebuie să plătească vamă nici pe pământul secuilor, nici **pe pământul Oláh** (per terram Blacorum). A doua menționare a românilor datează din anul 1223, când regele confirmă donația pe care a făcut-o mănăstirii Kertz, îndepărtându-i pe blacii (blacokat) de acolo. În diplomele regelui și ale papei, apar tot mai des Olahi, care acum, în 1234, locuiesc și în ţinuturile cumanilor"[79]).

Explicaţia toleranţei aprigilor huni faţă de păstorii valahi ţine de legile nescrise şi de tradiţiile transhumanţei, şi acestea încă necercetate, deşi lesne pot fi identificate, indirect, în mărturii istorice, şi direct, în documente de cancelarie medievală, Un exemplu, în acest sens, îl constituie identitatea mocanilor, despre care, în 1847, Adolphe Etienne Bilecocq scria că sunt expresia „**celor mai vechi tradiţii ale vieţii pastorale şi agricole ale germanilor**, tradiţii care îşi găsesc adesea explicaţia prin victoriile germanilor asupra turcilor, şi care **aduc în fiecare an în mijlocul principatelor imense turme din sudul Germaniei**, pentru păşunat. **Ciobanii care conduc aceste turme sunt cunoscuţi românilor** cu numele de **mocani** şi, împreună cu vânătorii din Tămădău, sunt singurii locuitori ai

[79] Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III, p. 47

acestor câmpii, despre care am vorbit (ale Transilvaniei). Obiceiurile lor, tradiţiile, instinctele le-au creat afinităţi fără număr cu cazacii de pe Don”[80].

Pagină cu pagină, deşi interesaţi de istoria propriului lor neam, cărturari europeni ai vremuirii vremurilor au adunat mărturii şi despre noi, pe care le redau fără tentă „ştiinţifică”, adică aşa cum au fost scrise, fără a le înlănţui, prin comentarii de prisos (doar cu unele precizătri obligatorii), în dogmele istoriografiei române, care, fireşte, nu mi-a rămas vreodată străină.

Fiecare text pe care îl supun atenţiei conduce spre relatări ample dintr-o surprinzător de amplă bibliografie, care include şi câteva din cărţile mele care iau teme complementare în discuţie. Pentru că, atunci când documentezi o temă, întâmplător îţi atrage alta atenţia (cazul păstorilor germani) şi îţi doreşti să afli cât mai multe. La o anumită vârstă, astfel de curiozităţi te ajută să ieşi din temporalitate şi să păşeşti pe filele calendarelor ca pe frunzele toamne. Ceea ce nu înseamnă puţin.



[80] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. V, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, p. 107

Noi, valahii

300 î. Hr., Adam Naruszewicz: „Noi, polonezii, numim, în mod obișnuit **Țara Românească** (Wołoszą, Wołoszczyzną, krajem Woloskim, ziemlią Wołoską, Wołochami), acea parte a pământului care este despărțită de țările noastre ruse, adică voievodatele Rusia Roşie, Podolia și Bratslav, de râul Nistru și o parte a munților maghiari (Carpaţi sau „Alpii Maghiari" – n. n.), şi întinzându-se, pe partea dreaptă a aceluiaşi Nistru, până la gura lui, la Akerman, iar de la Akerman, de-a lungul ţărmurilor Mării Negre, până la gura Dunării, apoi merge pe malul stâng al aceleiaşi Dunări spre cetatea de la Orşova. De unde, urmând granițele Banatului Timişoarei din Ungaria și hotarele Principatului Transilvaniei, în sus, spre nord, se ajunge la granițele polono-ruse, de unde începe.

Această Țară Românească (Wołoszczyzna), numită așa în mod obișnuit, este împărțită în două părți, adică două Hospodării, state sau voievodate. Porțiunea care mărginește Polonia și se întinde, de la Nistru, până la gura de vărsare a râului Siret în Dunăre se numește **Moldavia** (Mołdawia), adică Mołdovłachia, adică ținutul Muntean sau Muntenia, după râul Moldova, care se varsă în Siret, în apropierea orașului Roman. Scriitorii greci o numesc *Maura Vlachia,* iar scriitorii turci o numesc *Kara Iflak* sau *Kara Bohdania*.

Cealaltă parte a Țării Româneşti, mai îndepărtată de regiunea noastră, se numeşte de fapt **Valachia**, dar această parte ia și alte nume. Unii scriitori o numesc *Istriana*, după fluviul Dunărea, a cărui parte inferioară, datorită influenței râului Sava, începe să se numească *Dunărea Ister*; Dunărea despărțind-o de Bulgaria tătarilor din Dobruck (Dobrogea), i-a dat acest nume. Alții o numesc *Transalpina*, din cauza pământului Transilvaniei, de care este despărțit de o serie de munți înalți, numiți în mod obișnuit Alpii, adică Alpii Sarmați. Vlahii înșiși o numesc *Munztova*, care înseamnă *Muntenia*, în latina coruptă. În fine, alții o desemnează prin cuvântul *Ugro Vlachia*, pentru granița cu Ungaria (Węgrami) Ugri, care aparţine ţinutului Banatul Timişoarei, de la granița cu Italia (Wołochami, ceea ce înseamnă şi Ţara Românească, adică Ţara Italienilor – n. n.).

Primii locuitori ai ţinuturilor ce sunt acum Țara Românească, după cum ne spun istoricii greci**, au fost geții**. Nu se știe din ce neam erau. Unii le derivă numele de la sciții vecini, la nord, alții de la tracii, așezați la sud, din cauza asemănării limbii lor cu limba acestor două neamuri și a unor obiceiuri comune. Antichitatea, mai târziu decât Herodot, îi confundă adesea pe acești geți cu dacii sau dava; dar adevărații geți erau mai aproape de Marea Neagră, unde sunt acum tătarii din Budziac (Bugeac), ținutul Muntean și Țara Românească (adică Basarabia – n. n.). Dacii își aveau așezările în ceea ce este acum Transilvania și se întindeau până la râul Tyssa sau Tibiseus, în Ungaria. Herodot afirmă că Darius, fiul lui Histaspus, regele Persiei, după ce a făcut război împotriva Scyților, trecând din Asia Mică, prin strâmtoarea mării,

până la Dunăre, își va conduce trupele peste Dunăre, pe un pod, spre pământul geților, şi abia de nu și-a pierdut trupele acolo, din cauza lipsei de hrană și apă. Trecerea trupelor lui Darius prin Gecya (Geţia) a fost probabil prin actuala regiune tătară Budziack, o țară care este în mod natural nelocuită, fără apă bună și fără pășuni pentru vite. Unitatea acestor două neamuri, din vremea lui Augustus Cezar, l-a determinat pe geograful grec Strabon să creadă că râul Marisus sau Marasz (Mureş) curge prin ținutul geților, deși, de fapt, se vărsa în țara dacilor.

Geții aveau nobilii lor, aveau un guvern propriu al țării lor, aveau legi și rituri religioase, care le-au fost predate de primul legiuitor, Zamolxis: mai întâi sclav, apoi slobod și elev al celebrului filozof grec Pitagora. Strabon spune că Alexandru, regele macedonilor, având război cu tracii, a atacat și neamul tribalilor, ale cărui așezări se întindeau până la Dunăre și la gurile sale, unde se află acum Bulgaria. Același rege, trecând Dunărea și jefuind capitala geților, s-a întors repede în propria sa țară. Locul acestui oraș trebuie să fi fost pe acest râu, lângă gura lui; pentru că Alexandru, din insula Peuce, pe care Dunărea o face cu o parte din apele ei, care curg în mare, îndată s-a întors să nimicească pe zisele cetăţi ale geților, după cum vedem la Strabon. Nesăbuitul nostru Radłubek a transformat războiul lui Alexandru cu geții într-un război cu polonezii; și a numit orașul distrus de el Cracovia. Cu toate acestea, numele și domnia geților din Țara Românească au continuat, cu mai bine de trei secole înainte de Hristos, sub vitejii regi ai neamului lor. Ei au rezistat cu curaj regilor traci și succesorilor lui Alexandru în această parte a regatului său și nu se temeau de puterea în creștere a romanilor,

care, smulgând domnia tracilor, și-au așezat armatele pe Dunăre, numind cuceririle lor provincia Moesia și provincia Pannonia. Dromichetas, regele geților, l-a prins pe Lisimah, regele lor, într-o luptă cu tracii, și, după ce i-a arătat sărăcia supușilor săi şi că Lisimah nu avea de ce să se plângă, l-a eliberat, cu îndemnul ca, de acum, înainte, el să fie un vecin bun și să nu-și dorească bunurile altcuiva. Mai târziu, un alt rege, pe nume Burebista, a extins Geţia, învingându-i pe sciți, până la Nipru și, mândru că a cucerit alte neamuri, și-a trimis armata peste Dunăre, în provinciile romane.

Romanii plănuiau să-i supună pe geții invadatori, iar Iulius Cezar, dictatorul, pregătea deja un război împotriva lor, care a fost curmat prin moartea sa, în Senat; dar ceea ce forța deschisă nu putea realiza a făcut-o trădarea. Burebista a fost ucis de propriii săi supuşi, care s-au revoltat împotriva lui, la instigarea romanilor. După doborârea sa, statul geților a fost împărțit între diferite căpetenii. Dacii de același sânge și limbă, care trăiau în Transilvania de astăzi și s-au unit, anterior, cu geții, și-au ales pentru ei un cârmuitor nobil, pe nume Kotys, adică Pisica (Cotyso – presupusul întemeietor al cetăţii Hotin sau Chotim – n. n.). De atunci, renumele geților a început să se estompeze în acea țară, începând să devină mai puțin obișnuit în documentele istorice, în favoarea numelui Dacia. Kotys, regele dac, a continuat să atace provinciile romane. Suetonius spune că Augustus, împăratul, l-a căsătorit cu fiica sa, Iulia, şi a cerut-o în căsătorie pe fiica regelui Kotys. Această dublă căsătorie ar fi putut însemna obținerea unei prietenii favorabile, pentru ca, odată cu pacea dacilor și geţilor, să restabilească pacea provinciilor dunărene. Curând, însă,

Augustus l-a trimis împotriva lui pe Cornelius Lentul, care i-a învins pe trei generali daci în Panonia (inclusiv pe Kotys, „ucis de romani sub Lentul" – n. n.) și i-a alungat pe ceilalți daci dincolo de Dunăre; iar Catus Elius, tot un conducător roman, după mărturia lui Strabon, care îi era contemporan, a scos multe dintre familiile geților din țara lor și i-a așezat în Moesia și în Tracia. Puterea romană şi disputele interne dintre daci şi geţi i-au adus într-o stare atât de neputincioasă, la sfârşitul domniei lui Augustus şi la începutul domniei lui Tiberius, încât dacii nu mai puteau aduna pentru război decât 40.000 de oameni înarmaţi. Sub succesorii lui Augustus, dacii au devenit oarecum mai puternici și acum erau o națiune independentă. Tiberius, angajat în atitudini crude și suprimând libertatea romanilor, s-a angajat în război în Germania și împotriva parților, iar, în cele din urmă, s-a îndrăgostit de poporul singuratic și barbar din Mapreach; a uitat de daci, care atacau deseori provinciile romane de peste Dunăre. Scurtele domnii ale altor tirani de după el, până la Vitellius, le-au lăsat și ele uitate. Dacii, profitând de certurile domestice dintre Vitellius și Vespasian, au început să se revolte. Au fost sprijiniţi de legiunile din Moesia, cu ajutorul lui Mu-cyan. Domițian a luptat împotriva lor, cu noroc, de două ori. Apoi au fost victoriile armelor lui Traian, care dorea să-i supună complet pe daci, iar victoria împotriva regelui Decebal, ultimul rege al Daciei, avea să transforme Dacia într-o provincie romană.

Această nouă provincie romană, care începea de la Dunăre, se întindea probabil până dincolo de Nistru și până la malurile Niprului, ocupând şi o parte din Podolia și Ucraina. Căci dacă Burebista, cel mai viteaz rege al geților,

înfrângându-i pe sciții, de malul Nistrului, după mărturia scriitorilor din vechime, și-ar fi întins țara până la Nipru, probabil ca romanii, noii stăpâni ai Daciei, voiau şi ei să aibă hotarele lor vechi. Acest lucru este dovedit de memorabilul Val al Traian din Ucraina (de fapt, este „Valul lui Troian”, datorat ultimului osiris al egiptenilor, Rhamses al II-lea – n. n.), ale cărui urme se mai văd până la Nipru (monumentele megalitice ale „Căii Demne de Admiraţiune”, cum se numea iniţial barajul energetic ridicat de Rhamses, se întindea până la Don – n. n.). Acest lucru este dovedit de monedele romane de diferite tipuri din Ucraina și din Podolia, adesea extrase din pământ în număr mare. Ruinele orașelor și castelelor din stepe o mărturisesc, deși în fragmente mici, pe care timpul nu le-a putut distruge complet. Traian, împăratul, a populat această țară nou cucerită cu coloniști romani, trimițând soldați veterani din diverse provincii romane și numeroase familii care doreau să se stabilească acolo. Populația trebuie să fi fost mare. Eutropius spune că întreaga lume romană era formată din ei. Dar chiar înainte de Traian, oamenii vinovați erau deja trimiși acolo, din Roma și din Italia, în exil: dovadă, renumitul poet roman Ovidius, care a învățat chiar și limba geților și a sarmaților, precum spune el despre sine. Romanii, neputându-se proteja complet, cu legiunile lor din nord, de atacurile germanilor, sciților, sarmaților, bastarnilor, iazigilor și ale altor sălbatici, aveau nevoie, în noua lor provincie, de orașe și sate pline cu propriii lor compatrioți, pentru o mai de încredere și sprijin de apărare. Se mai crede că geții, împreună cu dacii, vor fi un neam mai capabil să adopte obiceiuri mai noi; că, având legături străvechi cu grecii vecini prin comerţ, mai întâi, iar apoi cu romanii, cuceritorii grecilor.

În ciuda faptului că era atât de bătrân, împăratul Traian, dorindu-şi să mențină Dacia şi după moartea sa, i-a schimbat caracterul, printr-o serie întreagă de decrete, dar cezarii care au urmat au început să o neglijeze; nu eforturi de a o menține în ascultare, transformând visul predecesorului lor într-o ambiţie deşartă. Dacii preferau mai mult libertatea sălbatică a barbarilor vecini, ocoliți încă de prapurii și de trupele romane, decât captivitatea de supuşi romani. Succesorul lui Traian, Adrian, fie din gelozie pentru faima împăratului, fie pe considerentul că era mai sigur să te mulțumești cu siguranţa, a ordonat să fie demontat podul care lega Moesia de Dacia, sub pretextul de a-i împiedica pe barbari să treacă Dunărea. Marcus Aurelius a avut relații, în Pannonia, cu națiunile germanice, care conspirau împotriva Romei, iar dacii li s-au alăturat germanilor în secret. În anii următori, războaiele cu parții și sarmații i-au angajat pe romani în alte părţi, au interzis purtarea armelor de către dacii mereu turbulenţi şi neliniştiţi. În sfârşit, Aurelian, profitând de greutatea întreţinerii acestei provincii, a trecut legiunile dacice, cu mulţi dintre locuitorii ei, peste Dunăre, în Moesia, pe care a numit-o Dacia sa; și a desemnat Dunărea ca hotar perpetuu pentru imperiul roman.

Adevăratul motiv al lui Aurelian pentru părăsirea Daciei a fost afluxul dinspre nord a triburilor sălbatice din preajma Mării Baltice (goții, națiune nordică, s-au mutat anterior, din peninsula Scandinvă, acum Suedia, și s-au așezat, în timpul primilor împărați, între gurile Oder și Vistula, de unde făceau dese incursiuni în țările sudice apropiate. Romanii aveau obiceiul ca pe națiunile sălbatice să transforme în clienţii lor. Ei nu acordau nici o impor-

tanță etniei, proprietății personale sau profiturilor reciproce de la societate. Este adevărat că dacii și geții, amintindu-și de atâtea înfrângeri suferite de la romani, i-au chemat pe goți, preferând să se unească cu ei, decât să fie sub stăpânirea străină a lui Marcus Aurelius; aproape toate națiunile germane s-au unit, atunci, împotriva imperiului roman.

Acești goți rătăcitori s-au așezat, mai întâi, în văile Vistulei, pe ţărmurile Mării Negre și ale Lacului Meotic, apoi şi pe cele ale Mării de Azof şi pe Nipru, de unde, în decursul timpului, s-au răspândit până la Dunăre, și au ocupat țările dacilor și geților, cu care s-au înfrăţit mai ales atunci când aveau de jefuit provinciile romane. Confundarea ulterioară a goților cu dacii și geții l-a determinat pe mândru episcop got Iordanes, un scriitor din secolul al V-lea după Hristos, să le atribuie, pe când celebra victoriile goților săi, chiar şi victoriile din vremuri mai vechi, care fuseseră obţinute de geți. Invaziile goților, înfrângerile sau victoriile lor asupra romanilor, sunt descrise de istoricii romani, sub diverși împărați, până la Teodosie. Ei pot fi văzuți, în aceste mărturii, sub diferite denumiri (ostrogoți, vizigoți, tervingieni, grutingi, taifali, victofilieni şi altele).

Când goții au invadat, în acest fel, Țara Românească, a apărut o nouă națiune, mai sălbatică și mai crudă. Ei erau hunii, o națiune din nordul Sciţiei asiatice. Nu este treaba noastră de a contura aici originile și diferitele varietăți ale unor populaţii, înainte de a intra în Europa. Din descrierea caracterelor și a modului lor de viață, pe care ne-au lăsat-o Ammian Marcellin, Menander, Procopius și Jornandes, se pare că hunii au fost strămoșii actualilor kal-

muci și s-au așezat acolo sau undeva în apropierea locului în care stau acum. Fuziunea cu ei a diferitelor hoarde scitice și supunerea altor națiuni asiatice, au creat o armată puternică a acestor barbari, mai degrabă decât națiunea lor. Aceste nenumărate lăcuste au luat numele de *hun,* cu care au inundat Europa cu sânge. Primul dintre regii lor, Balamber, după ce i-a bătut și i-a urmărit mai întâi pe alani, a traversat râul Tanais sau actualul Don și a căzut asupra goților, care ocupau, în acea vreme, regiunile de coastă ale Mării Negre şi ale Dunării, iar goţii, neputând rezista asaltului hunilor, au început să se retragă, de la Don, la Nistru; dar când puterea copleșitoare i-a apăsat şi acolo, unii s-au predat învingătorilor și au rămas sub stăpânirea lor, în timp ce alții au intrat în provinciile romane de peste Dunăre, cu permisiunea împăratului de Răsărit. Prin urmare, hunii, însoțiți și amestecați cu multe alte neamuri, pe care le cuceriseră, adică goți, alani, roxolani și gepizi, au preluat toată Dacia antică, inclusiv o parte a Panoniei, și au trăit acolo în pace, până la moartea nepotului lui Balamber, Attila.

După moartea lui Attila, între fiii săi au izbucnit războaie civile. Națiunile, geloase pe faima cuceritorilor lor, i-au atacat, deoarece erau deja sfâșiați și neputincioși. Gepizii, națiune din sângele goților, care locuia la acea vreme în Pannonia, pe malul drept al râului Thyssa, i-au alungat din vestul Daciei sau Transilvania. Ostrogoții, care erau încă în mare măsură împrăștiați între Don, Nipru și Nipru, s-au ridicat din nou, iar rămășițele hunilor s-au strâns în hotarele înguste ale Moldovei și Basarabiei de astăzi, amestecându-se cu anteții, adică veneţii, căci în această continuă schimbare a neamurilor migratoare, ve-

nind dinspre Marea Baltică, ele au coborât spre Marea Neagră, acolo unde este acum Basarabia. Acești huni au rămas în regiune, dar erau slabi și nesemnificativi; au stat acolo până la sosirea unor noi barbari, numiți avari, pentru că vedem în istoria romană că, mai târziu, sub împărații Leong, Zenonem și Justinian, ei au atacat regatul răsăritean.

Moartea lui Attila, în anul 453, a fost epoca căderii regatului hunilor și apariției unor noi regate în Europa, pe ruinele sale. Cauza acestei ruine a fost mulțimea de neamuri, slavi, goți, gepizi, germani și franci, incompatibile între ele, pe care însă puterea acestui om puternic a fost în stare să le mențină. Fiii lui Attila, Dengizyk, Ellak și Hirnak, au rămas, dar nu aveau suficientă inteligență și putere pentru a păstra regatul tatălui lor în întregime. Fiecare dintre ei dorea să stăpânească singur, ceea ce a dat naștere la o ceartă între frați și o ocazie ca supușii să se elibereze de jugul lor.

Primul, Ardaric, regele gepizilor, a luat armele împotriva hunilor. După mai multe lupte sângeroase, în care Ellak, cel mai în vârstă dintre fiii lui Attila, a murit, 30.000 dintre huni și alți barbari care îi susțineau, au fost uciși de săbiile gepizilor, care au fost învingători. Ei au preluat imediat Dacia, primul habitat al hunilor, adică Țara Românească a Moldovei, Muntenia, Transilvania și Panonia, care se întindea dincolo de râul Tyssa, adică Tybiscus. Am înțeles că aceiași gepizi, amintindu-și vechile reședințe din Sarmaţia, au cucerit parte din viitorul voievodat al Cracoviei, împreună cu Spiż.

Şi alți generali au urmat exemplul gepizilor. Dintre cei trei prinţi ostrogoţi Walemir a ocupat teritoriile dintre Sava şi Drava din Pannonia, ţinut numit Savia, şi actualul regat al Slavoniei; Theodemir a acaparat ţinuturile din jurul lacului Pejso şi Widemir, în Panonia, acolo unde acum este Austria. Ei i-au lăsat pe huni și pe alte națiuni aliate să plece. Unii dintre rugieni s-au dus în Tracia, alţii au preluat stăpânirea malurilor Dunării, cu herulii și seyrieni, în provincia Noricum Ripense, numită acum Bavaria. Alanii au luat în stăpânire o părticică din Seytya și din Mesia. Rămășițele hunilor au fugit spre est, unde au preluat fostele așezări ale goţilor dintre Prutul de sus, Nistru și Nipru.

Avarii, o națiune provenită din același trib și limbă ca și hunii, au rătăcit mult timp prin nordul Asiei, pe acolo unde este acum Moscova (Rusia) Siberiană. În istoriile lor, scriitorii greci îi numesc pe acești avari oguramci și uneori varchoniți, menţionând două ramuri din aceeași familie, numite, în limba, lor war și chunni. Au trecut, apoi, spre Volga de jos, la începutul domniei împăratului Iustinian; iar la sfârşitul aceleiaşi domnii, după câteva lupte biruitoare cu alţi barbari, crescând numeric, au trecut Donul, Niprul şi Nistrul şi s-au aşezat în aceleaşi locuri unde au stat anţii şi rămăşiţele hunilor, adică în Muntenia şi în Moldova.

Sălbăticia crudă nu a încetat în aceste habitate. Pe parcursul a câtorva zeci de ani, după ce s-au aliat cu gepizii vecini, au zdrobit rămășițele goților, precum și pe bulgari și slavi, şi au preluat o parte semnificativă din Panonia, unde au devenit mai aroganți și s-au împotrivit sabiei lui

Tsarogrod. Acest lucru este dovedit de domniile împăraților care l-au urmat pe Iustinian, până la Heraclius.

Anteții s-au așezat între Marea Neagră, gurile Dunării și râul Prut. Locuințele lor pe apă au fost motivul pentru care li s-a dat numele Antes, din limba celtică, care înseamnă locuitori ai apei. Li se mai spunea și Wenedi (veneţi), nume obișnuit la acea vreme, după sciții și sarmații cu care deveniseră deja oarecum învechiți, desemnând și națiunile sarmaților, care fie erau mai puțin familiare roma-nilor, fie, după părerea populară, îndesate spre mare şi mlaştinile nordice.

Din vremea lui Constantius, fiul împăratului Constantin, care a purtat război împotriva acestor anteţi sau Wenedi, au rămas pașnici mai bine de 40 de ani, până la prima invazie a Europei de către huni, cu regele Balamber. Jornandes mărturisește că Witymir, regele got al hunilor, le-a plătit tribut, atunci când hunii au înaintat mai adânc în statele romane, apoi, profitând de inconștiența lor, i-a atacat pe anţi și, după ce i-au supus, au ordonat ca regele lor Boaz, fiii lui şi 70 de căpetenii să fie spânzuraţi. Se știe că acești anteţi, după ce puterea goților a fost înăbușită de huni, au vrut să-și recâștige puterea: același Jornandes mărturisește că încă înainte de Vitysur, predecesorul său, Ermeneric, regele acestor goți, i-au cucerit, împreună cu wenedii și slavii.

Anteţii, înmulțindu-se și poate şi datorită venirii noilor lor hoarde, împreună cu hunii, sporiseră până la o mulțime imensă de oameni; pe vremea lui Iustinian, împăratul, au umplut aproape toată Polonia actuală, de ase-

menea Țara Românească a Moldovei și Transilvania. Fiind martor la asta, Jornandes, scria astfel despre ei: „Dincolo de Dunăre, se află Dacia, ca o coroană, înconjurată de munți înalți, în jurul cărora, în stânga, se întinde spre nord, iar din izvoarele râului Vistula, printr-o suprafaţă imensă de pământ, o națiune numeroasă s-a stabilit în Vinidas, al cărei nume, deși acum diferă pentru acele așezări și habitate, este, mai frecvent, acela de slavi și de anteţi”[81].

300 î. Hr., „Cei mai timpurii locuitori cunoscuți ai Peninsulei Balcanice au fost ilirii la vest și tracii la est. Primii au fost, fără îndoială, strămoșii albanezilor moderni și s-a presupus că cei din urmă trebuie să fie identificați cu vlahii aflați acum în Macedonia. Ambele au stabilit state independente în vremuri străvechi, primul fiind regatul Epirului sub Pyrrhus (aproximativ 300 î.Hr.), iar cel de-al doilea cel mai important Imperiu macedonean. Dar civilizația ambelor state pare să fi fost în întregime elenă și nici arta, nici literatura nu aruncă prea multă lumină asupra substratului indigen”[82].

271-275, Jancsó, Benedek: „După ce Aurelian a retras armata romană din Dacia, a stabilit-o în provincia Moesia, pe care a numit-o Dacia, împărțind-o în două părți, Dacia Ripensis si Dacia Mediteranea. Cert este și că această nouă populație a contribuit semnificativ la întărirea elementelor latine ale acestui pământ… Mulți credeau că

---

[81] Naruszewicz, Adam, *Historya narodu polskiego,* Tom. I, Lipska 1836, pp. 59-73

[82] Eliot, Charles, Sir, *Turkey in Europe*, London 1908, p. 22

strămoșii românilor au fost acest trib de traci, numit Bessi (sau Moesi – n. n.)”[83].

328, Hess, Andras: „În anul trei sute douăzeci și opt al Domnului, hunii s-au adunat și, după ce și-au numit căpetenii dintre ei… au mărșăluit, cu pecenegii și cu suzdalii și rutenii… şi au ajuns la Tisa… Pe atunci, Panonia, Pamfilia, Frigia, Macedonia și Dalmația erau con-duse de tetrarhul Matrinus, născut în Sabaria, longobard, și, deși era priceput în folosirea armelor, totuși, când a auzit că hunii s-au aşezat de-a lungul Tisei şi-i distrug zilnic ţara, s-a temut pentru ai lui şi pentru băştinaşii ţării sale… Cetăţenii Panoniei, Pamfiliei, Frigiei, Macedoniei şi Dalmaţiei, care fuseseră epuizaţi de invaziile frecvente ale hunilor, şi-au părăsit ţara natală, au obţinut permisiunea de la Attila şi au trecut Marea Adriatică, în Apulia. **Vlahii, care erau coloniști și păstori ai hunilor, au rămas de bunăvoie aici, în Panno-nia**… După ce majoritatea fiilor regelui Attila au pierit, Pannonia a rămas fără rege timp de zece ani: **în Pannonia au rămas doar vlahii**, gorogii, drepții mesiani, iar germanii și slavii, care mai înainte l-au slujit lui Attila, au fost exilați. După aceasta, un prinț, Svetibolug, fiul lui Maróth, a atacat în Polonia: a început să domnească și în Panonia”[84].

396, Jancsó, Benedek: „Episcopul Niketas îi convertește pe bessi, în 396, iar Paulus de Nola îl slăvește într-

---

[83] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 112
[84] Hess, Andras, *Hess Andras Budai Kronika* 1437, Buda 1437, pp. 9-13

un poem latin pentru această faptă. Pe măsură ce **bessienii s-au convertit la religia creştină**, limba lor a fost înlocuită încet de latină (afirmaţie aventuroasă, pentru că nu se cunoaşte limba bessilor, deşi e posibil să fie aceiaşi cu cea a bessi-arabilor, adică… româna străveche – n. n.) și au devenit și ei romaios”[85].

526-555, Moldován, Gergely: „În timpul lui Iustinian (526-555), în Peninsula Balcanică existau grupuri de vorbitori ai unei limbi latine vulgare, pe care Procopius i-a menţionat, în scrierea bizantină, cu numeroasele toponime cu sunet latin enumerate. Theophylactos și Theophanes (sec. VI) vorbeau despre un grup mare de oameni din munții Haemus, iar expresia „**torna, torna fratre**!” o citau, de obicei, drept exemplu din această „limbă domestică”, asemănătoare latinei”[86].

539, Jancsó, Benedek: „În 539, scriitorul bizantin **Procopius menționează un román** (Romaios) pe nume Burkentius, care era din tribul bessian… / Mi-ar fi mult mai uşor să obțin dovezi pentru a-i identifica pe vlahi ca slavi. Limba lor, pe jumătate latină, și numele nu i-ar fi putut împiedica în acest sens. Dovada aș putea-o explica cu următorul rezultat: **Olahii sunt**, în ceea ce privește îmbrăcămintea, mâncarea, obiceiurile religioase și profane, muzică, dansul, temperamentul și chiar limba lor, din

---

[85] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 112

[86] Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III, p. 49

care o bună parte este slavă (slavonă, dar numai cea bisericească şi de cancelarie domnească – n. n.), după toate probabilitățile. Ca slavi, s-au stabilit printre romani, și-au luat vechile nume și-au învățat limba, dar nu fără să se amestece cu ai lor”[87].

581, Jancsó, Benedek: „Întrebarea este, acum, **când au venit acești vlahi balcanici peste Dunăre**, pe teritoriul României de azi. Fără îndoială, această întrebare poate fi considerată ca o piatră de încercare a teoriei originii balcanice a românilor, deoarece, în acest sens, sursele oferă mult mai puține informații decât pentru orice alt punct din istoria cea mai veche a românilor. / Pentru a da un răspuns la această întrebare, să examinăm ce urme de popoare găsim în aceste teritorii în vremurile în cauză. Menander, un contemporan al împăratului grec Maurice, ne informează că, în jurul anului 581 d. Hr., găsim slavi în Valahia de astăzi. S-a întâmplat că chaganul avarilor, Bajan, a vrut să-i pedepsească pe slavii care locuiau aici, pentru că nu i-au respectat ordinele și au refuzat să-i plătească taxe. Bajan i-a cerut împăratului grec permisi-unea de a trece Dunărea, cu trupele sale, la Singidunum și Syrnmmi, deoarece nu putea trece, din Pannonia, în Valahia (Oláhria) de astăzi printr-un loc potrivit. Trecând aici Dunărea, a coborât de-a lungul râului, până în Do-

---

[87] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 112, 116

brogea, și acolo a trecut-o împotriva slavilor neascultători”[88].

679, Jancsó, Benedek: „Ocazie pentru întemeierea Imperiului moesian (valah)-bulgar a fost incidentul prin care împăratul Constantin Pogonatos l-a atacat pe Asparuch, în 679, dorind să-l alunge dincolo de Dunăre și de Marea Neagră. Cu toate acestea, rezultatul s-a dovedit a fi contrar calculelor sale, deoarece armata sa a fost nu numai bătută de bulgari, ci și urmărită peste Dunăre, iar după ce au distrus cea mai mare parte a Peninsulei Balcanice, aceștia au luat în stăpânire şi pământul actual al Bulgariei. Triburile slave, care se stabiliseră aici mai devreme, au schimbat cu bucurie jugul grecilor cu servitutea bulgară. Centrul de greutate al noului imperiu bulgar se afla în Dobrogea de astăzi”[89].

791, Jancsó, Benedek: „Krum, al patrulea fiu al lui Kubrát, a venit în Pannonia, unde s-a stabilit, cu permisiunea Chaganului avarilor, dar de atunci nu am mai auzim nimic despre bulgari (moesi, adică vlahi – n. n.) și nici nu mai știm nimic sigur despre avari, până în 791. Probabilitatea este deci ca bulgarii (**moesii care se numesc vlahi** – n. n.), care oricum n-ar fi putut fi în număr mare, s-au contopit cu avarii și au început să devină slavi, astfel că pe vremea ţarului Simeon erau slavi, la fel ca bulgarii din

[88] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 131, 132
[89] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 117, 118

Asparuch, așa cum le place să sublinieze scriitorilor români, dar nu putem nici măcar să căutăm un imperiu românesc și o **naționalitate românească** (termen târziu, legalizat în 1848, care nu ţin de epoca descrisă – n. n.), ci de triburi slavo-avaro-bulgare şi de un șef bulgaro-avar slavizat"[90].

805, Jancsó, Benedek: „Tot atunci apar și bulgarii. Întrebarea este dacă Asparuch, care a trecut peste Dunăre și a întemeiat o nouă țară, în Bulgaria de azi, și-a extins puterea până în stânga Dunării sau nu. În acest sens, punctele de vedere sunt diametral opuse, Roesler și Hunfalvy susțin că imperiul bulgar întemeiat de Asparuch s-ar fi extins și în provinciile de aici de pe Dunăre. „De când bulgarii s-au mutat în regiunea Haemus – scrie Tomaschek – istoria celor două maluri ale Dunării nu poate fi strict separată una de alta". În jurul anului 805, Krum, hanul bulgarilor, a adus sub controlul său rămășițele avarilor, care fuseseră despărțiți de franci, apoi, în 813, după jefuirea Constantinopolului, a stabilit multe mii de prizonieri pe malul stâng al Dunării și că, cu puțin timp înainte de moartea sa, a unit pe toți avarii și triburile slave din nordul Dunării, în scopul unei lovituri finale pentru Bizanț. De atunci s-a vorbit despre Bulgaria de dincolo de Dunăre"[91].

---

[90] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 134, 135

[91] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 132

813, Jancsó, Benedek: „Situația este oarecum diferită pentru malul stâng al Dunării, care se întinde de la Poarta de Fier, de-a lungul malului sudic al Carpaților Transilvaniei, până la Marea Neagră. Știm că Asparuch provenea din așa-numitele **principate de peste Dunăre** și că această zonă era **la est de Moldova de astăzi, unde se află Basarabia**. De asemenea, este sigur că Asparuch a rămas în posesia acestui ţinut chiar și după mutarea sa. De asemenea, este un fapt cunoscut că prin Bulgaria, care se află dincolo de Istros, scriitorii bizantini înţelegeau patria mai veche a bulgarilor. Această zonă nu este despărțită de nici o barieră naturală de partea de sud a României actuale, ceea ce ar fi făcut imposibil ca bulgarii să nu treacă Dunărea, din care puteau forma o graniță naturală atât de impracticabilă, încât ei să nu ocupe stânga malului pentru o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, pentru a putea fi revendicată ca proprietate. Cred că nu există date clare care să poată dovedi ca incorectă presupunerea că stăpânirea bulgarilor lui Krum s-a extins nu numai în Moesia, ci și în România actuală, în toată întinderea ei de-a lungul Dunării. Și că prizonierii pe care i-a adus, de lângă Adrianopol, în 813, au fost stabiliți și în această zonă. / Ținând cont de acestea, nu putem exclude posibilitatea ca **unele trupe vlahe să fi trecut Dunărea înainte de sosirea ungurilor**. Vlahii păstori, care au migrat dintr-o pășune în alta, mergeau atât de departe în sud, încât puteau trece la fel de ușor Dunărea, așa că părerea lui Engel, că valahii s-au mutat în Dacia, şi poate fi datată încă de pe vremea primei statalităţi bulgare, pentru teritoriul României de azi, nu este în totalitate greșită. Este foarte probabil ca, după căderea primului imperiu bulgar, să crească numărul vlahilor care se deplasau peste Dunăre. Cel puțin nu era nimic

care să-i împiedice să vină cu turmele lor la pășunile bogate ale României”[92].

827, Jancsó, Benedek: „**Bulgarii moesieni** (deci valahi – n. n.) **erau nobili în provinciile de pe malul stâng al Dunării, dar și în Transilvania și Maramureş (Mármaros), fapt ce poate fi dovedit**. În primul rând, scriitorii bizantini fac o distincție clară între „transdunăreni și cei de la Dunăre”. În al doilea rând, în 827, în Bulgaria a izbucnit o ceartă între autoritățile france și bulgare, deoarece bulgarii i-au rănit adesea pe slavi, care erau supușii francilor. Și nu ar fi putut face asta, dacă nu ar fi domnit și pe malul stâng al Dunării”[93].

892, Pap, József: „În 892, împăratul Arnulf i-a scris o scrisoare regelui bulgar Vladimir, cerându-i să nu permită exportul de sare în Moravia. Din această scrisoare reiese limpede că bulgarii nu erau doar stăpânii doar în Ardeal (Erdéhmek), ci și ai lui Maramureş, pentru că sarea nu putea fi adusă în Moravia decât din Transilvania sau Mármaros”[94]. / „Anuarele lui Afulda, care păstrează înregistrări de la 829 la 901, menționează deja văile de sare din Máramaros, în anul 892. Mențiunea este doar indirectă. Regele germanilor trimite o ambasadă la bulgari și le cere

---

[92] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 135, 136
[93] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 133
[94] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 133

să nu vândă sare duşmanilor săi, moravii. Există istorici care consideră că locuitorii originari ai județului sunt bulgari, pe baza acestor date nesemnificative. Deși această înregistrare nu face decât să confirme faptul general cunoscut că această zonă a fost locuită de cei ce s-au ocupat cu extragerea sării”[95].

948, Jancsó, Benedek: „Transilvania și-a pierdut independența în acest fel. În 948, nepotul lui Tuhutum, Gyula, s-a convertit la credința supușilor săi, românii, adică a devenit greco-oriental. Fiica lui, Sarolta, a fost luată de tatăl lui Szent István, Géza. Așa s-a născut Szent István în religia greco-orientală. Mai târziu, pentru a deveni rege, s-a făcut catolic, iar cum Gyula nu a vrut să fie neloial religiei greceşti, s-a ridicat la luptă şi l-a biruit în război, privându-l de tron, şi anexând Transilvania Ungariei. Românii au rămas însă greco-orientali și după înfrângerea lui Gyula”[96].

1020, Jancsó, Benedek: „Alte **urme ale poporului vlah** pe acest pământ (balcanic) există în izvoarele contemporane. În special, se spune în acestea că împăratul Basilios își îndrepta, de obicei, atacurile împotriva imperiului bulgar prin strâmtoarea numită Kimbalongu. Acest Kimbalongu nu este nimic altceva decât Kimpolungul (Câmpulungul) românesc (toponimul, întâlnit în toate provinciile europene locuite de valahi, inclusiv în cele româneşti, nu

---

[95] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, p. 6
[96] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 161

înseamnă un argument al presupusei migraţii vlahe din Balcani – n. n.). / Împăratul Basilios, învingătorul bulgarilor, a pus capăt imperiului, dar nu și bisericii bulgare. Dimpotrivă, el reorganizează biserica bulgară, făcându-i cap pe egumenul János (Ioan, Ivan), arhiepiscopul Ohridei. În 1020, el eliberează certificatul prin care confirmă drepturile Bisericii Bulgare. Acest document îi subordonează şi pe olahii (oláhoktól) din toată Bulgaria Arhiepiscopiei Ohridei. Protopopiatul va avea dreptul să încaseze venitul care i se cuvine de la olahi, iar olahii sunt obligați să-l respecte pe arhiepiscop și să-și îndeplinească datoriile față de acesta. / Că în această perioadă vlahii trăiau nu numai în munții Haemus, ci împrăștiați în diverse locuri prin toată Bulgaria, știm nu numai din acest document al împăratului Basilios, ci și din alte surse”[97].

1114, Jancsó, Benedek: „**Vlahii s-au înmulțit treptat pe malul stâng al Dunării**, nu ca factor politic, ci doar **ca factor etnografic** (definiţia „locului pustiu”, adică neorganizat statal – n. n.). De asemenea, este interesant de știut că în documentele în care vlahii sunt menționați pentru prima dată, aceștia sunt menționați în legătură cu abisinieni și cumanii. Pe vremea regelui Béla al IV-lea, când dominicanii maghiari au mers în Moldova și au format acolo o episcopie, aceasta avea adepți secui, valahi și cumani. Mai mult, trebuie să fi existat valahi şi în comunitatea Kunja, unde regele Kuthen s-a stabilit în Ungaria, așa cum putem susţine, cu o probabilitate foarte mare, pe baza

[97] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 119

numelor care apar în diferite documente, referitoare la cumani”[98].

1143, Jancsó, Benedek: „Nu există nicio îndoială că în Transilvania **nu existau sași înainte de 1143** și că, înainte de distrugerea mongolă, secuii se aflau doar în regiunile izvoarelor râurilor Mureş și Olt, și că **în 1291 nu existau maghiari în Transilvania**. Endre al III-lea, ultimul descendent al lui Árpád, a avut o întâlnire la Gyulafehérvár chiar în acest an, dar numai cu nobilii sași, secui și români (nos universis nobilibus Saxonibus, Syculis et Olachis in partibus Transsylvanis apud Albam Juliam pro reformatione status eorundem congregationem cum iisdem fecissemus – „făcusem aceeași adunare cu toți nobilii sași, secui și olachi din părțile Transilvaniei la Alba Iulia, pentru reformarea statului”). Deci regele Endre al III-lea nu spune „in Transsilvania”, ci doar „in partibus Transsylvanis”. De când au apărut în istorie, secuii nu au fost niciodată supuși voievodului, ci şpanului secuilor, care era vasal al regelui ca voievod”[99].

1150, Jancsó, Benedek: „Cronica lui Hypatios, din 1150, menționează o regiune Bolochovo, pe cursul superior al Bugului, ai cărei locuitori se numesc Bolochovczok. Acești Bolochovi sunt, cu siguranță, români, deoarece su-

---

[98] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 140

[99] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 177, 178

pranumele orașului Bolechóv din Galiția este „**villa Valachorum**” în vechile documente latine”[100].

1164, Hunfalvy, Pál: „Împăratul Manuel Comnenus îl pusese pe unchiul său Andronikos guvernator al Nișului și al Branicsevonak. Luptând pentru împărat, Andronikos cade în captivitate, dar evadează și încearcă să scape în Halics (Galiţia). Dar, de îndată ce Andronikos a scăpat de frică, crezând că s-a îndepărtat de urmăritori, ajungând la granițele Galiţiei, chiar atunci a căzut cu adevărat în mâinile urmăritorilor. Pentru că vlahii, care au primit primii vestea scăpării sale, îl vor prinde și îl vor aduce înapoi la împărat. În acest moment, adică deja în anul 1164, în Halíčs se aflau valahi (Oláchs), care cunoșteau bine drumul către împăratul grec, prințul galiţian fiind un aliat al lui Manuel, la acea vreme, iar relația bisericească lega Galiţia de Constantinopol”[101]…

1173, Márki Sándor: **Castrum Clus**. Este menţionat, într-un document de cancelarie regală maghiară, Tamás a Comes **Clusiensis**[102], iar în alt document regal, „numele Kolozsvár (**Castrum Clus**, în 1173)”[103].

---

100 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 143
101 Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 273
102 Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904, p. 402
103 *Revue Historiques,* Tome quatre-vingt-neuvième, septembre-dècembre 1905, Paris 1905, p. 182

1183, Márki Sándor**: Este menţionat**, într-un document, printre şefii şi subşefii Transilvaniei, Gallus a Comes **Culus**iensis[104] („*Gallus comes Albensis Transilvanus, Thomas Comes Clusiensis*”). „Tot în acea epocă dăm şi de un nume „*Culus*” într-un document datat din 1183, prin care Episcopul din Spalato (Dalmaţia) ia anumite dispoziţiuni. În document se pomenesc demitarii ţării din acel an, între care se pomeneşte de „*Gallo Culusiense comite, Thomas albensi comite*”[105].

„La sfârşitul anului 1164, are loc un eveniment – scrie Tomaschek –, în care Olahii joacă un rol, şi că trebuie să presupunem că Olahii au trăit fie în Moldova, fie în Basarabia. Aceste dovezi au scăpat până acum atenției tuturor cercetătorilor, chiar și a lui Roesler. Și anume, Niketas Choniates scrie, într-un singur loc, că Sevastokrator Andronikos Komnenos a fost numit de împăratul Manuel comandant-șef al eparhiei de la Niş și Braniesevo, dar în curând a fost suspectat că a aspirat la tronul imperial și că a negociat cu regele maghiar pentru sprijin. Fiind suspectat că ar fi vrut să-l ucidă pe tânărul împărat, a fost prins şi închis, sub pază strictă, în palatul imperial din Constantinopol. A încercat să fugă de aici de două ori. A reușit a doua oară şi a încercat să fugă în Rusia Mică, la Halich, unde prințul era fiul lui Jaroslaw Wladimir, care l-a primit ospitalier și i-a oferit bunuri. Evadarea lui este descrisă în detaliu de Niketas. „Ajuns la Ankhilas – în manuscrisele mai noi este Akheló, care corespunde Akhjolu-ului de astăzi – a fugit, în timpul nopţii, și a reușit să ajungă la gra-

[104] Márki Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904, p. 402
[105] *Dacia istorică*, No. 1, 15 oct. 1937, p. 14

nițele Halíčs, fără să fie observat, dar aici Olachienii, care erau în relații bune cu împăraţii grecii și la care a ajuns vestea despre evadarea sa, a fost prins și adus înapoi la împărat. Totuși, găsindu-și tovarășii pe drum, a scăpat de ei și, din fericire, a ajuns în Halics”.

1187, Hunfalvy, Pál: Niketas Choniates îi menţionează pe „**mesii, care acum se numesc valahi**”, şi care se răzvrătesc împotriva împăratului bizantin, sub conducerea a „doi frați din același popor, Petru și Asan”[106]. „Numele **vlah** este dat nu numai locuitorilor României, ci și triburilor împrăștiate prin Macedonia și Tesalia – în special în zona Pindului – care vorbesc o limbă latină. Îmi propun să tratez în altă parte a acestui popor interesant și voi spune aici doar că o modalitate de a explica distribuția lor actuală este să presupunem nu că au migrat din România, ci că sunt descendenții populației vorbitoare de latină care a ocupat Peninsula înainte de invaziile slave. Aceasta nu înseamnă că sunt neapărat de rasă latină, dar pare probabil că, în perioada premergătoare invaziilor slave, limba latină a fost limba Peninsulei, cu excepția coastei. Invadatorii slavi au invadat văile, iar triburile de limbă latină s-au refugiat pe dealuri şi prin munţi. În orice caz, **vlahii** sunt în prezent împrăștiați într-un mod care este în acord cu această teorie și **locuiesc aproape invariabil în munți**, în timp ce câmpiile din jur sunt ocupate de alte rase. Această distribuție geografică explică caracterul dublu al celui de-al doilea Imperiu Bulgar, căci, în același district, ar putea exista o populație dublă – **vlahii** în deal și slavo-bulgarii în câmpie. În această perioadă, **elementul vlah pare să fi fost deo-**

[106] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 274

sebit de important, căci Tesalia era cunoscută sub numele de **Marea Țara Românească**, deși centrul Imperiului Vlaho-Bulgar nu se afla în Tesalia sau în Macedonia de Sud, ci la Trnovo"[107].

1189, decembrie, Hunfalvy, Pál „Cruciaţii au intrat într-o provincie bogată, numită Flachia (fosta Moesia – n. n.), care este aproape de Tesalonic, și au luat cu ei cât au putut de mult pradă (Invasit regionem opulentam, **Flachiam** dictam, non maltum a Thessalonika distantem, in qua rebelles aliquot occidit, abundantiamque necessaríorum plus quam revehere sui potuisent, invenit)"[108].

1190, Jancsó, Benedek: „În anul 1190, vlahii, uniți cu cumanii, au triumfat din nou asupra grecilor. Împăratul Isaac a fost mai norocos împotriva sârbilor, a căror armată a distrus-o complet. lângă apele Moravei în 1194. După această victorie, a făcut o alianță cu regele maghiar Béla al III-lea împotriva vlahilor și a bulgarilor. Dar înainte de a se putea uni cu ungurii, împotriva vlahilor, Alexios al III-lea l-a izgonit de pe tron"[109].

1193, Pauler, Gyula : „Bătăliile dintre Bizanț și dușmanii săi a continuat ani de zile, cu rezultate diferite. În 1193, Izsák Angelosz i-a înfruntat din nou pe Oláhi, printr-o incursiune până la Niș și Sofia. După ce a măr-

---

[107] Eliot, Charles, Sir, *Turkey in Europe*, London 1908, p. 31
[108] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 281
[109] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 128

şăluit, inițial, de-a lungul Mării Negre, în toamnă a recucerit Varna de la Olahi, apoi s-a întors împotriva sârbilor, la sfatul lui Filip; i-a bătut pe sârbii lui Nemánja, la Morava, iar apoi, mergând spre nord, prin Nis, s-a dus spre Sava, astfel încât s-a întâlnit cu Béla al III-lea. / Béla era gata să trimită o armată de la Widdin, împotriva lui Petru și Asan, când Izsák Angelosz s-a pregătit din nou personal să lupte împotriva Oláhilor, în 1195: dar propriul său frate, Elek Angelosz, a conspirat împotriva lui Izsák, și-a atras armata, astfel încât aceasta l-a proclamat împărat, în aprilie 1195. Isaac a fost capturat, în timp ce fugea, i-au fost scoși ochii și a fost închis la Constantinopol, împreună cu fiul său de la prima soţie, Elek, de doisprezece ani”[110].

1197, Jancsó, Benedek: „În 1197, Petru a fost ucis și Kalojan a rămas singur pe tronul vlahilor. Kalojan nu era doar în strânsă prietenie cu cumanii, ci și în fraternitate, deoarece soția lui era o femeie hună. Kálóján a făcut pace cu împăratul grec, în 1204, motiv pentru care nu mai putea conta pe ajutorul cumanilor, deoarece aceștia au fost ocupați de prințul Galiției, în timpul propriei sale domnii; în plus, regele Imre al Ungariei a amenințat hotarele de vest ale Bulgariei, declarându-l pe prințul vlahilor uzurpator, întrucât această țară a fost ocupată de Béla al III-lea, care a dat-o ca zestre fiicei sale, soția împăratului grec. Cu toate

---

110 Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893, p. 14

acestea, Constantinopolul a căzut în mâinile latinilor chiar în anul în care Kalójana a făcut pace cu împăratul grec”[111].

1202, Hunfalvy, Pál: „Eu, Kalojános, împărat al bulgarilor și vlahilor (Ego Caloiohannes imperator Bulgarorum et Bla-chorum), am primit cu mare bucurie scrisoarea Sfinției Voastre (Papa – n. n.) și îi mulțumesc lui Dumnezeu, care, socotindu-ne umili, mi-a adus aminte de sângele și țara din care venim (qui respexit humilitatem nostram et reduxit nos ad memoryem sanguinis et patriae nostrae, a qua descendimus)”. Deci, Kalojános nu știa, decât de la Papa Inocenţiu, că **se trage din sânge roman, deci din Roma**!”[112]. Scrisoarea Papei Inocenţiu, din 1199, adresată lui Caloian (Kalojános), „repeta că atât Kalojános, cât și poporul său, fiind copii ai Romei, ar trebui să adere la Biserica Romană. Acest lucru este luat de istoricii români ca însemnând o dovadă de necontestat că **vlahii sunt adevăraţii urmaşi ai romanilor**”[113].

1204, Hunfalvy, Pál: „În luna mai, contele Baldwin de Flandra este numit împărat, împărțind imperiul. Dandolo a devenit despotul **Romániei**… iar alții au devenit stăpâni ai altor provincii. **Atunci apare și numele de Románia**, adică imperiul grec, dar mai târziu, revenind la fosta sa provincie, Tracia, în care se află şi Constanti-

---

[111] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 129
[112] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 285
[113] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 307

nopolul, a rămas cu numele de Rumili (Rumelia), numită provincia Rum chiar și în timpul stăpânirii turcești"[114].

1222, Jancsó, Benedek: „Regele Endre îi lipsește cavalerii germani de posesiunile lor, în 1222, pe care le dă înapoi Marelui Maestru Hermann Salzai, mult lărgite, începând de la Nyén, întreg ținutul, care ajunge la granița **brotnicilor**. În acest document, regele mai permite ca cavalerii să poată construi castele de piatră și orașe de piatră în teritoriile care le-au fost acordate și, în plus, pot folosi șase sau șase corăbii pe Mureş și pe Olt pentru a transporta sare pentru nevoile lor, iar ei şi oamenii nu trebuie să plătească vamă, nici măcar la secui, chiar dacă trec prin **ținutul Olahilor** (cum transierint per terram Siculorum aut per terram Blaccorum – când au trecut prin ţinutul secuilor sau prin ţinutul valahilor). În același an, Papa Honorius confirmă scrisoarea de donație a regelui, cu diferența de text că schimbă sintagma din carta regală din „ad terminos Protnikorum" („până la granițele Protnikilor", deci brodnicilor) în „ad terminos Blaccorumra" („până la granițele valahilor") și „cum transierint per terram Sicvűorum aut per terram Blaccorum" („când trec prin țara secuilor sau prin țara valahilor") se schimbă astfel: „cum per Siculorum terram transierint aut Valachorum" („când au trecut prin ţinutul secuilor sau a valahilor)"[115]. „**Românii sunt menționați pentru prima dată, în Ardeal**, în documentul din 1222 al lui András al II-lea, când, în donația sa către cava-

[114] Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894, p. 290
[115] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 196

lerii teutoni, regele a fost de acord că nici ei, nici domnii lor nu trebuie să plătească vamă nici pe pământul secuilor, nici **pe pământul Oláh** (per terram Blacorum). A doua menționare a românilor datează din anul 1223, când regele confirmă donația pe care a făcut-o mănăstirii Kertz, îndepărtându-i pe blacii (blacokat) de acolo. În diplomele regelui și ale papei, apar tot mai des Olahi, care acum, în 1234, locuiesc și în ţinuturile cumanilor"[116].

1231, Jancsó, Benedek: „În 1550, un sas, pe nume Schesaeus, scria, printre altele, într-un poem latin, următoarele: „Pe malul Oltului, bogat în pește, se înalță celebrul castel, pe care vechii săi locuitori l-au numit Făgăraș. Este înconjurat de metereze şi de un zid imens. În jurul lui se află un număr mare de tribali proprietari de pământ, care sunt supuși legilor și drepturilor care vin din acest castel". Când Károly Eder a publicat această poezie, el spune că aici se înțelege prin „Triballo" **bulgari, adică olahii din vecinătatea Făgărașului**, precum și **olahii din suburbiile Brașovului se numesc bulgari**, și de aici și numele suburbiei Bolgárszék. Făgăraş este menţionat, pentru prima dată, într-un document din 1231. Acest act pomenește pământul Bója, care se află acum în stăpânirea lui Bujul, fiul lui Stoja. Cu toate acestea, un anume Thrul, fiul lui Choru, îl revendică drept proprietate a familiei lui. Acest lucru este dovedit de mărturia unanimă a multor martori că acest pământ „a tempore humanam mémoriam" (din vremuri imemoriale) a trecut în stăpânirea strămoșilor săi și că „a temporibus iam quibus ipsa terra Blacorum terra Bul-

116 Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III, p. 47

garorum extitisse fertur” (**din vremurile când se spune că ar fi existat chiar țara blacilor, țara bulgarilor**), când a aparţinut Făgăraşului”[117].

1242, Jancsó, Benedek: „După invazia tătarilor, țara cumanilor, împărțită în trei părți, nu mai există. O parte fuge în Ungaria, cealaltă în Bulgaria, iar a treia, dincolo de Nistru, pe malul de nord-est al Mării Negre, după cum o dovedește limba Kun, folosită în așa-numitul „Codex Cumanicus”, în secolul al XIV-lea. Referitor la imaginea etnografică a României de astăzi (1896 – n. n.), din vremea de după dezintegrarea Cumaniei, e convingătoare scrisoarea în care Regele Béla al IV-lea îi prezintă Marelui Maestru al Ioaniților amănunte despre incursiunea în Valahia Mică și Cumania, adică Valahia Mare, care se află dincolo de Olt. Această diplomă este remarcabilă și pentru că dovedeşte că Regele Béla al IV-lea dispunea de teritoriul României de astăzi, ca și cum ar fi proprietatea sa.

„Întrucât țara – spune cartea regală – a suferit o mare pierdere, atât în bunuri, cât și în populație, din cauza incursiunii tătarilor”, iar Marele Maestru al Ioaniților, Rembald, era gata să ia armele pentru țară, dar regele, sfătuindu-se îndelung cu baronii săi, a hotărât să dea Ioaniților întregul Szörényföld, împreună cu părţile lui Ioan și Farkas, cu excepția părţii voievodului Lythen (Lytira, Lyrtioi – Litovoi, adică – n. n.), până la râul Olt. El lasă pe Litovoi să țină pământul valahilor, așa cum a făcut-o până acum, apoi enumeră condițiile în care dă pământul

[117] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 133, 134

Ioaniților. În plus, el le acordă și regiunea Kunar (Cumania), de dincolo de Olt, în aceleași condiții ca și Sörénységét, cu excepția pământului voievodului valah Szeneslausz (Seneslau – n. n.), pe care îl lasă și valahilor. În plus, îi mai dăruiește Marelui Maestru 400 de pământuri arabile în Felcetig sau în altă parte din Transilvania, unde este ușor de ajuns, fie la Kunország, fie la Szörénység.

Din acest document aflăm că în Valahia Mică au existat olahi sub kenez (chinezii, adică cnejii) Joan și Farkas, precum și sub voievodul Lytira sau Lythen (Litovoi), în Cumania, care se află dincolo de Olt, sub voievodul Seneslausz (Seneslau). De asemenea, este probabil ca acești olahi să nu fi fost schismatici, sau măcar Kenezienii (chinezii) lor nu erau, pentru că Ioaniții, fiind obligați să lupte împotriva păgânilor și a schismaticilor, conform jurământului lor religios, cu siguranță nu s-ar fi obligat să-i ajute pe olahii schismatici, în caz de atac.

Locul cumanilor este, deci, ocupat de formațiuni românești mai mici, adunate sub niște kénez (cneji). Știm că lovitura finală adusă domniei cumanilor a fost dată de mongoli, în 1224, în bătălia de lângă Kalka, în estul Europei. După acest dezastru, încep să dispară și cumanii care locuiesc pe teritoriul României de azi, iar pe măsură ce puterea lor slăbește aici, căpetenii individuale olahe încep treptat să preia puterea asupra oamenilor, după modelul organizațiilor sociale din Bulgaria. După invazia tătarilor şi prăbușirea stăpânirii cumane, valahii se pare că s-au înmulțit și s-au întărit, atât social, cât și statal, pe câmpia dintre Dunăre și Carpați.

Invazia tătară a provocat și o mare schimbare în harta etnică a Transilvaniei. Regele Béla, întorcându-se în țară după ce tătarii au dispărut, l-a trimis pe voievodul Lőrincz, în 1243, să adune oamenii acolo. Nu știm nimic despre cât succes a avut voievodul Lőrincz, în această misiune. Dar măsura în care populația Transilvaniei a fost distrusă de invazia tătarilor ne este lăsată într-o dovadă documentară, respectiv în scrisoarea episcopului Ardealului Gallus, în care se plânge regelui că județul său a devenit atât de depopulat, după invazia tătarilor, încât acum abia întâlnești o singură persoană în scaunul lui, Fehérvár (Alba Iulia) și alte moșii episcopale, precum Herinán și Biolokolon, în județul Doboka, Gyalun, în județul Kolozs, Zilahon și Tasnádon, în județul Szolnok. Nu are nici o speranță de a aduce coloni, dacă nu promite mai multă libertate celor care vor să se stabilească în Transilvania. De aceea, el cere ca regele să-i scoată pe vechii coloniști, care locuiesc pe moșiile sale, precum și pe noii coloniști, care se vor muta acolo în viitor, de sub autoritatea voievodului și a autorităţilor de județ, ca să nu mai aibă alți stăpâni decât pe el, episcopul. Regele îndeplinește cererea episcopului”[118].

1242, Pap, József: „Jana Dlugoss, un istoric celebru la noi, care a trăit în secolul al XV-lea, scria că Béla al IV-lea și cu fiica lui Kingával (Kunegunda, Kinga) au fost în Maramureş, realizând o întreagă narațiune de călătorie. După dezastrul tătăresc, Kinga, soția prințului polonez Boleszló, a venit în Ungaria, cu un anturaj presupus ilustru,

---

[118] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 200-202

pentru a-și vizita tatăl. Regele Béla s-a alăturat fiicei sale și, împreună, au făcut o călătorie prin țara distrusă. Au ajuns și la Máramaros, unde Béla i-a donat Kingei o mină de sare. Frumoasa prințesă, despre a cărei frumusețe cronicile spun lucruri minunate, și-a aruncat inelul în mina de sare dată ca gaj. Kinga s-a întors acasă. Câțiva ani mai târziu, muncitorii au dezgropat același inel dintr-una dintre rocile mari de sare ale minei de sare Bochnya, care tocmai fusese descoperită atunci. Mina cu pricina este Kunigunda din Slatina. Chiar și astăzi, minerii slătineni o respectă drept ocrotitor pe Kinga, care este cinstită de biserică printre fericiți, pentru marea sfințenie a vieții ei.

Nu am găsit nici o urmă din povestea lui Dlugoss în anuarele și documentele domestice din acea vreme. Există opinii divergente, în rândul istoricilor. Se pare că István Szilágyi o acceptă în general, dar plasează mina cu pricina în regiunea Huszt, unde au existat de fapt mai multe saline. Nu este nimic imposibil în chestiune, dar sunt mai înclinat să cred că povestea lui Dlugoss nu este altceva decât adaptarea unei legende străine la Kinga, cu atât mai mult cu cât salinele din Maramaros au devenit celebre mai ales pe vremea lui Dlugoss. Dlugoss ar fi putut auzi și el de ei, ar fi putut să facă puntea dintre inelul legendei și mina de sare din Máramaros. De la István al V-lea, încoace, izvoarele istorice sunt din ce în ce mai abundente. Educația crește treptat, sub influența mineritului, iar industria minieră mai dezvoltată presupune şi construirea de biserici și școli. Deja în secolul al XIII-lea au fost construite bisericile din ţinut Visk (în Maramureşul istoric, azi Trans-

carpatia – n. n.), despre care s-au scris atât de multe și ale căror picturi murale pot fi văzute încă”[119].

1247, Hunfalvy, Pál: Béla al IV-lea, întăreşte Cavalerilor Ioaniţi „întregul Szörényföld (Pământul monstruos), cu toți munții săi și alte bunuri, împreună cu kenezatele lui Ioan și Farkas, până la râul Olt, cu excepția kenezatului (kene-zatus) voievodului Litovoi (Lythen, Lytira, Lyrtioy), pe care îl lasă Oláhilor, așa cum era până acum. Regele păstrează jumătate din venitul pământului donat pentru el și urmașii săi; cealaltă jumătate ar trebui să aparțină Cavalerilor. Dar regele nu cere nimic de la bisericile care au fost deja construite sau care urmează să fie construite, iar drepturile arhiepiscopiilor și ale episcopilor rămân intacte. Veniturile morilor, gospodăriilor, câmpurilor de cosit, pășunilor și piscicolelor, ridicate de Cavaleri, ar trebui să-i aparțină și ele, cu excepția pescuitului dunărean. Jumătate din toate veniturile obținute de la **olachii care locuiesc în țara Lythen** (a lui Litovoi) ar trebui să aparțină regelui, iar cealaltă jumătate Cavalerilor, cu excepția pământului Hatsut (Harsot, Hátszeg?). Numiții Olachi sunt responsabili pentru a-i ajuta pe viteji împotriva atacurilor externe, precum și ale Olachilor. În plus, regele le permite cavalerilor să taie suficientă sare pentru nevoile țărilor bulgare, grecești și europene, chiar și pe cheltuiala comună a regelui, oriunde în Transilvania (de quacunque salis fodina Ultrasilvana), și din aceasta. dreptul episcopal, iar jumătate din venit să aparțină regelui, iar cealaltă jumătate Cavalerilor. În alte privințe, se mențin toate măsurile pe care regele le-a luat cu privire la nobilii sau alții,

119 Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 7-9

veniți să locuiască în acest ținut; dar o judecată sumară împotriva majorilor (contra majores terrae) poate fi atacată la rege.

Dacă vreo armată va invada țara, o cincime din oamenii de arme ai Cavalerilor se vor alătura oștirii regelui; iar dacă regele ar fi mărșăluit împotriva Bulgariei, Greciei sau Cumaniei, o treime din oamenii înarmați erau obligați să meargă în fața armatei regale, iar o parte proporțională din proprietățile și bunurile mobile de câștigat ar merge la Cavaleri”[120].

1268, Szabó Károly: „Care este diferența dintre kenez (cneaz) și voievod?... **prima formațiune socială și politică a olahilor** a fost **katun** (așezarea, gospodărie) și că aceste **katune (cătune)** erau conduse de **kenezi** (cneji). Deci au fost atât de mulți kenezi printre valahi câte katune au înfiinţat. Engel, vorbind despre întâmplările anului 1268, spune că scutelile de taxe au fost înfiinţate pentru a popula Ungaria; adică unui colonist i s-a dat o bucată de pământ neocupat sau de pădure, cu condiția ca el să se așeze acolo, iar el și urmaşii lui să stăpânească acea moşie. În ceea ce-i privește pe valahi și pe rusniaci, scutelnicii lor sunt numiți Kenezi (cneji). Aceasta este originea dreptului Kenesian”[121].

---

[120] Hunfalvy, Pál, *Nyelvtudományi közleméyek* (Buletin de lingvistică), Budapest 1878, p. 287

[121] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 231

1283, Borovszky, Samu: „O **localitate Oláhă** este menționată în 1283, într-o scrisoare regală, care confirmă proprietatea familiei Rathold. Oláhtelek indică, așadar, așezare a poporului Olách, în timpul maghiarilor. Oláhii care s-au stabilit în regiunea Fehér-Körös (râul Criş) sunt amintiți într-un document datat 1318. În cursul anului 1341, Czibak l-a împuternicit pe unul dintre fiii săi să stabilească Oláhi pe Erdőhát. În 1374, ţinutul Varad (Oradea) avea 9 sate Olách. Ei se ocupau în principal cu defrișarea pădurilor și mineritul. Cele mai vechi sate locuite de olachi, pentru care avem atestări documentate: Venter, din 1349, apoi Lázur, din 1427, Toplicza-Káránd, din 1429, Bonczesd și Kristyór, din 1439. Unii cneji valahi (Olách Kénez) au dobândit titluri nobiliare. Acesta a fost și cazul familiei Drágos”[122].

1290, Jancsó, Benedek: „**Întemeietorul statului român al Munteniei** (Havasalföld) a fost **Radu Negru, domn al Făgărașului** (Fogaras) și Amlaşului (Omlás), care a trecut munții, în 1290, și a devenit stăpânitor nu numai al Făgăraţului și Amlaşului, ci și al întregii Muntenii. Că ţinutul Făgăraşului nu ar fi putut aparţine lui Radu Negru, în 1290, reiese limpede din documentul din 1291, al lui Endre al III-lea, în care regele nu recunoaşte Făgăraşul ca veche proprietate a maestrului Ugrin… deci Radu Negru nu putea pleca de acolo, însoțit de un număr mare de oameni, în Muntenia, și cu atât mai puțin putea să-și stabilească reşedinţa Câmpulung, pentru că este cert că acest oraș a fost fondat, inițial, de sași și numele său românesc nu este altceva decât o traducere a germanului

[122] Borovszky, Samu, *Magyarorszag varmegyei es varosai* (Județe și orașe din Ungaria), Budapest 1901, p. 485

„Langenfeld”. Istoricii români moderni nu vor să ştie nimic despre aceasta mutare din Făgăraş. Hurmuzaki nu-și amintește nici măcar cu un cuvânt despre această emigrare şi, de fapt, îl consideră pe Radu Negru un astfel de kenez (cneaz), doar că mai norocos în demersurile sale decât voievodul Litovoi (Lythen), care s-a răzvrătit sub László Kun”[123].

1291, Jancsó, Benedek: „Din certificate reiese că, în 1291, existau deja **trei națiuni complet egale** și organizate separat în Transilvania: **secuii, sașii și românii**. Totodată, în Transilvania mai existau și nobili maghiari, dar nu aparțineau ordinelor Transilvaniei. De fapt, la început, nobilii depindeau direct doar de rege. În „partidul de aur” se stipulează clar că domnii nu au jurisdicție asupra nobililor și asupra bunurilor lor, nu au luat parte în parlamentele din Alba Iulia (Gyulafehérvár), ci doar în Székesfehérvár, și nu puteau fi condamnați după legile ardelene, ci numai după cele maghiare. Într-un cuvânt, **ungurii erau considerați străini în *părțile transilvănene***.

Toate nenorocirile care s-au abătut asupra Transilvaniei, în ultimii șase sute de ani, provin din această situație a nobilimii maghiare. Regii maghiari au organizat statul cu ajutorul altor națiuni, în lupta împotriva nobilimii maghiare. În secolul al XII-lea, după ce românii s-au împuţinat în lupta cu Cumanii, regii maghiari au fost nevoiți să așeze în regiunile pustiite diverse popoare, pentru că nobilimea maghiară a luptat doar pentru a rupe puterea

123 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 211

regală și a fura bunurile altora. În timp ce popoarele Europei erau ocupate cu cruciade, ungurii, care nu au participat la aceste războaie, s-au ocupat cu ocuparea Croației și Dalmației. Iar când, la începutul secolului al XIII-lea, Endre al II-lea ia parte la cruciade, nobilimea maghiară își folosește eșecul pentru a stoarce *taurul de aur*”[124].

„Regele a dat nobilimii transilvănene legile din Vechea Buda, iar pentru a soluționa treburile întregii țări, a ținut o întâlnire, lângă Gyulafehérvár (Alba Iulia) cu toată nobilimea, **sași**, **secui**, care deja aveau işpani, și **oláhi**; și acolo s-a ridicat Pócsfia Ugrón, și-a arătat certifi-catele, și a cerut să i se restituie posesiunile Fogarasului și Szombatfalva (Odorheiul Secuiesc) din valea Oltului, căzute în mâini străine. Regele a întrebat nobilii sași, secui și oláchi dacă cele două bunuri aparţineau lui Ugron. și toți au declarat, împreună și individual, că aceste proprietăţi erau deținute de Ugrón și de strămoșii săi; prin urmare, regele le-a returnat lui și moștenitorilor săi, așa cum le avea inițial, în 11 martie 1291)”[125].

1299, Jancsó, Benedek: „În 1299, papa Bonifaciu al III-lea a cerut direct regelui maghiar să aducă **Inchiziția** și să acționeze împotriva schismaticilor cu cea mai mare severitate și să-i lovească cu cele mai aspre pedepse, peste

---

[124] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 180

[125] Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893, pp. 542, 543

tot, în ținuturile coroanei maghiare. Cine erau acești schismatici? Românii care urmează religia greco-estică.

Începe, **astfel cruda persecuție religioasă împotriva românilor** greco-răsăriteni, pe care nobilimea maghiară o folosește în părțile transilvănene pentru a pune mâna pe bunurile nobililor români schismatici. După prădările kmianilor și mongolilor, **nobilii maghiari au apărut în Transilvania ca tâlhari de proprietate**, şi i-au prădat pe cei uciși în luptă și i-au lipsit pe urmașii celor care au murit pentru țară de drepturile și proprietățile lor. Dvornicii și iobagii de la castelul regal sunt aserviți de nobilii maghiari, în Transilvania, într-o măsură și mai mare decât în Ungaria, iar acești nou-veniți opresc nobilimea inferioară chiar mai mult decât oriunde altundeva. Nobilii maghiari nu și-au luat locul în Transilvania cu muncă stăruitoare sau cu arme, ci cu violență și viclenie, unde încă de la sfârşitul secolului al XIII-lea, au pus mâna pe cele mai frumoase bunuri şi pe cele mai importante funcţii"[126].

„În 1299, regele Endre a subordonat Maramureşul episcopului Transilvaniei. A apărut un proces de zeci de ani, care s-a încheiat abia după 1346, când episcopul de Eger a reușit să dobândească, în cele din urmă, Máramaros. Pe atunci, Máramaros era deja un județ. Castelul de la Visk veghea la liniștea populației şi regele asupra justiției.

Lucrarea de transformare a fost completată de Endre III-lea, care, când a achiziționat castelul Visk (azi

---

[126] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 181

Vişkovo, în Transcarpatia – n. n.), de la strămoşii din Újhelys, în 1300, l-a anexat, de la Ugocsa, la Máramaros, şi a pus bazele unui nou comitat.

În același timp, el a putut să-l numească pe Miklós, din familia Pok, drept prim venit al noului comitat, care apare, pentru prima dată, în diploma din 11 octombrie 1303, la acea vreme trecut pe lista din Máramaros, așa că Miklós, cu siguranță, a devenit asta mai devreme”[127].

1301, Jancsó, Benedek: „La începutul secolului al XIV-lea, când a urcat pe tron Károly Róbert, în Transilvania existau deja două tipuri de nobili: **nobilii ardeleni, secui, sași și români** și **nobilii maghiari din Ungaria**. Aceştia din urmă nu avea nici o funcție în organizarea politică a Transilvaniei. Nu depindeau de voievod, nici de işpanul secuilor, nici de sași. Acasă, în Ungaria, aveau dreptul de a-si exercita jurisdicţia asupra proprietatilor lor, în timp ce aici erau proprietarii unor bunuri asupra cărora jurisdicţia era exercitată fie de voievod, fie direct de însuşi regele. Era foarte firesc ca, numai din acest motiv, să izbucnească, mai devreme sau mai târziu, un conflict între voievod şi aceşti nou-veniţi, care nu sunt dependenţi de el”[128].

1324, Jancsó, Benedek: Károly Róbert îi întăreşte lui Marton mai multe proprietăţi, „pentru faptul că a fost

---

[127] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 9, 10

[128] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 181

ambasador la Basarab (Baszaráb), **voievodul regelui în Muntenia**, unde și-a îndeplinit întotdeauna îndatoririle de ambasador într-un mod lăudabil. / Scriitorul grec Kantakuzenos relatează că, în jurul anului 1324, voievodul Ungro-Vlachiei, Basarab, i-a oferit țarului bulgar Mihály Widdini (Mihai de Vidin) ajutor armat împotriva împăratului Constantinopolului. Tot în acest an, Papa îi scrie lui Basarab, „dilecto filii nobili viro Woywadae Transalpino" („fiul iubit, nobilul voievod transalpin"). / Cronica vieneză spune că, în 1330, deși voievodul Basarab și-a îndeplinit toate obligațiile față de rege, regele, la instigarea lui Tamás, voievod al Transilvaniei, și a lui Dénes, fiul lui Miklós, care i-au cerut regelui să-l înlăture pe voievod Basarab și să dea proprietatea altcuiva, a mărșăluit, printre orori, spre pământul voievodului. El a capturat castelul Szörény (Severin) și l-a donat, împreună cu moşiile, mai sus menționatului Dénes, fiul lui Miklós.

Bassaráb, sau, după cum scrie cronica, Voievodul Bazarád, l-a anunțat pe rege că va rambursa cheltuielile de război ale regelui, până la 7.000 de mărci, dar nu va returna castelul lui Szörény (Severin) și va plăti impozitul datorat coroanei sale, în fiecare an, și ar da chiar și pe unul dintre fiii săi ca garant, doar ca regele să nu-i facă rău. Totuși, regele Károly le-a dat trimişilor voievodului un răspuns trufaș: „Spuneţi-i lui Bazarád că el este ciobanul oilor mele și-l voi târî din ascunzătoarea lui de barbă". Au fost mai mulți oameni care l-au sfătuit pe rege să accepte oferta voievodului. Cu toate acestea, regele nu a ascultat sfatul înțelept, ci a avansat din ce în ce mai mult în păduri și munți, unde drumurile erau blocate cu trunchiuri, iar valahii (Oláhs) au atacat armata regelui și au distrus un

număr mare de oşteni, puţini scăpând cu mare dificultate”[129].

1332, Jancsó, Benedek: „Un document al regelui Károly, datat în 1332, îl numește pe voievodul Bassaráb fiul lui Tokomér (Tihomir). Hunfalvy spune că nu îl găsește pe acest Tokomer nicăieri, în scriitorii de istorie, dar documentul din 1332 este mai sigur ca informaţie decât relatările cronicarilor sau ale făuritorilor de istorie de mai târziu. Această Tokomer, din documentul din 1332, nu este nimeni altul decât Tugomér Basszaráb (**Tihomir Basarab**), tatăl lui **Sándor Bassaráb** (Alexandru Basarab), pe care mulți îl confundă cu legendarul Radu Negru.

Este probabil ca, după răsturnarea voievodului Lythen, acest Tugomér Bassaráb, denumit tatăl lui Sándor Bassaráb, a încercat să se facă independent de coroana maghiară. De îndată ce Károly Kóbert s-a simțit oarecum consolidat pe tron, și-a îndreptat imediat treburile către Havasalföld, unde, după cum putem vedea din cuvintele hrisovului dat lui Márton ispan de Szilágy în 1324, comportamentul voievodului Bassaráb i-a dat probleme, întrucât puterea acestui voievod s-a extins și la Szörénység din Oltó a început să se răspândească, deși acest pământ a fost întotdeauna considerat ca aparținând mai îndeaproape Ungariei.

Este probabil ca acest Tugomér Bassaráb să fi fost fondatorul și fiul dinastiei române din Muntenia, iar Sán-

[129] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 213, 214

dor (Alexandru), cu victoria sa în războiul cu Károly Róbert, a fost fondatorul statului român. Datorită lui, păstorii semi-nomazi valahi nu au ajuns o națiune în propria lor țară, în timp ce, după distrugerea cumanilor, ei au fost probabil asamblați în mozaic de câţiva cneji (Kenezii) mai mici și mai mari într-un stat semi-independent. Istoria României există doar de atunci.

O întrebare foarte interesantă a acestei istorii românești: cine au fost acești Basarabii? Potrivit istoriografiei daco-romane, ei sunt urmașii unei vechi familii romane, care parcă ar fi stat mereu în fruntea românilor. Nu cred că fac o mare greșeală dacă nu mă ocup de această afirmație mai detaliat”[130].

1330, Marcina Kromer: „Dacia, după multe războaie purtate cu romanii, conduşi de împăratul Traian („Trojedena”), după cum scrie Eutropius, este cucerită și se transformată în colonie. Și chiar după războaie a fost pustie, împăratul amintind de imensul număr al oamenilor din toate părțile imperiului roman, aduşi pentru cultivarea pământului și așezaţi în jurul cetăţilor întărite. Cu toate acestea, foarte curând după împăraţii Galenus și, apoi, Aurelian, păgânismul a revenit în această țară. Și apoi au venit goții din Gracyana. Și astfel, din acest grup confuz de romani și păgâni, care făceau comerț între ei și căsătoriile mixte, s-au născut românii („Wolochowie”), noua limbă derivând din vechea lor limbă păgână și din cea romană, ei

[130] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 214, 215

folosesc cuvintele latine confuz și falsificate, dar au multe cuvinte pur latine.

Odată cu împrumuturile din graiul rutean și slav, datorită vecinătăţii sau și comuniunii comune, s-au răspândit, ca și pe pământul slovacilor, și pe alte pământuri, începând de la lacul Meotic („Meotydu”) și până la Marea Neagră şi la Marea Adriatică, dar, întinzându-se, au fost cuceriți, așa cum şi eu am arătat în primele cărți. Totuși, nu toată această națiune a rămas în Dacia, pentru că partea sa de vest a devenit țara transilvăneană a regatului maghiar, unde locuiesc acum unguri, saşi, saxoni, secui, și o seamă de valahi, şi ce populaţii or mai fi avut şi Rypensia, și Dacia.

Deci românii („Wolosza”) sunt o națiune numeroasă, curajoasă și perfidă, dar când au fost numiți valahi („Wolechami”), ei nu știau. O convenţie comună, dar care nu este susținută de nici o veche mărturie, susține că ei au dobândit acest nume de la un anume Flakus („Flakusa”), un fel de guvernator sau de domn al lor, și că au fost numiți mai întâi Flacchins („Flakczynami”) și apoi numele vlasi („Ulaszami”) și voloci („Wolochami”), denaturat de păgânii de la hotar.

Este adevărat că în limba poloneză și în slavă nu numai pe această națiune, ci și pe toate care sunt latine, le numesc italieni și valahi. Ceea ce dovedește că această națiune a apărut din sângele italian, dar valahii nu se ocupă foarte mult de originea lor, ci doar turmele, hergheliile și cirezile lor, crescute şi îngrășate anual, pentru că țările în care trăiesc au pășunile cele mai bogate, așa că este de

notorietate că au oi, herghelii și cirezi mai mari față de cele poloneze, pe care le vând, în fiecare an, cu belșug în voievodatele cu care se învecinează, în Rutenia și Wegrom, dar și polonezilor, prusacilor, slovenilor, cehilor, germanilor, slovacilor, italienilor și turcilor.

Ei celebrează credința creștină cu rit grecesc.

Cenuşie și aproape necunoscută până în vremurile pe care le descriu acum, această națiune a fost menţionată frecvent și își găsește mai întâi numele în istoria maghiară, pe vremea regelui Carol, care, în 1330, a purtat război împotriva lui Basarab („Bazaradowi"), voievodul Ţării Româneşti, apoi Zowia şi Moldova, din ţinutul care se întinde de la râul cu acest nume, dar nu prea mult.

Desigur, în timp, această singură națiune s-a împărțit în două state, conducerea și numele s-au despărțit, cum li s-a întâmplat şi celor care au venit spre est și spre nord, locuind în Podolia, şi care au păstrat numele de valahi („Wolochów"), iar cei care şi-au durat ţară în partea de sud, atingând, cu graniţele, ţinuturile transilvănene, s-au numit munteni („Multanami"), iar ceilalţi (moldovenii – n. n.) se numesc transalpini („Transalpinami"). Şi aceştia sunt valahi („Wolochami") și se numesc moldoveni („Moldawiany").

Acest neam al moldovenilor din acest motiv a purtat război cu regele Kazimierz. După moartea lui Ştefan, voievodul valah, cei doi fii ai săi, Ştefan şi Petru, s-au luptat între ei pentru tron. Petru era mai tânăr, dar datorită înclinație lui spre generozitate și manierelor sale plăcute,

cei mai mulți dintre dregătorii statului i-au cerut să primească ajutor de la unguri și să stăpânească asupra ţării, îndepărtându-l pe Ștefan din ţară, care, temându-se de trădarea frăţească, a fugit în Polonia, cu nişte boieri ai tatălui său, şi ajungând în faţa regelui Kazimierz, s-a plâns acestui şi a jurat vă va fi veşnic vasal Poloniei, plătind tribut, iar regele l-a crezut.

Apoi, regele Kazimierz, după ce a înrolat o armată puternică din Polonia Mică și din Rusia (Roşie – n. n.), armata pornește imediat, în 9 iulie, cu hatmanul și cu exilatul Ștefan, spre Moldova, iar la început nu a fost atât de rău, pentru că forţele expediționare au fost de temut. Polonezi, în urmăriri și în lupte minore, primeau întotdeauna băutură.

Petru, însă, văzând acea putere, pe care nu o putea învinge, a recurs la un șiretlic, și a trimis câţiva dintre valahii săi ca să o facă pe călăuzele şi să le promită polonezilor o călătorie mai sigură. A fost nevoie ca polonezii să pătrundă mai adânc în Moldova, să traverseze o pădure deasă, ramificată și greu de trecut. În această pădure, Petru şedea la pândă, cu oamenii săi, iar când au pătruns oştenii noștri adânc în pădure, a îmbrâncit copacii înţinaţi, ca să-i strivească pe poloni cu trunchiurile şi cu ramurile lor. Acolo, când polonezii au intrat în pădure, valahii au sărit din copacii înţinaţi şi au împins trunchiurile, care s-au prăbuşit, începând de la marginile pădurii, iar apoi copacii înșiși au fost doborâţi de ceilalţi copaci, și au căzut asupra

noastră, încât, dacă nu ar fi fost răscumpăraţi prizonierii, atunci probabil că oastea ar fi fost în totalitate zdrobită”[131].

1342, Descălecatul Moldovei, Jancsó, Benedek: „Într-un document din 1343, regele Ludovic I spune că Bogdan, care anterior a fost voievod în Mármaros, a provocat un conflict cu János, fiul lui Dénes Celcsei, iarna trecută, dar acum a fugit neloial din țară. Din acest document, cunoaștem nu numai momentul emigrării lui Bogdan, care, conform sursei citate, nu a fugit în 1349, așa cum susțin istoricii români, ci în iarna lui 1342, și se şi explică şi motivul. Voievodul Bogdan a devenit, așadar, violent și, temându-se de pedeapsa regelui pentru aceasta, a fugit din țară”[132].

1342, Johannes de Turocz, Turoczi: „Tot în acest timp (în timpul lui Ludovic – n. a.), Bogdan, voievodul Olahilor din Maramureş („Maramarosio”), adunându-și la sine, în ţara Moldovei, pe Olahii aceluiași district, supusă coroanei regatului Ungariei, dar pentru mult timp părăsită, din cauza vecinătății locuitorilor tătarilor, s-a retras în secret și, deși de armata regelui însuși fusese atacat de mai multe ori, totuși **numărul mare de Olahi, care locuiau în acel ținut a crescut și Moldova** a fost transformată întrun regat”[133].

---

131 Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882, pp. 628-632

132 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 222, 223

133 Turoczi, Johannes de Turocz, *Chronica Hungarorum*, p. 3, cap. XXXVII apud Karamsin, M., *Histoire de l’Empire de Russie*, Paris 1819, p. 444

1342-1350, Łucja Charewiczowa: „Potrivit cercetărilor istoricilor, **perioada de formare a Principatului Moldovei se încadrează în anii 1342-1350**. Partea de nord a Țării Românești, atingând Nistrul, a devenit principatul Moldovei, în timp ce partea de sud a țării, la Dunăre, a fost organizată politic și mai devreme, ca principat al Munteniei. Granițele comune și amplasarea directă a teritoriilor ambelor țări, Polonia și Moldova, trebuie să fi dus la o apropiere economică între locuitorii ambelor țări de la ocuparea Ruteniei Roșii de către Cazimir cel Mare. Deși aceste relații nu au pătruns adânc în țară, ele trebuie să fi existat din cele mai vechi timpuri… / În evidențele orașului Lwow găsim moldoveni care își exprimă pretențiile financiare, mărturisind datorii sau dând gaj. **Monedele care poartă numele și stemele Principatului Moldovei** datează din vremea primului voievod independent al Moldovei, Bogdan, fiind bătute probabil la monetăria din Lwow. Relaţiile politice mai strânse datează din 1387, când Petru Muşat acceptă, de bunăvoie, suzeranitatea poloneză; el devenit complet independent de Ungaria, în timpul tulburărilor care duraseră de la moartea lui Ludwig. El căuta un protector în Polonia pentru pământul său transnistrean, care era amenințat de atacul turcilor (Othman a cucerit aproape toată Asia Mică, iar Amurat, în 1362, Adrianopol, iar în 1382, Bulgaria). Trei mii de ruble venețiene în argint plătise Petru, un an mai târziu, ca împrumut, lui Jagiello, împrumut ce a dat naştere pretenţiilor hospodarilor moldoveni asupra Pokuţiei, care, prin gaj, la expirarea termenului de 3 ani, prin neplata datoriei, a trecut în stăpânirea Moldovei. Istoricii români spun că fiul și succe-

sorul lui Petru, pe nume Latzko, era complet subordonat regelui polonez.

Principalul beneficiu al suveranității Poloniei asupra Moldovei, în următorii ani, a fost legătura comercială a ambelor țări, care a menținut importanța globală a Liovului în secolul al XV-lea…

În secolul al XIV-lea au existat dispute între Lvov și Cracovia pe seama drumului tătăresc, iar sfârșitul acelui secol aduce o creștere a neînțelegerilor, când vechilor certuri li se alătură disputa pentru drumul moldovenesc Despre el auzim deja, în 1386, când încep relaţiile cu Muntenia, ţară în care negustorul trebuia să ajungă prin Moldova. Că negustorii din Lwow au ajuns în adâncurile ţinuturilor muntene şi au fost bineveniţi acolo este confirmat de privilegiul voievodului muntean, care, deşi nu are dată, poate fi datat cu ajutorul unei cronologie a evenimentelor politice. Se presupune anul 1390, dar această dată ar trebui să fie ușor mutată, după înfrângerea din Kosovo din 1389, când Mircea, hospodarul muntean, era amenințat de invazia turcească, şi a urmat exemplul hospodarilor moldoveni, încheind o alianță ofensivă cu regele polonez, în 8 decembrie 1389, inclusiv împotriva celui de-al doilea dușman al muntenilor, ungurii. În anul următor, Mircea a plănuit o vizită la Lublin, confirmată de privilegiu, menţionat de Kałużniacki, şi se consideră acea zi ca fiind ziua posibilei treceri a hospodarului prin Lwow. Cu toate acestea, abia un an mai târziu, prezența lui Mircea la Lwow este confirmată pe deplin, deoarece aici, în 1391, reînnoiește Acordul de la Radom, așa că presupunem data acestei șederi drept data privilegiului, pentru că, la acea vreme,

contactul cu negustorii din Lwow este mai sigur decât cel din timpul presupusei călătorii. Privilegiul menționează întâlnirile Jagiełło și Witold, dar menţionează doar Lwow. În acest privilegiu, Mircea, care s-a căsătorit cu ruda lui Jagiełło, îl numește pe rege părintele său, iar pe Witold drept fratele lui; deoarece înrudirea este acceptată în 1391, în 1390 Mircea nu ar fi putut exprima asemenea cuvinte despre familia regală"[134].

1345, Elek, Gegö: „Episcopia de Milkov, sfâşiată de multe vicisitudini, a fost distrusă în jurul anului 1345. Este foarte plauzibil ca, la acea vreme, episcopul să se fi mutat în districtul Siret, pentru a-şi cârmui judeţul de acolo"[135].

1349, Jancsó, Benedek: „În 1349, regele Lajos mai afirmă într-un document, dat din Besztercz, că Gyula, fiul lui Dragoş, s-a plâns că ruda lui, István (Ştefan), alăturându-se unchiului său István, loial lui Bogdán, i-a alungat pe el și pe fiul său de pe moșiile lor, care erau primite de străbunicul lui, Gyula, de la regele Károl, şi i-au ars casele. Îi cere regelui să-l readucă pe moșiile sale. Regele îi trimite pe voievodul János Igefi și pe Miklós Miklós, să investigheze problema, care îi vor raporta regelui în cursul acelui an"[136].

[134] Charewiczowa, Łucja, Dr., *Handel Średniowiecznego Lwowa* (Comerţul medieval în Lwow, Lwow 1925, pp. 61-63

[135] Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92

[136] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 223

1355, Jancsó, Benedek: „Dintr-un document din 1355, știm că fiul lui Gyula, menţionat în documentul anterior, fiul lui Dragoş, a primit întăritură de la rege pentru mai multe sate valahe din Maramureş, ca răsplată pentru eforturile lui de a-i întoarce pe valahii care au fugit în Moldova, împreună cu Bogdan și István (Ştefan). În 1365, regele Ludovic I dăruiește și lui Balk, fiul lui Szasz voievodul, și fratelui său moșia Kuhnya, împreună cu alte câteva moșii, care au fost anterior ale neloialului voievod Bogdan. Și face asta pentru că Balk i-a fost loial regelui chiar și în Moldova, unde a fost rănit, ba chiar și-a lăsat posesiunile moldovenești și l-a urmat pe rege în Ungaria.

Din datele documentelor de cancelarie citate reiese că Bogdan nu a fost voievodul întregii regiuni valahe din Maramaros, așa cum se obișnuia să se spună ,după János Kükülő (Ioan de Târnave – n. n.), ci doar unul dintre voievozii valahi de acolo, poate doar mai violent și mai puternic, dar cu nimic diferit de ceilalți, în ceea ce privește rangul și drepturile. Nici emigrarea sa nu a fost unică, întrucât asemenea evadări au avut loc și mai târziu, din alte părți ale țării, așa că Koszta (Costea), Kenézek Stancsul (cneazul Stanciul) și Papa Volkul fug, de la Hátszeg (Haţeg), cu jumătate din locuitorii valahi de acolo, în Moldova, „unde stau dușmanii coroanei”. Este posibil și ca domnia lui Bogdan și a urmașilor săi să nu se fi extins în toată Moldova”[137].

---

[137] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 223, 224

1356, noiembrie 14, Jancsó, Benedek: **În faţa voievodului** Andrei, cu prilejul adunării obşteşti, ţinută la Turda, „la octavele sărbătorii Tuturor sfinţilor (8 noiembrie)… ridicându-se din mijlocul celorlalţi magistrul Petru, diacul, notarul mănăstirii Fericitei Fecioare din Cluj-Mănăştur (Clusmunustra), s-a plâns, în numele cuvioşilor bărbaţi, al domnului Ladislau, abatele şi al conventului din acelaşi Cluj-Mănăştur, după cum urmează:

Că o moşie, Bewna, aflătoare în comitatul Cluj (Clus), a ţinut de zisa mănăstire şi ar trebui şi acum să ţină de ea, dar acum, Mannus, fiul lui Ioan de Căianu, a pus stăpânire pe ea şi o ţine cotropită („Sententionales de a. 1356, in causa Conventus Clusmonostora, contra Martin, de Kalyan quoad possessionem Bewna in Comitatu de Clus)[138].

1358, Jancsó, Benedek: „Dintr-un document, datat în 1358, al judecătorului regional Miklós Szécsi, știm că fiii lui Szakul, care au fost chemați în judecată de János Besenyő, baronul din Ersomly, spun că nu pot prezenta actul de întărire regală pentru moșia lor numită Szekas, deoarece kenezul din Baszarád și un alt kenez din Baszarád (quia Bozorod, kenézius, de Nog-Carassou et altér Bozorod, kenézius de Kis-Carassou – pentru că Basarab, un cneaz (KeneziusI, din Carasul Mare și un alt Basarab, un cneaz din Carasul Mic) le-au luat cu asalt casa, cu mai mulți dintre ei, în timpul nopții și, dându-i foc, i-ar fi ucis

[138] *Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae*, Vol. I, A-C, Sopronii 1814, p. 399

și pe ei dacă nu scăpau. Apoi le-au ars diplomele, iar pârâţii cer timp, până vor putea obține copii. Basarab”[139].

1359, Rohbock, Lajos; Hunfalvy, János: „La începutul secolului al XIV-lea, Palatinul Omode și fiii săi, oponenți ai lui Károly Róbert, au ocupat Munkács, dar regele victorios l-a recucerit curând. Lajos I l-a donat lui **Bogdán și fiului său Drágos, voievodul olachienilor**, stabiliți în județele Máramaros, Bereg și Ugocsa. / Dar în 1359, acesta din urmă, revenindu-şi din toate evenimentele, s-a mutat împreună cu rudele sale în Moldova. Prin urmare, Lajos a donat Munkács și pământurile lăsate de olachi prințului lituanian exilat Tódor Koriatovici, care le-a populat cu 40.000 de ruși, aduşi din Podolia. Koriátovici a îngrădit orașul cu un zid de piatră, a înconjurat complet castelul, l-a fortificat cu bastioane și șanțuri săpate în stâncă și a făcut o fântână adâncă în curtea lui”[140].

1359, Joannis Dlugossi: „Pentru a-l ajuta pe Ștefan, fiul lui Ștefan voievod al Țării Românești a Moldovei („woyewodae Walachiae”), Kazimierz, regele Poloniei, trimite cu el o armată, care, în pădure, după ce au fost tăiați copacii, a fost copleșită de tăişurile voievodului” (Petru – n. n.)[141].

---

[139] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 215

[140] Rohbock, Lajos; Hunfalvy, János (text), *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860, pp. 279, 280

[141] Se discută o anumită tradiție a clanului Oleśnicki din armele lui Dębno, deja scrisă în vremuri ulterioare (vezi o narațiune similară în: *Viața și manierele cardinalului Sbigne*, scrisă de Phillippo Callimachus, ed. I. Lichońska. Warszawa 1962, p. 28-31). Anul

„După ce a murit Ştefan, fostul voievod valah al Moldovei (ai cărui strămoşi băștinași au fost alungați, din Italia, în regatul celor de acelaşi neam, voloscii („*nacio Volscorum*") și li s-a spus aşa de către vechii domnitori și coloniști ruteni, pe care, mai întâi prin trădare, apoi cu forța, i-au alungat, venind în număr din ce în ce mai mare de oameni și au luat ţara în stăpânire, dar rămânând tot în riturile și obiceiurile rutenilor, prin care ar fi mai ușor ca ocupația să fie acceptată de proprii degenerați, iar ceilalţi au migrat), a apărut o dispută grea între cei doi fii ai decedatului voievod, Ştefan și Petru, în privinţa conducerii și succesiunii pe tronul ţării. Căci Petru, deși era mai tânăr, pentru că era mai îngăduitor, a fost ajutat de majoritatea valahilor, iar el, cu energia cu care s-a impus și cu sprijinul maghiarilor din provincie, l-a învins pe Ştefan şi pe boierii pe care nu i-a putut convinge să fie de partea lui şi a ocupat singur principatul Moldovei.

Dar Ștefan, fratele mai mare, nesuportând umilinţa înfrângerii sale și temându-se că fratele său, Petru, al doilea născut, să nu se sfătuiască cu sfetnicii şi să-l prigonească cu mai multă cruzime, s-a refugiat la Cazi-mir, regele polonez, și, fiind bogat în comori și în ostași, a cerut să i se acorde milă, angajându-se și legându-se atât pe sine, cât și pe toți urmașii săi, care vor fi voievozi în țara Moldovei, să rămână pentru totdeauna în credința, ascultarea și supu-

---

(1359) al expediţiei, pe care Dlugosz îl menţionează, nu este cel real. Z. Spieralski este primul istoric, care a susţinut că campanie anului 1359 este un fals (W spraw rzekomej wyprawy Kazimierza Wielkiego do Moldawii, PH, t. LII, 1961, p. 147-152). Într-un mod foarte asemănător este descrisă expediția romanilor în Galia (vezi Livy, XXIII, 27) (Madyda, p. 181).

nerea Regelui Cazimir și a urmașilor săi, regi ai Poloniei. Când această condiție a fost acceptată de regele Cazimir şi aprobată de consilierii regatului, regele Cazimir a trimis o armată, din Cracovia, Sandomir, Lublin și soldați ruși, împreună cu Ștefan, pentru a-l readuce pe scaunul Moldovei.

După ziua apostolilor Petru și Pavel, armata a ieșit din tabără și, când a ajuns pe pământ vrăjmaş, a avut câteva succese mărunte și a câştigat câteva încăierări, dușmanul evitând o bătălie totală şi definitivă. Căci Petru, fratele cel tânăr, înţelegând că ar fi o prostie din partea lui să angajeze o bătălie deschisă cu Ștefan și cu armata polonezilor, a încercat să rezolve conflictul cu iscusinţă și viclenie.

Pădurile pustii se întindeau pe o lungă distanță, Ploninul fiind nelocuit, și pentru că nu are oameni care să aducă progres, pământurile nici nu sunt cultivate, nici arate în țara Şipeniţului, pe care, așa cum am menționat mai sus, ploninii o numesc Munteni, iar oastea poloneză, pentru a înainta spre interiorul ţării și spre câmpie, urma să treacă prin dreapta acelor păduri, iar de cealaltă parte a drumului muntenesc, în partea inamicului, se tăiaseră copacii şi au fost înţinaţi, că stăteau nemișcați și cădeau uşor la o lovitură. Iar când polonezii au intrat în pădure, în marş, valahii au doborât copacii din margine, care, căzând unul peste altul și prăbuşindu-se, au strivit și măcelărit oamenii, caii și armele, fără luptă, și i-au biruit. Prinşi sub cu trunchiurile și ramurile copacilor, soldați polonezi au fost uciși și zdrobiți, iar cei mai mulți dintre ei au fost mutilați la picioare sau la mâini sau în alte părţi ale corpului. Majoritatea oştenilor, zdruncinaţi de răul neașteptat, au intrat

sub jug, iar numărul prizonierilor era oarecum mai mare decât al celor scoşi de sub copaci. După ce a câştigat bătălia, inamicul, cu toate prăzile și prizonierii, era cu atât mai satisfăcut, cu cât biruinţa era completă. Căci, deși o mare parte dintre cai au pierit prin doborârea copacilor, totuși armele, hainele și alte lucruri, din moment ce nimeni nu a putut să scape şi să aducă ceva înapoi, au fost luate de învingători.

Armata polonezilor, în faţa valahilor care i se împotriveau, s-a precipitat în aceste capcane, mai mult prin neglijență şi lașitate, care, în confruntare cu chibzuinţa și inteligența vrăjmaşilor, care i-au atras pe poloni în astfel de curse și capcane cu răutăcioasă viclenie.

Când această înfrângere a fost raportată regelui Cazimir, acesta a trimis imediat să răscumpere pe toți prizonierii. Și valahii, având posibilitatea de a face ușor răscumpărarea captivilor, toți soldații și oamenii de rând au fost lesne răscumpărați.

În această înfrângere, a fost luat prizonier Sbigneus de Oleschnicza, un soldat al casei lui Dambno, bunicul cardinalului Sbigneus și episcop de Cracovia, care a fost nevoit să șchiopăteze până în ziua morții, din cauza cioturilor care atunci i-au trecut prin cap.

Nawogius de Thanczin, fiul lui Andrea de Thanczin, Palatinul Cracoviei, după ce scăpase din mâna valahilor în tumulul bătăliei, ferindu-se să-i vadă pe tatăl și prietenii săi, a mers la Roma, direct de la locul dezastrului, și a cerut el însuși să fie făcut presbiter (căci singurul

însoțitor pe care-l luase cu sine deja murise în ziua aceea), urmând să demaşte țara, la întoarcere, iar ulterior a fost promovat la decanatul Cracoviei.

Pădurea deasă de atunci a fost restrânsă, de-a lungul timpului, prin cultivarea pământului și prin înmulţirea ogoarelor.

Unsprezece flamuri au fost capturate în acea înfrângere, dintre care trei au fost regale sau voievodale, cele ale voievodatelor Cracovia, Sandomir și Lviv („Leopoliense"), nouă militare, adică Bipennium, pe care sus-zisul Nawogius o ridicase, alta dintre Leliwa, a treia dintre Vulpium, cea de-a patra dintre Rawitarum, a cincea dintre Griffonum, a șasea dintre Srzenyevitarum, a șaptea dintre Habdankonum și a opta dintre Polukosarum, iar a noua dintre Streparum"[142].

Expediţia care începea în ziua de 9 iulie 1359, ca să sfârşească, în august, atât de catastrofal pentru cavalerii lui Sbigniei din Olesznycza, viitor cardinal al Cracoviei, care s-a simţit îndemnat spre preoţie şi pace, după sângeroasa bătălie în care făcuse şi o moarte de om, considerând, după aceea, că prăbuşirea distrugătoare a pădurii Ploninei a fost o pedeapsă divină pentru uciderea căpitanului oştirii moldoveneşti Albu, băştinaş de origine (Aprovianus, adică „din acea provincie", numele Albu fiind tradus în latină, ca şi în cazul zeităţii dacice Eftepir, care devenise Lucia, adică Alba, adică Luna, şi fiind caligrafiat Lucius).

142 Dlugossi, Joannis, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 9, Varsaviae 1973

Relatarea bătăliei, din perspectiva conducătorului oştirii polone, s-a aflat printre notiţele lui Zbigniew Olesnicki (Sbigniei din Olesznycza) şi a fost folosită în monografia ce i-a fost dedicată de Filippo Buonaccorsi Callimachus[143], cel care a completat în mod fericit analele (cronicile sau letopiseţele) poloneze, începute de Jan Długosz şi completate de Marcina Cromer, Marcina şi fiul său Ioachima Bielscki, Jan Herburt sau profundul Macieja Stryjkowski.

Pentru că voievodul Petru era doar un copil, care încă nu împlinise cincisprezece ani, strategia bătăliei de la Plonina a fost stabilită de căpitanul Albu, „un valah de o străveche nobleţe"[144], care îşi fixase tabăra pe culmea unui deluşor, de unde, în zori, valahii, inclusiv cei care beneficiaseră, de-a lungul vremii, de ocrotirea Poloniei, dar care s-au întors în Moldova, după ce „au părăsit făţiş regatul Poloniei"[145], s-au năpustit, într-un „atac de sus", sperând că „duşmanii s-ar putea să rupă rândurile şi să fugă", ceea ce ar fi dus la o victorie pe faţă. E drept că, între timp, pusese oştenii şi ţăranii să taie copacii înalţi ai pădurii dense „într-un asemenea echilibru încât să rămână în picioare, dar, dacă ar fi împinși, să cadă printr-o mișcare ușoară"[146], dar s-a răzgândit în zori, când valahii s-au decis pentru o bătălie decisivă, punând în fruntea luptătorilor „un om voinic și îndrăzneț". Bătălia putea fi câştigată direct, dacă liderii celor două oştiri, din iniţiativa polonului, care

[143] Callimachus, Filippo Buonaccorsi, *Vita et mores Sbignei cardinalis*, Leopoli 1891
[144] Ibidem
[145] Ibidem
[146] Ibindem

s-a repezit călare în rândurile moldovenilor, provocându-l la luptă cavalerească pe căpitanul Albu, nu s-ar fi înfruntat, în văzul luptătorilor din ambele tabere, care s-au oprit din înfruntare, ca să poate privi şi încuraja disputa liderilor. Luat pe nepregătite, Albu a evitat suliţa lui Zbigniew Olesnicki, şi-abia după o încrâncenată încleştare de săbii, polonul, „fie din mânie, fie din vitejie, a lovit din toată puterea cu un paloş capul adversarului său și l-a aruncat de pe cal”, iar „Pe când Albu cădea la pământ, din rândurile polonezilor s-a ridicat un zgomot atât de mare, încât, când bătălia s-a reluat, valahii, răspândiți de grosul forțele lor au apelat la o neaşteptată capcană”[147], cea a fugii în pădure, codrul dovedindu-se, pentru prima dată în istoria noastră, frate cu românul, ucigându-i, rănindu-i sau capturându-i între trunchiuri şi crengi pe mai toţi vrăjmaşii, iar Zbigniew Olesnicki, cu un picior rănit, îşi închipui că „valahul Albu, „prevăzându-şi moartea, ar fi avut grijă să taie pădurea, astfel încât să-l răzbune”[148].

1359, Marcina Kromer: „Dacia, după multe războaie purtate cu romanii, conduşi de împăratul Traian („Trojedena”), după cum scrie Eutropius, este cucerită și se transformată în colonie. Și chiar după războaie a fost pustie, împăratul amintind de imensul număr al oamenilor din toate părțile imperiului roman, aduşi pentru cultivarea pământului și așezaţi în jurul cetăţilor întărite. Cu toate acestea, foarte curând după împăraţii Galenus și, apoi, Aurelian, păgânismul a revenit în această țară. Și apoi au venit goții din Gracyana. Și astfel, din acest grup confuz de romani și păgâni, care făceau comerț între ei și căsă-

---

[147] Ididem
[148] Ibdem

toriile mixte, s-au născut românii („Wolochowie”), noua limbă derivând din vechea lor limbă păgână și din cea romană, ei folosesc cuvintele latine confuz și falsificate, dar au multe cuvinte pur latine.

Odată cu împrumuturile din graiul rutean și slav, datorită vecinătăţii sau și comuniunii comune, sau răspândit, ca și pe pământul slovacilor, și pe alte pământuri, începând de la lacul Meotic („Meotydu”) și până la Marea Neagră şi la Marea Adriatică, dar, întinzându-se, au fost cuceriți, așa cum şi eu am arătat în primele cărți. Totuși, nu toată această națiune a rămas în Dacia, pentru că partea sa de vest a devenit țara transilvăneană a regatului maghiar, unde locuiesc acum unguri, saşi, saxoni, secui, și o seamă de valahi, şi ce populaţii or mai fi avut şi Rypensia, și Dacia.

Deci românii („Wolosza”) sunt o națiune numeroasă, curajoasă și perfidă, dar când au fost numiți valahi („Wolechami”), ei nu știau. O convenţie comună, dar care nu este susținută de nici o veche mărturie, susține că ei au dobândit acest nume de la un anume Flakus („Flakusa”), un fel de guvernator sau de domn al lor, și că au fost numiți mai întâi Flacchins („Flakczynami”) și apoi numele vlasi („Ulaszami”) și voloci („Wolochami”), denaturat de păgânii de la hotar.

Este adevărat că în limba poloneză și în slavă nu numai pe această națiune, ci și pe toate care sunt latine, le numesc italieni și valahi. Ceea ce dovedește că această națiune a apărut din sângele italian, dar valahii nu se ocupă foarte mult de originea lor, ci doar turmele, hergheliile și

cirezile lor, crescute şi îngrășate anual, pentru că țările în care trăiesc au pășunile cele mai bogate, așa că este de notorietate că au oi, herghelii și cirezi mai mari față de cele poloneze, pe care le vând, în fiecare an, cu belșug în voievodatele cu care se învecinează, în Rutenia și Wegrom (Ungaria), dar și polonezilor, prusacilor, slovenilor, cehilor, germanilor, slovacilor, italienilor și turcilor.

Ei celebrează credința creștină cu rit grecesc.

Cenuşie și aproape necunoscută până în vremurile pe care le descriu acum, această națiune a fost menţionată frecvent și își găsește mai întâi numele în istoria maghiară, pe vremea regelui Carol, care, în 1330, a purtat război împotriva lui Basarab („Bazaradowi"), voievodul Ţării Româneşti, apoi Zowia şi Moldova, din ţinutul care se întinde de la râul cu acest nume, dar nu prea mult.

Desigur, în timp, această singură națiune s-a împărțit în două state, conducerea și numele s-au despărțit, cum li s-a întâmplat şi celor care au venit spre est și spre nord, locuind în Podolia, şi care au păstrat numele de valahi („Wolochów"), iar cei care şi-au durat ţară în partea de sud, atingând, cu graniţele, ţinuturile transilvănene, s-au numit munteni („Multanami"), iar ceilalţi (moldovenii – n. n.) se numesc transalpini („Transalpinami"). Şi aceştia sunt valahi („Wolochami") și se numesc moldoveni („Moldawiany").

Acest neam al moldovenilor din acest motiv a purtat război cu regele Kazimierz. După moartea lui Şte-fan, voievodul valah, cei doi fii ai săi, Ştefan şi Petru, s-au

luptat între ei pentru tron. Petru era mai tânăr, dar datorită înclinației lui spre generozitate și manierelor sale plăcute, cei mai mulți dintre dregătorii statului i-au cerut să primească ajutor de la unguri și să stăpânească asupra ţării, îndepărtându-l pe Ștefan din ţară, care, temându-se de trădarea frăţească, a fugit în Polonia, cu nişte boieri ai tatălui său, şi ajungând în faţa regelui Kazimierz, s-a plâns acestui şi a jurat vă va fi veşnic vasal Poloniei, plătind tribut, iar regele l-a crezut.

Apoi, regele Kazimierz, după ce a înrolat o armată puternică din Polonia Mică și din Rusia (Roşie – n. n.), armata pornește imediat, în 9 iulie, cu hatmanul și cu exilatul Ștefan, spre Moldova, iar la început nu a fost atât de rău, pentru că forţele expediționare au fost de temut. Polonezii, în urmăriri și în lupte minore, primeau întotdeauna băutură.

Petru, însă, văzând acea putere, pe care nu o putea învinge, a recurs la un șiretlic, și a trimis câţiva dintre valahii săi ca să o facă pe călăuzele şi să le promită polonezilor o călătorie mai sigură. A fost nevoie ca polonezii să pătrundă mai adânc în Moldova, să traverseze o pădure deasă, ramificată și greu de trecut. În această pădure, Petru şedea la pândă, cu oamenii săi, iar când au pătruns oştenii noștri adânc în pădure, a îmbrâncit copacii înţinaţi, ca să-i strivească pe poloni cu trunchiurile şi cu ramurile lor. Acolo, când polonezii au intrat în pădure, valahii au sărit din copacii înţinaţi şi au împins trunchiurile, care s-au prăbuşit, începând de la marginile pădurii, iar apoi copacii înșiși au fost doborâţi de ceilalţi copaci, și au căzut asupra

noastră, încât, dacă nu ar fi fost răscumpăraţi prizonierii, atunci probabil că oastea ar fi fost în totalitate zdrobită"[149].

1359, Marcina Bielskiego: „După care (după Basarab, prelua eroarea şi Bielski – n. n.) presupun că a venit Ştefan, care a lăsat doi fii: Ştefan şi Petru, iar când nu au putut să se înţeleagă unul cu altul, fiul mai mare, Ştefan, a fugit la Kazimierz, regele polonez, pentru a cere ajutor împotriva lui Petru, fratele său mai mic (care îl precedase cu ajutorul maghiarilor), făgăduindu-i că va fi pentru veşnicie tributar regilor polonezi și supus al acestei coroane. Din acest motiv, Kazimierz și-a trimis armata în Moldova („Woloch"), împreună cu Ștefan, şi au intrat acolo la sfârșitul lunii iulie, în anul Domnului 1359.

Strămoșii noştri s-au simțit bine că au câștigat câteva lupte și, de aceea, valahul (Wolosza") nu a vrut să le ofere mai multe bătălii, ci s-a retras din calea lor, iar când i-a ademenit în pădurea care se numește Plonina, oastea valahă a doborât toată pădurea împotriva lor, căci înainte ei tăiaseră fiecare copac mai mult decât din coajă, și așa au izbit un copac de altul și copacii înșiși au căzut, iar unde s-au prăbuşit, au murit mulți oameni și pe cei rămaşi în viaţă i-a răscumpărat Kazimierz, printre aceştia fiind Zbigniew Olesnicki, cu stema Debno, care a crescut din stema Habdank; căci această stemă a fost capturată de tătarul Demrot, cărei atunci i s-a adăugat o cruce, iar din pricina acestui Demrot Debno se presupune că stema a fost numită aşa, astfel încât există și un castel pentru o domnișoară Debno.

---

[149] Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882, pp. 628-632

Nawoj Teczynski şi Andrzej Teczynski, fiul voievodului Cracoviei, au scăpat cumva și, având drumul promis spre Roma, direct acolo s-a dus, s-a făcut preot şi a rămas acolo, iar mai târziu a fost decanul Cracoviei, după cum scriu Miechowita, dar şi Kromer, care scrie că, înainte de bătălie, aşa a fost jurat. În această înfrângere, ne-am pierdut cele trei steaguri voievodale, Cracovia, Sendomierska și Lviv, și nouă nobile, ale şleahţilor: Toporow, dintre care unul era al lui Nawoja Teczynski, Leliwow, Lisow, Rawicow, Gryfów, Srzeniawów, Habdanek, Pólkozow și Strzemienczyk.

Mai târziu a fost o ciumă în Polonia, peste tot, astfel încât aproape jumătate din oameni au rămas în viață în orașe și în sate; numai în Cracovia, se scrie că douăzeci de mii de oameni au murit”[150].

1359, Macieja Stryjkowskiego: „Anul 1359, în faţa regelui Kazimierz al Poloniei, a venit voievodul valah Ştefan, care fugise din Moldova cu o parte din boierii valahi, cerând ajutor împotriva fratelui Petru și promițând că va fi un vasal credincios al regatului Poloniei.

Kazimierz, regele, a fost alături de el, adunând o armată din Polonia Mică și Rusia, care pleca, în ziua de nouă, luna iulie, iar când a ajuns pe pământurile Moldovei nu a reuşit să-l atragă pe Petru, voievodul, în luptă deschisă cu ei, acesta văzând că forţele erau inegale. Dar trecând la viclenii, în zisa pădure Plonina, pe care polonezii trebuiau să o străbată cu armata, Petru a pus în calea duşmanilor tot felul de capcane, cu trape, cu arbalete şi cu ţepuşe, apoi a

[150] Bielskiego, Marcina, *Kronica Polska*, Sanok 1856, pp. 405, 406

poruncit să se taie copacii de pe marginile drumului, care se țineau doar puțin pe trunchi, și, în timp ce armata poloneză a intrat în capcanelor lor, moldovenii, după ce au țâșnit din copacii înţinaţi, au început să-i răstoarne, și apoi un copac a căzut peste celălalt, și cu acest truc perfid asupra polonezilor, aproape toți au murit, loviţi și zdrobiţi, iar cei care au rămas în viață și cei cu picioarele, cu mâinile, cu spatele sau cu alte membre rupte de prăbuşirea rapidă a copacilor, răniți și slăbiți, au fost capturați și le-au fost luate toate carele cu provizii militare, dar mai ales trei steaguri voievodale mari, al Krakowiei cu o coroană şi turnuri, al Sandomirului cu trei câmpuri și trei rânduri de stele, al Lwowului cu un leu cu coroană de aur, și nouă flamuri ale familiile nobile, aflate sub stemele Toporów, Leliwów, Lissów, Rawiczów, Griffów, Srzemianów, Habdanków, Polukosców, Strzemienów etc., şi doar Nawój Teczyński, rănit la o mână a scăpat teafăr din capcană şi a fugit la Roma, unde s-a dedicat clerului, iar la Krakowia, deși Cromerus scrie că acesta a ajuns un cardinal, împreună cu Zbigniew Oleszniki, bunicul lui Zbigniew, care era atunci, după Jagela, episcop de Cracovia și cardinal.

Regele Cazimir, întristat de această înfrângere a armatei sale și de pierderea cavalerilor, a trimis solie la voievodul Petru, ca să facă elibereze pe slujitorii Coroanei (pentru că i-au cerut-o multe stăpâne poloneze) prin o răscumpărare, pe care probabil că o va primi în bani. Și aceasta a fost prima înfrângere a polonezilor în Moldova (Wolochów), în pădurea perfidă a Ploninei, în 1359, a doua fiind în nefericita Bucovină,e în timpul domniei lui Al-

bricht, regele polonez, în 1497, așa cum va fi scris mai departe”[151].

1359, Jan Herburt: „Regele Poloniei, Cazimir, după a doua nuntă, cu fata ducelui Henric de Gloucester, „în anul 1359, a făcut o expediție rușinoasă în Moldova (Valachiam), din următorul motiv. La moartea lui Ştefan (Stephanus), Voievodul Valahilor, cei doi fii ai săi, Ştefan și Petru[152], s-au luptat pentru Principat. Exclus din stăpânirea ţării, Ştefan a fugit în Polonia, cu unii dintre valahii săi, la regele lui, Cazimir: și când a promis că va fi în puterea și clientul (vasalul – n. n.) său, a obținut ușor de la el să se întoarcă în stăpânirea moştenirii paterne. De aceea Cazimir a trimis o armată, înrolată din Polonia Mică (Minore Polonia) şi din Rusia Roşie, la începutul lunii iulie, în Moldova, cu legații săi și cu Ștefan:

Dar Petru[153], observând poziţia polonezilor, le-a întins o capcană, în care cad cu atât mai ușor cei neprudenți, în favoarea oştenilor săi. Polonezii au fost nevoiți să treacă, la intrarea spre interiorul Țării Românești a Moldovei, un râu adânc și mocirlos, care se numește Plonina din pricina sterilităţii lui: Petru și oamenii lui au trecut râul și au tăiat copacii codrului prin care oamenii noștri urmau să mărșă-

---

[151] Stryjkowskiego, Macieja, *Kronica Polsca, Litewska, Źmódzka i Wszystkiéj Rusi*, scrisă în 1582, Warszawa 1864, pp. 32, 33

[152] Şincai admite că Petru Muşat ar fi fiul lui Laţcu (I, p. 357) ed. 1853. Atunci Roman, fratele lui Petru Muşat, ar fi luat pe propria lui soră, Anastasia, şi deci fiica lui Laţcu. Tot aşa susţine şi Engel, *Gesch. der Moldau*, p. 112 – apud Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Vol. III, Ediţia III, p. 117

[153] 1375-1391, după Xenopol, p. 117, şi nu 1359-1391, cum rezultă din Analele poloneze

luiască, în așa fel ca trunchiurile să rămână înţinate. Iar când oamenii noștri au intrat în acea pădure, capcanele valahului au îmbrâncit copacii cenuşii din marginea pădurii, încât ceilalți s-au împins unul pe altul; iar trunchiurile lor, ciocnindu-se, s-au prăbuşit asupra inamicului. Cazimir, mâhnit de această înfrângere căzută pe capul lui, după ce fusese exilat pentru trădare, a trimis solie vrăjmașului, să răscumpere pe cei prinşi și i-a obținut ușor. Această înfrângere, în faţa valahului, a fost urmată, un an mai târziu, de o ciumă, nu mai puțin sălbatică, care, atunci când a cuprins Polonia, timp de șase luni, a ucis aproape jumătate din populația orașelor și satelor.

În Cracovia, s-a socotit că au murit douăzeci de mii de oameni, dar năpasta a căzut mai mult asupra bogaților și nobililor, decât asupra oamenilor de rând.

În anul următor, care a fost 1361, Regele Cazimir a obţinut… înființarea Scaunului Mitropolitan din Lviv, în Rusia Roşie”[154].

În 1390, Vladislav Jagello „întorcându-se în Polonia, a călătorit prin Rusia Roşie și l-a primit, la Lviv (Leopilis) pe Petru, Palatinul Moldovei sau Valahiei[155], îm-

---

[154] Herburt, Jan, *Chronica, siue Historiae Polonicae compendiosa, ac per certa librorum capita ad facilem memoriam recens facta descriptio authore magnifico viro Ioanne Herburto de Fulstin,Regni Polonici Senatotr,* Oporiniana 1571, pp. 174, 175

[155] Domnul E. Picot, *Chronique d'Ureche*, Paris, 1878, p. 35, fără cuvânt se întemeiază pe jurământul depus de Petru Muşat regelui Poloniei înaintea mitropolitului din Kiev în 1387, pentru a tăgădui existenţa, la această dată, a unei mitropolii în Suceava şi a combate deci înfiinţarea mitropoliei Moldovei de Iuga I. Jurământul fusese

preună cu alaiul său, care a depus un jurământ solemn de credință și vasalitate"[156].

1359, Filippo Buonaccorsi Callimachus: „Așadar, când de mulți ani valahii fuseseră protejați în străinătate de armele și de autoritatea polonezilor, fie ridicați de speranța libertății, fie nerăbdători de linişte, au început să se revolte acasă și, în curând, au părăsit făţiș regatul Poloniei. Cazimir al doilea domnea, în acea vreme, peste polonezi, şi, auzind de dezertarea lor, a pregătit îndată o expediție, în care, pese alți oameni mari și puternici, l-a ales pe Sbigneus din Olesznycza ca unic sfătuitor și conducător, a cărui vitejie și pricepere în afacerile militare erau foarte proeminente în acea perioadă. Nici întârzierea lui, când a trecut râul Nistru și și-a așezat tabăra pe pământul valahilor, nu i-a lovit cu atâta groază, încât a trecut doar puțin timp, până când valahii ar grăbit după iertare și s-ar fi rugat ei înșiși de rege.

Dar epuizatul și înspăimântatul Lucius Aprovianus (din provincie? – n. n.), un valah de o străveche nobleţe, a ţâşnit în mijlocul luptei, cu speranța de a înșela inamicul. Nu departe de oastea zbuciumată a valahilor se afla o pădure densă, cu copaci înalți, și neacoperită de vreun tufiș. Lucius ordonă ca acești copaci să fie tăiați într-un ase-

---

depus în Polonia, la Lemberg, prin urmare era firesc lucru să se fi făcut înaintea unui mitropolit din acea ţară. Vezi actul de închinare a lui Petru Muşat şi acel al boierilor săi din 1387 în Ulianitzki, *Materialã dla istoria vzaimnah otnoşenii Roşii , Polşi, Moldavii, Valachii i Turtzii*, v. XIV-XVI vv, Moscova, 1887, p. 1-2: „actum et daturn in Lemburga" - Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Vol. III, Ediţia III, p. 117

[156] Ibidem, p. 201

menea echilibru încât să rămână în picioare, dar, dacă ar fi împinși, să cadă printr-o mișcare ușoară. A doua zi, când polonezii trimiteau semnale ostile, iar valahii le ignorau, datorită numărului lor mic şi fără nici o rânduială militară, mai mult din insolenţa cu care se răzvrătesc, decât prin înaintarea la o luptă dreaptă, Lucius, care, înainte de începerea bătăliei, se gândise să se refugieze în pădurea întinsă, și-a schimbat gândul și s-a hotărât să-și încerce norocul. De aceea, când românii au urcat pe movilă, i-a sfătuit să-și pregătească brațele, să strângă linia și să pună pe primul front un om voinic și îndrăzneț, pentru ca, coborând panta, să fie polonezii înfrânți de un atac de sus și, dacă norocul era cu ei, duşmanii s-ar putea să rupă rândurile și să fugă. Rezultate de succes (după cum se întâmplă) în urma unui plan rezonabil, căci convingerea lui Sbignaeus, care, dacă nu ar fi fost ordonat, să se aranjeze și să cerceteze toate, şi nu ar fi poruncit să fie mutate străjile, pentru a nu fi supus vreunei înșelăciuni, polonezii ar fi fost înfrânţi de valahii năvăliți de sus, cu strigăte puternice, şi nu au putut rezista mult atacului, încât s-ar fi întors şi s-ar fi pus pe fugă, dacă Sbigneus, deloc înspăimântat de situația alarmantă, nu și-ar fi adus oamenii în rânduri în mai multe locuri, iar când valahii s-au năpustit cu vigoare, acolo unde era cel mai mare pericol trimitea întăriri, împiedicând victoria aproape sigură a inamicului. Bătălia a fost condusă de Sbigneus, iar ceilalți și-au adunat trupele pentru a respinge atacul, luptând cu putere. Dar valahii au insistat nu mai puțin înverșunat, alergând peste tot şi strigând spre Lucius că polonezii au fost deja învinși. Și era evident că era atât de important acel om, încât succesul ambilor depindea numai de el. Și așa Sbigneus, pe când călărea printre oamenii săi, îndemnându-i și încurajându-i, cu un cal agitat s-a repezit

asupra lui Lucius prin mijlocul duşmanului. Cu nimic mai leneş, Lucius a întâmpinat suliţa care venea împotriva lui cu atâta ardoare, încât părea că amândoi se grăbesc spre o anumită victorie; spargerea sulițelor și a săbiilor dezvelite pentru a atrage privirile tuturor spre ei, astfel încât, în cazul unui conflict atât de înverșunat, lupta din ambele părți să înceteze. Lucius, încrezându-se în agilitatea calului său, prin diferite cotituri, încerca să-l răpună pe Sbigneus, care, lovind cu dreapta și cu stânga, când să fugă, când să lupte mai departe și să urmărească tăietura din spate, din față, a dat pinteni calului şi, fie din mânie, fie din vitejie, a lovit din toată puterea cu un paloş capul adversarului său și l-a aruncat de pe cal. Pe când Lucius cădea la pământ, din rândurile polonezilor s-a ridicat un zgomot atât de mare, încât, când bătălia s-a reluat, valahii, răspândiți de grosul forțele lor au apelat la o neaşteptată capcană. Părăsind movila pe care îşi aveau tăbăra, s-au retras, parcă zburând, în pădurea cea mai apropiată, urmăriți de polonezi în număr mare, pe care Sbigneus, după ce a luat stăpânire pe căpitanul pe care l-a ucis cu săbia, temându-se de o ambuscadă, a încercat în zadar să-i cheme înapoi de la urmărire. Mai mult, pentru că nu a izbutit să-i întoarcă, a vrut să-i ajute și a început să-i îndemne și pe cei care fugiseră.

Valahii, după ce au observat că polonii intrau la întâmplare în pădure, au făcut să cadă copacii cei mai apropiați pe cei mai din spate, unii căzând peste ceilalți, iar prin răspândirea căderii polonii au fost aproape toți zdrobiți, împreună cu Sbigneus, care nu de mult se bucurase de succesul unei victorii atât de remarcabile între neamuri, fiind lovit la picior de căderea unui arbore, de parcă vala-

hul Lucius, prevăzându-şi moartea, ar fi avut grijă să taie pădurea, astfel încât să-l răzbune.

Aceasta era într-adevăr o privelişte jalnică, nu numai pentru polonezi, ci și pentru valahi, căci un om atât de viguros, pe care, cu numai puțin înainte, soarta războiului îl cruțase, acum îl pedepsea pentru moartea unui bărbat.

Numele Dembnigenilor, deja celebru, era reprezentat mai ales de Sbigneus, care, într-o bătălie atât de memorabilă, l-a ucis pe liderul inamicului. Faima lui a crescut când fiii săi au ajuns, în curând, magistrați distinși, deşi nici el nu era mai puțin faimos pentru descendența sa, decât pentru pricepere și bogăție, văzând că a avut doisprezece fii și i-a văzut pe toți aspirând la cel mai înalte funcţii și afirmându-se în arte. Dintre feciori, primul și al doilea, Ioan și Dobeslau, au fost personalităţi proeminente, cel din urmă în Palatinatul Sandomirului"[157].

1360, Joannis Dlugossi: „**O ciumă uriaşă în Polonia**. După ce a primit înfrângerea din partea Țării Românești (Walachiam, adică Moldova), a urmat pentru Polonia o înfrângere mai gravă, dar totuși mai tolerabilă, dacă nu i-au putut rezista simțurile omenești. Pentru că urgii epidemice, fie că sunt trimise de Divinitate, într-un loc de răzbunare pentru multiplele nelegiuiri ale oamenilor, fie prin aranjarea stelelor, constelațiilor și conjuncțiilor, fie din altă cauză necunoscută a accidentului, care toate izvorăsc într-un torent în mai toate regatele din Occident, inclusiv în regatele Poloniei, Ungariei și Boemiei, dar și în provinciile

---

[157] Callimachus, Filippo Buonaccorsi, *Vita et mores Sbignei cardinalis*, Leopoli 1891, pp 20-23

supuse și învecinate acestora, care au fost infectate atât de mult, încât ciuma s-a răspândit peste orașele, cetăţile, satele și zonele rurale ale Regatului Poloniei, astfel încât a ucis cea mai mare parte a persoanelor de ambele sexe, în cele șase luni, în care virusul a continuat să se răspândească”[158].

1364, Jancsó, Benedek: „Diploma Reginei Elisabeta Luppertszasza (Bereg, de astăzi), prin care informează pe toţi cei interesaţi sau vor auzi, că s-au plâns Oláchii din județul Bereg împotriva işpanului castelului Bereg, care, în ciuda **libertății valahilor**, au de suferit de la el multe nedreptăți. Prin urmare, regina cere să li se permită valahilor **„să aleagă un voievod bun, după voia lor, așa cum fac Oláhii care locuiesc în Máramaros** și în alte părți ale țării”, care va judeca pricinile dintre ei, şi va aduna toate veniturile legitime care se cuvin reginei și stăpânului castelului Bereg”[159].

1365, Łucja Charewiczowa: „Băştinaşilor nu prea le păsa de numele pe care li-l tot dădeau alţii („românii”, „Wolosza”) sunt o națiune numeroasă, curajoasă și perfidă, dar când au fost numiți valahi („Wolechami”), ei nu știau”[160]); maghiarii i-au numit moldoveni, după un cuvânt celtic care însemna „valea luminoasă”, inclusiv pe românii

---

[158] Joannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 9, Varsaviae 1973, pp. 299-301

[159] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 231

[160] Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882, p. 629

din Ţara Românească; popoarele slave i-au numit valahi, adică „italieni”, iar tătarii şi turcii, bogdani”[161].

1366, Jancsó, Benedek: „În diploma din 1366, regele Ludovic cel Mare spunea că **răufăcătorii Oláchi s-au înmulțit foarte mult**, deoarece populația Oláchilor era dezordonată („eo-rumque statum simul et usum inordinatum”)”[162].

1368, Łucja Charewiczowa: „Moldova a obţinut temporar acces la Marea Neagră, la sfârşitul secolului al XIV-lea. Pe această parte a coastei Mării Negre a stăpânit Belgorod (Cetatea Albă), din 1368; ca posesiune genoveză, din punct de vedere comercial, a fost centrul de export al mărfurilor occidentale în Crimeea, Asia Mică și Constantinopol, și de import de mărfuri din comerțul levantin în Ungaria, Polonia și Rusia. Moldova a schimbat adesea conducătorii politici, dar în primii ani ai secolului al XV-lea trebuie să fi căzut în mâinile hospodarului moldovenesc, întrucât este menționată ca punct vamal moldovenesc într-un document din 1408. Natura directă a achiziționării de bunuri la sursă crește foarte mult profiturile comerciantului. Prin urmare, au fost întreprinse călătorii lungi către piețe de primă mână, precum Białogród, indiferent de tulburările de război. Cât de dorită era ocazia de a ajunge

---

[161] Charewiczowa, Łucja, Dr., *Handel Średniowiecznego Lwowa* (Comerţul medieval în Lwow, Lwow 1925, p. 66

[162] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 301

acolo direct prin teritoriul Moldovei, care fusese pacificat de domnia lui Alexandru cel Bun!”[163].

1370, Elek, Gegö: „În anul 1370, domnitorul moldovean Laskó sau Laczkó (Laţcu), l-a rugat pe papa Orbán al V-lea să înființeze o episcopie în orașul său ereditar (Siret), pe care papa a împlinit-o cu bucurie, atribuind un scaun călugărilor dominicanilor, sub mitropolitul de Kalocsa, un episcop cu un venit bogat strâns în reședința sa de scaun”[164].

1371, Jancsó, Benedek: „În 1371, regina Elisabeta a ordonat, de la Buda, ca işpanul castelului Bereg să judece cauzele de proprietate ale Oláhilor, iar voievodul Oláh să judece numai în cazuri minore. În același timp, dă instrucțiuni ca judecătorul de țară și adjuncții acestora să nu-i judece astfel de reclamanți, pentru ca oricine are o plângere de acest fel să dea în judecată în fața işpanului castelului Bereg și a voievodului Oláh-ilor”[165].

1374, Jancsó, Benedek: „În 1374, regele Lajos a dat orașului Cluj pădurea „Fleck”, situată între Torda și Cluj,

---

[163] Charewiczowa, Łucja, Dr., *Handel Średniowiecznego Lwowa* (Comerţul medieval în Lwow, Lwow 1925, p. 66
[164] Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92
[165] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 231

pe care s-a așezat un sat de **ciobani Oláchi**, azi Felek (Feleac)”[166].

1378: „Vedem în privilegiul lui Wladyslaw, ducele de Opole (care s-a folosit în principatul rutean, și în Polonia, de regele Ludwik, într-o legislaţie nepermanentă), din 1378, că Aleksander Woloch, servitorul său, a primit permisiunea pentru a se aşeza în satul care avea să fie condus, prin lege, de urmașii săi.

În privilegiul din 1420, Ziemowita, satului ducelui de Mazovia, și Belzia, satul lui Lubicz, i s-a acordat permisiunea de a le conduce unui valah. Nu numai în voievodatul Ruteniei și în Belzek această împuternicire era familiară, dar găsim, în diploma de coroană, privilegiul de a acorda acest drept, în 1545, pentru satul Bieckie, din voievodatul Cracovia. Reglementările economice din Samborszczyzna, din 1568, provincie condusă de Stanisław Zamojski, ne oferă o imagine mai puțin exactă a ceea ce a însemnat această lege a valahă. Așezările valahilor („Wolochów”) care vin din propria lor țară, în speranța securității și a libertății, au stabilit că:

1). Amenzile sau pedepsele pecuniare aparţineau trezoreriei guvernante, dar şi instanței și contribuțiilor la nevoi publice.

[166] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 236

2). Judecățile dintre coloniști au fost ținute de bătrâni, aleși din așezare, care, conform dreptului lor, trebuiau să se judece conform pravilelor vechi.

3). Erau permise consultările actelor despre fermă sau obligaţii.

4). Îndatoririle de muncă s-au schimbat în zece dări: vite, cereale, grădinărit”.

În timp ce lucram la istoria voievodatelor din Galiția, am fost repede convins că cel mai mare număr de așezări valahe din această parte a ţinuturilor Sanok și Przemyśl, care formează acum regiunea Sanok, trebuie să se fi aflat; iar privilegiul acordat mie de a publica în jurnalul științific al Bibliotecii Ossolinski mi-a confirmat această convingere, deoarece se referă atât la îndatoririle coloniștilor, cât și la datoria autorităților locale față de obiceiurile din satele valahe, care trebuiau păstrate[167].

Așa că a fost primul meu efort să cer găsirea și punerea la dispoziţie a tuturor privilegiilor originale ale satelor regale din districtul Sanok, din evidențele orașelor Sanok și Przemyśł, care, împreună cu dosarele tuturor celorlalte orașe și ţinuturi din Galiția, au fost adunate întro arhivă separată, din ordinul guvernământului austriac din

---

[167] „Ad locandam et erigendam villam juris Valachici more aliarum villarum Valachicarum.....Omnesque datias dare, quae villae aliae regales antiquitas solver consveverant” – Să închirieze ridicarea unui sat valah respectându-se dreptul după obiceiul celorlalte sate valahe... Și să dea ei toate taxele pe care alte sate regale le plătiseră în vremuri străvechi.

Lviv. Dar în ciuda celor mai atente căutări prin arhive, timp de câteva luni, am găsit doar câteva privilegii ale satelor româneşti (wołoskich)”[168].

„Cel mai important dintre aceste documente este un privilegiu de amplasare pentru unsprezece sate valahe în raionul Sanok. Acestea sunt satele Zwiniacz sau Swiniacz, Rowień na Okolisz (probabil Równia), Boberka, Tarnowa de sus și de jos, Dwernik, Polana, Poławy, Ustrzyki, Korosno, Korościeńska Wola. Atașez şi privilegiile satelor Boguszy și Bielczarowy, pe care le-am rescris după original, privilegiul satului Dołżycy, care se află în evidențele orașului, și privilegiul Nanowy, care, deși revistele Bibliotecii le-au folosit, cu ceva timp în urmă, pentru comparare cu alte privilegii, dar e necesar să le avem în faţa ochilor. Avem deci privilegiile a șaisprezece sate valahe. Piotr Kmita, starostele din Przemyśl a înfiinţat primele șapte în moșiile sale, iar restul erau sate regale, şi, cu excepţia satelor Bogusze şi Bielczarow, toate sunt în ţinutul Sanok. Aceste sate erau sate valahe („woloskiemi”), așa că se află sub prevederii dreptului valah; stăpâneau după legile şi obiceiurile valahe; beneficiau de aproape toate privilegiile acordate, cu trimitere expresă la dreptul valah sau cel puțin cu o mențiune despre acesta. De aceea, se folosesc formulele: „Quarum villarum Cmethones fieri debent et locabuntur in jurę Valachico… Quiquidem scultetus locabit dictam villam in cruda radice in jus Valachicum… Eximimus etiam dictae villae Cmethones ab omnibus juribus

[168] Stadnickiego, Aleksandru conte: *Despre ţara aşa-numită Valahia* (Wołoskich), *pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, pp. 3-8

Ruthenicis, Polonicalibus et Teutonicalibus ac quibus alias: solum in illos jure Valachico conserrabimus" – „Satul Chmethones să fie beneficieze și să fie pus sub legea valahă... Căci proprietarul va pune pe o rădăcină brută numitul sat, sub legea valahă... De asemenea, de legile rutene, poloneze și teutone şi de orice altele îl scutim pe numitul sat Chmethones, punându-l doar sub dreptul valah.

Numai în privilegiile satelor Berehy și Korościeńska Wola nu găsim nici o formulă similară, nici măcar o mențiune despre legea vlahă. Totuși, numărăm aceste sate și printre satele valahe, din următoarele motive: Privilegiul satului Berehy, aparţinând prinților locali, numele liderilor și al satului sunt nume specifice satelor valahe, iar stăpânul este de acord cu condițiile de amplasare (esențiale parte din legea valahă), identice cu privilegiile altor sate valahe, iar privilegiul se referă chiar şi la obligațiile conducătorului și țăranilor satului de a avea relaţii numai cu satele învecinate.

La rândul lor, alte documente voievodale referitoare la acest sat dovedesc că satul Berehy, înc 1545, a fost schimbat, de către cumpărătorul Ivan Kunaszewicz, cu satul valah Łodynaie; schimbul nu s-ar fi făcut, dacă satul Berehy nu ar fi condus legea valahă și dacă nu s-ar fi bucurat de privilegiile acordate satelor româneşti"[169].

---

[169] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, pp. 11, 12

„În afară de cele șaisprezece sate enumerate, pe care cu siguranță le putem considera sate valahe, mai trebuie să numărăm următoarele la numărul acestor sate:

17). Lodyuna, care apare în documente sub nr. V. și VI, era atașat privilegiului satului Berehy, şi satelor româneşti drept „Villam Valachicam”.

18). Satul Stebnik, stăpânit de prințul Demian Stebnicki, proprietar al tuturor satelor valahe din ținutul Strwiazka (vezi documentul nr. XV şi documentele satului Ustrzyki, tot la nr. XV, precum şi ale satelor Korosznie, Ustrzykach, Berehach, Stebnik și Terle, care au fost formu-late ca şi documentele primelor trei privilegii, dar nu putem reproduce privilegiul acestui sat, pentru că lip-sește prima jumătate a manuscrisului mai sus menționat.

19). Jasień, satul situat între Berechy, Ustrzyki și Stebnik, a cărui conducere era în mâinile numitei familii Ustrzycki, a starostelui Ustrzycki.

20). Skorodne, 21). Rosochate, 22). Lutowiska, 23). Krywka, 24). Lubochów, 25). Rossolin, 26). Sferednje małe, 27). Tworylne, 28). Krywe, 29). Hulskie, 30). Zatwardnica, 31). Jaworzec, 32). Smerek, 33). Wetlina, 34). Chmiel, 35). Procisne, 36). Żurawin, 37). Stuposion, 38). Ustrzyki górne, 39). Dydowe, 40). Łokot (cot), 41). Szandrowiec, 42). Bukowiec, 43). Beniowa (Bieniowa), 44). Sokolika din Wola, 45). Szańskie (Siańskie), 46). Tyrawa Wołoska, 47). Królic (Iepure) Wołoska, care fac parte din satele Kmitowski, moșie întocmită în 1580 numai

cu sate româneşti (Vezi periodicele Bibliotecii Ossoliński din 1847, cartea VII, pag. 37)”[170].

„Nu există nici o îndoială că coloniștii originari din satele valahe sau cel puțin țăranii erau români („Wołochami”). Ştim că şi părerea contrară va găsi mulți adepţi, care susţin că: așezările satelor valahe erau în mare parte compuse din băștinași, iar din acest motiv erau guvernate numai de legea valahă, aceea de sub jurisdicția starostelui, care era preponderent valah și, prin urmare, numai el putea conduce obştea după legile și obiceiurile sale.

Mai știm că în sprijinul acestei afirmaţii se pronunţă cuvintele privilegiului polonez „jure Valachico exstirpandi, erigendi, fundandi hominibusque et Cmethonibus tam Połonia quam Ruthenis locandi... Fundamus etiam in fundo ejusdem villae pro Poponatu Rulhenico iunum. Laneum” („dreptul valahul pentru ridicarea şi întemeierea aşezărilor și stabilirea oamenilor atât în Polonia, cât și în Ruteniei... Am găsit o formulare similară celui deal doilea pentru Ustrzycki... „item Synagogam Rulhenicam in eadem villa habere poterunt” („vor putea avea biserică ruteană în acel sat”). Nici măcar nu negăm că această traducere este foarte curajoasă și că această remarcă vorbește despre faptul că, în acele vremuri, în noile aşezăminte ale satelor, nu era pus conducătorul sau cneazul satului pentru condiția coloniștilor, ci pentru condiția de conducător al satului, care și-a ales coloniști. În sfârșit, am putea preciza

---

[170] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, p. 14

că coloniștii polonezi și ruteni nu puteau fi judecaţi conform legilor valahe, pentru că nu le cunoșteau și, prin urmare, nu puteau să le urmeze. Dar privilegiile ne oferă dovezi și mai puternice”[171].

1385, Peter Sparnau, Ulrich von Tennstadt: „Apoi am sosit în Ţara Românească. unde are şi voievodul de aci un oraş care se numeşte Şistov (Zimnicea). De la Şistov, am mers la Ruşii de Vede; după aceea, la Nuwestad (Piteşti), după aceea la Argeş, după aceea la Câmpulung. **Acolo este piciorul sfântului Andrei însuşi**”[172].

1387, J. Gabiec: „Cucerirea finală a Ruteniei Roșii a deschis calea Poloniei către Marea Neagră. Țările vecine Multany (Moldova) sau Wołoszczyzna (Țara Românească, adică Muntenia – de data aceasta – n. n.) și Basarabia erau legate de aceasta prin interese constante și relații comerciale. Fiind amenințați de Ungaria, moldovenii au apelat la Polonia pentru sprijin. Imediat după anexarea Ruteniei Roșii (1387), voievodul Moldovei (Petru Muşat) a adus un omagiu solemn lui Jagielle, doi ani mai târziu, hospodarul Țării Româneşti, iar la scurt timp după aceea, Basarabia s-a recunoscut ca vasal al Poloniei (1396)”[173].

1387, Jancsó, Benedek: „Voievodul Petru Muşat (Péter Musáth), convins de cuceririle rapide ale turcilor că

---

[171] Aleksandru conte Stadnickiego: *Despre ţara aşa-numită Valahia (Wołoskich), pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842, p. 147

[172] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 19, 20

[173] Gabiec, J., *Dzieje narodu polskiego*, Warszawa 1916, p. 97

va fi slab să stea singur împotriva turcilor și că nu se putea baza prea mult pe Ungaria, care era tot mai ocupată în Balcani, în 1387, împreună cu boierii săi, a jurat credință regelui polonez László Jagielló, căsătorindu-se cu sora sa. El a încercat să-l implice și pe voievodul Mircea de Transalpina (Havaselföldi) în alianța poloneză. După moartea sa, în 1390, pe tronul Moldovei a urcat fratele său mai mic, Ştefan sau Steţcu. Regele Sigismund a vrut să recupereze voievodatul, a intrat în război împotriva lui și a ocupat capitala Suceava. În acest fel, voievodul Ştefan a fost nevoit să se predea lui Sigismund. Cu toate acestea, după plecarea lui Sigismund, fratele său mai mic, Roman, s-a răzvrătit împotriva lui și l-a alungat de pe tron, cu ajutor polonez. Acest Roman a fost, apoi, alungat din nou de Ştefan, dar Roman a reușit să ocupe tronul chiar și atunci”[174].

1387, E. Picot: Vladislav Jagello „întorcându-se în Polonia, a călătorit prin Rusia Roşie, l-a primit, la Lviv (Leopilis) pe Petru, Palatinul Moldovei sau Valahiei[175],

---

[174] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 313

[175] Domnul E. Picot, *Chronique d'Ureche*, Paris, 1878, p. 35, fără cuvânt se întemeiază pe jurământul depus de Petru Muşat regelui Poloniei înaintea mitropolitului din Kiev în 1387, pentru a tăgădui existenţa, la această dată, a unei mitropolii în Suceava şi a combate deci înfiinţarea mitropoliei Moldovei de Iuga I. Jurământul fusese depus în Polonia, la Lemberg, prin urmare era firesc lucru să se fi făcut înaintea unui mitropolit din acea ţară. Vezi actul de închinare a lui Petru Muşat şi acel al boierilor săi din 1387 în Ulianitzki, *Materialã dla istoria vzaimnah otnoşenii Roşii , Polşi, Moldavii, Valachii i Turtzii*, v. XIV-XVI vv, Moscova, 1887, p. 1-2: „actum et daturn in Lemburga” - Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Vol. III, Ediţia III, p. 117

împreună cu alaiul său, care a depus un jurământ solemn de credință și vasalitate”[176]. În 1390 (? – n. n.), Vladislav Jagello „întorcându-se în Polonia, a călătorit prin Rusia Roşie și l-a primit, la Lviv (Leopilis) pe Petru, Palatinul Moldovei sau Valahiei[177], împreună cu alaiul său, care a depus un jurământ solemn de credință și vasalitate”[178].

1387, Dogiel: Scrisoarea conține supunerea lui Petru, Palatinul Moldovei, şi a neamul său, și omagiul de fidelitate față de Regele Vladislau, regina și urmașii lor, și faţă de împărăția Poloniei, și jurământul său trupesc, care, după obiceiul Bisericii de Răsărit, primind semnul vieţii din mâinile lui Ciprian, Mitropolitul Kievului, şi a sărutat-o cu propria sa gură. Dată la Lemberg, în ziua Sf. Stanislau, în 1387[179].

Sfetnicii aceluiași Petru, Palatinul Moldovei, confirmă același omagiu, adus regelui Vladislau și reginei Hedwiga, și promit că vor fi supuși credincioși regelui și

---

[176] Ibidem, p. 201

[177] Domnul E. Picot, *Chronique d'Ureche*, Paris, 1878, p. 35, fără cuvânt se întemeiază pe jurământul depus de Petru Muşat regelui Poloniei înaintea mitropolitului din Kiev în 1387, pentru a tăgădui existenţa, la această dată, a unei mitropolii în Suceava şi a combate deci înfiinţarea mitropoliei Moldovei de Iuga I. Jurământul fusese depus în Polonia, la Lemberg, prin urmare era firesc lucru să se fi făcut înaintea unui mitropolit din acea ţară. Vezi actul de închinare a lui Petru Muşat şi acel al boierilor săi din 1387 în Ulianitzki, *Materialã dla istoria vzaimnah otnoşenii Roşii , Polşi, Moldavii, Valachii i Turtzii*, v. XIV-XVI vv, Moscova, 1887, p. 1-2: „actum et daturn in Lemburga” - Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Vol. III, Ediţia III, p. 117

[178] Ibidem, p. 201

[179] Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 597, apud Jablonowski, p. 3

regatului Poloniei, și jură, în ritul răsăritean al Bisericii, pentru a primi semnul vieții din mâinile lui Ciprian, Mitropolitul Kievului. Dată la Lemberg, în ziua Sf. Stanislau, în 1387[180].

1388, Dogiel: În aceeași scrisoare, trimisul regal Warszewski îi comunică regelui că i-au fost date trei mii de ruble de argint, în anul 1388.

1389, Dogiel: Mainus și Romanus Hericki, solii lui Mircea, voievod al Transalpinilor, și Dugoius Petrus, mareșalul voievodatului Moldovei, ratifică un tratat, în numele lui Mircea, cu Vladislv, regele Poloniei, și o alianță de război împotriva regelui Ungariei. Dată la Radom, vineri după ziua Zămislirii B. M. V., în anul 1389[181].

1390, Dogiel: Mircea, voievodul Transalpinus, stăpânul ţinuturilor Tfogoras (Făgăraş) și Omlas (Amlaş), conte de Severinus, despot al ținuturilor Dobrodicei (Dobrogei), îi promite lui Vladislav, rege al Poloniei, că va fi gata să-l sprijine împotriva vreunui atac ostil al regelui Ungariei, iar regele polon va avea, de asemenea, să-l ajute împotriva lui. Dată la Lublin, în ziua St. Fecioare Agnes, în anul 1390[182].

Între ei a fost încheiat un legământ. Dată la Soczow (Suceava), de sărbătoarea Sf. Gertrude, fecioara. În 1390[183].

---

180 Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 597, apud Jablonowski, p. 3
181 Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 597, apud Jablonowski, pp. 3, 4
182 Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 598, apud Jablonowski, p. 4
183 Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 598, apud Jablonowski, p. 4

1391, Elek, Gegö: „Încă din vremea lui Ludovic I, avem dis-tricte valahe, independente de autoritățile jude-țene, în județele Krassó (Caraş-Severin) și Szörény (Seve-rin). În 1391, nobilii și valahii din districtele Sebes, Lúgos, Karán (Caransebeş)”[184].

1393, Dogiel: Jurământ de fidelitate regelui Vla-dislav reginei Hedwiga și regatului Poloniei, dat de Pala-tinul Român al Moldovei (Romano palatino Moldaviae), consilierilor săi. În 1393[185].

1395, Alexander Jablonowski: „Nobilii valahi pro-mit că Ștefan Palatinul va veni la regele Vladislav, îm-preună cu sfetnicii săi, și promit să-i plătească tribut, iar cei care nu vor veni vor trebui să depună același jurământ în fața ambasadorilor regelui” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 599)[186].

1396, Johann Schiltberger: „**Poporul de aici este primitiv şi rustic**… şi îşi lasă barba să crească şi nu o taie niciodată”. „Poporul moldovean, cu un port întocmai al străbunilor săi, purcede după datina şi rânduiala acestora”. Şi mai trebuie amintit că locuitorii din Moldova şi din Ţara Românească păstrează credinţa creştină; ei vorbesc o lim-bă deosebită; şi ei îşi lasă părul şi barba să crească şi nu o taie niciodată”[187].

---

[184] Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92
[185] Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 599, apud Jablonowski, p. 4
[186] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 5
[187] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 30

1400, Alexander Jablonowski: „Într-o scrisoare, Iwaszko (Ivaşcu), fiul lui Petru, Palatin al Moldovei, jură loialitate regelui Vladislav, ducelui Witold și regatului Poloniei, dacă își recâștigă tronul ţării. El promite să dea țara Şipeniţului regelui și regatului, conform granițelor lor străvechi și, în plus, renunţă la banii pe care tatăl său i-a împrumutat regelui” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[188].

1400, Elek, Gegö: „Episcopia catolică din Siret, la începutul anului 1400, din cauza tulburărilor, s-a mutat la Bakó (în unele surse Braskovia și Braislov), în orașul-târg al dis-trictului, Bacău, care era protopopiat moldovenesc al fostei Episcopii de Milko (Milkov), unde, între bine și rău, soarta episcopiei Sereth-Bákoi (Siret-Bacău), până la urmă, doar sub titlul de Bako (Bacău), a supraviețuit până în zilele noastre”[189].

1400-1432, Jancsó, Benedek: „Domnia de 32 de ani a voievodului Alexandru a fost liniștită și în multe privințe salutară pentru Moldova. Mulți oameni din țările vecine s-au mutat în Moldova. Pe atunci s-au stabilit aici și maghiarii husiți, și sașii. Știm că prima traducere a *Bibliei* în limba maghiară a fost făcută de husiții fugiți din Tatra. În această perioadă, se stabilesc în Moldova sate întregi de sași și secui, sașii de-a lungul râului Moldova și secuii în zonele Trotuş, Siret și Prut. La acea vreme, în Moldova s-au stabilit în jur de 3.000 de familii de armeni,

188 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 5
189 Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838, p. 92

alungați din Asia de stăpânirea turcă. De asemenea, au venit şi țigani, dintre care un grup din Ungaria, câțiva ani mai târziu, ba chiar şi tătari, care au fost aşezaţi în jurul Hotinului, Dorohoiului și Botoșanilor”[190].

1402, Alexander Jablonowski: „Nobilul Costa Valahul promite loialitate regelui Vladislav și regatului Poloniei, iar dacă întâmplător palatinul său vrea să se răzvrătească împotriva regelui, nu va fi dispus să-l ajute” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[191].

1402, martie 12, Suceava, Alexander Jablonowski: „Alexandru, Palatinul Moldovei şi sfetnicii săi jură credință regelui Vladislav și regatului Poloniei” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[192].

1403, Alexander Jablonowski: „În 1403, vlahii (moldovenii – n. n.) plăteau tribut, jurând credinţă şi ascultare față de regii polonezi și ajutor împotriva dușmanilor lor Alexandru, hospodarul, și Roman, fiul lui Petru”[193].

1403, Alexander Jablonowski: „Ioan Albu, Palatinul Basarabiei, jură loialitate lui Vladislav, regele Polo-

[190] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 314
[191] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 5
[192] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 5
[193] Wołowska, Tekla, *Historya Polska*, tom. I, Paryż 1860, p. 428

niei, întărind jurământul său anterior” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[194].

1404, Ioan, arhiepiscop de Sultanieh: „Dincolo spre miazănoapte este Vulgaria sau Bulgaria, şi a fost o ţară mănoasă, dar acum a fost devastată de turci. Ei au **o limbă a lor şi aproape latină**, şi, după cum se povesteşte, **se trag din romani**, căci atunci când un împărat roman a pus stăpânire pe acele ţări, adică pe Macedonia, unele grupuri dintre romani, văzând că ţara e mănoasă şi însurându-se acolo, au rămas pe loc. De aceea sunt numiţi vulgari, de la limba romană vulgară. De aceea ei se fălesc că sunt romani, şi lucrul se vădeşte în limba lor, căci ei vorbesc ca romanii…

Dincolo de aceştia, lângă Marea cea Mare sau Pontică, este Valahia, o ţară mare. Are un domn al său, şi deşi turcul a prins pe mulţi dintre ei şi i-a făcut tributari, totuşi nu a dobândit stăpânirea acestei ţări ca şi a celorlalte. **Valahia e numită: cea Mare şi cea Mică**”.[195]

1404, Alexander Jablonowski: „Omagiu adus de Alexandru, Palatinul Moldovei, regelui Vladislav, reginei, copiii lor şi regatului Poloniei” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[196].

---

[194] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, pp. 5, 6

[195] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 38 şi urm

[196] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 6

1404, Alexander Jablonowski: „Musilo și Bartosz Buczaccy îi promit lui Mihail, trimisul valah, folosirea veniturilor din Sniatyn, dacă va fi nevoie" (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[197].

1407, Alexander Jablonowski: „Principele Alexandru al Moldovei, căruia i se spune „cel Bun", acordă negustorilor din Lviv, precum și negustorilor din pământurile rusești și podoliene, dreptul de a face comerț pe toate pământurile sale pentru taxe reduse; de asemenea, le permite să transporte argint și jder spre maghiari, prin țara sa, cu condiția să fie întotdeauna aduse la cunoștința autorităților vamale și ca hospodarul să poată să cumpere câte articole din aceste articole vrea; în sfârşit, le permite să aibă propria lor casă la Suceava, cu condiţia să nu ţină în această casă o cârciumă sau o măcelărie, nici să-şi vândă propria pâine"[198].

1407, octombrie 13, Leopol, Alexander Jablonowski: „Alexandru, Palatinul Moldovei, împreună cu sfetnicii săi, ale căror nume sunt înscrise și pecețile lor aplicate, reînnoieşte jurământul de credinţă față de regele Vadislav și regatul Poloniei, pe care l-a depus la Kameniţa" (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[199].

---

197 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 6
198 Kałużniacki, Emil, *Dokumenta Mołdawskie i Multańskie z Archiwum miasta Lwowa*, în *Akta grodzkie i ziemskie,* Lwow 1878, p. 205
199 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 6

1409, Jancsó, Benedek: „Cu un act de donație din 18 octombrie 1409, regele Zsigmond dă moșia Hunyadvár din județul Fejér fiului lui Şerbán, Vojk, cavalerului său de curte. Acest Vojk a avut trei fii: János, Vojk și Juon. Este interesant că Vojk are doi fii ai lui János ca proprietari. Unul dintre ei, mai **târziu Hunyadi**, se numește **Johannes** în certificat, iar celălalt se numește Juon, în limba română. Este probabil ca unul dintre fiii lui Vojk, **Johannes**, să fi fost catolic, iar Juon să fi fost greco-oriental. Astfel de fluctuații religioase nu erau deloc rare în rândul poporului Olach din această epocă. Într-un document din 1419, Juon este deja menționat ca Johan, ceea ce pare să indice că el a devenit și catolic între timp… Originea românească a familiei Hunyadi nu este ușor recunoscută nici măcar de istoricii maghiari mai buni și mai critici, deși este un fapt. Chiar și László Réthy recunoaște că această familie aparținea și poporului Oláh, dar naționalitatea sa nu era românească, ci mai degrabă sud-slavă. Acest lucru este arătat de numele Vuk sau Vojk, scris și ca Vlk al nostru. Vuk este un nume național sârb și înseamnă lup. El mai spune că diplomele lui Mátyás Corvin conțin și referințe în favoarea originii sud-slave. Mátyás scrie că „**A Regibus vero Bulgariae atavis nostris**" („De la adevărații regi ai Bulgariei, strămoșii noștri") și își numește și antecesorii. Acest document arată că strămoșii huniazilor erau voievozii etniilor emigrate din Balcani, înrudiți cu familiile princiare slave din sud și cu cele albaneze"[200].

[200] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 245

1411, Alexander Jablonowski: „Scrisoare de recunoaștere a regelui Vladislav că a împrumutat o mie de ruble de la Alexandru, Palatinul Moldovei, cu promisiunea de restituire în termen de doi ani, iar între timp Palatinul va ține ca gaj pe Sniatyn, Kołomyja și Pokucie; iar dacă regele nu ar avea bani să plătească, el va plăti în monede lituaniene de argint" (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[201].

1419, Alexander Jablonowski: „Scrisoare de omagiu de la de Alexandru Palatin și nobilii Țării Românești a Moldovei, trimisă lui Vladislav, regele Poloniei, prezentată, cu angajamentul de a-l spijini împotriva tuturor dușmanilor, și mai ales împotriva regelui Ungariei" (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[202].

1419-1456, Muntenia, Jancsó, Benedek: „După moartea voievodului Mircea, în 1419, fiul său natural, Mircea al II-lea, cunoscut și sub numele de Mihály (Mihai), urcă pe tronul voievodatului din Transalpina (Havaselföld). Cu toate acestea, Dán, care era nepotul lui Mircea, adică fratele fiului său Mircea, numit Dan al II-lea, l-a alungat pe Mircea de pe tron. Dan al II-lea, însă, cu ajutorul turcului, a fost alungat de pe pe tron de Radu al III-lea. Dan al II-lea fuge la maghiari și, cu ajutorul lor, se întoarce în scaunul său domnesc, dar nici el nu stăpânește mult timp, pentru că boierii se revoltă împotriva lui, îl ucid și îl înlocuiesc cu Vlad al II-lea, Dracul, care este făcut voievod. Atunci intervine János Hunyadi în chestiune. El îl

---

201 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 6
202 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 6

alungă pe Vlad, numit Dracul, și îl pune în locul lui pe fiul lui Dan al II-lea, Dan al III-lea. Turcii l-au alungat, înlocuindu-l, pentru a doua oară, cu Vlad al II-lea. Acesta îl capturează pe Hunyadi, după bătălia pierdută la Varna. Eliberat din captivitate, Hunyadi îl alungă pe Vlad și îl înlocuiește, pentru a doua oară, cu Dan al III-lea. După moartea sa, urmează Vlad al IV-lea, fiul lui Dracul, care a fost alungat de pe tron de faimosul voievod Ţepeş (Czepes) în 1456"[203].

1421, în ziua Sf. Fecioare Lucia, Alexander Jablonowski: „Alexandru, Palatin și moștenitor al țării Moldovei, și Ilie, fiul lui Alexandru, împreună cu nobilii (ale căror nume sunt scrise și pecețile atașate), dăruiesc Ringalei, sora regelui Vladislav și a lui Vitold, duce al Lituaniei, soția sa lui Alexandru, pentru timpul vieții sale, orașele Siret și Rotkowiec, cu toate bunurile și veniturile lor, și, în plus, se obligă să-i plătească aceleiași soții șase sute de ughi (ducaţi ungureşti), în două rate, iar în caz de neplată, el va plăti regelui o amendă de aceeași valoare, iar dacă nu plătește suma totală de 1.200 de ducați, regele va fi liber să le confişte negustorilor moldoveni din regatul său toate bunurile lor, până la împlinirea sumei" (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[204].

1421, Ghillebert de Lannoy: „M-am dus în Moldova, prin mari întinderi pustii şi l-am găsit pe Alexandru

---

[203] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 247

[204] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, pp. 6, 7

Vodă, domnul amintitei Valahii şi Moldove, la **un sat al său, numit Cozial**”[205].

1427: Privilegiile moșiilor boierilor valahi din Făgăraş, „exprimate într-un document al regelui Zsigmond, din 1427, referitor la moșiile cnejilor (Kenez), pentru că persoanele Oláh nici câmpurile deținute nu pot fi separate de castel, deși sunt cultivate pentru uz propriu”[206].

1431, Tadeusz Korzon: „În 1431, a izbucnit primul război Jagiełło-moldovean (de fapt, al doilea, după cel din 1359, al lui Petru Muşat). Alexandru, simpatizând cu Świdryglełła, favoritul rutenilor ortodocşi, și atras de darurile sale, a ridicat armele împotriva lui Jagiello, în timpul asediului Luțkului. A invadat Pokuţia, Rusia până la Halych și districtul Kamieniec din Podolia, a provocat multe devastări și a răpit un număr mare de oameni și vite. Cei trei frați Buczacki, Teodoryk, Michał și Musiło, trimiși de rege, au adunat în grabă nobilimea, i-au învins pe vlahi, au luat mulți prizonieri și au recucerit prada”[207].

1431, Dlugosz: În 1431, „o rană asemănătoare (trădarea – n. n.) a fost provocată, în același timp, Regatului Poloniei de către valahi. Căci Alexandru, voievodul Moldovei, deși era un tributar al regelui și al împărăției,

---

205 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 50

206 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 252

207 Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce,* Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 191, 192

năvăli asupra țării Podoliei, adică asupra cetăţilor Czeczin și Chmyelow și Nymyecz şi a ţinuturilor lor, care îi fuseseră date și înscrise drept feude de Wladislaus, regele și împăratul său, de care era legat prin fidelitate de vasal; totuși el uită binefacerile, corupt de numeroasele daruri care i-au fost trimise de conducătorul (Rusiei Roşii – n. n.) Switrigal; dorind de asemenea să-l mulțumească însuși pe conducătorul Switrigal, despre care știa că este cel mai devotat credinței grecilor, acest rit însuși Alexandru l-a urmat, împreună cu poporul său; adunând oştile supușilor săi, regele Wladislaus continua atunci încă asediul castelul Luczsko, cu credincioşii săi, nebănuind nimic despre trădarea din ținuturile Podoliei și Rusiei Roşii, supuse Regatului Poloniei, dar care au invadat în mod ostil și au pustiit cu cruzime districtele Szniatin, Halici și Camieniec, ducând cu ei un mare număr de prăzi, atât de oameni, cât și de vite, și de orice fel de altă pradă. Când această veste a ajuns la armata regelui, îndată fraţii Buczacz, Teodoricus, Mihail și Musilo, împreună cu alți băștinași din țara Podoliei și Rusiei, trimiși de rege cât de repede au putut, au ajuns în Podolia și au pornit pe urmele oștirii lui Alexandru voievod, prin câmpii și sate, năvălind fără frică, cu îndrăzneală, recuperând prada, și-i urmăresc pe valahii fugind de tăișul sabiei. S-au capturat, de asemenea, un număr mare de arme, iar mulți dintre ei au fost capturați. Însuși Alexandru voievod, care scăpase prin fugă, a murit, nu după mult timp, de diferite chinuri și boli, măcinat de boala și de durerea trădării sale și de faptele rele pe care le făcuse împotriva lui Ladislau, regele și împăratul său. Astfel, prin

nebiruitul ajutor divin, ambii dușmani, Crucifer și Valahul, au murit de pedeapsa legământului încălcat”[208].

1432, Dlugosz: „După ruşinoasa înfrângere din ţara Moldovei („in terra Moldavie”) pricinuită de viclenia lui Basarab voievod („Bezaradi woyewode”)”, când „grosul armatei a fost atras spre ambuscada din munţi”[209].

1433, Alexander Jablonowski: „Vladislav, regele Poloniei, îi iartă pe Alexandru, palatinul Moldovei, și pe fiul său Ștefan, de încălcarea înţelegerii și de plata daunelor” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[210].

1433, iunie 3, Alexander Jablonowski: „Scrisoarea lui Ilie, Palatin al Moldovei, în care aduce un omagiu Regelui Vladislav, fiilor săi și regatului Poloniei” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[211].

1433, Kolomeea, Alexander Jablonowski: „Omagiul lui Ştefan, Palatin al Moldovei, adus Regelui Vladislav, urmașilor săi şi regatului Poloniei” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 600)[212].

---

208 Joannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 11-12, 1431-1444, Varsaviae 2001, p. 44

209 Joannis Dlugossi, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 9, Varsaviae 1973, p. 222

210 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 7

211 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 7

212 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 7

1433, Alexander Jablonowski: „Sfetnicii regatului Poloniei aprobă tratatele dintre regele Vladislav, fiii și urmașii săi, și regatul Poloniei, pe de o parte, și Ștefan, Palatin al Moldovei și urmașii săi, pe de altă parte, încheiate de castelanul și căpitanul Mihai Buczacki din Halidensem, și omagiul adus de ace-lași palatin regelui, vechile scrisori şi tratate de la Alexandru fiind date uitării” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[213].

1434, Jancsó, Benedek: „Într-un document, datat la Basel, în 1434, numele lui Ioan apare ca „Egregius **Johannes dictus Oláh**, filius condam **Vojk de Huniyad**, aulae nostrae miles” (Excelentul **Johannes numit Oláh**, fiul lui **Vojk de Huniyad**, soldat al curții noastre”). Deci fiul lui Vojk era deja un om important, adică un om nobil… În 1440, i-au fost donate satele Sólymos, Berekszó, Nyavalyás și Burján, din județul Hunyad. În acest document, ele sunt deja denumite „uterque **Johannes de Hunyad**” („amândoi **Johannes de Hunyad**”). Prin urmare, numele de familie anterior, **Oláh**, se schimbă în **Hunyadi**”[214]. „Din ce familie provenea Miklós Oláh, povestește el însuși în *Hungária* sa: „Din strămoșii noștri, până pe vremea noastră în Transalpina (Havaself, adică Muntenia – n. n.), s-a desprins două clanuri: Danii și Dragulii, care s-au bătut pentru voievodat. În timpul lui János Hunyadi, voievodul Drák (Dragula, adică Vlad Dracul – n. n.) a preluat puterea, ucigându-i și alungându-i pe câţiva danezii. Manzilla din

---

[213] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, pp. 7, 8
[214] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 245, 246

Argeş (Árdgyes) a avut doi fii, de la soția sa Marina: Stanciul (Stancsul) și Stoian (Stoján). Stanciul a avut și el doi fii, pe Dan și Petru. Iar Stoian sau István (Ştefan) m-a născut pe mine, pe Miklós, pe Máté, pe Ursula și pe Ilona. După ce a câştigat tronul voievodatului, Drák l-a decapitat pe unchiul meu Stanciul. Tatăl meu, István (Ştefan sau Stoian – n. n.), pe când era încă un copil, a fugit, din fericire, la regele Matthias, care intenționa să-l trimită înapoi, în țara lui, de mai multe ori, dar nu numai pe tatăl meu, ci și de la János Bornemissza și pe Sárkány”[215].

1436, septembrie 19, Alexander Jablonowski: „Prinții și sfetnicii Moldovei confirmă omagiul adus de palatinul lor Ilie regelui Vladislav și regatului Poloniei, la Lviv, și îi întăresc jurământul cu pecețile lor, promițând ajutor împotriva dușmanilor lor comuni” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[216].

1436, Alexander Jablonowski: Polonezii „s-au confruntat cu un pericol mai mare din partea Moldovei. În 1436, doi frați vitregi au domnit peste Moldova și Țara Românească (adică Basa-rabia – n. n.): Ștefan și Ilie. Ultimul bărbat, Ilie, căsătorit cu Maria, sora Reginei Sofia, se pare că înclina spre Polonia şi a format o alianță strânsă cu Prințul Casimir, pe atunci Prinț al Lituaniei, și a recunoscut autoritatea lui Władysław Warneńczyk. La scurt timp după bătălia de la Varna, Ştefan l-a ucis cu cruzime

---

215 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 246

216 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 9

pe Ilie și a preluat el însuși ţara, deși nu pentru mult timp. Împotriva lui s-au ridicat diverși pretendenți, câțiva frați vitregi, necunoscuți până acum: Petru și Bogdan, cumnatul lui Ștefan, Vlad, voievodul Basarabiei (deci al Munteniei şi al Basarabiei – n. n.) și, în cele din urmă, fiii recentului ucis Ilie: Roman și Alexandru. Ca urmare, a avut loc un aprig război civil, timp de cinci ani, uneori cu cel mult un pretendent, alteori cu altul, până când Alexandru, care a fost alungat, în 1450, a cerut ajutorul lui Cazimir. Regele, având în vedere actuala independență a Moldovei față de Polonia și pericolele care ar putea apărea din această parte, dacă un om de credință nesigură ar prelua ţara, l-a trimis pe Alexandru, cu o mare armată, să recâştige Moldova. Trădătorul Bogdan a evitat întâlnirea și, refugiindu-se în ascunzători de păduri inaccesibile, a căutat, de acolo, pacea și a acceptat să plătească tribut Poloniei, cu condiția ca domnia Moldovei să rămână în mâinile lui, până la majoratul lui Alexandru. Demnitari polonezi din jurul pretendentului, în vârstă de paisprezece ani, Piotr Odrowąż, Teodor Burączki și Przedbor Koniecpolski, au acceptat termenii lui Bogdan și războiul părea să se fi încheiat. La întoarcere, însă, perfidul voievod i-a atacat pe neașteptate pe polonezi și i-a învins decisiv. Relațiile interne nu i-au permis lui Cazimir să pedepsească această trădare valahă și Alexandru a recâștigat tronul Moldovei abia în 1453, cu ajutorul polonez”[217].

„Fiii lui Aleksandru, care au murit curând, Ilie, însurat cu o „mătușă a regilor jagelonieni, Maria sau Marynka”, și Ștefan sau Steczko (Steţco), au căutat adăpost și

[217] Sokołowski, August, *Dzieje Polski illustrowane*. Tom II, Wiedeń 1897, pp. 352, 353

protecție în Polonia, în mijlocul conflictelor civile; de asemenea, al treilea fiu, Piotr, și nepoții Roman și Alexandru II, adică Olechno, au depus jurământul de omagiu; cu toate acestea, acesta din urmă și Bogdan al II-lea, care se dădea drept fiul mai mic al lui Alexandru I, l-au trădat pe Cazimir al IV-lea Jagiellon recunoscându-l pe Ioan Hunyad, guvernatorul Ungariei, drept „tată”, pentru a-i câștiga puternica protecție. Timp un sfert de secol, Moldova a rămas în frământare; 6 pretendenți luptă pentru controlul, pe termen scurt, asupra acesteia; Swidrygiełło și Michał Zygmuntowicz, expulzați din Lituania, se ascund acolo; Cazimir IV Jagiellon, după ce a acceptat coroana poloneză, se află adesea implicat în aceste dileme sângeroase. Deja, în 1448, a chemat la oaste ținuturile Przemyśl, Lviv, Bełz, Chełm și Podolia pentru o expediție, pe care el însuși a condus-o, de la Halych, la Kamieniec, dar nu a avut loc nici o bătălie, deoarece Petru al II-lea a cedat cererilor regelui, aduse de trimișii acestuia, voievozii din Lviv și Sandomierz, Piotr Odrowąż și Przedbor Koniecpolski”[218].

1437, duminica după Sf. Matei, Alexander Jablonowski: „Scrisoarea prin care ținutul Şepeniţului, cu cetăţile și orașele Chocim (Hotin), Czerun și Chmielów, este restituit regelui Vladis-lav și regatului Poloniei de către Ilie, palatinul Moldovei, ca despăgubire pentru datoriile făcute de tatăl său, Alexandru, în teritoriile Colomeea și Sniatyn, cu obligația de a restabili privilegiile asupra pă-

[218] Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, p. 192

mântului, menționat anterior, acordate de regii Poloniei" (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[219].

1437, Suceava, Alexander Jablonowski: Actul alianței lui Ilie I, voievod al Țării Românești a Moldovei, cu prinţul lituanianul Zyg-munt Kiejstutowicz. „Din mila lui Dumnezeu, noi, Ilie, voievod hospodar ţării Moldovei. Cu această scrisoare le dau de veste tuturor celor care o vor vedea, o vor auzi și celor care vor avea nevoie de ea: să facă un jurământ familiei noastre, nobilului prinț de Żygmont, căruia îi suntem vasali și susținătorul fiecăruia dintre supuşii noștri, şi să fie neprieteni neprietenilor săi; iar familia noastră îl recunoaşte drept protectorul fiecăruia dintre supuşii noștri"[220].

1437, Jancsó, Benedek: „Unirea, pe care nobilii maghiari au încheiat-o cu secuii şi saşii, în 1437, **nu era îndreptată împotriva întregului neam românesc**, ci numai împotriva ţăranilor"[221]. „Exploatarea crudă a făcut ca țărănimea să ia armele, în 1437, pentru a-și proteja drepturile furate. Răscoala românilor a dat ocazia nobililor maghiari să formeze o unire a celor trei neamuri, cu secuii și cu sașii. În timp ce românul János Hunyadi lupta împotriva turcilor, de lângă Dunăre, nobilimea maghiară din Transilvania se unea cu secuii și cu sașii, ca să-i poată șterge pe români din istorie. János Hunyadi înfrânează

---

[219] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 9
[220] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Akta Litewskie*, Warszawa 1878, p. 55
[221] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 157

tendința inumană a nobilimii maghiare de a șantaja, dar, după moartea sa, nimic nu a mai stat în calea acestui lucru, iar exploatarea a provocat rebeliunea țărănească condusă de Dozsa, cu acțiunile sale de o rară cruzime… / Dar sașii și secuii au avut și motive să deplângă unirea încheiată în 1437. Secuii și-au pierdut işpanul și mulți dintre ei, ca și românii, au ajuns iobagi”[222].

1441, Alexander Jablonowski: „Sfetnicii Moldovei jură credință regelui Vladislav, fiilor săi și regatului Poloniei, împreună cu Ilie, domnul lor palatin, și pun pecetea” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[223].

1442, Suceava, februarie 9, Alexander Jablonowski: Scrisoarea cu jurământul de credinţă al lui Ilie I, voievod al Țării Românești a Moldovei, către regele Cazimir al Poloniei[224].

1443, septembrie 8, Alexander Jablonowski: „Sfetnicii lui Ilie, Palatinul Moldovei, în numele lor și al tuturor celorlalți, aduc omagiul lui Vadislav, regele Poloniei, lui Cazimir, fratele său, și urmașii lor, confirmând cu jurămintele și cu pecețile lor” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[225].

---

[222] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 183
[223] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 9
[224] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Akta Litewskie*, Warszawa 1878, pp. 56, 57
[225] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 9

1445, Walerand de Wavrin: „În timpul acesta, fiul domnului Ţării Româneşti s-a dus la seniorul de Wavrin şi, după ce l-a salutat, i-a spus, printr-un tălmaci, că avea de gând să pornească o ispravă împotriva turcilor şi că, dacă i-ar făgădui să nu-l dea pe faţă, el îi va dezvălui taina sa. Lucru pe care i l-a făgăduit, cu jurământ seniorul de Wavrin, de bunăvoie. Şi, atunci, tălmaciul, învăţat de fiul domnului Ţării Româneşti, zise aşa:

– Tatăl meu a trimis să mă cheme şi mi-a spus că, dacă nu îl voi răzbuna împotriva subaşiului acestei cetăţi a Giurgiului, mă reneagă şi nu mă mai socoate ca fiul său. Căci el este acela care l-a trădat şi care, cu salvconductul sultanului, l-a făcut să meargă la acel sultan şi, apoi, l-a dus prizonier în castelul din Gallipoli, unde l-a ţinut, multă vreme, cu amândouă picioarele ferecate în lanţuri. Dar s-au întors lucrurile, astfel că el şi turcii lui s-au predat tatălui meu, cu condiţia cruţării vieţii şi a lucrurilor lor şi să fie trecuţi nevătămaţi în ţara Bulgariei. Şi eu mă voi duce, cu două mii de români, la două leghe de aici, să trec râul pe acolo, şi le voi întinde curse pe drum şi, astfel, când vor crede că se îndreaptă spre Nicopole, eu voi fi înaintea lor şi îi voi ucide pe toţi.

La acestea, seniorul de Wavrin nu a răspuns nici un cuvânt, nici că e rău, nici că e bine. Şi a plecat acel fiu al domnului Ţării Româneşti, ca să se ducă să-şi îndeplinească isprava. Şi, până în două sau trei ore, după aceea, cardinalul trimise seniorului de Wavrin salvconductul pentru turci, pe care îşi pusese el pecetea, ca să-şi atârne şi acesta pecetea sa. Şi a răspuns că nu era în căderea sa să pună pecetea împreună cu cardinalul, pentru că acela era

în fruntea întregii armate; dar făgăduia că atât el, cât şi oamenii săi vor păzi acel salvconduct, pe care l-a întocmit cardinalul. De care răspuns a rămas foarte mulţumit cardinalul. Şi li s-a dat turcilor acel salvconduct, împreună cu vasele pentru a trece Dunărea.

Aşadar, când turcii s-au văzut eliberaţi astfel, şi-au scos, mai întâi, şeile de pe cai şi le-au pus într-o luntre mică, ce fusese capturată în faţa acelei cetăţi. Apoi au legat toţi caii, unul, de coada altuia, şi au legat calul dintâi de acea luntre, care mergea cu vâsle. Şi, în felul acesta, au trecut râul. Şi se vedea bine, dacă te uitai la cai, că ei erau obişnuiţi să meargă adesea astfel. Şi în alte monoxile înguste s-au suit turcii cu toate lucrurile lor. Dar când au trecut prin faţa galerelor i-au privit pe creştini cu ochi răi şi foarte duşmănoşi. Şi îşi ţineau arcurile întinse, cu săgeata în mână, scuturile la gât, arătând, prin înfăţişarea lor, că dacă s-ar lega cumva de ei, erau gata de luptă. Şi, în chipul acesta, au trecut acel râu al Dunării şi au intrat în ţara Bulgariei.

Aşadar, turcii, după ce au trecut apa, au încălecat pe caii lor, pentru a-şi urma drumul. Dar ei nu au ajuns departe, că i-a prins în cursă, pe neaşteptate, acel fiu al domnului Ţării Româneşti şi i-a ucis pe toţi. Şi subaşiul însuşi, care îl trădase pe tatăl lui, aşa cum s-a arătat mai sus, a fost adus viu înaintea lui; acestuia, după ce i-a amintit trădarea sa, i-a tăiat capul, cu mâna sa. Şi, îndată ce românii despuiară pe acei turci, i-au înşiruit goi pe malul apei, şi era o privelişte cruntă pentru cei din galere, când

au trecut prin faţa lor" (Institutul de Istorie „Nicolae Iorga)"[226].

1447, Iaşi, iunie 25, Alexander Jablonowski: Alianța lui Ștefan al II-lea, voievodul valah (wołoskiego), cu regele Kazimierz[227].

1448, august 1, Alexander Jablonowski: Scrisoarea lui Ioan Hunyad, dom-nitorul Ungariei, către regele Cazimir al IV-lea Jagiellon, cu privire la certurile domestice din Valahia (Moldova)[228], în care se spune, printre altele că este „adevărat că, prin voia judecăţii dumnezeieşti, în faţa căreia slăbiciunea omenească nu poate rezista, Roman voievod este marcat de boală și aproape de moarte, și va rămâne, în locul lui, moștenitorul Ilie voievod, pe care acel pământ al Moldovei îl consacră cu jurământ. Petru voievod va avea dreptul lui, dar fără ca celălalt să fie lipsit de dreptul lui. Și să nu creadă Seninătatea voatră că doresc să asupresc pe unul, favorizând rudenia, în defavoarea dreptății… De aceea, rog pe Excelența Voastră şi vă implor ca, de dragul păcii veșnice creștine, Petru, voievodul numitului ținut al Moldovei, să nu invadeze și să nu împiedice lucrarea mea, pe care o voi căuta, cu ajutorul lui Dumne-

226 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 109-111
227 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Akta Litewskie*, Warszawa 1878, pp. 57, 58
228 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów* (Problemele românilor sub dinastia Iagelonilor), *Akta Koronne*, , Warszawa 1878, p. 21

zeu, şi să nu invadeze pământul Moldovei, şi să nu ridice opresiuni sau alte asemenea lucruri” [229].

1448, august 2, Alexander Jablonowski: Scrisoarea lui Ioan Hunyad către regele Cazimir, referitoare la un anume Miehalushka Wo-łoch, în care răspunde „pe scurt la fapta acelui Micha-luschkonis. Să știe deci Serenitatea voastră că nu există sub stăpânirea mea nici un Michalusko. Am auzit adevărul, când am plecat în Moldova. Prin urmare, voi spune că el nu ar trebui să fie încurajat de cineva”[230].

1448, august 22, Alexander Jablonowski: „Scriesoarea sfetnicilor și boierilor Moldovei, în numele lui Petru, Palatinul, prin care jură credinţă regelui Cazimir și regatul Poloniei, la Chocim (Hotin), iar în numele lor şi al urmașilor lor jură credinţă, chiar dacă Palatinul însuși își va schimba credința” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[231].

1449, Marcina Bielskiego: „În acea vreme voievod moldovean Bogdan al II-lea, fiul lui Alexandru, l-a izgonit pe fiul lui Iie, Alexandru, care, împreună cu mama sa, a fugit la rege, cerând ajutor împotriva lui Bogdan. Regele l-a trimis în Moldova pe Jan Sienieński, al stemei Dębno, care a intrat prin ținuturile rusești și l-a alungat pe Bogdan,

---

[229] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów* (Problemele românilor sub dinastia Iagelonilor), *Akta Koronne*, , Warszawa 1878, pp. 22, 23
[230] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów* (Problemele românilor sub dinastia Iagelonilor), *Akta Koronne*, , Warszawa 1878, pp. 22, 23
[231] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, pp. 9, 10

cucerind orașele Niemiec (Neamţ), Soczawę (Suceava) şi Chocim (Hotin) şi punându-l pe tron pe Alexandru.

Bogdan, strângând o oaste de viteji, l-a izgonit pe Alexandru, care iarăşi a alergat la rege, plângându-se de ce i-a făcut Bogdan. Regele s-a sfătuit, deci, ce să facă cu acest pământ neliniștit al Moldovei, iar unii au fost de părere că trebuie să-i alunge pe toți pe toţi pretendenţii la tron și să-și desemneze funcționarii pe pământul moldovenesc, împărţindu-l în districte; alții s-au împotrivit, spunând că ar fi mai bine ca să se apere de turci în spatele zidurilor străine, decât pe pe pământ polonez. Deci Piotr Odrowąż și Przedbór Koniecpolski, cu armatele lor, au fost trimiși acolo pentru a răspunde cererii celorlalți vlahi, de a-l pune pe Alexandru în tronul voievodatului; armata a trecut din Rusia Roşie şi din Podolia, având o parte dintre moldoveni cu ea, şi a intrat în tara Valahiei cu trei oşti, din trei părţi; peste oastea moldovenească era Alexandru, peste podoleni era Michał Buczacki, iar peste ruşi și polonezi, Odrowąż și Koniecpolski. Care, trecând râul Niestr, stătea lângă Chocim cu un castel ținut de Alexandru. Bogdan se afla, cu armata sa, la Lipowiec. Oamenii noștri, când au aflat despre asta, au trecut îndată Prutul, intenționând o bătălie, dar el s-a retras, ca să-i ademenească pe pământul lui și să-i nenorocească; şi nici măcar când oamenii noştri au ajuns până la râul Bârlad, n-a vrut să se angajeze în luptă, ci şi-a ascuns oştirea prin păduri şi a trimis la înşelătoare, cu multe daruri, de parcă ar fi vrut să se supună, promiţând ascultarea obișnuită și o dare de 7.000 de zloți în aur, în fiecare an, o sută cai şi o mie de boi, doar ca polonezii să-l apere de turc. Oamenii noștri au fost de acord cu asta, așa că s-au întors acasă. Pârcălabul care-i

ocrotea pe Alexandru i-a avertizat să nu-l creadă și să fie cu mare grijă, dar ai noștri au fost nepăsători și au mers pe drumul lor, până când un scrib din armata lui Bogdan, după ce l-a trădat, a venit și le-a spus totul despre planurile lui.

Prin urmare, pârcălabul i-a sfătuit pe polonezi să ocolească pădurea în care îi aştepta o ambuscadă, dar oamenii noștri, neascultându-l în această chestiune, au preferat să treacă drept prin pădure, prin care au lăsat căruțele înainte, cu pârcălabul însoţindu-le împreună cu vlahii și podolenii. Valahii a atacat jumătate de corp de căruțe, dar ai noștri i-au alungat, scoţându-i din pădurea. Și când trupele noastre erau gata să intre în pădure, au apărut câţiva moldoveni, care i-au încredințat că o cavalerie atât de mare, care avea opt steaguri, nu putea fi învinsă. Așa că oamenii noștri s-au împărțit imediat în patru grupuri, pentru că erau doar steaguri, în colțul din stânga stătea Mikołaj Porawa, staroste de Halych, în dreapta, Michał Buczacki, iar în spatele lor, Odrowąż și Koniecpolski. Alexander era la mijloc, între ei.

Și a fost a doua zi, după această înțelegere, adică în ziua a 6-a din luna septembrie, în satul Crasna, unde bătălia a început după răsăritul soarelui și a durat până la apus, când ai noștri, pentru că vlahii au avut noroc, iar rosturile care au fost cândva s-au amestecat, iar moldovenii au început să facă rău cavaleriei noastre, mai ales într-un loc îngust și denivelat, unde tăiau cu coasele picioarele cailor, prăbuşindu-i pe cavaleri, care, de jos, au reluat lupta, dar și-au pierdut şi ei gâtul acolo, ca: Piotr Odrowąż, Mikołaj Porawa și Michał Buczackie, Zaczera, iar bogdanii i-au învins deja pe ai noștri și au fost aproape de victorie. Și, în

clipa aceea, părcălabul (Burkulab, în text – n. n.) valahi, care era deja în spatele pădurii, a venit în fugă înspre ai noştri și i-a atacat pe moldovei, care îndată au început să fugă spre munți și păduri, iar oamenii noștri i-au gonit și i-au bătut așa, cu ajutorul vlahilor, de am câștigat această bătălie, care era aproape pierdută. Și Piotr Odrowąż, care era pe ungur, a depus mult efort acolo, așa că încât, când era pe sfârşi bătălia, era atât de istovit încât nu mai putea ridica mâna, așa că l-au ucis, mult mai târziu fiind înmormântat la Mogila într-o mănăstire, care fusese întemeiată de familia Odrowąż, aşa cum Porawa a fost întemeiată de Michał Buczacki, la Lviv, pe când existau Buczackii stemei Habdank, din care nu au mai rămas urmași. Buczackii de astăzi sunt din stema Piława şi sunt originari din Tworzów, iar strămoșul lor a venit din țara Sieradz. Au murit în acest măcet Jan Nieswójowski, Jan Bieskowski, Stanisław Dawidowski și alții.

Pe vremea aceea, când oamenii noştri erau în Ţara Românească a Moldovei, armata tătară, profitând de prilej, a invadat Rusia și a jefuit pretutindeni”[232].

1450, Tadeusz Korzon: „Îndemnat de soliile repetate de la vărul său, Alexandru al II-lea, și de la boierii care i-au fost favorabili, regele l-a trimis pe Ioan Oleski din Senna, în fruntea unei armate, adunată în Rutenia și în Podolia, împotriva lui Bogdan al II-lea. Cetățile Khotyn (Hotin), Suceava şi Neamț au fost rapid capturate și date Olechnei (lui Alexandru). Cu toate acestea, după plecarea armatei poloneze, Bogdan al II-lea, deși bătut și alungat, s-

[232] Bielskiego, Marcina, *Kronica Polska*, Krakow 1597, Sanok 1856, pp. 708-711

a întors cu o „adunătură de bandiți”, iar Olechno a trebuit să fugă, împreună cu mama sa, Marynka; a fost însoțit de un grup de susținători fideli şi de un oarecare staroste, pe care Długosz îl numește Burgułab (pârcălab), confundând numele în limba română a statutului de „pârcălab” cu numele propriu. Acest nume necunoscut valah a oferit servicii foarte utile, pentru că, atunci când cavalerii, adunați iarăşi din Lviv și Przemyśl, trec sub comanda lui Odrowąż, iar din Podolia, sub comanda lui Koniecpolski, trecând, prin Chocim spre Lipowiec (Lipkany?) pe Prut, el a avertizat voievozii împotriva ipocriziei lui Bogdan, care pretindea că ar fi cerut pacea. Condițiile au fost favorabile: voievozii au acceptat, în ciuda avertismentului, și au început marșul înapoi în țara lor. Cu toate acestea, Bogdan, după ce a pus o ambuscadă în pădurea din spatele satului Krasnem (Crasna), a lovit, ca un trădător, la răsăritul soarelui, pe 6 septembrie. Din fericire, voievozii au primit încă un avertisment, de la pisarul fugar al lui Bogdan, așa că au reușit să formeze steagurile Przemyśl, Sanok, Halicz și Podolia, în 8 unități de cavalerie și o trupă de infanterie; au trimis și un mesager pentru valah, care se afla deja în spatele pădurii din spatele taberei leşeşti. Bătălia care a urmat a ţinut până seara. Au căzut Odrowąż, comandanții celor două aripi, Michał Buczacki şi Mikołaj Porawa, și câțiva cavaleri importanți, dar sosirea pârcălabului (lui Burkułab) cu podoleni din tabără a înclinat balanța victoriei către partea poloneză.

Bogdan a fugit în orașul Roman, unde a murit la scurt timp după aceea (în 1451), neputând lupta din nou.

Olechno a domnit până în 1455 (informaţie eronată – n. n.)”[233].

1451, Joannis Dlugossi**:** „Au venit la Schambor, în faţa regelui Poloniei Cazimir, văduva lui Ilie Voievod al Moldovei, Maria, cu fiul ei Alexandru şi cu toţi boierii Valahiei, şi au implorat ajutor împotriva lui Bogdan și pentru recuperarea prăzilor pe care Bogdan și oamenii lui le-au luat din moşiile lor… Regele l-a împuternicit pe Andreas Odrowasz, căpitan al Lvivului, ca să-i apere de invazia lui Bogdan asupra Moldovei. Ca răspuns la această generozitate, fiecăruia le-au fost oferite și cadouri și daruri”[234].

1453, septembrie 23, Alexander Jablonowski: „Alexandru, Palatinul Moldovei, în prezența trimişilor regali, magnificului Przedborius din Koniecpole, castelan de Sandomierz, Joanne de Wiśnicz, Kmita de Sandomierz și a cetăţenilor din Przemisl, jură credinţă regelui Poloniei și promite că va plăti din nou același tribut” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 601)[235].

1453, **favoruri pentru Mihail logofăt**, Alexander Jablonowski: duminica de după Sf. Matei, în Siret: „O rentă de o sută de zloţi aur anual se va plăti din veniturile Cracoviei sau ale Rusiei lui Michael, cancelarul (logofătul) Moldovei, rentă înființată de Przedborio de Koniecpole,

---

233 Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 192-194

234 Dlugossi, Joannis, *Longini Historiae Polonicae*, Tomus Secundus, Liber XIII, Krakow 1812, p. 73

235 Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 10

castelanul de Sandomierz, și de Joannę Kmitit de Wiśnicz, căpitanul de Sandomierz şi Przemysl, în numele a regelui Carzimir” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 602)[236].

„Regele Cazimir îi acordă cancelarului Mihail, lui Duma și lui Teodor, frații lui, locuitori şi boieri ai Moldovei, uric, în solidar, cu soțiile, copiii, familiile și tot ce se află în regatul polonez, în special în palatinatul Rusiei, și statele Camieniec, Kołomyia şi Drohobycz, prin care să le rămână lor acele state, şi să poată trec liber spre ele pentru afaceri. Dată la Cracovia, în 1456.

Ştefan, palatinul Moldovei, la cererea regelui, dă uric lui Mihai Logofăt şi fraţilor săi Dumas şi Teodor, pentru moşiile lor din Moldova. Dat la Suceava, 28 iunie 1456”[237].

„Libertatea circulaţiei a fost acordată de regele Cazimir lui Mihail, cancelarul Moldovei, și neamului său, de la toți vameșii din tot regatul Poloniei. Dată la Lviv, vineri după Vinerea Mare, în anul 1460.

Musiło de Buczacz, castelanul din Kameniţa, se obligă să plătească lui Mihai, cancelarului Moldovei, cincizeci de florini, pentru treizeci de unguri și douăzeci

---

[236] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 10
[237] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów* (Problemele românilor sub dinastia Iagelonilor), *Akta i listy*, *Inventarium priyilegiorum, literarum, diplomatum etc. p. E. Rykaczewski editum*, Warszawa 1878, p. 11

de turci, pe care i-a primit de la el, în timpul ambasadei sale din Basarabia. Dată la Sniatyn, în 1461.

„O scrisoare a lui Cazimir, rege al Poloniei, care acordă siguranța și posibilitatea de a locui în hotarele Poloniei și a comerțului, lui Mihail, cancelarul Moldovei, cu frații săi și cu toată familia sa. Dată la Cracovia, în ziua Sf. Fabiani și Sebastiani, în 1462”[238].

În **1485**, Ştefan cel Mare îl iartă, printr-un salvconduct, emis la Colomeea, pe Mihail logofăt, ctitorul bisericii din Horodniceni, fostul negociator al lui Petru Aron, căruia îi permite să se întoarcă în ţară, unde va primi toate vechile sale onoruri[239].

1455, octombrie 6, Hotin, Alexander Jablonowski: „Alexandru, Palatinul Moldovei, cu sfetnicii săi, numele lor fiind semnate și sigiliile aplicate scrisorilor în prezența lui Andrea Odrowąż și a altor nobili, jură credință regelui Cazimir şi se obligă să depună jurământul de fidelitate şi înaintea regelui, în locul unde va fi chemat. De asemenea, el se angajează să-i ajute împotriva tuturor dușmanilor lor, după obiceiul bătrânilor lor. Alexandru confirmă scrisoarea către mătușa sa maternă, Maria de Sieroczko și Tar-

---

[238] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe* (Izvoare istorice), Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów* (Problemele românilor sub dinastia Iagelonilor), *Akta i listy, Inventarium priyilegiorum, literarum, diplomatum etc. p. E. Rykaczewski editum*, Warszawa 1878, p. 12

[239] Dogiel, Codex dipl., t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 13

gowisko, care se referă la o altă tranzacție cu regele” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 602)[240].

1456, iunie 26, Suceava, Alexander Jablonowski: „Petru, palatinul Moldovei, după obiceiul bătrânilor săi, Alexandru, tatăl, şi fraţii Ilie și Ștefan, jură credinţă regelui Cazimir și regatului Poloniei, promiţând să-i ajute împotriva tuturor dușmanilor, şi că nu se va supune nimănui altcuiva, decât regelui și coroanei poloneze, că va informa despre intenţiile inamicului, şi că va fi mereu pregătit să jure în faţa regelui în persoană; că va respecta jurămintele făcute de predecesorii săi şi va încheia un tratat cu nimeni altcineva, că va aduce un omagiu actualului rege la Acolomeea sau la Cameniţa, că va recupera bunurile înstrăinate, iar dacă regele va face război împotriva prusacilor, el va trimite 700 de lăncieri și ar da, de asemenea, 700 de boi. Împotriva tătarilor avea să lupte din toată puterea lui, iar fiii hanului Szachmat aveau să-i fie predați regelui. El va trimite ambasadori regelui cu daruri demne de rege. Maria, văduva palatinului moldovean Ilie, va păstra orașul Siret și satul Volovăţ, precum și alte sate, care au fost zestrea ei... De Chocim și Czeczury, care fac parte din zestrea aceleiași Maria, se va ocupa regele. M-am căsătorit cu fiica lui Anastasia, conform voinței regelui. El amână celelalte diferenduri, până la prima întâlnire cu regele” (Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 602)[241].

---

[240] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, p. 11
[241] Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878, pp. 11, 12

1457, Alexander Jablonowski: „Este aproape sigur că Țara românească a Moldovei, neasigurată în mod corespunzător de Polonia, ar fi devenit în curând prada cea mai sigură a otomanilor, care se ridicau la cea mai înaltă putere, dacă nu ar fi fost un om de excepţie, din toate punctele de vedere, plin de netăgăduită înaltă diplomație, de abilități militare și administrative, care, urcând pe tronul ţării sale, cu extraordinara sa tărie de caracter a devenit cel mai mare dintre voievozii valahi, într-un cuvânt, Ștefan al IV-lea, care merită un mare nume şi printre urmașii săi. Mintea lui îndrăzneață și-a propus să asigure nu numai Țara românească a Moldovei cu un baraj impracticabil împotriva năvălirilor străine; în același timp, s-a eliberat chiar și de actuala vasalitate poloneză, întărindu-și forțele şi unind sub stăpânire ambele provincii româneşti, atât Moldova, cât și Muntenia (adică Basarabia – n. n.). Aceasta nu însemna un gând de unitate națională românească, în sens strict – ar fi fost prematur, românismul nu a însemnat încă nimic în sfera politicii hospodarilor; dar a fost întotdeauna o expresie a sentimentului a necesităţii unei uniri politice mai strânse a două societăţi complet omogene. Cu toate acestea, stindardul îndrăzneț al independenței și unității moldovene și muntene, ridicat în acest fel, i-a provocat pe toți cei trei vecini, în același timp: Turcia, Ungaria și Polonia. Însă Ștefan avea destulă viclenie diplomatică și putere pentru a profita de neînțelegerile asupra suveranității acestor vecini și a-i elimina pe toți, unul câte unul. De asemenea, a devenit un model neîntrecut de diplomație în rândul hospodarilor din România; iar domnia sa de patruzeci și șase de ani (din 1458 – de fapt, din 1457, până în 1504) i-a oferit prea mult spațiu pentru dezvoltarea ulterioară – în fața căreia diplomația Poloniei, trecând negli-

jent peste momentele cele mai favorabile pentru a întemeia, pe baze de nezdruncinat, cerințele inevitabile ale propriei sale politici, a suferit grav, cu prețul propriilor înfrângeri, şi să se adăpostească în spate zidului altuia, atunci când acel zid deja se transformase într-o ambuscadă.

Prima apariție în sine l-a caracterizat suficient noul hospodar.

Petru Aaron, alungat de la putere, a căutat refugiu în Polonia, iar Ștefan i-a cerut regelui să-i fie predat adversarul său. Iar când a primit un răspuns negativ, a invadat, pe neaşteptate, Rusia Mică și Podolia. Apoi, în 1459, printr-o înțelegere cu trimișii polonezi de pe malul Nistrului, a jurat, după obiceiul predecesorilor săi, că nu va recunoaște ca domn al său pe nimeni altul decât pe rege și că nu va sluji decât lui și coroanei poloneze; la urma urmei, au obținut un angajament important unul de la celălalt, pentru ca dușmanul său, Petru Aaron, să fie ținut strict într-o cetate departe de granițe[242]. Curând (1460) Ştefan a emis o lege vamală pentru negustorii din Lvov, care făceau comerț în țara sa, şi le-a permis supușilor liberă navigație și pescuit pe Nistru[243].

1457, Jancsó, Benedek: „O carte regală, datată în 1457, spune că nobilii, cnejii (Kenézes) și plebei din districtele Lugos, Sebes, Miháld, Halmos, Krassófő, Borzafő, Komját și Ilyéd au trimis soli regelui László al V-lea, la Viena, cu cererea ca acesta să întărească acele **libertăți**

[242] Zubrz. Kronika m. Lwowa, str. 113
[243] p. Akta i listy, I, N. 71.

și drepturi pe care Olahienii și kenezul lor le-au primit de la regi. Și întrucât raioanele numite de pe Dunăre sunt în pază a lor, împotriva invadărilor turcești, regele, pentru a-i încuraja pe valahi să fie și mai zeloși, le îndeplinește dorințele”[244].

1460, Marcina Bielski: „După ce a primit asigurări din Polonia, Ștefan, profitând de tulburările din Muntenia, cauzate de cruzimile incredibile ale lui Vlad V Dracula, i-a venit imediat ideea de a uni acea țară (doar Basarabia – n. n.) cu Țara românească a Moldovei. Pentru a realiza acest lucru a fost însă necesar să se alăture turcilor, care, abia în 1460, printr-un act memorabil, la Adrianopol, trecuseră Muntenia sub stăpânirea lor, pe vecie, și o întăriră prin alianța cu Ungaria, în 1461. Acest lucru nu l-a încurcat pe aprigul Ștefan, care a hotărât să încheie imediat o înțelegere cu Muhammad al II-lea; iar apoi, în 1462, când sultanul, după ce a luat Dunărea, a pornit să cucerească Bucureștiul, a alergat către Kilia și Cetatea Albă (Belogród), cetăţile muntene, pe care Dracula le cucerise recent. Cu toate acestea, curajosul tânăr hospodar a greșit în calculele sale: nu numai că turcii nu i-au permis să ia Muntenia (Basarabia – n. n.) și să pună în practică ideea unirii celor două teritorii valahe, de atunci, pentru că au pus pe Radu Vodă în scaunul din București; mai mult, au lăsat, pentru moment, cetăţile de jos în stăpânirea lui Ştefan.

Urmărind evoluțiile îndelungatei domnii a lui Ștefan, arătând mișcările sale fulgerătoare, în toate direcţiile,

---

[244] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 242

şi înţelegerile ulterioare dintre Polonia cu Turcia şi Ungaria, competiţia sa acerbă cu ţara fratelui muntean, în scopul unirii ambelor provincii româneşti şi a asigurării independența propriei țări, toate acestea sunt, de fapt, sarcina noastră în această lucrare. Este suficient să spunem că eforturile lui Ştefan au împiedicat Țara românească a Moldovei să se unească mai strâns cu Republica Polonă, pentru că el, mai mult decât oricine altcineva, a trezit în ea un sentiment mai puternic de separare politică și națională, i-a dat un aspect individual mai pronunțat, și a încurajat poporul să fie mai curajos în bătălia cu forțele vitale ale vieții, îmbogățite, pentru viitor, cu tradiția puterii și a faimei, pe care le dobândise. Unificarea integrală cu republica Jagielloniană era încă posibilă. Pentru toate acestea, este și mai necesar să urmărim cu atenție toate evoluțiile din relațiile directe ale lui Ştefan cu Polonia.

În ciuda tuturor aptitudinilor sale extraordinare, Ştefan era nevoit să rămână în relații bune cu regele Cazimir. I-a fost imposibil să se desprindă de relaţia tradiţională de vasalitate. Deci, a trebuit să-și reînnoiască jurământul de credință la fiecare eveniment major. Așadar, imediat, în 1462, când a fost dezamăgit de ocuparea Munteniei, pierzând speranța sa în turci și unguri[245], nu numai că el însuși și-a reînnoit personal jurământul față de rege, ci și mitropolitul a trebuit să-l susţină, împreună cu boierii, deși Ștefan a mai jurat mai înainte, dar, de când s-a îndepărtat de Ungaria, a jurat din nou[246]. Ce este mai interesant,

---

245 p. Akta i Listy I, N. 51 i 52.
246 Bielski: Kronika, t. V str. 124.

acum hospodarul se angajează că nu-și va înstrăina nici una dintre moșii, fără ştiinţa regelui[247].

Apoi, asigurat de jurămintele din Polonia, Ştefan s-a repezit imediat în altă direcție: în 1463, l-a înfruntat cu curaj pe regele maghiar Matyas Corvinus, fiul lui Hunyad, vrând să profite de ascensiunea în Ungaria a vlahilor transilvăneni[248]; după înscăunarea, în 1465, a lui Radu cel Frumos în Ţara Românească, cucereşte cetatea Kilia (Lycostomos); iar în 1467 i-a provocat o înfrângere severă lui Matyas, chiar și atunci când, pentru răzbunare și pentru a distruge puterea excesiv de crescândă a lui Ștefan, Matyas a traversat Carpații, cu intenția de a-l plasa pe Petru Aaron pe tron – care, după această expediție nereușită, a fugit din nou în Polonia. Regele Cazimir și-a primit partea din pradă, pentru că Ştefan i-a trimis, la Vilnius, o parte semnificativă din ce capturase de la maghiari și toate stindardele luate[249].

Pentru a caracteriza relațiile din acea vreme, mai putem aminti că, în 1465, orașul Lvov a trimis hospodarului un dar de 6 coți de pânză și că el a acceptat cu recunoștință acest dar[250].

1462, Constantin Mihailovici din Ostroviţa: „Despre voievodul valah Dracula (Vlad Dracul, tatăl lui Ţepeş – n. n.), care stăpânea ţara Moldovei de Jos (aşa o numeau ungurii, preluând un toponim celtic – n. n.). Acest voievod

---

[247] Tamże, I, N. 49.
[248] p. Akta i Listy I, N. 51
[249] Bielski: Kronika, t. V, str. 174.
[250] Zubrzycki: Kronika m. Lw. str. 18.

avea doi fii şi îi dăduse împăratului Mahomed, la curtea lui. Acest voievod, tatăl, în curând a murit (ucis, pe nedrept, de Iancu de Hunedoara – n. n.); auzind împăratul turcesc despre moartea voievodului Valahiei, a dăruit pe fiul mai mare (pe Vlad Ţepeş – n. n.) cu bani, cai, podoabe, corturi, cum se cade unui domn, şi l-a trimis, cu cinste, în Ţara Românească, spre a domni în locul tatălui său, cu înţelegerea ca, în fiecare an, să vină la dânsul, ca să i se înfăţişeze şi să dea tributul, la fel cum dăduse şi tatăl său. Iar pe fiul al doilea (Radu cel Frumos – n. n.), fratele acestuia, l-a lăsat la curtea lui.

Acest fiu al lui Dracula a venit, doi ani, de-a rândul, la curtea împăratului, de a adus tributul, potrivit înţelegerii. Dar, după aceea, nu a vrut să mai vină. Împăratul a trimis după dânsul pe un domn, Hamza beg, care era conducător peste vânătorii împăratului, ca să se ducă acolo, la el, într-un oraş care se numeşte „Ibrail”. Dar voievodul nu a vrut să i se înfăţişeze, ci a poruncit curtenilor săi să ţină între dânşii pe solul împăratului, până ce va sosi dânsul. Şi, pornind voievodul, Dracul cel Tânăr (aşa i se mai spunea lui Ţepeş), a adunat oaste; şi era iarnă, Dunărea era îngheţată şi a trecut voievodul Dracul peste Dunăre, cu toţi oamenii săi, în ţara împăratului, mai jos de Nicopole. Şi, acolo, a dat drumul oamenilor săi, ca să prade şi să omoare, atât pe turci, cât şi pe creştini, prin sate şi în oraşele deschise, şi au pricinuit mare pagubă împăratului turcesc. Şi tuturor celor vii şi celor ucişi a pus de le-a tăiat nasurile, atât femeilor, cât şi bărbaţilor, şi a trimis acele nasuri regelui Mathias al Ungariei, fălindu-se că acele multe nasuri sunt a tot atât de mulţi turci biruiţi şi ucişi.

După aceea, întorcându-se, a venit la Brăila, la solul împăratului, iar solul nu ştia ce se întîmplase. L-a prins, cu toţi slujitorii lui, care erau în număr de 30, şi a poruncit să-i bage într-un turn oarecare. Iar a treia zi, a poruncit, mai întâi, să-l tragă în ţeapă pe „Aliza beg”, solul împăratului, şi, în jurul lui, pe toţi slujitorii lui.

După aceea, a venit ştirea împăratului turcesc despre ceea ce făcuse voievodul Dracul. Deci, împăratul a trimis la fratele lui Dracul, ca să vie la dânsul, la curtea împărătească, şi au ieşit în întâmpinarea lui două paşale, cei mai înalţi sfetnici ai împăratului, unul Mahmud paşa, iar al doilea Isaac paşa, şi l-au dus la împărat, unde şedea împăratul pe tronul său. Aplecându-se împăratul, l-a luat de mână şi l-a aşezat lângă dânsul, pe alt scaun, ceva mai jos, şi a poruncit să se aducă haină de brocart frumoasă şi un steag roşu, şi i-a dat bani, cai şi alte daruri destule, cum se cuvine unui domn, şi a trimis cu dânsul patru mii de călări, să meargă înainte, la Nicopole, să-l aştepte acolo. Iar împăratul, fără întârziere, adunându-şi oastea, a pornit pe urma lui. Iar când a fost la Nicopole, pe malul Dunării, de cealaltă parte a Dunării stătea, de asemenea, voievodul Dracul, cu oastea sa şi oprea trecerea oştii împăratului.

Iar împăratul Mahomed a spus către ienicerii săi:

– Iubiţii mei berbeci, ce este al meu este al vostru şi, mai ales, vistieria mea. Vă rog, daţi-mi sfat, căci aceasta atârnă de voi, ca să putem să trecem de cealaltă parte, împotriva duşmanului meu!

Au răspuns ienicerii:

– Fericite stăpâne, porunceşte să se pregătească luntrile, iar noi, în timpul nopţii, ne vom pune capetele şi vom trece pe partea cealaltă!

Deci, împăratul îndată a poruncit să li se dea 70 de luntrii potrivite, pe lângă aceasta să li se mai dea şi altele, de care aveau nevoie, şi de asemenea bombarde, tunuri mobile şi altele mari. Şi când s-a făcut noapte, ne-am aşezat în luntrii şi ne-am lăsat la vale, pe Dunăre, şi am trecut de partea cealaltă, la câteva stadii mai jos de locul unde stătea oastea voievodului. Şi acolo ne-am îngropat în şanţuri, aşezând tunurile pe rând în jurul nostru. Ne-am îngropat în şanţuri, pentru ca oamenii călări să nu ne poată vătăma. După aceea, ne-am întors înapoi pe partea cealaltă şi, astfel, am transportat şi pe alţi ieniceri peste Dunăre. Şi când toată oastea pedestră trecuse, atunci ne-am pregătit şi am pornit, pe încetul, către oastea lui Dracul, cu tunurile şi cu celelalte, ce le transportaserăm cu noi. Oprindu-ne, am aşezat tunurile.

Dar, până să izbutim să facem aceasta, ne-au fost ucişi 300 de ieniceri. Pentru aceasta, împăratul s-a întristat foarte mult, văzând, de pe partea cealaltă, o mare bătălie şi neputând el însuşi să vie într-acolo. Se temea foarte mult ca să nu-i fie ucişi toţi ienicerii, de vreme ce împăratul însuşi încă nu trecuse. După aceea, noi, văzând că partea noastră slăbeşte foarte mult, având trecute peste râu 120 de bombarde, ne-am apărat cu dânsele şi ne-am apucat să tragem un foc des, încât am respins toată oastea voievodului de pe acel loc, iar noi ne-am întărit. După aceea, împăratul, având mai multă siguranţă, a transportat peste râu

şi alţi pedestraşi, care se cheamă azapi, cum sunt la noi drabanţii. Iar Dracul, văzând că nu poate opri trecerea, s-a retras de la noi.

Iar apoi, după ce împăratul a trecut după noi, cu toată oştirea lui, peste Dunăre, acolo ne-a dat nouă, ienicerilor, 30.000 de zloţi, ca să-i împărţim între noi. Pe lângă aceasta, pe toţi ienicerii care încă nu erau liberi, i-a făcut liberi, ca să poată lăsa cui vor voi averea lor, după moarte.

De acolo, am pornit în Ţara Românească, pe urma lui Dracul. Iar fratele lui (Radu cel Frumos – n. n.) mergea înaintea noastră. Totuşi, ne cuprinsese o spaimă mare, deşi voievodul român avea o oaste mică, şi peste tot eram cu mare grijă şi ne îngropam, în fiecare noapte, în şanţuri, totuşi nu puteam fi siguri. Ne-au lovit într-o noapte încât au omorât oameni, cai, cămile, au omorât o sută de mii de turci. Când toţi turcii, fugind din faţa lor, au venit la noi, la ieniceri, ienicerii i-au alungat de la dânşii şi-i ucideau, ca să nu fie cotropiţi de dânşii, aşa încât au făcut mare pagubă împăratului. Iar după aceea, a doua zi, au prins câteva sute de români şi împăratul a poruncit ca pe toţi să-i taie în două. Şi, văzând românii că turcii sunt mai puternici, s-au lepădat de Dracul voievod şi au trecut de partea fratelui său, care se afla pe lângă împăratul turcesc. Şi voievodul Dracul însuşi s-a dus la regele Mathias, de slăvită amintire, iar regele Mathias, din pricina faptelor sale netrebnice, l-a aruncat în închisoare.

Iar împăratul Mahomed, încredinţând fratelui acestuia Ţara Românească, a plecat din această ţară. Mai târziu, turcii spuneau împăratului cum că, mai înainte, de multe

ori, au fost biruiţi românii de turci, dar de atâtea ori acolo au pierit mulţi turci şi, de aceea, „şi tu, fericite stăpâne, trebuie să te gândeşti la aceasta”. Şi a spus, către dânşii împăratul: „Atâta vreme cât Chilia şi Cetatea Albă le ţin şi le stăpânesc românii, iar ungurii Belgradul sârbesc, noi nu vom putea avea nici o biruinţă”[251].

1462, Alexander Jablonowski: Între timp, fostul negociator al păcii cu turcii, sfetnicul lui Petru Aron, Mihail din Horodniceni, ctitorul bisericii din acel sat, care îl urmase în Polonia pe voievodul său, primeşte „Scrisoare de la Cazimir, regele Poloniei, prin care i-a fost acordată siguranța și posibilitatea de a locui în hotarele Poloniei... Dată la Cracovia, în ziua Sf. Fabiani și Sebastiani, în 1462”[252]. Între timp, „Ștefan, Palatinul Moldovei, promite credință regelui Cazimir și regatului Poloniei, asigurând că nu va înstrăina ceva, ba că va recupera înstrăinări poloneze, și că va aduce un omagiu personal, atunci când va fi chemat de rege”[253].

În acelaşi an 1462, Ştefan „le promite (polonezilor – n. n.) aceeași fidelitate și că nu îi va elibera pe tătarii robi și nici nu-i va preda nimănui, decât regelui însuși, dacă va voi”[254]. În 6 octombrie 1467, la Hotin, „Ștefan și sfetnicii săi înființează, împreună cu polonezii megieşi, o adunare comună, cu scopul de a face justiție”[255]. În anul următor,

---

[251] Institutul de Istorie „Nicolae Iorga”, *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 125-128
[252] Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 12
[253] Dogiel, Codex dipl., t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 13
[254] Dogiel, Codex dipl., t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 13
[255] Dogiel, Codex dipl., t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 13

1468, la Suceava (Soczaviae), Ştefan „jură fide-litatea față de aceeași, după felul antecesorilor săi, și promite că va veni personal, când va fi chemat la regele, în Cameniţa, Colomeea sau Sniatyn, să depună jurământ, angajându-se să nu înceapă războaie, nici să negocieze orice, fără acordul regelui”[256]. În 1470, Ştefan „îi promite regelui Cazimir fidelitate, comportamentul strămoșilor săi și ajutor împotriva oricăror dușmani, conform puterii și obiceiurilor sale, și că atunci când va fi atacat, în persoană va veni la Cameniţa, Colomeea sau Sniatyn, să depună un jurământ, promiţând să nu facă război, fără consimțământul regatului”[257].

1463, Szalay, László: „Conform alianței, din 1459, a celor „trei națiuni”, sașii erau obligați să-și deschidă orașele maghiarilor și secuilor, în vremuri de pericol și au promis că vor lucra împreună, în caz de război... Ungurii, în special nobilimea clujeană, s-au unit cu sașii, iar răscoala, se pare, i-a prins și pe secui, ca aliați, și direct pe **István Bogdanovics** (Ştefan fiul lui Bogdan, adică Ştefan cel Mare – n. n.), voievodul Moldovei, și, indirect, pe protectorul său, regele polonez. Unul dintre motivele rebeliunii ar fi putut fi faptul că, după cum se poate bănui din unele date care au supraviețuit, a fost dat la parlament un ordin care a înstrăinat recent proprietatea coroanei; nu există nici o îndoială că Făgăraş, Radna și Omlás au fost luate înapoi de la stăpâni, pentru ca să le poată dona voievozilor moldoveni și munteni, care, datorită loialității lor față de coroană, vor simți cu siguranță greutatea resentimentelor sultanului.

---

[256] Dogiel, Codex dipl., t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 13
[257] Dogiel, Codex dipl., t. 1, fol. 603, apud Jablonowski, p. 13

Rebelii i-au proclamat prinți pe voievodatul Transilvaniei, pe contele János și pe contele de Szentgyörgyi, iar aroganța lor nu cunoștea limite, pentru că, cu câteva excepții, aproape toată Transilvania, chiar și voievozii valahi, le aparţineau, şi care încasau zeciuiala – în Transilvania, care, conform ordinului parlamentului, trebuia să fie plătită nu clerului catolic, ci regelui. Dar Mátyás, chiar înainte ca drumurile care duceau spre Ungaria, conform intenţiei, să fie blocate, a înaintat în fața Kolosvárului (Clujului), cu opt mii de cavalerie și patru mii de infanterişti. Armatele rebele au fost îngrozite de apariţia lui imediată. Benedek Veres și fratele său János au fugit în Polonia, cu mai mulți copii; alţii şi-au dus seminţiile în Moldova; voievodul János și conducătorii județelor și districtelor au căzut la picioarele regelui, mărturisindu-și păcatele şi cerșind milă. Au dobândit iertarea; răzbunarea regelui și a noilor voievozi, János Pongrácz și Miklós Csupor, a căzut doar asupra celor încăpățânați. Dintre aceștia, optzeci au fost executați, după obiceiul epocii, în torturi alese.

La 4 octombrie, regele a ținut o adunare provincială la Tordán (Turda), în care s-a impus o amendă grea nobililor din județul Cluj; bunurile „fugarilor" au fost confiscate; s-a stabilit un termen pentru câțiva dintre criminali, care au fost grațiați, dincolo dar care nu au putut rămâne în Transilvania; s-au scris scrisori de grațiere pentru ceilalți. Cetăţenii din Kolosvár (Cluj) şi Brasó (Braşov) au fost răsplătiţi. În resentimentele sale, regele dorea ca prețul de sânge al unui nobil transilvănean ucis să fie de numai șaizeci și șase, în loc de două sute de forinți, spunând:

„Prin aceasta, căzând mai aproape de țărână, voi înceta în sfârșit să stârnesc mânie împotriva prinților tăi”.

La sfârșitul toamnei anului 1463, în ultimele zile ale lunii noiembrie, regele a plecat spre Moldova, pentru a se răzbuna pe voievodul Ştefan (István Bogdanovics), care ridicase răsculații și jefuise marginile Transilvaniei, în 1463; și să-l readucă pe Petru Aron, predecesorul lui Ştefan, în scaunul voievodal. Aduce o armată în Moldova, prin strâmtorile Gímes (Ghimeş) și Ojtos (Oituz), pe vreme caldă; iar Imre Zápolya, pentru că i s-a dat avertismentul, s-a întors în Ungaria, cu brigada sa; regele, se pare, a vrut să-l surprindă pe voievodul moldav, prin apariția sa neașteptată, imediată. Ştefan nu era nepregătit. A blocat strâmtorile care duceau în interiorul provinciei, iar armatele maghiare nu și-au putut deschide calea decât cu focul și cu fierul. Au trecut prin Moldova până în apele Siretului, când voievodul a început să negocieze; dar negocierile, care au durat câteva zile, au fost întrerupte, iar Mátyás, după ce a dat foc oraşului Roman, a lăsat Iaşii (Jaszvásár) în dreapta și a pornit, cu armata sa, pe malul Moldovei, spre Suceava (Sucsava). A treia zi s-a stabilit în Baia (Baja), la doar câteva mile de Suceava, care se află între râurile Moldava și Siret. Voievodul a reînnoit aici tratativele; dar seara, un ungur din Moldova a adus vestea că Ştefan avea să-l atace pe regele Baia, cu douăsprezece mii de olahi și polonezi, în timpul nopții. Mátyás s-a ocupat imediat de măsurile necesare. Palatinul Mihály Országh conducea infanteria. S-au adunat, în piața orașului, sub conducerea lui Miklós Csupor și János Pongrácz, voievozi ai Transilvaniei, şi a lui István Báthory, două sute de cavaleri în armuri, iar ceilalţi au rămas în preajma regelui. Miklós Bánffy a pus

cavaleria să se împrăștie în mai multe grupuri, pe drumurile principale ale orașului. La miezul nopții, soldații voievodatului Moldovei au avansat spre tabăra maghiară și au dat foc, din trei părţi, oraşului Baia, care de lemn. Au înaintat spre piața orașului, unde a avut loc o luptă cumplită, la lumina flăcărilor, iar Mátyás a participat personal la bătălie. Sub tirul dens al săgeţilor moldovenilor, cavalerii lui Bánffy l-au apărat pe rege, cu hotărâre eroică, cu scuturile și trupurile lor; o suliță și-a găsit însă drumul către rege și i-a provocat o rană periculoasă.

Valahii și polonezii au atacat de mai multe ori, dar de fiecare dată cu o furie mai mare, până ce bătălia s-a încheiat cu un triumf strălucitor al nostru. Șapte mii de oláhi au fost lăsați morți în Baia și în împrejurimile sale; 1.200 de maghiari au căzut, printre care János Daróczy, unul dintre locotenenții lor. Steagurile moldovenești capturate au fost duse la Buda, în biserica principală a castelului, unde au fost întinse lângă cele care comemorau victoriile lui János Hunyady, pentru patrioți și credincioși. Cu Mátyás Sebe și generalul Kárácson, armata a fost adusă imediat înapoi, în Transilvania, unde printre prizonieri se afla Mihalea (Mihály), un boier moldovean, și trei domni transilvăneni, care au luptat în rândurile inamicului: Mihály Székely și Vizaknay, fratele lui, au fost executaţi de călăi. Mátyás a făcut noi pregătiri, pentru un nou război, la Brașov, iar la această veste a venit la el o solie a Moldovei, să-i ceară milă, în numele voievodului, pe care nu a refu-

zat-o, cu condiția să se declare vasal al maghiarului şi să o dovedească prin fapte[258]"[259].

1464, Jancsó, Benedek: „Într-un decret din 1464, regele Matthias Corvin spune: „Regnum nostrum Sclavoniae et partes Transsylvaniaé in omnibus antiquis bonis, libertatibus consuetudinibus et iuribus conservetur" („În Regatul nostru Sclavonia și în părțile Transilvaniei vor fi păstrate, în toate, bunurile, libertățile, obiceiurile și drepturile antice"). Potrivit acestora, „părţile Transilvaniei" este zona în care românii trăiesc astăzi ca o masă compactă. / Poziția românilor în Transilvania era determinată, pe atunci, de forța pe care au putut să o exercite în luptele lor cu nobilimea maghiară. În momentul cuceririi, maghiarii nu erau muncitori și elemente organizate social, ci doar, ca avarii, bessii și cumanii, care trăiau în hoarde de pradă, erau toți înarmați și adunați mai mult sau mai puțin într-un loc, ca niște războinici, și astfel își țineau într-o frică veș-

---

[258] Deşi istoricul polonez Jan Dlugossi, contemporan al evenimentului, descrie bătălia drept o victorie a moldovenilor, Szalay apelează la o odă a poetului maghiar Czezinge János, pe care vrea s-o impună drept izvor istoric de necontestat: „Gemenii lui Matthias s-au adunat în triumf, / El a fixat cele două trofee împreună într-o mână / Pentru ardeleni, haide! copaci moldoveni, / Nu atât cu viclenie, cât cu fierul şi cu forța grea / sunteţi înfrânţi voi, guralivilor, / Această virtute, acel geniu este învinețit. / Pallas a luptat acolo fără pricepere în sânge, / Aici Bellona și-a lovit proprii geți. / Ce vrei să faci acum, sfinte Iannus? Să treacă anul următor cu atât de bun augur".

[259] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 230-234

nică vecinii lor muncitori, care locuiau împrăştiaţi în satele și orașele lor”[260].

1467, Jancsó, Benedek: „Mátyás, dorind să îndeplinească dorințele poporului român, l-a scutit, în 1467, de dijma pe care preoții erau obligați să o plătească şi a încercat să-i ocrotească pe preoţi împotriva pătrunderii nobililor. Regele Matthias și tatăl său, János Hunyadi, nu au putut face altceva, pentru a-și ajuta națiunea asuprită, decât să mărească numărul nobililor români. Această măsură nu a fost eficientă, pentru că acești noi nobili, puţini şi săraci, erau neputincioși în faţa numărului mare de alți nobili bogați, și, atrași de interesele lor, s-au contopit în aristocrația maghiară, pierzându-și naționalitatea. Este un fapt că Corvinii au fost crescuți de unguri, care, știind că sunt de sânge românesc, au fost cu ochii pe ei, și, din această cauză, ei nu au putut face mai mult pentru români. Chiar dacă ar fi intenționat, nu ar fi putut să pună capăt sistemului feudal, să-i alunge pe maghiari din țara românilor și să le creeze o provincie separată. Nu au vrut asta, dimpotrivă, au vrut ca toți românii să fie uniți cu ungurii într-un singur stat. De aici au venit încercările nefericite de a ocupa Moldova și Valahia”[261].

„La sfârşitul anului 1467, regele nostru Matia a avut un conflict major cu Moldova. El însuşi a condus

[260] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 178
[261] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 164

armata şi a reuşit să câştige experienţa personală a eroismului oamenilor săi curajoşi. Oamenii din Máramaros au putut concura foarte bine, deoarece, după bătălie, mulţi dintre ei au câştigat donaţii mai mari decât recompensa.

Nu este imposibil ca raidurile moldovenilor, care au avut loc în Transilvania, în anii următori, să fi fost acte de răzbunare. Moldovenii doreau să plătească pentru implicarea locuitorilor din Máramaros chiar în Máramaros, care au fost deosebit îndureraţi de faptul că fraţii din Máramaros, care i-au părăsit cu un secol mai devreme, au luptat împotriva lor. Acesta este şi un semn al patriotismului locuitorilor din judeţul nostru, vorbitori de limbă străină, dar cu sentimente maghiare!”[262].

1467, Joannis Dlugossi: „Triburile (neamurile – n. n.) voievodatului Moldovei, adică Ştefan, Petru şi Berenden, s-au certat, timp de câţiva ani, şi, contestând că se trag din neamul Principilor Moldovei şi din neamul lui Alexandru, argumentând că Ştefan, din cauza priceperii, geniului şi ingenuuozităţii, s-a impus cu uşurinţă asupra celorlalte două neamuri şi a obţinut principatul valah, pe care, de ase-menea, prin siguranţa şi dreptatea lui, care cere ca orice crimă să nu rămână nepedepsită, l-a făcut principatul său. Şi îi forţase, nu numai militari şi nobili, ci şi pe ţărani să ia armele, învăţându-i pe toţi să lupte pentru apărarea ţării. Dacă găsea un ţăran care nu avea suliţă, arc sau bâtă, sau care nu alergase într-o expediţie cu luptătorii, îl condamna fără nici o milă. L-a ameninţat şi pe Casimir, Regele Poloniei, Guvernator al Ţării Româneşti a Moldo-

[262] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, pp. 49, 50

vei, care-i adăpostea pe ceilalţi doi pretendenţi, Petru şi Berenden, care, după cum am spus, fugiseră Polonia, făgăduindu-i multe lucruri, dacă Regele îi va readuce pe scaunul moldovenesc. Prin urmare, Mathias, regele Ungariei, care îl primise pe Berenden, după plecarea lui din Polonia, și se angajase să-l readucă pe tronul Țării Românești a Moldovei, fiind tulburat de faptul că Ștefan se afla în vasalitatea Regelui Cazimir, el însuși părăsit și disprețuit, şi-a adunat armata, avându-l pe Berenden în compania sa, și l-a readus în Moldova, după ce Ștefan fusese respins, pe la mijlocul lunii octombrie, şi a ieșit din Pannonia cu soldații săi și mercenari, Ioan Gukra din Bransdis Bobem, însărcinat cu organizarea și îngrijirea armatei, a intrat în Moldova, prin Alpii (Carpaţii – n. n.), pe care oamenii de rând îi numesc Ploninii, şi a ajuns, prădând, până la Chotrusz (Trotuş), apoi au ars și au prădat, tot prin apropierea Alpilor, la Bakow (Bacău), Romanovtarg (Roman) și Nyemiecz (Neamţ), arzând satele şi cucerind tot pământul prin măcel, foc și sabie, necruțând pe nimeni, indiferent de vârstă, condiție sau castă. Și deși Ştefan, voievodul Țării Românești a Moldovei, şi-a adunat puterile sale în jurul Chotruzului (Trotuşului), totuși puterea lui (căci Mathias, regele Ungariei, avea în armată vreo patruzeci de mii de oameni), dar și talentele ascunse ale poporului său nu au fost scoase la iveală. Nu a angajat o bătălie decisivă, ci, umblând prin locuri ascunse, și-a urmărit duşmanii timp de patruzeci de zile și a oprit devastarea pentru o vreme, timp mai lung. Dar când Mathias, regele Panoniților, sosise în orașul Banya (Baia) și ocupase orașul, întărindu-l cu tranșee și pază (căci se temea de o invazie ostilă), Ştefan Voievod, care si-a aşezat armata sa între cele două râuri, Moldava şi Samusch, crezând că este timpul oportun în

care să-i înfrunte cei puţini pe cei mulţi, plecând din Slatina, a ajuns pe jos şi în grabă la Baia. Și, trimițându-i înainte pe cei ce trebuiau să incendieze orașul, în mai multe locuri, s-a repezit asupra maghiarilor în prima seară, pe 15 decembrie, cu o înflăcărare năprasnică, și a ţinut până în zori lupta cu înfumuratul Marte. Dar după, ce mai mulţi unguri au căzut s-au au fost devorați de flăcări, însuși regele Mathias, ca să nu cadă viu în puterea valahilor, cu trei răni, deși nu fatale, a fost scos, într-o pătură, din câmpul bătăliei. Când cea mai mare parte a armatei lui a ajuns în Alpi (Carpaţi) și a găsit drumul blocat cu copaci tăiați, echipajele lor și alte bagaje au fost arse, iar cinci sute de ghiulele au fost trase aiurea, ca nu cumva inamicul să le ia în stăpânire, apoi s-au salvat cu mare greutate.

Zece mii de oameni au fost uciși în bătălia cu ungurii de la Baia, mai multe stindarde militare au fost capturate, iar aceste semne ale victoriei au fost duse de trimişii voievodului Ștefan lui Casimir, regele Poloniei, care mergea spre Vilna. Ştefan şi armata lui au luat pradă mare, corturi, care şi tunuri.

Mathias Corvin a scăpat peste munţi, împreună cu Ioan Lanthslöer, baronul Ungariei, Michael Ossak de Gruth, Episcopul de Luinque Ecclesias, Palatinul Regatului Ungariei, Iov de Gara, Ladislaus de Canischa, Ludovicus de Valkew, Andreas Cuper, Joan Gukras de Banduz, Hardulath și alții. Ioannes de Daroch, voievodul Transilvaniei, cu întreaga sa oaste, care era estimată la patru mii de luptători, a fost ucis, iar armata i-a fost distrusă în întregime. În Pannonia, Matthias, regele Ungariei, după ce a fost restaurat, s-a împăcat cu Henric Diak, guvernatorul. Şi

a amendat pe ostaşii şi cetăţenii ardeleni, pentru că ei plecaseră de la el şi s-au jurat contelui lui Ioan, patru sute de mii de florini, pe care voiau să-i dea în aur gata. Din care bani a luat o armată nouă și mare, pentru a lupta cu polonezii, care nu erau deloc gata să-și unească forțele, dacă ar fi dorit cineva să invadeze Regatul Poloniei sau ţările vasale ale acestuia și, mai ales, ţinuturile Țării Românești a Moldovei. Căci se credea că, cu o bănuială comună, Mathias va încerca să-şi spele dezonoarea, atacând Polonia”[263].

1468, Alexander Jablonowski: „O mare importanță s-a acordat tributului hospodarului. Cu ocazia unei scrisori din 1468, Cazimir i-a spus lui Matyas „că susține și țara valahă, care este a mea”[264]. Și nu degeaba a spus asta, căci, în același an 1468, Ștefan i-a depus din nou un jurământ de credință, în Suceava, obligându-se să nu întreprindă nimic fără ştirea regelui, nici să nu înceapă război si nici să încheie vreo înţelegere cu cineva[265]; câţiva ani mai târziu, în 1470, a repetat jurământul”[266].

1469, August Sokołowski: „Voievodul moldovean Ştefan a invadat Transilvania”[267]. „Ştefan, voievodul Moldovei, era pe cale să se răzbune pentru vătămarea ţării sale, în timp ce Mathias, regele Ungariei, se afla la Bratislava. Apoi i-au fost trimise scrisori cu indicii despre unde se afla

[263] Dlugossi, Joannis, *Longini Historiae Polonicae,* Tomus Secundus, Liber XIII, Krakow 1812, pp. 417, 418
[264] Bielski tamie, t. V, str. 174.
[265] p. Akta i Listy I, N. 64.
[266] Tamże, I, N. 55
[267] Sokołowski, August, *Dzieje Polski illustrowane*. Tom II, Wiedeń 1897, p. 400

Petru (Aron), sub numele de Baron al Țării Românești al Moldovei, care aştepta să, vină să preia Principatul Țării Românești pierdute, şi i-a trunchiat capul"[268].

1469, Joannis Dlugossi: Regele Poloniei „a rămas acolo (la Kracovia) în timpul Postului Mare, pentru a primi jurământul de credinţă de la Ștefan, Voievodul Moldovei, pe care și-l oferise prin dese solii și scrisori. Dar el, din diverse motive și impedimente, și mai ales, ca nu cumva turcii, ungurii sau basarabenii să îi ia în stăpânire acea provincie, la plecare, a trimis doar ambasadori de seamă, adică pe Ioan Mussilo, Palatin din Podolia, și Spitkon din Iaroslaw, succesorul din Przemyśl, şi a tot amânat sosirea sa, momentul fiind mereu nefavorabil şi scuzându-se prin aceasta"[269].

1471, Szalay, László: „La începutul marelui an 1471, Papa Paul a sfințit o sabie și un coif și le-a trimis regelui Mátyás, împreună cu optsprezece mii de ducaţi de aur, ca apărător al credinței împotriva ereticilor. Dar regele, care, în afară de mișcările turcești, era îngrijorat, nu fără motiv, de intrigile continue ale regelui polonez Kazimir şi de alăturarea lui Ştefan (István), voievodul Moldovei, de polonezi și de incitarea unei simpatii pentru ei în sânul țării, a făcut pregătiri serioase pentru pace"[270].

---

[268] Dlugossi, Joannis, *Longini Historiae Polonicae*, Tomus Secundus, Liber XIII, Krakow 1812, p. 445
[269] Dlugossi, Joannis, *Longini Historiae Polonicae*, Tomus Secundus, Liber XIII, Krakow 1812, p. 438
[270] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, p. 255

1471, Alexander Jablonowski: „Ștefan s-a gândit doar la a-şi asigura sprijinul Poloniei, ca să poată duce la bun sfârșit ideea cea mai dragă inimii sale, de a lua Muntenia (Basarabia – n. n.) și a o uni cu Moldova, într-un singur stat independent și suveran. Prin urmare, Ştefan a avut în prim plan mereu un război necruţător împotriva lui Radu, care era sprijinit de turcii din Ţara Românească, şi, ca să nu-şi diminueze forțele, a evitat, cât a putut de bine, obligația sa, ca vasal, de a oferi regelui întăriri armate, ori de câte ori acesta i le-a cerut, inclusiv în anul 1471, când regele l-a chemat să acționeze împotriva lui Matyas, care îl împiedica pe prințul Władysław să ajungă pe tronul Cehiei. Avem o scrisoare scrisă despre asta, interesantă pentru Ştefan[271].

Voievodul îi scrie regelui Cazimir, în iunie, de la Vaslui, declarându-i cea mai aprinsă disponibilitate pentru toate ordinele sale și jurându-și simpatia pentru noul rege al Cehiei. Apoi, explicând că a fost atacat recent, din toate părțile, de tătari, de turci, de munteni, de secui și de unguri, s-a justificat că deocamdată nu este în stare să îndeplinească ordinele regelui. Regele îi poruncește să-și trimită propriul fiu, cu o mie de oameni, în slujba principelui: se știa cât de mult era tulburată Moldova; iar în ceea ce-l priveşte pe fiul său, care era imatur pentru vârsta lui, nu-l putea încredinţa în mâinile unui străin, mai ales – îl asigura înţeleptul voievodul – că este nechibzuit, lipsit de iscusinţă şi experienţă, ceea ce îl face incapabil să-l slujească pe prinţ. Că recent, Radu, voievodul Munteniei, i-a invadat pământul, pentru care l-a despăgubit în mod corespunzător; de aceea îi cere regelui să medieze pentru a aduce o

[271] p. Akta i Listy II, N. 6.

pace între ei, care să-i dea o mai mare oportunitate de a îndeplini serviciile cerute. În cele din urmă, Ștefan se plânge că slujitorul regelui, Stanisław de Izchulczo (?) nu numai că îi distruge granița, ci, mai mult, atrage boieri (potiores regni mei) și năvălește împotriva lui: de aceea, cere să-l oprească. Mai mult, îi amintește regelui de promisiunea sa de a nu permite fugarilor valahi să rămână în țările sale și încheie cu o declarație că este întotdeauna gata (pronus et paratus) pentru toate ordinele regelui.

Hospodarul a transmis regelui salutul cu privire la ridicarea domnitorului Władysław pe tronul Cehiei[272].

Prima scrisoare de la Ştefan cel Mare, trimisă în 13 iulie 1471, din Vaslui (Wazłow), prin care îl informează că nu poate să-şi „trimită fiul, cu oşteni, ca să-l ajute în Cehia (Boemia)", „căci nu de puține ori au trecut din toate părțile noastre secui și unguri, care… ne hărțuiesc din toate părțile și, de asemenea, ne atacă des", deci „se poate considera că sunt cu totul necăjit, în toate privinţele, că copilul meu, aflat la o vârstă atât de fragedă, nu este în nici un caz capabil să-l implic în treburile străinilor, pentru că, deşi este de mare statură. Îi lipsesc înțelegerea și înțelepciunea care să-l ajute să fie în întregime în slujba Seninătății Voastre". În plus, „chiar în aceste zile, Radu voievod a venit cu putere mare în ţara mea, ca să mă nimicească… dar am făcut să se rostogolească toată puterea aceea" (pp. 28, 29).

1472, Alexander Jablonowski: În ceea ce privește incidentele cu voievodul din Muntenia, prin care hospoda-

[272] Tamże II, N. 7.

rul şi-a motivat imposibilitatea de a-l ajuta pe rege împotriva dușmanului său, deci a cerut să fie trimiși intermediari pentru a aduce încetarea focului, după care hospodarul va oferi regelui asistență adecvată. Vor fi trimiși şi alţi oficiali, pentru a rezolva problemele de frontieră dintre Podolia și Moldova. Cât despre fugari, regele i-a poruncit să-și amintească că de mult se obișnuia ca toți moldovenii, care riscau să fie ucişi de hospodari, să apeleze la predecesorii lui regali pentru a obţine protecţia și, deci, nu poate renunţa ușor la tradiţia acestor favoruri. La fel, când fugarii încearcă să scape cu viaţă, trecând în Polonia, este mai puțină pierdere și insultă la adresa hospodarului, pentru că din Polonia nu au voie să-i facă vreun rău; şi, cu atât mai mult, regele nu le interzice libertatea de a se întoarce, dimpotrivă este mulţumit chiar dacă se întorc cu permisiunea lui.

Cu toate acestea, voievodul Ștefan a acționat ca intermediar, în chestiunea principelui Cazimir, ales de partidul defavorabil lui Matyas la tronul Ungariei. Acest lucru este confirmat de consemnarea (inscriptio)[273] dată, la 22 ianuarie 1472, la Cracovia de către comitele secuilor (Siculis), care au depus un jurământ de credință prințului Cazimir, ca rege maghiar, în mâinile hospodarului, iar în răspuns regele Cazimir a garantat întreținerea drepturilor și privilegiilor lor străvechi.

1472, Pap, József: „Dintr-un certificat din 2 august 1472 și 14 mai 1504 aflăm că **locuitorii celor cinci orașe de coroană au fost foarte asupriți de Olahii moldoveni**. Au dat foc caselor și au luat bunurile mobile. Iar oamenii

---

[273] p. Akta i Listy II, N. 8.

prădați ar fi fost luați ca iobagi, dacă nu şi-ar fi asigurat un loc de refugiu la Huszt. Deși nu și-au putut lua toate bunurile acolo, și-au putut salva copiii și familia de eventuale torturi și distrugeri. Apărarea castelului și raidurile mici și mari i-ar fi obligat pe moldoveni să plece repede”[274].

1473, Joannis Dlugossi: „În anul următor, 1473, voievodul valah a luat, în cele din urmă, o poziţie fermă împotriva duşmanului său, Radu (voievodul Munteniei[275]) şi a ocupat Bucureştii, dar, pentru a nu-i irita pe turci, prin preluarea directă a Munteniei, a aşezat acolo pe Vlad al VI-lea, din stirpea Basarabilor. Apoi, ținând seama de vasalitatea lui față de rege, i-a trimis steagul capturat al Munteniei. Sultanul Mahumet al II-lea nu a putut consimți la o asemenea creștere a puterii lui Ștefan și l-a susținut, cu toată puterea, pe credinciosul său Radu; regele Cazimir, la rândul său, i-a trimis lui pe Ștefan 2.000 de oşteni de cavalerie. În războiul care a izbucnit curând, norocul a fost ciudat de favorabil vasalului polonez: la 17 ianuarie 1475, turcii au suferit o înfrângere incredibilă la Bârlad, la lacul Racova; Radu a fost mai târziu bătut lângă Râmnic. Acest lucru, însă, a inflamat și mai mult războiul. Lăudărosul Rege Matyas, fudulindu-se în Europa cu victoria lui Ștefan[276], l-a îndemnat să persevereze. Deci voievodul a cerut, din nou, ajutor în Polonia. Regele Cazimir, însă, a fost jignit de relațiile de prietenie ale lui Ştefan cu dușmanul său Matyas și, acum, s-a dovedit a fi indiferent, deşi atât domnii lituanieni, cât și polonezi, l-au sfătuit să cugete mai

---

274 Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, 50

275 Długosz, t. V, ks. XII, str. 366.

276 Bielski: Kronika, t. V, str. 211.

bine pentru acest pământ al Moldovei și să nu permită inamicului să o ia sub controlul său. Așa că regele a convocat Seimul la Lublin și a trimis o delegaţie la turci, cerându-le să-i dea pace supusului său, voievodul, pentru că, altfel, cineva trebuie să se alieze cu el, iar dacă voievodul a fost vinovat de ceva, atunci regele însuși va face dreptate[277].

Totuși, acest lucru nu a ajutat: Muhammad al II-lea însuși a condus oştirile care l-au atacat pe Ștefan, în primăvara anului 1476, şi l-au învins la Războieni, pe 26 iulie, obligându-l să părăsească Țara românească a Moldovei, mai mult sau mai puțin şi din cauza ciumei teribile, care a oprit armata lui Cazimir. După aceea, Ștefan, care își cunoştea bine adversarul, s-a dedicat întăririi cetăţilor de graniță, de la Chilia și Belgorod (Cetatea Albă), asigurându-şi favoarea regelui, cu atât mai mult cu cât fusese ucis cu cruzime Vlad V Dracula, care fusese pus de Ştefan pe tronul Munteniei, ţara fiind ocupată de turci, iar regele Matyas era ocupat în altă parte.

Această intrare a turcilor în Țara Românească a avut un efect nociv asupra comerțului; negustorii s-au mutat şi de acolo la Lvov, unde se aşteptau la o mai mare siguranţă; în 1476, şapte negustori din Suceava au adoptat acolo legea oraşului Lvov[278].

1473, Alexander Jablonowski: „Un caz singular, dar foarte interesant, de trecere de la un drept, la altul, este consemnat în cărțile judecătorești din Galicia anului 1473.

---

[277] Bielski: tamże, t. V, str. 227.
[278] Zubrzycki: Kronika m. Lwowa, str. 122.

Nobilul Jan Litwinowski, din Bučače, s-a angajat să-i plătească nobilului Petrovi, din Hnilce, 40 de grivne, iar dacă nu plătește, el a fost de acord ca creditorul să intre în posesia satului Rudníky din Galiția, care sat a fost întemeiat pe lege germană şi pe drept valah, iar debitorul era obligat să „excipere praedictos villanos de jure valachico et theutunico et extradere Petro in jus ruthenicum" („să-i primească pe sătenii mai sus amintiți, din dreptul valah și teuton, și să-l mute pe Petrovi în dreptul rutean"), adică trebuia să convertească ţăranii, din dreptul valah şi german, în dreptul rutean, în acest caz"[279].

Amenințat din nou de turci, voievodul Ștefan al IV-lea încearcă din răsputeri să obțină protecția și ajutorul regelui Cazimir; prin urmare, pentru a-și asigura favoarea, i-a trimis o solie solemnă, în 1480[280].

Un ton ciudat de docil, în acest moment și într-o nevoie atât de urgentă, al viitorului biruitor al polonezilor în Bucovina, care și-a meritat marele său nume şi în instrucțiunile date de el trimișilor săi. Mai întâi, o plecăciune; apoi o declaraţie: „De vreme ce iubitul Dumnezeu i-a dat lui Stefan voievodatul, moşia sa, ţara Moldovei, în mâinile lui Ştefan, care a slujit şi slujeşte cu adevărat seniorului său, marelui rege, şi vrea să-i slujească mereu". În continuare, transmite o relatare (recunoaștere) despre păgânism, despre turci, despre cum se înarmează împotriva creștinilor. „Așadar, cereți un sprijin în țara regelui, așa cum mai înainte se angajase Majestatea Sa, dacă Regele va lua în

---

[279] Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916, p. 375

[280] p. Akta i Listy, IV, N. 4.

considerare și acest lucru – conchide voievodul – și ne va ajutat în aceste vremuri, fie cu bani, fie cu oameni, fie cu proprietăți: noi i-am dat tot ce am putut în viață, iar acum nu pot face nimic fără sprijinul său”.

Apoi le porunceşte trimişilor săi să-l întrebe pe rege despre prințesă – despre propria lui fiică, care a fost căsătorită, mai târziu, în 1483[281], cu fiul mai mare al lui Ivan Vasilevici, tot Ivan. În mod clar, îi pasă mult de faptul că regele nu îi lasă trimișii să treacă la Moscova, pentru că el declară: „când se va întâmpla asta, voi vedea în tine un ocrotitor, care mă iubește, şi vei avea în mine servitorul tău”.

Cât despre paguba adusă lui Kameniţei, caz în care Matyas, episcopul de acolo, a fost trimis: „Avem – spune voievodul – pagube foarte mari din partea locuitorilor din Kameniţa. Bunule rege, amintește-ți, când a venit împăratul turc împotriva noastră și a pământului nostru, când săracii noștri locuitori din Suceava au fugit la Kameniţa şi aveau cu ei sclavi (parobcy) din Kaffa, pe care primarul din Kameniţa şi bătrânii i-au luat. Împăratul turc ne-a trimis atunci solie și a cerut acești sclavi de la Kaffa; deci am dat pe toti cei pe care i-am avut, iar pentru cei pe care i-a capturat Kameniţa, adică 20, am dat 9.000 pentru cinci, iar pentru ceilalţi, câte 5 aspri de sclav. Milostive rege, voi face un act pentru daunele mele de la Kameniţa și voi proceda aşa cum m-ai povăţuit”.

1473-1475, Giovanni Maria Angiolello: „Corabia, ajungând cu bine, ei fură primiţi acolo cu bine, şi **contele**

---

281 Sofij. Let. (II): pod p. 6991.

Ştefan, care e numit de turci **Carabogdan**, luă lucrurile de preţ şi corabia şi lăsă slobozi pe acei tineri, dintre care cea mai mare parte au plecat în Polonia şi în Ungaria, şi în cele din urmă au trecut în Italia şi la Genova. Sultanul, auzind acest lucru, s-a înfuriat şi a trimis un sol la contele Ştefan, care îi plătea tribut, spunând să facă în aşa fel ca dânsul să-şi aibă înapoi neapărat corabia, cu toate lucrurile de preţ, şi toţi tinerii, altfel să se aştepte la mânia sa.

Răspunsul contelui Ştefan a fost că el nu era dator să facă acest lucru, căci porturile şi ţinuturile sale erau libere, fiecare putând să vină, să stea şi să plece după voie, că lume soseşte veşnic şi că el nu se poate ţine de aceasta, ci cei care au sosit cu zisa corabie au mai venit şi în alte dăţi de acolo cu mărfurile lor şi n-au fost opriţi, ci au fost lăsaţi să-şi urmeze calea, şi aşa a făcut şi de astă dată.

După înapoiere solului, Sultanul a trimis, fără zăbavă, pe beglerbegul Rumeliei, care era eunuc şi se numea Soliman; a pornit după câştig, cu vreo 30 de mii de călăreţi şi o parte din curtea sa, întrucât Moldova (Valacchia, în text) este o ţară mănoasă şi bogată în vite, în boi şi cai buni. Şi, deşi era asupra iernii, ei au plecat şi au trecut Dunărea, în luntre mari, ce pot trece câte 14 cai o dată…

Aflând domnul Moldovei că turcii veneau împotriva sa, aşeză în ordine armata sa şi, luând măsuri pentru a se apăra, se încăieră cu turcii, îi bătu şi îi puse pe fugă până la Dunăre, unde au murit mulţi şi mulţi oameni de seamă au fost luaţi în prinsoare, deşi Soliman paşa s-a salvat prin fugă; foarte mulţi s-au aruncat în apă pentru a se urca în bărci şi mulţi s-au înecat.

Sultanul, auzind de înfrângerea lui Soliman paşa, se mânie şi mai tare împotriva lui Ştefan voievod şi hotărî să se răzbune şi să pornească singur, în primăvară, vestind oştirile sale să fie pregătite, căci, la venirea primăverii voia să pornească cu oaste”[282].

1475, Szalay, László: „Ştefan (István Bogdanovics), voievodul Moldovei, cu ajutoare de la unguri și de la polonezi, l-a bătut pe Szolimán Basa, la 17 ianuarie, când a venit în provincie cu o sută douăzeci de mii de oameni, să încaseze birul refuzat. Mulţi turci au rămas morţi pe câmpul de luptă şi multe steaguri de ale lor au căzut în mâna biruitorilor. Turcii s-au întors în patrie cu jurământ de răzbunare, iar noi porunci au fost date la Buda pentru a face pregătirile necesare…

Regele l-a trimis pe prebostul Secuilor, Domokos, și cu el pe Gáspár Hatvány și pe Mihály Pesty, în Moldova pentru a-l invita pe voievodul Ştefan la o nouă luptă și pentru a-i oferi ajutor împotriva turcilor; el însuși a pregătit zece mii de oameni şi, însoțit de István Báthory, a pornit la drum, dar a întârziat la luptă.

În primăvara anului 1476, Mohamed a adunat o armată la Adrinapole, pe care el însuși a condus-o în Moldova, iar la 26 iulie 1476 l-a bătut pe voievodul Ştefan în așa-zisa Vale Albă. Turcii și aliații lor, muntenii, au asediat acum Hotinul (Chotin) și Suceava; dar când s-a răspândit vestea că István Báthory părăsește Transilvania, pentru a-l ajuta pe voievod, s-au retras în grabă din provincie. Bá-

---

[282] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 133, 134

thory i-a urmărit pe cei care au plecat în dezordine și a ucis și mai multe grupuri dintre ei.

La începutul lunii noiembrie, împreună cu Ştefan al Moldovei, care a jurat din nou credință regelui ,în 1474, necredincioşii munteni au pătruns în Brașov, apoi s-a dus la scaunul voievodal. Mátyás i-a scris lui Bazarad (Basarab), dar el a dat vina pe Drakul, cunocut drept voievodul Vlad Ţepeş, care fusese eliberat din robia sa de la Buda. Bazarad a fost predat în mâinile lui Ştefan, care l-a executat pe mizerabil. Muhammad era încă în tăbăra din Moldova, când frații Mikhaloghli, Ali și Szkender, au trecut Dunărea, la Szendrö, și au năvălit în Timișoara. Comandanții oraşului, Albert Nagy și Ambrus, s-au unit cu Nándorfehérvár și cu câțiva domni din zonă, printre care Gregorievics Vuk, care pretindea a fi despotul sârb, iar cei trei Dóczy, Péter, Imre și László, au atacat tâlharii, inclusiv la Pozazin, unde Mihály Szilágyi și Gergely Lábatlan, cu șaisprezece ani înainte, au căzut în mâinile lui Mikhaloghhaks și au fost schingiuiţi până la moarte. Micul Alibeg s-a aruncat într-o navă și a scăpat, iar Szkenderbeg a fost ucis. Moartea nemeritată a lui Szilágyi a fost răzbunată. Foştii asediaţi ai Timişoarei au atacat tabăra turcească și au dobândit o pradă bogată; nu era o femeie, nu era nici un copil printre ei, care să nu conducă, înaintea lui, un măgar bine încărcat cu comori din tabăra turcească. Două sute cincizeci de prizonieri și cinci steaguri, semne de „triumf", au fost trimiși la Mátyas, în Buda"[283].

[283] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 276-279

1475, Joannis Dlugossi: „Mai târziu, însă, Byalogrode (Cetatea Albă) a Țării Românești a Moldovei, scăldată de valurile mării, a început să fie amenințată de forțele tătare. Atunci Cazi-mir, regele Poloniei, a dat curs rugăminţilor credinciosului Ștefan, voievodul Țării Românești a Moldovei (Stephano Voievodae Valachia), și, după ce a stat patru zile la Sando-miria, a venit în noul oraş Korczin și acolo, în dimineața zilei a doua a lunii iulie, cu primii consilieri, eclesiastici și seculari, a ținut o conferință, despre cum Ștefan, voievodul Țării Românești, și pământurile sale, dar și pământurile Podoliei și Rusiei Roşii sunt ameninţate. Ştefan, voievodul Țării Românești, în timp ce Cazimir, regele Poloniei, nu i-a trimis ajutoarele cerute, a primit un sprijin așteptat de la Matthias, regele Ungariei, căruia îi solicitase să-i aducă o garnizoană, prin Sanczulon, și, știind că nu era suficient pentru o luptă cu turcii, a folosit un plan prudent și și-a așezat taberele, cum a putut, prin munți şi păduri, și s-a salvat pe sine și pe poporul său: lăsând pe turci, pentru un timp mai convenabil, când va putea recupera pentru sine și pentru națiunea lui ceea ce pierduse.

O flotă de șaptezeci de corăbii mari, cu cea mai mare cantitate de mărfuri și un număr mare de captivi și de prizonieri, au plecat la Constantinopol. Într-o corabie, erau duşi o sută cincizeci de tineri, din Caffa, aleşi dintre cei mai frumoși oameni, pentru cea mai neplăcută datorie, aceea de a fi castraţi şi exploataţi. Corabia era condusă de un anume grec, care s-a despărțit de restul flotei; doisprezece turci, care se aflau în corabie, sub înșelăciune au fost trimiși după apă dulce, iar cei rămași, alţi doisprezece, au fost uciși, iar corabia a intrat în portul Kilia și așa o sută

găsind cincizeci de tineri au scăpat de castrare, după ce au predat cele mai bogate bunuri lui Ștefan, voievodul Țării Românești. La acest fapt, Ştefan, încântat peste măsură, și-a adus de speranța de a recupera Caffa, altă cetate a sa de la mare”[284].

1476, Giovanni Maria Angiolello: „La sfârşitul lui martie 1476, sultanul plecă din Constantinopol cu întreaga sa curte… Se afla, de asemenea, în sprijinul sultanului, Laiotă Basarab, domnul Tării Româneşti (Vallachia Bassa), cu vreo 12 mii de creştini români, ce poposea deoparte, în spatele taberei.

Contele Ştefan se retrăsese înăuntrul ţării, având cu el vreo 20.000 de oameni, cu moldoveni şi armeni. El pusese să se taie o oarecare care parte de pădure şi se întărise în acel loc cu câteva tunuri, şi tabăra sultanului trebuia să se îndrepte într-acolo, spre a trece pădurea şi a merge spre Suceava, unul din oraşele însemnate ale Moldovei. Înainte mergea, cu avangarda armatei sultanului, sus-numitul Soliman paşa, beglerbegul Rumeliei, care fusese înfrânt în iarna dinainte de către contele Ştefan, şi, când a ajuns şi a poposit lângă acea pădure, unde îşi pusese tabăra contele Ştefan, la o depărtare de vreo 5 mile, după prânz, de la ceasul al treilea, contele Ştefan a ieşit din întăritura sa şi i-a fugărit pe călăreţii lui Soliman paşa, omorând pe câţiva, urmărindu-i pe ceilalţi până la corturi şi pricinuind învălmăşeală în avangardă. Pasa, încălecând de îndată, porni împotriva lui şi se luptă cu pierderi de vieţi, de o parte şi de alta, dar deoarece Soliman paşa avea soldaţi mai mulţi

---

[284] Dlugossi, Joannis, *Longini Historiae Polonicae,* Tomus Secundus, Liber XIII, Krakow 1812, p. 534

şi îi veneau mereu alţii într-ajutor, contele Ştefan a fost nevoit să se retragă în pădurea întărită, unde a stat nevătămat, apărându-se cu artileria şi pricinuind pagube turcilor, când se retrăgeau.

Sultanul, aflând că lupta începuse, încălecă, împreună cu curtea sa, şi aşezându-i pe ieniceri înainte, se luă, cu restul curţii, după ei… Coborând la albia râului şi trecând apa, la suişul celuilalt mal s-au tras iarăşi multe lovituri de tun, din care au rămas răniţi şi ucişi unii. Şi ar fi putut să-l ajungă şi pe sultan, deoarece el era în cumpănă, ca şi ceilalţi, care, nu departe de el, au fost nimeriţi, unii răniţi, iar alţii ucişi, printre care era şi un tovarăş al nostru, numit Zachia di Longo, care se afla la mai puţin de două prăjini de sultan. Mai potolindu-se urgia tunurilor, sultanul porni în goana calului şi, ajungând pedestrimea, care se afla puţin înainte, se opri în faţa duşmanului, pentru ca să nu-l mai lase să tragă cu tunurile. Astfel toţi s-au grăbit, cu încredere, căci sultanul, cu călărimea, era cu ei. În scurt timp, am ajuns la dusman şi îndată am escaladat întăriturile şi l-am pus pe fugă pe contele Ştefan, i-am luat tunurile şi l-am urmărit în pădure. Şi au fost ucişi vreo 200 de oameni şi prinşi cam 800, cu moldoveni şi cu armeni, care erau veniţi, în cea mai mare parte, din Cetatea Albă şi Chilia. Au fast capturate, de asemenea, multe care cu bagaje şi dacă pădurea nu ar fi fost deasă şi întunecoasă, din cauza înălţimii copacilor, putini ar fi scăpat...

Oraşul Suceava era înconjurat cu şanţuri şi palisade. Casele şi bisericile erau de lemn şi acoperite cu şindrilă. Numai castelul Sucevei era clădit din piatră şi tencuială, pe o coastă, în afara oraşului. Acesta rezista şi era bine înzes-

trat. Cum însă merindele se sfârşiseră, n-am mai stat să pierdem vremea… ci s-a ridicat tabăra şi am plecat spre Dunăre”[285].

1476, august 7, Ladislau, slujitorul lui Vlad Ţepeş: „Turcul a trecut, cu toată oastea sa, în Moldova… Totuşi nu a putut vătăma cu adevărat nici oamenii şi nici averile lor, căci ei se retrăseseră, împreună cu lucrurile lor, în munţi, înainte de trecerea turcului. Aflând voievodul Ştefan (care se găsea în târgul Romanului, cu vreo şase mii oameni) de trecerea turcului, îndată a plecat şi s-a retras într-un castel, numit Neamţ, aşezat pe un munte; restul trupelor acelui voievod, care s-a vădit a fi peste şaizeci de mii de oameni, era de cealaltă parte a Siretului, astfel că tabăra turcului şi trupele voievodului sunt despărţite prin acel râu, ce e la o depărtare de o zi de cetatea Neamţ, şi, înainte de a-l trece turcul, au venit cam zece mii de tătari în sprijinul lui. Le-au ieşit înainte trupele voievodului, aproape de Cetatea Albă şi i-au risipit, şi au fost eliberaţi vreo cinci mii de inşi dintre supuşii săi, pe care îi luaseră în prinsoare.

Venind o parte din flota maritimă a turcului, ca să facă un pod, mai jos de Cetatea Albă, au fost respinşi de cei din acel loc şi de cei din Chilia. Au fost capturaţi vreo cinci sute de ieniceri, care alergaseră spre aceasta din urmă, cetatea Chilia, şi nu s-a făcut nici un fel de împresurare contra vreunuia din acele şi, după cât se zvonea, nu se credea că turcul ar fi trimis să asedieze locurile amintite, până nu ar ajunge să se măsoare cu voievodul Ştefan, căci,

[285] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 134-138

dacă l-ar învinge, ar dobândi acele locuri fără trudă. Erau fugiţi mai bine de cinci sute din tabăra turcului (printre care erau mulţi unguri, ce fuseseră luaţi în prinsoare mai înainte), care au declarat că în tabăra turcului e boală şi lipsa cea mai mare şi boala e aşa de cumplită, că bolnavii mureau de la o oră la alta; şi o pâine mică valora cinci aspri, şi că, în această privinţă, nu a mai aflat alt nimic până la plecarea sa. S-a zvonit despre oştile turcului, din care el însuşi a văzut cea mai mare parte, că sunt 90.000 de oameni, socotind şi cei 9.000 de oameni ce i-au fost daţi de Basarab, voievodul muntean0, care nu a putut da mai mulţi, pentru că erau fugiţi în munţi şi în fiece zi, fugeau, deoarece nu voiau să se alăture trupelor turcului"[286].

1484, Szalay, László: „Între timp, Mátyás a primit vestea că Bajazed a traversat Muntenia, al cărei voievod i se alăturase cu douăzeci de mii de oameni, a pătruns în Basarabia și, luând Chilia (Kiliát) pe 15 iulie, a început asediul Cetăţii Albe (Nesterfehérvár), pe care a capturat-o pe 9 august. Sultanul s-a întors la Adrianopol, prin țara tătarilor dobrogeni, dar o parte a armatei sale a înaintat în interiorul Moldovei, de la Chilia, și a devastat cu cruzime provincia. Mátyás l-a acuzat pe Azed Baj că a încălcat pacea, că „și-a neglijat promisiunea, că a invadat Transalpinia (Havasalföld), iar la granițele Moldovei a ocupat două cetăţi puternice, care aparțin legal Ungariei; în răspunsul său, sultanul s-a referit la tratatul de pace, „în care s-au pomenit Moldova și Austria", și a promis „că va porunci paşilor din Chilia și Cetatea Albă să se ferească de tulburarea Moldovei, în timpul armistițiului… În anul

286 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 141, 142

următor voievodul Moldovei și boierii săi, văzând că nu vine nici un ajutor din Ungaria, faţă de care a depus jurământ de credinţă, a trimis trei mii de călăreți în sudul Moldovei, o armată suficientă pentru a extermina trupele turcești de tâlhari, dar nu şi pentru a prelua Chilia și Cetatea Albă, cetăţi-porturi care țineau deschis traficul comercial între turci și tătarii din Crimeea”[287].

1484, Alexander Jablonowski: Cu toate acestea, furtuna pentru care cura-josul Ștefan se pregătea cu atâta nerăbdare nu a izbucnit imediat: formidabilul cuceritor al Ţarigradului, Muham-mad al II-lea, și-a avut atenția abătută în altă parte, în ultimii ani ai domniei sale. Dar când tânărul Baiazid al II-lea a preluat tronul tatălui său, în 1484, imediat și-a întors toate puterile împotriva Basarabiei. Cetăţile defensive Kilia și Belogród au fost asediate şi capturate de turci, iar întreaga provincie a fost devastată. Voievodul, neavând de ales, a cerut ajutor regelui Cazimir.

În fața unor astfel de consecințe teribile ale succesului armei turcești, regele a chemat toate țările supuse la arme, în 1485, și chiar și Lituania; dar, în același timp, îi cerea lui Ștefan să-i plătească personal un tribut solemn de loialitate și supunere, pe care voievodul se ferise, până acum, să-l dea. Nu exista nici o ieșire – trebuia să se supună acestei nevoi aspre pentru mândria lui. Prin urmare, Ștefan a adus un omagiu mai solemn regelui, în Kołomyja[288]. „Și el este un mare războinic – remarcă Bielski – care i-a învins pe turci, pe tătari și pe unguri și a jurat supunere

[287] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 317, 318
[288] p. Akta i Lidty, I, N. 72.

regelui polonez”[289]. Regele nu s-a deplasat cu toate forțele, adunate în Pocuţia și Podolia, împotriva lui Baiazid, spre gura Dunării, ci i-a dat lui Ștefan numai 3.000 de lăncieri polonezi, sub comanda lui Jan Karnkowski. A fost un ajutor curajos, dar nu suficient la ne-voie: turcii s-au menținut în cetăţile de curând capturate.

„Din acest Biłagród, concluzionează cu tristețe cronicarul, grânele erau transportate departe, până în Cipru, în special grâul, care era expediat acolo, de la noi, pe râul Nistru; și era ţinutul Podoliei faimos pentru aceasta”[290]. Iar consecințele reale ale acestei pierderi s-au dovedit a fi, ulterior, și mai triste, chiar teribile.

Capturarea Chiliei și a Cetăţii Albe de către turci a însemnat o lovitură fatală pentru statul jagellon; dezastruoasă din toate punctele de vedere – nu numai comercial, economic, militar, politic, dar şi cultural în general, dar chiar şi social. În consecință, a dus la separarea completă a Poloniei și Lituaniei de Marea Neagră, şi la posibilitatea contactului direct între tătari și turci, la sechestrarea repetată de către acești tătari a aproape întregii Ucraine de stepă, la respingerea liniilor rusești, la aşezări agricole adânci şi la invazii mai dese decât înainte de nomazii cazaci şi de toate rezultatele lor[291]. Din păcate, deși semnificația acestei pierderi a fost înțeleasă în Polonia, nu a mai fost reparată niciodată.

---

289 Bielski: Kronika, t. VI, str. 22.
290 Bielski: tamże, t. VI, str. 28
291 Źródła dziejowe, t. V, „Starostwa Ukrainne" i Ateneum 1877, za lipiec i sierpień: „Kresy Ukrainne".

1484, Ludwig Kolankowschi: „Marșul beglerbegului de Rumelia spre Suceava, l-au obligat pe regele Cazimir, după ce s-a întors din Lituania, în toamna anului 1484, să facă pregătiri de amploare în ţinuturile Coroanei. Prin urmare, după ce a obținut indemnizații semnificative de la Seim și duble de la cler, a înrolat Prusia și chiar pe Marele Maestru pentru a oferi beneficii, iar după ce a pus trupele Poloniei Mici de pază spre Ungaria, regele a pornit, în fruntea unui grup de 20.000 de oameni, format mai ales din mercenari, şi armata Coroanei, în iunie 1485 spre Țara Românească a Moldovei. Regele Cazimir s-a dus, spune un scriitor lituanian, să-i ajute pe valahi, cu toate forțele Coroanei poloneze și multe popoare lituaniene. El mergea în prima expediție comună polono-lituaniană, jagielloniană, la Marea Neagră.

Dar, deși bine pregătit, marșul armatei regelui spre Kolomyia (Kolomeea) și Śniatyn, odată cu înaintarea simultană a tuturor forțelor Marelui Ducat al Lituaniei către granițele Kievului, l-a întărit pe Ștefan, care acum era mai strâns asociat cu Coroana (în 15 septembrie, el a adus un omagiu regelui, în Kolomyja) cu privire la administrația sa, cu toate acestea, scopul real de a recâștiga Kilia și Belgorod (Cetatea Albă), împiedicând turci să câștige putere acolo și ruperea contactului terestru al otomanilor cu Crimeea, nu a fost atins. Astfel, este adevărat că expediția și victoria lui Jan (Pol) Karnkowski, susținută de Ștefan, asupra lui Iskender și Balibeg, la Lacul Cetlabugi (Cătlăbuga), a introdus din nou statele Cazimir ca factor activ în câmpiile Moldovei și Basarabiei, dar fâșia de coastă dintre gura Nistrului și Nipru a fost, de atunci, pierdută. De atunci, în aceste zone, în special pe țărmurile

Basarabiei inferioare, o hoardă supărătoare, alimentată etnic din Crimeea, a crescut încet sub protecția autorităţilor din Belgorod.

Trecerea Dunării de către trupele Porţii și stabilirea acestora la porțile Poloniei și Lituaniei, interpretate în mod obișnuit ca înfrângerea lui Cazimir, a fost pe bună dreptate percepută de rege ca o „amenințare constantă pentru țările sudice. Aceasta este și diplomația poloneză, inspirată în prezent în treburile sud-estice, în principal de Callimachus, în anii următori, se străduiește, atât cu râvnă, cât și fără succes, să creeze o mare ligă anti-turcă, de la Roma, Veneția și împărat, până în Țara Românească a Moldovei, Crimeea și Moscova, întărindu-se o strânsă legătură de solidaritate internă între Coroană și Lituania, printr-o serie de legații reciproce, precum cele ale provostului Róża de Borzyszowice, ambii cancelari, Kurozwęcki și Lubrański, din partea Coroanei, și Jan Zabrzeziński, din partea Lituaniei, conturându-se o linie de conduită uniformă în exterior. Așadar, așteptând ca Coroana poloneză să stea „cu toate puterile" de partea Marelui Ducat, în „aventurile" sale, și să aibă nevoie „împotriva fiecărui inamic", consiliul lituanian a declarat, în 1486, „să fie consultat și ajutat de către toate puterile Marelui Ducat lituanian, împotriva vrăjmaşului Domnului nostru, Împăratul Turc şi alţi duşmani ai Preaînălţimii Sale".

În mod similar, la fel ca acum o sută de ani, în fața unui inamic comun din nord, pe Marea Baltică, s-a născut o monarhie comună Jagiełło, instituind unificarea politică, așa că acum, în fața unui pericol comun din sud, dinspre Marea Neagră, s-a restabilit, prin forță, solidaritatea indis-

pensabilă a ambelor ţări din exterior. Acest produs important al conducerii regale prudente și al presiunii externe, aprofundat în curând de pericolul de la Moscova, avea să conducă la alte premise și consecințe în secolul al XVI-lea.

Deocamdată, totuși, Coroana și domnii lituanieni ai consiliului au fost absorbiți de îngrijorări. Exista teama cu privire la starea ambelor țări, în cazul unui atac simultan al turcilor, din sud, și al Moscovei, din est. Aceasta a fost o problemă și mai demnă de remarcat, deoarece, de fapt, în acelaşi timp, cu forța turcă, Ivan (cel Groaznic) a început să întreprindă primele acţiuni mai îndrăznețe, directe împotriva lui Cazimir. Marșul lui Bajazet peste Dunăre și apariția turcilor la granițele sudice ale Poloniei și Lituaniei au creat o mare oportunitate Moscovei, depășind cu mult în posibilitățile ei şi toate perspectivele pe care le-a avut alianța cu Mengli, Țara Românească a Moldovei și chiar cu „deliciosul prieten", deschis pentru Ivan, regele Matias al Ungariei. Deplasarea atenției principale a regelui Cazimir către sud i-a lăsat pe aliații și clienții regelui de la granița de est aproape fără apărare și singuri în raport cu Moscova. Primul rezultat a fost căderea cetăţii Tver, care era protejată, în mod expres, prin acordul din 1448, drept sferă de influență lituaniană.

Cetatea Tver a fost ocupată de Ivan la mijlocul lui septembrie 1485, adică în același timp când regele a primit „tributul" lui Ștefan, pe câmpurile Pokuţiei, și când toate ținuturile lituaniene, împreună cu contingente de prinți de graniță, aveau străji pe granițele Kievului. Ultimul prinț al Tverului, Michał Borysowicz, cel mai apropiat aliat și văr

al dinastiei Jagiellon, s-a salvat fugind în Lituania, de unde va încerca, de mai multe ori, întotdeauna fără succes, să-și recapete strămoșii, care au sporit atât de mult puterea lui în dauna vecinului de la Moscova. Regele, în următorii ani, s-a ocupat exclusiv de ideea de a avea relaţii bune cu sultanul, la care a fost trimis, de două ori, de preotul Masalsky, pe când încerca, fără speranță, să-l apropie şi pe Ivan, iar prin Dowojnowicz, chiar și pe Mengli-Girej, care era nemulțumit de economia turcă din Kaffa, şi eşuase într-o intervenție diplomatică în afacerea Tver, propunându-i să o rezolve pe cale amiabilă, pentru ca prințul Michał Borysowicz să se întoarcă la moşia sa fără vărsare de sânge. Desigur, nu s-a vorbit despre asta, iar Ivan însuși a considerat capturarea Tverului drept o înfrângere pentru Lituania, în fața Ungariei aliate.

La scurt timp după aceea, cucerind Kazanul, în 1487, Ivan a făcut o a doua mișcare extrem de pricepută. Această primă mare cucerire a Moscovei, în lumea tătară, primul semn vizibil al superiorității sale asupra stepelor est-europene, a fost realizată în strânsă legătură cu Mengli, pe care Ivan îl susținea activ și îl apăra, de câțiva ani, împotriva celor care atacau Marea Hoardă. Aceasta, la rândul său, nu fără legătură cu expediția polono-lituaniană de la Marea Neagră, atacase deja Crimeea, în 1485 sub conducerea lui Murtoza și Mahmud și, deși înfrângerea finală, în disputa dintre sultan și Ivan nu a fost realizată, Mengla-Gireja era încă aliatul ţarului. De atunci, timp de câțiva ani, pe Niprul de jos, nu s-au mai oprit luptele crâncene cu forțele Crimeii. Această presiune din, partea lui Akhmatovichs, suferită de Mengli-Girej, ca urmare a înțelegerii cu regele, a fost motivul pentru continuarea atitu-

dinii ostile a Crimeei față de statele lui Kazimierz. Manifestarea ei a fost nu numai întemnițarea în Crimeea, la instigarea Moscovei, în primăvara anului 1487 a trimișilor regali, ci și incursiunea de la sfârșitul verii acelui an, a ceambulurilor din Perekop. A fost o mică, dar deloc eficientă, diversiune de la noua expediție a Coroanei la Marea Neagră, întreprinsă la acea vreme.

Expediţia a fost pregătită, în ţările Koroanei, timp de doi ani, cu mare grijă. Prin urmare, după ce a obținut o bulă de cruciadă, de la Inocente al VIII-lea, prin episcopul de Przemyśl, Jan de Targowiska și staroste de Łęczyca, Rafał Leszczyński, la mijlocul anului 1486, regele a trimis o mare ambasadă la Habsburgi și la Veneția, condusă de Callimachus, cu propunerea ligii anti-turce. Datorită irealității dezvăluite curând a acestui proiect, Polonia s-a limitat la expediția lui Olbracht în Țara Românească a Moldovei, pe baza resurselor proprii (rezoluții fiscale ale Seimului de la Piotrków, decembrie-ianuarie 1487). Dar prințul Olbracht, care conducea cavalerii, de-a lungul vechiului drum spre Kołomyja, a fost oprit din mersul său de atitudinea nesigură a lui Ștefan, care, la vremea aceea, media în alianțele secrete ale lui Matthias al Ungariei cu Ivan și Mengli-Girej, și de către apariția lui Perekoptsy pe Murachwa. Înfruntarea victorioasă a avut loc pe 8 septembrie, lângă Kopestrzyn şi a devenit mai importantă prin oprirea unui nou atac și prin faptul că primul contact al trupelor lui Mengli Girej, cu trupele Coroanei, au forțat legăturile coaliției anti-Kazimierz. Prima dintre ele trebuie menționată alianța maghio-moscovită, inițiată în 1482/3, ale cărei consecințe au fost importante, în principal din cauza Țării Românești a Moldovei și a litoralului Mării Negre, în a

cărei executare, sub regele Cazimir, și fiii săi au jucat un rol important.

Nu fără motiv, Cazimir, ca și tatăl său, înaintea lui, în timpul Marelui Război, a trebuit să părăsească, în 1485, o parte semnificativă a forțelor sale armate, pregătite pentru lupta cu turcii, dar ţinute în rezervă, acasă, pentru a apăra Polonia Mică împotriva ungurilor. Mai mult, în 1485 a avut loc și o demonstrație maghiară înarmată antipolonă în Țara Românească a Moldovei și una diplomatică la Roma. După retragerea trupelor de coroană din Moldova, la sfârșitul anului 1485, ţara lui Ștefan, în ciuda noilor obligații (din 15 septembrie 1485) față de Polonia, a devenit din nou nu doar un intermediar, ci și una dintre premisele și verigile acordului. Scopul esențial al tuturor acestor negocieri, precum cele ale lui Kuźmiński, în 1486/7, la Buda, a fost ca Maciej să-l trimită pe Ścibor, în 1487 la Moscova, și răspunsul ţarului Ivan, prin diaconul de Moscova, în 1488, dar alianța propriu-zisă, o alianță ofensivă și rezistentă, dintre Țara Românească a Moldovei și Crimeea a fost încheiată abia în primăvara anului 1492, după moartea lui Matthias.

Sub patronajul ţarului Ivan, care visase la o alianță cu Turcia încă din 1484, cei doi vasali turci s-au înțeles, încălcând armistițiul încheiat, în martie 1489, de Firlej cu Bajazet al II-lea. Ei fac asta de multă vreme. Unul dintre ei, Ștefan, întotdeauna un partener neîncrezător și perspicace, a luat deja în 1489, nu fără încurajarea lui Matthias și Ivan, o atitudine hotărât ostilă față de Polonia, iar în următorii ani a sprijinit pe răzvrătiţii Coroanei Rutene, răsculaţi sub conducerea lui Mucha (1490) și Baruła (1491).

Cel de-al doilea, hanul Mengli Girej, care era amenințat de câțiva ani de Hoarda de Aur, aliată cu regele, și îşi avea tabăra pe Nipru, se gândea la cum să rupă această blocadă…

Armata Coroanei, de aproape 40.000 de oameni, compusă din miliția generală a tuturor țărilor și un număr mare de mercenari, trecând Nistrul, la jumătatea lunii august, s-a mutat, în septembrie, datorită trădării lui Ștefan, la Białogard (Cetatea Albă) și Suceava… Olbracht, ajuns la Suceava împreună cu prințul Sigismund, a început un asediu de câteva săptămâni pe 24 septembrie. La mijlocul lunii octombrie, ei au fost întrerupți de intervenția Ungariei, care, după ce a trimis trupe mari din Transilvania în ajutorul lui Ștefan, a organizat, în același timp, un puternic protest, prin trimiși, împotriva atacului asupra domnitorului lor. Armistițiul, încheiat sub presiunea lor, l-a forțat pe Olbracht să-și înceapă retragerea, pe 19 octombrie. Făcând acest lucru, pe 26 octombrie, lângă Koźmin, trupele maghiare și haitele muntenești au atacat cu perfidie cele două corpuri din spate ale lui Olbracht, provocând pagube grave taberei și trupelor Poloniei Mici și pagube minore artileriei regale (pierderea a 8 tunuri).

În această situație, câteva zile mai târziu, puternice trupe lituaniene, conduse de Stanisław Kiszka, s-au unit cu polonezii. Ei veneau din Podolia şi din Lituania, unde operau între Bracław, Vinnytsia și Soroka; în august, întreaga armată lituaniană l-a învins pe Makhmet-Girej, care venea să-i ajute pe valahi. Alexandru însuși, din cauza protestului socrului său Ivan, precum și în conformitate cu pacea existentă între Lituania și Țara Românească, a Moldovei

nu l-a atacat pe Ștefan. Cu toate acestea, și-a susținut fratele în ceasul întunecat, trimițându-i, în mod voluntar, câteva mii de „principi, domni și curteni ai perebraților". De asemenea, Olbracht i-a mulțumit călduros pentru acest ajutor, promițând „cu toată puterea noastră să fim înțelepți și de ajutor" împotriva fiecărui inamic al Lituaniei. Mai mult, regele a recunoscut „o aventură pe care Dumnezeu ne-a permis să o trăim", considerând-o pe bună dreptate o înfrângere comună polono-lituaniană. Olbracht a aflat că ţarul Moscovei ataca Kievul, iar cetăţile ucrainene trebuiau ajutate cât mai curând posibil, „pentru că, Doamne fereș-te", și-a încheiat regele apelul frumos către Alexandru, valabil și astăzi, „dacă ar veni o cădere asupra statelor noastre, atunci ele s-ar prăbuşi asupra tuturor domnilor creștini".

Acest înalt simț al rolului istoric și al celei mai importante solidarități a Poloniei și Lituaniei, ca poziție unificată a Jagiellonian, în raport cu presiunea Orientului barbar, împărtășită de Alexandru, este probabil egală cu îngrijorarea cu care fiii lui Kazimierz priveau spre viitorul apropiat, după prăbuşirea planurilor lor de la Marea Nea-gră"[292].

1489, August Sokołowski: „Poziționarea turcilor la gura Nistrului Podoliei (Nistrul izvorăşte din Podolia – n. n.), recunoscuți ca stăpânitori de rege, prin tratatul încheiat cu Baiazid al II-lea în 1489, a făcut ca turcii să aibă în continuare un avantaj decisiv față de comunitatea Jage-llonă a statelor. Białogard a fost cheia cea mai importantă

[292] Kolankowschi, Ludwig, *Polska Jagiellonów: dzieje polityczne* (Polonia jagiellonă: istorie politică), Lwów 1936, pp. 136-164

pentru porțile Mării Negre. Cu toate acestea, ar fi o greșeală să presupunem că însuși faptul acestei pierderi severe a fost îndurat cu indiferență; dimpotrivă, vom vedea, în curând, cât de multă influență va avea asupra perspectivelor și dezvoltărilor viitoare ale politicii jageloniene.

Între timp, Ștefan, datorită sprijinului promis de Polonia, aduce încă un omagiu solemn regelui Cazimir însuși, care a trebuit să reziste războiului cu oponentul său permanent, ungurul Matyas, în anul următor, 1486, care a adus un mare succes pentru el.

1490, August Sokołowski: „Ştefan Bogdanowicz, un om de o ţinută extraordinară, a domnit în Moldova din 1458. Deși numele său era scris cu litere însângerate pe paginile istoriei poloneze, dreptatea obligă să i se recunoască marile servicii aduse țării pe care a cârmuit-o”[293].

Amplasarea geografică și politică a ţării moldovenești a conferit comportamentului conducătorilor locali o direcție și un caracter inconsecvent cu conceptele etice. Înconjurați, din toate părțile, de state puternice și concurente, amenințaţi, de la sud de jugul turcesc, de la vest de superioritatea Ungariei, și de la nord de puterea polono-lituaniană, acești hospodari au fost nevoiți să urmeze o politică schimbătoare și insidioasă. Și din moment ce era mai potrivit dispoziției lor şi tendințelor înnăscute, în Moldova s-a dezvoltat un sistem, al cărui creator a fost de fapt deja menționatul Ștefan. De fiecare dată când turcii l-au amenințat, de atâtea ori s-a refugiat sub protecția Ungariei

[293] Sokołowski, August, *Dzieje Polski illustrowane*. Tom II, Wiedeń 1897, pp. 427-431

sau a Poloniei, a recunoscut autoritatea unuia sau a altuia, în funcție de care țară îl ajuta mai repede și mai eficient, iar dacă polonezii sau ungurii îl apăsau, s-a apropiat de turci. În acest fel, manevrând cu pricepere, a crescut în forță și putere, a preluat Basarabia și și-a căsătorit fiica, Elena, cu fiul ţarului Ivan Vasilevici.

Vestea despre această legătură a stârnit o oarecare îngrijorare în Polonia, unde s-a încercat împiedicarea acestei legături strânse dintre Moldova și Moscova, iar trimișii voievodului, care mergeau la Marele Prinț, au fost reținuți. Măsuri de acest fel nu ar fi fost suficiente pentru mult timp, dacă nu s-ar fi produs brusc un accident care a dat o altă direcție politicii voievodului. Succesorul lui Muhammad al II-lea, Bajazet al II-lea, după ce s-a stabilit pe tron, în 1481, a atacat imediat Basarabia și, în 1484, flota turcă a capturat Kilia și Belogród (Cetatea Albă).

Cucerirea acestor două cetăți, care străjuiau gurile Dunării și Nistrului, a însemnat o înfrângere gravă pentru comerțul polonez și a amenințat direct stăpânirea lui Ștefan asupra Moldovei. Din acest motiv, în Polonia s-au făcut pregătiri semnificative pentru războiul cu turcii, iar Callimachus, prima autoritate în afacerile orientale, i-a sugerat regelui ideea unei mari coaliții, cu împăratul și Republica Veneția. Papa i-a dat lui Casimir o treime din veniturile sale, care veneau din Polonia, în scopul cruciadei, care a fost apoi predicată din ordinul Sfântului Scaun. Dar hospodarul moldovenesc căuta acum și ajutor. Nu putea fi ajutat de îndepărtata și vicleana Moscova, care își căuta doar propriile beneficii într-o alianță cu Moldova, iar Mathias Corvin, proaspăt împăcat cu turcii, nu s-a gândit

să ajute. Doar Polonia putea ajuta Moldova și hospodarul s-a întors spre ea.

Această cerere a venit exact la timp și, prin urmare, Kazimierz nu a ezitat mult timp. În septembrie 1485, pleacă, în fruntea unei armate de 20.000 de oameni, spre Kołomyja, unde Ștefan, înconjurat de o suită de boieri moldoveni, a plătit tribut și a depus jurământul de credință. Abia atunci Casimir a trimis întăriri, sub conducerea lui Jan Czarńkowski, care i-au alungat rapid pe turci din Moldova și i-au intimidat atât de mult pe musulmani, încât Bajazet, care era ocupat cu războiul egiptean, a cerut el însuși pacea, la sfârșitul anului 1485. Casimir Jagiellończyk nu era împotriva acestui lucru, se pare că nu avea încredere în aceste proiecte ale ligii creștine, dar a pus ca o condiție predarea Kiliei și Cetăţii Albe. Callimachus a mers, în acest scop, la Constantinopol, urmat de Mikołaj Firlej, dar turcii nu au vrut să accepte condițiile, și înțelegerile s-au încheiat, în 1489, cu o încetare a focului de doi ani.

În această perioadă și după aceea, negocierile cu privire la liga anti-turcă, despre care oamenii vorbeau și scriau fără oprire, de atâta vreme, s-au târât alene. Cazimir, urmând sfatul lui Callimachus, a încercat să-i implice pe venețieni și pe papă în coaliție, dar aceste tratate, în afară de strălucitul discurs al lui Callimachus la Roma, față de Inocențiu al VIII-lea, nu au avut niciun efect. Nici împăratul, care tocmai fusese alungat din Viena și din țările sale ereditare de către Mathias Corvin, și nici republica venețiană, al cărei scop principal era comerțul cu Orientul, nu au putut și nu au vrut să se gândească la o întreprindere atât

de mare și periculoasă. Între timp, Polonia nu a putut face față singură puterii periculoase a otomanilor, care au fost ajutați, atât mental, cât și inconștient, de intrigile lui Mathias Corvin.

După încheiere tratatului de la Kolomyia, întăririle poloneze pentru glorioasa expediție moldovenească abia încheiată s-au întors acasă, iar Ștefan, uitând de jurământ, s-a întors de partea lui Mathias și a recunoscut suzeranitatea maghiară. În acest timp, Corvin ospăta cu trimișii moscoviți la Buda, iar taberele tătarilor au căzut ca o avalanșă asupra provinciilor din sudul Rusiei. De data aceasta, însă, invazia nu a rămas nepedepsită. Prințul Jan Olbracht a prins hoarda, la 8 septembrie 1487, lângă Kopestrzyn, aproape de Bracław, și a învins-o decisiv.

Informațiile inexacte, pe care le avem despre aceste evenimente, nu ne permit să dezvăluim întreaga rețea de intrigi, care au fost țesute împotriva Poloniei, dar probabil nu fără motiv, Casimir Jagiellon i-a reproșat papei Inocențiu al VIII-lea că l-a eliberat pe Ștefan de jurământul de vasalitate și că intenționa să-i dea lui Ivan Wasylewicz titlul de „Rege al Rusienilor. Sfântul Scaun, ca și înainte, a fost, aparent, supus de influența lui Mathias Corvin și s-a lăsat amăgit de speranța de a câștiga Moscova la uniunea florentină. Costurile acestor iluzii au fost plătite de Polonia.

În 1489 și 1490, provinciile rusești au afectate de noi îngrozitoare atacuri ale tătarilor, care au ajuns până la Lublin, în timp ce, de cealaltă parte, o strânsură de țărani moldoveni, sub comanda lui Mucha, a capturat Śniatyn și,

arzând și jefuind totul, a înaintat peste Nistru, pe la Rohatyn. Aici, a fost de fapt doborât de castelanul din Lwow, Mikołaj din Chodeza, dar se spunea, în mod obișnuit în Polonia, că principalul autor al atacului a fost hospodarul Ştefan, un tributar temporar al lui Mathias.

Este uşor de imaginat bucuria care a apărut la curtea poloneză, la vestea morții lui Corvin. A murit la Viena, în 6 aprilie 1490, iar moartea sa a eliberat Polonia de cel mai periculos dușman și a deschis perspective neașteptat de noi pentru dinastia Jagielloniană din Ungaria.

Curtea poloneză a profitat cu nerăbdare de această ocazie. Regina Elisabeta, pentru că ea a fost probabil principalul decident aici, i-a oferit coroana maghiară iubitului ei Ioan Albert, dar, între timp, în Ungaria, o întreagă mulțime de candidați au început să lupte pentru tron. Așadar, primul care s-a prezentat a fost Ioan Corvin, fiul nelegitim al lui Mathias, care a avut o mare popularitate în rândul nobilimii mici și a clasei de mijloc, iar Maximilian a intrat în cursă, bazându-și drepturile nu numai pe rudenia sa apropiată cu împăratul Albert al II-lea, ci și pe aranjamentul dintre tatăl său, Frederic al III-lea, și Mathias. În 1463, Ladislau al II-lea Jagiellon, regele Boemiei, a făcut, în cele din urmă, eforturi, iar printre toți acești rivali, văduva lui Mathias, Beatrice, care avea o influență enormă și averi considerabile, s-a amestecat în intrigă. S-a gândit și la coroană și a fost gata să-l susțină pe candidatul care va promite că se va căsători cu ea. Cehii erau cei mai dornici, pentru că știau că, dacă ar fi ales vreunul dintre rivalii lui Władysław, vor recâștiga Moravia și Silezia.

Jan Olbracht avea puține speranțe printre toți acești candidați. Jan Łaski, trimis la Viena, la puternicul Zapolya, de atunci, a primit de la acesta un răspuns evaziv, iar în Ungaria, în afară de câteva familii de magnați, care îl susținuseră deja pe Casimir, prințul polonez nu avea mulți susținători. În plus, o întreprindere atât de mare necesita resurse financiare semnificative, pe care nici Casimir Jagiellończyk, nici Jan Olbracht nu le aveau. Seim-urile și adunările, ca de obicei, nu au dat un ban pentru afacerile publice, darămite în scopurile unei politici dinastice, care nu era foarte populară în Polonia. Din cauza acestei probleme financiare, a acestei zgârcenie a nobilimii, cele mai benefice intenții ale regelui pentru stat au fost zdrobite ca de o stâncă. S-au făcut eforturi în zadar pentru a remedia acest lucru.

În 1477, seimul de la Piotrków a decis să creeze un tezaur permanent și să organizeze apărarea națională permanentă. În acest scop, urma să fie stabilit un impozit pe venitul pur, de patru la sută, iar clerul, conacul și pământurile agricole urmau să fie supuse acestui impozit, dar această intenție salutară a fost întâmpinată cu o asemenea opoziție, încât, în cele din urmă, totul a trebuit să fie abandonat. Golirea vistieriei a continuat şi într-o asemenea măsură încât, în jurul anului 1485, regele a trebuit să amaneteze rochia de satin a Reginei Elisabeta, brodată cu perle, locuitorilor din Cracovia, pentru 2.000 de zloţi. O mică scutire de aceste probleme financiare a fost oferită de către un impozit brut, adoptat în 1487, și datorat deschiderilor regale personale la adunările provinciale. Doi ani mai târziu, a fost necesar să se caute un nou ajutor. Prin urmare, regele a cerut adoptarea accizei și a taxei de oraș.

La aceasta, s-a răspuns, în Polonia Mare, cu plângeri cu privire la jafurile comise de soldații mercenari, trimiși în ţinutul Minsk, taxe care au fost, în cele din urmă, permise, dar cu condiția ca colectorii să fie numiți de adunarea provincială și ca modalitatea de utilizare a banilor încasați să fie decisă de către deputaţii provinciali. Între timp, cheltuielile erau în creștere. A fost necesar să avem grijă de prințesa Anna, pe care Casimir o căsătorise, în 1490, cu Bogusław. Cum a ieșit regele din toate aceste greutăți, nu putem spune, dar cert este că, în iulie 1490, Albert a pornit în fruntea unei armate destul de mari – unii o estimează la 8, alții la 12.000 de oameni – spre Ungaria. Aici, în câmpul de lângă Pesta, a fost proclamat rege, dar, în scurt timp, partidul mult mai puternic s-a declarat în favoarea lui Władysław al Boemiei, care, la 31 iulie, a depus jurământul, iar la 18 septembrie a fost încoronat rege al Ungariei, în Stuhlweissenburg. Acest lucru nu l-a oprit pe Olbracht de la acțiuni ulterioare. Bazându-se în principal pe armele sale și pe spiritul ridicat de succesul său recent, în războiul cu tătarii, el a ocupat Prešov și a ajuns la Buda. Aici, după ce l-a văzut pe Władysław, a renunțat la cucerirea capitalei, dar s-a întors împotriva lui Koszye și a început să asedieze orașul. Trupele maghiare, aflate sub comanda lui Ştefan Zapolya, se năpusteau deja în ajutor, iar raidurile începuseră, când trimişii lui Cazimir al IV-lea Jagiellon, Andrzej Róża, Arhiepiscopul Lwowului, și Maciej Bniński, Voievodul din Poznań, au sosit la timp și au adus pacea între frați, la 26 februarie. În 1491, Ioan Olbracht a renunțat la coroana maghiară și a primit, în schimb, ducatele de Żagań, Oleśno, Opava și Głogów, până când a urcat pe tronul Poloniei.

Cu toate acestea, Jan Olbracht abia se întorsese în Polonia, când vestea morții lui Władysław s-a răspândit și l-a determinat să se îmbarce într-o nouă expediție în Ungaria, de data aceasta și mai nereușită. În ziua de Anul Nou, din 1492, el a pierdut bătălia de la Kosice și a încheiat un nou acord cu Władysław, pe baza acordului din anul precedent.

Vestea eșecurilor fiului mai mic și problema din ce în ce mai intensă din Minsk l-au îngrijorat foarte mult pe rege. Era pe cale să se întoarcă în Polonia și, de fapt, a părăsit Vilnius, când s-a îmbolnăvit grav, în Trakai și, după ce a făcut testamentul, după cum s-a spus mai târziu, și-a încheiat viața, la 7 iunie 1492.

Domnia, una dintre cele mai de lungă durată, plină de evenimente interesante și importante, s-a încheiat în momentul în care dinastia Jagellonilor era în plină floare, când Polonia, bazată pe Marea Baltică, ocupa o poziție de primă importanță în Europa de Est. Meritul pentru aceste succese revine, fără îndoială, lui Casimir Jagiellończyk. Perseverenței sale, simțului său sobru și moderației, Polonia îi datora dinastiei menținerea unirii, dobândirea Prusiei și coroanele cehe și maghiare.

„Incult, modest în viața de zi cu zi – a băut doar apă – abordabil și amabil, în unele cazuri ferm și nervos, Jan Olbracht nu a fost în stare să captiveze și să uimească mințile, dar, îndeplinindu-și sarcinile dificile cu o rară conștiinciozitate și zel, și-a câștigat o amintire onorabilă și glorioasă în rândul națiunii, care, din păcate, nu au putut să-l aprecieze suficient în timpul vieții…

… Un adevărat inel de fier, strângând Polonia din trei laturi, a fost închis, dinspre sud, de fostul său dușman și fost tributar, voievodul moldovean Ștefan. Încurajat, probabil, de situația deplorabilă în care se afla acum monarhia jagelonină, el și-a revendicat drepturile față de Pokuţia, ca asupra „pământului care a aparținut Moldovei de secole”. Nu trebuie să dovedim că aceste pretenții erau complet imaginare și probabil că s-ar putea referi doar la Chocim (Hotin) și Ciekuń, dar niciodată la Pokuţia, zonă delimitată, la nord, de Nistru, la sud de Carpați, și la vest de o pădure mare, care se întinde de-a lungul malului stâng al râului Bystrzyca Sołotwińska.

Hospodarii moldoveni nu s-au preocupat prea mult de temeiul legal și, dând frâu liber imaginației lor vii, au aspirat cu lăcomie la toată această bucățică de pământ, dinspre Śniatyn, Kolomyia, Tyshmenea și Qzessybiesy, cea mai apuseană parte a Moldovei. Pentru Polonia trebuie să fi fost și dureros și periculos, dar a primit sprijin și încurajare din Ungaria. Poate că acest lucru s-a întâmplat fără știrea lui Władysław și împotriva voinței lui, dar regele Alexandru trebuie să fi avut informații exacte despre aceste intrigi, deoarece în instrucțiunile trimise adunărilor a menționat clar influențele maghiare și le-a văzut ca începutul atacurilor valahului în Pokuţia. Orice alt monarh, atacat în acest fel de un stat secundar precum Moldova, ar fi pus imediat rezolvarea chestiunii pe tăișul sabiei, dar Alexandru, amenințat din toate părțile, s-a apelat la înțelegeri, ca de obicei, făcând apel la medierea regelui Władysław. Încurajat de aceasta, Ștefan a devenit din ce în ce mai îndrăzneț, a tratat trimișii polonezi cu un vizibil dispreț şi a adunat trupe la graniță, iar în 1502 a ocupat Pokuţia,

de-a lungul Halyciului și Nistrului. Într-o situație atât de dificilă, Alexandru a apelat la adunări, a enumerat toate pericolele care amenință Republica și a cerut ca deputații cu împuternicire nelimitată să fie trimiși la Seimul de la Piotrków. Pe de altă parte, Senatul polonez a trimis o ambasadă în Ungaria, cu scrisori de la rege, regina-mamă și cardinalul Frederic. Alexandru îl acuza deja pe fratele său de înțelegerea cu Ștefan și i-a cerut lui Sigismund să medieze. Władysław a negat acuzațiile, a deplâns obrăznicia hospodarului și a promis că va interveni energic, în beneficiul Poloniei. Impresionat de acest răspuns, Seimul s-a întrunit la Lublin, în octombrie 1503. Desigur, s-a discutat în primul rând despre problema valahă. Pretențiile imaginare ale voievodului au provocat indignare generală și s-a decis respingerea violentă a agresiunii. În acest scop, Seimul a impus taxe semnificative: 8 groşi din fief și o acciză. Din acești bani urma să fie angajată o armată, care să-i alunge pe vlahi din Pokuţia și să se asigure granița cu Moldova. Aceste măsuri energetice au avut efectul dorit.

Ştefan, suferind de o boală gravă, nu se simțea suficient de puternic pentru a face față Poloniei, așa că a ascultat îndemnurile lui Władysław și și-a retras trupele parțial din Pokuţia. Acest lucru s-a întâmplat cu puțin timp înainte de moartea lui; la 2 iulie 1504, și-a încheiat viața tulbure prin predarea domniei Moldovei fiului său Bogdan.

Noul hospodar nu era pe măsura tatălui său. Înnegurat, pe jumătate sălbatic, orb la un ochi, avea și în țara lui numeroși dușmani și se temea de turci, care nu așteptau decât un moment prielnic pentru a lua Moldova sub stăpânirea lor. În asemenea împrejurări, era imposibil să se

gândească la împărțiri și Bogdan a acționat foarte înțelept, stabilind acorduri cu Polonia, prin medierea maghiară. Nu mai era preocupat de ispășire, ci de menținerea unor relații bune cu vecinul său puternic, şi o relație apropiată”[294].

1491, Alexander Jablonowski**:** În 1491, sosesc trimişii regelui Kazimierz Ja-giello, ca să i se plângă lui Ştefan şi să-l mustre, în nu-mele regelui, „cu privire la invadarea Pokuţiei de către valahi”, ceea ce „Măria Sa a crezut că s-a făcut din porunca ta” (pp. 32, 33).

1492, Alexander Jablonowski: Mesajul prinţului lituanian Alexandru, adresat lui Ştefan al IV-lea, voievod al Ţării româneşti a Moldovei, în 1492, prin care îi vestea „moartea tatălui său, regele Cazimir, și propria sa urcare pe tron” (p. 60).

1493, Alexander Jablonowski: Răspunsul din 5 februarie 1493 prin care Ștefan al IV-lea, voievod al Țării românești a Moldovei, transmitea „un salut lui Alexandru, cu ocazia urcării sale pe tron şi îl îndemna la o alianţă împotriva turcilor” (p. 61).

Răspunsul, din 1493, al prinţului Alexandru la mai sus-menționata scrisoare a lui Ştefan, „cu un angajament de prietenie și disponibilitate de a se alătura fraților săi împotriva păgânilor” (p. 62).

---

294 Sokołowski, August, *Dzieje Polski illustrowane*. Tom II, Wiedeń 1897, pp. 427-431

Mesajul din 1493 al prinţului Alexandru, prin care îl invită pe Ştefan voievod „să depună un legământ” (p. 63).

1495, Antonio Bonfini: „Căci românii se trag din romani, ceea ce mărturiseşte, până în vremea de acum, limba lor, care, deşi se afla in mijlocul unor neamuri barbare atât de felurite, nu a putut fi răpusă. Ei au locuit de partea cealaltă a Dunării pe care odinioară o populau dacii şi geţii, căci partea de dincoace au ocupat-o apoi bulgarii, care au venit din Sarmaţia. Căci din legiunile şi din coloniile duse în Dacia de Traian şi de ceilalţi împăraţi romani s-au tras românii, pe care Pius[295] îi derivă din Flaccus în virtutea unei pronunţii germane...

Deşi năvăliri barbare de tot felul s-au revărsat asupra provinciei Dacia şi asupra poporului roman şi asupra regiunii geţilor, împreună cu Panonia, totuşi s-a văzut că n-au putut fi răpuse coloniile şi legiunile romane, care se dezvoltaseră de curând.

Înecate sub valul de barbari, ele totuşi mai exală limba romană, şi, ca să nu o părăsească nicidecum, **se împotrivesc cu atâta îndârjire, încât îi vezi că luptă nu atât pentru păstrarea neatinsă a vieţii, cât a limbii**. Căci cine nu s-ar minuna – dacă ar sta să socotească desele puhoaie ale sarmaţilor şi goţilor, şi de asemenea ale hunilor, vandalilor şi gepizilor, şi incursiunile germanilor şi lon-

---

[295] Pius al II-lea – Enea Silviu Piccolomini

gobarzilor – că s-au mai păstrat, încă acum la daci şi geţi rămăşiţele limbii romane?”[296].

1496, Alexander Jablonowski: Mesajul din 1496, al prinţului Alexandru, prin care îl asigură pe Ştefan „de disponibilitate pentru a acorda trecerea în siguranță spre Moscova și îi face o cerere de despăgubire pentru prejudicii de frontieră, cauzate supuşilor săi prin arderi” (p. 63);

Permisul dat, în 18 iunie 1496, de prinţul Alexandru trimişilor lui Ştefan voievod de a trece, prin Lituania, spre Moscova (p. 64);

Răspunsul dat trimișilor voievodului Ștefan de la prinţul Alexandru, în 1946, cu o declarație de disponibilitate pentru a intra într-o alianță cu el (p. 67).

Mesajul prinţului Alexandru, trimis voievodului Ștefan, în 1496, în care îl asigură că va încheia o alianță cu el, atunci când se va apropia de ţinuturile sale ucrainene (pp. 67, 68).

Mesajul prinţului Alexandru către același voievod, trimis din Trokow, în 10 septembrie 1496, prin intermediul mareşalilor Woytech Kuczukowicz şi Fedko Hawryłovicz în legătură cu alianța în curs de pregătire (pp. 68, 69).

Mesajul voievodului Ştefan, către prinţul Alexandru, trimis prin vornicul Giurgea şi pisarul Matiaş, în 1496,

[296] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 482, 483

cu sugestii pentru tratatul şi legământul care urma să se încheie (pp. 73, 74).

Răspunsul trimişilor lui Ștefan, pitarul Ivan şi diacul Toma, din acelaşi an 1496, despre fermitatea actului legământului, ale cărui formulări nu vor fi schimbate (p. 74).

1497, Szalay, László: „În primăvara anului 1497, când Vladislav se distra la Praga, polonezii au atacat Moldova. Marele voievod Ştefan a cerut, acum, ajutor turcilor și tătarilor, dar și consiliului guvernamental maghiar, care a trimis ambasadori la Albert, ca să nu tulbure provincia aparținând coroanei maghiare și care s-a bucurat să vadă că secuii s-au alăturat vechilor lor prieteni și vecini, ajutându-i să-i bată și să-i alunge pe polonezi, iar turcii, în loc să reînnoiască armistițiul încheiat cu Albert, în 1493, au trimis o mie de oameni, să prade prin Polonia.

Pentru a ajuta cauza lui Albert, Vladiszláv a trimis ambasadori la Bajazed, de îndată ce s-a întors, din Olmücz, în Ungaria. Instrucțiunile date solilor au fost următoarele: Plângeți-vă că Bajazed a ocupat Komotin în Bosnia, în ciuda încetării focului de la Pécs, și că fiul lui Alibeg, cu intenția de a jefui, a ucis personal niște kalmari din Belgrad (Nándorfehérvár). Gestul este cu atât mai dezagreabil, cu cât împăratul turc nu poate mulțumi regelui decât dacă puterile creștine nu au intrat în război împotriva lui în ultimii ani; și iată că Sultanul reînnoiește acum pacea cu Ungaria, cu o mână, și cu cealaltă mână trimite o armată împotriva fratelui regelui Ungariei, domnitorul polonez. Bajazed trebuie să știe că Polonia îi aparține lui, regelui, ca

primul născut al lui Casimir, chiar mai mult decât Albert, și din acest motiv, împreună cu ceilalţi prinţi creştini, nu va tolera ca Polonia să fie tulburată de sultan. Dacă Poarta s-ar scuza, spunând că regele polonez a plecat în Moldova cu o oaste, care Moldovă este tot sub stăpânirea turcilor și îi plătește bir; și, de asemenea, că Kilia și Cetatea Albă (Nesterfehérvár), care sunt în mâinile turcilor, au fost victime ale unei tentative de cucerire poloneză, acest procedeu al lui Albert este mult mai aproape de rege, decât de sultan, pentru că Moldova, ca și Transalpina, de la început, au aparţinut regilor maghiari, care au stăpânit şi Cetatea Albă şi Chilia, iar după ce Bajazed a despărţit si aceste cetăţi nu de voievodul moldovean, ci de Moldova, care a aparţinut coroanei maghiare, ambasadorii cer revenirea a tot ceea ce armatele turcești au furat din Un-garia sau din teritoriile regelui roman, cuprinse și în tratatul de pace.

Parlamentul era încă în sesiune, când a sosit vestea că turcii au răspuns ambasadei lui Vladiszláv cu distrugerea în continuare a Poloniei. Albert a trimis soli la Freiburg, la adunarea Imperiului German, și soli la Buda, pentru a cere ajutor fără întârziere. Ordinele germane le-au lăsat ducilor de Saxonia și Pomerania și arhiepiscopului de Magdeburg, să sprijine armatele poloneze, în caz de nevoie; Vladiszláv i-a trimis la Cracovia pe Vitéz János, episcopul de Veszprém, pe Miklós Bánffy, curteanul principal regal, pe Endre Szálai, arhiepiscop, și pe Imrét Czobor, pentru a încheia o alianță mai strânsă. Față de aceasta, la 20 iulie 1498, cei doi regi și-au promis reciproc ajutor împotriva turcilor; iar prin intervenția voievodului moldovean, lui Vladislav i s-a asigurat și de stăpânirea pașnică a provinciei sale, din partea lui Albert, în următoarele con-

diții: să-și elibereze prizonierii polonezi, să informeze regii aliați despre mișcările turcilor și, în primul rând, regatul lui îl închină, pe cât posibil, sub patronajul celor „doi regi”, drept răsplată. Vladislav a confirmat tratatul de la Buda, la începutul lunii august, iar turcii au atacat din nou Polonia, în noiembrie, dar norocul nu i-a favorizat şi acum: din cauza vremii rele și a lipsei de hrană, mii dintre ei și-au găsit mormintele pe malul Nistrul, iar trupele care se retrăgeau în dezordine sălbatică au fost nimicite de oamenii voievodului moldovean, ascunși în îmbrăcăminte poloneză.

Dezvoltarea fericită a războiului turcesc din 1499 a dus la reconfirmarea tratatului de primăvară, din 1499, de către Vladiszláv și Albert. Episcopul Domokos de Oradea (Várad), fostul ban bosniac Batthyány Boldizsár și canonicul Miklós Bácskay de Eger au semnat, la Cracovia, la 16 aprilie 1499, un nou tratat, în virtutea căruia un rege nu poate face pace cu turcii fără celălalt; voievodul Moldovei îi sprijină puternic pe ambii regi, de îndată ce aceștia acționează împreună împotriva Porții, iar dacă ar fi izgonit din provincia sa de către otomani, el și familia lui şi-ar găsi refugiu în Polonia. Contractul, după cum sugerează și numele, promisiunea de „asistență”, dacă ar fi atacat de turci, a fost extins și la voievodul Radul Oláh (din Muntenia)”[297].

1497, Dr. Jakob Caro: „Deși statul vasal al Moldovei era mic și nesemnificativ, el a stat totuși în calea Co-

[297] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 420, 421, 428, 429

roanei poloneze în orice încercare de a-și răspândi steagul în afara granițelor naționale.

Prea slabi pentru a crea o barieră eficientă împotriva incursiunilor turcilor, moldovenii, sub conducerea curajosului, ingeniosului și nemilosului Ştefan, au fost suficient de puternici pentru a provoca Poloniei cele mai neplăcute necazuri. Prin Moldova treceau marile rute comerciale, de-a lungul cărora comerțul baltic s-a răspândit în interiorul țării și ajungea la coasta Mării Negre, dacă hospodarul din Moldova avea chef să garanteze aceste drumuri. Liov și Kiev erau, într-un fel, pe atunci, marginea lumii…

S-a tot spus că episcopul, împreună cu italianul Callimachus, au recomandat cucerirea Moldovei și înlăturarea hospodarului Ștefan. Această poveste, în ceea ce îl privește pe umanistul Callimachus, poate fi confirmată de propriile sale scrieri și scrisori. Nimeni nu va nega că planurile și perspectivele sugerate de Episcopul Warmiei ambițiilor tânărului rege aveau ceva impresionant în ele…

Jan Olbracht a fost nerăbdător să asculte astfel de proiecte, pentru că erau în concordanță cu ideile și aspiraţiile tinereții sale. Partea principală a politicii pentru Moldova nu era nouă. Din momentul în care Callimachus a câștigat influență la curtea poloneză, el a muncit din greu pentru a pune în aplicare aceste idei, care au fost cea mai proeminentă trăsătură a vieții lui. Prin urmare, este corect să-l facem responsabil pentru asta şi mai târziu, când lucrurile au mers prost. Am menționat, mai sus, că Cazimir a început, deja din 1485, să implementeze proiectele pro-

puse de Callimachus, dar le-a stat în cale un obstacol foarte important. Încă mai trăia Maciej Korwin, care nu ar fi tolerat niciodată ca Moldova să fie transformată într-o provincie poloneză sau într-un principat provincial polonez, contrar Tratatului de la Lubov (Lublau) din 1412 (în care se prevedea împărţirea Moldovei între Ungaria şi Polonia, sub denumirile de Bucovina Mare şi Bucovina Mică – n. n.). Apoi Callimachus însuși a trebuit să mărturisească că ar putea fi necesar un război cu Ungaria pentru a finaliza planul. Lucrurile erau altfel acum. Acum a domnit în Ungaria un Jagiellon, fratele regelui polonez, unul dintre acei oameni excesiv de amabili, care nu pot spune nu. Nu exista nici o îndoială că Władysław nu se va opune anexării Moldovei. Era doar o chestiune de a ajunge la o înțelegere cu el și vom arăta în curând că Jan Olbracht a reușit să-l influențeze cu o ofertă irezistibilă.

Cu toate acestea, era imposibil de presupus că Dieta maghiară va fi de acord cu pierderea unui drept atât de important, precum suzeranitatea asupra moldovenilor. Nu a jurat Władysław că nu va permite nicio înstrăinare? Ungaria nu avea motiv să se plângă de Moldova la fel de mult ca și Polonia. Pentru Ungaria, moldovenii erau aproape chiar mai importanți, din punct de vedere comercial și politic, decât pentru Polonia, deoarece marea arteră a comerțului maghiar, Dunărea, traversa cursul inferior al Multanei (Moldovei), și avea debușeurile și porțile sale către Marea Neagră și către comerțul Levantului în Moldova. Ceea ce a făcut ca Moldova să fie valoroasă pentru Polonia a făcut-o nu mai puțin dezirabilă pentru Ungaria. Dar Władysław nu ar trebui să se teamă că patrioții maghiari vor forma un partid de opoziție împotriva risipei de

mari beneficii naționale de către propriul lor rege, în numele fratelui său? Ceva asemănător era, fără îndoială, de temut. Prin urmare, totul a constat în păstrarea secretă a planurilor și în a da expediției militare o aparență înșelătoare, de parcă ar avea cu totul alte intenții și scopuri. Iar Jan Olbracht a fost un om creat pentru asta. Misterul a fost o trăsătură remarcabilă a personalităţii sale. Aceasta a fost una dintre principalele aversiuni împotriva regelui în cercurile senatoriale.

„Convocați la întâlniri secrete, doar doi sau trei bărbați de încredere, dacă este posibil necăsătoriți, dar aveți grijă la deliberările și negocierile cu senatul, deoarece păstrează secretele mai rău decât bețivi și bătrânii care divorțează”, spune, în prima propoziție, făcând aluzie la relația reală, o satiră, numită „Sfaturile lui Callimachus”. Următoarea poveste se bazează și pe caracterul regelui: într-o ocazie, cancelarului coroanei Krzesław, episcop al Włocławului, regele îi vorbise tăios: „Mi-aș arde propria cămașă, dacă aș ști că ea îmi cunoaște secretele. Haide, nu mă deranja, îngrijește-te de chestiunile tale spirituale; depinde de mine pe care dușman ar trebui să-l atac și ce război trebuie să duc!”. Deși anecdota nu este adevărată, este bine gândită.

Datorită monarhului, care punea preţ pe secretul intențiilor și faptelor, drept o datorie de prudență și înțelepciune, înregistrăm o sărăcie a materialelor documentare din această epocă, aşa că este greu de aflat care au fost motivele care au influențat activitatea regelui. Cu toate acestea, intențiile lui Jan Olbracht pote fi urmărite suficient. Ele au rezultat, de fapt, din natura dinastică familială

a politicii jageloniene, iar scopul ei a fost să-i aşeze pe toți membrii direcți ai familiei pe câte un tron de monarh. La urma urmei, mama Jagelonienilor, influenta regina Elisabeta, era încă în viață, activa și încerca să încurajeze politica poloneză, în diferite faze, pentru a-și asigura copiii. Fără îndoială, s-a simțit foarte încântată de faptul că cei trei fii ai săi mai mari și-au împodobit tâmplele cu coroanele marilor state și că fiul ei mai mic, Fryderyk, ca episcop de Cracovia, arhiepiscop de Gniezno, ca primat al Poloniei, din 1493, şi cardinal, a deținut poziția de prinț al bisericii, care îi oferea un venit și putere de monarh. Cu toate acestea, însă, era foarte întristată că nu a găsit încă o un tron potrivit pentru fiul ei Zygmunt, poate cel mai talentat și mai amabil dintre toți. Dacă visele ei ar deveni realitate, Władysław s-ar mulțumi cu coroana cehă, Ioan Albert ar fi regele Ungariei, Alexandru ar fi regele polonez, iar Sigismund ar fi Marele Duce al Lituaniei. De aceea, a sprijinit atât de puternic încercările lui Ioan Albert de a câștiga tronul Ungariei și nici măcar nu se temea de războiul fratern.

Dar soarta i-a spulberat dorințele, iar Sigismund era încă un slujitor al Coroanei poloneze, primind o pensie anuală totală de 8.000 de zloți, de la fratele său, Jan Olbracht. Alexandru l-a demis cu platitudini. Dar mama s-a implicat. „În primăvara anului 1495, împreună cu fiul său Fryderyk și amândouă fiicele ei, încă necăsătorite, Barbara și Elżbieta, a plecat la Vilnius. Cu ocazia acestor vizite, care au avut ca rezultat o răcire mai îndelungată a relațiilor dintre mamă și noră, grija maternă a făcut obiectul discuțiilor, iar Marele Duce a promis „că-l va asigura de bunăvoinţa sa pe Sigismund”. Promisiunea părea să fie fermă,

pentru că, la scurt timp după aceea, Sigismund a trimis marelui duce o scrisoare, cu reamintirea ei. Dar, din moment ce primise doar asigurarea promisiunii, a trimis un al doilea mesager cu instrucțiuni foarte categorice și urgente. Sigismund și ceilalți membri ai familiei păreau să creadă că Alexandru ar putea cel mai ușor să creeze un ducat pentru fratele său, pe care să i-l dăruiască. Dar, între timp, unirea Lituaniei cu Polonia a fost la fel de bine primită printre seniorii lituanieni, ca și între cei polonezi. Cererile lui Zygmunt îi creau probleme fratele său, prinţul Lituaniei. Alexandru credea că este imposibil să se ceară ca unele moșii lituaniene să se organizeze într-un principat mic sau subordonat, urmând exemplul vechilor diviziuni de moștenire. Acest gând privea nu numai moșiile lituaniene.

De îndată ce au fost auzite intenţiile lui Sigismund de a se stabili în Lituania, s-a răspândit vestea că regiunea Kiev și mai multe raioane din preajmă urmau să-i fie dăruite. Apoi, puternicul și periculosul ţar Ivan, Marele Duce al Moscovei, a luat imediat atitudine. Cum? Kievul, baştina elementului rus și al sfințeniei sale, pe care a o reclamă de aproape 30 de ani, să cadă în mâinile unui prinț polonez romano-catolic? Ţarul Ivan s-a opus ferm unei asemenea idei, încă din primul moment al apariției ei. Avem o scrisoare scurtă, dar serioasă, de la ţarul Ivan, adresată fiicei sale, căsătorită cu Marele Duce Alexandru. În ea, autorul avertizează împotriva unor astfel de aspirații. Alexandru a trebuit să țină cont de consecințele unui astfel de pas, care era neplăcut atât pentru Lituania, cât și pentru socrul său. Le-a prezentat imediat situația, în culori strălucitoare, fraților săi din Cracovia și, în același timp a cerut sprijin împotriva pretenţiilor lui Sigismund, în cazul în care acesta

ar încerca să-i facă dificultăți în Lituania. Însuși regele Ioan Olbracht a evaluat în mod corespunzător necazurile fratelui său din Lituania. Cu toate acestea, în răspunsul său, trimis Marelui Duce, el și-a exprimat părerea că acest lucru nu l-ar putea împiedica să-i asigure o pensie anuală de 5.000 de zloți, ceea ce el și fratele lor Władysław, regele maghiar, făcuseră deja. Mai mult, a adăugat Olbracht, nu ar fi cazul să plătim mult timp salariul mai sus menționat, pentru că prințului i se deschid și alte perspective și chiar foarte bune. Auzim că împăratul (nu poate fi decât Maximilian) nu va trăi mai mult de doi ani. Prin urmare, atunci când va surveni moartea lui, nimeni nu va avea un drept de succesiune mai apropiat în Austria decât mama lor, regina Elisabeta, care îi va transfera drepturile dinastice fiului ei Sigismund. Doi domni se ocupă deja de această eventualitate, acționând în spiritul acestor pretenții".

Alexandru nu a răspuns în totalitate acestei cereri, pentru că a fost de acord doar cu un salariu de 3.000 de zloți în total, dar negocierile au continuat. Nu putem spune ce împrejurări l-au determinat pe Olbracht să-și sporească în mod semnificativ pretențiile. Știm doar că l-a informat pe Marele Duce că el însuși i-a acordat fratelui său mezin 10.000 de zloți pe an și că Władysław era gata să facă același lucru, dacă Alexandru nu rămânea în urma lor. Întrucât cooperarea regelui maghiar depindea de Marele Duce, acesta, adică Alexandru, avea să poarte întreaga responsabilitate dacă Sigismund nu ar primi sprijin.

Rezultatul sau mai degrabă un rezultat temporar este estompat în întâlnirea personală a fraților Jan Olbracht, Aleksander și Zygmunt, care a avut loc în 1496 sau

la începutul anului 1497, la Parczów. Chiar dacă ar fi exista discuţii şi despre altceva, nimeni nu se va îndoi, pe baza corespondenței și a ambasadelor anterioare, că problema sprijinirii, care devenise deja evidentă, datorită prezenței prințului, era de mare interes pentru monarhii întruniţi la Parczów. Întâlnirea menționată este descrisă de un singur cronicar lituanian, care mai adaugă că subiectul tratativelor dintre monarhi a fost „învăluit în secret". Acest lucru este în concordanță cu caracterul și principiile lui Ioan Albert, și mai presus de toate, cu natura chestiunii aparent discutate. Dacă întronarea lui Sigismund era încă luat în calcul în Lituania sau în Rusia, trebuia să rămână un secret pentru autorităţile lituaniene și pentru cercurile conducătoare de la Moscova; iar dacă era vorba de dobândirea unui principat pentru principele Sigismund, precum Multana (Moldova), care avea o relație neclară cu Ungaria și Polonia, trebuia să fie ascuns și de autorităţile maghiare, tot aşa cum adevărata intenție trebuia să rămână secretă și faţă de Seimul polonez, care măcar înțelegea motivele politice generale ale posibilei expediții în Multan (Moldova), dar ar fi putut ezita să sacrifice puterea Poloniei ambițiilor prințului.

Cineva s-ar putea să nu fi crezut în visele succesiunii jageloniene din Austria, dacă nu există documentate sau vreo scrisoarea a regelui. Și totuși, aceasta nu era nici măcar cea mai arzătoare dorință poloneză. Avem o instrucțiune demnă de remarcat, de la Marele Maestru, dictată capelanului său şi trimisă viceregelui Suediei. Maestrul sugerează ministrului suedez un proiect de a-i oferi coroana suedeză lui Sigismund, prințul polonez, fratele regelui domnitor, cu condiția ca Prusia poloneză să devină din nou

proprietatea Ordinului; drept urmare Suedia va deveni şi mai puternică, împotriva Rusiei. Putem vedea, cel puțin din aceasta că scrisoare, grija pentru soarta lui Sigismund, manifestată chiar și de autorităţile străine ca punct de plecare pentru diverse combinații. Prin urmare, probabil că vom fi surprinși să aflăm că a fost și mai mult luată în considerare la curtea poloneză, drept nucleu al proiectului pentru care Jan Olbracht s-a pregătit îndelung și atent.

Ar fi, fără îndoială, absurd să pretindem că curtea poloneză lupta pentru tronul Austriei, pentru Suedia sau pentru principatul rus, dar, încercând să dobândească principatul Moldovei, nu s-ar fi gândit la Sigismund. Mai mult, în ciuda dorințelor lui Jan Albert, nu a rămas un secret spre ce anume urmărea el prin războiul din Moldova. Cel puțin Consiliile Callimachus sunt deschise în privința asta. „Ține-l pe Sigismund cu tine *non est tutum*”, spune autorul, în limbaj sarcatistic, „așează-l în ducatul Multan (Moldova), dar lasă Prusia în pace, te rog, pune-l acolo pe fratele tău Frederic, mai ales că se aude că au de gând să aleagă un cardinal, care să-i succedă, după moartea actua-lului Mare Maestru”. Și pentru că știm în ce măsură satiristul întemeiază partea a doua a sfatului său, cu privire la relațiile reale, noi și considerăm că prima parte nu este mai puțin justificată, mai ales că acest sfat a fost întotdeauna considerat a fi atât de consistent în politica actuală, încât întreaga „consilia” a fost luată în serios.

Cum? Ar fi o politică neînțeleaptă să smulgem Moldova din mâinile perfidului și periculosului Ștefan și să-l plasăm pe tronul de acolo pe Sigismund, un prinț în care ambii regi, polonez și ungur, au deplină încredere? În

nici un caz! Așa că nu înțelegem de ce vor să-i refuze lui Jan Olbracht acest motiv simplu. Înțelegem însă foarte bine de ce aceste intenții au fost negate, când planul a eșuat complet și războiul s-a încheiat în modul cel mai nesatisfăcător. De asemenea, putem explica corect de ce cel mai mare secret s-a răspândit pe întregul parcurs al expediției militare. Căci, să-l înlăture pe Șefan de pe tronul lui nu era o sarcină mică. În afară de propria sa forță, care era în mare parte adunată din văile munților și din adâncul pădurilor virgine din Moldova, cărora nici măcar trupele turcești ale lui Mohamed al II-lea nu le-au putut face față, trebuia ţinut cont că hospodarul avea prieteni, pe care îi putea chema cu ajutoare împotriva puterii poloneze. Aceștia erau: socrul fiicei lui Ștefan, Ivan Vasilievez, Marele Prinț al Moscovei, co-religionarul său, sau, în cel mai rău caz, turcii, pe care i-au chemat și alți prinți balcanici. Ivan și otomanii, ca răspuns la cererea de ajutor a voievodului moldovean, nu aveau să nu-i atace pe polonezi. Această împrejurare a fost doar un motiv suplimentar pentru care s-a dorit ca Ștefan să nu afle prematur despre scopurile reale ale războiului și ca el, autoritățile maghiare, Ivan, Marele Maestru și polonezii înșiși să creadă într-o aventură sentimentală de război împotriva turcilor, pentru a răzbuna înfrângerea de la Varna și moartea jagellonului.

Să luăm acum în considerare puținele relatări pe care le avem despre perioada de pregătire pentru Marele Război. Potrivit acestora, John Olbracht s-a bazat, în primul rând, pe experiențele din timpul primei expediții în Moldova, din 1485, când, sub pretextul apărării acesteia, s-a încercat să o unească mai strâns cu Coroana Poloniei. La acea vreme, era mai important să-i ținem în neștiință pe

turci, în timp ce cruciada împotriva turcilor era predicată în toată țara și, prin urmare, s-au încheiat şi negocieri diplomatice cu Poarta, așa că Jan Olbracht a considerat că este necesar să se mențină în relații bune cu otomanii, la început, deși umaniștii și purtătorii de cuvânt ai lui, de acasă și de la curțile străine, l-au prezentat ca pe un adversar redutabil împotriva turcilor.

Deja în 1492, imediat după preluarea tronului Poloniei, trimisul regelui se îndrepta spre Bajazet, pentru a obține aprobarea sultanului și prelungirea armistițiului încheiat în 1489 de tatăl său. Și când regele a fost la Poznań, după primul Seim, în anul următor, în primăvara anului 1493, au apărut înaintea lui trimișii turcilor, pentru încheierea de acorduri de tratate. În același timp, venețienii Marcus Dandolo și Paul Capello au ajuns acolo cu o mare procesiune, pentru a transmite regelui, după urcarea sa pe tron, dorințele Dogelui Augustin Barbadico și ale republicii veneţiene. Discursul pompos și elaborat al lui Marcus Dandolo s-a păstrat până astăzi; demonstrează că autorul a studiat istoria lui Władysław al III-lea, scrisă de Callimachus, cu mare interes. Mai mult, trimișii venețieni menționați erau în călătorie de peste doi ani. Ei au fost trimiși cu felicitări, la preluarea puterii de către Władysław, regele maghiar, și au rămas în Ungaria, unde, după schimbarea regelui de pe tronul Poloniei, au adus un mesaj similar şi față de Ioan Albert. Nu ar trebui să cauți să desluşeşti propuneri și proiecte decisive, într-un limbaj atât de umanist, de rafinat și de frumos ornamentat. Se opreşte asupra simpatiilor Coroanei polono-lituanian pentru casa jagellonilor şi asupra duşmanului ereditar al creştinismului, cu care trebuie luptat, dar nicăieri nu vei citi în el o chemare directă

la o alianţă. Fără îndoială, Veneția a salutat cu mare satisfacție faptul că, în urma ocupării ambelor tronuri, cel maghiar și cel polonez, de către doi frați Jagellon, dispăreau şi problemele care îi împiedicaseră, adesea, pe maghiari să-i respingă pe turci și să coopereze cu venețienii. Cu siguranță, chiar în momentul în care otomanii făceau un raid devastator prin Croația, prin Carinthia și prin Stiria, Veneția se gândea să-și asigure ajutoare pentru războiul inevitabil cu turcii. Dar este un semn de deplină ignoranță în aprecierea situației, dacă au crezut că Ioan Albert, aflat între cei doi ambasadori, turc şi veneţian, s-ar fi aflat la o răscruce, ca Hercule, și că în spiritul său a ales calea virtuții și a datoriei creștine, și numai din previziune și chibzuire a luat, apoi, calea opusă.

Având în vedere scopurile pentru care se străduia erau mai importante pentru el decât să se protejeze de intervenția turcească sau decât nemurirea pe care i-o oferea oratorul venețian. Așa că i-a trimis pe veneţieni la Cracovia, la propriii săi oratori, și a păstrat cu el doar ambasada Turciei, pentru negocieri. Potrivit unui cronicar de mai târziu, nu a lăsat-o să plece decât după vreun an. Istoricii contemporani nu spun acest lucru, dar unul dintre ei mărturiseşte că, în 1494, a văzut o delegație turcească la Cracovia, care a fost găzduită, în piața capitalei, în casa principilor mazovieni, în timp ce cămilele trimișilor tăbărau în piață, pentru a fi admirate de oameni. În această privință, bunii orășeni ai Cracoviei au amintit de profeția predicatorului penitenţial Capistrano, care ar fi prezis că, înainte de a trece 40 de ani, sultanul turc își va tăbărî cămilele în piața capitalei. Profeția s-a împlinit parţial, dar este, de asemenea, clar de ce a fost doar un biet profet Capis-

trano. Pentru că, în amenințarea sa, din al șaisprezecelea an, nu avea în vedere decât faptul că turcii vor veni în țară ca dușmani, și într-adevăr au venit, dar ca să aducă pacea și înţelegerea. Jan Olbracht a încheiat un tratat de pace cu ei, pe timp de cinci ani, iar în curând trimisul polonez Mikołaj Skivski l-a adus înapoi de la Bajazet, după ratificare „la curtea Majestății Sale, sultanului, în 1494 al profetului Iisus”.

Dacă cronicarul nostru era bine informat, trimişii turci s-au despărțit de polonezi cu impresii nu prea bune. Căci atunci când, în timpul șederii lor, un incendiu îngrozitor a distrus o parte mare și aproape cea mai frumoasă a orașului, sarazinii au vorbit foarte disprețuitor despre lipsa de gândire și de incompetența polonezilor în a stinge focul, și-au împachetat lucrurile pe cămile și au plecat oftând, fără a aștepta sfârșitul. În cele din urmă, incendiul a condus doar la izgonirea evreilor din capitală și la transformarea suburbiilor Kazimierz într-un fel de ghetou, care a rămas la fel până în secolul al XIX-lea.

La Poznań, unde au fost primiți trimiși cu cele mai bune urări, au apărut și trimiși de la Împărat și de la Regele Ungariei. Prin urmare, toate puterile, a căror cooperare ar fi putut fi posibilă, conform proiectului lui Callimachus, erau aici. Pentru că, dacă ne amintim încă o dată proiectul conturat de italian, scopul acestuia a fost să-i opune pe turci alianței creştinte a Veneției, Ungariei și Poloniei, și, în orice caz, să ocupe Moldova pentru Polonia, pentru a îmbunătăți liniile ofensive și defensive și, astfel, pentru a-și asigura spatele. Așa cum a fost acum zece ani, așa că acum, în cadrul acestui proiect, a existat o alternativă: să

lansăm acțiuni ofensive în curând sau să-i ispitim mai întâi pe turci cu o pace temporară? Nu știm dintr-o sursă directă ce i-au spus trimișii imperiali regelui polonez. Dar aranjamentele contemporane ale împăratului cu ungurii arată că aceștia au venit să-l invite pe regele polonez la o întâlnire personală cu Maximilian și Władysław, la Regiensburg, pe St. Trinity, unde urma să fie discutată propunerea marii expediții turcești. Deci, este clar că trimișii imperiali au acceptat practic ideea regelui polonez; de fapt, corespondenţele ulterioare, adresate împăratului de Albert, se referă la acest consimțământ. Dar nu se puteau aștepta acțiuni imediate din partea Germaniei. Împăratul stătea întins în mormânt – a murit la 19 august 1493 – iar Maximilian, regele roman, le-a făcut cele mai aventuroase propuneri maghiarilor, dar era încă într-o dilemă cu ei, pentru că Tratatul de la Presburg nu primise încă aprobarea Seimului.

Jan Albert, care nu considera nici măcar în succesiunea Jagiellonilor pe tronul Austria, nu era interesat să accelereze aprobarea tratatului de stabilire a posibilei succesiuni a Habsburgilor în Ungaria. Dar chiar și asta, pe deoparte, şi certurile dintre rege și magnații unguri au crescut în așa măsură, iar confuzia din țară era atât de mare, încât maghiarii ar fi fost mai degrabă de acord cu orice altceva, decât să declanșeze un război cu turcii, care ar fi avut consecințe de lungă durată. Prin urmare, pentru Jan Albert, datorită proiectelor sale, era chiar mai urgent decât pentru tatăl său să încheie o pace cât mai lungă cu turcii. Știm deja că a decis să facă asta. Cu toate acestea, anterior, ținuse un congres la Levoča, împreună cu fratele său Władysław, în martie 1494, congres care a rămas un mister pentru contemporani, dar nu a fost mai puțin un stimulent

pentru istoriografia ulterioară, pentru a realiza cele mai diverse combinații.

Într-un fel, Congresul Levoča a fost numit, pe bună dreptate, un congres de familie, deși Alexandru, Marele Duce al Lituaniei, nu a luat parte la el. Căci, în afară de ambii regi, au participat și frații lor: Sigismund și Cardinalul Frederick, și cumnatul lor Frederick, margravul de Brandeburg. Potrivit relatării unui cronicar polonez, care stătea deja departe de cercurile superioare, au fost convocați și magnații, și consiliile ambelor state, maghiar și polonez. Potrivit acestuia, ei urmau să delibereze acolo diverse proiecte, privind unirea celor două puteri, războiul împotriva turcilor și „anihilarea" Moldovei. „Între timp, însă, toate articolele posibilului tratat au fost aparent abandonate, aproape la încheierea negocierilor, și s-au întors acasă cu mâinile goale". Acesta este raportul limitat al primei ediții a cărţii lui Miechowita. Cenzorul ediției din 1521 a considerat că este necesar să introducă şi câteva elemente noi, acolo unde se vorbeşte despre războiul turcesc, şi adaugă, la fraza „Pentru a răzbuna moartea sângeroasă a unchiului său, care a căzut într-o luptă curajoasă pentru a apăra Ungaria împotriva împăratului turc", cuvintele: „Dar sufletul regelui nu era gol, ci plin de proiecte care urmau să fie dezvăluite în expediția militară ulterioară; totuși, pentru a păstra secretul față de turci, s-a răspândit în mod deliberat vestea că congresul s-a întors împotriva lor", dar nimănui nu va scăpa de observaţia că autorul acestor fraze pune accentul, în principal, pe războiul cu turcii şi încearcă să-l prezinte ca scopul esenţial al congresului levočian.

De fapt, acțiunile ulterioare ale regelui nu corespundeau în niciun fel intenției sale de a păstra ceva secret față de turci. Contrar! Cu un zgomot extraordinar și deliberat intensificat, el anunță o expediție împotriva turcului. La curtea imperială germană, la Dieta Germană, la Roma, la Marele Maestru din Königsberg, la curțile rudelor din Ansbach și Dresda, pretutindeni s-a discutat despre presupusa intenție a unei expediții turcești. În primul rând, nu numai ungurilor, ci și propriei națiuni, marșul împotriva turcilor a fost anunțat ca o întreprindere militară. Prin urmare, în privința turcilor, nu a fost nevoie să răspândească informații false despre congresul levočian.

Din sursele maghiare aflăm doar câteva detalii superficiale. Ștefan Zápolya, devenit între timp palatin al Ungariei, se spune că a ezitat să se prezinte în fața regelui polonez, pentru că, se spune, l-a învins pe Sfântul Ștefan, ca pretendent la coroana Sfântului Ștefan, în bătălia de la Košice; mai exact, probabil că a venit de aici, pentru că și-a amintit că prințul de atunci fusese înșelat. Cu toate acestea, după ce a primit salv-conductul, nu numai că a venit la Levoča, ci și, deținând funcția de *Spiš jupan*, ceea ce l-a făcut, într-un fel, gazda congresului, a dezvoltat o splendoare și o generozitate atât de fastuoase încât chiar a eclipsat pe regii care, ca adevărați jagielloni, rareori apăreau undeva mai prejos în aceste chestiuni. Însă raportorii maghiari nu oferă nicio explicație cu privire la conținutul întâlnirilor. Prin urmare, dacă ignorăm extinderea „multor cuvinte” din adăugărilor la a doua ediție a cărţii lui Miechowita, de către istoricii de mai târziu, va trebui să ne limităm doar la aluziile laconice ale primei ediții. Totuși, cele trei probleme de negociere, date de ea, par atât de fi-

rești, atât de justificate de situația politică de atunci, cât și de evenimentele ulterioare, încât nu este nevoie să ne uităm la altele. Până la urmă, era firesc ca ambele părți, polonezii și maghiarii, să simtă nevoia să adopte rezoluții decisive „cu privire la unirea celor două state”, în ceea ce privește relațiile reciproce și în ceea ce privește succesul viitor.

Din cele mai vechi timpuri, a existat un obicei juridic internațional, între nobilimea maghiară și cea poloneză, conform căruia litigiile majore și minore erau rezolvate de o comisie mixtă, compusă din demnitari polonezi și maghiari, care se întruneau, de obicei, la Stara Wieś-Szramowice (Starej Wsi-Szramowicach). Acest drept a fost întărit în 1473, printr-o nouă așa-numită „pace veșnică”, iar această relație a fost menținută atât de ferm, încât nici măcar războaiele sângeroase, purtate de monarhi pe probleme dinastice, nu au putut schimba nimic în ea. Am arătat deja că, atunci când Maciej Korwin și Casimir s-au luptat unii cu alții, mulți ani, în diverse locuri, ungurii și polonezii și-au păstrat reciproc „pacea veșnică”. Doar evenimentele recente, oferta comună pentru coroana maghiară, de către ambii frați, înfrângerea lui Jan Albert de către forța armată și aderarea sa la tronul polonez, par să fi zdruncinat în sine relația menționată. Așa că ambele părți au acționat doar logic, încercând să restabilească și să întărească această „pace eternă” cu „noi propuneri de condiții de tratat”. De asemenea, aflăm, nu numai de la cronicarul nostru, ci mai ales din evenimentele de mai târziu, că nu a fost posibil, că „articolele au fost respinse” și că congresul, din acest punct de vedere, a fost inutil.

A existat un punct, întunecat în viitor, în problema succesiunii maghiare. Aici, regele Władysław, după cum dovedesc documentele existente, a promis o eventuală succesiune nu numai Habsburgului Maximilian, cu Tratatul de la Presburg, neaprobat încă de Seim, ci și fratelui său, Ioan Albert, cu Tratatul de la Košice. Nu ar fi trebuit să se discute această contradicție la întâlnirea celor doi frați? Nu a existat o încercare de a o înlătura cu „propuneri de condiții de tratat?" Dar această problemă nu a fost, așa cum arată evenimentele, rezolvată. „Articolele au fost respinse", deoarece Władysław s-ar putea căsători în viitorul apropiat și ar putea avea descendenți direcți. Ar însemna să negăm discuția celor mai actuale probleme ale politicii maghio-polone în cadrul congresului, dacă cineva ar exclude acest subiect din deliberări, mai ales că era, de fapt, cel mai strâns legat de planul război cu turcii.

Pericolul care amenința Ungaria, după armistițiul din 1491, ca urmare asaltului armatelor lui Bajazet, l-a determinat pe Władysław să apeleze la Maximilian, regele roman, pentru ajutor. Trimișii unguri au putut deja să trezească entuziasmul pentru cauza anti-turcească la Dieta de la Coblenz, iar la începutul anului 1493, l-au vizitat pe Maximilian la Kolmar (Kolmarze).

Maximilian, plin de ambiția eroismului în cruciadă, încă din tinerețe, și-a declarat imediat disponibilitatea de a ajuta Ungaria, împreună cu imperiul și țările ereditare, de îndată ce a încheiat un tratat cu Franța. Regii maghiari și polonezi urmau să vină în persoană la Dieta de la Regensburg, care urma să aibă loc în jurul anului 1498.

Încă nu se vorbea despre acest lucru în Seim. Dacă regele roman însuşi nu l-ar fi abandonat, nu ar fi putut apărea şi Ioan Albert, dar Maximilian s-a hotărât asupra acordurilor planificate acolo într-un mod diferit. Printr-o ambasadă la Buda, din iunie 1493, el a propus maghiarilor un război contra turcilor într-un stil grandios, dar propunerilor le-a asociat cele mai ciudate negocieri, fie prin acești trimiși, fie la scurt timp după aceea. Trimișii săi i-au oferit regelui Władysław mâna Margaretei, fiica lui Maximilian, și au înaintat o cerere ca Jagiellonianul, ca ginere al regelui roman, să devină guvernatorul său în Imperiul German, Austria și Burgundia, pentru a conduce și a lua grija de pe umerii arhiducelui Filip, fiul său. În acest scop, Władysław ar fi trebuit să-și aleagă scaunul permanent la Nürnberg sau la Augsburg. Maximilian, în schimb, tot în calitate de „guvernator", avea să conducă şi guvernul din Ungaria. Aceste propuneri au fost înaintate cancelarului ungar Tomasz Bakacz și, sub formă de mită, i s-au promis 20.000 de ducați și o prebendă episcopală germană pentru sprijinul lui. Fără îndoială, o asemenea speculație cu privire la intenția de a dobândi Ungaria ar părea prea stângace, dacă nu ar fi înfrumusețată și temperată de remarca că Maximilian, dotat cu deplin drept de a dispune de forțele armate maghiare, ar putea face față efectiv turcilor. Se pare că la Buda nu a plăcut combinația oarecum artificială dintre căsătorie și proiecte de cruciade. „Au continuat negocierile, în special în privința Cruciadei. Fructul muncii diplomatice din 1493 trebuie considerat faptul că, la sfârșitul acelui an, episcopul de Jagiers, în calitate de trimis comun al lui Maximilian și Władysław, a plecat la Roma, iar la întoarcere a încercat să-i implice pe veneţieni. În alianţă, toata lumea va admite că ideea repre-

zentată de Callimachus, de peste zece ani, este adoptată, dar fără cooperarea lui.

Totuși, episcopul de Jagiers, ca și Callimachus de odinioară, a primit o demitere rece, la Veneția. Și deși alianța lui Maximilian cu Ungaria nu a ajuns încă la bun sfârșit, este ușor de înțeles că Władysław, când plănuia războiul cu turcii, împreună cu fratele său, la Levoča, a trebuit să discute despre gândurile matrimoniale ascunse ale lui Maximilian și că această conversație a fost ținută secretă.

Dar chestiunea Moldovei a jucat un rol în planul lui Callimachus. Cronicarul nostru spune că a fost subiectul principal al ședințelor congresului. Este adevărat că dăm puțină atenție cuvintelor lui Miechowita, care este insuficient informat și, în chestiuni politice, o adevărată blasfemie. Cu toate acestea, este necesar să remarcăm expresia extrem de explicită și caracteristică de „anihilare”, ceea ce înseamnă că regele polonez a insistat nu doar pentru schimbarea încă imposibilă a dependenței bilaterale tributară a Moldovei, ci și pentru înlăturarea completă a hospodarului. Trebuie doar să ne amintim de personajul Władysław, regele care era numit în batjocură „Regele Fântânii”, pentru că a permis tot ceea ce i se cerea, pentru a fi sigur că în propria persoană nu și-a asumat nici o opoziție la exterminarea lui Bogdanowicz (Ştefan cel Mare – n. n.). Nu s-a opus, mai ales când Jan Olbracht a arătat că, după anihilare, va exista o ocazie de a-i asigura tronul Moldovei lui Sigismund, de care se îngrijea atât de mult, iar actualul prinț a susținut cu putere argumentele fratelui său. Am arătat deja cum înfrângerea planificată a moldovenilor a

fost legată de transferul Ordinului teuton în Podolia; mai auzim că nimeni nu a fost mai preocupat de acest plan negerman decât Frederic, margraf de Brandeburg, care s-a angajat să obțină aprobarea regelui roman și a alegătorilor germani în această privință. Prin urmare, nimănui nu-i va părea puțin probabil ca margraful prezent în Levoča, după ce a aflat despre planurile poloneze și l-a lăudat el însuși, a susținut combinaţia regelui polonez și a cumnatului său, la consiliul de familie. Baronii maghiari s-au comportat însă diferit. Nu aveau absolut nici un motiv să-și dorească distrugerea prințului moldovean, deși probabil erau dornici să schimbe Tratatul nefiresc de la Lubovla (Lublau, unde se stabilise împărţirea Moldovei între maghiari şi polonezi, maghiarii urmând să ia „Bucovina mare”, dintre Carpaţi şi Prut, iar polonezii, „Bucovina mică”, dintre Prut şi Nistru – n. n.) din 1412.

Dar, pentru a-i induce în eroare pe maghiari, cu privire la scopurile adevărate, puteau fi amânate una sau alta dintre „propuneri pentru termenii tratatului”, care, având în vedere gândurile ascunse ale familiei regale, nu au dus la o înțelegere, astfel încât „articolele trebuiau respinse în acest punct, cenzorul Miechowita, probabil, a pictat o relație complet adevărată”. În exterior, se pretindea că congresul s-a dovedit a fi inutil, în timp ce în inimile regilor proiectele pe care le întreprinseseră erau încă în vigoare și chiar întărite.

Nu este nimic de vorbit despre vreun secret față de turci. Faptul că la Levoča au fost discuţii și despre războiul cu turcii este dovedit nu numai de cronicarul nostru, dar este evident şi din legătura dintre dorința de cucerire a

Moldovei și poziția de apărare puternică împotriva otomanilor. Cucerirea Moldovei și-ar fi atins doar parțial scopul, dacă polonezii nu ar fi vrut să smulgă şi porturile basarabene din mâinile turcilor. Este imposibil să ne gândim măcar la prezentul și viitorul Ungariei, fără a ține cont de războiul împotriva turcilor, război care, în ciuda extinderii tratatelor, direct și indirect, îi îngrijora aproape constant pe maghiari. Nu au fost discutate intențiile războiului cu turcii la toate întâlnirile monarhilor creștini din acea vreme, oricând, oriunde și în orice scop au fost ținute? Cu cât mai mult s-au îngrijorat regii Ungariei și Poloniei, țările cele mai expuse potopului turcesc! Și nu era războiul împotriva necredincioșilor o frunză de smochin cu care a fost acoperită, înfrumusețată și ascunsă o politică esențial ilegală de întreaga lume, de polonezii înșiși, de unguri și, în principal, de ambele victime vizate, de la Ordin și de la voievodul Moldovei? Nu s-a sperat că războiul cu turcii va fi folosit pentru a câștiga simpatie și sprijin activ din partea Germaniei și a puterilor occidentale? Nu a fost deloc o minciună când au numit războiul cu turcii drept scop real, pentru că în întregul plan, în proiectul de cucerire a Moldovei și de mutare a Ordinului, războiul cu turcii a fost conceput ca sarcină finală. În această înțelegere, opinia publică nu rezonat deloc, atunci când s-a convins că războiul cu turcii a fost discutat la Congresul de la Levoča, şi când s-au auzit, mai târziu, voci că s-a încheiat un armistițiu de câțiva ani, opinia publică a concluzionat că a fost inutil. Această opinie a fost justificată de faptul că nici tratatele cu Ungaria, nici alte acte nu au ieșit la iveală, iar cei mai apropiați participanți ai congresului au rămas tăcuți.

Cu toate acestea, ar fi nedrept să susținem că războiul împotriva turcilor a fost doar o prefăcătură și o amăgire. Întregul curs al evenimentelor, care s-a dovedit ulterior a fi dovada că Ioan Albert se gândea să atace pozițiile otomane din Basarabia și să ia de la turci porturile Kilia și Akerman (Cetatea Albă), și poate chiar Kaffa. Întregul efort extraordinar al forțelor poloneze nu a vizat numai Moldova. Regele polonez a crezut că va pune mâna pe Moldova, printr-un atac violent şi printr-un asediu inteligent. Nu a vrut să avertizeze pe nimeni dinainte despre această cucerire, care, după el, nu era decât un scop secundar. Acesta a rămas propriul lui secret În același scop, trebuie să-și fi spus, nu trebuia să cucerească întreaga ţară, pentru că Ştefan Bogdanowicz avea prieteni şi printre polonezi. Se spunea în Polonia că până și Elisabeta, regina mamă, avea o părere atât de favorabilă despre el, încât nu ar fi permis nici o invazie a Moldovei în timpul vieții soțului ei.

De fapt, Ştefan a avut întotdeauna relații și mai îndrăznețe cu regele polonez decât cu cel maghiar, de la care îi primea, venituri serioase, înşelându-l asupra scopurile folosirii lui. Cu toate acestea, au existat polonezi care, ca și regina Elisabeta, împărtășeau credința că hospodarul era, până la urmă, un bastion protector împotriva turcilor și din acest motiv ar trebui nu numai să fie cruțat, ci chiar să fie sprijinit în desfăşurarea evenimentelor și, mai ales, să se abțină de la campanii împreună cu tătarii din Crimeea. Acei polonezi care au considerat necesar să nu piardă din vedere unirea temporar slăbită cu Lituania au ținut cont și de relațiile moldoveanului cu ţarul Ivan Vasilievici, care deveniseră mai strânse, ca urmare a înrudirii și a unității de

credință, și nu voiau să-l provoace pe Ivan, pentru că Alexandru avusese deja destul de lucru pentru a depăși dificultățile. În astfel de circumstanțe, s-ar putea să nu se fi știut nici măcar în Polonia că acțiunea armată era îndreptată împotriva lui Stefan. Dacă este de crezut sursa neclară a cronicarului Miechowita, chiar și cancelarul coroanei, episcopul Krzesław de Kurozwęki, care se bucura de marile favoruri ale regelui, habar nu avea despre ce soartă îl ameninţa pe voievod, după deliberările de la Levoča și după încheierea lor. Potrivit relatării din cronică, i-a fost trimisă voievodului o înștiințare despre intenția polonezilor de a ataca porturile basarabene și de a-i cere sprijinul, constând într-un marş liber al armatei prin ţara sa şi asigurarea proviziilor. Se pare că voievodul a fost de acord cu planul și a promis tot ajutorul posibil. Cu toate acestea, este imposibil de decis dacă a perceput complotul imediat sau dacă a aflat despre asta abia mai târziu, de la unguri. În orice caz, ulterior s-a dovedit că era bine pregătit și că nu a lăsat evenimentele să-l ia prin surprindere. Între timp, trimișii săi vizitau adesea curtea maghiară, în mod deschis.

Anii 1494-1497 pot fi caracterizați ca durată de pregătire pentru cel mai mare act din viața lui Jan Olbracht. Și deși știrile contemporane nu o ilustrează suficient, este ușor de recunoscut că toate evenimentele care au loc sunt legate de el. Pe de altă parte, ei ne amintesc de poziția, cu privire la proiectul de cucerire a Moldovei, de care nu ne-am ocupat încă. Dintre diferitele idei și principii generale, atribuite lui Jan Olbracht, nici una nu își dovedește tăria într-o asemenea măsură ca ideea de centralizare, în favoarea unității statului. El a luat acest principiu din politica

tatălui său. Și cu cât a încercat să-și consolideze poziția și puterea în cadrul democrației nobiliare, cu atât a urmărit mai mult slăbirea înaltei aristocrații, cu atât a vrut să elimine rămășițele provincialismului principatelor și a micilor autonomii. Cu cât Polonia a devenit mai slabă, ca urmare a separării Lituaniei, cu atât întregul ar fi trebuit să formeze un corp strâns și compact. Prinții din alte dinastii trebuiau să fie înfrânți sau înlăturați, dacă era posibil. Este adevărat că Moldova, chiar și atunci când hospodarul a jurat să se considere vasal al Coroanei Poloniei, a luat parte la fel de puțină la viața internă a Poloniei ca și Prusia de Est, al cărei conducător, Marele Maestru, era și vasal al Coroanei Poloniei. Dar se viza distrugerea acestui particularism nu numai în rândul conducătorilor, ci și în rândul vasalilor, prin alipirea Moldovei și Prusiei la Coroana polono-lituaniană, după înlăturarea stăpânilor și subordonarea ţărilor respective legilor constituției poloneze, ceea ce a constituit sarcina politicii centralizatoare, care, ca pe vremea lui Cazimir, a găsit o mai mare recunoaștere și sprijin în rândul tinerilor democrației nobiliare, decât în cler și în aristocrație. Prin urmare, mai există un motiv pentru păstrarea secretului acestor planuri de cucerire, cel puțin pentru cei mai apropiați de noi. Totuși, dacă deja pe vremea lui Casimir problema autoconservării dinastiei Jageloniene în fața rămășițelor încă existente ale familiei Piast impunea centralizarea și anihilarea autonomiei. Jan Olbracht a atras un stimulent mult mai puternic pentru a dezvolta această idee, din experienţa alegerii sale ca rege. La urma urmei, un prinț mazovian a îndrăznit să concureze cu el, un Jagiellon, și a reușit să influenţeze oameni precum arhiepiscopul de Gniezno, Rafał Leszczyński și alții, în așa măsură, încât decizia finală a trebuit să fie luată pe tăișul

sabiei. Prin urmare, Jan Olbracht a trebuit să se gândească la transformarea acestei situații, de-a lungul vieții. Așa că a trebuit să profite cu nerăbdare de orice ocazie pentru a scăpa de vreun piast; o asemenea oportunitate i s-a prezentat acum și, după toate probabilitățile, a fost și subiectul de discuție de la Levoča, deoarece îl privea oarecum şi pe Ladislaus, ca rege al Boemiei.

Poziția, din punct de vedere juridic, este, de asemenea, neclară, precum cea a moldovenilor în raport cu Coroanele poloneză și maghiară, iar între Coroanele poloneză și cea cehă, au deținut și principii de Oświęcim și Zator, în sens statal și juridic, ambele principate, părți nedespărțite ale Sileziei și Boemiei; în ciuda acestui fapt, prinții erau deja dependenți de Polonia, înainte de a renunța la pământurile lor. Având în vedere apropierea incertă a principatelor de capitala țării, insuportabilitatea unui astfel de stat s-a exprimat viu, mai ales când un război străin a lipsit neapărat de trupe Polonia Mică. Prin urmare, în epoca războiului prusac, în care Polonia avea resurse financiare destul de limitate, s-a convenit de bunăvoie să se aloce suma de 50.000 de ducați pentru cumpărarea Ducatului de Oświęcim, în 1457. Situația relațiilor interne cehe, după moarte a lui Ladysław Pogrobowiec și urcarea pe tron a „parvenitului" Jerzy Podiebrad", a fost de așa natură, încât nu a existat nici o teamă de opoziție din partea Coroanei cehe, împotriva achiziției…

Armata teutonă nu era numeroasă; doar „400 de oameni, cu cai". Deși polonezii au lăudat trupa și au estimat-o la 1.500 de oameni, au rugat Ordinul să ofere și mai mult. Bătrânul maestru, cu curtea înaintea lui, cavalerii

blindați de fier, în mantiile lor teutonice, au făcut o impresie semnificativă oriunde apăreau. Procesiunea a trecut prin Masovia și apoi s-a îndreptat spre traseul parcurs de armata Poloniei Mari. Episcopul de Płock le-a arătat prietenie ospitalieră cavalerilor, în timp ce Konrad, prințul Masoviei, a stat departe de ei, justificându-se prin afirmaţia că polonezii stau cu ochii pe ei. Paweł Grambecki, un om care a fost secretarul regretatului Janusz, Prinț al Masoviei, și după moartea sa s-a alăturat regelui, a fost numit de către rege ghid al armatei şi, drept urmare, a căpătat o reputație proastă în rândul autonomiștilor mazovieni. De altfel, nu s-a avut grijă de hrana și cazarea armatei teutone. Prin urmare, la 22 iunie, Marele Maestru a trimis prima plângere, în acest sens, printr-o scrisoare către rege, care se afla, atunci, în Gołogóry.

Jan Olbracht a răspuns că se considera obligat să hrănească armata teutonă, dacă scopul expediției era o chestiune internă (*res domestica*). Dar, din moment ce „chestia politică de atunci se referă la apărarea întregului creștinism”, chestiune pe care, indiferent de dificultăți și costuri, a preluat-o doar ca monarh catolic, Marele Maestru trebuie să se ocupe și de el însuși, iar cel amintit pentru pacea veșnică ar trebui, dacă este posibil, să ajute cu ardoare la desfășurarea ulterioară a „sfintei lucrări”. Această atitudine oarecum brutală l-a determinat pe Tieffen, la Biskupice, unde, la 2 iulie, s-a întâlnit cu armata Poloniei Mari, să ceară bani Prusiei. Întrucât în Biskupice a fost ciumă, au plecat de acolo prin Krasnystaw, Wąsławice, Rubieszów și Pasturzyn, până la Bełz; aici nu a izbutit decât cu greu să potolească certurile izbucnite între neamul lui și străinii sosiți în același timp; în cele din urmă,

pe 13 iulie, au ajuns la Lviv, unde orășenii i-au primit cu respect. După o odihnă de patru zile, tulburat din nou de cearta cu Dobrzyniaki, dar mângâiat de mai mult de o surpriză plăcută, marele maestru a pornit, când, în drum spre Ratno, a primit un ordin de la rege, de la Mogilnica, emis în 21 iulie, să meargă la Halych și acolo, după câteva zile de odihnă, să aștepte mai multe precizări. Înainte de Halych, germanii doreau să treacă Nistrul, pentru că era mai ușor să obțină hrană de cealaltă parte a râului; iar de vreme ce voievodul Stanisław Chodecz le-a interzis să facă acest lucru, s-au oprit acolo unde stăteau, și anume în moșia arhiepiscopului de Lviv, Jędrzej Róża, de unde nu puteau fi alungați, nici măcar prin șmecheria de a informa despre sosirea unei unităţi de turci.

Voievodul părea să primească ordine tare contradictorii; pe de o parte, nu a permis cavalerilor să treacă Nistrul, iar pe de altă parte, a vrut să-i scoată din moșiile arhiepiscopale. Acum, Marele Maestru, aflându-se aproape la granița Podoliei, a trebuit să-și amintească aceste planuri și măsuri pentru a muta cavalerii Ordinului de acolo. Gânduri foarte serioase au început să-i intre în minte. A decis să-l trimită pe comandantul Ostróda la rege. Comandantul și-a schimbat ușor instrucțiunile, pornind de la ideea că Marele Maestru, îndeplinind condițiile Păcii de la Toruń, a pornit în marș. Marele Maestru, conform ordinelor date de comandant regelui, din cauza problemelor creștinismului, participă la această expediție „ca prinț creștin”, ceea ce ar face și el, chiar dacă pacea veșnică nu ar exista. În momentul în care Moscova chinuia Livonia, el și-a părăsit țara și a făcut mari sacrificii, dar numai în credința că, cu o singură bătălie, se va împlini lucrarea

împotriva turcilor. Conform instrucțiunilor, comandantul urma să reamintească că Marele Maestru „în calitate de consilier al Coroanei” avea dreptul de a cere să fie admis în consiliul cu privire la expediție. Între timp, comandantul a vorbit și mai aspru, arătând din ce în ce mai clar speculațiile apărute: „Marele nostru stăpân și noi toți nu știm ce trebuie să facem și ce ar trebui să însemne acest marş greu; pentru că prințul și cel mai înalt consiliu al coroanei ar trebui să știe despre asta”.

Regele a văzut în această surpriză începutul dezvăluirii secretului său și a dat un răspuns evaziv. El a spus că, în duminica următoare (30 iulie), va ține o conferință cu fratele său Alexandru, iar apoi Marele Maestru va primi o rezoluție.

Această rezoluție a avut loc abia pe 8 august. Potrivit regelui, cavalerii teutoni trebuie să treacă Nistrul, lângă Halicz, și să-l urmeze pe malul stâng; Olbracht însuși și întreaga sa armată vor face o traversare lângă Michalice (Mikuliniec?), unde a fost datată scrisoarea. În armata germană se știa că Stanisław Chodecz obținuse acest regulament pentru că circula zvonul că turcii au ars Kolomyia și se îndreptau spre Halych. Fie că acest lucru era adevărat sau nu, în orice caz, cavalerii germani stăteau acum acolo unde întregul Ordin voia să-i vadă, ca grănicer în Podolia. Dar înainte ca scrisoarea regală să ajungă în mâinile marelui maestru, bătrânul domn s-a îmbolnăvit de diaree și i-a scăzut vederea.

Mânia, în armată, creștea enorm, slujitorii se plângeau, cavalerii erau furioși că regele îl trata pe marele

stăpân ca pe un „soldat spre dizgrația Ordinului”, așa că Cavalerii Teutoni au decis să-i spună voievodului de Lviv că vor merge împotriva turcilor și tătarilor, dar nu vor lupta împotriva altcuiva. Stanisław Chodecz s-a trezit în mare necaz și era gata să-i dea bolnavului Tieffen o cameră în castelul din Galiţia, dar credea că regele ar trebui să fie informat despre accidentul neașteptat și trist. El a recunoscut că întâlnirea regelui cu Marele Duce Alexandru nu a avut loc, pentru că fratele lui Olbracht ar fi purtat o mare bătălie cu tătarii. Apoi a descris lupta dintre polonezi și turci, de lângă Kołomyja, și a vorbit despre mesajul regelui francez către Ioan Albert, pe care l-a încurajat în lucrarea sa. Este clar că Stanisław Chodecz încă încerca să conserve legenda războiului turcesc. Anturajul marelui maestru nu a mai crezut-o și i-a sugerat domnului lor întoarcerea în Prusia, pe care bătrânul prinț a respins-o însă cu reticență. Totuși, nici cavalerii teutoni nu au considerat ca fiind benefică trecerea Nistrului, pentru că au aflat despre revoltele din armata poloneză, despre refuzurile de a trece dincolo de granițele țării, iar în această dispută, luând partea regelui, nu au doresc să cadă în ostilitate cu nobilimea. Dar era și imposibil să rămâi acolo, pentru că arhiepiscopul de Lviv a protestat împotriva poverii de cazare pe moșiile sale. În cele din urmă, voievodul de Chodecz a apărut cu informația că regele i-a permis marelui maestru să meargă la castelul din Galiţia sau în altă parte, pentru tratament.

Din moment ce Jan Tieffen i-a scris regelui că ar dori să fie transportat la Lvov, monarhul a fost de acord cu aceasta, într-o scrisoare din 15 august, „din lagărul de pe râul Niszawa”. Stanisław Chodecz și Paweł Grambecki și-

au folosit toate abilitățile persuasive pentru a-l ţine pe marele maestru în Halych sau în Ratnie – regele l-a autorizat pe Grambecki să facă asta – dar în zadar. Sub comanda lui Ostródei şi Ludwig von Saunsheim, cavalerii au trecut peste Nistru, spre Moldova, iar marele maestru, bolnav, împreună cu funcţionarii curţii, au plecat la Lviv. Pe drum, nemții au auzit, de la un „bătrân nobil”, după cum deja ghiciseră, că „regele formase această mulțime nenumărată de soldaţi nu numai împotriva turcilor, ci și pentru alungarea voievodului Moldovei.

La Lviv, marele maestru a fost cazat în casa fostei sale gazde și îngrijit cu grijă. Dar puterea lui era slabă. Cu trei zile înainte de moarte, a trebuit să audă vești de la guvernatorul său din Prusia, că trupele moscovite au invadat Livonia. În scrisorile sale pline de căldură, el i-a cerut regelui să-i lase pe cavaleri să se întoarcă în patria lor, unde a-i apăra pe cetăţeni de Moscova era atât datoria lor, cât și lucrarea lor sfântă. Acesta a fost ultimul lucru pe care Jan von Tieffen l-a putut face pentru Ordinul său. Pe 25 august a murit. Tabăra regală nu a vrut să creadă în boala maestrului teuton. Prin urmare, lui Paweł Grambecki i s-a ordonat să se convingă singur și, după recuperarea lui Tieffen, să-l aducă în Moldova. Ca și înainte, acest ghid și îngrijitor fusese dus la patul marelui maestru, așa că acum i s-a ordonat să se uite și la cadavru. Numai Nina Grambecki l-a informat pe rege despre moartea marelui maestru. În ciuda acestui fapt, el a rezistat însă ridicării cadavrului și a încercat să-l incite împotriva acestei dorințe pe consilierul din Lviv, bancherul de la tribunal, Seweryn Boner. Consilierul, episcopul de Przemyśl, clerul și poporul au rezistat acestui gând josnic, față de decedat. Din toate părțile s-au

scos la iveală diverse dovezi de respect, părtăşie şi sentimente evlavioase, deşi în timpul procesiunii s-a întâmplat, încă o dată, ca la Belz porţile să fie închise; dar, conform presupunerii Cavalerilor Teutoni, acestea au fost poate obstacole create de însuşi Grambecki, care dorea să-şi dea aere de persoană importantă.

Pe 22 septembrie, a plecat cortegiul funerar la Königsberg, unde o procesiune ceremonială l-a primit pe prinţul decedat şi l-a îngropat alături de predecesorii săi. Niciodată un om mai deschis la suflet, mai cordial şi mai cinstit decât Jan Tieffen nu a stat pe tronul marilor maeştri.

Când procesiunea cu cadavrul a trecut prin Lublin, prusacii au întâlnit – şi a fost în prima săptămână a lunii septembrie – contingentul mazovian, de câteva sute de oameni. Comandanţii au asigurat că prinţul Konrad le-a ordonat „să mărşăluiască încet şi să nu se grăbească”, ca să ajungă la timp, mai târziu, după cum relatează Miechowita, mazurii s-au alăturat prusacilor şi au stat „separat” de partea armatei, ca un corp de zbor. În orice caz, soarta lor a fost crudă şi doar câţiva s-au întors acasă. „După rănile lor, după caii lor, după bunurile lor se vedea cât de mult au suferit”. Liboryusz Naker, primul secretar al Marelui Maestru, nu a părăsit niciodată pe stăpânul său mai mult de o oră, cât a fost în Polonia, în timpul vieţii şi după moartea sa. Şi din moment ce era un om educat, inteligent şi experimentat, este corect să acordăm o oarecare atenţie părerii sale generale despre război. „Intenţia şi întreprinderea regelui, spune el, după părerea generală a propriului popor, a fost să-l alunge pe Ştefan, voievodul Moldovei, şi să-l plaseze pe fratele domnitorului, Sigismund, pe tronul Mol-

dovei”. În alt loc, secretarul de stat prusac declară, spre regretul generațiilor viitoare, că omite descrierea evenimentelor din Moldova, dar dorește totuși să pună o copie a mesajului lui Albert, către fratele său, regele Ungariei, iar „gândurile regelui vor fi înțelese din ea”. Din păcate, această copie nu a fost încă găsită, ceea ce ar arunca deja multă lumină asupra unuia dintre cele mai întunecate puncte ale întregului război.

De menționat și pachetul de dosare păstrat, care, deși nu oferă nici o dovadă a evenimentelor, totuși facilitează stabilirea direcției și a datelor marșului, cel puțin pentru armata Poloniei Mari. Acestea sunt evidențele unei instanțe militare, care, ca de obicei, a continuat activitățile instanțelor locale și, parcă, și-a luat jurisdicția cu ea pe drum. Potrivit mărturiei lor, polonii mari au pornit, la 24 mai, iar la 3 iulie au ajuns lângă Lublin, pe 3 august la Czyrwone din Podolia, de unde cortegiul s-a întors spre Moldova, în loc de Basarabia. Apoi drumul ducea prin Sniatyn (14 august), Prut (18 august) și Siret (8 septembrie). Armata a fost staționată lângă Suceava, în perioada 25 septembrie – 16 octombrie. Pe 22 și 23 octombrie, armata era încă pe râul Siret, iar pe 2 noiembrie, după dezastru, s-a întors la Śniatyn.

Toate aceste relatări arată unei persoane fără prejudecăți că voievodul moldovean e posibil să nu fi înțeles pe deplin intriga regelui Ioan Albert, dar el i-a urmărit mișcările cu cea mai mare neîncredere, în timp ce lucra în permanență la pregătirea apărării. Nu și-a pus aliații împotriva polonezilor încă de la început. Această împrejurare poate fi explicată nu numai prin tactica sa magistrală, ci și

prin faptul că nu a putut prelua controlul asupra celei mai importante părți a aliaților săi, și anume pe unguri, înainte ca prezența inamicului la porțile Sucevei să ofere dovezi de nerefuzat că polonezii voiau să cucerească Moldova. Nimeni nu va crede legenda, fabulată de cenzorul lui Miechowita, despre legația maghiară, care apare lângă Suceava, ca *deus ex machina*. Este chiar invers! Mai degrabă, ungurii și-au trimis trupele în sprijinul moldovenilor. Dar această asistență nu poate fi înțeleasă, în sensul că nu a fost decisă de factori de stat corespunzători și competenți din Ungaria.

Despre turcii din serviciul lui Ştefan, Miechowita spune ca au fost „angajaţi cu plată", dar nu acelaşi lucru spune despre unguri, secui si wolohi (munteni), care au intrat în teren la ordinul autorității competente. Căci regele Władysław stătea în Boemia, atunci când a fost convocată o răscoală populară în Polonia. Stefan Zapolya, vechiul duşman al lui Olbracht, a domnit cu mai mulţi senatori. Zapolya avea de mult în minte ideea detronării dinastiei Jagiellon din Ungaria și uzurparea tronului în favoarea fiului său. În orice caz, după ce a obținut un salvconduct, înainte de a pleca la Levoča, Zapolya era unul dintre acei oameni cărora, după expresia cenzorului, „nu li s-a încredințat secretul, până la urmă, era în interesul ușor de înțeles al Ungariei" ca armele poloneze să nu zdrobească pe prințul care avea, de fapt, partea de răsărit a țării, care era o barieră împotriva turcilor și a tătarilor, și pentru aceasta a încasat ajutoare băneşti anuale de la unguri.

Cu cât lui Zápolya i-a devenit mai evident, după ce a primit vestea de la Suceava, că regele Władysław, din

dragoste pentru fratele său și pentru patria sa, a acceptat cu nesăbuință planurile lui Olbracht, cu atât a considerat mai necesar să încalce acordul jagiellon și să ofere ajutor voievodului. Dacă am avea relatări cu adevărat exacte despre turbulentul, dar în cele din urmă inutil seim, din ziua Sf. Martin din 1497, unde nobilimea condusă de Jan Zápolya, s-a opus partidului de la curte și aristocrației clericale superioare, am afla fără îndoială că problema înclinațiilor regelui Władysław a venit odată cu alte beneficiile politice. Dar victoria care a scăpat, în acel moment, a fost câștigată de nobilimea comitatului la seimul din 1498. Și cine știe, poate că nu a fost ajutată în acest sens de faptul că regele a fost nevoit să-și coboare tonul considerabil. Ungurii credeau că, în urma evenimentelor din 1497, au rămas cu Polonia la nivelul unui adevărat război în conformitate cu dreptul popoarelor. Nimic nu poate servi drept dovadă în acest sens mai mult decât observația că o pace a fost încheiată cu Polonia, în vara anului 1498, nu un tratat de alianță, ci o pace, care avea scopul de a restabili „o prietenie tulburată de ambele părți”.

Cu toate acestea, ambele părți au fost dispuse să încheie această pace, în principal din cauza evenimentelor nefericite din primăvara anului 1498. Pentru că iarna anilor 1497-1498 nu a făcut decât să-l oprească pe hospodarul Ştefan, hotărât să se răzbune sângeros pe polonezi. Acum, profitând de politica înșelătoare a lui Ioan Albert, voievodul a reușit să convingă şi curtea sultanului să creadă că expediția de anul trecut era împotriva turcilor, nu împotriva lui. Pentru a se răzbuna pe polonezi, padișul i-a ordonat lui Malkocz-Oglu-Balybej să treacă, cu 40.000 de oameni, peste Dunăre, spre Moldova.

Voievodul era conducătorul armatei în propria sa țară. La hotarele Moldovei, a fost nevoie să se treacă Nistrul. Un pod a fost aruncat peste sloiuri de gheață; beiul a invadat ţinuturile creştine cu trei trupe. Cei doi fii ai lui Malkocz au comandat trupele din față și din spate. Prima cetate, pe care turcii au întâlnit-o, a fost Czarnków, situată pe malul râului. Podul a fost distrus de lovituri de tun, iar fortificațiile ridicate pentru a o proteja au fost luate cu asalt, garnizoana a fost înfrântă, iar comandantul a fost rănit. Pe câmpia întinsă, care se deschidea acum în faţa turcilor, era un mare lac, „ca o mare" (acum uscată. pe malul ei se întindeau mai multe orașe); cea mai mare dintre ele, înconjurată complet de apă, era legată de coastă doar printr-un pod. Turcii au găsit un pod în pădure. Când au atacat, au luat cetatea, iar orașul construit din lemn, precum și alte orașe de pe malul lacului, au fost prefăcute în moloz şi cenuşă. Apoi, prin Gologóry și Glinany, care au fost jefuite și arse, au ajuns în orașul Lviv, înconjurat de „grădini și plantații"; aici regele avea un frumos palat cu „chioșcuri", o cetate distrusă de foc; o „populație, iubitoare de dreptatea", ucisă și o bogăție enormă furată.

Sandomierz, întâlnit în următorul marș, a fost, de asemenea, înconjurat de grădini și plantații. Turcii au atacat pe apărătorii podului, au ars turnul și i-au înrobit pe locuitori. Cumva, seara, turcii s-au apropiat de Radom; iar orașul s-a apărat cu curaj, iar turcii au rămas sub zidurile lui peste noapte și au trimis, prin ţinut, detașamente separate la prădare. Fiul mai mic al lui Malkocz-Oglu a capturat Brest-Litovsk, a cuprins orașul și s-a întors, trei zile mai târziu; iar al doilea fiu, peste o zi, a venit la comandantul care îi aştepta pe amândoi, cu mare pradă. De acolo turcii,

s-au mutat în districte mai bogate și mai populate. Corpul principal a rămas pe loc, în timp ce grupurile mai mici au început să jefuiască. „Voievodul Hassan a ars 700 de case, împreună cu locuitorii celor mai sărace; i-a răpit pe cei mai bogați, ca prizonieri. La întoarcere, turcii au trecut un râu mare (Vistula?) și, după câteva zile, au dat de un dușman care îi aștepta într-o vale îngustă, dar l-au învins cu mari pierderi.

După bătălie, Mustafa a ordonat ca 500 de călăreți să exploreze zona. De două ori, în zilele următoare, creștinii au luptat împotriva turcilor, dar nu au oprit incursiunea lor spre Przemyśl. Apărătorii podului, 1.500 de oameni, au fost înfrânți, podul a fost zdrobit, orașul a fost jefuit și devastat, și mai ales bogata biserică a fost dezbrăcată de statuile ei, turnate în aur și argint și împodobită cu pietre prețioase. Turcii s-au retras, apoi, și s-au mutat în porturile Kilia și Akerman, unde au dat o cincime din pradă sultanului. Cu toate aceste bogăţii, războinicii s-au întors în cetăţile lor.

Acesta este decontul turcesc. Miechowita îl include, în descrieri mici, dar printre lucrurile importante ale acelei perioade. Potrivit acestuia, aceștia nu erau doar turci care „au invadat inițial țara, ci și oamenii din Moldova, care li s-au alăturat. Drumurile și câmpurile erau acoperite de oameni uciși. Toate orașele din munți și de pe câmpia din jurul Lviv și Przemyśl, au fost jefuite, distruse și arse După ce au stat ceva timp, în Lviv, vrăjmaşii, încărcați cu pradă, ar fi vrut să scape, căci nu le era frică de rege, deşi speranța polonezilor a fost pusă în el… Este adevărat că, după sosirea tătarilor, regele Jan Olbracht a înfiinţat, din

nou, o miliție populară. A scos armata din Cracovia, pe 7 august, dar, în afară de a spera că nu au fost distruse toate moşiile din jurul Sandomierz, nu a făcut altceva. Deci, miliţiile s-au dizolvat din nou. Totuși, de îndată ce țara a fost eliberată de tătari, turcii au atacat din nou, în noiembrie. Invadatorii au devastat, fără obstacole, toate pământurile situate pe versanții munților, de lângă Halych și Sambor. De data aceasta, necredincioșii nu au reușit să scape nepedepsiți. Înghețurile şi zăpezile care se apropiau au subțiat îngrozitor rândurile inamice. Aproximativ 40.000 de oameni și cai urmau să fie uciși, iar restul, peste 20.000, după ce au provocat pagube mari, au fost alungați…

Ştefan avea tot dreptul să fie mulţumit de succesul său. Este ușor de înțeles, deci, de ce, în rândurile poporului moldovenesc, există o legendă, în care se spune că, în ziua bătăliei din Bucovina, Sfântul Dimitrie, în armură strălucitoare, li s-a arătat voievodului și războinicilor săi, pentru a-i încuraja în luptă și pentru a-i încuraja, iar Ştefan i-a închinat Sfântului Dimitrie, după aceea, biserica care stă în fața palatului domnesc din Suceava”[298].

1497, Tadeusz Korzon: **„**Acum vin evenimentele mari, de epocă, precum cucerirea Constantinopolului, în 1453, și cetăţii Kaffa, în 1475, de către Muhammad al II-lea, Belgorod (Cetatea Albă, Akerman) și Kilja, în 1484, de către Bayezid. Moldova devine și mai importantă pentru Polonia, ca principală rută către porturile de la Marea Neagră și ca teatru de război cu turcii. Avea o poziţie excelentă

---

[298] Caro, Jakob Dr., *Dzieje Polski,* Tom VI, Warszawa 1900, pp. 145-169, 194

și de lungă durată. A fost fiul lui Bogdan, Ștefan al III-lea cel Mare 1457-1504, un războinic strălucit, un administrator neîntrecut, un diplomat perspicace și plin de resurse, periculos pentru dușmanii și supușii săi cu energia sa neclintită, cu cruzimea barbară și promptitudinea de decizie. În mijlocul primejdiilor din ce în ce mai mari din jurul lui, s-a legat cu jurământ de credință nu cu unul, ci cu toți cei trei vecini și i-a învins pe toți, ori de câte ori a putut: așa că a comunicat și cu Polonia, mai întâi în 1459, solicitând reținerea rivalului învins, Petru al III-lea Aaron; în 1462, la 2 martie, i-a adus pentru prima dată un omagiu lui Cazimir IV Jagiellon, iar în 1485, din nou, la Kołomyja, în prezența tuturor demnitarilor săi, ţara lui așteptând rezultatul, adică acordarea de ajutor împotriva turcilor, asupra cărora, cu mulți ani în urmă, la 4 ianuarie 1475, Ştefan câștigase o victorie atât de mare, atât de mare între lacul Rakowiec (Racova) și râul Berład (Bârlad), încât Długosz l-a numit cel mai demn comandant al comandamentului suprem pentru o expediție generală a popoarelor creștine, anunțată de papi. Însă promisiunile regelui Cazimir s-au dovedit a fi şubrede, pentru că a oferit doar un ajutor, o singură dată, cu o armată de curteni de 3.000 de oameni, condusă de Jan Karnkowski, pentru a-i învinge pe cei doi rivali și pentru a curăța Moldova de trupele turcești jefuitoare. Câștigul din actul de smerenie supusă, arătat întregii armate poloneze de lângă Kołomyja, prin dărâmarea pereţilor cortului regal, a fost prea mic, mai ales când regele Cazimir, fără să fi recâștigat Akerman (Cetatea Albă), în 1487, a încheiat înțelegeri, în 1489, pentru o pace cu Sultan Bayezid pe timp de doi ani. Ofensat de aceasta, Ștefan a cerut, în 1490, ca Pokuţia să-i fie predată lui însuși, pentru un împrumut neplătit, de la Alexandru I, a organizat atacuri de pradă

asupra Ruteniei, Pokuţiei și ţinutul Biacław al Lituaniei, a devenit dușman al regelui Cazimir, nu a mai adus un omagiu nici succesorului său, ci a plătit tribut sultanului și a început să comunice cu domnii maghiari. Deja, în 1482, a devenit rudă cu ţarul Moscovei, Ivan al III-lea, pentru că și-a dat fiica în căsătorie fiului său. Białogród sau Akerman (Cetatea Albă) era un loc extrem de important și necesar pentru statul jagelonian, „poarta către Polonia, Rutenia și Tartaria", după spusele celui de-al 7-lea cuceritor, sultanul Bayezid. La urma urmei, cerealele din câmpurile fertile din Podolia și Ucraina au fost trimise astfel pe Marea Neagră și Mediterană; de la cuceririle turcești, tot comerțul european pe aceste mări a încetat, iar grămezile de grâu, așezate pe câmpurile agricole ale nobililor și prinților, au putrezit, din lipsa cumpărătorilor locali. Nu este de mirare că cei trei fii ai lui Casimir al IV-lea Jagiellon, care domneau în Polonia, Lituania și Ungaria, discutau despre modalități de redobândire a accesului la Marea Neagră și că se pare că au decis să-l stabilească pe al patrulea frate, Sigismund, care nu conducea nimic atunci, pe tronul Moldovei; că au ascultat de bunăvoie sfaturile umanistului Callimah despre posibilitatea alungării turcilor în Asia, cu forțele combinate ale domnilor creștini.

Regele John Olbracht s-a dovedit a fi cel mai imprudent, după ce dobândise deja laurii învingătorilor prin victoria asupra tătarilor, obţinută, în 1487, la Kopestrzyń. Pentru a trezi și a conduce toate forțele armate ale regatului său în luptă, a mituit nobilimea cu privilegii de epocă, la Seimul din 1496. Unul dintre frați, Alexandru, urma să-l sprijine cu o expediție simultană, din Lituania, la Nistru,

iar celălalt, Władysław, cedând domnilor maghiari, a refuzat să participe la război”[299].

„Armata comună din 1497 acoperea întreg Imperiul Polonez, Polonia Mică, Rusia, Mazovia, care era loială principelui Konrad, și Prusia teutonă, de unde Marele Maestru Jan von Tieffen și-a condus personal micul său detașament, pentru a-și îndeplini atribuțiile de vasal. A fost cea mai mare forță dintre toate forțele armate pe care Coroana poloneză ar fi putut-o desfășura până acum, estimată, aproape unanim, în surse, la 80.000 de războinici și aproximativ 40.000 de servitori; materialul rulant urma să fie format din 20.000 sau chiar 30.000 de care, această din urmă sumă fiind pusă sub semnul întrebării de către militarii de astăzi, deoarece 8.000 de care ar fi suficiente pentru 80.000 de militari; dar prima sumă ar trebui considerată posibilă, atunci când luăm în calcul că a fost necesară cantitate extraordinară de hrană, atunci când ne-am aventurat într-o țară slab populată. De asemenea, au fost transportate mașini de asediu și artilerie, inclusiv două tunuri uriașe. Numărul armatei lituaniene de la Bracław nu ne este cunoscut; doar câteva mii de cavalerişti au ajuns la Cernăuți, în timpul retragerii. Cavalerii teutoni au intrat în teatrul de război cu câteva sute de cai, când Marele Maestru a murit la Lwow, înainte ca armata să intre în granițele Moldovei.

Regele a ajuns la Lwow în jurul datei de 26 iunie, dar a găsit în tabără doar trupe rusești și din Polonia Mică;

[299] Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce,* Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 194-196

aşteptându-i pe ceilalţi, s-a îndreptat foarte încet spre graniţă. A făcut o mare trecere în revistă a întregii sale forțe abia la mijlocul lunii august și a traversat Nistrul, lângă Michalchen (Mihalcea) și a convocat un consiliu de război. Aflăm despre distribuția obișnuită a sarcinilor, dar nu avem instrucțiuni clare despre organizarea comenzii. Aflăm, de la Wapowski că Jan Trnka sau Tirnka a fost numit hatman (omnium copiarum dux, campiductor generalis), dar, cu toate acestea, s-a bucurat de puțină autoritate, dacă planul său de a mărșălui spre Khotyn (Hotin) a fost respins de consiliul militar. Regele a fost de acord cu opinia majoritară: mersul la Suceava (Suczawę).

Această decizie, pusă în practică imediat, printr-un marș spre sud, spre Śniatyń și Kocman (Coţman), a dezvăluit secretul fraților Jagiellon, care fusese păstrat cu grijă până acum, ascuns de Ştefan. S-ar fi putut ghici că nu se îndreptau spre Akerman, când se îndepărtau de Nistru, treceau Prutul (probabil lângă Seloniewo sau Zeleneu) şi se apropiau de râul Siret. În cele din urmă, ultima îndoială a dispărut, atunci când logofătul moldovean (cancelarul), Ioan Tăutul și vistiernicul Isaia, care au fost trimiși să se intereseze, nu au primit un răspuns liniștitor de la John Olbracht, ci au fost trimiși înapoi la Lwow, în lanțuri.

Ştefan cel Mare nu s-a lăsat luat prin surprindere: a întărit Suceava şi a aprovizionat-o cu hrană, rămânând acolo până pe 27 august, când a dat o fugă la Cernăuți și a trimis raiduri puternice la Szypienica (Şipeniţ). Ocupând o poziție strategică în Roman, la gura de vărsare a râului Moldava în Siret, el și-a concentrat în principal forțele aici, pe care polonezii le-au estimat la 40.000, în timp ce ro-

mânii declarau în general că sunt de opt ori mai slabi decât polonezii. Ei au fost, fără îndoială, mai slabi ca număr, dar nu într-o asemenea proporție și nici din punct de vedere al valorii în luptă, pentru că, de-a lungul a 40 de ani, Ștefan a introdus nu numai cavalerismul, ci și țăranii și păstorii intrau în serviciul militar, pedepsind cu moarte cruntă pe oricine nu o făcea, cu sabie, arc, săgeți sau măcar coase, iar pe lângă propriile trupe generale, a primit trupe din Transilvania, sub comanda lui Bartolomeu Dragfy, de la hospodarul Munteniei și de la sultan.

Armata poloneză a înaintat încet, fiindu-i greu să obțină hrană, prin jafuri, pe parcurs; a ajuns la Suceava pe 24 septembrie, a înconjurat-o cu patru tabere și a început să bombardeze cetatea pe 26 septembrie. Două tunuri, dintre care unul era tras de 40 de cai, iar celălalt de 50 de cai, au făcut o breșă, dar vlahii au umplut cu viteză fiecare gaură cu pământ sau fascine. Au fost atacurile bine plănuite? Nu ştim. Auzim doar despre acțiunile ofensive ale lui Ștefan, despre înaintarea trupelor sale în taberele poloneze, despre înfrângerea podgheazurilor, lângă Neamț, în pădurea Braniște, și despre spânzurarea şi schingiuirea prizonierilor. Asediatorii au devenit, curând, asediați. Deodată, a sosit o solie maghiară, care i-a cerut regelui Jan Albert să părăsească Moldova, sub amenințarea războiului; era slăbit şi dezamăgit, după ce sperase într-o revoltă boierească împotriva lui Ștefan; slăbit de febră, a acceptat un armistițiu, până la încheierea păcii, și a dat ordin de retragere. Închiderea taberelor s-a făcut între zilele 19-22 octombrie. Oştenii Poloniei Mari au pornit primii, formând prima coloană, iar a doua zi au plecat cavaleria curții și trăsurile regale; alături de ei erau regele însuși și fratele

său, Sigismund; în a treia coloană se aflau nobilimea din Rutenia și din Polonia Mică, iar în cele din urmă, în a patra coloană, erau plebeii.

În timpul acestui marș de întoarcere, la 26 octombrie 1497, a avut loc înfrângerea din Bucovina, comemorată cu proverbul „Nobilimea a dispărut sub regele Albert”, și împletită cu basme absurde, născocite pentru a întări puterea regelui, și în conformitate cu sfaturile perverse ale lui Callimachus, care a fost dovedite de istoricii de mai târziu ca fiind false. O examinare a orașului Suceava, efectuată minuțios de E. Fischer, rotmistru al jandarmeriei austriece, în 1902, a explicat cursul catastrofei misterioase, iar comportamentul ulterior al lui Ștefan a scos la iveală impulsurile sale răzbunătoare. Detaliile extrase din surse conferă faptelor o formă clară și anume:

Valea râului Siret a însemnat cel mai vechi drum existent, ducând prin Styrcze (Stârce) și Solobodzia, prin câmpuri, iar prin Dymka, Mihucheni, Dumbrawa, la codrii de fag ai Cozminului (Koźmiński) până la Czernowiec (Cernăuţi). Prima coloană, cu ostaşi din Polonia Mare, a trecut cu succes și nu a suferit pierderi; alte trei s-au așezat, pentru noaptea de 25 octombrie, lângă șoseaua de lângă Hłyboka, unde numele satului Walowia (valeva) ne amintește de fortificarea taberei poloneze cu metereze sau care. Când regele, bolnav, a intrat sau, mai bine, zis s-a dus în pădure, într-o trăsură, în zorii zilei de 26 octombrie, o ambuscadă era deja pregătită, pentru că țăranii moldoveni dărâmaseră mulți copaci, iar cavaleria trecuse spre partea finală a drumului și forța principală a lui Ștefan, împreună cu trupele aliate turcești, muntenești și transilvănene au

apărut dincolo de ultimele două coloane poloneze, care se deplasaseră din tabără în același timp, fără steaguri, fără lăncii în mâini, fără armuri pe piept, crezându-se în siguranță, în baza armistițiului încheiat. Fischer ghicește corect că nu toată lumea a plecat la timp, pentru a urma această rută, deoarece un număr atât de mare de oameni și care au avut nevoie de aproximativ 6 ore pentru a finaliza marşul. Și Ștefan a vrut să profite de un asemenea moment, rupând armistițiul. Atacul neașteptat a provocat o confuzie enormă: căpitanii nu și-au putut concentra unitățile, cavalerii s-au urcat cu greu pe cai, mulți dintre ei şi-au pierdut armele. Mai întâi au fugit slujitorii, apoi soldații mercenari și, în cele din urmă, nobilimea rusă, cracoviană și sandomierziană, după încercări nereușite de luptă, s-au împrăștiat dezordonat sau s-au înghesuit înapoi în tabără. Vlahii au răsturnat căruțele și au tocat oameni adunați, înghesuiţi şi neînarmați. Teribilul masacru a fost întrerupt de cavaleria curții, trimisă, din pădure, de rege, sub coman-da lui Jan Tęczyński, voievodul Cracoviei: în sunete de trâmbițe și în vuiet de tobe, ei au dat buzna peste atacatori și i-a gonit dincolo de râul Siret. Dar Jan Tęczyński, mergând prea departe, și-a pierdut calul în râu și a fost capturat de turci. Între timp, regele se deplasa, prin valea Dumbrawa, printr-un defileu îngust, numit și astăzi Drumul Sârbului printre oameni, spre satul Koźminowi (Cozminul), care nu mai există astăzi. Aici, la vărsarea râului Niewolnica în Derelui, pe marginea de nord-est a râului Bucovina, a înființat o tabără. Supraviețuitorii l-au urmat, inclusiv mulți cavaleri excelenți, aflaţi în luptă împotriva țărănimii moldovenești, care îi pândise. Când au ieșit din pădure și au intrat în câmp, vântul le-a bătut în ochi, însem-nând o nouă amenințare, iar iarba incendiată de inamic, în noaptea de 26

spre 27 octombrie, pârjolea totul. A fost necesar să se cosească o fâșie destul de largă, în fața taberei, pentru a împiedica focul să ajungă la corturi.

A doua zi, în 27 octombrie, regele a rânduit și a inspectat armata sa. S-a aflat atunci că Jan Tęczyński, Piotr Próchnicki, Jan Odrowąż din Sprowa, Gargowski și Prochowski au fost luați prizonieri; iar cei căzuți au fost Mikołaj Tęczyński, voievodul rus, Gabrjel din Marowiec, doi frați Grot, Humieniecki și Andrzej Murdelio Młodowski. Nu au fost numărați prizonieri nu mai puțin distinși, din nobilime sau dintre plebei.

La 28 octombrie, armata era staționată la Cernăuți, dar a fost atât de speriată încât a început să se revolte, când a auzit că se apropie o forță uriașă inamică. Au fost liniștiți doar de rege, care vizita tabăra, și de prințul Sigismund, cu discursuri. Zvonul ar fi putut fi un ecou al atacului celor 3.000 de valahi asupra celor 600 de mazurieni, care se grăbeau, din Sniatyn, în ajutorul regelui. În ziua aceea, vornicul de gloată Boldur venea în întâmpinarea lor, iar a doua zi, în dimineața de 29 octombrie, pe râul Prut, lângă Szypienica (Şepeniţ) sau, mai bine zis, lângă Lenkoutz (Lencăuţi), i-a înconjurat și le-a tăiat calea. Întreaga armată a apărut, tot pe Prut, lângă Cernăuți, în aceeași zi de 29 octombrie și a fost atacată de armata lui Ștefan, dar a luptat cu curaj, pentru că și-a împrospătat spiritul și și-a întărit forțele prin punerea armatei sub comanda lui Stanisław Petrowicz, mareșalul Ducatului Lituaniei, trimis de prinţul Alexandru. Afirmaţiile din cronicile Țării Românești a Moldovei, cum că armata poloneză ar fi fost complet distrusă, nu merită să fie crezute. Regele s-a întors, prin

Śniatyń, la Lviv, unde a rămas până când boala sa a fost vindecată; Ştefan a stat la Suceava până la jumătatea lunii decembrie, când a recompensat armata în tabăra de la Hârlău. Acesta a fost sfârșitul aventurii fatidice a lui Jan Olbracht”[300].

Dar în 1498, Polonia i-a văzut pentru prima dată pe turcii în granițele sale; chiar la scurt timp după ei, în iunie, a apărut Ștefan. În mijlocul jafurilor nepedepsite și devastării Ruteniei Roșii, a reușit să captureze Trembowdi și să ucidă întreaga populație, să stocheze tribut de la Luczaezu și să ardă Podhajce, zona din jurul Palczei, cu mult pradă și numeroși prizonieri, a condus la Suceava sfârşitul lunii iulie (Cf. § 10 g. Pacea s-a încheiat cu el prin mijlocirea maghiară la Cracovia la 7 aprilie 1499. Regele îl numeşte „prietenul său44, nu slujitorul sau vasalul”.

1498, Pap, József: „Până la sfârșitul secolului al XV-lea, Castelul Huszt a fost deținut de rege și de regina Beatrix, dar, în 1498, tratativele au început deja între Ulaszló al II-lea și complicii săi, care erau favorizați și de regina Beatrix, şi a revenit familiei Perényis. Gábor și István, cei doi fii ai marelui portar János Perényi, au stăpânit ţinutul, scopul lor principal fiind capturarea castelului Huszt. Dar, la fel ca strămoșii Drágffyak, au făcut și ei ocoluri. În 1498, ei au încheiat doar un acord cu Ulászló al II-lea, donând 2.000 de bucăți de sare gemă lui Gábor și István Perényi în fie-care an, prin medierea Camerei din Viena, cu condiția ca locuitorilor din Huszt, Técsö, Löss-

[300] Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce,* Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 196-200

zumező, Sziget și Viski să li se acorde scutire de vamă perpetuă pentru persoanele lor, mărfuri, trăsuri și cai, la vama Tekeház”[301].

1499, Alexander Jablonowski: În 1499, din Hârlău (Herlow), „Ştefan, palatin al Moldovei, declară că, prin sprijinul lui Vladislav, rege al Ungariei, a încheiat cu Ioan Albert, regele Poloniei, după vătămări reciproce, o pace perpetuă cu sus-zisul rege al Poloniei, şi cu Alexandru şi Sigismund, fraţii lui. Ei se vor informa reciproc despre prietenii lor comuni şi el, Ştefan, va oferi pace regatului, atât el, cât și fiul său Bogdan. Când regele Ungariei şi al Poloniei, vor dori să treacă, prin Basarabia, spre gurile Dunării, împotriva Turciei, va fi şi el obligat în persoană să-i urmeze şi să-i ocrotească. Să fie securitate pentru negustorii din Moldova şi să se facă dreptate pentru pierderile suferite. Dată în Hârlău, înainte de sărbătoarea Sf. Margareta, în 1499”[302].

În 15 aprilie 1499, la Krakowia, a fost „încheiat un act al legământ între regele Ioan Albert și voievodul Țării românești (wołoskim) a Moldovei, Ștefan”, prin care „Ștefan și fiii săi, și fiii fiilor lor, și supușii lor, trebuie să fie prieteni prietenilor noștri… și dușmani dușmanilor noștri” (pp. 34-39).

Legaţia voievodului Ştefan, din 1499, la ţarul Ivan Vasilevici al Moscovei, în chestiunea medierii împăcării cu ginerele ţarului, prinţul lituanian Alexandru, pentru a-l

[301] Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, p. 52
[302] Jablonowski, pp. 13, 14

atrage într-o alianță generală împotriva păgânilor (pp. 75, 76).

1501, Enea Silviu Piccolomini: „**Valahia** este o regiune foarte vastă, care, începând de la hotarele Transilvaniei, se întinde până la Marea Neagră… Acest pământ a fost locuit odinioară de geţi, care l-au pus pe fugă ruşinoasă pe Darius, fiul lui Histaspe, şi au pricinuit multe înfrângeri Traciei. În cele din urmă au fost subjugaţi şi zdrobiţi de forţele romane. Şi a fost dusă acolo o colonie de romani, care să-i ţină în frâu pe Daci, sub conducerea unui oarecare Flaccus, după care a fost numită Flacchia. Apoi, după o lungi bucată de timp, alterându-se numele, aşa cum se întâmplă, a fost numită Valahia, **în loc de flacci locuitorii au fost numiţi valahi**. Acest popor, până acum are un grai roman, deşi schimbat în mare parte şi abia putând fi înţeles de un om din Italia”[303].

1502, Felix Petančić: „După Sibiu, urmează Corona sau Brasov, ultimul oraş al Transilvaniei, alăturat munţilor care despart această provincie de **Valahia Mare** sau Dacia. De aici, în ziua a treia ajungi la Târgovişte, capitala românilor şi resedinţă osebită a domnilor, făcută inaccesibilă nu prin ziduri sau încinsă de întărituri, ci prin şanţuri, val şi metereze întărite pe dinafară doar cu pari ascuţiţi şi este aşezată între mlaştini care o închid, cu păduri mocirloase şi bălţi, aşa că aproape toată regiunea de jur-împrejur este de netrecut. Aceasta este provincia numită Dacia de către antici, colonie a romanilor, din care cauză băştinaşii ei şi în vremea noastră se folosesc pretutindeni de graiul

---

[303] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 472

latin. **Acest neam este primitiv, crud, aplecat spre ghicit şi spre prevestiri, ahtiat întotdeauna de jaf şi pradă**”[304].

1502, Alexander Jablonowski: Solia din 1502 a voievodului Ştefan la Regele Alexandru al Poloniei, cu privire la Pocuţia (pp. 79-83).

1502, decembrie 7, Matteo Muriano: „Pricina pentru care nu am scris mai devreme Înălţimii Voastre (Dogele Veneţiei) a fost boala grea, de care am suferit, din prima zi din august, de când am ajuns în Moldova, şi în tot cursul lunii lui octombrie trecut. În ciuda acestei boli grele, totuşi m-am înfăţişat, în ziua de 22 august, **acestui domn vestit, ducele Ştefan**, şi am îndeplinit slujba unui credincios slujitor al Serenităţii Voastre, cu acele cuvinte ce se cuvin faţă de **un domn atât de mare** cum este acesta; m-a salutat foarte binevoitor, cu dovezi şi cuvinte foarte prieteneşti, printre care mi-a spus: „Eu nu am vrut să aduc un medic din nici o parte a lumii, decât de la prietenii mei, de care sunt sigur că mă iubesc”, şi chiar mi spuse: „Eu sunt înconjurat de duşmani, din toate părţile, şi am purtat 36 de lupte, de când sunt domnul acestei ţări, dintre care am fost învingător în 34 şi am pierdut 2”.

Pentru lămurirea Înălţimii Voastre, eu voi povesti despre cinstita stare a acestui **vestit domn**, despre fiul său, despre supuşi şi ţară, şi apoi întâmplările care au urmat şi cele ce au loc zilnic între aceşti domni de la miazănoapte. Cât despre sus-numitul domn, el este **un om foarte înţelept, vrednic de multă lauda, iubit mult de supuşii săi,**

---

304 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 444

pentru că este îndurător şi drept, veşnic treaz şi darnic, arată bine la trup pentru vârsta sa, dacă această meteahnă nu l-ar fi chinuit, dar sper, cu Dumnezeu, să-i aduc o uşurare, după cât pot să-mi dau seama, acum, la început.

Fiul său, domnul **Bogdan voievod**, urmează pilda domnului, tatăl său, e **sfios ca o fată şi e bărbat viteaz, prieten al virtuţilor şi al oamenilor virtuoşi**, este tânăr cam de vreo 25 de aní. **Supuşií sunt toţi bărbaţi viteji, ageri şi nu făcuţi să stea pe perne, ci la război, pe câmpul de luptă**”[305].

1503, Alexander Jablonowski**:** În 1503, se emite, la Suceava, în stilul caracteristic al cancelariei moldoveneşti, „salvconductul dat trimișilor regelui Alexandru de către voievodul Ștefan, cu privire la delimitarea Pokutiei”:

„Io Ştefan, domn palatin al ţării Moldovei, prin harul lui Dumnezeu, dăm de ştire şi facem cunoscute şi aceste scrisori ale noastre tuturor celor ce le vor vedea sau le vor auzi citite, pentru că suntem credincioşi şi dăm aceste scrisori ale noastre pentru mântuirea creștinilor adevărați, așa cum se dau de obicei în toată lumea între prinții, domnii și oamenii creștini, prin harul lui Dumnezeu lui Alexandru, regele Poloniei, și marele duce al Lituaniei, iubitul nostru prieten, care trebuie să vină ca să vadă pământul care se întinde sub pădurea Haliciană, între râul Nistru și între munți, cu condiția să fie însoţiţi de număr de două sute de oameni, ca să vină liber și în siguranță, cu tot ce vor, şi care au avut posesiunile lor până la Colacin, până în ziua Tu-

---

305 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 148-150

turor Sfinților, care este a doua zi a lunii noiembrie, şi să fie aici, la Colacin, în această zi, care a fost fixată de regele Ungariei; și, văzând țara menționată mai sus, vor fi la fel de liberi și în siguranță, cu tot ce au ei și să nu aibă nicio pierdere din partea noastră. Iar pe deasupra, întărim aceasta cu credinţa mai sus-zisului nostru domn Ştefan, şi credinta fiului nostru, Bogdan, şi credinta tuturor boierilor noştri moldoveni mari şi mici” (p. 40).

Răspunsul dat trimișilor valahi de către regele Alexandru, cu privire la delimitarea Pokuţiei. Grodno, în 7 octombrie 1503. „Alexandru, etc. Dăm de ştire tuturor celor care vor vedea, citi și auzi scrisorile prezente, că promitem, garantăm, am făgăduit și angajăm și dăm această scrisoare a noastră pentru mântuirea adevărului și a creștinismului, așa cum stă în toată lumea și ține de credința creştină, lui Ion Ştefan voievod și oamenilor lui din ţara Moldovei, iubitul nostru prieten, care urmează să vină şi el să vadă acest pământ, care se întinde din pădu-rea de Haliciei, între râul Nistru şi între munţi; pe dea-supra, le dăm salvconduct unui număr de două sute de oameni, care să vină în siguranţă şi în voie şi pe care îi vom însoți până la Czeschibyessy şi până în pădurea Haliciei, în Ziua Tuturor Sfinților, care este a șasea zi a lunii noiembrie, cu binecuvântarea serenisimei majestăţi a lui Wladislav, Regele Ungariei, dragul nostru frate, că ei pot fi la Colacin, împreună cu oamenii care sunt supuși aceluiași domn fratern, regele Ungaria, și cu poporul nostru, și de acolo să călătorească peste tot, prin acel ți-nut, până la Czessybijessy şi până la Țara Haliciană, și să se uite din nou la hotarul Colacinului al pământul scris mai sus și, de asemenea, le dăm pace și libertate să se întoarcă la stăpânul lor și să nu

aibă nici o pierdere de la noi și de la supușii noștri. Mai mult, aceasta este credința împărăției noastre, scrisă mai sus de Alexandru, regele Poloniei, și credința tuturor arhiepiscopilor și episcopilor noștri, a nobililor, sfetnicilor și nesfetnicilor mari și mici, sub pecetea secretă a inelului nostru, ca mărturie şi fermitate a tuturor acestora. Dată la Grodne, în ziua a șaptea din octombrie, în anul Domnului o mie cinci sute trei" (pp. 40, 41)[306].

1504, Jancsó, Benedek: „Ştefan voievod, care a fost, fără îndoială, **cel mai de seamă dintre voievozii valahi** și care este numit, pe bună dreptate, mare în multe privințe în istoria României, a murit în 1504. După cronicarii și istoricii români, înainte de moartea lui, Ştefan a chemat la el pe consilierii vladikas (episcopi), pe marii boieri și pe alții, câţi au putut fi adunați, și i-a lăsat în voia fiului său, Bogdan, cerându-le „să nu se bazeze pe maghiari, pe care turcii i-au absorbit deja, nici pe polonezi, care sunt instabili, nici pe germani, care sunt comparabili cu ei înșiși, ci mai degrabă să încerce să fie în relații mai bune cu turcii, căci turcii sunt cei mai puternici și mai stabili, și, în felul acesta, pot păstra libertatea politică și religioasă a țării. Și dacă turcul ar cere asemenea condiții, care ar duce la pierderea religiei și a libertății, **ar fi mai bine dacă toți ar muri**"[307].

1504, Alexander Jablonowski: „Ștefan, după ce a pus în scenă un spectacol politic pur oriental, l-a numit vo-

---

306 Metr. Kor. ks. 20, p. 103

307 Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 331, 332

ievod și succesor pe **fiul său Bogdan**, până și-a încheiat viața plină de fapte și succese, la 2 iulie 1504. Polonezii i-au lăudat măreția eroică, dar nu au vărsat lacrimi pentru el. Armata de mercenari s-a întors în vecinătatea Cracoviei și, neprimind, ca de obicei, salariu, au căutat despăgubiri în moșiile clerului și ale mănăstirilor. Ordinea nu a revenit, până când regele, care stătea în Prusia, s-a întors”[308].

1505, Dr. Jakob Caro: „Disputa cu privire la cauza Pocuției au luat acum o întorsătură mai ciudată și mai neașteptată. Bogdan, care nu se mai distingea printr-o înfățișare atrăgătoare – era orb la un ochi – s-a trezit într-o situație extrem de neplăcută. Ridicat la putere de voința tatălui său, a trebuit să lupte împotriva boierilor ostili din țara natală. Mai mult, au existat relatări că turcii ar fi vrut să profite de schimbare, pentru a cuceri Moldova, cucerire care ar deschide porțile către Ungaria și Polonia. S-a vorbit despre înaintarea unor uriașe trupe turcești. Ungurii au înțeles cu atât mai bine importanța situației, pentru că știau că Ștefan îi recomandase fiului său să se supună stăpânirii turcești, în ultimă instanță. Ordinul de zi al regelui Władysław, din 25 iulie 1504, către comandanții trupelor de mercenari, de la granița de sud-est, exprima destul de clar teama de intervenția turcească, aceeaşi îngrijorare marcând şi corespondenţa cu Polonia, în ceea ce privea Moldova, ca principatul vasal al Ungariei. Aceasta este, într-un fel, o interpretare tardivă a tratatelor de alianță cu Polonia din 1499; cât a trăit Ştefan, jurăminele de vasalitate au fost învăluite într-o ceaţă de expresii întunecate şi de numeroase pretenţii evazive. Dar acum, Władysław menţiona ferm obligația de a-i apăra pe moldoveni. Între timp, războiul turc nu a

308 Metr. Kor. ks. 20, p. 103

izbucnit de aici. Logofătul Tăutu, trimis de Bogdan la Ţargorod (Ţarigrad), a avut parte acolo de o primire atât de prietenoasă și a auzit atâtea asigurări de pace, încât, deși este puțin probabil ca și tributul pe care l-a adus să-i fi fost returnat, tânărul voievod nu a avut de ce se teme, deocamdată, de turci. Cu toate acestea, la scurt timp după preluarea tronului, sub protecția Ungariei, el a rupt înţelegerile cu Polonia. În mod inevitabil, acest eveniment a fost legat de faptul că, atunci, prințul Sigismund a venit la mama sa, la Cracovia, deoarece a apărut proiectul de a pune capăt disputei pentru Pocuţia cu o legătură de familie.

Potrivit unui zvon, care circula din 1497, datorită lui Liboryusz Naker, secretarul maestrului teuton, regina Elisabeta, deja în timpul vieții soțului ei, regele Cazimir, a avut acest gen de idee, adică planul de a căsători pe una dintre fiicele ei cu fiul lui Ștefan. Dar Ștefan făcuse atât de mult rău Poloniei, în bătăliile din 1497, încât este lesne de înțeles că Elisabeta, acum, când Bogdan a propus să se căsătorească cu Prin-cipesa Elisabeta, singura dintre fiicele ei încă necăsătorită, l-a refuzat categoric, deși moldoveanul era de acord să renunțe la Tyśmienica, lângă Stanisławów, și la Czaczawa, lângă Nipru.

Amplasarea acestor locuri dovedește incontestabil că armata de mercenari polonezi, în anul precedent, nici nu a trecut Nistrul și nici nu a cucerit „colțul” dintre Carpații Maramureşului și Nistru, colț pe care l-a pretins Ștefan. Acordurile dintre Polonia și Ungaria, și între Polonia și Moldova, s-au dus cu zel. Conferința, care urma să aibă loc la Khotyn (Hotin), lângă Kolomyia (Kolomeea), nu a mai avut loc, pentru că moldoveanul dorea să poarte negocieri

la Suceava. Cu toate acestea, refuzul înrudirii nu a fost retras, pentru că, după cum spune Miechowita, prințesa Elźbieta, în ciuda vârstei de 33 de ani, ar fi respins avansurile unui „schismatic cu un singur ochi”, cu șapte ani mai tânăr decât ea (cu doar 3 ani, Bogdan născându-se în 1475 şi, pentru că îl botezase unchiul său Vlad Ţepeş, proaspăt eliberat de vărul său Ştefan, se numea Bogdan-Vlad – n. n.”.

Principalul motiv al întârzierii s-a datorat, probabil, **diferitelor religii**, deoarece Bogdan nu a primit niciodată un refuz ferm. Dar când, după moartea reginei mame Elisabeta, care s-a stins la 30 august 1505, voievodul a căutat din nou mâna prințesei, dar iarăşi urma să fie respins cu fermitate. Din păcate, în ceea ce privește evenimentele din iarna anului 1505, suntem lipsiți de orice materiale de arhivă și ne limităm doar la informațiile date de cronicarul polonez, deşi lipsește logica și legătura între presupusele evenimente. Ei bine, în jurul zilei St. Michael a anului 1505, deci la scurt timp după moartea reginei Elisabeta, ar fi avut loc o înfruntare militară. Mercenari polonezi, în jur de 4.000 de oameni, ar fi alungat 600 de moldoveni din zona pe care o ocupaseră pe Nistru, iar câteva săptămâni mai târziu, doi tineri, pe nume Struś, cu trupa lor proprie, de 500 de călăreți, ar fi atacat „mulți moldoveni”, pe care i-au pus pe fugă. Unul dintre, Feliks Struś, avea să moară în luptă; al doilea, Jerzy Struś, urma să fie executat, împreună cu alți opt nobili, în fața lui Bogdan. A doua zi, polonezii trebuiau să răzbune înfrângerea compatrioților lor, dar când comandantul polonez, staroste de Khotyn, a murit, moldovenii au scăpat. Întreaga poveste pare să fie, în cel mai bun caz, doar o exagerare a

vreunei ciocniri la graniță, care nu avea nici o legătură cu subiectul principal.

Chiar dacă ignorăm romantizarea evenimentelor de către istoricii de mai târziu, Miechowita, pe care toată lumea îl copiază, nu susține niciodată că lupta a avut loc ca urmare a refuzului lui Bogdan de a se logodi. Miechowita nu vorbește despre două refuzuri, ci doar unul și, în sfârșit, despre opoziția reginei-mamă. Bazându-ne exclusiv pe materialul documentar, suntem convinși că proiectul căsătoriei nu a fost respins deloc. Da, Bogdan a trebuit chiar să primească astfel de asigurări, încât, la 8 octombrie 1505, i-a trimis la Veneția pe vistiernicul Ieremia, pe castelanul Bernard și pe cârciumarul George, pentru a-l anunța pe doge despre viitoarei sale căsătorii cu sora regelui maghiar și să cumpără pietre scumpe, aur și mătase pentru logodnica lui. Trimișii au luat cu ei și o scrisoare de recomandare a regelui Władysław, care confirmă credibilitatea mesajului.

Potrivit documentelor mai sus menționate, regele Alexandru urma să stabilească data nunții, în ziua următoarei sărbători a Sfinților Petru și Pavel, iar voievodul să numească, din nou, un episcop romano-catolic și să construiască o biserică de același rit, precum și să ajungă la o înțelegere cu Papa în acest sens, întrucât prințesei i s-a permis să rămână în credința ei. Faptul că regele nu a programat nunta, la data confirmată, de documente, poate fi justificat însă de boala regelui, care s-a încheiat, în scurt timp, cu moartea. Dar polonezii nu aveau dreptul să se plângă de nedreptăți și încălcări ale jocului în timpul interregnului. Dacă voievodul era revoltat, cine l-ar putea învinovăți? Nu a fost sever înșelat? La urma urmei, însuși

Senatul, într-o scrisoare către Władysław, în care informează despre începutul inter-regnului, mărturisește clar că Bogdan a cedat Pocuţia Poloniei, în anul precedent (1505). Deci polonezii au primit-o, iar Bogdan a fost atât de nepăsător, încât a cheltuit zestrea înainte de a obține mireasa. Întregul incident, a cărui dezvoltare ulterioară ne va preocupa, se dovedește a fi o contrapartidă excelentă a istoriei lui Shah-Akhmet”[309].

1505, Szádeczky, Lajos: „Principiul alegerii libere a unui rege și înființarea unui regat național Transilvania, în baza legii din 1505, formează principiul călăuzitor politic al Transilvaniei și al părții de est a Ungariei. După moartea lui János Szapolyai, atașamentul loial față de aceste idealuri a fost transmis familiei sale, văduvei, regina Isabella, și cumnatului său, Zsigmond János, în calitate de „rege ungur ales”, împotriva căruia toate încercările Casei de Habsburg pentru a cuceri Transilvania a suferit, în cele din urmă, un naufragiu”[310].

1506 şi 1509, Władysław Konopczyński: „Războaiele cu Bogdan al III-lea, în 1506 și în 1509. Unul dintre numeroșii fii ai lui Ștefan al V-lea, recomandat de acesta cu insistență, iar după decapitarea celor reticenți, ales în unanimitate de către boieri, Bogdan al III-lea Orbul (Orbul, de fapt cu un singur ochi), a vrut să se căsătorească cu prințesa poloneză Elisabeta, dar aceasta a respins ferm

---

[309] Caro, Jakob Dr., *Dzieje Polski*, Tom VI, Warszawa 1900, pp. 356-559

[310] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, pp. 2, 3

propunerea lui. Ofensat, a decis să se consoleze cu achiziția Pokuţiei, așa că, în august 1506, a ocupat-o, expulzând mici comunităţi poloneze din Czesybiesy (azi: Jezupol), Kołomyja şi Śniatyn. Regele Alexandru a trimis imediat o armată de mercenari, de 4.000 de oameni, care a recucerit aceste orașe, după ce a învins sau a alungat 600 de vlahi, rămași acolo, iar apoi a intrat în Moldova și a răzbunat moartea celor doi viteji frați Strusiów prin înfrângerea trupelor moldoveneşti, conduse Kopacz (Copacius, adică Luca Arbure – n. n.), la Khotyn (Hotin).

Bogdan și-a repetat aventura, eșuată în 1506, în 1509, mizând pe protecția sultanului, căruia i-a plătit 4.000 de ducați și i-a dăruit 40 de șoimi pe an, dar și pe angajarea regelui Sigismund I în războiul cu Moscova. Dar a ales prea târziu momentul, adică după încheierea armistițiului din ianuarie; în primăvară, Bogdan a traversat Nistrul, lângă Khotyn, a capturat o parte din Podolia, apoi s-a năpustit spre Kamianets-Podilskyi, asediind Kameniţa în 25-27 iunie, dar, neputând captura această fortăreață puternică, și-a mutat armata, formată din vlahi, tătari și turci, în voievodatul rus, a atacat fără succes Halych-ul, s-a apropiat de Lvov și, așezând tunurile în câmpie, a bombardat orașul, în care se rufugiaseră nobili şi ţărani, timp de trei zile, dar, descurajat de eşec, Bogdan s-a retras, jefuind satele și bisericile din apropiere. Prin capitulare, a reușit să pună mâna pe singură moșie, Rohatyn, moșia nobilului Rafał Halicki. L-a luat prizonier și a luat nu numai aur, argint și obiecte de valoare, ci și clopote din castel și din biserica bogată. Aflând despre adunarea armatei poloneze, el și-a accelerat marșul de întoarcere în Moldova. Întradevăr, la prima veste a intenţiilor sale de invadare, pe 14

aprilie, la Seimul ținut la Piotrków, pe 14 aprilie, regele Sigismund a emis un ordin pentru liniştirea răscoalei generale a țărilor coroanei. Odată cu al treilea val, pe 2 iulie, a ordonat oamenilor să urce pe cai, iar pe 4 august a pornit însuși, de la Cracovia. A ajuns la Lviv pe 24 august; aici, însă, s-a îmbolnăvit pe neașteptate: de aceea a trebuit să încredinţeze comanda hatmanului Mikołaj Kamieniecki, voievodul Cracoviei, un războinic cunoscut. Avea, în 9 septembrie, sub comandă 60.000 de cavalerişti polonezi, o mie de călăreţi mercenari, 3.050 de infanterişti mercenari, şi tun, sub comanda lui Dobiesław Chmielecki. Cu atâta putere, hatmanul a trecut, prin Pokuţia, la Cernăuți, de unde moldovenii au părăsit tabăra și toate poverile. Trupele ușoare, trimise în mai multe direcții, au ars și au devastat malul drept al Nistului: Khotyn, Dorohoiu, Szyenica, Tyrashovtsy, Botushany, Stepanowce. Hatmanul însuși, cu cavalerie grea și infanterie mercenară, s-a deplasat spre Siret și a distrus grav orașul și populația până la Suceava, pe care nu a putut-o cuceri. Când, după 20 de zile de jaf, trupele încărcate cu pradă s-au concentrat asupra trecerii Nistrului, vlahii, turcii și tătarii au ieșit brusc și zgomotos din ascunzișurile lor din pădure. Au suferit însă o grea înfrângere: logofetul Matthias, marele vornic Kyersa și boierii Petrika și Dolrostef au fost luați prizonieri. Dintre comandanții inferiori, hatmanul Kamieniecki a ordonat ca la 50 de prizonieri să le fie tăiate capetele, pentru a răzbuna numărul de polonezi care fuseseră decapitaţi de Ștefan, după cucerirea Trembow și a dus 30 de boieri în închisoare, la Lviv. Această victorie, câștigată la 3 octombrie, a pus capăt războiului. Bogdan i-a cerut regelui ungar intervenița pentru mediere, a trimis înapoi vasele sacre și veșmintele jefuite de la Cracovia și a primit

un tratat de pace, scris pe 17 ianuarie, ratificat la 13 martie 1510. Granițele dintre Polonia și Moldova, din partea disputată a Pokuţiei, au fost supuse sentinței arbitrale a lui Władysław Węgierski. Jurămintele de credinţă ale lui Bogdan au fost mutate, împotriva turcilor, în favoarea regelui polonez”[311].

„Bogdan al Moldovei, acest „ţăran” cu un singur ochi și „obscen, iar ce e mai rău, un vecin foarte răutăcios și neloial, maimuţărind Moscova, încerca, în același timp, să-l convingă pe Mengli Giray pentru o nouă invazie a Poloniei și cu cât mai înverşunat îl acuza pe Sigismund de posesia unor arme misterioase, cu atât mai sârguincios se înarma singur, prefăcându-se că se gândește la tronul Moldovei. Tânjea după răzbunare pentru promisiunea încălcată de a se căsători cu sora lui Sigismund, Elżbieta. În timpul Războiului polonezilor cu Moscova, au avut loc încăierări la granița cu Moldova, care au dus la ostilități în 1509. Hospodarul a ocupat Pokuţia, a început blocada cetăţii Kamenița (Kamieniec), a bombardat Lwow și a jefuit tot ce putea, pe parcurs.

Însuși regele Sigismund a stat în fruntea mercenarilor cehi şi polono-germani, pentru a-i da o lecție și pentru a-și îmblânzi supușii cu represiune severă. De data aceasta, însă, interesele economice l-au rechemat pe rege, din tabăra sa, iar moldovenii au fost doborâți de hatmanul Mikołaj Kamieniecki, în timp ce treceau Nistrul (4 octombrie 1509), iar moldovenii încercau să le producă polonezilor o

---

311 Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce,* Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 201, 202

înfrângere asemănătoare cu cea din Bucovina. Regele maghiar, în calitate de presupus stăpân al Moldovei, a mijlocit semnarea păcii, la Lwow, în 17 ianuarie 1510, pe baza restituirii anexiunilor, a prăzii și a prizonierilor, dar fără a soluționa chestiunea penitenței în favoarea Poloniei. Lecția lui Kamieniecki va avea însă ca efect că moldovenii își vor pierde cumpătul, iar Bogdan va căuta chiar sprijin în Polonia, când sultanul Selim va reînnoi pacea cu Polonia (1510).

Pentru ca acest lucru să se întâmple, a fost necesar să convingem un alt vecin răutăcios că în Polonia este mai mult de pierdut, decât de câștigat. Deși hanul din Mengli Giray a renunțat la fosta sa supunere față de Moscova, el era gata să-şi caute alternativ prada de la ambii vecini creștini. În 1510, trupele sale de „diavoli" au invadat dincolo de Vilnius, iar în anul următor pericolul unui atac simultan al vlahilor, tătarilor și moscoviților atârna peste granițele de sud și de est. Tătarii au fost primii care au scăpat, dar la 28 aprilie 1512, lângă Wiśniowiec, au suferit o înfrângere atât de gravă, din partea trupelor coroanei, conduse de Kamieniecki și a trupelor lituaniene ale lui Ostrogski, faţă de care, mai târziu, Bogdan și-a cerut scuze pentru că nu i-a trimis întăriri, iar noul sultan Selim a fost de acord cu prelungirea păcii, Giray acceptând o alianță, cu condiția unui cadou anual de 15.000 de zloți, iar drept garanție a trimis ostatici. Odată cu încheierea acordului polono-tătar, zidul sudic putea fi considerat sigur pentru un număr de ani, iar atenția principală putea fi acordată nordului și estului amenințat"[312].

[312] Konopczyński, Władysław, *Dzieje Polski Nowożytnej* (Istoria Poloniei moderne), Tom I, 1506-1648, Warszawa 1936, pp. 9, 10)

1509, Szalay, László: „Voievodul Bogdan al Moldovei, ca să se răzbune pe faptul că regele Sigismund al Poloniei a refuzat să i-o dea de soție pe sora sa, a invadat Galiția, în vara anului 1509, și a pustiit provincia. Zsigmond i-a scris lui Vladiszlav, în 24 iulie, amintindu-i de cele cinci alianțe care existau între ei, și, mergând împotriva lui Bogdan, cu șaizeci de mii de oameni, a ars orașele și satele până la Suceava, apoi, în 4 octombrie, pe malul Nistrului, într-o luptă crâncenă cu Bogdan, a pus pe fugă trupele voievodului. Comisarii lui Vladiszláv, Bélay Barabás Szörényi ban și Korlátkövy Osvát Korlátkövy, episcop-șef de Komárom, au deschis o conferință, la Kameniek, pentru a aranja pacea între părțile aflate în conflict și au ajuns la un acord, în 23 ianuarie 1510. Tratatul de pace preciza că Bogdan este obligat să returneze prada luată din Galiția, și anume clopotele bisericilor, și să renunţe la pretențiile sale la mâna prințesei poloneze Elisabeta. Vladiszláv și Consiliul de Stat al Ungariei trebui să dea un ordin privind rambursarea cheltuielilor de război, cerute de Zsigmond, precum și dacă moldovenii care au fugit în Polonia să fie sau nu extrădați lui Bogdan. Trebuiau luate măsuri şi în privința granițelor Pocuţiei (Pokúczföld), de un comitet format din patru comisari maghiari, patru polonezi și patru moldoveni.

Părţile ar trebui să-și elibereze reciproc prizonierii, iar în luptele cu otomanii ar trebui să se sprijine reciproc, dar în nici un caz împotriva maghiarilor. Un prinț nu ar trebui să stăpânească iobagii rebeli ai altuia; voievodul, familia lui şi boierii moldoveni pot să-şi găsească oricând refugiu în Polonia şi să fie ajutaţi la recucerirea ţării lor.

Voievodul Radul din Muntenia (Oláhszária), căruia Vladiszláv i-a donat Geoagiu (Algyóg), în Transilvania, una dintre moșiile lui János Corvin, a murit în 1508. Succesorul său, Mihnea (Micsne), a fugit de la boieri și poate şi de la turci, la începutul anului 1510, la Sibiu (Szeben), unde a fost ucis de un sârb, Jaksics, fiul lui Dancsul”[313].

1510, februarie 7, *Museul principilor Czartoryski* din Cracovia): „Tratatul de pace încheiat între Bogdan, domnul Moldovei, şi Sigismund, regele Poloniei… căci, din cele mai vechi timpuri, regii Coroanei Poloniei și hospodarii Țării Moldovei s-au înţeles pentru o pace sigură de pace veșnică”[314].

1511, Szalay, László: „În 24 aprilie 1511, la parlamentul maghiar a sosit o ambasadă a regelui polonez Sigismund și a voievodului Moldovei Bogdan, care a anunțat o nouă amenințare din partea turcilor. Fiul cel mic al lui Bajazed, Szelim, a venit cu armata sa, de la Trebizonda, la Adrianopol, în martie, ca să poată ataca o fortăreață în România, de unde să poată ajunge cu ușurință pe tronul imperial, după moartea tatălui său, sau poate în timpul vieții lui. Pentru a-și susține pretenția, el a înconjurat Cetatea Albă (Nesterfehérvár), la marginea Moldovei, care deja căzuse în mâinile lui Bajazed, în 1484: uriașa cetate, dacă ar putea s-o ia, avea să-i servească drept bază pentru el și pentru aliatul său, hanul tătar, pentru a-și atinge obiectivele. Voievodul credea că pregătirile lui Szelim erau

---

[313] Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 464-466

[314] Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I, Bucureşti, 1893, pp. 1-10

îndreptate împotriva lui, iar voievodul ardelean János Vladiszláv Zápolya și István Báthory, contele de Timiş, în părțile țării încredințate grijii lor, se temeau că, „după ocuparea Moldovei (Dumnezeu s-o ferească!), o să le fie greu să-i țină pe turco-tătarii departe de Transilvania și de celelalte ţări ale coroanei"; iar steagurile și anumite județe au fost instruite să trimită jumătate din efectivul lor la Oradea (Nagyvárad), până în iulie 13, și să țină cealaltă jumătate pregătită până când vor observa că Szelim, după ce va cucerit Cetatea Albă, îşi va trage trupele la Adrianopol, scutindu-i pe regele Vladislav şi pe voievodul Moldovei de griji"[315].

1511, Jancsó, Benedek: „La 11 august 1511, Pál Tomori, primarul Făgăraşului, a făcut cunoscut tuturor că Radu, Vochan şi Vaszul, fiii regretatului Comşa (Komsa), şi un alt Radu, fiul regretatului Stoicea (Stoycza), şi Szaniszló Harabal, fiul regretatul Sándor Viszti, s-au prezentat în fața lui și i-au arătat că înscrisuri strămoșul lor Costea (Koszta) avea un rang boieresc de la voievodul Mircea Transalpinul (Havaselföldi) și de la banul Severinului (Ban Szörényi), pri-mind întăritură pe moşii din Făgăraş, Alsó, Viştea de Sus (Felső-Viszt) și Arpaşu de Jos (Alsó-Árpás), precum și douăsprezece corturi cu ţigani, care le aparţin. Și mai stăpânea acest boier, şi alte bunuri, care au fost furate de turci, în timpul voievodatului lui Péter Geréb din Vingárd. Având în vedere slujbele lor credincioase, Tomori, în virtutea autorităţii încredinţate lui de János Bor-

315 Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853, pp. 470, 471

nemisza, li se confirmă boierismul, posesia vitelor şi ţiganilor lor”[316].

1512, Stephan Taurinus: „Valahia în vorbirea obişnuită, numită de către latini Vlaccia, provincie în hotar cu Panonia cisdanubiană, coboară împreună cu Dunărea până la mare, cei vechi au numit-o Moesia inferioară[317]... De aci sunt valacii, locuitorii Vlacciei, pe care lumea (vulgus) îi numeşte valahi. Iar vlacii (după cum a scris Enea Silviu) şi-au primit numele de la Vlaccus, conducătorul lor, care s-a dus, mai întâi din munţii italici în Moesia; aceştia sunt schismatici, ca unii (după cum spun ei înşişi) care urmează credinţa fericitului apostol Pavel”[318].

1514, Bălcescu[319], Jancsó, Benedek: „În 1514, sub conducerea lui Dózsa a izbucnit răscoala țăranilor, care a fost la acuzată pentru faptele sale sângeroase, cât și pentru pedeapsa care a rezultat. Deși țărănimea română transilvăneană a rămas calmă, și ea a suferit pedeapsa aplicată celorlalți și și-a pierdut dreptul de a circula liber. Atunci a fost adusă cartea de lege a lui Verbőczy, în care scria că

---

[316] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 250

[317] Confuzie a autorului, care afirmă, în nota Moesia (p. 458) ca sunt două Moesii: cea inferioara e numită de moderni Valahia, cea superioara Moldova. Dacia (Transilvania – n. n.) le separa pe amândouă (!). Cauza confuziei este existenta Daciei Aureliane, autorul nedeosebind cronologic citatele folosite, ci acumulându-le *tale quale* – n. a.

[318] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 161

[319] Bălcescu, Nicolae, *Istoria romanilor sub Michaiu Voda Viteazul*, Edit. II Bucuresci, pp. 329-324 és 361, 362

țăranul nu poate face altceva decât diurna (rusticus praeter mercedem laboris sui nihilhabet – ţăranul nu are decât venitul muncii sale). Cu toate acestea, pedeapsa divină nu a întârziat să-i lovească pe aristocrații maghiari.

Când puternicul sultan Solimán a invadat Ungaria, țăranii nu au vrut să ia armele pentru a apăra patria în care nu aveau niciun drept, astfel Ungaria a suferit o lovitură fatală, împreună cu regele ei, în nefericita bătălie de la Mohács. Banatul era, atunci, complet sub puterea turcilor. Iar Transilvania a rămas sub domnii maghiari aleși, care erau însă vasali ai Porții. Această nouă eră, în care a intrat Transilvania, a fost și mai fatală pentru români. **Atunci s-au creat legile care i-au umilit pe români**, în care maghiarii imigranți și semenii lor maghiari insultau numele și rasa românească, și în care religia românilor era doar temporar tolerată, iar românii erau numiți hoți, ticăloși și vagabonzi, pe pământurile lor, moștenite de la părinții lor. Legile care excludeau românii din funcțiile civile și nu le permiteau să poarte săbii sau alte arme și tăiau mâna dreaptă oricui era găsit cu pușca. Legile care interziceau românilor să poarte uniforme, pantaloni, cizme sau pălării care costă mai mult de un forint, sau să poarte cămăși largi, şi celelalte reguli umilitoare întăreau iobăgie perpetuă.

Ura românilor s-a întrupat în indivizii cu atât mai puternici, fără ca ei să o simtă în mod conştient, şi care au devenit, accidental, exponenţii ei. Astfel, István Majláth (Ştefan Mailat), banul român al Făgăraşului (1537-1541), apoi în Gáspár Bekes din Karánsebeş (1573-1575) și Pál Macskasi, care a aruncat făclia aprinsă a inegalității în capul ungurilor și le-a făcut rău cât a putut cu rebeliunile și

războaiele pe care le-a instigat. Astfel viteazul principe al Moldovei, **Petru Rareş, a invadat de zece ori Transilvania** (1528-1544), distrugând ţinuturile secuilor, apoi ale saşilor şi maghiarilor, redobândindu-şi astfel posesiunile paterne din această ţară. Și imediat după aceea, Alexandru, fiul lui Petru, voievod muntean, care, ca aliat al unuia sau altuia, a invadat Transilvania (1550, 1552, 1553, 1556 și 1557), pedepsind, de fiecare dată, măcar pe unul dintre asupritorii românilor”[320].

1517, Stephan Taurinus: „**Dacia odinioară, acum Transilvania**, odinioară o ţară puternică în război, orientată spre răsărit, şi care a fost de mare renume, pe care a condus-o dârz regele Decebal, atât mulţumită armelor, cât şi banului, nervul războiului… Bogată în aur, argint, ogoare, vii, turme, ocne de sare; se plăteşte, în fiece an, o dare însemnată regelui Ungariei. Într-un cuvânt, nu-i mai lipseşte nimic, decât lustrul civilizaţiei (policia) şi un aer mai temperat…

Valahia, în vorbirea obişnuită, numită de către latini **Vlaccia**, provincie în hotar cu Panonia cisdanubiană, coboară împreună cu Dunărea până la mare, **cei vechi au numit-o Moesia inferioară**.... De aci sunt **valacii**, locuitorii Vlacciei, pe care lumea (vulgus) îi numeşte **valahi**. Iar vlacii (după cum a scris Enea Silviu) şi-au primit numele de la **Vlaccus**, conducătorul lor, care s-a dus mai întâi din munţii italici în Moesia; aceştia sunt schismatici, ca

[320] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, pp. 165, 166

unii (după cum spun ei înşişi) care urmează credinţa fericitului apostol Pavel”[321].

1520, Francesco Massaro: „**Această Transilvanie a fost numită Dacia** de către antici, măcar acum există o altă regiune, care se cheamă Dacia, care, în vechime, se numea Cimbrica (în Flandra). Aşadar aceşti locuitori ai Transilvaniei, care sunt numiţi daci, de către greci şi romani, vorbesc nemţeşte şi oraşul lor de frunte se numeşte Sibiu”[322].

1523, Andrzej Lubienieckiego: „Mai întâi (în 1509), devenit rege, Zygmond s-a înțeles cu Władysław, regele Ungariei, fratele lui, şi au trimis solie la voievodul Bogdan, care strângea trupe, să nu mai tulbure ţinuturile regelui Zygmond, ameninţându-l amândoi aspru, dar apoi, peste doi ani, Bogdan a adunat trupe, din Ţara Românească (Moldova), moldoveni, turci şi tătari, a trecut prin Nistrul, lângă Chocim (Hotin) şi a încercuit cetatea Kameniţa, dar, neputând să o cucerească, s-a dus la cetatea Halych, iar acolo s-au adunat soldații în jurul cetăţii, arzând orașul, dar cetatea nu o putea lua, pentru că oamenii noștri au apărat-o cu vitejie, chiar au şi ucis mulți dușmani, prin raiduri și din fortificații, cu ghiulele de tun. Volocul a trebuit să se lase păgubaş și s-a îndreptat spre Lemberg, unde a luptat patru zile în zadar, apoi, îndoindu-se, s-a retras, pe drumul Rohatynului, în Volachia.

---

321 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 159, 160

322 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 167

Ceea ce l-a îndurerat foarte mult pe Rege a fost că, atunci când a sărit să ajute, înzestrând armata şi cu un tun mare, şi adunând o oştire de aproximativ 60.000 de cavaleri, pe lângă infanterie, pe care i-a trimis la Lviv, el, regele, a trebuit să rămână la Lviv, din cauza febrei, regretând că nu a putut năvăli însuși în Vlahia (Moldova). El i-a încredințat această armată lui Nicolae Kamieniecki, care, intrând în Țara Românească (Moldova), a provocat mari devastări și pagube, timp de trei duminici. Iar când oamenii noștri treceau Nistrul, înapoi, valahii, turcii și tătarii i-au atacat pe ultimii și s-au luptat îndelung cu ei, dar, în cele din urmă, au biruit și i-au luat prinşi pe cei din urmă. Au luat destul de mulți prizonieri, iar apoi regele Ungariei l-a împăcat pe regele cu Bogdan cu polonezii.

După aceea, în 1523, Ștefan (Ştefăniţă Vodă – n. n.), hospodarul, a trimis un jurământ de credinţă regelui, Când Petrylo (Petru Rareş) a ajuns hospodar, a adunat o armată mare, a intrat cu ea în Pocuţia și, după ce a făcut destule pagube, a luat câteva castele, în care a așezat garnizoanele sale. Prin urmare, voievodul Jan Tarnowski și armata sa, care număra 4.000 de cavaleri, care, intrând în Pocuţia, s-au luptat cu o armată moldovenească de douăsprezece ori mai mare și în fiecare bătălie au câștigat și au luat castelele de la moldoveni. Hospodarul Moldovei a trimis împotriva noastră 6.000 de călăreţi, care au fost înfrânţi, iar apoi Hospodarul însuși a venit cu aproximativ 20.000 de oameni și cu un tun mare până la graniță, instalându-şi tabăra aproape de Obertyn, apoi a atacat tabăra noastră, înconjurând-o cu trupele sale… Regele a trimis apoi o solie la Soliman, plângându-se de agresiunea hospodarului și i-a cerându-i să-i ordone hospodarului să pās-

treze pacea. Soliman a promis că aşa va face, surprins că o armată regală atât de mică a învins o armată valahă atât de mare. A fost această bătălie, de la Obertyn, faimoasă până în vremurile noastre, între oamenii de rând. De șapte ani, ai noștri și vlahii se luptau între ei, iar soldații noștri făceau pagube mari, năvălind în Vlahia (Moldova)"[323].

1524, Michael Bocignoli: „Această Valahie se mărgineşte dinspre răsărit cu **cealaltă Valahie, care e numită de unguri Moldova**… în această ţară sunt 15 mii de sate, dintre care cele mai mici au câte 50 de case… **Spiritul poporului este grosolan şi necioplit**, ei sunt deopotrivă cu vitele lor; nu se îngrijesc nici de slujba ostăşească şi nici de treburile obşteşti; sunt atât de porniţi pe harţă şi ceartă, încât de cele mai multe ori nu se dau în lături de a-ţi omorî domnii, din care cauză s-a întâmplat că, deşi erau tributari doar ungurilor, au ajuns nu numai tributari turcilor, dar aproape subjugaţi de ei. Se folosesc de o limbă italiană, dar ceva mai redusă, sunt creştini, dar schismatici"[324].

1527, Georg Reicherstorffer: „Ţinutul acesta al Moldovei este destul de frumos şi foarte şes şi nespus de bogat în văi şi oraşe şi sate, fără întărituri şi cetati, afară de una singură, numită Suceava, înconjurată de ziduri şi întărit oarecum de la natură de râuri potrivite. În această regiune se vede că nimic nu lipseşte din cele trebuincioase omului pentru nevoile sau plăcerile sale, întrucât sunt dealuri cu vii şi, de asemenea, în orice loc, ţara e binecuvântată

323 Lubieniecķiego, Andrzej, *Poloneutychia* - din manuscrisele Institutului Științific Ossoliński, Lwow 1843, pp. 8-12
324 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 175, 176

şi foarte îmbelşugată în roade şi ogoare şi în toate cele folositoare traiului; este şi foarte bogată şi în iazuri şi heleşteie într-atâta, încât omul nu poate dori nimic mai mult de la natură pentru nevoile vieţii.

Apoi, în această parte a Moldovei sunt munţi foarte bogaţi în mine de aur şi de argint, care, printr-o muncă necurmată, aduc, din zi, în zi, un câştig şi un folos tot mai mare. Este adevărat că **poporul de aci este primitiv şi rustic**, totuşi este destul de deprins cu treburile războiului, după obiceiul lui. Ei au păstrat, de la început, până acum, cu foarte mare evlavie, credinţa sfântului Pavel.

Ci aci sunt deosebite credinţe şi secte, precum a rutenilor, a sârbilor şi a armenilor, a bulgarilor şi a tătarilor şi chiar un număr destul de mare de saşi catolici locuiesc risipiţi în această ţară. Toţi sunt supuşi voievodului Moldovei. **Fiecare naţiune însă se foloseşte şi se slujeşte de legile şi obiceiurile ei**, după voia sa. Şi tot aşa şi călugării creştini, ce au îmbrăţişat călugăria, se bucură de toată libertatea în slujbele şi ceremoniile lor, potrivit canoanelor bisericii şi tagmei lor. Aici ascultarea supuşilor faţă de principele Moldovei este foarte mare şi pedeapsa şi mustrarea celor ce greşesc sunt nespus de grele şi de aspre…

Aşadar, **poporul moldovean, cu un port aproape întocmai ca al străbunilor săi**, **purcede după datina şi rânduiala acestora**; nu se foloseşte de arme deosebite de ale ungurilor, adică de scuturi şi lănci de luptă, care sunt ceva mai scurte ca cele ungureşti şi nu se deosebesc mult de acele săbii şi suliţe ce se întrebuinţează şi acum în luptă.

Ei sunt destul de îndemânatici în treburile ostăşeşti şi foarte ageri…

Tătarii care locuiesc în Moldova au cinci sute de gospodării, ei sunt deopotrivă legaţi pe credinţa lor de voievod şi siliţi a porni în expediţii războinice, cu trupele lor instruite, chiar şi împotriva tătarilor dinafară, ale căror năvăliri le îndură nu arareori această ţară; sunt un neam foarte crud. Ei se hrănesc, ca hrană de fiecare zi, cu carne de cal, dispreţuind celelalte mâncări gătite, oricât ar fi de gustoase.

Rutenii locuiau odinioară în provincia Narbonensă… Astăzi sunt aşezaţi între moldoveni, poloni, tătari şi locuitorii munţilor Carpaţi. Ţara lor se numeşte Rusia şi este tăiată în două de pădurea Hercinică. Ei mărturisesc credinţa lui Pavel. Printre ei sunt puţini creştini; vorbesc o limbă puţin deosebită de a polonilor"[325].

1528, Tranquillus Andronicus Dalmat: „Pe vremea când Imperiul roman era împărţit în multe facţiuni de războaiele civile, legatul Flaccus, după care valahii sunt numiţi aproape tot astfel, Flacci, după cum socotea Aeneas Sylvius, şi turcii în adevăr ajung mai aproape de numele vechi, căci ei numesc pe valahi „Vlahi", cu un sunet aproape întru totul asemănător, aşadar acest Flaccus, care cârmuia această provincie Dacia, cu două legiuni, a atras la el şi pe ceilalţi locuitori de sânge italic din provinciile vecine, având să aştepte desfăşurarea împrejurărilor de la Roma, şi pe măsură ce acestea s-au înrăutăţit mai mult, el şi-a sta-

---

325 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 192, 193, 196, 197

tornicit reşedinţa în Dacia şi şi-a făcut din cârmuire o stăpânire dinastică. A încheiat căsătorii cu provincialii, pentru ca prin această legătură să facă din două popoare un singur popor. Ei s-au contopit ca într-un singur trup şi acum îşi zic romani, dar nu au nimic roman în afară de limbă şi chiar aceasta este grozav de stricată şi este amestecată cu multe graiuri barbare...”[326].

1529, iunie 27, Veress: „Domnii ţărilor române au intrat în Ardeal, din însărcinarea regelui Ioan… Petru Rareş, intrând în ţara Bârsei, a devastat cele trei scaune secuieşti şi, bătând pe ardeleni sub Marienburg (Feldioara), în ziua de 22 iunie, a nimicit toată populaţia”. Amănunte: „După ce fusese atacat de nouă ori, atât de regele Zuane, cât şi de voievodul Bogdaniei, prieten şi adept al regelui Zuane, căci, din porunca sultanului turc, **armata Bogdaniei intrase în Transilvania**, unde un număr bun de ostaşi ai regelui Ferdinand și, de asemenea, locuitorii care i-au urmat, după confruntarea cu bogdanii (moldovenii), care au biruit, au fost ucişi peste o mie dintre ei. Cinci dintre principalele ținuturi ale Transilvaniei trimiseseră solii la regelui Zuane, cu jurăminte de credinţă, căci se temeau că, până în ziua aceea, toată Transilvania va fi adusă sub ascultarea lui și că Bogdano trimisese niște prizonieri, luați în bătălie, strălucitorullui Sultan al Turciei” / *Arch. Di Stato*, Venezia, Codice Brera 120 fol. 260”[327].

---

[326] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 247
[327] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 7, 8

1530, Tadeusz Korzon: „Când regele Poloniei Zygmond trudea din greu pentru a menține relații pașnice cu toți vecinii săi și chiar cu sultanul Suleiman, Petru (Rareş), voievodul moldovean, s-a ridicat brusc la arme. Aducând în discuţie unele dintre vechile drepturi ale Moldovei în Pokutia, el a ocupat acest pământ cu trupele sale, fără nici o declarație anterioară de război. Jan Tarnowski a trimis 1.200 de soldați puternici, care, după ce au câștigat mai multe lupte cu moldovenii, i-a alungat din Pokuţia. Curând, Tarnowski însuși a sosit, cu restul mercenarilor săi, și, după ce a speriat oastea moldovenească de 6.000 de oameni, de lângă Gwoździec, a capturat cetatea. Când s-a retras lângă Obertyn, Petru l-a depășit, cu 22.000 de oameni și 50 de tunuri. Tarnowski avea doar 4.000 de oameni, inclusiv cavalerie și infanterie, și totuși nu voia să-și lase tunurile și să treacă Nistrul, așa cum îl sfătuiau unii, dar, încurajându-și oamenii, a hotărât să ducă o luptă împotriva copleșitorului inamic, așteptându-l într-o tabără întărită.

În 22 august, Petru a înconjurat trupele poloneze din toate părțile și a ordonat ca tabăra lor să fie capturată. După o luptă de câteva ore, moldovenii s-au retras, iar Tarnowski a profitat de acest lucru, iar după o luptă scurtă, a obținut o victorie completă. Întreaga armată a lui Petru a fost distrusă, iar tabăra, tunurile și toate celelalte resurse au căzut în mâinile noastre, cu excepția mulțimii de prizonieri și a stindardelor capturate în luptă și în urmăriri. Petru, nedescurajat de înfrângere, s-a înarmat din nou, dar trupele poloneze trimise să-i distrugă pământurile, până când au început negocierile de pace, prin Zapolya, şi când Sigismund, căruia îi era cunoscut că Petru Rareş conta, în prin-

cipal, pe ajutorul stăpânului său, sultanul Suleiman, i-a luat această speranță, pentru că, răspunzând ambasadei Turciei, l-a trimis pe Wilamowski la sultan, să raporteze victoria de la Obertin, rugându-l să-i interzică lui Petru orice invazie a pământurilor poloneze. Suleiman, dorind relații de prietenie cu Sigismund, a ordonat voievodului să facă pace cu Polonia, iar mai târziu, după o altă expediție, la Racusa, în 1559, i-a ordonat lui și tătarilor să nu invadeze ținuturile poloneze"[328].

1530-1538, Tadeusz Korzon: „Războiul cu Petru al IV-lea Raresz, din 1530-1538, a rezultat din perversitatea și ingratitudinea sa; în Polonia, acest Ioan Petru, sau Petryło, se ascundea de cruzimea fiului și succesorului lui Bogdan și a ginerelui său (Ștefan al IV-lea cel Tânăr), iar la începutul domniei sale, în 1527, a încheiat și a jurat o alianță cu regele Sigismund I, jurând că în anul următor o să poarte război împotriva turcilor, la Constantinopol; apoi a trimis multe plângeri împotriva tâlharilor de pe granițele poloneze; nu și-a trimis soli la curțile de judecată care i s-au oferit, ci a trimis incendiatori plătiți în orașe și a bătut monede poloneze false; în cele din urmă, la sfârșitul anului 1530, a cerut capitularea Kołomyja, a adunat o armată în Botu-shany (Botoşani) și a intrat cu ea în granițele Voievodatului Jos. I-a fost uşor să preia întreaga Pokuţie, adică 15 orașe și aproximativ 300 de sate; trebuia să meargă la Halych; i-a tratat pe rutenii din ordinul grecesc, care au venit la el cu smerenie, cu bunătate, dar a poruncit să fie uciși latinii. Acest lucru a fost relatat de voievozii din

[328] *Dzieje narodu polskiego od najdawniejszych do najnowszych czasów* (Istoria națiunii poloneze, din cele mai vechi, până în cele mai recente timpuri), Tom I, Lwow 1863, p. 455

Sandomierz și Podolia, de canonicul Chojeński și de alții, în primele zile ale lunii decembrie; regele a obținut un impozit de 20 de groși de feudă de la Seim, care tocmai fusese adunat la vremea aceea, și fără să aștepte veniturile din colectare, a angajat 1.000 de călăreţi, pe bani împrumutați de la Boner, și i-a trimis, sub comanda lui Boratyński, pentru a respinge invazia. De asemenea, l-a trimis pe Jan Ocieski ca ambasadă la Soliman, pentru a afla dacă această invazie nu a fost un prevestitor al planurilor de război ale unui magnat la fel de periculos, numindu-se „Califul Rum”. Frica s-a dovedit a fi în zadar. Ocieski a adus o scrisoare amicală de la sultan, datată în 15 mai, prin care îl asigura că atacul a fost făcut fără acordul lui și că va fi trimite un ordin aspru de mustrare pentru hospodar, cerându-i să demisioneze.

Între timp, armata poloneză s-a arătat. Trebuiau să fie 10.000 de călăreţi, conform rezoluției Seimului, dar, la începutul lunii iunie, erau doar 4.567 cavaleri, numărați cu statut de nobili căsătoriți, domnișori și voluntari, 1.500 de infanterişti mercenari, în cea mai mare parte cehi, sub comanda căpitanului Malina, deci un total de 6.067 războinici (împreună cu o mie de cai din Boratyńsk) și 13 tunuri, inclusiv 6 mai mari. Hatmanul Jan Tarnowski, voievodul rus, a fost chemat la Cracovia, pentru un consiliu de război, a primit comanda și un plan pentru expediție, și-a organizat mica sa armată, şi a pornit cu ea, pe 17 iunie, după ce a completat proviziile lipsă la Lviv, pe 5 iulie, și a luat o poziție strategică în Rohatyn, unde și-a început acțiunea militară.

Pentru a alunga trupele valahe din orașele ocupate, a trimis 1.600 de călăreţi, cu Marcin Trzebiński, un cavaler cu experiență în apărare, și a reușit să facă atât de repede, încât, pe 4 și 5 august, chiar în decurs de o zi, a recăpătat întreaga Pokuţie, de la Czesybies, la Gwoździec, un castel de lemn, dar bine fortificat. Această primă victorie a adus mare bucurie la Cracovia; în biserici se țineau slujbe de mulțumire. Socrul său, cancelarul Szydłowiecki, i-a trimis felicitări lui Tarnowski, pe 15 august; două zile mai târziu, Hieronim Szafraniec a adus prizonierii, dar, în același timp, a anunțat că hospodarul a adunat 30.000 de militari. Menționăm acest lucru din scrisoarea vicecancelarului Tomicki, din 20 august.

De fapt, Petrylo Raresz (Petru Rareş) avea o putere atât de mare. Aflând despre înfrângerea provocată de un mic grup de polonezi, el a trimis imediat 6.000 de soldați, sub comanda lui Toma Bernavski și Vlad, pârcălab de Hotin, care au înconjurat Gwójdziec. Căpitanul Maciej Włodek s-a apărat cu curaj, dar ar fi avut doar 100 de oameni sub comandă şi, dacă nu ar fi fost salvat, ar fi pierit cu toţii. Deja din 18 august Tarnowski a plecat, de la Rohatyn, a trecut Nistrul, lângă Koropcem și, mărşăluind toată noaptea, s-a îndreptat spre vlahi. O recunoaștere amănunțită a fost efectuată de Trzebiński: şi anume că au apărut primii la Gwoźdźem Herburt și Jan Święcicki, iar mai târziu Mikołaj Sieniawski și, în final, în momentul decisiv, însuși Tarnowski. Într-o luptă aprigă, 2.000 de vlahi au murit; Polonezii i-au urmărit pe cei care scăpau la Sniatyn, unde interdicția hatmanului i-a oprit, sub pedeapsa închisorii, de trecerea graniței. De asemenea, era interzisă hrănirea prizonierilor, din lipsă de paznici. A fost a doua victorie.

Petryło (Petru Rareş) a vrut să-i omoare pe nefericiții supraviețuitori, pentru că ei fugeau; cu greu puteau fi liniștiţi cu asigurarea că vor lupta mai bine în viitor. Era indignat de admirarea avantajelor armelor și antrenamentului cavalerilor polonezi; a anunțat că îi va conduce la Suceava cu bice, ca pe tâlhari. De asemenea, s-a mutat rapid în orașul de graniță Śniatyn, care fusese recent devastat. L-a trimis înaintea lui pe Mikula, un curtean din Okocim, cu 10.000 de oameni, pentru a-l împiedica pe hatman, care își pusese în mişcare armata, după o zi de odihnă. Iscoadele aduceau vești despre mișcările inamicului, când Tarnowski îşi aşezase tabăra chiar în afara satului, lângă orașul Obertyn. Nu s-a speriat de disproporționalitatea forțelor de luptă, determinată de regele Sigismund drept un raport de 1 la 6, sau cel puțin 1 la 3,5, dacă presupunem cel mai mic număr de 20.000 pentru armata valahă și cel mai mare număr posibil, de 6.000 pentru cea poloneză. A fost nevoie doar să mute tabăra, de pe valea râului, la câțiva kilometri spre nord, pe Dealul Lasków, care acum este un câmp, dar cunoscută în rândul oamenilor sub numele de Pohyblicy. Aici, Tarnowski a ordonat ca să fie aranjate căruţele într-un pătrat și prinse cu lanțuri, lăsând libere două porți sau, mai bine zis, două deschideri: una înspre sud, cealaltă înspre nord. Un mic șanț a fost construit în fața căruţelor. Înăuntru, infanteria s-a poziţionat în apropierea căruţe, în afara porților, cavalerie grea, iar la mijloc, cavaleria ușoară pe ambele părți ale locului unde era întins cortul hatmanului; tunurile erau așezate în trei colțuri ale patrulaterului; a patra latură era protejată de o pădure din apropiere: deci nu era de așteptat nici un atac.

Pe 22 august, noaptea, Mikuła a venit în satul Obertyn și i-a dat foc; în spatele lui se apropiară, în curând, trupele lui Petryla (Petru Rareş). S-au desfăşurat în coloane lungi, înconjurând tabăra din trei părți, conform instrucțiunilor voievodului. În jurul orei 9 dimineața, 50 de tunuri, poziționate în fața colțului de sud-vest, au bubuit. Acestea erau tunuri capturate, acum doi ani, de la austrieci, la Feldvar (Feldioara); cel mai mare avea nevoie de 25 de boi, pentru a fi tras. Li s-a răspuns, cu curaj, de artileria poloneză, mai slabă ca număr, dar cu mâna iscusită a lui St. Staszkowski ghidate și alimentate cu praf de pușcă mai bun. Așteptând atacul asupra taberei, hatmanul le-a interzis oamenilor săi să alerge pe câmp, a ocolit formațiunile, a încurajat răbdarea și a luat răniții în centrul taberei, lângă stindardul său de adjutant; a rezistat armata nerăbdătoare, fără să se miște, timp de 5 ore sub foc, o singură dată eliberând 800 de infanterişti, pentru a alunga o unitate inamică, care se apropia din pădure. În felul acesta, a împiedicat inamicul să îi înconjoare complet, iar când vlahii nu au mai atacat din nici o parte, hatmanul a hotărât să întreprindă o acțiune ofensivă. Și-a aruncat unitatea pe cavalerie, pregătită la poarta din spate, și imediat căpitanii Balicki, Święcicki și Trojanowski au ieșit în fruntea stindardelor lor. S-au ciocnit o dată, de două ori și a treia oară; au pierdut 30 de camarazi, dar au deturnat o parte din cavaleria inamică departe de forța principală. Apoi hatmanul a trimis cavaleria grea și auxiliară prin a doua poartă. Lupta acerbă s-a extins în toate cele trei părți. Mikołaj Kalinowski, ajungând în centrul trupei principale, a capturat un steag mare, cu cap de bour; Mik. Wieniawski a atacat artileria și, cu ajutorul mai multor unități de infanterie, trimise la el de hatman, a capturat toate tunurile;

Szafraniec, starostele tălmacilor, ducându-și, pe neașteptate, steagul ascuns în tufișuri pe șoseaua Chocimierz (Hotinului), a creat iluzia că vine cu o nouă armată și astfel a contribuit la stârnirea panicii în rândul moldovenilor. Amenințările și cererile lui Petryla (Petru Rareş) la adresa fugarilor nu au mai avut niciun efect. El însuși a trebuit să fugă cu mulțimea către Gwoździec; rănit de două ori, aproape că a murit într-o mlaștină, care i-a ucis aproximativ 3.000 de oameni și cai; mai mult, aproximativ 2.000 au murit pe un drum uscat; 2.746 de cadavre au fost numărate în jurul taberei. Cei 1.000 de prizonieri au inclus căpetenii, sfetnici și curteni: comandantul corpului principal, logofătul, vornicul, un paharnic, marele vameș, 6 sfetnici ai hospodarului.

Deci această a treia victorie a fost sângeroasă și mare, dar cu o pierdere relativ mică –au murit doar 256 de polonezi. Pe bună dreptate, în rapoartele trimise în străinătate, regele, care se afla la Tysław, a lăudat „stratagema” al lui Tarnowski. Dar este imposibil de văzut consecințele politice, căci învingătorul nu a finalizat victoria, ci s-a întors, de pe câmpul de luptă, direct la Lwow. Pentru că ce ar mai fi putut face, știind că a doua și ultima tranșă (august) a impozitului va merge la plata sumei datorate armatei, iar vistiernicul nu putea distribui fonduri noi fără o nouă rezoluție a Seimului? Regele a cerut, în ziua de 7 septembrie, prin scrisori trimise multor voievozi, trimiterea de întăriri hatmanului; dar ar fi putut grupurile de voluntari să înlocuiască armata victorioasă, care trebuia desființată, la sfârșitul trimestrului, probabil de Sf. Martin? Mai mult decât atât, problema Moldovei amenința să tensioneze relațiile internaționale: cu pretendenții la co-

roana maghiară, și mai ales cu sultanul Soliman. Marea campanie din 1531 s-a încheiat cu primirea entuziastă a lui Tarnowski de către locuitorii din Lwow, cu intrarea sa triumfală în Cracovia, pe 7 noiembrie, cu steaguri capturate, cu tunuri și prizonieri; dar războiul nu s-a încheiat. Petryło (Petru Rareş) a continuat, după vechiul său obicei, căutând o ruptură între cele trei puteri vecine, profitând de izbucnirea unui nou război polono-moscovit, ceea ce era în avantajul său, lansând atacuri la graniță și trimițând plângeri regelui, inclusiv cerând armistițiu.

În 1535 și 1536, Sigismund a trimis mesaje, de la Vilnius, în mijlocul necazurilor de război, şi s-a plâns în apeluri adresate națiunii și senatorilor de refuzul de a se înrola, de lipsa de apărare a graniței și de incendierea mai multor moșii de către hospodarul îndrăzneț, dar el nu a primit răspuns de la Seim. Abia în 1537, toată nobilimea s-a adunat lângă Lwow, într-o revoltă populară… Petryło (Petru Rareş) a invadat iar Podolia, l-a învins pe Jagiellon, a capturat Czarnokoziniec, la începutul anului 1538, iar cavalerii polonezi au apărut din nou pe râul Siret, apoi au murit înghețaţi. Aveau 44 de cai nepotcoviţi și un număr insuficient de luptători, dar s-au ridicat pentru luptă: Mik. Sieleniawski pe dreapta, Andrzej Tęczyński pe aripa stângă. Au suferit o înfrângere, cu pierderea a aproximativ 2.000 de oameni, la 1 februarie. În cele din urmă, Seimul a trecut o dare de 12 groși de lan, cu care bani însuşi hatmanul Tarnowski a pornit, în august, împresurând Chocimului (Hotinul) cu pricepere, cu săpături subterane, şi a capturat cetatea, căreia i-a pus o garnizoană poloneză. În același timp, sultanul Soliman și-a trimis trupele, să-l disciplineze pe neascultătorul Petrila. Rareş se grăbi să în-

cheie un tratat de pace cu Tarnowski, căzând la picioarele lui și renunțând pentru totdeauna la Pokuţia, dar, înainte de a se face ratificarea, a pierdut puterea, prin trădarea boierilor săi, și a fugit în Transilvania (Siedmiogrod), deghizat în cerşetor.

Soliman a poruncit să se ridice cetatea Bendery pe locul Tehini (Tighina) și să scrie la Poartă că a călcat Moldova în picioare, cu copitele cailor; şi l-a numit hospodar pe Stefan al V-lea, numit Lăcustă sau Turcul, şi i-a lăsat ca gardă de corp 500 de ieniceri.

O asemenea lovitură de stat nu a distrus tratatul menționat, deoarece Ștefan a cerut pacea, în condițiile convenite cu predecesorul său, tratat care s-a ratificat la Seimul din Cracovia, la 20 februarie 1539”[329].

1531, Ercole Damnatul: „Dar soarta a voit ca, pe când eram eu acolo (în Moldova), să aibă domnia sa, voievodul, parte de cea mai ruşinoasă înfrângere care s-a văzut vreodată în lume, din partea a 7.000 de poloni, care au înfrânt 20.000 de moldoveni, au măcelărit peste 7.000 de moldoveni şi le-au luat toată artileria, care era de peste 50 de tunuri de bronz şi trei steaguri aurite, dintre care se spune că unul este steagul de investire, dăruit de sultan. Şi aceste steaguri sunt atârnate în catedrala din Cracovia. Bombardele sunt ca mortierele, puţin mai lungi. Acestea au fost odinioară ale regelui Poloniei, Ioan Albert, fratele acestui rege (Sigismund I), înfrânt de ducele Moldovei,

329 Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce,* Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 203-208

acel **prea viteaz căpitan Ştefan**, care a învins pe regele Matias al Ungariei, afară numai de o bombardă, care este un alt Certaldo (?) de XX, ce aparţinuse lui Ferdinand si pe care ducele o capturase când a înfrânt trupele lui Ferdinand în Transilvania, sub Sibiu… / După victoria polonilor, moldovenii au învins, la 4 februarie, pe poloni, care erau în număr de 500, alţii zic 1.000"[330].

1536, Nicolae Olahus: „Moldovenii se folosesc de aceeaşi 1imbă, acelaşi rit şi aceeaşi religie ca şi cei din Ţara Românească, dar la îmbrăcăminte se deosebesc în oarecare măsură...

Graiul lor şi al celorlalţi români a fost odinioară cel roman, ca fiind colonii ale romanilor. În vremea noastră se deosebeşte foarte mult de el, măcar că multe cuvinte de ale lor pot fi înţelese de latini"[331]. În **Transilvania,** „românii, după cum este tradiţia, sunt nişte colonii ale romanilor. Dovada acestui lucru este faptul că au multe puncte comune cu vorbirea romană"[332].

1537, Kretschmayr, Henrik: „Autoritatea militară a lui Maylád (Mailat) era binecunoscută printre contemporanii săi. Ferdinand îi cunoștea talentele. El știa că în Transilvania popularitatea voievodului domina situația politică, iar când a părăsit Transilvania, cu armata sa, și a tăbărât în

---

[330] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 315, 316
[331] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 288
[332] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, p. 289

jurul Kassei, Ferdinand, prin arhiepiscopul de Lunde, care era în relații amicale cu voievodul moldovean Petru Rareş, a încercat să-i convingă pe moldoveni că, în timp ce Maylád se afla în Ungaria de Sus, fiind legat de operațiunile sale, să mărșăluiască în Transilvania cu armatele lor. În acest scop, Laszky a fost însărcinat să intre în tratative cu trimisul voievodului moldovenesc, la Cracovia, și pentru aceasta l-a împuternicit pe Laszky să-i promită că, dacă Petru Rareş îşi conduce moldovenii în Transilvania, îi va dona cele mai bune posesiuni ale Transilvaniei. Voievodul a promis că va duce la îndeplinire acest plan, iar iluzia învăluită în cuvinte frumoase îi uimeşte pe arhiepiscopul Lunde şi pe Ferdinand. Voievodul Petru l-a ajutat efectiv pe Zápolya, la acea vreme, trimiţând voievodului Transilvaniei, la Eperjes, de lângă Kassa, 500 de călăreţi oláchi”[333].

1538, Kretschmayr, Henrik: „La scurt timp după încheierea păcii de la Oradea (Nagyvárad), s-a răspândit vestea despre mişcările armatelor turcești şi că sultanul se pregătea să treacă Dunărea, cu o mare armată, în provinciile Moldovei, împotriva lui Petru Rareş (Péter Raresch), voievod al Moldovei. Zápolya a mai auzit că sultanul a aflat despre tratatul de pace de la Oradea, în ciuda tuturor tăinuirilor, iar în mânia lui este lesne de crezut că Sultanul va mărșălui cu trupele sale, din Moldova, în Transilvania. Această îngrijorare era larg răspândită. Veranchich îi scrie lui Maylád o scrisoare, în care îi cere un cal bun, ca să-și salveze viața, în cazul unei trădări a turcilor atât de periculos. Mai presus de toate, o parte din

---

[333] Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901, p. 62

această scrisoare este interesantă, ilustrând preocuparea generală de a fugi din Moldova, deoarece toți prietenii lui Veránczik, gândindu-se la propria fugă, au refuzat aceeași cerere a lui Veránczik. El îi spune lui Maylád acest lucru, cu un ton plângăreţ, și își exprimă speranța că Maylád îi va îndeplini cererea.

Sultanul a pornit împotriva voievodului Moldovei, Petru Rareş, pe care îl considera una dintre cauzele uciderii lui Gritti și care hărțuia și tulbura constant grănicerii turci de pe Dunăre, și împotriva căruia și regele polonez Sigismund a purtat război. Cu puțin timp înainte ca sultanul să înceapă campania împotriva lui, voievodul moldovean a obținut echipament militar, pe căi ascunse, de la Péter Perényi și István Maylád (Ştefan Mailat).

Întrucât știrea despre pregătirile militare ale lui Sülejmán, din primăvara anului 1538, a fost confirmată de fapte, Zápolya, referindu-se la punctele păcii de la Oradea, a subliniat pericolul care ar putea apărea Transilvania. Din acest motiv, l-a îndemnat pe Ferdinand să trimită trupe de sprijin, iar în timpul verii a mers personal în Transilvania și a anunțat o întâlnire la Cluj (Kolosvár), la care i-a invitat pe Péter Perényi, Bálint Török, Ferenc Bebek, János Eszéki, János Statilius, Antal Veráncsich, István Maylád, Imré Balassa și Ferenc Kendy ca cei mai distinși nobili, de ale căror sfaturi, conform mărturiilor acestei perioade, Zápolya s-a folosit cel mai mult. Au fost luate măsuri rapide, pentru a întări castelele și au fost aduse într-o stare bună de apărare, fiind dotate alimente, muniție și paznici. Maylád, împreună cu colegul său, voievod recent numit, Imré Balassa, a aranjat punerea în aplicare a prevederilor lui Zá-

polya, nobilimea a fost chemată la arme, iar gărzile maghiare au fost trimise la Brașov și Sibiu, din cauza neîncrederii sașilor.

Ca urmare a acestor pregătiri militare de amploare ale lui Zápolya, activitățile lui Maylád au căpătat un rol mai mare și, chiar și în timpul parlamentului, şi a fost trimis, împreună cu tovarăşul său. voievodul Imre Balassa, la hotarele cu Moldova și Muntenia, pentru a întări strâmtoarea Oituz și, din punct de vedere al protecției împotriva incursiunilor, au postat o parte a armatei în trecători. Pentru a hrăni armata însărcinată să păzească cheile Oituzului, Mailat a ordonat braşovenilor să trimită vin și alimente pentru armata din tabăra de la Târgu Secuiesc (Kezdi-Vásárhely).

Între timp, Szulejmán și-a îndreptat armata spre Suceava, reședința voievodului Moldovei. Petru, care nu prea se încredea în loialitatea boierilor săi și nu socotea îndeajunsă forța lui proprie, gândi că e bine să fugă de mânia sultanului, lăsând comorile sale drept pradă armatelor turcești; s-a grăbit în Transilvania, pentru a ajunge la castelul Ciceu (Csicó), aflat în stăpânirea sa, unde își adăpostise deja soția și copiii, în suficientă siguranță.

Maylád a aflat de la spionii săi moldoveni și de la lucrătorii care lucrau la întărirea strâmtorii Oituz că Petru Rareş, alungat din barbarie, a părăsit Moldova și a cutreierat granițele Transilvaniei. Relația dintre cei doi voievozi nu fusese cordială, din vremuri mai vechi, și dădeau semne clare de dușmănie pasională unul față de celălalt, când lui Maylád i-au fost zădărnicit incursiunile, în diferitele sale

întreprinderi militare împotriva Transilvaniei. Sentimentul de vrăjmășie unul față de celălalt a căutat și a găsit hrană. Principala dorință a lui Maylád a fost să-l prindă şi să-l expună, în viață, umilinţei pe voievodul Petru și, de îndată ce a devenit sigur că, alungat de pe tron, Petru rătăcea fără casă, a dat peste tot ordin pentru capturarea sa, poruncind cu strictețe să fie adus înaintea lui viu. La scurt timp după emiterea ordinului, un bărbat din Secuime a găsit un bărbat în pădure, la marginea graniței, cu capul descoperit, cu călcâiele jupuite și picioarele rănite, care era pe cale să piară, din cauza a patru zile de foame și de epuizare.

A vrut să-l conducă la Maylád, în Secuime, dar voievodul Petru, pentru că el era cel, care, temându-se de pedeapsă, l-a rugat să nu-l ducă la voievod, ci mai degrabă să-l însoțească la castelul lui din Ciceu (Csicó). Secuiul nu a rezistat promisiunii unor daruri mari și bogate şi l-a dus pe voievodul moldovean la Castelul Ciceu (Csicó).

Pregătirile militare și măsurile defensive ale lui Zápolya au devenit inutile, sultanul turc fiind mulțumit de faptul că, în locul fugarului Petru, l-a instalat pe fratele său István (Ştefan Lăcustă – n. n.) în scaunul voievozilor moldoveni, apoi și-a întors armata înapoi, deși nu fără resentimente. Cetatea Ciceului era asediată de György Fráter, ținându-l prizonier pe voievodul Petru…

Între timp, ura și ura celor două căpetenii ale Transilvaniei au adus pe câmpul de luptă toate armele rațiunii, bogăției și ingeniozității, pentru a-şi lua puterea unul altuia și a se răsturna reciproc: Laszky, trimisul lui Ferdinand, s-a întors de la Constantinopol cu rezultate nu prea

favorabile, căci nu a fost în stare să trezească simpatia lui Sülejman pentru Ferdinand, deși regele Ioan (János) era încă amenințat de mânia sultanului, pentru că nici nu-l eliberase pe voievodul Moldovei, Petru, care era închis în Cetatea Ciceului, nici nu-i trimisese tributul cu care era dator luminoasei Porţi. De aceea, pentru a potoli mânia sultanului, Zápolya a hotărât să-l elibereze pe voievodul Moldovei și să trimită sultanului un peşcheş, în valoare de 200.000 de taleri aur, pe care însuși Fráter György urma să-l ducă la poartă. Îl îndemna adesea pe vistiernicul regelui Ioan (János) să-și îndeplinească promisiunea, dar în zadar, toate aceste distrageri i-au întârziat plecarea și, deși rebeliunea din Transilvania era încă în prima fază de formare a ligii, a tot amânat singur ambasada, apoi sub pretextul bolii și al altor scuze. Erau trei motive principale pentru reticența lui György Fráter de a nu părăsi domeniul său. Se temea pentru puterea și poziția sa, dacă regele János cădea din rândurile celor vii, în timpul absenței sale, pentru că știa că nobilii din Transilvania nu l-ar plăcea. Un alt motiv al întârzierii a fost falsificarea scrisorii, în numele lui Süleyman, şi a sigiliul sultanului. Al treilea motiv personal, foarte convingător, era motivat de faptul că se temea că Maylád nu va fi învins, dacă pleacă. A uitat că regele János i-a încredințat ambasada la Constantinopol pentru a scăpa de el şi, în timpul absenței sale, de a pune mâna pe bunurile lui. Ioan Zápolya a dat și un semn destul de clar al aversiunii lui față de el, când, vizitându-l la patul de convalescenţă, l-a respins iritat pe călugăr.

După convingerea fratelui György, Zápolya nu a mai avut puterea de a-și schimba intențiile, cu privire la campania împotriva voievodului, și, deși s-a îmbolnăvit,

și-a părăsit soția și a părăsit Buda, cu trupele sale, pentru a veni în Transilvania, la începutul anului 1540”[334].

1538, septembrie 6, Veress: „Paul Thornay, către Andrei Melczer. / La cererea lor, regele Ferdinand a consimțit ca familiile Domnilor din Principate să se adăpostească în Ardeal, de frica Turcilor, care au năvălit, de 16 zile, în Moldova, și s-ar putea să ierneze acolo: Domnia Sa Regală îngăduie voievodului Moldovei ca soția și un fiu, iar apoi şi el și alt fiu al său să se retragă în Ardeal din calea turcilor. / *Colecţiune particulară*, Ungaria”. „Cetatea Ciceului i-a fost dăruită lui Petru Vodă de către regele Ferdinand, în ziua de 17 ianuarie 1535”[335].

1539, octombrie 1, Sibiu, Veress: „**Act de hotărnicie al comunei Tălmăcel**. Se stabilește hotarul litigios, înspre Țara Românească, prin intervenția și mărturia românilor vecini, pentru pomenirea cărui lucru, trei tineri dintre ei, numiți în document, au fost bătuți (disciplinați), la fața locului, după obiceiul vechi”, adică: bătrânii „au aprobat parcela de pământ în dispută, în prezența înțelepților ispravnici Ioannis Tetschelt, Petri Gengesch, Mathaei Sager, Ioannis Schmidt, Michaelis Schlech, Andreas Messen, Michaelis Schimert, Iohannis Bolkescher și Antonius Nagy, ai bătrânilor juraților din Helthau, precum și ai lui Colomanni Sardoris, castelanul din Talmaschen (Tălmaci), și juraţii ţinutali Bonae, Stenemyr, Kamenicz și Thudor, care au venit la Tălmaci pentru ascultarea atentă și a unor mar-

[334] Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901, p. 65-67, 70, 71,
[335] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, 15

tori, adică a lui Paul Bartmes și Petri Lassel din Helthau și Michaelis Kis și Michaelis Auner, din Tălmaci, Popa Stanczul de Janusfalva, Roman de Westa și Roman Botezat de Boyza, prezenți în același loc, pentru ca apoi să se apuce din nou hotărnicească, în felul următor: hotarul, pornind mai întâi de la stânca de munte a teritoriului, cunoscută în mod obișnuit sub numele de Vom Hattertstein, o grămadă mare de pietre (pe care și anumiți tineri, adică Schule... Georgium din Helthau, Dragumir Borbos din Kis Talmasch și Janos Banchul din Zaadt, ca ţină bine minte hotarul, au cerut să fie bătuţi cu toiegele, după cum e obiceiul)" / *Coll. Cornides*, Budapest, vol. 2 Transumt din 1582)[336].

1541, februarie, Veress: „Însemnare anonimă despre întâmplările din Moldova: Petru Rareș-Vodă s-a întors în Moldova, cu abia 200 de ai săi („nu mai mult de 200 de călăreți, pe care îi adunase din rândurile valahilor, tătarilor și grecilor, având şi doi turci cu el"), și, după ce fu ajutat de vornicul Țării de Jos, a fugărit oastea tânărului Alexandru Vodă („Erau cu el cincisprezece mii de oameni. Dar după aceea, când a înțeles că acest vornic vine cu o forță mai mare, în ajutorul lui Petru, a fugit, cu celelalte căpetenii în Transilvania") și a intrat în Suceava, în 22 fevruarie 1541, primit cu bucurie de tot norodul, pe când Alexandru fugi, cu boierii săi, în Ardeal"[337]. / Din *Scriptores Rerum Polonicarum*, vol. XV, Cracoviae, 1894, p. 174.

---

[336] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 19, 20
[337] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, p. 23

1541, Szádeczky, Lajos: „**După cucerirea Budei de către turci**, în 1541, dinastia națională maghiară a Szapolyas și-a mutat curtea domnească în Transilvania… De atunci, Alba Iulia (Gyulafejérvár) a devenit adevăratul centru al aspirațiilor naționale maghiare, iar curtea domnească a Transilvaniei a devenit custode al idealurilor naționale maghiare, al vieții constituționale, al culturii și al limbii maghiare. Aici și-au găsit refugiu și acei patrioți care au fugit de turci și germani și au vrut să trăiască într-o patrie maghiară liberă și să muncească pentru salvarea patriei. Pentru că patria a fost sfâșiată, a fost tăiată și turcii și germanii se întreceau pentru stăpânirea ei”[338]. / „Cu toate acestea, Casa de Habsburg a folosit orice ocazie pentru a reatașa Transilvania de teritoriul regal al Ungariei; dar chiar dacă a reușit pentru o perioadă scurtă de timp (ca între 1551-1556 și mai târziu, între 1598-1604), nu l-a putut ține și **principatul Transilvaniei a înviat din cenușă ca un Phoenix** pentru a-și îndeplini misiunea istorică.

Această vocație istorică a culminat cu cultivarea idealului maghiar al statului și păstrarea continuității juridice a vechii constituții. Nu este o sarcină ușoară, când, pe de o parte, cucerirea turcă a distrus integritatea teritorială a Ungariei, pe de altă parte, guvernul imperial german și, de asemenea, guvernul regal maghiar au distrus viața de stat și drepturile constituționale ale țării și au anexat Ungaria la Imperiul German, în schimbul ajutorului oferit împotriva turcilor a căutat să atașeze.

---

[338] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 3

În apărarea statalității și a drepturilor constituționale ale Ungariei pe parcursul acestor o sută și jumătate de ani, Transilvania a fost apărătorul și, în vremuri de criză, aliatul și tovarășul de arme al Ungariei”[339].

„Instituțiile lui de stat i-au oferit autoguvernare. Și-a făcut propriile legi, în adunările sale naționale; prinții săi guvernează constituțional, sub controlul consiliului de stat (cele „douăsprezece consilii”); și, deși doctrinele Reformei s-au răspândit cu repeziciune în toate ramurile ei, în mijlocul unui val de amploare de idei religioase, simptomele nerăbdării nu apar la fel de puternice ca în alte țări, adepții celor patru religii concurează între ei în patriotism. Prinții catolici îl înlocuiesc pe Zsigmond Báthory, dar toți se abțin de la prozelitism, dar nu așa cum a făcut István Báthory, care susţinea că Domnul Dumnezeu i-a rezervat domnia asupra conștiințelor.

Problema religiei, care preocupa atât de mult pe oamenii din toată Europa, a jucat însă un rol și în politica din Transilvania, iar în timpul războiului de 30 de ani, a fost principalul factor care a ghidat politica externă a țării și a condus Transilvania la unirea statelor protestante”[340].

---

339 Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 4

340 Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 6

„Principatul lui Báthory a creat o bază internațională și mai largă, ca să spunem așa, pentru politica tradițională a Transilvaniei și a condus la crearea unei uniuni de stat răsăritene între Transilvania, Polonia și, mai târziu, Moldova și Austria.

O consecință firească a regatului polonez, a lui István Báthory și a uniunii personale, stabilită de creatorul comun, a fost alianța de apărare dintre Transilvania și Polonia, care a fost susținută efectiv și de Ungaria în regiunea Tisa.

Această alianță a câștigat o victorie strălucită asupra rușilor, în anii 1579-1581, și, pe baza acesteia, István Báthor a pregătit „sfânta alianță”, care urma să fie încheiată şi cu principii europeni, al cărei scop era alungarea turcilor din Europa.

Odată cu moartea neașteptată a marelui rege, planul grandios s-a oprit și el. Când, un deceniu mai târziu, epigoni precum Zsigmond Báthory, aliat cu împăratul Rudolph, și vasalul său, voievod Mihály de Havasel (Mihai de Ţara Românească) au încercat același lucru, s-a încheiat cu eşec, iar aliatul infidel și vasalul voievod Mihai au invadat nefericita Transilvania și au zdrobit-o, impunând amintirea blestemată a guvernului militar al generalului imperial Básta”[341].

---

[341] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, p. 7

1541, Reicherstorffer: **Moldova** „se mai cheamă şi Valahia, de la Flacci, o gintă romană, căci romanii, după ce au înfrânt şi nimicit pe geţi, au adus aci colonişti, sub conducerea unui oarecare Flaccus, de unde s-a numit mai întâi Flaccia, apoi, prin stricarea cuvântului, Valahia. Această părere este întărită de faptul că vorbirea romană mai dăinuieşte încă la acest neam, dar atât de alterată întru toate, încât abia ar mai putea fi înţeleasă de un roman. Aşadar, românii sunt o seminţie italică, ce se trage, după cum zic ei, din vechii romani, despre care se spune în istorie că au fost aduşi în Dacia de împăratul Traian; dar care, fără îndoială, au alunecat cu totul spre obiceiurile geţilor, şi astăzi nu mai păstrează nimic din străvechea lor origine şi din dovezile trecutului, în afară de limba părintească foarte primitivă şi alterată.

Aşadar, poporul moldovean, cu un port aproape întocmai ca al străbunilor săi, purcede după datina şi rânduiala acestora; nu se foloseşte de arme deosebite de ale ungurilor, adică de scuturi şi lănci de lupta, care sunt ceva mai scurte ca cele ungureşti şi nu se deosebesc mult de acele săbii şi suliţe ce se întrebuinţează şi acum în luptă. Ei sunt destul de îndemânatici în treburile ostăşeşti şi foarte ageri.

Apoi neamul acesta al moldovenilor este **aspru şi foarte primitiv**, totuşi în treburile ostăşeşti şi războinice ei sunt deosebit de bine pregătiţi în felul lor, aşa cum s-a arătat mai sus.

Ei recunosc pe Hristos şi pe sfinţii apostoli şi, după cum susţin ei, au urmat cu multă evlavie şi cinstire, încă de

la început şi până acum, învăţătura sfântului Pavel. în această ţară locuiesc împreună, sub cârmuirea voievodului, diferite secte şi religii şi neamuri, ca, de pildă, ruteni, poloni, sârbi, armeni, bulgari, tătari, şi, în sfârşit, mulţi saşi din Transilvania, fără ca din cauza deosebirilor de rituri şi dogme să se certe intre ei. Şi orice sectă sau neam îşi urmează ritul şi legea după bunul său plac. În acelaşi chip şi călugării ce mărturisesc acolo credinţa creştină urmează ceremoniile lor religioase şi slujbele lor după datina şi regula mănăstirii sau ordinului lor”[342].

1541, Pap, József: „La începutul anului 1541, Castelul Huszt a fost dat lui István Ferdinánd Majláth (Mailat), voievod al Transilvaniei, împreună cu veniturile din minele de sare, de până la 50.000 taleri. Ca condiție, Mailat a cerut să elibereze locurile vistieriei de sare și să plătească anual 8.000 taleri drept taxă pentru voievodatul său. Poate că Nádasdy a avut un rol și în încheierea acestui contract, care, în calitate de cumnat al lui Majláth – Anna Nádasdy era soția lui Majláth – i-ar fi predat cu plăcere Maramureşul. Dar contractul nu a putut fi pus în aplicare niciodată, pentru că Majláth, care dorea în secret să fie prințul Transilvaniei, a murit la Făgăraş, la 20 iulie 1541”[343].

1542, octombrie 10, Veress: „Ordinele nobililor Ardealului către episcopul Fratele George: Sosind vestea că voievozii din Moldova și Țara-Românească vor să intre pentru ocuparea Ardealului, îi cer ajutorul, mai cu seamă

---

342 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 196, 197

343 Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909, p. 69

că Petru Rareș-Vodă a și plecat, cu oastea sa, din Suceava, pentru a trece în Ungaria”[344]. / *Colecţiune particulară*, Ungaria.

1544, Sebastian Münster: „Acea parte a Traciei care se numea odinioară Getica, unde Darius, fiul lui Histaspe, era gata să piară, este numită astăzi Valahia, după Flacii de neam roman. Căci romanii, după ce au învins pe geţi si i-au distrus, au trimis acolo o colonie, sub conducerea unui oarecare Flaccus, de unde i s-a zis, mai întâi, Flacia, apoi, dintr-o corupţie a acestui cuvânt, Valahia. În sprijinul acestei opinii se invocă graiul roman, care se mai păstrează până şi acum la acest neam, dar totuşi atât de corupt în întregime încât abia este înţeles de un roman. Dacii mai apoi au ocupat această ţară[345], după care a fost numită, câtva timp, Dacia. Acuma o stăpânesc saşii, secuii şi românii… Românii se îndeletnicesc, înainte de toate, cu munca câmpului şi creşterea vitelor, ceea ce atestă originea poporului”[346].

1549, Anton Verancsics: „Poporul care locuieşte aceste pământuri, în vremea noastră, este acel al **valahilor**, care **îşi trage originea de la romani**, deşi cu un nume mult schimbat. Despre acest lucru, întrucât mulţi bâjbâie şi au-

---

344 Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 27-29
345 Autorul, neştiind că dacii şi geţii reprezintă acelaşi popor şi căutând a-şi explica numirea de Dacia, dată ţării geţilor, presupune existenta unei ocupări a acesteia de către daci, după cucerirea romană (!). Vezi textul original latin pp. 506, ş. u.
346 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 502, 503

torii se pronunţă în diferite feluri, îmi voi spune puţin mai pe larg şi părerea mea în această privinţă.

Scriu mulţi autori, şi aproape toţi cei moderni susţin ca lucru sigur că **valahii sunt numiţi după un oarecare bărbat roman Flaccus**, sub conducerea căruia a fost adusă în aceste regiuni o colonie romană, ca să-i supună pe daci, şi că deci ar fi numiţi oarecum **flacci**. Căci ei spun că, mai apoi, după trecerea a multă vreme şi prin legături cu neamuri şi limbi felurite, s-a ajuns că, din stricarea numelui de **flacci**, să se formeze cel al **valahilor**, cum ar fi al flacilor…

Întrucât îl priveşte pe Flaccus, nu văd nicăieri că sub conducerea sau auspiciile acestui Flaccus s-ar fi adăugat fie geţii, fie dacii sau orice altă naţiune a acestor locuri la Imperiul roman. Sunt pomeniţi aci Lucullus, Flaminius, August şi, în sfârşit, Traian, dar nici un Flaccus. Iar de câte isprăvi au făcut toţi aceştia în aceste regiuni sunt pline toate istoriile, şi ne-am putea mira de ce din numele nici unuia din aceştia nu s-a format numele valahilor.

Aceşti daci se întind, **în ziua de azi**, foarte departe, prin tot Iliricul din Macedonia şi Panonia de jos, până la Istru şi la ţărmul dalmatic, şi locuiesc mai ales prin păduri şi munţi, şi se numesc **vlahi** sau **vlasi**, cu un nume al cărui tâlc îl voi arăta mai departe. Şi dintre aceştia sunt acei aşazişi martolozi, cu un nume care s-a răspândit la turci, numiţi astfel de la şiretenia hoţească şi iuţeala lor, nume care, fără discuţie, a crescut în Europa, mulţumită tâlhăriilor lor, şi s-a lăţit în toată împărăţia turcilor. Chiar de aceea toţi cei

care au intrat în rândurile lor sunt dăruiţi, printr-un hrisov împărătesc, cu scutirea tuturor dărilor”[347].

1550, Anonim, *Chorographia Transilvaniei*: „Locuitori ai acestui pământ (**Transilvania** – n. n.) sunt şi românii, dar răspândiţi peste tot locul, fără un sediu precis. Iar germanii sau saşii au pretutindeni cetăţi foarte tari şi oraşe, şi întrec uşor, prin toate mijloacele lor, naţiunile celelalte…

Iar **Ţara Românească**, care e numită, cu alt nume, Transalpina… Că seminţia originară a acestei naţiuni a plecat din Italia arată clar limba lor, numele se pare că l-au primit de la sarmaţi (cu care sunt pe alocuri în hotar), şi această provincie, pe care o locuiesc, e numită Flaccia, de la un oarecare cetăţean roman Flaccus, sub conducerea căruia a fost adusă colonia pentru apărarea Moesiilor împotriva dacilor (despre care ne spune Tacitus că nu au fost niciodată credincioşi romanilor), dar după cum se întâmplă într-un şir mai lung de ani, care nu lasă nimica neatins, au început să spună **Valachia în loc de Flaccia**, şi Valahi în loc de Flacci ... Şi cu privire la Flaccus se citează versurile lui Ovidiu Naso, scoase din epistolele pontice (cartea IV).

„Praefuit his Graecisne locis modo Flaccus, et illo
Ripa ferax Istri sub duce ruta fuit.
Hic tenuit Maesas gentes in pace fideli,
Hic arcu fisos, terruit ense Getas”[348].

---

[347] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 402, 403

[348] A fost pus atunci mai mare peste aceste locuri greceşti Flaccus, şi sub cârmuirea sa a fost ţinut în siguranţă ţărmul mănos al Dunării. El

Apoi că au fost odinioară moesi acei care sunt acum români (valahi) se ştie azi prea bine pentru ca să îndrăzească să nege acest lucru careva din toată mulţimea atât de felurită de autori ce trebuie urmaţi. Iar dintre aceştia, Ptolemeu, primul corifeu al cosmografilor şi care hotărât este socotit regele lor, nu acordă nimic moesilor în acea parte unde locuiesc romanii, căci acesta, începând de la munţii Carpaţi, cuprinde, sub numele Daciei, tot pământul mărginit, dinspre apus, de râul Tisa, dinspre sud, de Dunăre, dinspre nord, de Polonia, numind, potrivit cu această descriere, pe transilvăneni, pe secui, pe români şi pe cei ce se numesc moldoveni şi o bună parte a ungurilor, care locuiesc şesul dinspre Polonia, Daci"[349].

1551, ianuarie 7, Veress: „Fratele George Martinuzzi, către principele Frideric, palatinul Renan: Intrarea lui Ștefan, fratele lui Iliaș-Vodă (Rareş) în Ardeal („Ștefan, fratele lui Ilie, voievodul moldovean, din porunca Împăratului Turciei, dispreţuind oastea noastră, năvălise în hotarele regatului Transilvaniei") și alungarea lui din ţară („a fost forțat să se retragă peste Alpi"), după care a intrat Domnul Țării Românești, care a fost apoi fugărit de către Ioan Kendi („Paşa din Buda, cu 16.000 de soldați instruiți, care fuseseră desemnați să păzească frontierele"), luându-i-se și 5.000 de cai. După aceasta, Iliaș-Vodă a intrat iarăși în ţară, cu frate-său și cu hoardele turco-tătare, devastând-o grozav. Având teamă ca păgânii să nu intre, la anul, din

a menţinut în pace şi în credinţă neamurile Moesiei şi a ţinut în respect cu sabia pe geţii ce se încredeau în arcuri.

[349] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968, pp. 210, 211

nou, cere intervenția sa pe lângă împăratul Carol V, pentru ajutor ca țara să nu ajungă pe mâna lor. / *Bibl. Ambrosiana*, Milano, Cod ff 6”[350].

1551, februarie 1, Veress: „Domenego Moresini şi Federigo Badoer, ambasadori, către Dogele Veneției: Iliaș-Vodă, intrând în Ardeal, împotriva jurământului său, dat Fratelui George, a ars toată țara Bârsei… Un slujitor al fratelui Giorgio, sosit aici, relatează că, de vreme ce voievodul Moldovei i-a jurat credință fratelui, că nu avea de gând să se miște împotriva lui, numitul călugăr și-a lichidat cea mai mare parte a armatei sale, după care voievodul a venit să atace un ţinut, numit Barza (Bârsa), pe care l-a luat, l-a jefuit și l-a ars, și a luat un mare număr de suflete; apoi a plecat cu mare grabă. / *Arch. Di Stato*, Venezia. Dispacci di Germania vol. 3 p. 83”[351].

1551, august 26, Veress: „Federigo Badoer, către Dogele Veneţiei: Plecarea solului polon. Știri din Moldova, cum că noul Domn, Ștefan Vodă (Rareş), înclinând prea mult spre turci, boierii și-au ales un alt Domn, trimițând din nou solie de supunere la regele Poloniei, de la care, venind un căpitan, cu 30 de călăreți, în favoarea unui al treilea Domn, leșii, împreună cu aderenții lor moldoveni, au fost omorâți mai toți. / *Staatsarchiv*, Wien”[352].

---

[350] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 44, 45

[351] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, p. 46

[352] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 55, 56

1551, septembrie 26: „Relaţiunea unui secretar polon („care a trecut ieri prin acest oraș, plecând în Italia") despre întronarea lui Iliaş Vodă în Moldova, după ce a bătut, în Podolia („şi Lituania"), pe leşi, punând să omoare („să fie tăiaţi în bucăţi") pe toţi care treceau vârsta de 18 ani… apoi a trecut la asediul unei alte cetăţi, foarte importantă. Regele, auzind de acest succes… trimisese mulți oameni, să ajute acea cetate/ *Bibl. Correr*, Venezia, Cod 2789 fol. 452".

1552, Władysław Konopczyński: „Informațiile noastre despre așezările valahe (Wołoskich) din Polonia sunt foarte puţine și inexacte. Faptul că astfel de așezări au existat și că ar fi trebuit să existe în număr mare – este adevărat că nu ne putem îndoi de acele conscripții universale, din 1552, până în 1629, pentru că, pentru toate satele valahilor, ar fi trebuit sacrificată o coloană separată, iar coloniștii lor trebuiau să fie impozitați separat[353].

353 Conscriptul universal („Uniwersał poborowy") din 1552, primul detaliat pe care îl avem, nu menţionează nimic despre întregul așezământ valah, ci vorbește doar despre coloniști individuali – pe care îi nominalizează la impozitul țărănesc general de doi cenți. „ Item valachi agros colentes, vel in agris, ąnae dicuntur, sedentes per duos grossos solvent "(„ De asemenea, valahii care cultivă câmpurile sau în câmpurile care se numesc zvorişti plătesc pentru şedere doi groşi" Vol, II. Pag. 602). „Satele valahe, ca şi anul anterior, rămân să plătească, indiferent de sate, pe roluri, dacă le au, sau din conac, 20 de groşi, iar cei care nu au rol, pentru 100 de oi, 10 groşi" (Vol. II, pag. 664). Că din cuvintele „indiferent de sate" nimeni nu ar deduce că impozitul coloniștilor valahi, rolul sau conacul, era egal cu impozitul țărănesc obişnuit, aş vrea să explic aici că impozitul țăranului era determinat de acest 10 % groaznic, deci doar jumătate din acesta a fost.

Esența acestui articol a trecut, fără nici o schimbare, în toate conscripţiile de mai târziu, inclusiv până în 1577. Numai conscriptul universal din 1578 stabileşte impozitul țărănesc obișnuit și impozitul satelor valahe, după numărul locuitorilor veniţi, fără a lua în calcul nici rolurile, nici oile, ci numai vitele cu care au venit. Acesta recensământ conține următorul paragraf:

„Satele valahe („Wsi Woloskie") să plătească un rol ca în alte sate, dacă le au, sau din conac cu 30 de groşi, iar cei care nu au rol de la vite, de la o sută de oi, douăzeci de bănuți, și de la zece vaci, douăzeci de bănuți" (Vol. II. Pag. 980). Că s-a stabilit taxa obișnuită coloniștilor, în anul acesta, de 15 groşi, așa și după acest recensământ, rolul pentru coloniști voluntari sau de curte, având de două ori mai mult decât toți ceilalți țărani regali, cler și domni seculari, și o treime mai mult decât coloniștii doar cu oi sau cu vite, pe care deținătorii le plăteau.

Această relație, până în 1629, nu s-a mai schimbat. Deși impozitul satelor valahe era în scădere, acesta a crescut la fel de mult ca și al țăranilor, conscripția a fost redusă sau crescută; dar întotdeauna costul coloniștilor valahi, rolul sau curtea, cu dublă conscripție, a depăşit cu o treime mai mult impozitul coloniștilor cu oi sau cu vite. Coloniștii voluntari plăteau cel mai puțin în 1591 și 1592, pentru roluri sau conac, câte 15 groşi, pentru o sută de oi sau 10 vaci, 10 groşi, cel mai mult în 1620, pentru roluri sau conac, 8 zloți, și pentru 100 de oi sau 10 vaci, 5 zloți per cap.

Până în 1613, impozitul coloniștilor valahi („Wolosz") din roluri s-au dublat, inclusiv pentru nobili. Așa că acești coloniști din roluri și curtenii au plătit la fel de mult, după cum menţionează o relatare despre bătăliile cu germanii. În 1613, taxele militare, solty și kaiastwa, au fost percepute cu 10 zloți peste anii anteriori, iar impozitul coloniștilor valahi, cu excepţia a câtorva boieri şi echivalați, a crescut zlot pe zlot. Impozitul militar din 1616, deși fusese mărit în 1613, a fost mărit şi în 1619, iar în 1619, militarii, soldații și prinții au fost şi ei impozitaţi mult mai mult decât în roluri pentru curteni şi valahii din sate, care plăteau şi taxa de conac, și „cizmele" pentru sat.

„Când au suferit din cauza asupririi turcești, vlahii au căutat de lucru sau adăpost în orașele și curțile din sudul Rusiei Roşii. Erau „steaguri vlahe” în armata poloneză (nu formată neapărat din moldoveni), și erau sate întregi de drept valah. Mai mult, diversele denumiri ale munților Carpați (Măgura, Kiczora, Munczel, Hoverla, Breskul, Gor-gan etc.) dovedesc cât de departe au migrat elementele pas-torale ale Țării Românești, poate chiar independent de opresiunea turcească”[354].

1552, aprilie 11, *Copie oficială Staatsarchiv*, Wien: „Vestea unui ungur din Piatra Neamţ, cum că Dom-nul țării (Ştefan Rareş) doreşte să boteze în legea romă-nească pe toții ungurii din Moldova, împotriva cărui lucru s-a răzvrătit un secretar al lui, ungur. Știri aduse de către solul Sturza, din Polonia. Sosind în Moldova, vreo 80 de

---

După 1629, când a fost introdus impozitul, în conscripția universală, nu se mai precizau titluri de impozit, pentru că fiecare pământ era dator cu câte un impozit, indiferent de cum avea să fie împărțit între contribuabili. Dar pentru că conscripţiile au devenit regulă, din anul 1632 și 1635, la început valahii declară „că pământurile pentru care vor plăti impozite (dar nu și fumărit), se pot aplica doar coloniştilor de după 1629”, pentru pământurile din sudul Poloniei, unde se aflǎ cea mai mare parte a satelor din valahe („Woloskie”). Cum suma pretinsă ca taxă era obligatorie, putem presupune că, până în 1638, impozitul coloniștilor noi era, pe baza cotei stabilite pentru ei în 1629, de 10 zloți pe fermă sau conac, și 20 brut pentru o sută de oi sau 10 vaci. Din 1638, nu se poate spune că satele valahe au un impozit separat și nici în ce cuantum de plată erau cuprinşi, pentru că, din acel an, cea mai mare parte a voievodatelor şi a ţinuturilor au împărțit ele impozite pe pământuri.

[354] Konopczyński, Władysław, *Dzieje Polski Nowożytnej* (Istoria Poloniei moderne), Tom I, 1506-1648, Warszawa 1936, p. 358

negustori turci au fost omorâți, din porunca Domnului, iar alții aruncați în temnițele de la Neamț. Tot așa omorî și mulți boieri, chinuind și doi armași" (A avut loc şi masacrul armenilor, cu confiscarea averilor lor – n. n.)"[355].

1552, Tadeusz Korzon: „Expediții ale domnilor polonezi în Moldova, în 1552, 1561, 1572. Starea Moldovei se înrăuţise sub stăpânirea hospodarilor des schimbaţi, numiți, în mare parte, de Poarta Otomană pentru uriaşe peşcheşuri în bani, hospodari asupritori și oameni cruzi, cel mai adesea maziliți sau uciși de necredincioșii lor boieri. Pe fondul degradării vieţii supuşiilor, toate visele de independență sau de extindere a statului au dispărut; nevoile şi dorinţele erau satisfăcute de la o zi la alta. De vreme ce, în Podolia și în Rutenia, familiile nobiliare deveneau din ce în ce mai bogate și mai puternice, iar între hospodari și domnii polonezi s-au stabilit curând legături de rudenie, adesea aveau loc expediții private, întreprinse uneori fără voia regelui sau a Seimului.

Expediția lui Mikołaj Sieniawski, voievodul rutean, din 1552, este greșit inclusă de Szujski printre astfel de incursiuni arbitrare. A rămas doar un document oficial, păstrat în arhivele Coroanei. Este un act de omagiu, cuprinzând mărturisirea în următoarele cuvinte: „Eu Petru Alexandru (Alexandru Lăpuşneanu, care se numea pentru, dar şi-a luat numele voievodal Alexandru – n. n.), voievod al ținuturilor Moldovei și Țării Românești (Basarabia – n. n.), ales și numit de Sfânta Majestate Regală, jur, împreună cu toţi boieriii noştri mari şi mici și cu toate celelalte stări...

---

[355] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 78-80

în numele meu și în numele tuturor urmașilor mei valahi, să mențin pacea veșnică, fidelitatea, supunerea, perseverența, credință în slujire și ascultarea în toate, după obiceiul vasalului, Preasfințitului Monarh, iar domnului Sigismund Augustus... dacă i se va isca vreun mare război, atunci voi apărea personal, cu toată puterea mea și cu toată armata mea... Și pentru alte nevoi minore ale Coroanei poloneze, voi trimite 7.000 de oameni, apți de război, de îndată ce primesc o chemare de la oricare hatman". Actul a fost semnat la Bakota, la 5 septembrie 1552, de 22 de polonezi şi 60 de vlahi. Dintre numele poloneze, în primul rând îl vedem pe Maciej Włodek, cu titlurile de stegar și comandant (*vexillifero et capitaneo*); alți trei staroști, și anume: Bernard Pretficza, Jerzy Jazłowiecki şi Jan Starzechowski, pe Stanisław Zamoyski, doi Sieniawski, și anume: Mikolaj, voievodului de Bełz (nu rutean) și Aleksander, şambelan de Halki, Jan Herbort, şambelan de Kamieniec, Krzysztof Wieloglowski, căpitan de cavalerie şi infanterie; restul era format din nobbili care nu aveau funcţii. Exista şi un spaniol, Antoni Mora, comandantul unei unități de infanterie.

Personal, Mikołaj Sieniawski, voievod și hatman de câmp al Coroanei, nu a fost cu această armată, dar a adunat-o și a ordonat-o, așa că poate fi considerat responsabil pentru expediție. Cu cât?

Oizechowski, care își scrie „Cronicile" din romanele de curte, confirmate în mod obișnuit de „mărturia soldaților", și Górnicki, secretarul regelui Sigismund Augustus, mai atent la cuvintele și faptele sale, sunt de acord că regele a dezaprobat foarte mult comportamentul lui Sieniawski în privinţa lui Alexandru (Lăpuşneanu), voie-

vodul valah, pentru că știa că turcii au să interpreteze aceasta o încălcare a legământului. Totuși, nu trebuie să tragem concluzia că Sieniawski a săvârșit un act nefast din motive egoiste, condamnabile, sau chiar că a acționat împotriva voinței regelui, pentru că era nevoie de o acțiune rapidă, atunci când regele era departe de granița Moldovei, venind din Königsberg şi în drum spre Vilnius.

Cel de-al doilea fiu al lui Petryla (Petru Rareş), Ştefan al VI-lea Raresz (1551-1552), un om de nimic, i-a speriat pe boieri atât de tare, cu cruzimile, mutilările și crimele sale inumane, încât au fugit în Polonia, unii dintre ei înrolându-se în armata poloneză, iar alţii aruncându-se la picioarele lui Sieniawski, în Jarmoliniec, „în izolarea lui, şi pe ascuns, cu lacrimi mari, l-au rugat să se mute la Nistru şi să ia Moldova sub stăpânirea regelui, făgăduindu-i că-şi vor ucide tiranul”. Sieniawski credea că o chestiune atât de importantă necesita o decizie din partea monarhului (cum mărturisește însuși Orzechowski), dar a văzut imposibilitatea de a obține această decizie, fără o pierdere semnificativă de timp; așa că, după o consultare cu căpitanii, a dat un răspuns favorabil, promițând că va face totul pentru vlahi „după măreția regelui”. Acest răspuns s-a dovedit a fi un slogan, suficient pentru boierii moldoveni, invitați la un banchet, în 8 septembrie, care au hotărât să-l atace pe Ștefan, noaptea, pe câmpul de lângă Prut (la Ţuţora – n. n.), și să-l omoare în cortul său; despre acest fapt (petrecerea de la Prut – n. n.) aflaseră de la unul dintre fugari, un soldat polonez, fost preot moldovean…

Jurământul lui Petru Alexandru, adică Alexandru al IV-lea Lăpuşneanu, care susţinea că ar fi fiul lui Bogdan al

III-lea cel Un-Ochi, a fost confirmat de demnitarii moldoveni: marele hatman Niegwyło (Neagu), vistierul Dan, logofătul Mogilda (Mogâldea), spătarul Moczog (Moţoc), comandantul Mohiła, staroste de Sorock Niegny și alții, ale căror nume nu sunt menționate; s-au numărat 60. Sieńiawski nu a întreprins operațiuni militare. Numai căpitanul Secygniowski, care a fost trimis de el în întâmpinarea boierilor, a avut o ciocnire neașteptată cu un pretendent la tron, Żołda (Joldea), pe care l-a trimis în tabără în lanțuri. Pentru ce-l poți învinovăți pe Sieniawski?

La urma urmei, niciun general al celui mai suveran monarh nu ar proceda altfel, astăzi, dacă nu ar fi putut comunica cu regele. Sigismund Augustus, primind vestea pe 14 septembrie, în timp ce poposea, peste noapte, în apropierea graniței cu Samogiția, avea probabil de făcut un singur reproş, cu privire la faptul că actul de tribut nu includea nici o menţionare în ceea ce privea relația cu sultanul. Pentru a compensa această omisiune, a ordonat, în acea noapte, iar a doua zi executorii judecătorești au trimis voievodatului Rusiei și armatei lui, interzicerea invadării Moldovei, sub pedeapsă aspră. Atitudinea lui devine de înțeles, dacă ne gândim că „un om inteligent”, Walenty Dembiński, castelanul din Biec, trimis într-o solie la Soliman, s-a întors, de la drumul prin Moldova, la Cra-covia, căci era pe punctul de a prins de Ştefan (Rareş) şi ţinut ostatic, pentru a-l sili pe rege să-i predea pe toţi fugarii moldoveni. În general, senatorii și prințul prusac Albrecht au primit mari laude pentru conduita lui Sieniawski.

Motive și scopuri complet diferite au ghidat expediția lui Olbracht Łaski, din 1561-1563, în complicitate cu

faimosul impostor Jacob Heraclides, împotriva lui Piotr Aleksander Lăpuşneanu, iar apoi împotriva aceluiași impostor, în complicitate cu prințul Dymitr Wiśniowiecki, un pretendent la tron, ca pretins fiu al lui Petru Rareş. Nu a rezultat nici un beneficiu pentru Polonia din aceste aventuri, ci doar o serie de întâmplări tragice: după o scurtă domnie, uciderea lui Heraclide și predarea lui Wiśnowiecki turcilor, o moarte cruntă pentru Ștefan al VII-lea Tomşa, care a domnit și mai scurt, o jumătate de an, și a fost decapitat, la ordinul regelui, în Lwow. În martie 1564, Lăpuşneanu revine pe tronul domnesc al Moldovei”[356].

1552, septembrie 11, *Staatsarchiv*, Wien): Scriesoare „despre omorârea lui Ştefan Rareş Vodă, din ordinul lui Castaldo, zvonindu-se că se pregăteşte din nou împotriva Ardealului… Sper că din partea Moldovei vom putea să stăm liniștiți o vreme – căci domnul a fost ucis în cort… Castaldo fu înştiinţat de înşişi boierii moldoveni, prin scrisoarea lor din 19 septembrie 1552, în care ei declară că au omorât pe Ştefan Vodă, deoarece, din pricina cruzimii şi tiraniei lui, nimeni nu mai era în siguranţă, alegând de Vodă pe Alexandru, feciorul fostului Bogdan Vodă”[357].

1552, Władysław Konopczyński: „Incursiunile domnilor polonezi în Moldova. Prima încercare de acest fel a avut loc în 1552, când vlahii l-au ucis pe crudul Ștefan (ultimul descendent al familiei Dragoşeştilor, dintre care

---

[356] Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce,* Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 208-211

[357] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 102, 103

Ștefan cel Mare a fost unul – afirmaţie eronată despre cel de-al doilea fiu al lui Petru Rareş – n. n) și l-au ales pe Alexandru Lăpuşneanu, zis Stolnicul; Mikołaj Sieniawski l-a instalat la Suceava, iar Lăpuşneanu i-a jurat credință lui Sigismund Augustus, ca vasal, deși nu se știa nimic despre relațiile directe ale lui Sieniawski cu Austria; totuși, considerând că numai ea trebuie să fi fost interesată de cearta Poloniei cu Poarta, că Sieniawski a fost protejat de Tarnowski și că Ferdinand i-a reproșat amarnic lui Padniewski, în același an, lipsa de hotărâre din partea poloneză, care îndrăznise să atace Turcia… Trebuie să presupunem că Sieniawski a lucrat parțial pentru Austria și parțial pentru el însuși. Acest lucru poate fi spus cu mult mai multă certitudine cu privire la expedițiile ulterioare. Ele au fost întreprinse de oameni, dintre care unul a fost întotdeauna un slujitor al habsburgilor, iar celălalt un slujitor al propriului său capriciu, dar a cooperat cu celălalt. Olbracht Łaski, fiul diplomatului Ieronymus, stătea nemulțumit în Spiš, când un grec, poliglotul Jacob Heraklides Basilikos, fiu al despotului din Samos şi de asta numit Despot, a venit la el şi i-a cerut ajutorul, pentru a-l doborî pe Alexandru; prima încercare, expediția din 1560, a fost zădărnicită, la cererea regelui, de protectorul lui Lăpuşneanu, Sieniawski. În anul următor, Łaski a încercat iarăşi, dar Despotul nu le-a plăcut boierilor şi a avut loc o revoltă (1563), apoi Despot, cu duplicitatea sa, i-a înstrăinat atât pe Łaski, cât și pe împăratul Ferdinand, căruia trebuia să-i slujească împotriva turcilor.

Acum un alt paladin întinde mâna spre Suceava, Dymitr Wisniowiecki, cândva un distins luptător împotriva tătarilor, fondatorul avanpostului cazac de pe insula Khor-

tytsy și însuși un cazac complet, care s-a alăturat lui Łaski, cucerind pentru sine tronul Moldovei (a pretins, că i se cuvenea, prin mama sa). Cu toate acestea, liderul vlahilor răzvrătiți, Tomţa, l-a bătut pe Wiśniowiecki, l-a capturat și l-a trimis la Istanbul, ca să moară în chinuri groaznice. Toate acestea s-au întâmplat în timpul politicii de pace a regelui în sud; Sigismund a încercat să-l convingă cu blândețe pe sultan, prin solia lui Piotr Zborowski, să-i recunoască „jurisdicția" asupra Moldovei, dar fără niciun rezultat, desigur. Mai târziu, când fiul lui Alexandru, Bogdan Lăpuşneanu, a jurat credinţă Poloniei, pe care Poarta o suporta mai ușor decât dependența Moldovei de Ungaria habsburgică, regele nu l-a respins, după ce a soluționat cea mai importantă problemă baltică din timpul acestei domnii"[358].

1552-1564, Mikołaja Mlinowskiego: Povestea începe „la Castelul Kesmarski, din ţinutul Spiš, în anul Domnului 1552, sâmbătă, 4 februarie, într-o încăpere splendidă", odată cu stingerea ultimului vlăstar al neamului Rytwiański, Anna, văduva lui Jarosław Łaski, voievod de Sieradz. „Olbracht Łaski, a cărui copilărie a fost înfrumuseţată cu romane despre fapte mărețe, călătorii lungi, bătălii și negocieri, ardea de dorința de faimă, tânjind după pericolele și avantajele pe care Stanisław Grochowski le numește atât de potrivit „minuni istorice". Cetățean al două țări, supus al coroanelor vecine poloneză și maghiară, a locuit succesiv la curțile lui Ferdinand și Sigismund Augustus; a vizitat cele mai cunoscute capitale ale Europei, a întâlnit celebrii războinici ai epocii și, întorcându-se

[358] Konopczyński, Władysław, *Dzieje Polski Nowożytnej* (Istoria Poloniei moderne), Tom I, 1506-1648, Warszawa 1936, pp. 76-78

la Kesmark, după obiceiul vremurilor, s-a înconjurat de o echipă înarmată, selectând pe cei mai pricepuți și mai cunoscuți mercenari ai meșteșugului cavaleresc. În mijlocul viselor de bătălii, în mijlocul amintirilor de acasă, a învățat să acorde mai puțină atenție justiției cauzei pe care trebuia să o susțină sau să o apere". Cu mercenarii săi „polonezi, maghiari, germani, francezi și spanioli", Olbracht Łaski avea să pătrundă şi în istoria Moldovei.

În insulele Samos şi Paros, din Mediterana, cucerite de spanioli de la turci, în 1553, guverna despotul Ioan Heraclide, „care pretindea că este un descendent al lui Hercule și de aceea s-a numit Heraclide". În 1554, „spaniolii, cedând în fața forțelor copleșitoare otomane, au fost nevoiți să renunțe la Coroana capturată în Peloponez", iar „Ioan Heraclide, după ce a strâns în grabă bijuterii și pergamente de familie", a fugit din calea răzbunării turceşti, însoţit de „o mică suită de membri ai gospodăriei sale, care voiau să împartă cu el pâinea amară a emigrării". Abia ajuns într-un port al lui Carol al V-lea, Ioan Heraclide a murit, lăsându-l orfan pe fiul său minor, Jacob (născut în 18 noiembrie 1511, în Grecia – n. n.), rămas în memoria românilor drept nefericitul voievod Despot vodă.

„Acest copil inteligent a fost protejat de prințul Heraclides; în numeroasele călătorii, pe care a trebuit să le întreprindă în afara curții imperiale a lui Carol al V-lea, tânărul bazileu a câştigat tot felul de aptitudini, sub îndrumarea unor profesori experți. În timpul șederii sale la Roma, a copiat codurile Vaticanului, nu numai că a dobândit o cunoaștere mai profundă a limbii latine, ci şi pentru a se familiariza cu operele oratorilor, istoricilor, juriștilor,

filosofilor și poeților. Mai mult, la curtea împăratului spaniol, care a domnit peste atâtea națiuni, a învățat italiană, franceză și spaniolă. În timpul deselor expediții de război ale împăratului, Jacob s-a familiarizat cu meseria de cavaler și chiar la Ferrona și-a putut demonstra extraordinara lui vitejie. Cu aspectul său frumos și mintea luminată și flexibilă, i-a fost ușor să cucerească inima bătrânului împărat, pentru că era mai educat decât restul… Carol al V-lea, pe baza mărturiei unor oameni care trebuie să fi fost conștienți de descendența sa, l-a recunoscut drept prinț al insulelor Samos şi Paros şi a confirmat această demnitate printr-o scrisoare oficială imperială”, care-i va fi de folos pentru a-și realiza visele de măreție, atunci când o împrejurare complet accidentală (era statornic în ortodoxia sa) l-a forțat să părăsească curtea imperială spaniolă şi să rătăcească prin diverse ţări ale Europei”.

Stabilit iniţial la Wittenberg, în Germania, apoi în Danemarca, în Suedia, în Polonia, la Gdansk, şi în Prusia, la Königsberg, iar în 1557 a ajuns Vilnius, în Lituania, la curtea lui Mikołaj Radziwiłł Czarnego, unde se afla, atunci, şi curtea regelui Zygmunt-August. La curtea regală poloneză, Jacob Heraclide s-a afirmat ca tânăr educat și talentat, devotat ştiinţei, şi, datorită acestor calităţi, a fost „ridicat la rangul de cavaler de regele Sigismund-August”, o scrisoare de privilegii menţionând că „Heraclide Jacobus Basilikos, prințul insulei Samosi, margraf de Paros, a venit aici la noi, în Lituania, un om curajos și demn prin familia și faptele sale. Când strămoșii săi au fost izgoniţi de armele turcești din capitala natală, Heraclide s-a stabilit în taberele Împăratului Carol al V-lea, a luptat multă vreme cu abnegaţie și vitejie și i s-a dat autoritate, de către același Carol

al V-lea; datorită meritelor sale, pentru entuziasmul, talentele și învățăturile sale unice, l-am ridicat la noblețe și la demnitatea de cavaler, și nu i-a dat doar herbul, adică stema casei sale străvechi, dar l-am și împuternicit în propria-i familie, astfel încât, de acum, înainte să se considere că nu provine din altă rădăcină decât din Heraclidieni, bazilei și despoți".

Între timp, în Moldova, „ultimul dintre bogdanizi, Ștefan al VIII-lea (Rareş), și-a arătat depravarea, printr-o guvernare absolută. Supușii lui nu au mai putut să-i suporte ambițiile nebunești, așa că au început să fugă în Polonia și să se înroleze sub steagul trupelor Coroanei. Concomitent cu această emigrare, care a fost agravată și mai mult de severitatea lui Ștefan, regele Poloniei l-a trimis la Istanbul pe Jan Dębiński, castelan de Biecz, pentru a reînnoi alianța cu Poarta. Ștefan s-a gândit că are o ocazie convenabilă de a pune mâna pe toți fugarii care se refugiaseră în Polonia, așa că a hotărât să captureze solul polon, să-l închidă și să-l rețină, cu tot cu suită, până când regele îi va preda pe fugari. Dębiński, avertizat de vlahii prietenoși cu Polonia, s-a întors din drum și s-a întors la Cracovia. Hospodarul, văzând că intenția îi fusese descoperită, s-a speriat… a hotărât să ducă la bun sfârșit vechiul său plan de rebeliune și să predea țara sub conducerea directă a musulmanilor. Amenințați de această nenorocire, boierii moldoveni fugari s-au dus la hatmanul de câmp Mikołaj Sieniawski, rugându-l să nu piardă timpul, să-și strângă armata la Nistru, iar apoi, după înfrângerea asupritor, toată Țara Românească a Moldovei va intra sub stăpânirea Coroanei poloneze. Tot ce vor ei este ca, ascultând vocile oamenilor, să li se permită să-l ridice în tronul Moldovet pe Peter Łepusnano,

care se află în tabăra lui Sieniawski, care știa că, într-o chestiune atât de importantă, trebuia să asculte de voința regelui; dar, pe de altă parte, evenimentele erau urgente, vlahii se puteau răzgândi, iar timpul de a profita de o asemenea întorsătură norocoasă a evenimentelor putea să dispară.

Deci, adunând la sfat pe căpitanii cei mai experimentați și explicându-le starea lucrurilor, s-a hotărât să acționeze îndată. Deci, din Jarmolinec, mută tabăra pe malul Nistrul, înștiințând pe boieri despre ajutor sigur și iminent: în curând, s-a format o conspirație și, din moment ce boierii știau că Ștefan s-a hotărât, la sărbătoarea nașterii Fecioarei Maria, să-i cheme la un praznic și acolo să-i ucidă pe toţi, trebuiau să-și grăbească planul. Când hospodarul, cu concubinele sale turcoaice, ieşise să navigheze pe râul Prut, pentru distracţie, înconjurat doar de șaptesprezece bărbați de arme, care stăteau în corturile întinse pe mal (la Ţuţora – n. n.), conspiratorii au atacat această poziție, lovind puternic cu suliţele lor. Trezit de țipetele gărzilor, Ştefan, care nu avea altă armă, începu să tragă cu arcul și, o vreme, nu lăsă pe nimeni să se apropie de el; dar curând treizeci de vlahi, descălecând de pe caii lor, au tăiat frânghiile cortului şi au răsturnat hospodarul împreună cu el, apoi, în ciuda rugăminților lui de a-i cruța viața, i-au tăiat capul, pe care l-au cusut înapoi pe corp și l-au îngropat cu cinste în mormântul strămoșilor lui.

Trei sute dintre moldovenii distinși prin naștere sau prin merit vin în tabăra lui Sieniawski și jură loialitatea și ascultarea față de rege și coroana poloneză și cer ca Piotr Łepusnano să le fie dat ca hospodar, așa cum fusese deja

hotărât. Sieniawski, care îl considera un om drept și evlavios, este de bunăvoie de acord cu acest lucru. Între timp, boierii rămași în țară, în principal Sturdza logofăt și Mohila hatman trimit un mesager la Sieniawski, ca să vestească sosirea lor în tabără. Pentru a-i primi cu mai multă cinste, Sieniawski trimite pe un tânăr renumit pentru vitejia sa, Paweł Secygiowski, adăugându-i un steag valah, sub comanda lui Ion Mazotcze, care slujea în armata poloneză. Când Sieniawski aștepta sosirea lui Sturdza și Mohila, mama ucisului Ștefan a început să-l implore să nu-i îndepărteze odraslele domnilor lor de la stăpânire, ci să-l pună pe tron pe Zołda (Joldea), soțul surorii ultimului hospodar. Mișcat de lacrimile mamei lui Ştefan, hatmanul de câmp acceptă cererea acesteia şi-l proclamă pe Joldea hospodar.

Secygniowski a aflat pe drum despre această schimbare neașteptată și, văzând că Strudza și Mohila nu sosesc, s-a oprit la oarecare distanță de satul Szipos (Şipot), unde se aflau mama lui Ștefan și boierii. El a trimis doi vlahi din propriul lui steag la hatmanul Sieniawski, avertizându-l asupra pericolului la care se expun, ignorând autoritatea regală și cedând rugăminţilor unei femei îndurerate. Atunci, hospodarul Joldea a strigat că acești soli sunt spioni şi a poruncit să fie puşi în lanțuri și aruncați în închisoare. Secygniowski, neputând să aștepte întoarcerea lor, înțelese repede ce s-a întâmplat şi, pentru a nu mai da timp răzvrătiților să se gândească și să se întărească, în zori a atacat satul și curtea, puternic apărate; când primul atac a eșuat și oamenii închişi în conac au opus o rezistență puternică, Secygniowski, atent la direcția vântului, a ordonat să fie incendiat hambarul din apropiere. Pojariştea puternică năvăli spre conacul asediaților şi, de îndată ce

clădirea a luat foc, ei au fugit în grabă, pentru a-și salva viața, predându-i pe Joldea și pe ai lui cetei lui Secygniowski”, care au fost duşi, sub escortă, în tabăra hatmanului.

„La sosirea în cetatea Bakota, pe Nistru, Petru Łepusnano (care locuia de ceva vreme în Polonia, în Voievodatul Valah), luând numele Alexandru, care era pe placul vlahilor, a depus un jurământ de credinţă şi tribut, împreună cu cei mai înalți demnitari ai pământului valah, și anume: Negoiţă, marele hatman, Dan vistiernicul, Mohila logofătul, Moţoc vistiernicul, Neagu pârcălab de Sorot, Mohila spătarul și alți șaizeci, în prezenţa întregii armate”. Ajuns la Suceava, Lăpuşneanu îi iartă pe fugarii moldoveni, care i-au fost dăruiţi de rege, „pentru a-și începe domnia sub fericitul semn al milei sale”, apoi, urmând „sfatul lui Mikołaj Sieniawski, s-a căsătorit cu Roxanda, văduva a lui Joldea, sora lui Ștefan al VIII-lea (Rareş), și, prin urmare, o ramură a familiei Bogdanizilor a domnit cu milă, dar mai târziu a trecut pe calea obișnuită a cruzimii. Vlahii gemeau sub jugul lui”. Sub pretexte comerciale, Alexandru Lăpuşteanu a început să comunice în secret, încă din 1552, cu Ivan cel Groaznic, ţarul Moscovei.

La începutul anului 1558, Jacob Heraclide a vizitat, pentru prima dată Moldova, ca sol, „purtând scrisori de la Radziwiłł Czarnego și de la alți domni pe care îi cunoștea”, care confirmau că ar fi rudă cu Roxanda Lăpuşneanu, iar „privilegiile lui Carol al V-lea, mărturisind originile sale înalte, și calitățile personale, rafinamentul dobândit la cea mai înaltă curte creștină, priceperea cavalerească cu care s-a obișnuit în taberele războinicilor secolui, învățătura sa

profundă și multilaterală, precum şi excelenţa caracterului său erau condiții prea mari pentru a nu-i asigura cea mai bună primire în casa lui Alexandru. Cu obișnuita lui perspicacitate, el a înțeles legile și obiceiurile națiunii, a învățat curând limba, iar cunoștințele sale despre limba romanilor și italienilor i-au fost de mare ajutor… / Poporul moldovenesc, chiar excluzându-i pe cei care dețineau cele mai înalte funcții, era cufundat într-o profundă ignoranță, **istoria propriei țări îi era complet necunoscută**, așa că era ușor pentru Heraclide să îl convingă că drepturile sale, ca descendent al heraclizilor, erau incomparabil mai importante decât cele ale lui Alexandru, care era îndreptăţit numai prin căsătorie pe care o avea cu Roksanda. Faptul că venea direct din tabăra regelui polonez și că era prieten cu cei mai mari demnitari ai Coroanei și ai Lituaniei au cântărit mult în avantajul său, în mintea vlahilor. În cele din urmă, abuzul nebun al lui Alexandru și lăcomia sa nesățioasă, care l-au condus până la sacrilegiu, promiteau o victorie ușoară asupra lui oricui ar ridica steagul rebeliunii. Dar Alexandru a observat devreme că Heraclide își face din ce în ce mai mulți prieteni printre funcționarii statului și printre boieri. Bănuiala, odată trezită, putea duce cu ușurință la moartea lui Heraclide: era înconjurat de spioni, iar amploarea destinului său se înclina deja când, avertizat de binevoitorii săi, și-a salvat viața, printr-o evadare timpurie. A mers mai întâi la București… unde și-a compus și și-a publicat genealogia, conform căreia strămoșii săi urmau să stăpânească Dacia. Această scrisoare, menită să slăbească drepturile lui Alexandru și să întărească credința vlahilor că el era succesorul de drept al întregii Dacii antice, i-a dat lui Alexandru un motiv să ceară ca voievodului muntean fie să-l omoare, fie să-l trimită sub es-

cortă la Suceava. Heraclide, percepând pericolul de a rămâne atât de aproape, a decis să se retragă, ca să aştepte o confluență de evenimente care i-ar putea oferi mijloacele de a-și realiza visele cele mai înalte”.

La începutul anului 1559, Jacob Heraclide a fugit la Alba Iulia, unde îşi stabilise curtea regina maghiarilor Isabella Jagiellon, cu fiul ei Ioan-Sigismund, însoţiţi şi de o adevărată suită de nobili polonezi şi lituanieni. Din 7 iulie 1540, Ioan-Sigismund, „moștenitorul Transilvaniei și al unei mari părți a Ungariei” avea să ajungă la majorat, dar tot Isabella Jagiellon, care părea să asculte de „ordinele lui Ferdinand I de a renunța la ducatul Transilvaniei și de a lua în schimb Silezia, ţară guvernabilă şi paşnică, aflată mai aproape de Polonia natală”, a murit, pe neaşteptate, în 15 septembrie 1559.

Iacob Heraclide, care spera în sprijinul polono-transilvan pentru a urca pe tronul Moldovei, după ce convinsese nobilimea asupra îndreptăţirilor sale, nu avea avea şi sprijinul noului rege transilvan, care voia să-l predea turcilor, drept dovadă a recunoaşterii suzeranităţii Sultanului. „Evitând distrugerea inevitabilă, Heraclides s-a încredințat lui Olbracht Łaski, care tocmai se căsătorise cu tânăra văduvă poloneză a lui Jerzy Seredy, Katarzyna Buczyńska” şi care, „după ce a primit peste o sută de mii de zloți roșii drept zestre, era gata să se arunce în aventura prin care Despot urma să câștige tronul Moldovei, iar el, Łaski, notorietatea faimei militare și a marilor posesiuni de pământ”.

„Din Belgradul transilvănean (Alba Iulia), în 1559, la sfârșitul toamnei (29 noiembrie), după ce a adus ultimul său omagiu Isabellei Jagiellon, Heraclide a plecat, cu Olbracht Łaski, la Bardijów. Acolo au convenit între ei ca Łaski să ridice o armată, prevăzută cu un număr suficient de arme și materiale de război. Între timp, Despot își înştiinţa susținătorii să-l aștepte și să încerce să unească mințile oamenilor în favoarea lui. Olbracht Łaski a fost numit Mare Hatman al Ţării Româneşti a Moldovei și a început să facă recrutări. El l-a pus pe Zygmunt Rożn la conducerea cavaleriei, iar pe Aleksander Gwagnin, cronicarul de mai târziu, la conducerea infanteriei. Sub stindardul lui avea polonezi, unguri, germani, deci o armată diversă, dar toți mercenarii dovediţi în tabără curajoşi şi experimentaţi, care, atâta timp cât îşi încasau plata și aveau libertatea de a jefui, după bătălie, nu îşi făceau probleme unde urmai să lupte și pentru ce cauză își vor risca viața. A fost nevoie de toată iarna și vara următoare pentru a se pregăti pentru această expediție.

Albert Łaski avea atunci doar 27 de ani, era dornic de aventură şi s-a văzut în fruntea a 1.600 de oameni înarmați, iar Heraclid a primit informații că trădarea era deja coaptă chiar în tabăra adversarului său și, în curând, adică în primăvara anului 1561, au pornit spre Kesmark și, prin Carpați, partea țării poloneze, au intenționat să invadeze Vlahia. Aveau arme noi, o cantitate suficientă de obuze, pulbere și hrană și sperau să treacă neobservaţi prin țările confederaţiei polono-lituaniană, dar Mikołaj Sieniawski, voievodul rus, care îl pusese pe Alexandru Lăpuşneanu pe tronul Moldovei, în urmă cu opt ani, la 5 septembrie 1552, de pe Nistru, de lângă orașul Bakota, i-a ordonat lui Łaski

să aștepte la graniță, ca vasal aflat sub protecţia regelui Sigismund-August şi a coroanei poloneze. Trupa invadatoare ajunsese deja la zece mile de Lwow, când armata lui Sieniawski i-a blocat calea și a înfrânt-o. În această expediție nereușită, deși Łaski a pierdut puțini oameni, i-au fost luate tunurile și carele cu provizii, fără de care era imposibilă o întreprindere ulterioară”.

După eşec, „Łaski și Despot s-au întors la Kesmark”, aşteptându-şi mercenarii, apoi, cu speranţa unei noi expediţii „Heraclides merge la Kosice, la Francis Zay, conducătorul Ungariei superioare în numele lui Ferdinand I, chiar la granița poloneză. I-a explicat ușurința controlului vlahilor, l-a informat despre toate planurile sale, i-a descoperit legăturile care îl legau de majoritatea boierilor și a declarat că dacă împăratul Ferdinand îl va ajuta să-și ducă la îndeplinire planul, el va preda întregul pământ vlah stăpânirii lui”.

Între timp, bănuitorul Lăpuşneanu „l-a implorat pe Ferdinand, prin ruda sa Nicolae, contele de Zrina, să nu permită unui uzurpator atât de periculos să rămână în țara sa. Ferdinand a poruncit să i se răspundă că, după obiceiul secular, descendenților și rudelor hospodarilor valahi nu li s-a refuzat niciodată azilul în statul maghiar, dar va ordona vigilență, pentru a nu fi planificate acțiuni ostile împotriva lui Alexandru. În scrisoarea sa, Despot a cerut ajutor în bani și oameni, a promis loialitate și ascultare împăratului și regilor maghiari și a subliniat importanța enormă a țării Moldovei, în cazul unui război cu Turcia”, dar, dintre toţi nobilii sfatului, „doar Franciszek Forgacz a înțeles că acordarea ajutorului nu este dificilă. Pierderea de bani nu

este foarte gravă, de multe ori mai mult se cheltuiește pe jocuri și divertisment; iar dacă întreprinderea va reuși, beneficiile pentru creștinism ar fi enorme”.

Împăratul a subscris propunerii lui Forgacz, permiţând recurutări secrete în ţară şi investind în aventură 8.000 de coroane, iar „Franciszek Zay, autorizat să sprijine angajamentele lui Heraclides, a început activ, dar în secret, să pregătească o nouă expediție și chiar l-a convins pe curajosul comandant de cavalerie Antoni Szekely să preia steagul incursiunii armate”. La Suceava, Lăpuşneanu, înconjurat de boieri care se prefăceau că-i sunt loiali, născocind şi un zvon „despre boala periculoasă a lui Heraclide”, care „s-ar fi închis într-o încăpere retrasă a castelului Kesmark și, în fiecare zi, curtenii anunțau din ce în ce mai multe vești înspăimântătoare despre boala lui; în cele din urmă clopotele au sunat, ca și cum ar fi murit, iar a doua zi, într-o înmormântare magnifică, un sicriu gol a fost înmormântat în cimitirul bisericii Sfânta Cruce din Kesmarck. Pentru o mai mare credibilitate, distinși cavaleri și curteni polonezi ai lui Łaski au purtat sicriul pe umeri. Spionul lui Alexandru, care se afla încă în Kesmark, ca martor ocular la înmormântare, s-a grăbit la Suceava, cu vestea dorită. Alexandru a înțeles că, după doi ani de nelinişte, putea să respire uşurat, când, de fapt, pericolul care avea să-l alunge de la putere creștea cu fiecare clipă”.

„Între timp, au început să sosească mercenari de pretutindeni: Antoni Szekely a adus o sută de cai, Jean Villaie, un francez care se remarcase de mult în războaiele maghiare, a adus o sută de călăreți unguri, Jan-Piotr Russel și fratele său Claudius Burgundczyuk, cincizeci de puşcaşi,

Piotr Rukuński Silezianul a adus o sută cincizeci de mercenari de cavalerie grea, Filip Harting, Piotr Siedlicki, Aleksander Gwagnin, Piasecki, Jan Jarzyna, moștenitorul lui Krzykowice, Jan Lassoeki, Hieronim Filipowski și Zygmut Rożen şi-au făcut tabără la graniță, spre sfârșitul lunii octombrie. Łaski a obținut opt tunuri, pe care le-a adus cu el”. Trupele, mărşăluind discret prin Munkacz, au ajuns la Sniatyń în primele cinci zile ale lunii noiembrie, când comandanții trupelor poloneze de frontieră încă mai credeau în vestea înşelătoare a morții lui Heraclide și, deci, nu au împiedicat trecerea acestuia prin Polonia, dar l-au anunţat pe Lăpuşneanu despre pericolul care îl ameninţa.

„Hospodarul îngrozit își adună repede forțele: vreo 25.000 de luptători, dar majoritatea erau țărani adunaţi de prin satele din lunca Sucevei. Pentru a trece râul Suceava, a construit un pod și i-a pus, la capăt, tunuri. Tymezas Łaski conduce avangarda spre capitala Moldovei, dar Despot, nevăzând nici un fugar și neprimind nici cea mai mică informație de la susținătorii săi, a început să se teamă pentru el însuși, gândind să caute adăpost în Polonia. Łaski, sprijinit de sfaturile experimentatului Antoni Szekely, a rezistat ferm acestui gând nebărbătesc. Văzând că nu va putea cuceri podul fără sacrificii majore, i-a ordonat lui Shekely să-și mute o parte din armată în josul râului, pentru a căuta un vad sau o trecere mai ușoară. Această mişcare a fost remarcată din tabăra moldovenească, iar Ivan Mazotcze (Ioan Moţoc), comandantul hospodarului, a dat un sfat neașteptat: „Scoate tunurile de pe pod şi grăbiți-vă cu ele în locul unde va dori să treacă secuiul, și să-l învingeți!”. Łaski și Heraclides aşteptau acest moment cu cea mai mare nerăbdare. De îndată ce tunurile au fost mu-

tate, s-au repezit spre pod și, înainte ca hospodarul să poată privi înapoi, Russell, cu burgunzii, Villaie și Stefan Balogy, cu tunurile și infanteria rămase erau chiar în spatele lor, pe celălalt mal al râului. În curând, armata lui Łaski se pregăti de luptă. Aceasta s-a întâmplat la 18 noiembrie 1561. Ahraham Buckschay, secretarul lui Łaski, a scris discursul pe care Łaski, în calitate de hatman suprem, îl adresase armatei sale. „Nu dorința de stăpânire, a spus el, printre altele, nici lăcomia de bogății mă obligă, bravi camarazi de arme, să îmi risc viața mea și pe a voastră. Mă cunoști de mult timp. Nu am abuzat niciodată de puterea moștenită de la tatăl meu nemuritor, nu am căutat niciodată proprietatea strămoșilor mei și, într-adevăr, orice bogăție am de la strămoșii mei, cât șaisprezece dintre ei mi-au lăsat-o, am considerat-o întotdeauna ca proprietate comună a bravilor cavaleri. Dar faima războiului și dorința de a-mi nemuri numele nu mi-au permis să stau deoparte. Urmărirea nemuririi, după exemplul eroilor antici, ajutându-i pe cei persecutați de nedreptate, este cel mai înalt țel al meu în viață. Așa că, atunci când, prezent aici printre noi, un descendent al veșnicilor conducători ai acestui pământ ne-a cerut ajutorul, ca să luptăm pentru patria noastră cu tăişul sabiei, ca să ne răzbunăm sângeros pentru greșeli vrăjmaşului nostru, al lui Dumnezeu și a neamului vlah, în numele acestor îndatoriri sfinte, acceptate de bunăvoie de noi, să lovim cu îndrăzneală, să luptăm fără teamă gloata care ocupă aceste pajiști şi s-o izgonim!”.

„Łaski era pe cale să dea ordinul de atac, când un trompetist din tabăra lui Alexandru a anunțat că inamicul cere să trimită un sol şi apărut un războinic cunoscut, numit Michał Racz, care a fost împrumutat de Jan Zygmunt Za-

polya lui Alexandru Lăpuşneanu. Curând, Łaski, la rândul său, a ordonat guvernatorului său, Zygmunt Rożen, al stemei Swoboda, primul după el în tabăra poloneză, cu experiență în multe bătălii maghiare și poloneze, să plece pentru a afla de ce sosește mesagerul lui Alexandru. Rożen a observat că Racz era în spatele unui scutier, care purta o suliță. Fără să cheme pe nimeni dintre ai lui să-l însoţească, de îndată ce au ajuns aproape unul cu celălalt, Michał apucă lancea din mâinile scutierului și l-a atacat cu înverșunare pe Rożno, dar acesta din urmă, având încredere, a rămas nemișcat, ținând pușca pregătită și abia când Racz era pe cale să-l lovească, a sărit repede în lateral și a tras în trădător. Armura întărită a deviat glonțul, dar calpacul său a luat foc, iar Michał, incapabil să stingă focul, a luat-o la fugă, iar Rożno l-a urmărit, până ce a dispărut printre rândurile trupelor moldovene. Timp de aproape un sfert de oră, în tabăra poloneză nu au existat informații despre soarta lui, dar și-a bucurat tovarășii, când l-au văzut că se întoarce înapoi sănătos.

După întoarcerea lui Zygmunt Rozn, armata lui Łaski i-a atacat puternic pe valahi. Primul a fugit din bătălie Alexandru Lăpuşneanu, însoţit de garda lui, în număr de aproximativ 2.000 de oameni, care s-a împrăștiat în panică, urmăriţi de burgunzi și francezi, care le-au provocat o mare înfrângere, mai ales când Peter Dely le-a venit în ajutor cu tunurile, al căror zgomot i-a făcut pe caii înspăimântaţi ai vlahilor să-şi arunce călăreții din şei. Dar principalele forțe moldoveneşti au rezistat în continuare; deodată, Łaski lovește chiar în mijlocul lor, capturează steagul hospodarului, iar Bodnar, comandantul valah, depune imediat armele. Numărul ucişilor în timpul acestei

scurte bătălii a fost de 3.000, dar numărul prizonierilor a fost incredibil, dar Despot, râvnind favoarea națiunii, le-a permis să se întoarcă la casele lor. Clericii și boierii care se îndreptau spre Suceava au fost primiți cu cele mai mari semne de bucurie. Alexandru Lăpuşneanu, care, la vestea invaziei lui Heraclide, și-a trimis soția, urmașii și comorile la Dunăre, a informat pașalele din apropiere despre pericolul iminent şi a trimis la vecinul său muntean, hospodarul Mircea, cere de întăriri, apoi s-a oprit la Prut, așteptând ca trupele destrămate să se adune în jurul lui, odată cu ajutorul turcesc şi muntenesc.

Heracides a vrut să mărșăluiască imediat împotriva lui Alexandru, dar ca urmare a unui sfat de război, s-a hotărât să așteptăm până când armata moldovenească, ridicată sub steagul lui, se afla în tabăra noului hospodar. În curând, s-au adunat până la 25.000 de oşteni și treizeci și două de tunuri proprii. Łaski, ca mare hatman, a preluat comanda, iar trupele au pornit, ca să-i dea lovitura finală lui Alecsandru.

De îndată ce tabăra lui Lăpuşneanu a aflat despre acest lucru, podul abia ridicat peste râul Prut, lângă orașul Huşi, a fost imediat distrus; în fața taberei inamice se afla un mic sat, cu câteva colibe. Antoni Szekely, cercetând cu atenție orașul, și-a mutat tunurile spre sat și le-a așezat printre casele din satul Strzelce, pe malul râului, cu ordine stricte ca nimeni să nu îndrăznească să tragă fără ordinul lui. Cavaleria poloneză, care era în frunte, a permis să se vadă de departe steagurile sale mari. Moldovenii, observând inamicii care se apropiau și neputând să vadă nici tunurile, nici trăgătorii, care erau acoperiți de cavalerie, şi

închipuindu-şi că vor ajunge la pace, fără vărsare de sânge, au cerut să trimită o solie. Antoni Szekely s-a arătat aparent gata să o facă. Solul traversează râul. Încrezători în buna-credință a inamicilor, soldații lui Alexandru Lăpuşneanu se apropie de râu, pentru a arunca o privire mai atentă la strălucita cavalerie poloneză; deodată, Szekely, răzbunându-se pentru trădarea săvârșită asupra lui Rożno, dă un semnal trăgătorilor ascunși, iar moldovenii cad din ambuscadă, cavaleria polonă se desparte, iar tunurile, așezate între case, deschid un foc ucigaș chiar acolo unde s-au adunat mulțimile, lângă râu. În scurt timp, Antoni Szekely, ca să profite de moment, cu atât mai mult cu cât se temea de sosirea întăririlor muntene și tătare, imediat face un pod, pe butoaie pregătite anterior, legate cu funii și, în lipsa acestora, cu curmeie de stejar și de mesteacăn, dă un semnal şi armata începe să treacă. Alexandru Lăpuşneanu, informat despre toate acestea, s-a îndoit de sosirea întăririlor și, de frică, a scăpat cu o mică unitate, mai întâi în Silistria, iar apoi, ducându-și soția și copiii la Istanbul, s-a dus la Sultan, să se plângă de agresiunea împotriva sa. De la Sultan a aflat că Olbracht Łaski a intrat şi în granițele otomane, contrar alianței existente, iar Soliman, pe bună dreptate jignit, va declara război Poloniei, iar întoarcerea lui Lăpuşneanu pe tronul Moldovei va fi o consecință inevitabilă”.

„După victorie, Iacob Heraclide a ajuns la Suceava și s-a apucat de restabilirea ordinii și de calmarea țării, care era atât de puternic zguduită. Hatmanul Berna, Mazoteze vornic și Stroie logofăt, primii cinci demnitari valahi, i-au fost cei mai de ajutor în acest sens. La Suceava a mai fost și George Rewelles, născut la Viena, considerat fiul lui

John Rewelles, un burgundian, fost episcop al Vienei, pe care Alexandru l-a folosit ca secretar, mai ales în relațiile externe, care a acceptat de bunăvoie slujirea lui Despot și i-a rămas credincios până la capăt.

Armata de mercenari ungurii, conduși de Anton Szekely, s-a întors în patria lor, după ce au fost bine răsplătiți. Heraclid l-a reținut doar pe ungurul Peter Dewaj, căruia i-a încredințat paza cetăţii Suceava. Olbracht Łaski a fost numit mare hatman al Țării Românești a Moldovei. În semn de recunoștință pentru ajutorul primit, Despot i-a dăruit întregul district Chocim (Hotin), inclusiv orașul și castelul Chocim. Mercy a înrolat steaguri poloneze în cetate. Łaski a condus steagurile mercenarilor polonezi în cetate și i-a încredințat comanda lor lui Jan Piasecki. Pentru a perpetua victoria militară a aliaților săi, Despot a ordonat să fie pictat un tablou, înfățișând ultima bătălie, și să fie așezate deasupra portretele foştilor voievozi ai țării cucerite, pentru a face și mai mult amintirea acestei zile de durată, şi a întemeiat o biserică ortodoxă în orașul Bachlon (pe Bahlui, deci Iaşi? – n. n.), care a fost ruinată la o înălțime de șase coți, în timpul răscoalei ulterioare a poporului.

După ce s-a stabilit astfel pe tron, Heraclid a trimis imediat la Istanbul o solie, formată din membri ai celor mai distinse familii de vlahi. Trimișii, ajunși în capitala lui Soliman, explică că națiunea moldovenească, incapabilă de a suporta incredibila asuprire, cruzime și jefuire a lui Lăpuşneanu, l-a chemat în unanimitate pe descendentul vechilor prinți Heraclide, să-i fie conducător, că dependența acestei țări de Înalta Poartă îi este prea bine cunoscută, că printr-o

declarație va aduce Sultanului omagiul și ascultarea sa, şi l-au rugat pe padişah să accepte patruzeci de mii ducaţi de aur roșu tribut, în locul celor treizeci de mii, pe care ţara îi plătise până acum. Pe când boierii moldoveni au prezentat daruri bogate vizirului și primilor pași, Soliman, indiferent de cine conducea Moldova, atâta timp cât i se plătea tributul, era angajat într-un război cu fiii săi rebeli, pe care șahul Persiei i-a susținut, ceea ce era prea dureros pentru inima lui și periculos pentru stat; deci, l-a confirmat Despot în demnitatea sa, i-a trimis buzduganul și steagul, poruncindu-i să conducă pe cei care i-au fost încredințați cu dreptate și bunăvoință.

Cu ambele părți astfel mulțumite, Despot a dorit să stabilească relații bune şi cu țările vecine. Mircea, hospodarul din Muntenia, care trimisese trupe în ajutorul lui Alexandru Lăpuşneanu, dar, aflând, pe drum, despre înfrângere, le-a retras imediat la București, s-a bucurat să primească ambasada lui Heraclide, care părea să ignore intențiile ostile ale vecinului său. Prin urmare, legământul a fost încheiat cu cea mai mare disponibilitate. Ambii hospodari și-au jurat unul altuia prietenie, sfaturi şi ajutor în orice pericol.

Heraclide era cu totul liniştit din partea Ungariei, pentru că, cu aprobarea lui Ferdinand, ba chiar şi cu sprijinul său îşi plănuise şi îşi împlinise planul. Ferdinand l-a salutat, la 3 februarie 1562, într-o scrisoare, scrisă la Praga, acordându-i un nou titlu. Polonia, însă, îl îngrijora pe Despot, pentru că Alexandru Lăpuşneanu fusese un vasal direct al lui Sigismund-August, dar, pentru că avea relații bune cu Soliman, Sigismund-August nu și-a mai menţinut

protecția asupra lui Alexandru. Aici, ajutorul lui Łaski și al nobililor polonezi însemna un atu pentru Despot. Era ușor ca ei să-l convingi pe rege că Heraclide fusese deja bine cunoscut la curtea regală de mulți domni polonezi, și îi datora tronul în principal lui Olbracht Łaski, devenind un vecin incomparabil mai convenabil decât Alexandru, care a fost pătat de cruzime și de jaf, iar mânat de unitatea credinței, a început să se asocieze cu Ivan cel Groaznic. Așa că Sigismund-August a acceptat să primească solia de la Heraclid și, la 18 iulie 1562, a răspuns umilei sale scrieri, în felul următor: „Cuvioase domnule, prieten și vecin, cu credincioșie iubit nouă. Întrucât credincioșia voastră cere urgent iertare pentru trecerea graniței țărilor noastre, suntem bucuroși de acord cu cererea dvs. și vă acceptăm credinţa…”.

O corespondenţă bogată, cu jurăminte de vasalitate şi de acceptare repetate, cu o scurtă supărare regală pe Olbracht Łaski, care „era cel mai vinovat în ochii regelui”, în curând iertată, îi umpleau cu bucurie sufletul pretinsului descendent din Herakles, dar cărturar cu faimă europeană, care a început reorganizarea Moldovei. Între timp, şi-a căutat mireasă poloneză, dar fiind refuzat de „casa principelui Konstanty, voievod al Kievulu”, s-a mulţumit cu cea mai mare dintre cele şase fete ale lui Marcin Zborowski, castelanul Cracoviei, Krystyna. „Heraclide, crescut în cea mai educată curte din Europa, nu s-a putut obișnui cu sălbăticia obiceiurilor valahe. El a fost el însuși luminat, așa că a fost șocat de ignoranța generală a oamenilor; Acceptând principiile noii religii, nu numai că a condamnat eresul și superstiția, dar a fost scandalizat de incompetența clerului moldovean și, prin urmare, a înțeles că prin intro-

ducerea noii credințe, prin înființarea de școli, şi prin popularea orașelor cu cărturari și meșteri germani, el va lumina, organiza și îmbogăți rapid și eficient țara Moldovei. Deci i-a chemat pe Kasper Peucker, ginerele lui Melanchthon şi pe sasul Jan Sommer și, astfel, a înființat școala principală la Suceava, ordonând şi înființarea unei biblioteci. Apoi l-a chemat pe faimosul avocat și teolog de atunci Just Jonas, probabil pentru o reformă religioasă. Cu această intenție, l-a adus şi pe Jan Łuszczyński, din Polonia, și, după ce l-a numit episcop, probabil de rit răsăritean, i-a încredințat supravegherea disciplinei bisericești".

Curând, „vistieria hospodarului era complet epuizată, iar Heraclides, neobișnuit în această țară, a introdus o taxă", iar moldovenii „s-au înfuriat și mai mult, mai ales atunci când a vrut să înfrâneze sălbăticia și să întărească morala cu pedepse severe. Poligamia și divorțul, care erau permise de cler" au fost interzise. „Acum, înfrânând desfrânarea, Despot a poruncit ca toţi cei care au încălcat morala să fie pedepsiți cu moartea; șase sau șapte de astfel de criminali erau tăiați în fiecare zi. Mai mult decât atât, Despot a arătat o indiferență totală, ba chiar şi dispreţ față de biserica tradițională, care rareori făcea slujbe şi nu ţinea nici un ritual… În cele din urmă, când nu erau bani în vistierie, și-a folosit mâna sacrilegă pentru vasele bisericii și, printre altele, pentru crucea uriașă, dată cândva de Alexandru Lăpuşneanu oraşului Suceava, care a fost luată și prefăcută în taleri. Acest lucru părea atât de neobișnuit, în acele vremuri, încât Tomasz Płaza, după ce primise o sută din aceşti bani, i-a trimis ca o curiozitate lui Marcin Kromer, care stătea, atunci, la curtea imperială.

Cât timp Łaski a rămas la Suceava, el a încercat să oprească aceste măsuri violente și necugetate. Simptomele descurajării naționale au început deja să apară ici și colo. Temându-se de consecințe dezastruoase, Heraclide s-a dus la regele Sigismund Augustus, dorind să obțină o protecție regală mai puternică. În acest scop, regele a scris, de la Piotrków (la 11 aprilie 1563), episcopului de Cracovia, Filip Padniewski, să-i dea imediat jurământul autentic la omagiu trimis de Despot. Sfatul lui Łaski nu a fost ascultat și, se pare, Łaski a stârnit antipatia lui Heraclides, prin mustrarea față de noul mod de guvernare. Trebuie adăugat că disputa economică între Łaski și voievod înghețase și mai mult relația lor. Primul a susținut că pentru expediție sunt necesare optzeci de mii de ducaţi roșii; Heraclides a susținut că ar putea plăti doar douăzeci de mii. Łaski l-a acuzat de ingratitudine; Heraclide a văzut lăcomie în cererile sale. Poate că, dacă Łaski ar fi putut rămâne mai mult la Suceava, s-ar fi ajuns din nou la o înțelegere între cei doi prieteni; dar a fost împovărat de misiuni regale în Polonia şi a trebuit să se grăbească la Seimul din Piotrków, convocat pentru ziua de 22 noiembrie 1562.

S-au despărțit din cauza suspiciunii reciproce. Łaski l-a întâlnit, la curte, pe Dmitri Wishniowiecki și i-a cerut ajutorul împotriva Despotului; acesta din urmă, poate încă o dată avertizat asupra lăudărilor hatmanului său, temându-se că stăpânirea cetății Chocim (Hotin), atât de aproape de granițele poloneze, i-ar da un avantaj inutil, l-a trădat, iar când Łaski, întorcându-se, împreună cu Wiszniowiecki, din Sejm, s-a dus în Podolia, la Kamieniec, Heraclides, în timp ce făcea turul districtelor de graniță ale țării sale, în primăvara lui 1563, s-a apropiat de Hotin și a cerut coman-

dantului castelului, Jan Piasecki, să-i permită să vadă cetatea. Acesta din urmă, negândind că hospodarul ar putea dăuna castelului, a deschis cu încredere porțile. Heraclides a ordonat garnizoanei poloneze să se predea și să preia cetatea propria lui gardă, asigurându-l pe Piasecki că se va înțelege cu Łaski, în privința Hotinului, mai târziu.

Revoltat de această insultă și perfidie, Olbracht Łaski, împreună cu Wiszniowiecki, au început să recruteze mercenari în Podolia, pregătind o bătălie preliminară. Probabil că hospodarul a aflat despre asta, pentru că a trimis o ambasadă regelui Sigismund Augustus, cu o plângere despre atacurile împotriva sa, săvârşite de către niște domni polonezi. În răspunsul lui, de la Piotrków, trimis la sfârșitul lunii aprilie, regele îi spune să fie liniştit și garantează că supușii săi nu vor face nimic care ar putea tulbura liniștea vecinilor".

„Când lucrurile în Țara Românească a Moldovei au început să devină din ce în ce mai complicate, Sigismund August a hotărât, sub pretextul unei ambasade la sultan, să-l trimită pe George de Buczacz Jazłowiecki, castelanul din Kamieniec, la Suceava, iar despre aceasta l-a informat pe Heraclide, într-o scrisoare, trimisă din Vilnius, la 3 iunie 1563. Din motive necunoscute, Jazłowiecki și-a întârziat plecarea, iar regele, într-o a doua scrisoare din Vilnius, din 22 septembrie 1563, l-a înștiințat pe hospodar că a primit un raport de la Jerzy Jazłowiecki de la și Maciej Goreeki, secretarul și scriitorul său militar, cu privire la tulburările din Moldova…

Ca răspuns la plângerea că Dymitr Wishniowiecki încearcă să tulbure liniștea interioară a vlahilor, Sigismund August îl asigură pe hospodar că acest lucru se întâmplă în ciuda voinței și dorinței regelui, dar, de îndată ce a fost informat despre aceasta, a dat ordin strict lui Wishniowiecki de a se abține de la toate invaziile țărilor cu care Coroana trăieşte în pace".

„Dar Heraclide nu a mai primit această scrisoare. Ordinele regale nu au mai ajuns nici măcar la Olbracht Łaski și la Dymitr Wiszniowiecki, pentru că, în septembrie, conflagrația rebeliunii a cuprins întreg ținutul moldovenesc. Am menționat că taxele nou introduse, ideea schimbării religiei, disprețul arătat clerului național și pedepsele severe pentru abuzuri, probabil greșite, dar consfințite prin îndelungă indulgență, au revoltat partea ignorantă și cea mai numeroasă a naţiunii împotriva lui Heraclide. Adăugați cele două greșeli decisive, pe care le-a făcut, și nu este de mirare că afecțiunea oamenilor s-a transformat atât de repede în ură de moarte. Atunci, la sfârşitul anului 1561, a preluat guvernarea şi, evitând cheltuielile, a demis o echipă aprigă de italieni, germani, francezi şi spanioli, răsplătindu-i, când Łaski, descurajat de nesocotirea sfatului pe care i l-a dat, a părăsit Suceava, cu polonezii săi, la începutul anului 1562. Heraclide a păstrat pentru securitatea personală aproximativ o mie de oameni înarmați, dar numai maghiari și ardeleni. A uitat că apropierea de pământul natal, vecinătatea cu vlahii, cunoașterea limbii naționale și loialitatea acestora îi făceau extrem de îndoielnici. Influența asupra minții lor a lui Ioan-Sigismund, care domnea în Transilvania și era ostil lui Heraclides, ar fi putut deveni periculoasă pentru el, pe

când, dimpotrivă, credința şi experiența polonezilor ar fi fost pentru el o armă puternică, împotriva căreia nu ar fi trebuit să se precipite.

A doua greșeală, şi ea decisivă, a fost făcută lângă Chocim (Hotin), în primăvara anului 1563, când a apărut vestea despre boala periculoasă a lui Ioan-Sigismund Zapolya, iar Heraclide s-a gândit că îi va fi uşor să acapareze şi principatul Transilvaniei, prin creșterea tributului, care îi va aduce confirmarea sultanului. Cu forțe adunate în grabă, s-a grăbit spre Carpați, dar, aflând în orașul Tatrosso că prințul și-a revenit, s-a retras și, înainte de a desființa armata, a inspectat-o lângă cetatea Hotin.

Mulțimi mari de oameni s-au adunat pentru a-şi vedea hospodorul și pentru a-și exprima plângerile împotriva asupririi sub care gemea țara. Ca de obicei, gloata, spunând nenorocirea lor domnitorului, a început să ceară vehement ca hatmanul Berna, ofițerul Mazotcze (Moţoc) și doi episcopi, probabil mai zeloși pentru disciplină, să le fie predați. Heraclides, în loc să suprime aceste începuturi de rebeliune, cu trupele, a avut ideea nefericită de a calma poporul cu blândețe și promisiuni false. Prin urmare, acceptând plângerile şi deplângând aparent nedreptatea făcută poporului, el a anunțat că se va ocupa însuși de toate abuzurile și va da un exemplu de dreptate necruțătoare faţă de cei responsabili. Această promisiune imprudentă a provocat căderea lui. Hatmanul și vornicul nu se îndoiau că Heraclide nu va ezita să-i sacrifice pentru siguranța lui, mai ales că, urmând poruncile hospodarului, ei i-au jefuit pe oameni şi pe cont propriu. Așa că au plănuit imediat să-l

distrugă pe Heraclides și au început să acționeze în consecință.

Prin mesageri secreţi, l-au informat pe Ioan-Sigismund Zapolya despre planurile lui Heraclide pentru Transilvania şi au ajuns la o înțelegere cu Alexandru Lăpuşneanu, care, în Istanbul, tot încerca să se întoarcă pe tronul Moldovei. Trădat, acum patru ani, în favoarea lui Despot, cu ajutorul grecilor din fanar i-a demascat toate minciunile. Clerul, încurajat de boieri, începu să strige puternic împotriva infidelității și sacrilegiului domnitorului Despot. Intenția lui de a se căsători cu o poloneză a fost prezentată drept înfrângerea finală a națiunii. S-a repetat peste tot că polonezii vor prelua conducerea la curtea prințului, că vor prelua controlul asupra tuturor funcțiilor și că vor arunca țara în sclavie.

Pe atunci, pregătindu-se pentru viitoarea ceremonie de nuntă, Despot avea nevoie de cantităţi mari de pește, de vânat și de fructe în fiecare zi. Cei mai apropiați boieri de curte, profitând de această nevoie, au trimis cătane pentru a obliga comunele să asigure provizii gratuite, care au fost strânse în cantităţi mari și risipite cu în grabă. Când oamenii, îngroziți de credință și dezbrăcați de averea lor, au fost gata să sară la arme, Barnowski a încercat să-l îndepărteze pe Heraclide de consilierul său, a cărui perspicacitate i-ar fi putut deschide ochii asupra complotului secret. Așa că, după ce l-a trimis pe episcopul Jan Łuszezyński la Jassy (Iaşi), a introdus în garda domnească câţiva asasini. Înconjurat de trădători, dar pe care îi considera loiali, Despot, după ce a vizitat orașele dunărene, la începutul primăverii anului 1563, s-a întors la Suceava.

Conspiratorii au considerat că este necesar să îndepărteze de Heraclide acea parte din gardă, care i-ar fi putut fi fidelă. Timpul precipita faptele. În curând, castelanul Marcin Zborowski, însoţit de o mare suită de polonezi, avea să-și aducă fiica, Krystyna, ca să o mărite cu Despot, iar Łaski s-ar fi putut împăca cu Despot, cu acest prilej, iar armata sa, combinată cu cea a lui Wiszniowiecki, ar fi putut spulbera planurile conspiratorilor Barnowski şi Mazotez, care au încropit o nouă stratagemă.

Se știe că stepele care se întind între gurile Prutului și Nistrului aparțineau uneia dintre hoardele tătarilor, care au tot răspândit moartea și pârjolurile în toată Țara Românească a Moldovei, prin dese raiduri de pradă. Cu fiecare mișcare a acestor mulțimi invadatoare, animalele și păsările sălbatice aveau tendința să fugă din calea lor; acest semn năvalei armate nu i-a scăpat hatmanului Owoz Bernowski, comandantul grănicerilor, care l-a informat imediat pe Despot că tătarii sunt deja pe drum, iar Despot i-a poruncit să reziste în calea lor, pentru a întări armata moldovenească, adunată în grabă, un steagul de cavalerie, 3.500 de maghiari, un steag de Racs, format din 50 de călăreţi, o unitate de infanterie germană, precum și tunurile erau pe drum.

Heraclide, deși avertizat de șeful monetării sale, sasul Wolf, să nu îndepărteze această putere, a fost sedus de lingușirea boierilor din jur şi i-a încredințat pe maghiari, pe germani şi pe slovaci lui Ilie Tormani, Ioan Caneelli și lui Ştefan Tomża (Tomşa), care făceau şi ei parte din rândul conspiratorilor. Hatmanul a dus aceste forțe la

Nistru, unde, spre surprinderea lui, au găsit peste tot pacea cea mai profundă. Bănuind trădarea, hatmanul a vrut să se întoarcă la Suceava, dar boierii l-au convins că este o şmecherie tătară obişnuită, că tătarii s-au ascuns şi pândesc din râpe, ca să poată ataca, în siguranţă, după plecarea armatei; deci, i-au convins pe unguri şi pe germani să-şi amâne retragerea.

Între timp, Barnowski le arătă cantonamentele din satele de pe malul râului, dar destul de îndepărtate unele de altele.

Moldovenii aveau deja parola. O casă goală din câmp a fost incendiată, iar la vederea vâlvătăilor, trupele vlahilor, comandate de hatman, îi atacă pe străini. Mulțimile de țărani localnici au dat buzna la această nuntă sângeroasă, înmulțind numărul atacatorilor, așa că, deși ungurii, germanii şi sovacii, puşi în faţa acestei bruşte trădări, luptă ca leii și își sacrifică viața cu drag, adăpostiţi într-o grădină, înconjurată de un zid de piatră, în care vor rezista cu curaj, dar când Tormani și Tomzha (Tomşa) au ordonat tunarilor să se miște, lupta a devenit prea inegală și cei nenorocoși au fost răniţi sau uciși. Tunarii erau germani, căci vlahii nu știau să mânuiască tunurile. Nemții, în ciuda poruncii, nu au vrut să ridice o mână de fratricidă împotriva compatrioților lor, așa că au fost imediat uciși cu toții; doar unul, pe nume Krzysztof, temându-se de moarte, nu a refuzat porunca și şi-a salvat viața înjosită. Slovacii, observând masacrul camarazilor lor, dar neputând să-i ajute, s-au repezit în apele Nistrului, dar puţini au supraviețuit, căci majoritatea săbiilor moldovene au pornit în urmărirea lor.

După crima comisă astfel, la 8 august 1563, Eljasz Tormani a condus grosul armatei moldoveneşti la Suceava. Ştefan Tomża s-a repezit să atace cetățile mai importante, în care era staționată armata de mercenari a lui Heraclide. A reușit să ajungă la castelul din Neamţ, unde comandant era Ioachim din Głogów, un tovarăș fidel al Despotului în ambele țări, dar, din păcate, el lipsea în acel moment de la castel. Garnizoana, neștiind de trădare, l-a lăsat pe Tomża să intre în cetate, iar acest mic număr de germani a fost imediat exterminat. Ioachim din Glogów, primind veste, zdruncinat de disperare se repezi spre Suceava. Capitala era deja înconjurată de nenumărate mulțimi de vlahi rebeli. Cu toate acestea, Ioachim, prin tunele, a ajuns în cetate și a relatat tot ce s-a întâmplat. Curând, Tomża (Tomşa) a venit și el în tabăra conspiratorilor; asediul a fost început imediat. Cetatea era apărată de doar 636 de oşteni, maghiari, italieni, greci, germani și polonezi, aflaţi sub comanda lui Marcin Farkacz, Piotr Deway, Tomasz Słowianin, Stefan Horwat și Grzegorz Girolt.

Cu toate acestea, Heraclide a decis să reziste asaltului națiunii rebele. Superioritatea numerică era de partea asediatorilor, dar priceperea și curajul, de partea asediaților, iar lucrurile au întârziat mai mult. Vlahii au înțeles că, atunci când vor alege un nou hospospodar, Despot și puținii mercenari care i-au rămas credincioși se vor descuraja, dar nici Barnowski, nici Mazotcze (Moţoc), nici Stroiez (Stroici) nu au fost dispuși să accepte domnia, așa că Ștefan Tomża (Tomşa), care de curând exterminase pe ungurii de pe Nistru, a fost numit hospodar.

Tomşa, preluând domnia, a decis să captureze fortăreața printr-o bătălie preliminară, iar la final a adus patru tunuri uriașe, numite Dragoni, dar în toată tabăra moldovenească nu era nici unul care să le poată mânui. Asediați și-au hărţuit dușmanii cu expediții dese. Peter Deway, după ce a ieșit, cu patru sute de oameni, capturase deja trei tunuri și mergea spre castel, când vlahii, sub comanda lui Ilie Tormani, au sosit în grabă şi a izbucnit o luptă sângeroasă, în urma căreia 200 de vlahi au fost uciși sau grav răniți, Tormani fiind primul dintre ei. Cu toate acestea, când au sosit noi trupe, Deway a părăsit tunul și s-a întors în cetate.

Tomşa, tulburat de curajoasa apărare a Despotului, dar și îngrozit de vestea iminentei invazii a trupelor lui Dymitr Wishniowiecki, a trimis un sol la Ioan-Sigismund, voievodul Transilvaniei, informându-l despre înălțarea sa pe tron și cerând întăriri, pentru a-și învinge rivalul; între timp, temându-se că Wishniowiecki va veni la Suceava şi-l va zdrobi, a ridicat asediul şi, trecând Siretul, şi-a mutat tabăra mai departe, în ţară.

Suceava fiind eliberată de asediatori, i-a permis lui Heraclide să trimită soli în diferite direcții. Cu o scrisoare plină de rugăminţi a încercat să-l înduplece pe Łaski, care tocmai atunci îl părăsise pe Wiszniowiecki, pe Nistru, și a plecat în Polonia, pentru a recruta un număr mai mare de oameni înarmați; a trimis un ungur de încredere, Valentyn Prepostuar, la împăratul Ferdinand și la regele ceh Maxymiljan, care a ajuns la curtea imperială la începutul lunii septembrie, când toţi erau ocupaţi cu încoronarea lui Maximilian (5 septembrie). A fost, totuşi, ascultat cu bună-

voință, dar splendoarea epuizantă a ritului de încoronare nu le-a permis să-i ofere sprijinul rapid și eficient, de care avea atâta nevoie Heraclide. Cu toate acestea, cu promisiunea de întăriri, Lupa Petz a fost trimis de la curtea imperială, dar, pentru a scurta călătoria, a plecat prin Transilvania, unde a fost închis din ordinul lui Ioan-Sigismund și trimis apoi la Istanbul, cu scrisori care, în ochii sultanului, urmau să dovedească perfidia lui Heraclide.

Un alt mesager l-a rugat pe Marcin Zborowski să se grăbească, dar, deși l-a găsit la la graniță, știrile despre revoltele moldovenești l-au descurajat atât de mult, încât, deși avea un grup mare de bărbați înarmați, iar Chrystyna, mireasa lui Heraclide, îl implora cu lacrimi în ochi să-l ajute, tatăl ei a făcut pe surdul la rugămințile sale și s-a întors la moșia sa din Lwow.

Între timp, Wishniowiecki a apărut brusc sub zidurile Sucevei. Necunoscutul l-a făcut să acţioneze atât de grăbit, încât, neaşteptându-l pe Łaski, a intrat însuşi în Moldova. Viața lui anterioară a fost o serie continuă de aventuri spontane, neplanificate: după ce a servit bine țara, prin construirea cetății Khortitsa, el îl trădează brusc pe rege și se predă lui Soliman; dar nu i-a fost nici lui multă vreme credincios, căci, scăpând din castelul turcesc de la Marea Neagră, a încercat să-l păstreze pentru el și numai cu cea mai mare dificultate turcii au putut să-l recâștige. Scăpând cu succes din asediu, s-a repezit la Moscova și, predându-se țarului Ioan cel Groaznic, s-a întors în Polonia, după câțiva ani, și, după cum am văzut, după ce l-a liniștit pe Sigismund-Augustus, în 1562 a încheiat o alianță

cu Łaski pentru acţiune comună în Ţara Românească a Moldovei.

Nerăbdător, în absența îndelungată a lui Łaski, Wishniowiecki, temându-se că momentul de glorie va trece, se grăbi spre Suceava. Pe drum, a primit vestea că Tomşa, care fusese proclamat hospodar, a acceptat această demnitate; așa că își schimbă imediat planurile, făcute anterior cu Łaski, și, în loc să-l arunce pe Heraclide de pe tron, se hotărăște să-l sprijine cu toată puterea. Prin trompetist, el cere primirea lui Jan Piasecki, căpitanul lui Łaski, care l-a însoțit pe Wiszniowiecki în expediție, care, în numele prințului, pune următoarele condiții: 1) Wishniowiecki se obligă să-l conducă pe hospodar în afara pericolului; 2). Pentru cheltuielile sale de război, i se va plăti imediat 25.000 de zloţi roșii, în numerar; 3). Timpul cât îl ajută Wiszniowiecki și armata sa să restabilească pacea și să-i ţină pe iobagi în ascultare, va fi răsplătit cu 12.000 zloţi roşii, pe care hospodarul îi va plăti anual în boi și cai. Aceste condiții au fost imediat acceptate, iar Piasecki s-a întors în tabără cu daruri.

Totuși, valahii, aflând despre această întorsătură a evenimentelor, tremurau cu gândul la răzbunarea pe care Despot avea să o facă împotriva trădătorilor, care, pe de altă parte, nu aveau încredere în durabilitatea stăpânirii lui Tomşa și, dorind să evite acest pericol, în aceeași zi în care Piasecki și Heraclide au negociat, au ajuns şi ei în tabăra lui Wiszniowiecki. După ce au fost primiţi, ei au lăudat sosirea lui ca pe un dar deosebit al cerului, spunând că numai el este vrednic să stăpânească peste țara lor: provine dintr-o familie înaltă, care îl leagă atât de strâns cu puter-

nicul lor vecin, regele polonez, are o mare slavă, dobândită în luptele cu tătarii, o bună experiență şi cunoaște amănunțit obiceiurile, drepturile, nevoile și dorințele națiunii, dar, mai presus de toate, evlavia și respectul lui Wiszniowiecki față de Biserica Ortodoxă, care le este comună, sunt o garanție durabilă a unei domnii glorioase pentru el și o fericire încrezătoare pentru țară. Nu trebuie să-l oprească faptul că Tomşa a fost numit hospodar, căci aceasta a fost doar o alegere întâmplătoare, condiționată, iar Tomşa, din dragoste pentru patria sa, știind marea superioritate a lui Wishniowiecki, va renunța la putere și îi va aduce un omagiu, recunoscându-l ca stăpân și prinț al său.

Aceste laude exagerate au avut un efect puternic asupra mândriei lui Wiszniowiecki. Mintea lui se obișnuise deja cu splendoarea celei mai înalte demnități, așa că se convinse cu ușurință că, deși promisese să-l sprijine pe Heraclide, este de preferat să experimenteze singur fericirea. Deci îl anunță pe Despot, printr-o scrisoare, despre schimbarea sa de intenție și, fără să aștepte măcar un răspuns, începe imediat să facă pași ostili.

Ungurii, care, după solia lui Piasecki, considerau armata lui Dymitr Wiszniowiecki drept aliată, au ieșit din cetate pentru a se aproviziona cu alimente proaspete. Atacați în mod neașteptat de polonezi și de ruteni, ei abia au reușit să scape, în ciuda pericolului cel mai mare, întorcându-se în cetate, unde au adus trista confirmare a scrisorii lui Wishniowiecki.

Între timp, boierii moldoveni îi spun prințului Dmitri că ei ar trebui să meargă în tabăra lui Tomşa, pentru a-l

obliga să accepte autoritatea noului hospodar. Şi, pentru a da mai multă greutate cuvintelor lor, au cerut să fie trimişi cu ei cinci sute de oameni înarmați; că, dacă Tomşa, ispitit de dulceața stăpânirii, nu cedează de bunăvoie, atunci capul lui arogant va fi plecat. Wiszniowiecki este de acord cu cererea lor, iar întreg alaiul porneşte spre tabăra lui Tomşa, dar, când au trecut podul peste râul Siret și s-au apropiat de trupele moldovenești, au nimerit într-o ambuscadă. Polonezii și-au dat seama curând de trădare și au înţeles că nu au de ales decât să-și sacrifice viața, şi, săvârşind minuni de vitejie, toți au căzut morți. Vlahii, acționând cu o grabă incredibilă, s-au întors, înainte ca vestea trădării să ajungă la Wishniowiecki.

În tabăra poloneză, toţi așteptau vești despre efectul mesajului, şi nimeni nu se aștepta la o bătălie; caii au fost deșeuați, armele au fost lăsate deoparte, totul era ca în cea mai adâncă liniște; până și conducătorul însuși, suferind de o boală a picioarelor, se odihnea în cortul său. Deodată, strigătul invadatorilor îl trezi. Văzând trădarea, Wishniowiecki s-a întristat, apoi, cu inima neînfricată, a ordonat oamenilor săi să-şi pună armurile şi să încalece; tabăra a fost rapid împrejmuită cu care și transformată într-o tabără defensivă. După ce i-a încredințat comanda lui Piasecki, Wishniowiecki însuși a încălecat, arătându-se acolo unde era cel mai mare pericol, dând sfaturi și încurajându-i pe curajoşii apărători. Deși au fost atacați pe neașteptate, polonezii, având forța superioară, i-au atacat pe vlahi atât de puternic încât aceştia, neputând să le reziste, au început să se retragă, iar când au observat că Piasecki se pregătea să atace din tabără, moldovenii au fugit și au răspândit vestea despre înfrângerea lor. Dar, între timp, veneau alți

boieri, cu oameni proaspeți și în număr mare: rezistența era imposibilă. Polonezii s-au retras, în dezordine, încercând să-și salveze viețile, iar Piasecki, care a acoperit retragerea cu cei mai viteji, a căzut viu în mâinile duşmanilor. Wiszniowiecki, cu dureri în picioare, s-a întins într-o căruță şi a scăpat cu viaţă, dar, temându-se că urmăritorii nu îl vor prinde pe câmp deschis, a poruncit slujitorului său să-i aducă îndată calul, apoi s-a ascuns într-un car cu fân. Aceasta i-a derutat pe urmăritori; dar chiar înainte, un țăran, care a venit la carul cu fân, cu gândul să-l cumpere, l-a descoperit lui, dar, ademenit cu promisiunea unei recompense bogate, a acceptat să-l ducă pe Wiszniowiecki în Podolia; când nădejdea îi revenise lui Wishniowiecki şi i-a permis țăranului să-l acopere cu fân, încredinţându-se cu totul cuvântului său, necredinciosul vlah s-a întors din drumul şi l-a adus în tabăra lui Tomşa, unde l-a predat noului hospodar. O priveliște teribilă a îngrozit ochii lui Wiszniowiecki: câţiva polonezi capturați, stăteau legați, iar călăul i-a chinuit, tăindu-le nasurile și urechile, apoi, astfel răniți, au fost alungați înspre Polonia. Tradiția polonezilor păstrează amintirea unor războinici, care au suferit această soartă cumplită. Așa este menționat Stefan Szczepan-kiewiez Dziryd din herbul vechii nobilimi a familiei Dziryd, care, în timp ce slujea ca căpitan de cavalerie sub Wiszniowiecki, s-a întors în țară cu un stigmat atât de groaznic.

Wiszniowiecki, Piasecki și alți câțiva prizonieri mai distinși au fost trimiși la Istanbul. Cu o cruzime obișnuită, Wiszniowiecki și Piasecki au fost aruncați dintr-un turn înalt, de pe malul mării, spre Galata. Zidurile turnului erau pline de cârlige de fier. Piasecki a fost atârnat de un

cârlig, cu capul în jos, și a murit curând; Wiszniowiecki a fost agățat de un alt cârlig, înfipt în coastă, dar timp de trei zile nu a putut să moară, în ciuda celei mai groaznice agonii. Turcii au declarat că i-ar cruța viața, dacă s-ar lepăda de Hristos și ar accepta Profetul, dar când, ca răspuns, au auzit insulte împotriva lui Muhammad, venind de pe buzele lui, l-au luat drept țintă pentru o distracție sălbatică şi au început să tragă în el cu săgeți, întrerupând, în cele din urmă, viața unui prinț care, prin naștere și curaj, părea demn de o soartă splendidă”.

„Lui Tomşa i-au trebuit câteva zile pentru a-i învinge, în cele din urmă, pe polonezii lui Wiszniowiecki. Heraclide, profitând de moment, a vrut să fugă din Suceava, la Khotyn (Hotin), unde s-ar fi aflat sub protecția lui Łaski, care tocmai atunci și-a fost completat forțele și era pe cale să năvălească în Țara Românească a Moldovei, fie pentru a-l ajuta pe Wishnyovetski, fie pentru a acționa în funcție de circumstanțe. Heraclide a fost sfătuit să părăsească cetatea Sucevei fără nici o întârziere, dar medicul său, Djonizy Avali, a susținut că este mult mai posibil să te aștepți la ambuscade în afara zidurilor. În detrimentul său, Despot a acceptat sfatul și a văzut sosirea a 1.000 de cava-lerişti şi 1.000 de infanterişti, pe care Jan-Zygmunt Za-polya îi pusese sub comanda lui Władysław Radak şi i-a trimis la Suceava pentru a calma Moldova.

Tomşa i-a primit în tabără cu o bucurie imensă; dar Heraclide si garnizoana cetăţii sucevene nu s-au descurajat, deşi asediul durase trei luni. Au fost înșelați de speranța că fie vor primi ajutor extern, fie că își vor învinge dușmanii, cu propriul lor avantaj; nu ezitau să facă incursiuni

puternice în afara zidurilor. Printre altele, în ziua Sfântului Evanghelist Luca, 18 octombrie, Grzegorz Girolt, cu o unitate de infanterie, și Marcin Farkacz, cu o mână de cavalerişti, au ieșit cu repeziciune din castel și s-au ciocnit cu ardelenii abia sosiţi și cu vlahii. În bătălia sângeroasă, ambele părți au suferit pierderi grele: liderul conspirației și cauza tuturor relelor, Barnowski, a fost ucis, străpuns de o sabie; din partea lui Heraclide, Gregory Wineza, iubit de întreaga armată pentru veselia sa, a fost ucis, iar supravieţuitorii s-au întors în cetate, după ce au dat dovada unei vitejii zadarnice.

Între timp, ardelenii, mai familiarizați cu meșteșugul războiului decât vlahii, au început să sape șanțuri bune și și-au mutat tunurile mai aproape de castel. Mai mult decât atât, ceea ce a fost cel mai dezastruos pentru Heraclide, comunitatea etnică și limba comună a asediatorilor și asediaților a înlesnit înțelegerea reciprocă între ei. Ardelenii, conduși de Władysław Radak, cel împuternicit de prințului Ioan-Sigismund, le-au promis nu numai întoarcerea în țară, ci și recompense generoase, dacă îl vor părăsi pe Heraclide. Le-au atras atenția asupra stării în care i-a adus liderul lor, cetatea Sucevei devenind o adevărată închisoare, în care lipseau resursele pentru a rezista unui asediu, iar toate acestea, împreună cu incertitudinea ajutorului sperat, a zguduit loialitatea garnizoanei: când Despot, în timp ce inspecta zidurile, s-a ivit pe neașteptate, un oştean, care vorbea de pe metereze cu un altul, din tabăra opusă, care stătea de cealaltă parte a zidului, a poruncit vinovatului să meargă cu el, apoi poruncit în secret să fie decapitat. Comandantul steagului maghiar, Piotr Dewaj, aflând de nenorocirea abătută asupra unuia de-ai lui, a

cerut în zadar să i se cruţe şi să i se restituie oşteanul. Frica i-a cuprins pe unguri, care au văzut în decapitarea tovarășului lor o încălcare a contractului, întrucât judecata și pedeapsa celor vinovați trebuia să le revină lor. Îndemnat de subalternii săi, Dewaj, deși credincios până atunci, a început să ceară lefurile restante, amenințând că, în caz de neplată, va înceta ascultarea.

Pentru a le liniști mințile, Heraclide le-a dat, în loc de bani, o parte din argintărie; faptul că a plătit nu cu bani, ci cu un vas, i-a înstrăinat şi mai mult pe mercenari, care, pe măsură ce averea lui a scăzut, începuseră să-l desconsidere din ce în ce mai mult. Între timp, Władysław Radak a putut să găsească spioni chiar şi în fortăreața lui Despot. Piotr Dewaj s-a lepădat complet de el şi a început să-şi caute complici la trădare. Unul dintre cei ademeniţi să comită un astfel de act rușinos i-a spus totul lui Despot, care, după ce l-a chemat pe Dewaj în camera sa, l-a acuzat de trădare şi a poruncit călăului țigan să-i taie capul. Lefegii maghiari, revoltaţi de uciderea comandantului lor, au început să negocieze deschis cu inamicul pentru a preda cetatea și, deși Marcin Farkacz, comandamentul cavaleriei, i-a sfătuit să nu facă acest lucru, dar din moment ce infanteria era inferioară și exista o oarecare gelozie între mercenarii cu diferite arme, nu i-a putut convinge în nici un fel să rămână credincioși. Cei mai conștiincioși l-au îndemnat pe Heraclide să predea cetatea lui Władysław Radak, după ce acesta le-a garantat siguranța vieții și a averii lor; dar Despot nu credea că condițiile vor fi respectate şi nici nu-și pierduse speranța că Łaski și Zborowski vor sosi curând, cu o armată de 4.000 de călăreţi, aşa că i-a rugat să-i rămână credincioși încă vreo câteva

zile. Rugămintea a fost zadarnică, ascultarea a încetat, iar porțile au fost blocate cu pietre și pământ.

Heraclide a văzut că destinul i s-a împlinit: așa că, la 8 noiembrie 1563, îmbrăcându-și cele mai splendide veșminte și ținându-și armele în lateral, și-a luat rămas bun de la cei câţiva sfetnici moldoveni și, luând coroana de aur, care i-a fost făcută din porunca sa, la urcarea pe tronul Moldovei, a rupt-o în bucăți și a împărțit-o, astfel, credincioșilor slujitorilor, ca un ultim dar înaintea morții. Apoi încălecă și, dând ordin să se deschidă poarta, se îndreptă direct spre tabăra lui Tomşa (de pe tăpşanul Arenilor – n. n.).

Când noul hospodar l-a observat, i-a cerut să descalece imediat, să-și arunce armele și să îngenuncheze în faţa lui. Despot s-a lăsat neputincios să fie luat din şea, dezarmat şi condus de gardieni. Dus în fața lui Tomşa, își întoarse fața de la el; iar când Tomşa i-a strigat că de ce nu se închină şi nu-i aduce cinstire hospodarului valah, Heraclide a răspuns: „Pentru nu te recunosc drept domnul meu, ci ca pe un trădător ticălos”. Tomşa, într-un acces de furie, l-a lovit puternic cu buzduganul, iar gardienii au sărit cu armele și l-au ucis în grabă. Capul tăiat, înfipt într-o suliță înaltă, a fost purtat prin întreaga tabără.

Ioachim din Głogów a fost decapitat în altă parte a taberei. Capetele lor umplute au fost trimise la Tsarogrod, din ordinul lui Tomşa. Când a murit, Despotul Bazileu Iacob Heraclides avea vreo patruzeci de ani și a domnit doi ani (avea 52 de ani, fiind născut în 18 noiembrie 1511 – n. n.).

Când Łaski s-a apropiat de Chocim (Hotin), cu armata adunată, negăsindu-l pe Wiszniowiecki în locul convenit și ghicind pericolul care îl amenința, a decis să se grăbească şi să-l salveze. Dar, cu cât pătrundea mai adânc în Moldova, cu atât era înconjurat de cea mai mare neștiință, căci nu venea nici cea mai mică veste despre ceea ce se întâmpla la Suceava. A înaintat cu prudenţă, iar în 11 noiembrie 1563, și-a așezat tabăra pe Siret. Dintr-o dată, un bărbat rănit şi schilodit groaznic, căruia i se tăiaseră nasul și urechile, apare în fața consiliului de tabără și cere să fie dus în fața liderului. În acest nefericit Łaski îl întâlnește pe unul dintre curtenii germani ai lui Heraclide. Din gura lui a aflat și despre moartea hospodarului, despre înfrângerea armatei lui Wishniowiecki și despre toate crimele lui Tomşa.

Acest nou uzurpator al tronului din Țara Românească a Moldovei, săvârșind cruzimea mai sus amintită asupra curteanului lui Despot, i-a poruncit să caute tabăra lui Łaski și să-i spună să plece de îndată din ţara sa, dacă nu vrea să aibă o soartă asemănătoare.

Łaski, convins că nu mai avea ce face în Moldova, a depus toate eforturile pentru a-și întoarce întreaga armată în Polonia, căci şi consiliul de tabără a decis în unanimitate să se înceapă imediat retragerea. Două drumuri erau de ales: unul mai scurt și mai drept, la Sniatyń, altul mai lung, prin Bukowina. Atunci a ajuns în tabără vestea că vlahii au asediat Śniatyń. Deci, întorcându-se pe aici, pe primul drum, dacă Tomşa chiar a pornit în urmărirea polonezilor, şi ei s-ar afla în cea mai mare primejdie, căzând între două

armate dușmane; iar drumul spre Bucovina era înspăimântător, cu amintirea lui de rău augur despre înfrângerea lui Jan Olbracht. Era ușor de prezis că vlahii nu vor ezita să taie pădurile și să distrugă podurile și trecerile. Totuși, după o analiză atentă, s-a ales această din urmă cale. Łaski a ordonat doar ca două sute de reitieri, înarmați cu puști, să exploreze temeinic pădurile din Bucowina, iar dacă vor întâlni țărani, adunându-se pentru a face garduri și a strica treceri, să-i împrăștie și să-i ucidă imediat.

Când armata poloneză se apropie, s-au auzit împușcături: raitierii trimiși în recunoaștere au găsit, așa cum era de așteptat, grupuri de țărani cu topoare, ocupați cu tăierea și doborârea unor fagi bătrâni pe drumuri și poteci; dar când trăgătorii au ucis câteva zeci dintre ei, mulțimile au fugit în panică, în toate direcțiile. Înlăturarea obstacolelor care puteau întârzia retragerea a fost și mai necesară, deoarece Tomşa a trimis 12.000 de vlahi înarmați după polonezii care se retrăgeau. Trei zile și trei nopți a durat această urmărire; armata poloneză, în ciuda faptului că podurile au fost dărâmate, ici și colo, s-a retras ordonat, iar vlahii, temându-se de o bătălie preliminară, au așteptat până când polonezii au trecut de Sniatyn. Apoi, după ce au ars orașul, s-au întors înapoi la Tomşa.

Aleksander Gwagnin, martor ocular și participant la această expediție, scrie că Łaski și-a vegheat armata cu o asemenea prevedere, încât nu a pierdut nici un mercenar și, într-adevăr, în timp ce rezista atacului, un număr semnificativ dintre cei mai curajoși luptători din armatele poloneze au murit.

Răutatea lui Tomşa a contribuit decisiv la salvarea lui Łaski. El le-a promis ardelenilor, drept răsplată pentru dezertarea lor, să le dea tot ce a mai rămas din averea lui Heraclide în cetatea Sucevei. Când, ca urmare a acestei promisiuni, maghiarii duceau prada în țara lor, Tomşa a retras jumătate din forțele trimise în urmărirea lui Łaski, pentru a-i întoarce împotriva ardelenilor pentru a-i jefui. Poruncile lui Tomşa au fost îndeplinite printr-o incursiune de două zile, dar lui Łaski i-a fost mai ușor să înfrunte, cu 4.000 de cavaleri curajoși, o gloată chiar de trei ori mai numeroasă: dacă toată puterea vlahilor l-ar fi urmărit, ar fi putut împărtăși soarta lui Heraclide și a lui Dymitr Wishniowiecki. Łaski s-a întors la Chocim (Hotin) și și-a dedicat tot timpul întăririi cetății, care era singura răsplată a campaniei sale în Moldova, timp de trei ani, cu o cheltuială atât de mare, riscându-și viața de multe ori, cu curaj și pricepere, dar nefericit sprijinită.

Dar deja peste capul lui Tomşa atârna tunetul răzbunării pentru perfidie, pentru sângele polonez vărsat, pentru cruzimea comisă împotriva prizonierilor. Alexandru Lăpuşneanu, care se afla încă la Istanbul, de îndată ce a aflat de căderea și moartea lui Heraclide, a obținut imediat de la Soliman sprijinul pentru a fi trimis, cu suficiente forțe turcești, pentru a prelua tronul Moldovei. Cel mai eficient a fost ajutat de mijlocirea lui Jan-Sigismund Zapolya, care a fost revoltat de tâlhăria comisă de Tomşa împotriva ardelenilor.

Alexandru Lăpuşneanu, dornic de răzbunare, a venit în Moldova, cu o mare forță de turci și tătari, nu să conducă, ci să judece și să-și pedepsească pe supușii necre-

dincioși. Tomşa, Mazżoteże (Moţoc), Stroiz (Stroici) și mulți alții, neîndrăznind să apară în fața lui, au fost tentaţi să fugă în Ungaria, sar Jerzy Jazłowiecki, castelanul din Kamieniec, păzind vigilent pe granițe, i-a prins și i-a închis în castelul său din Buczacz şi a raportat acest lucru regelui Sigismund-August, așteptând alte ordine. Tomşa și complicii săi au petrecut în prinsoare toată iarna, bântuiţi de incertitudine și teamă, cu privire la viitorul lor; în 22 martie 1564 la Varșovia, consiliul Senatului a adoptat o rezoluție pentru a-i muta în oricare dintre închisorile regale… Jazłowiecki a trimis prizonierii, cu câţiva paznici, la Lwow.

În această scurtă călătorie, țărănimea rusă i-a atacat și i-a prădat de tot. Regele, înștiințat despre această infracțiune, a ordonat urmărirea cu strictețe a făptuitorilor și restituirea bunurilor furate.

Prinşii au fost aduşi la Lwow sub paza lui Piotr Barza, staroste și consilier orășenesc. Sângele lui Dymitr Wiszniowiecki, al lui Jan Piasecki și al atâtor alții strigau după răzbunare; fostul tributar polonez, Alexander Lăpuşneanu, implora o pedeapsă exemplară împotriva acelora care aduseseră atâtea dezastre pe pământul ţării lor; sultanul Soliman, în numele bunei vecinătăți, a cerut ca Tomşa, deturnătorul tronului, cu dispreț pentru demnitatea Porţii, să primească pedeapsa meritată. Crima nu a fost niciodată deschisă de un verdictul mai just. Prin urmare, deoarece, la sfârșitul lunii aprilie, consiliul Senatului a decis să-i pună pe Tomşa și pe complicii săi sub sabia călăului, Sigismund-August a trimis curând pe curteanul său, Stanisław Kra-sicki, cu ordine corespunzătoare la Lwow.

Joi, 5 mai 1564, la ora 19, Ştefan Tomşa, Iwan Mazotcze (Moţoc) şi Piotr Spanczocze (Spancioc) au fost decapitaţi în piaţă. Trupurile lor au fost îngropate în mănăstirea Sf. Onufry.

Olbracht Łaski și-a ținut trupele la Chocim (Hotin), gata să-şi apere proprietate chiar şi împotriva lui Alexandru Lăpuşneanu și chiar şi împotriva turcilor; dar Soliman, susținând pe bună dreptate că Chocim face parte din principatul valah, a cerut retragerea trupelor poloneze. La începutul lunii aprilie 1564, la Varșovia a sosit un trimis extraordinar turc, reînnoind tratatele anterioare în acest sens. El a declarat, în numele stăpânului său, că, atunci când tătarii din Astrahan tocmai începuseră o rebeliune împotriva Marelui Ţar al Moscovei, regele polonez ar trebui să profite de răgaz și să se răzbune pentru răul făcut Lituaniei; că sultanul Soliman, datorită încetinirii regelui în chestiunea Khotyn, este gata, la prima chemare, să ia parte activ la acest război. În același timp, din alte părți au venit vești că o armată turcească de 40.000 de oameni stătea pe malul Dunării, cu ordin de a invada imediat țările republicii poloneze, dacă cererea sultanului ar fi fost respinsă.

Regele l-a rugat pe Olbracht Łaski să-și sacrifice proprietățile pentru binele țării și să predea de bunăvoie fortăreața Khotyn hospodarului moldovean. Mânat de adevărată dragoste pentru patria sa, Łaski, care, atunci când l-a ajutat pe Heraclide, avea ca scop principal revenirea Principatelor dunărene în stăpânirea Poloniei, a ascultat

vocea regelui său și, în timpul verii, și-a condus gruparea armată afară din cetatea Khotyn (Hotin)”[359].

1561, Thallóczy, Lajos: „Aventurierul Jakab Heraclides, voievod al Moldovei, de doi ani, este protagonistul unei drame despre trei țări. Tatăl său a fost căpitan de navă în Chios. Numele lui este de fapt James Basilicus; tatăl său i-a dat o bună educație, îndrumătorul său a fost János Lascaris, nepotul lui Constantin Lascaris, faimosul gramatic grec. Pe insula Chios, la acea vreme, un condotier, pe nume Jakab, a recrutat mercenari și călăreți în numele spaniolilor, care au fost angajați să apere Coroana (pe peninsula Morea). Căpitanul Jakab se considera succesorul Heraclizilor și a fost numit despot în Samos, Páros și în altor insule din Marea Egee, pe baza unor documente false, după cum s-a dezvăluit mai târziu. Tânărul Basilicus s-a prefăcut a fi ucenic, când abia avea zece ani, iar Heraclide l-a luat cu el în Țările de Jos, unde trupele grecești au fugit, după căderea teritoriilor de către Coroana Spaniei. În Țările de Jos, ei s-au alăturat armatei lui Carol (Károly) și au participat la toate campaniile împăratului din 1534.

Cu ocazia acestor campanii, Basilicus s-a purtat atât de bine și de repede încât, câștigând favoarea căpitanului său, l-a adoptat, pe patul de moarte, drept fiu și i-a lăsat moștenire toate averea şi actele familiei sale. Scria în aceste acte de familie că răposatul Károly Heraclides dăruieşte lui Jakab insulele Samos, Páros și celelalte insule din

---

359 Mlinowskiego, Mikołaja, *Jakób Heraklides i Olbracht Łaski / Ustęp z dziejów polskich XVI wieku* (Un capitol din istoria poloneză a secolului al XVI-lea), în *Teka Wileńska*, nr. 3, Wilno 1858, pp. 135-196

Mediterana, pentru serviciile sale, îl numește viconte și îi dă dreptul de a numi doctori, poeți de coroană și protonotari, după cum dorește. Tânărul ia acum numele tatălui său adoptiv și se numește Jakab Heraclides. El a slujit, sub acest nume, moştenind și drepturile tatălui său adoptiv. Cu toate acestea, nu se poate ști cu siguranță nimic despre intimitatea acestui grec, citind în lucrările în care el este singura sursă mărturisitoare, pentru că Jakab descrie cele mai incredibile lucruri frumos și calm.

În 1555, el nu mai este în serviciul spaniol. Își vinde cunoştințele despre nume greceşti şi are o mare influență în Germania, la acea vreme. Corespondează cu Melanchthon, se familiarizează cu oamenii de știință germani și cu poetul care scrie imnuri necumpătate. Împreună cu prietenul său Jakab Diassorinus, un domn cu păr asemănător, care s-a prefăcut a fi Jacobus Dominus ab Doris, vin la universitatea din Wittenberg. Basilicus, ca un un bun cunoscător de oameni, i-a făcut curând pe germani să creadă că el era stăpânul Samosului, arcaşul din Páros, un om curajos, înnobilat de Comes Palatinus. De asemenea, a scris un dialog latin, sub titlul „Narratio de Morini", pe care l-a dedicat regelui Filip al Spaniei, menţionându-i toate titlurile. Câțiva dintre poeții germani au scris poezii, în semn de laudă pentru el, extrem de măgulitoare pentru musafir şi, de asemenea, un mare domn îl va numi poet de coroană.

Orthus Prátorius și Franciscus Raphael au pus, la începutul imnurilor lor, toate titlurile patronilor lor, despre care au spus lucruri minunate. Ne putem imagina ce atitudine aveau cetățenii sași faţă de moştenitorul insulei Sa-

mos. Peste tot, se credea cu tărie că părinții lui au murit în lupta eroică împotriva turcilor, iar bunicul său a fost executat pe insula Creta. Viitorul despot a studiat, cu sârguință, matematica și astronomia și, intrând în contact cu oamenii de frunte ai protestantismului, le-a câștigat prietenia și simpatia. Domnul grec, persecutat de turci, era o figură tipică, în secolul al XVI-lea, la fel ca barbarii bulgari și muntenegreni din Occident, cu puțin timp în urmă și, cum era iscusit, putea apela la inimile și buzunarele umanității credule, dar mai curajoasă decât în secolul nostru sceptic.

Heraclides a părăsit Wittemberg – o ipoteză nu prea îndrăzneață – din cauza unor probleme financiare și a plecat în Polonia, pentru a-și încerca norocul. Nu a fost nevoie de prea mult efort pentru a-i convinge pe polonezi de măreția lui. S-a oprit pe la casele domnilor polonezi, care l-au găzduit, și aici a auzit despre statul Moldovei, şi despre cât de mult le displace polonezilor crudul voievod Sándor (Alexandru Lăpuşneanu – n. n.), care conduce în prezent, și a mai aflat că soția voievodului, Roxanda, era de sânge despotic. Aventurierul nostru nu știa din ce familie despotică provenea, dar a plecat în Moldova pentru a-și face avere. S-a prezentat la curtea voievodului Alexandru.

Moldova și Valahia, două fiefuri ale Porții, în secolul al XVI-lea, încă era în afara cercului cultural european. Țara imposibilităților, adică toate lucrurile incredibile se putea întâmpla aici. Fericit era voievodul care era doar capturat sau exilat, crimele și decapitările erau pe ordinea de zi. Dacă voievodul era puternic, omora, regulat,

boierii și aduna mulţime de bani, dacă era slab, supușii îl ucideau. Trei ţări influenţau voievodatul Moldovei, slab structurat, care, la acea vreme, includea și Bucovina. O împart cu leşii și cu turcii, aceștia din urmă fiind mai puternici, la vremea aceea, iar sultanul numea voievozii și îi folosea împotriva Ardealului, fără vărsare de sânge. Ultimul cuvânt îl avea și Ferdinand, în timp ce conducea Transilvania, apoi Zsigmond János vrea să câștige influență.

Poporul moldovenesc, înapoiat față de standardele vremii, era format din păstori și ţărani superstițioși, iar moșierii lor, boierii, îi asupreau crunt. Boierii nu se deosebeau cu mult de supușii lor, erau asiatici creștini, vicleni și cruzi, un amestec greco-slav, care trăiau fără principii, ușor de subjugat, dar imposibil de învins. Nu exista o armată moldovenească permanentă, iar voievodul comanda o armată mercenară de secui, polonezi, germani, ruși și turci; un număr relativ mic de moldoveni se angajau în slujbe domneşti. Pe acest teren, care pare să fi fost creat doar pentru aventurierii întreprinzători, ochii ascuțiți ai lui Heraclides au recunoscut imediat slăbiciunile voievodului Alexandru. Cu scrierile sale, nimeni dintre moldoveni nu putea să-l citească pe Melves, dar voievodul și soția sa au crezut curând că este ruda lor. Cu talentul său uimitor pentru limbi – un privilegiu al levantinilor – el a învățat de mic să vorbească fluent greaca, latina, germana și italiana și a devenit favoritul curții și al boierilor, pe care i-a cucerit prin necontenită lingușire.

Până și oamenii obişnuiţi l-au iubit; a umblat, s-a ridicat printre ei, le-a plâns mizeriile și i-a convins, prin

agenții săi, cu cât le-ar fi soarta mai bună sub un voievod bun: prin asta, desigur, se referea la sine. În cele din urmă, această mare popularitate a atras atenția. La sfârşitul anului 1558, a trebuit să fugă. A evadat în Transilvania. S-a stabilit la Brașov și a dezvoltat, aici, genealogia familiei sale, care s-ar trage din Hercule şi își are originile până la Triptolemos, menționând familiile Njeman, Heraklides, Brankovics și Dragoşizii printre antecesori. Cu această încrengătură genealogică, a bătut și la ușa lui Ferdinand, dar acesta nu l-a ascultat. Voievodul Alexandru Lăpuşneanu a aflat, în cele din urmă, unde stătea „nobilul său unchi”, iar aventurierul nostru era în mare pericol, să rămână la mila orașului Braşov sau a lui Zsigmond János, de dragul vecinătății. La Braşov, nu-l cunoşteau încă, oamenii credeau în domnia sa, ba chiar i-au dat un împrumut de 50 de forinţi din bunurile de valoare ale sfatului orăşenesc, pe care l-a rambursat în 1560. Fugind de acolo, a plecat spre Polonia, pentru a se alătura prietenilor săi buni, nobilii protestanți. Pe drum, a mers la Késmárk (oraş din Slovacia), moşie care îi aparținea lui Albert Laszki, fiul lui Jeromos Laszki, care a moștenit totul de la tatăl său.

Laszki l-a salutat pe aventurierul plin de duh și, desigur, a crezut și el în poveștile despre despotism și afacerile grecești. Laszki era un adevărat polonez, în cel mai rău sens al cuvântului: nepăsător, generos, neliniştit, amabil şi ospitalier. S-a căsătorit de trei ori, întotdeauna bine, aşa că jumătate din Sepesges era a lui. În timp de douăzeci de ani, el și-a distrus literalmente averea, în valoare de câteva milioane, însoţindu-se cu niște escroci englezi.

A murit sărac ca un cerșetor. Heraclides și Laszki s-au potrivit. Prin medierea lui Laszki, i-a cunoscut pe Antal Székelv, cel mai bun lider de echipă al lui Ferdinand, și pe Roselle, un ofițer francez, cu experiență în război. La început, Heraclide a crezut că ocuparea Moldovei va fi ușoară, iar la sfârșitul anului 1559, de comun acord cu prietenii săi polonezi, cărora îl recomandase Laszki, s-a pregătit să invadeze Moldova, cu o mică forță. Cu toate acestea, voievodul Alexandru i-a simțit intenția și a îmblânzit relaţiile cu regele leşilor; farsa nu putea reuși. Acest eșec nu l-a descurajat pe Heraclide de la noi încercări. S-a întors la Laszki, pe care îl domina complet. Dacă va ajunge voievod, le-a promis polonezilor lacomi munţi de bani... Heraclides și Laszki erau convinși că campania lor nu poate reuși decât cu ajutorul curții vieneze. Ei știau deja că Ferdinand era dispus pentru aventură, ceea ce i-ar putea face și mai acută relația cu turcii: trebuia câștigat Miksa, un prieten al protestanților, care se gândea deja la regatul leşesc, la acea vreme.

De aici începe acțiunea maghiaro-ardeleană a farsei moldovenești.

Zsigmond Torday, guvernatorul Ungariei Superioare, și-a asumat rolul de intermediar între Heraclide și curte, a dus scrisorile la Viena și a adus răspunsul. Tordav, ca agent plenipotenţiar, a început demersurile cu oferta lui Laszki, în martie 1560. Pe 31 martie, cehul Miksa a fost trimis în Cehia, dar chiar și atunci a trimis un manuscris, cu sigiliul Marelui Prinț al Moldovei, cerând ajutor de dragul creştinismului. În culori închise, el schiţează situația moldovenilor asupriți şi cruzimile voievodului Alexan-

dru. Tiranului îi este deja frică și nu se simte în siguranță. Și-a trimis fiul la Constantinopol, unde vrea să-și construiască un palat, ca să aibă unde să scape. Nu are nici un soldat. Oamenii buni din ţară îl susțin cu toții în urmăririle sale drepte; pe 4 aprilie, adepții lui Bártfány se adună pentru o mare întâlnire. Era nevoie doar de foarte puțini bani, iar succesul se afla în mâinile regelui ceh. Boierii voievodului Alexandru aleargă la el, unul după altul, iar tiranul omoară oameni și spânzură preoți, din simplă bănuială. Situația este insuportabilă.

Laszki vorbise deja personal cu Miksa, înainte de corespondența diplomatică. I-a explicat că partidul evanghelic din Polonia s-a impus total, iar ei îl vor pe Heraclide drept voievod al Moldovei. Despotul a declarat solemn că îi va aduce pe Olahieni în sânul religiei evanghelice. Un voievod moldovean, cu sentimente austriece, contrabalansează puterea lui János Zsigmond și poate fi un factor în politica de unificare a imperiului maghiar. La urma urmei, regele maghiar este feudalul voievodatului moldav, deci lui îi revine să numească un voievod sau să destituie pe unul nemeritat.

Tânărului rege i-a plăcut acest argument. A încercat să mijlocească la tatăl său, dar bătrânul rege a ezitat îndelung. Miksa a continuat asediul și a avut motive să facă acest lucru. Întrebarea poloneză era deja la suprafață. Ágost Zsigmond, ultimul Jagiello, nu a avut copii. Un rege experimentator, un personaj îndoielnic, suspicios, dar și fatalist. Subordonații săi nu l-au plăcut, nobilimea s-a împărțit în facțiuni. Succesorul său este deja menționat în timpul vieții sale. Evanghelicii, ca în veacul acesta în

general, socotesc totul din punctul de vedere al religiei lor, și se țin cu putere, și chiar și atunci își aruncă toate nădejdile în sprijinul credinței. Heraclide, „adevăratul erou”, le vorbește superiorilor despre misiunea răsăriteană a protestantismului și încearcă să-l facă pe Miksa să creadă că numai patronajul evanghelicilor îl poate aduce pe tronul Poloniei, iar condiția pentru aceasta este voievodatul său moldovenesc. Și dacă Miksa nu a vrut să-și susțină cauza: există „fiul lui János”, pe care turcii și moldovenii îl pot duce cu ușurință în regatul polonez. Are deja o şansă, datorită tânărului prinț protestant. Miksa, la sfatul confidentilor săi, nu a refuzat cererea lui Heraclide, dar a vrut totuși să vadă gradele arhicontelui Károly al V-lea și celelalte diplome, pe care despotul, care a scris extrem de priceput, le-a tot amintit, și le-a cerut confirmarea. Omul nostru nu a putut prezenta acest lucru, dar s-a referit la secretarul imperial Pfinzik, care a scris-o, și la persoane credibile, care l-au văzut. La urma urmei, Miksa a fost salvat de asigurările lui Laszki, ale nobililor din munți și ale polonezilor care îl însoțeau. Cauza lui Heraclides a fost promovată de înșiși moldovenii care au fugit la Késmárk. Temându-se de voievodul Alexandru, ei au început să se înfurie nerezonabil. Acum formau un partid puternic al despotului, chiar dacă boierii s-au apropiat de el mai mult de frică de tirania lui Alexandru.

Aceasta era starea aventurii, când Ferencz Zay a vizitat Viena și a aflat detaliile cazului, prin regele Miksa. I-au cerut și sfatul, fiind chemat să analizeze cazul şi din punctul de vedere al politicii turcești. Tânărul rege avea o bună dispoziție față de el Heraclides și îi patrona acţiunile. Tot în 1560 (1 iulie), pentru numeroasele sale excelente

servicii în domeniul militar și diplomatic, regele le-a acordat lui și fiilor săi Péter, János, László și András, ordinul baroniilor maghiare. În Bihor, donația fermelor de vite de la Erpály și Nagvfalus din Szabolcs a contribuit la acest premiu. Voința bună a lui Miksa a fost o mare parte din toate acestea. Prin urmare, Zay a văzut deja problema dintr-o latură favorabilă, când moartea căpitanului șef Imre Telekesi (30 mai) l-a făcut unul dintre personajele acestei aventuri. Pentru sediul central din Kassa era nevoie de o persoană complet de încredere. A fost greu de găsit al doilea Telekesi: pe inscripția mormântă a asprului războinic era gravată această zicală: „Nu a păcătuit niciodată, nu s-a temut și nu a neglijat nimic, nu a putut decât să folosească faptele sale glorioase pentru stăpânul său". Alegerea regelui a căzut asupra lui Zay.

În Kassa era, în secolul al XVI-lea, sediul primul demnitar militar. Kassa era principalul punct de încărcare de mărfuri, pe drumul către Polonia, sub Anjou, și a fost întotdeauna un oraș comercial important. Ca urmare a secesiunii Transilvaniei și a dezvoltării subjugării turcești, acest oraș îndepărtat devine un centru politic. Aici intră în contact firele politicii provinciilor poloneză, transilvăneană și de pe Tisa; de aici începe reacția politicii naționale maghiare împotriva puterii centrale de la Viena, care în secolul al XVII-ea, a obținut o mare victorie. Majoritatea cetățenilor orașului sunt germani, dar au fost protestanți de la începutul carierei lui Luther. Iar reforma religioasă se răspândește constant. În această zonă intră în contact patru naționalități: germanii, care se bazează pe rudele lor din Szepi, ungurii din Cserehát, granița finală a seminței pure a Tisei superioare spre această parte. Lacul de la Kassa era,

pe timpul nopţii, trecerea la polonezii și rutenii din ţinutul Kisorosz. Sentimentele politice germanice îi atrag pe locuitori spre Habsburgi, dar puternica convingere religioasă îi conduce, în cele din urmă, în tabăra Transilvaniei protestante...

Abia ajunge la Kassa, când despotul Heraclide și oamenii lui îl vizitează, după ce l-au informat, mai întâi prin scrisoare, despre ceea ce s-a întâmplat în chestiune. Vechiul său prieten Antal Székelv, care era mereu bolnav, când nu putea lupta, vorbea mult despre voievodat și despre marile foloase ce puteau fi obținute din voievodatul moldovenesc. În rest, toţi erau de partea aventurierului. În Késmárk și Kassa, toată lumea știa despre această chestiune, iar grecul deștept a promis tuturor câte ceva, dacă ar putea obține posesia lui (de drept, ţara Moldovei). Zay a fost complet cucerit de despotul volubil și inteligent vorbitor. Astfel s-a întâmplat ca Zay să formuleze dorinţele voievodului şi să mijlocească pentru el şi la curte. El a explicat ce servicii i-ar putea oferi regelui un voievod gata de serviciu și ce rău ar avea dacă voievodul moldovenesc, fief turcesc, ar coopera cu Transilvania. Dar nu numai la Rege, ci și la curte, „a mutat fiecare piatră”. Să recunoaștem, nu pe gratis, Despotul i-a promis 150.000 de forinți de aur, 4 cai pursânge turceşti și 12 cai moldoveneşti, 50 de boi pe an, în caz de succes, și 3.000 de forinți pentru simpla mijlocire, chiar dacă nu are nici o semnificație.

Acum Zay era sufletul aventurii. La Viena, l-a încurajat pe Miksa, care a încercat să-i atragă, pe rând, pe consilieri. Se întocmește un proces verbal voluminos, referitor la colectarea ajutoarelor financiare și a soldaților,

iar Ferdinand este încurajat să acționeze. În toamna anului 1560, consilierii regelui se adună pentru o întâlnire secretă la Viena.

Vechii consilieri de curte s-au speriat de planul aventuros. A fost considerat o prostie de la început. György Draskovich, Miklós Oláh și Tamás Nádasdy au declarat că întreaga aventură este de-a dreptul dăunătoare și de o valoare îndoielnică pentru țară, chiar dacă ar avea succes. Și cine vrea să-l protejeze pe geniul aventurier? El este nimeni altul decât Ferencz Forgách, episcopul de Nagyvárad (Oradea), locotenentul regelui. Există două motive pentru decizia lui Forgách. Pe de o parte, a intervenit fratele mai mic al episcopului, Imre Forgách, arhiepiscopul protestant de Trenčín. Imre l-a cunoscut pe Heraclide din șederea sa în străinătate. Sommer, istoricul Voievodatului, i-a recomandat opera sa. Pe de altă parte, această simpatie și protecție nu ar putea decât să sporească motivul politic direct al propunerii lui Forgách. Înaintea lui, a existat un plan de recucerire a Transilvaniei și a regiunilor Tisa, iar sprijinul voievodatului a fost un mijloc eficient de a realiza acest lucru.

Celebrul diplomat nu a văzut nimic altceva în îndrăzneala aventurii decât o posibilă răzbunare pentru numeroasele revolte, așa cum ne tot repetau ardelenii și turcii. După aceea, nu s-a mai pus problema de altceva decât de ajutor financiar garantat și de permisiunea de a recruta trupe. Dacă aventura nu are succes, cel mult eroul nostru și câteva mii de forinți se vor pierde. La ședință, unde s-a discutat în mare secret, a fost prezentată și o scrisoare a voievodului Sándor (Alexandru Lăpuşneanu),

în care îi comunică lui Ferdinand că adăposteşte un rival al lui și îi cere să-l expulzeze din țara sa. Ferdinand a răspuns că nu poate încălca vechiul obicei, conform căruia maghiarul oferea întotdeauna adăpost rudelor voievozilor. În Moldova – notează Forgách – a predominat obiceiul ca voievozii să trăiască liber cu fiicele nobililor, iar noii voievozi fie au ucis, fie au sugrumat astfel de urmași.

Motivele insistenței lui Forgách sunt clare. Încurajați de Miksa, Ferdinand și ceilalți consilieri au fost de acord cu opinia lui Forgách, cu condiția ca Heraclide să jure loialitate regelui, în fața lui Zay. Antreprenorii au început acum lucrările; Laszki, Roselle, De Ville, Péter Kukurszky și Antal Székely au început să recruteze în Polonia, în munţii Ungariei și printre secui, cu ajutorul lui Zay. Totul mergea în cea mai bună ordine, când Zayt Kassán a fost atins de mai multe probleme. Comercianții din Kassa au înșelat orașul și au construit depozite separate, în afara halelor obișnuite de distribuire a mărfurilor, și au vândut mărfurile acolo, la un preț care le-a plăcut. Călătorind constant între Szepsi, Késmárk și Lőcse, din cauza recrutării, Zay nu a reușit să remedieze problemele interne ale orașului; și din această cauză, căpitanul șef politizator nu s-a putut bucura de nicio simpatie specială din partea oamenilor din Kassia. Acest lucru a devenit evident când Gál Huszár, predicatorul din Kassia, a tulburat liniștea populației Kassiei.

Gál Huszár era apostolul rătăcitor al protestantismului maghiar. Gál Huszár „este considerat de toți cei care cunosc limba maghiară un om inteligent și modest, cu frică de Dumnezeu și virtuos”, așa îl descria căpitanul Óvár

Zakarias Wohnitzkv, când a fost alungat de Ovár. Mai putem adăuga că era şi un mare polemist, iar pe lângă convingerile sale puternice, era o persoană flexibilă, care, indiferent de cât de persecutat ar fi fost, se ridica mereu la înălțime. Putea vorbi limba oamenilor din mulţime extrem de bine, iar asta îi asigura dragostea lor. Aproape că îl adorau.

În 1560, la invitația orașului, după un schimb preliminar de scrisori, a fost trimis la Kassa. Populația și militarii maghiari, conduși de Simon Forgách și de fratele episcopului, l-au plăcut curând. A fost singurul preot maghiar care a propovăduit Cuvântul populației tot mai mari din Kassa. Cu toate acestea, Verancsics stătea pe scaunul episcopal din Eger, acum un ferm campion al vechii religii, care distinsese deja umanismul cel nou și şi-a asumat sarcina de a extermina doctrinele protestante. El a încercat să-i cucerească pe predicatori printr-un procedeu iscusit sau să-i reducă la tăcere, dacă nu se supuneau. A fost favorizat de Ferdinand. Bătrânul rege a rămas statornic în vechea sa credință, iar faptul că nu a luat o poziție mai puternică împotriva protestantismului nu s-a datorat lui, ci împrejurărilor. Catolicismul său conservator și luteranismul radical al fiului său erau în mod constant în contradicție; aceasta a avut ca rezultat tratamentul relativ blând primit de protestanții maghiari…

Zay avea să constate că este dificil să aduni ajutoare în bani şi mai ales nu atâţia cât cerea despotul. În primăvara anului 1561, Heraclides avea deja câteva sute de mercenari, pe care îi plătea cu bani împrumutaţi în avans de la Laszki... El promitea și jura că va readuce Moldova sub

autoritatea regelui maghiar. Campania devenea serioasă. Nimeni nu-l mai putea abandona; fie că Heraclide intra sau nu în Moldova, regele tot urma să fie compromis, căci principalii săi sfetnici erau în fruntea campaniei. Miksa continua să-și încurajeze tatăl, care nu mai făcea nici o altă obiecție…

Cu trei zile înainte de Sfântul Mihail, a fost o trecere în revistă a armatei despotului. Avea 800 de infanterişti unguri şi cehi, 100 de infanterie grea germană, 130 de puşcaşi flamanzi şi italieni, 1.600 de husari unguri şi polonezi, 40 de gărzi de corp şi tunuri. Pentru tot, Zay plătea, cu două săptămâni în avans, salariile, după cum era obiceiul în armatele imperiale. Curând au pornit spre Ungvár, Munkács și defileul Vereczke, iar în noiembrie, în prima săptămână, au trecut graniţa Moldovei. Din fericire, polonezii nu i-au atacat. Antal Székely, nechibzuit şi cu multă hotărâre, a învins avangarda voievodului Lăpuşneanu, care se apropia cu o armată numeroasă, iar câteva zile mai târziu, şi cu întreaga armată poloneză.

Heraclides s-a purtat laş, ameninţând că dacă Székely nu se avântă înainte, el se va întoarce. În patru săptămâni, sabia lui Székely l-a făcut voievod și a devenit stăpânul principatului după care tânjise de atâta vreme. Şi-a îndeplinit promisiunile numai în direcția lui Antal Székely, căruia i-a dăruit opt sate și o taxă anuală de 600 du-caţi. Din întreaga aventură și din mișcările părților de sud-est din acea vreme, istoria militară mărturisește că secuii sunt cel mai excelent material militar, de care un general nu s-ar putea lipsi. Sunt elvețieni de est… L-au pus pe tron pe Heraclide și l-au păstrat în domniei timp de doi

ani, iar adversarul său, acum exilat, Sándor (Alexandru Lăpuşneanu), a provocat căderea lui Heraclide şi a gărzilor secuieşti.

Heraclide a condus Moldova timp de doi ani. Un om inteligent, educat, un tiran, un prinț blând lângă el, care a ucis de frică, când nu trebuia și a vrut să-și cucerească dușmanii cu lingușiri. Nu și-a îndeplinit niciuna dintre promisiunile sale. Nu i-a plătit nimic lui Zay, s-a certat cu Laszki şi, de asemenea, cu turcii, care, la început, s-au împăcat cu gândul că aventurierul grec a ieşit biruitor, dar şi i-a înstrăinat pe boierii moldoveni.

Farsa din Moldova – chiar dacă eroul ei a eșuat ulterior – a avut un mare impact politic asupra Transilvaniei și Poloniei. János Zsigmond a luat, în mod firesc, o poziție ostilă față de despot, care i-a cerut castelele Ciceu (Csicó) și Târnave (Küküllő), spunându-i lui Heraclide, cu referire la originea sa greacă: „cretanii sunt mincinoși şi te fură şi de ce ascunzi la sân". Motivul real al mâniei lui János Zsigmond a fost că acest voievod străin a stat în calea aspirațiilor poloneze și a dus apă la moara lui Miksa. Szapolyav a promis multe, dar Heraclide chiar şi mai mult. Dacă putem da crezare știrilor care circulau în acea vreme, presupusul despot a ocupat Moldova doar pentru a-și deschide drumul către tronul Poloniei. Zsigmond János, speriat de acest lucru, i-ar fi promis Moldova și unele părți ale Transilvaniei, prin intermediul regelui polonez Ágosz Zsigmond și, potrivit știrilor, mândru Jagiello i-a dat aventurierului de nevastă chiar pe una dintre surorile sale. Nu știm ce este adevărat și ce nu în aceste știri, dar se pare că personajul lui Heraclide nu se opunea pretenției poloneze

la tron și celei dintre relațiile confuze ale partidului polonez, la acea vreme: când nu avea mai mult de 250 de nobili cu regele său, când un partid voia să-l excomunice pe fiul ducelui prusac, când țărănimea aştepta sosirea țarului Moscovei, astfel de combinații ar putea avea o anumită noimă. În mânia lui Zsigmond János, turcii au fost incitați împotriva lui Heraclide și, indirect, împotriva împăratului, iar în asemenea împrejurări Ferencz Zay avea un dublu motiv să fie supărat pe ardeleni. Este firesc ca pierderea unei mine atât de bogate să fi alimentat ura politică printre domnii şi „negustorii de credință" ai secolului al XVI-lea.

Acest lucru s-a reflectat în comportamentul lui Zay Ferencz. În anii 1561 și 1562, când a izbucnit războiul dintre Ferdinand și Sigismund János, diplomatul de la Constantinopol nu a putut uita niciodată că încheierea acordului de pace cu turcii a fost ruptă de repunerea lui Sigismund János în funcție. El și tovarășii săi nu au considerat voievodatul separat al Transilvaniei ca o poveste terminată. Căpitanii lui Ferdinand nu aveau mijloace de a-l expulza pe János Zsigmond din Transilvania. Zay ar fi putut fi cel mai mult ajutat în acest scop de partidul, pe care el însuși l-a descris, pe bună dreptate, ca „cel nu-și dorește pe nimeni și nimic". Șeful acestui partid era Balassa Menvhárt, care a fost ferm în schimbările de partid, și aliații săi: Kunok din Rozsály și Báthoriak. Ghidul lui Balassa datează din vremea bătrânului János și este chiar mai vechi. După moartea lui Mátyás, oligarhii, care desconsiderau puterea regală, pe măsură ce le creștea influența, își ridicară capul. Sub Ferdinand și János, se înclina fiecare spre oricine îi răsplătea mai mult. Cadrul natural

pentru acest partid era regiunea Tisa, unde granițele au fost împinse înăuntru și în exterior de puterea și slăbiciunea celor două dinastii. Încă din 1561, Balassa Menyhár se prefăcuse că îi este loial lui Zsigmond János, dar negocia în secret cu Zay. Temérdek avea un domeniu, el comanda în Szatmár și Szabolcs; domnea peste douăsprezece mii de loturi iobăgeşti; întreținea o armată și în jurul lui se aduna mica nobilime. Împreună cu László Zay Kerecsényi, celebrul căpitan Gyula al turcilor, el pregătea terenul și întărea regiunea de dincolo de Tisa…

La Suceava (Sucsava), despotul care îi aparținea lui Zay a fost înconjurat de o mare armată turcească și de auxiliarii lui Zsigmond János. Voievodul isteț și viclean, stângaci când scria și când lupta i-a înfuriat pe unguri împotriva lui. Péter Dévai l-a rănit pe căpitanul lor, după care secuii, revoltați, au renunțat la cetate și l-au predat pe despot, sub condiția liberei treceri și libertății, deoarece, de acum, înainte, îl slujesc pe Zsigmond János. Despotul a fost decapitat, iar capul i-a fost trimis lui Zsigmond János de către partenerul său Tomşa, care a exultat cu voce tare „Dacă l-ar fi văzut pe împăratul turc, n-ar fi putut să se bucure mai mult”. Se mai spune că János Zsigmond a ținut un mare ospăț și a exclamat: „Voi scoate din istorie pe una dintre cele mai mari pene ale maiestăților lor”.

A fost, incontestabil, o înfrângere pentru împărat, dar şi noul voievod al Moldovei, biruitorul Tomşa, nu s-a putut stăpâni şi a fost ucis. După el a venit Sándor

(Alexandru Lăpuşneanu), bătrânul tiran sălbatic, care era bun prieten cu Zsigmond János"[360].

1557, februarie 15, Sigismund Torda, *Ex arce Sáros*, 10 iulie 1557: „Mandat de urmărire al reginei Isabella, către autorităţi. Întâmplându-se ca **un popă român să-şi omoare păstorul**, ordonă să fie prins şi judecat după cum merită"[361].

1563, Alessandro Guagnini: „Acest popor al valahilor (din **Moldova** – n. n.) se numeşte român şi ei spun că îşi trag obârşia de la exilaţii alungaţi de romani din Italia. Limba lor este o corcitură a limbii latine şi a celei italiene, astfel încât un italian înţelege uşor pe un român. Folosesc un veşmânt lung şi larg, poartă capul ras, ţin religia greacă sau ruteană; pot să dea oricând carte de despărţenie soţiilor lor, cu cea mai mare bunăvoinţă faţă de partea potrivnică. Dar această îngăduinţă le-a fost luată în timpul domniei lui Despot. De altminteri **obiceiurile şi deprinderile lor sunt îndeobşte barbare**, cu toate că revendică pentru ei cinstea de a fi mai presus decât toţi creştinii"[362].

1564: Giovan Andrea Gromo: „Oraşele mari sunt locuite de unguri, dar satele sunt toate locuite de români, şi aceasta nu numai în Banat, ci chiar şi în **Transilvania**, îndeletnicirea românilor fiind să cultive pământul şi să

---

[360] Thallóczy, Lajos, Csömöri Zay Ferencz / 1505-1570, Budapest 1885, pp. 117-151

[361] Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929, pp. 162, 163

[362] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 299, 300

crească cirezi de vite. Duc un trai nenorocit şi atât bărbaţii, cât şi femeile lor sunt oameni urâţi. Puţini din ei sunt oşteni şi, dacă izbuteşte vreunul dintre ei, face slujba ca pedestraş. Limba lor se numeşte „romanza” sau „romanescha” şi este ca un fel de latinească grosolană. Se socotesc urmaşi ai coloniştilor romani. Legea şi religia lor este cea greacă. În sfârşit, aceştia sunt ca nişte ţărani ai celorlalte două naţiuni…

Din naţiunea română se recrutează două feluri de ostaşi pedeştri. Unii, numiţi trabanţi, care slujesc cu archebuze sau cu lănci şi cu iatagane; toţi dezarmaţi acuma din cauza unor tulburări, şi aceştia fac de caraulă şi păzesc porţile cetăţilor şi sunt foarte viteji în lupte. Ceilalţi se numesc haiduci, care de obicei stau la drumuri, jefuind, şi când se duc la război le merge numele a fi atât de viteji încât dispreţuiesc moartea, luptând cu înverşunare, deşi fără rânduială. Cei mai mulţi dintre ei poartă nişte suliţe cu fiare lungi ca de săbii. Lăncile lungi, de circa 8, până la 10 picioare, sunt de cele mai multe ori grosolane, negeluite. Şi poartă iatagane şi ghioage cu măciulii ţintuite, pe care le aruncă, dând lovituri grele duşmanului”[363].

1566, Giovan Andrea Gromo: „A treia naţiune este a românilor, care e răspândită în toate părţile acestui stat (**Transilvania** – n. n.). Obişnuit, toţi românii se îndeletnicesc cu munca câmpului, atât pentru sine, cât şi lucrând ca muncitori pământurile ungurilor şi ale saşilor. Puţini dintre ei fac slujbă ostăşească printre ostaşii călări, cea mai mare parte însă slujesc ca pedestraşi. Viaţa lor este închi-

---

[363] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 320, 322, 323

nată de obicei muncilor câmpeneşti şi are de aceea multă asemănare cu slujba ostăşească. Între ei sunt mulţi hoţi şi tâlhari de drumul mare. Hainele lor grosolane sunt făcute după moda ungurească, dar puţini au îmbrăcăminte de postav; ei poartă mai mult straie ţesute de ei înşişi din lână grosolană şi păr de capră. Sunt neîngrijiţi atât ei, cât şi casele lor. Armele lor sunt iataganele, scuturile după chipul unguresc, măciucile din lemn tare şi ţintuit cu cuie, pe care le îndreaptă cu mare furie contra duşmanilor. Pentru lupta la distanţă folosesc un băţ noduros şi prost în loc de lance, lung de cel mult opt, până la zece picioare, având la vârf un fier, cam cât o palmă, în felul unor ţepoaie pentru porci, dar nu aşa de ascuţite. Acestea sunt suliţele lor. Unii dintre ei poartă şi archebuze, dar slabe, şi după ce trag câte o împuşcătură nu ştiu să şi le încarce iute din nou. De aceea, în război, îndată după prima descărcare a archebuzei, apucă alte arme şi se bat cu cea mai mare îndârjire. Au o mare vitejie înnăscută şi rabdă orice osteneală, dar nu au nici o disciplină militară; ei nu se tem de nici o primejdie şi sunt foarte crunţi. Limba lor este alta şi deosebită de cea maghiară. Dar cum ei susţin a se trag dintr-o colonie romană, care a fost adusă mai întâi de Tiberiu (!) contra regelui Decebal, apoi lăsată de împăratul Hadrian ca pază a acestei provincii, ei folosesc şi astăzi încă o limbă asemănătoare cu limba veche a romanilor, dar barbar, după cum folosesc şi obiceiurile şi portul lor. Cei ce rămân la vatră îndestulează zilnic oraşele cu brânză, lapte, fructe. Religia lor este cea ortodox, practicată în Ţara Românească, patria lor firească”[364].

---

[364] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 336, 337

1564, Antonio Maria Graziani: „Românii (din **Moldova** – n. n.) au oraşe puţine; locuiesc în sate şi în târguşoare, în care casele sunt clădite din bârne şi din paie şi în care se apără de asprimea iernii. Au trei cetăţi întărite de domnii din urmă: dintre care Suceava, care este cetatea de scaun a domnului... şi Neamţul pe râul Siret. Nu au legi scrise, ci toate sunt lăsate bunului plac al domnului sau al judecătorului, şi sunt cârmuiţi cu autoritate, potrivit obiceiului îndătinat. Dacă pârâşul jură de trei ori, repetând formula unui jurământ, precum că cele ce le declara el sunt adevărate, pârâtul este condamnat. De asemenea, dacă datornicul ar afirma, sub prestare de jurământ, că nu trebuie să plătească, i se iartă datoria (atât este de mare credinţa în legătura jurământului). Dacă cineva a fost jefuit, ceea ce nu arareori obişnuieşte să se întâmple negustorilor, el reclamă ceea ce i s-a luat de la acei pe al cărui pământ a suferit paguba, şi este despăgubit la porunca domnului din contribuţia comună a acelui târg sau sat. Ei folosesc o limbă a lor şi aceasta nu este prea deosebită de cea latină. Căci spun că au fost aduse acolo colonii de latini, după ce poporul a fost învins de împăratul Traian. Dar, stricându-se limba, cu trecerea vremii şi din amestecul cu barbarii, ei rostesc cuvintele latine aşa fel, fie schimbând literele, fie cu acelaşi sunet, dar mai aspru, încât acestea nu sunt înţelese de ai noştri decât numai punând sârguinţă şi luare-aminte, dar îndată ce se deprind puţin, urmăresc uşor limba în întregime.

Păstrează cu multă însufleţire ritul credinţei creştine, aşa cum l-au primit de la greci. Bărbaţii desfac adeseori căsătoria pentru cuvintele chiar cele mai neînsemnate, trimiţând soţiei carte de despărţire şi plătind vistieriei

doisprezece denari. Ei urmează mai mult îndeletnicirea războiului, decât a păcii. Ei se hărţuiesc cu sciţii sau tătarii – care locuiesc în Chersonezul tauric şi care sunt numiţi perecopieni de la canalul pe care l-au făcut prin tot istmul şi care e numit în limba lor Przecops – în nişte războaie, sau mai degrabă în jefuiri, neîncetate (căci abia de se întâmplă vreodată ca să se dea lupte reale în vreun război adevărat); întrucât sau resping năvălirile acestora, sau, dimpotrivă, năvălesc ei în ţinuturile acestora. Oamenii sunt, de felul lor, **şireţi, cu trupul înalt şi vârtos, şi sunt cruzi în război**. Sunt înarmaţi cu suliţe foarte lungi, cu scut şi cu sabie încovoiată, arme îndeosebi turceşti; câţiva folosesc buzdugane de fier şi cei mai mulţi securea. Se încaieră la luptă cu atâta îndrăzneală, cu atâta dispreţ de duşman şi încredere în sine, încât adeseori, cu puţine forţe, au bătut chiar oştiri puternice de ale vecinilor lor.

Au fost supuşi de turci mai mult din faptul că erau slăbiţi de dezbinările dintre ei, decât înfrânţi în luptă. Ei pot să ridice, dacă trebuie să se lupte cu toate forţele lor, patruzeci de mii de oameni călări. La acele neamuri nu se foloseşte aproape deloc pedestrimea, atât fiindcă este alcătuită din oamenii cei mai de jos, cât şi pentru că este fără rost, din cauza iuţelii şi a mulţimii cailor. Au cai mici, dar foarte buni la muncă; nu se prea deprind cu grajdul; chiar în mijlocul iernii pasc pe câmp, şi, învăţaţi de deprinderea zilnică şi de nevoie, ei zdrobesc cu copita lor, deşi nu au potcoave, gheaţa ce acoperă iarba.

Românii cinstesc pe regii lor, adică pe voievozi, ca pe Dumnezeu şi îi slăvesc nespus de mult, fie ei şi tirani în cârmuire. Dar când li s-a scârbit de ei, nu numai că-i alungă

din domnie, ci îi şi ucid, uneori cu tot felul de chinuri, şi la foarte puţini li se întâmplă să moară după legea firii sau de vreo boală. Boierimea socoteşte pe ţărani aproape ca pe robi, iar regele însuşi îi socoteşte astfel pe boieri”[365].

1572, Tadeusz Korzon: „Expediția lui Mikołaj Mielecki pentru a apăra tronul lui Bogdan (Lăpuşneanu), întreprinsă „nu fără informarea regelui”, după cum mărturisește Górnicki, are trăsăturile unei afaceri politice de stat. Górecki a notat, în mod confuz, ceva despre alianța lui Bogdan (foedus - legământ) cu Sigismund Augustus, fără să știe că în arhiva cancelarului coroanei se afla un act de omagiu, făcut în 1569 (fără data și locul), în cuvinte aproape identice cu actul din 1552, deja menţionat, dar cu adăugarea unei rezerve referitoare la Turcia, exprimând astfel corect atitudinea. Politica poloneză a completat și rezultatele marii uniri a Coroanei cu Lituania și Prusia, realizată la Seimul din Lublin.

Bogdan „Aleksandrowicz”, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, l-a recunoscut pe rege drept „domnul lui plin de milă” și s-a angajat să-și depună capul în orice mare război, cu orice dușman, în afară de împăratul turc. A preluat domnia, moștenită de la tatăl său, aparent fără lupte, prin înțelegerile lui Taranowski, un trimis polonez, cu Poarta Otomană. Făgăduințele sale de tribut au fost sincere, pentru că era polonizat din tot sufletul și fraterniza cu polonezii prin sânge: a căsătorit-o pe una dintre surorile sale cu nobilul Gaspar Pamewski, a promis-o pe cealaltă lui Krzysztof Zborowski, iar el însuși a încercat să se căsătorească cu

---

365 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 382

Tarłowna. La curtea sa și în armată, i-a onorat pe polonezi cu favoruri și încredere. A atras însă suspiciunea turcilor și a avut un rival, susținut de ei, pe Ioan al III-lea (Ioan cel Cumplit), adică Iwonia. Nu este de mirare că, din Polonia, regele suzeran a trimis în ajutor 4.000 de soldați, cu un războinic experimentat, mai târziu voievod al Podoliei și hatman, Mielecki, și pe tânărul Sieniawski, fiul regretatului voievod rus.

Expediția a trebuit să fie mascată diplomatic cu nume de persoane particulare. Cu toate acestea, când s-a confruntat cu o armată turcească mult mai mare, ea nu a putut să persevereze în mascaradă. Mielecki, după ce a luptat în mai multe încăierări ușoare, s-a retras în propria sa țară; viteazul comandant Dobrosołowski, lăsat de el în Chocim (Hotin), a predat castelul lui Iwonia, pentru că a primit un astfel de ordin de la hatmanul Jazłowiecki, în numele regelui. Dar, în acel moment, Sigismund Augustus era deja mort.

Ultimul jagelonian nu a pătat relația dintre Moldova și coroana poloneză, care a fost stabilită de străbunicul său. În ciuda activității militare insuficiente, nesustenabile, slab susținută de parlament, în ciuda lipsei impulsurilor de cucerire, în ciuda eșecurilor suferite în mod repetat de bunicul, de unchiul și de tatăl său, a ținut hospodarii Moldovei în dependență de Coroană și a condus Moldova la o apropiere mai strânsă de Polonia. După el, niciunuia dintre regii polonezi de mai târziu nu i s-a mai plătit tribut. Cu toate acestea, merită remarcat, la scara politicii reale, că ambele părți au fost dezamăgite de jurămintele lor de credinţă: Polonia nu a protejat Moldova de

captivitatea turcească, Moldova nu a fost un bastion pentru Polonia și cel mai eminent dintre purtători de omagiu moldovenesc (Ştefan cel Mare – n. n.) a provocat prima invazie turcă a Poloniei. Așadar, diplomația celor doi Sigismund la Constantinopol s-a dovedit a fi înțeleaptă, și doar influența culturală a Poloniei asupra stratului superior al societății românești din Moldova a mai fost utilă”[366].

1573, Giulio Ruggiero: „Moldovenii locuiesc între fluviul Nistru, care, după spusa multora, ar fi fost numit de cei vechi Tira, şi Dunărea spre Marea Neagră, şi această ţară este o parte din Dacia din vechime, care mai cuprinde, pe lângă ea, şi ţara pe care o locuiesc muntenii, numiţi de poloni „multani” şi Transilvania.

Aceşti moldoveni sunt din străvechea lor obârşie italieni, fiind o colonie de a romanilor, condusă de Flaccus, care, după cum susţin mulţi, ar fi fost numiţi valahi printr-o alterare a numelui, dar eu cred mai degrabă că ei se numesc astfel pentru că **acesta este numele comun în Polonia tuturor italienilor**, din care se trag aceştia. De aceea mai păstrează încă în mare parte limba latină, care este desigur alterată, dar nu e cu totul neasemănătoare cu limba noastră italiană, măcar că, în a lor, datorită vecinătăţii şi raporturilor cu naţiile barbare, s-a corcit religia lor, schimbându-se din *creştină* în *greacă*”[367].

---

[366] Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923, pp. 211-213

[367] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 630, 631

1574, Jean de Saulx: În Muntenia, „unii vindecă rănile mari, punând numai o foaie de varză, şi turcii nu le fac legătura decât cu ierburi şi rădăcini, din care fac alifii şi plasture. Cu astfel de leacuri a fost vindecat domnul Destaix, în Ţara Românească, atunci când se afla, împreună cu mine, rănit de nouă lovituri de ţepoaie şi de sabie”[368].

1575, Andrei Taranowski: „De sărbătoarea Paştilor, am ajuns la Bucureşti, la palatinul Ţării Româneşti, unde am pătimit mult de foame şi de cea mai mare lipsă. În adevăr, în acele părţi domneşte o foamete şi lipsă de bucate atât de mare, încât oamenii se omoară între ei pentru o bucăţică de pâine. Vitele mor prin tot locul, mie mi-au murit opt vite de tras, iar celelalte şchioapătă… Din pricina foametei şi a frigului prea mare, sătenii şi ţăranii prind cu mâna cocorii şi zburătoarele”[369].

1575, Bartolomeo Paprocki: „Voievodatul Moldovei, care depunea odinioară omagiu de vasalitate regilor poloni, foloseşte o stemă alcătuită în chipul următor: un cap de zimbru negru, cu o stea între coarne. Când, mai apoi, a ajuns sub puterea păgânilor, s-a adăugat o semilună pe fond alb. **Ţara este îmbelşugată în toate, în vite şi bucate. Oamenii din această ţară sunt răi, necredincioşi domnilor lor**”[370].

---

[368] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 416
[369] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 400, 401
[370] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, p. 406

1576, Jancsó, Benedek: „Legile transilvănene, promulgate în 1576, îi declară pe românii străini în Transilvania, dar îi tolerează doar „pro tempore usque ad bene placitmn Principum et Regnicolarum" („deocamdată până la buna plăcere a prinților și a slujitorilor împărăției"), și ca atare nu pot avea nici măcar preoți, ci doar ţăranii, ciobani și zilieri. Profitând de nenorocirile patriei și de slăbiciunile regilor, nobilimea maghiară s-a făcut astfel conducător în Transilvania, declarându-i pe **români străini în propria lor țară**, pe care, atâta vreme, au apărat-o singuri împotriva atâtor intruși"[371].

1579, Jancsó, Benedek: „În 1579, Ferencz Bassarába era primarul districtului Karansebeş, iar János Bassarába a deținut aceeași funcție în 1577. Un alt Bassarába, Ferencz, este numit, în 1581 ca ispán al Karansebeşului, iar în 1583 ca domn al Karansebesului. Pe vremea lui Károly Róbert, știm și despre un kenez numit Bazarabus longus în județul Hunedoara (Hunyad)"[372].

1580-1581, Ştefan Szántó: „Cu ajutorul lui Dumnezeu, am ajuns teferi, dar pe jumătate îngheţaţi, la 20 februarie 1580, trecând de Cluj (unde nu ne aveam încă sediul) şi am ajuns la Cluj-Mănăşturul nostru, în hotar cu suburbiile oraşului... Sunt trei locuri deosebite în care lo-

---

[371] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 183

[372] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 216

cuiesc părinţii noştri. Unul, la Alba Iulia, unde este capitala principelui: acolo stau doi din părinţii noştri părintele I. Leleszi şi părintele George Papensis, amândoi unguri, amândoi predicatori, amândoi de constituţie mai plăpândă…

Al doilea loc, în care s-au aşezat, mai întâi părinţii noştri, se numeşte Cluj-Mănăştur. A fost odinioară reşedinţa abatelui Transilvaniei, care avea sub el cam 30 de sate şi oraşe. Toate acestea au fost împărţite între nobili, după ce au fost alungaţi călugării din ţară. Locul dat spre locuinţă aici e prea frumos şi sănătos. Dinspre răsărit are satul nostru, în hotar cu mănăstirea şi suburbia oraşului Cluj, la nord, cam la o milă italiană, se întinde un deal înalt, de la răsărit, la apus, este tot sădit, pe o întindere de trei sau patru mile italiene cu vii, din care ni se dă dijmă, pe sub vii se întind ogoare de lungimea viilor. Între ogoare şi dealul pe care este aşezată mănăstirea curge, pe o albie de pietriş, râul Someş, nespus de limpede spre răsărit, spre oraş. Acest râu ne îndestulează, în fiecare vineri, cu peşti mici, destul de mulţi şi foarte buni pentru sănătate. Pe el umblă neîncetat, şi vara, şi iarna, o moară cu trei roţi, de la care adunăm mai mult grâu şi făină decât ar putea să consume colegiul într-un an întreg. Apoi, de o parte a râului, pe deal este aşezată moşia noastră, la o depărtare de o aruncătură de piatră de mănăstire. Aici se păstrează bucatele, griul, ovăzul, fânul, paiele, aici sunt adăposturi diferite pentru boi, porci, oi, porumbei, albine şi găini, aici se tescuiesc caşurile de oi şi de vaci şi se aduce lapte din belşug, de câte ori este nevoie la colegiu. Dinspre apus, se mărgineşte cu moşia grădina de zarzavat, foarte mare şi lată şi foarte potrivită pentru toate felurile de seminţe. De cealaltă

parte a râului, se află o livadă foarte întinsă, sădită cu fel de fel de pomi roditori. Şi de asemenea şi o altă grădină foarte mare pentru varză, pepeni şi in. Dinspre răsărit, se mărgineşte cu mănăstirea sau incinta noastră grădina a patra, care este plantată, de jur împrejur, cu trandafiri, pomi roditori şi viţă. Această grădină ne oferă destui struguri de masă şi, pe lângă ei, şi un număr de butoaie de vin. A cincea grădină o avem în oraş, nu mai puţin spaţioasă, care are plantaţi, de jur împrejur, tot felul de pomi; la mijloc e un pământ gras şi neted, bun pentru semănături. A fost odinioară şi viţă tămâioasă, sădită de călugări, dar pe aceea au scos-o orăşenii eretici, mai înainte de a ne preda locul.

Mai apoi, Cluj-Mănăşturul nostru are, dinspre apus, ogoarele şi fâneţele iobagilor noştri, iar dinspre sud pădurile noastre foarte mari, al căror înconjur, în lungime şi lăţime, se împlineşte într-o zi de mers, aici trăiesc multe păsări şi fiare sălbatice, pe care nu e îngăduit nimănui să le prindă sau să le vâneze fără încuviinţarea noastră. Pe lângă acestea, mai sunt mulţi aluni, care produc de la sine alune. Aşadar, din Cluj-Mănăştur, ori încotro ne-am îndrepta ochii, fie la răsărit sau la apus, la sud sau la nord, tot ce se vede este al nostru şi, în aceeaşi clipă, pot fi îmbrăţişate cu privirea viile, ogoarele, fâneţele, râul, grădinile, satul şi pădurile. Odinioară, Cluj-Mănăşturul avea chip de mănăstire, dar, după ce au fost alungaţi călugării de stăpânii eretici, care locuiau aici, a fost prefăcut într-un fel de castel; au fost dărâmate chiliile fraţilor, s-a împrejmuit dintr-o parte cu un zid, de alta cu gard de pari, lipiţi cu lut. Insignele fratelui George, tezaurarul, se mai pot vedea, cu numele lui săpate în piatră, deasupra porţii. De unde deducem

că acest loc a fost clădit de el. Legată cu mănăstirea este o biserică destul de mare, dar despuiată de orice ornamente. Căci ereticii au jefuit toate veşmintele, vasele sfinte şi podoabele de altar, au ars statuile, au spart vitraliile de la ferestre şi n-au lăsat decât pereţii goi. Călugării, când au plecat, au îngropat în pământ, în nişte lădiţe, vasele de aur şi de argint şi, de asemenea, veşmintele bisericeşti mai de preţ, dar au fost descoperite de eretici şi ridicate de acolo. La Alba Iulia, nu ştiu din ce întâmplare, au fost păstrate 8 sau 10 dalmatice... o mitră episcopală cu o cârjă de argint şi dintre potire s-au păstrat 10 sau 12, pe care toate ni le-a dăruit principele şi le folosim în cele trei biserici ale noastre. În primul an, când am venit în Transilvania, am locuit cu toţii la Cluj-Mănăştur şi chiar destul de bine şi de liniştit; acolo am ridicat noi trei şcoli, însă, fiindcă se părea că în oraş se va putea avea mai mult spor şi cu predicile şi cu şcolile, am obţinut de la principe să refacă acolo mănăstirea şi biserica părăsită a franciscanilor şi să ridice şcoli noi, ceea ce a şi început să facă cu dragă inimă... În mănăstire, în puţine luni, au fost terminate cinci hipocauste şi cinci dormitoare. Şcolile vor fi măreţe, cu porticuri etc...

Al treilea locaş pe care îl avem în Transilvania este această mănăstire, pe care o avem în Cluj, cu o biserică măreaţă, cu o grădină şi cu şcoli. Locul este foarte liniştit, alături de zidurile oraşului şi foarte vast, cu puţină cheltuială va putea fi adaptat nevoilor noastre... Ne-am mutat în oraş, în anul acesta, 1581, în luna aprilie, lăsând la Cluj-Mănăştur un părinte novice ungur, care să aibă grija locului şi a bunurilor temporale. Acum Cluj-Mănăşturul ne foloseşte de loc de odihnă, cu timpul se va putea face acolo o casă foarte potrivită pentru novici…

...În satul nostru a murit un biet cerşetor: a lăsat rudelor sale lucruri în valoare de trei sau patru florini. Pe acestea a poruncit rectorul să le închidă în cutii şi să le încuie în casa noastră, zicând că sunt ale sale, pentru că acela a murit fără moştenitori. Ruda mortului s-a supărat de acest lucru şi se gândeşte să se strămute, din satul nostru, în alta parte.

Ceartă cu locuitorii din Baci, pentru ghinda din pădure. Locuitorii, din care 50 se convertiseră, se reîntorc la erezia lor. Au rămas doar cinci, care mai vor să se mărturisească. Mulţi s-au întors din nou la ereziile lor…

În ziua de 1 aprilie, când unii din ţăranii noştri îşi aveau lucruri la vânzare în piaţa oraşului, au fost siliţi, cu ciomegele, să-ţi lase lucrurile lor acolo şi să vină să muncească la colegiu, căci aşa poruncea rectorul, spre mirarea şi uimirea tuturor, atât eretici, cât şi catolici, de această nemaiauzită şi odioasă cruzime leşească. Judele satului nostru Baciu a fost chemat, seara, cu tovarăşul său, şi reţinut pentru faptul că nu trimisese pe ţărani la muncă la colegiu, în aceeaşi zi, în care i se poruncise (căci nu îi găsise acasă). În ziua următoare i s-a dat să aleagă sau să muncească el în zilele hotărâte sau să pună cu chirie pe altul în locul său, şi acesta ca să nu mai îndure acasă o pagubă mai mare în averea sa (căci şi el tocmise cu chirie secerători pentru ziua următoare şi le pregătise de mâncare), trimiţându-şi tovarăşul la târg, a tocmit cu chirie, pe cheltuiala sa, un om care să muncească la colegiu în locul său... pretutindeni în această ţară umblă vorba, şi la catolici, şi la eretici, că iezuiţii, care vor să se arate bărbaţi sfinţi îndurători şi apostolici, au întrecut prin cruzime pe

toţi stăpânii eretici, care stăpâniseră mai înainte acele sate ale lor... şi că doar în cuvinte propovăduiesc altora mila si indurarea, dar la fapte sunt mai cruzi decât turcii…

Osândirea a doi ciobani români nedovediţi, judecaţi de iezuiţii colegiului. În ajunul sărbătorii Sfântului Mihail, în aceeaşi noapte, doi copii, unul de opt şi celălalt de nouă ani, care îşi păzeau viile lor de pe podgoria noastră, şi care erau fiii unor văduve, au fost răniţi de moarte de nişte tâlhari veniţi să fure struguri, şi unul din ei a murit după două zile, iar celălalt după trei zile. Şi fiindcă legea acestei ţări este că răufăcătorii să fie judecaţi şi pedepsiţi acolo, pe pământurile acelor stăpâni unde s-au făptuit relele, şi cum, în cele şase sate ale noastre, noi suntem stăpâni temporali şi spirituali şi omorurile fuseseră săvârşite pe pământurile noastre, mamele copiilor au alergat pentru dreptate la stăpânul locului, îndreptându-se nemijlocit către economul nostru şi, prin el, către rector, cu rugămintea să fie prinşi ciobanii ce-şi păşteau oile în apropierea viilor lor, deoarece îi bănuiau pe ei.

Căci unul din copii, înainte de a muri, spusese că a fost lovit în cap cu ciomagul de păstori.

Părintele econom a trimis patru din slugile noastre, ca să prindă pe patru din aceşti ciobani români, pe care îi bănuiau acele văduve. Au fost prinşi şi ţinuţi legaţi în temniţele noastre, mai înainte de moartea copiilor, însă, cum au fost socotiţi nevinovaţi, au fost sloboziţi. După ce au murit copiii, au venit, a doua oară, mamele lor, cu vestea că fiii lor au murit şi au cerut dreptate. Deci acesta a trimis din nou slugile şi le-a poruncit să-i prindă iarăşi pe acei

păstori, pe care îi slobozise, şi să-i ţină legaţi, sub pază bună. A trimis apoi pe una din slugi la judecătorul eretic al oraşului, cerându-i sfatul ce e de făcut cu acei păstori şi cum ar putea stoarce adevărul de la ei. Judecătorul i-a trimis răspuns ca să-i despartă pe unii de alţii, şi astfel despărţiţi să poruncească să fie căzniţi fiecare în parte de către ţigani. Căci aci sunt folosiţi drept gâzi ţiganii sau turcii prinşi, întrucât este lucru nemaipomenit ca un ungur să fi făcut vreodată pe călăul, căci ar vrea mai bine să moară de zece ori, decât să împlinească o slujbă atât de mârşavă.

Dar în împrejurarea aceasta, administratorul i-a zis slugii: „Noi nu avem atâtea închisori, ca să putem da fiecăruia din ei câte una pentru el, ci căutaţi lanţuri şi ei vor putea fi trimişi legaţi în diferite hambare”. Şi altei slugi i-a spus: „Să pui două lacăte, să nu poată fugi”. Apoi, în miercurea de după sărbătoarea Sf. Mihail, adică la 3 octombrie, a poruncit să fie chemaţi în curtea castelului nostru juzii din satul nostru Mănăştur şi din alt sat vecin al nostru, Baciu, şi din oraş, căci partea păgubită adică cele două văduve, erau sub atârnarea unor orăşeni eretici. S-au adunat deci din toate locurile orăşenii înarmaţi, şi juzii şi norodul laolaltă, în mare mulţime, ca să vadă încheierea pricinii. După aceea, au fost puşi la caznă doi dintre ciobani, pe care îi bănuiau mai tare văduvele, căznindu-i cu facle aprinse, în aşa fel ca să le ardă pieptul, dar ei nu au mărturisit nimic altceva decât că sunt nevinovaţi. În cele din urmă, cum judecătorii nu au găsit împotriva lor nici un motiv de a-i osândi la moarte, au lăsat la alegerea văduvelor, ai căror fii fuseseră ucişi, ca ele să jure, împreună cu câţiva alţii, împotriva acelora pe care îi bănuiau mai tare; ele au jurat împotriva celor doi, care fuseseră căzniţi, dar

cu câtă dreptate sau nedreptate, Dumnezeu ştie, au fost osândiţi acei nenorociţi, nu la vreo moarte uşoară, ci la ţeapă, ca să fie traşi în ţeapă, căci aceasta este pedeapsa... şi a tâlharilor în Ungaria.

După ce s-a rostit osânda, ei au cerut părintelui Matias, procuratorul nostru (care era de faţă cu slujbaşii colegiului, ca stăpân sau om în locul stăpânului acelui loc, măcar că nu şedea în scaunul de judecată, printre judecători), ca să lase să fie duşi osândiţii la locul de execuţie. El a scris rectorului, cerându-i sfatul, dacă trebuie să-i predea pe ei, după ce s-a şi rostit împotriva lor osânda de moarte. Căci stătea în puterea stăpânului locului, adică rectorului, ca şi după darea osândei să-i predea sau să nu-i predea pe acuzaţi, să-i slobozească sau să-i omoare, să amâne sau să grăbească execuţia.

Rectorul, deşi cunoştea bine, de mai înainte, toată această pricină, căci îi scria economul, în fiecare zi, de două şi trei ori, ce făcea cu acuzaţii şi în ce stare se află pricina lor, nu ne-a făcut parte niciodată de această treabă şi nu ne-a cerut sfatul decât doar în ceasul din urmă: atunci, mai întâi a început să întrebe dacă trebuie să lase să fie duşi acuzaţii la moarte sau nu. Unii au spus că nu trebuie împiedicată execuţia cu moartea, după ce s-a rostit osânda împotriva lor, şi când o mulţime de oameni înarmaţi aşteaptă acest lucru în fata castelului nostru. În al doilea rând, el s-a unit cu această părere. Eu însă am spus două lucruri: primul, că părintele Matias, economul, a căzut acum sub pedeapsa suspendării şi a abaterii de la canoane pentru mai multe motive, dar acest lucru a fost respins ca nefiind în cauză. În al doilea rând, am spus că trebuie să fie împie-

dicată, în orice chip, sau măcar amânată execuţia cu moartea, căci dovezile au fost nule şi este un lucru nevrednic ca, pentru nişte bănuieli nesigure şi pe jurămintele unor muieri neştiutoare, să fie daţi nişte oameni unei morţi atât de crude. Şi acelaşi lucru, fără să ştiu eu, i-l strecurase rectorului şi Martin Undó, deosebit de noi (căci el nu intra în congregaţie), dar nu am câştigat nimic. Rectorul a scris economului să-i lase pe judecători să facă ce vor voi cu acuzaţii…

Părerea îndeobşte a poporului a fost că ei au fost nevinovaţi. Ceea ce mai dovedesc şi prin faptul că, în acelaşi timp, în care aceştia erau ţinuţi în lanţuri, unii români din satul vecin au fugit ca şi când s-ar fi ştiut vinovaţi cu ceva. Iar aceştia, după ce au fost sloboziţi prima dată şi ar fi putut să meargă încotro ar fi vrut, nu au vrut să fugă, cum dacă s-ar fi ştiut fără nici o vină. Se spunea că şi românii mai ameninţă că vor da foc satelor noastre, din cauza răpunerii fraţilor lor, şi de aceea nu suntem niciodată siguri în privinţa lor şi nici nu se poate mergem fără primejdie, la satele vecine...

În ziua aceea în care au fost omorâţi românii şi în cele două zile următoare s-a ridicat o furtună aşa de grozavă, cum se spunea că nu mai fusese văzută niciodată în acel oraş; într-atâta că dezrădăcina copacii şi ridica acoperişurile caselor şi nimeni nu putea face vreo muncă pe ogoare, câmpii şi vii. Judele, înspăimântat, a pus să se vestească să nu iasă nimeni din casă sau din oraş, şi deşi această furtună violentă a adus multă pagubă multora, totuşi nimănui nu i-a adus mai multă ca nouă. Căci toate acestea s-au săvârşit în aceeaşi săptămână, şi umblă vorba

în popor că vânturile atât de năvalnice nu erau fireşti, ci că au fost trimise de sus pentru pedeapsa unei nelegiuiri”[373].

1583, Antonio Possevino: „Cât despre români, cum ei nu au vreun ţinut anume al lor în **Transilvania**), ci trăiesc amestecaţi printre unguri şi saşi, ei atârnă, în orice privinţă, afară de religie, de aceia în a căror jurisdicţie locuiesc. Acest fel de oameni, deşi sunt umili în ce priveşte traiul, îmbrăcămintea şi locuinţele, şi foarte obişnuiţi şi aplecaţi spre furt, au totuşi câţiva nobili printre ei, dar nu cu atâta vază cum sunt nobilii unguri, şi, deşi câteodată se arată mai viteji la război decât ungurii, sunt totuşi socotiţi mai prejos când sunt răsplătiţi de principe. Şi cu toate acestea, este uimitor cât au fost de îndărătnici, până acum, împreună cu cei din Ţara Românească şi din Moldova, în schisma lor şi în ritul grecesc. Aceştia au un mitropolit, care îşi are reşedinţa la Alba Iulia şi care a întemeiat aproape toate bisericile lor, pe care le au acum în cuprinsul Transilvaniei”[374].

1583, Franco Sivori: „Sosise **Crăciunul**, care, în această ţară se sărbătoreşte în chip deosebit. Oamenii îşi fac daruri unul altuia, iar toţi duşmanii se împacă. Şi toţi cei mai de seamă din ţară şi mulţi chiar dintre cei mai mici în rang vin la curtea principelui, pentru a i se închina, aducând daruri, care un lucru, care altul. La rândul său, principele dăruieşte veşminte tuturor curtenilor, dregătorilor, slujbaşilor şi oştenilor, care se ridică la 1.500 de inşi,

---

[373] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 489-500

[374] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970, pp. 566, 567

fiecăruia după treapta sa, unora ţesături de mătase, altora stofe de lână. Oamenii de acolo stau, în ajunul Crăciunului, în biserică, la slujbe, ajutând la cântat preoţilor, care ţin ritul ortodox vechi. A doua zi, principele dă veşminte şi de mâncare tuturor cerşetorilor din oraş. Apoi întreaga boierime şi poporul, întâlnindu-se, se sărută unul cu altul şi petrec toate aceste zile în ospeţe, sărbătorire şi cântece, după obiceiul lor. Adeseori se îmbată, nesocotind acest lucru, după cât am văzut, drept păcat. Aceeaşi solemnitate are loc, apoi, de Paşti"[375].

1584, Franco Sivori: „**Muntenii** sunt, prin firea lor, oameni nestatornici, îndrăgind norocul şi mai degrabă se lasă pe tânjală, fără a se îngriji să deprindă un meşteşug sau să practice vreo artă. Populaţia mijlocie şi ţăranii se îndeletnicesc cu munca câmpului, iar boierii cu slujba la curte, cu călăritul, cu întreceri ostăşeşti şi cu vânătoarea. Sunt mai curând neinimoşi şi, de aceea, de mică ispravă la război. Acest lucru se poate în parte pune pe seama marii străşnicii cu care sunt ţinuţi de principii lor ca şi a faptului că sultanul i-a oprit, de o bucată de vreme, încoace, să se războiască, căci altminteri, fiind voinici şi zdraveni, **ar trebui să fie viteji ca moldovenii, vecinii lor, cu care sunt aproape de acelaşi neam**. Sunt oameni fără carte şi altă învăţătură şi de aceea **foarte închipuiţi, crezând că nu mai sunt alţii pe lume mai mari ca ei** şi, când pot, se poartă destul de autoritar…

Muntenii nu fac negoţ, şi de aceea negustoria este purtată de ragusani, greci şi evrei şi ceva turci, care aduc

---

375 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 11

stofe de lână, mătăsuri şi brocarturi, folosite pentru veşmintele bărbaţilor şi femeilor de seamă, care se îmbracă cu multă strălucire. Oamenii de stare mijlocie se îmbracă cu stofe de lână şi de *carisca* (dimie), şi ceilalţi, care sunt cei mai mulţi, cu un fel de dimie albă, dar aleasă.

Felul îmbrăcăminţii bărbaţilor este frumos şi impunător, cu haina lungă, întocmai ca a polonilor, ungurilor şi turcilor, totuşi mai aleasă. Pe cap poartă nişte pălării „*alla schiavona*”, cum de altfel poartă şi polonii şi ungurii. Călăresc foarte bine, pe cai foarte frumoşi, turceşti şi arăbeşti, căci cei din ţară sunt buni mai degrabă pentru război, pentru trăsură şi pentru căruţe, decât pentru a fi întrebuinţaţi în oraş. Bărbaţii sunt de statură falnică, mai curând decât altfel şi poartă bărbi lungi. Femeile se îmbracă aproape după moda turcească, cu rochii lungi, fuste, iar pe cap poartă nişte năframe de bumbac foarte albe, încât par a fi turbane turceşti, care le stau foarte bine; sunt femei cu pielea albă, frumoase şi fermecătoare la vorbă...

Muntenii obişnuiesc mult să facă **mese mari**, cu multă mâncare şi băutură, şi, la banchetele lor, e **multă muzică**, după obiceiul lor, mai curând barbară, decât altminteri. **Mâncările lor** sunt alese şi bine gătite; cu toate acestea, principele obişnuia să mănânce totdeauna feluri gătite italieneşte şi ţinea, în acest scop, servitori italieni şi francezi foarte iscusiţi.

Muntenii sunt oameni foarte atenţi la lucruri mărunte, cred în visuri şi în prevestiri; nu se îngrijesc prea mult de conştiinţa lor, deoarece **trăiesc mai curând după legea firii** decât după religie. Şi ca oameni lipsiţi de ştiinţă

de carte şi care n-au cine să-i înveţe cum trebuie să trăiască creştineşte, ei nu socot drept păcat multe lucruri grave sau se prefac şi consideră că nu le ştiu. În schimb, sunt foarte grijulii cu posturile mici şi mari, astfel că s-ar lăsa mai bine să moară, decât să calce o zi de post, chiar dacă ar fi siliţi la acest lucru şi de foame, şi de boli necruţătoare…

Limba lor este ca şi acea din Moldova, ţara vecină. Este un amestec în parte de latinească, în parte de italiană, în parte de greacă şi în parte de slavonă, totul împreună făcând o limbă barbară. Ei scriu cu litere sârbeşti, adică slavone, şi actele cele mai importante le scriu în limba sârbească, aşa cum le scriem noi în limba latină. Sunt un neam care învaţă repede orice limbă şi se găsesc mulţi dintre ei care vorbesc patru sau cinci limbi”[376].

1584, Ferrante Capeci: „Românii n-au oraşe de seamă, şi printre ei nu se află multă nobilime, ci locuiesc mai mult prin munţi şi sunt păstori. Şi aceasta o spun despre românii din **Transilvania**, pentru că cei din Ţara Românească şi Moldova – ţări în care nu locuiesc decât români – au mulţi nobili şi boieri, şi oraşe bune. În privinţa credinţei, românii urmează pe ortodocşi şi până acum n-au putut niciodată fi molipsiţi de molima ereziei. Se înţeleg bine cu catolicii; şi de mă veţi întreba, dacă, mergând să le propovăduim doctrina noastră, ne-ar primi bine, voi răspunde: da, mai mult chiar, **moldovenii** primesc oricâţi preoţi le trimitem, numai să garantăm că sunt preoţi. Cât despre deprinderile lor, românii au aici nume rău, ca şi când toţi ar fi tâlhari; încât cine trece printre ei şi nu este

---

[376] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 16-19

omorât sau jefuit agaţă o tăbliţă de mulţumire la biserică. Cu aceştia, o, părinte al meu, s-ar putea face mult, şi aceasta este o însărcinare pe care eu mi-aş asuma-o bucuros, dacă n-aş avea alte datorii.

Ungurii sunt stăpânii ţării şi cei mai preţuiţi, încât cine omoară un ungur plăteşte cu mult mai mult decât dacă ar omorî un român; dat fiind că pentru moartea unui român se plătesc 18 florini („răscumpărarea capului" sau „răscumpărarea vinovăţiei de omor", vechi principiu pelasg – n. n.), iar pentru a unui ungur 30. Cu toate acestea, n-am auzit niciodată, în ţările acestea, despre omoruri şi înjunghieri, cu toate că se găseşte aici vin din belşug"[377].

1584, Relaţie anonimă: „Pedeapsa divină pentru **căsătoriile celebrate după calendarul vechi** (iulian) şi care, după cel nou (Calendarul gregorian, introdus în 1582, din porunca papii Grigore al XIII-lea) cădeau în postul Crăciunului anului 1583. Două asemenea nunţi au avut loc, în cursul aceleiaşi săptămâni în Feneşul săsesc, în două case deosebite.

Într-una din ele, în chiar **noaptea aceea, în care să făcea nunta**, fiul cel mai iubit al bărbatului care îşi mărita fata s-a îmbolnăvit şi, a doua zi, a murit, şi, scurtă vreme după aceea, mirii au ajuns la aşa mare neînţelegere între ei, încât mireasa a fugit de la mire şi nu mai vrea să trăiască cu el.

---

377 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 99, 100

Iar în cealaltă, un altul, care se însurase, a fost atacat deodată de demon, a doua zi, şi prăbuşindu-se la pământ, a început să facă spume la gură şi să sufere rău de tot, şi să vorbească lucruri îngrozitoare, şi să vadă şi să declare lucruri care se întâmplau în lipsa lui, şi aceasta, timp de trei zile în sir; după trei zile, s-au adunat la el rudele celui muncit de diavol şi multi bărbaţi şi femei, parte catolici, parte eretici. Însă demonul îl îndemna să nu-1 primească pe Mihail Fazakas sau Olarul şi nici să nu vorbească cu el, însă totuşi acela a venit şi el, în prezenţa căruia demonul nu a vrut să scoată nici un cuvânt.

Atunci el, Fazakas, a îndemnat pe catolicii care erau de faţă ca, plecând genunchii lui Dumnezeu, să se roage pentru acela, iar el, într-ascuns, a făcut semnul crucii pe fruntea celui muncit de diavol şi atunci a început demonul să-l chinuiască mai rău ca înainte, încât toţi care erau de faţă au fost stăpâniţi de mare spaimă şi opt bărbaţi din cei mai puternici abia puteau să-l ţină. Şi noi nu am încetat să ne rugăm, până ce nu ar vorbi... [Este pus să recite „Tatăl nostru" şi abia poate rosti anumite părţi. La fel, pus să spună „Crezul", se opreşte la articolul despre duhul sfânt, zicând: „Nu mă lasă demonul să spun cele ce vreţi". În sfârşit, pus să se lepede de Satana, suferă mai crunt şi se face vânăt tot şi negru (*totus videretur lividus et niger*), dar, în cele din urmă, diavolul fuge ruşinat. Cel posedat, care era eretic, s-a făcut catolic, după aceea!].

O altă alungare a demonilor s-a întâmplat în mijlocul femeilor catolice din satul nostru, care se numeşte Mănăştur, la 23 ianuarie 1584. O femeie oarecare, când s-a dus din grădină spre pădure, s-a întâlnit cu doi demoni,

subţirei la trup, având înfăţişarea şi portul unor studenţi, care au îndemnat-o ca, în acea noapte, să-l excludă pe bărbat din casă, pentru ca să poată mai bine discuta ceva cu ea, singuri. Femeia, întorcându-se acasă, spre seară, a încuiat uşa, în lipsa bărbatului, şi îndată au venit în casă cei doi demoni, în chip de adolescenţi, aducând o funie, pe care au dat-o femeii, îndemnând-o să se spânzure, şi, în vreme ce ea nu voia, s-a întors bărbatul, a bătut în uşă, soţia sa vine în grabă, îi deschide, îi spune că au fost la ea doi adolescenţi, care i-au adus funia şi au îndemnat-o să se spânzure.

Bărbatul încremeneşte şi nu mai ştie ce să creadă, socoteşte că soţia lui aiurează sau a avut vreun vis grozav. Puţin după aceea, demonii, care mai întâi se manifestau doar ochilor, încep să persecute pe femeie în mod concret, îi iau minţile şi o chinuiesc în chipuri uimitoare, îndemnând-o neîncetat să se spânzure. În ziua următoare, se adună vecinii şi vecinele, iar bărbatul aleargă la colegiu, cerând un preot, care să asculte confesiunea soţiei bolnave. Este trimis un preot, dar se întoarce fără a fi făcut nimica, punându-i totuşi pe piept un „agnus dei” de ceară. Erau împrejurul ei multe femei catolice, care se rugau, îi puneau sub cap ramuri binecuvântate şi aprindeau lumânări. Demonii o îndemnau să arunce acel „agnus dei”, inelul binecuvântat... etc... Catolicii vin, din nou, la colegiu, cerând un preot care să o exorcizeze.

Atunci demonul a exclamat: „Iată, vine acum, se roagă pe drum, o dacă azi măcar nu ar fi venit, mâine te-aş fi luat de aici, dar este aproape şi nu mai putem zăbovi”, şi, scuturând-o aşa tare, că abia mai puteau femeile să o

reţină, au ieşit demonii din trupul ei şi au plecat pe fereastră, în timp ce ea spunea: „Laus Deo” (slavă lui Dumnezeu)!

Femeia a povestit toate acestea şi toţi, bărbaţi şi femei, spuneau că au văzut funia pe care o aduseseră demonii şi au ars-o. Şi atât bărbatul, cât şi femeia au afirmat, în mod constant, că niciodată, mai înainte nu se văzuse în casă o asemenea funie.

În anul Domnului 1584, la 11 ianuarie, au venit la Cluj doi bărbaţi nobili, din satul Petridul, dintre care unul a cerut un preot, care să meargă cu el, în satul său, ca să-i boteze fiul şi să dea învăţături poporului simplu de acolo, care nu mai auzise cuvântul lui Dumnezeu de vreo 15 ani. Mi-a spus, fiind de faţă r. p. provincial şi p. Ferdinand Capeci, rectorul, că tatăl său fusese „cubicular” al regelui Mathias al Ungariei (!) şi a avut 17 fii, el fiind ultimul dintre ei, că tatăl său a trăit 120 de ani... etc. (înainte de moarte, a îndemnat copiii să păstreze religia). Totuşi, ultimul a început să se clatine, dar cum nu a găsit pacea sufletească în niciuna din sectele (eretice) şi s-a întors la biserica romano-catolică.

El a povestit că, în noaptea Crăciunului, după noul calendar din acest an, 1583, a avut această viziune. Pe când se odihnea în pat, a auzit un glas zicându-i: „Scoală-te şi laudă-l pe Domnul, căci azi s-a născut Hristos, care este adevăratul mântuitor al lumii!”. Şi, sculându-se, împreună cu soţia, care avusese o viziune asemănătoare, s-a aşezat la fereastra casei, privind, plin de mirare, cerul şi lăudându-l pe Dumnezeu…

Aşa cum le-am auzit din gura lui, în prezenta amintiţilor părinţi iezuiţi, aşa le-am povestit [De altminteri, şi doctorul Blandrata a spus că accesul de podagră, care îl apucă în fiecare an, de Crăciun şi până la Purificare (2 februarie), în anul acesta l-a apucat în ziua de Crăciun după noul calendar!]”[378].

1585, Jacques Bongars: „Românii (**munteni** – n. n.) folosesc, în actele publice şi religioase, alfabetul şi limba sârbească. Transilvănenii îi numesc „Block” şi Blocksland”. Credem că este acelaşi lucru ca „Welschen” sau „Wallen”; alţii spun ai lui Flaccus, despre care vorbeşte Ovidiu din Pont”[379].

1585, François de Pavie: „Aceşi oameni, **basarabenii**, puţini la număr, de care vedem că e populată, pe alocuri, această ţară, sunt **săraci şi lipsiţi**, îmbrăcaţi cu câteva piei de oaie, având picioarele învelite, în loc de încălţăminte, cu piei sau cu muşchi şi scoarţă de copac, legate şi învălătucite deasupra şi dedesubt cu o sfoară şi păşind deci cu greu, încurcaţi de toate aceste”[380].

1586: „Sigismund al III-lea de Waza, de curând după preluarea tronului Poloniei, în 1586, a aflat că turcii şi tătarii au atacat Rusia Roşie, jefuindu-o cumplit. Sniatyń a căzut imediat în mâinile lor. Pentru a pune capăt jafului,

---

[378] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 115-117

[379] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 162, 163

[380] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 181

Jan Zamojski a venit, curând, la Lviv și acolo, împreună cu nobilimea poloneză și rusă adunată, i-a urmărit pe turci şi pe tătari până în Moldova, lângă Prut, unde i-a atacat pe tătarii nomazi şi i-a împrăștiat, iar prin tratatul din 1596, l-a urcat pe Jeremiah Mohyla pe tronul Moldovei, ca vasal polonez; 4 ani mai târziu, când un anume Michajło (Mihai Viteazul – n. n.) l-a izgonit pe Ieremia Moghilă, Zamojski a intrat din nou în Moldova şi a ocupat Suceava”[381].

1586, Massimo Milanesi: „S-a luptat acest nenorocit popor, multe luni, cu **ciuma şi cu foametea**, care, unindu-şi forţele, nu i-au mai dat nici o oră de răgaz... Nu se pot exprima, nici prin grai, nici prin condei, crudele şi îngrozitoarele efecte ale foametei… Câti români, **retrăgându-se în munţii cei mai ameninţători**, păduroşi şi aspri şi făcându-şi în arbori cuiburi ca păsările, **au scăpat de ciumă**, dar au fost apoi găsiţi morţi în ele, chinuiţi de foame? S-ar putea număra cu miile”[382].

1587, Ioan Czimor Decsi de Baranya: „Valahia (ca să descriu Moldova pe scurt) pare să fie numită astfel nu atât după Flaccus, comandantul roman care a cârmuit Moesia sau Dacia, trimis acolo de Traian, cu treizeci de mii de oameni duşi şi colonizaţi acolo ca să muncească pământul şi să asigure aprovizionarea armatei romane, care avea întotdeauna de luptat cu sciţii şi sarmaţii – cât de la cuvântul *walch*, care înseamnă, în limba germană, *italian*. Căci

---

[381] *** *Krótki, dziejowo-statystyczno-przemysłowy na Galicyję poglad* (O scurtă prezentare istorică, statistică și industrială a Galiției), în *Liwoczanin*, Lwow 1851, p. 82

[382] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 123

românii, ca nişte coloni ai romanilor, se ţin şi de o religie care nu este cu mult deosebită de cea pontificală şi folosesc şi o limbă latină, deşi atât de stricată acum şi de schimbată, încât abia apar în ea rămăşiţele şi ruinele vechii limbi”[383].

1587, descriere anonimă: „**Neamul moldovenesc** este războinic şi, de multe ori, sub conducerea lui Ştefan cel Bătrân, în timpul pontificatului lui Sixtus al IV-lea, căruia i-a trimis soli cu trofee ale înfrângerii suferite de sultanul Muhamed, a învins pe turci, pe poloni şi pe tătari, şi pe marele rege Matias Corvin, precum se citeşte în *Istoria Poloniei*, a lui Matthias Miechowski. Şi chiar acum 13 ani, voievodul lor Ioan, care s-a răsculat împotriva sultanului Selim şi a fost învingător în câteva bătălii, ar fi putut pricinui mari stricăciuni turcilor, dacă polonii, ocupaţi cu alegerea noului lor rege, ar fi putut să-l ajute.

Aceşti oameni, **moldovenii**, deşi sunt de rit grecesc, privesc cu drag la ce este roman, fie din cauza limbii lor corupte din cea latină sau pentru credinţa ce o au de a se trage din romani, se numesc între ei cu numele de romani”[384].

1589, Henry Cavedish: „**Moldovenii** sunt gospodari mai buni decât **muntenii**, căci imaşurile lor sunt bine înzestrate cu vite, boi, vaci, cât şi oi, şi au o rasă bună de cai. Ţara are un pământ bun şi roditor, bine împădurit şi

---

[383] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 214, 215

[384] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 201, 202

cu apă foarte bună, dar **locuinţele lor sunt acoperite cu papură şi rogoz** şi, ca şi celelalte, tot din lemn"[385].

1590, Bernardino Quirini: „În toate **oraşele din Moldova** am găsit o foarte mare **neînţelegere şi scandal între ortodocşi şi catolici**, mai ales la Suceava, unde sunt atâţia poloni, care se ţin după noul calendar, oamenii din ţară ţinându-se de cel vechi. De aici, se iscau nesfirşite greşeli şi scandaluri, fiecare ţinând în chip deosebit sărbătorile şi posturile. Pentru aceasta, am dat ordin, cu puterea ce-mi fusese hărăzită de Sfântul Scaun Apostolic, prin intermediul prea ilustrului cardinal Santa Severina, ca polonii amintiţi să ţină sărbătorile după calendarul vechi. Astfel s-a înlăturat orice deosebire şi dezbatere.

Am mai aflat că preoţii ortodocşi botezau din nou pe toţi acei catolici care se căsătoreau cu femei ortodoxe sau care voiau să trăiască după ritul lor. După argumentele pe care le-am invocat, s-a poruncit, din ordinul principelui şi al arhiepiscopului, fratele său (fraţii Ieremia şi Gheorghe Movilă – n. n.), sub pedeapsă foarte grea, ca în toată Moldova să nu mai fie botezaţi de al doilea catolicii, de către preoţii ortodocşi, şi astfel s-a pus capăt unor greşeli atât de mari"[386].

1595, Valentin Prépostvári: „O parte din tătari s-au aşezat în oraşele şi satele din **preajma Timişoarei**, iar o parte au venit aici, **către hotarul Ardealului**, şi s-au aşe-

---

[385] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, p. 296

[386] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 42, 43

zat, la fel, în oraşele şi satele de sub Muntele Makra, din preajma Şiriei. Iar aşezarea lor astfel să o înţeleagă măria ta, că au cuprins de la sărmana ţărănime jumătate din oraşe şi sate şi au strâns laolaltă întreaga ţărănime, aşa că **în fiecare oraş şi sat, într-o parte locuiesc tătarii, iar în cealaltă sărăcimea**. Cu mare grozăvie trăiesc ei printre sărmana ţărănime. Iar în ce priveşte hrana lor, ei trăiesc cum vreau, cu hrana pe care a avut-o sărmana ţărănime, ba şi în ce priveşte hrana, ei sunt gazdele în fiecare oraş şi sat, din care pricină sărăcimea a ajuns de istov la cerşit. Pe deasupra, în zilele trecute, în cele două tâlhării, pe care le-au făcut aici, în ţinutul nostru, o spun cu încredinţare că au mânat oi, vite, cai, mai mult de o sută de mii, aşa că, până acum nu s-a putut sfârşi hrana de carne; dacă aceea se sfârşeşte, cred că vin după şi mai multă, ba ne mai temem zi de zi să nu mai facă o nouă tâlhărie, pentru că partea aceea a tătarilor, care s-a aşezat sub Makra, dacă pleacă, poate să vină slobodă, în două zile şi în două nopţi, încât ne poate jecmăni ţinutul până la Satu Mare... De bună seamă, înţelege măria ta aceea că tâlharii iernează aici, la noi, ceea ce nu este fără nici o pricină, ci pentru ca să se apuce foarte devreme de pustiirea acestui ţinut: dacă ne pustieşte pe noi, atunci maiestatea sa nu poate avea nici o oaste de aici, de la noi. Şi cu cele două tâlhării din zilele trecute au făcut mare pustiire”[387].

1595, ianuarie 21, Pietro Busto: „S-a întâmplat că, în aceste zile, tătarii au trecut prin Polonia, fără să fie stânjeniţi de marele cancelar, care se afla atunci în expediţie, având cu el mulţi ostaşi şi poate chiar erau înţeleşi cu

---

[387] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 428, 429

transilvănenii; acei tătari au intrat fără de veste în părţile de margine ale Transilvaniei, în apropierea castelului Hust, pătrunzând într-o vale ce duce în Ungaria împărătească. Imperialii li s-au împotrivit acestora din faţă, fiind în înţelegere cu acest principe ca să-i lovească el din spate. El trimisese o oştire bună, uşor înarmată cu lănci şi cu archebuze, dar primind căpitanul scrisori false, din care se părea că Altaţa Sai îi poruncea să nu supere în nici un fel pe tătari şi neputând imperialii să ţină piept năvalei, au trecut tătarii aceştia cu mare omor şi dintr-o parte, şi dintr-alta, şi multă vătămare a creştinilor"[388].

1595: „Când Sigismund a sărbătorit, la Cracovia, marele botez al fiului său nou-născut, Władysław, în 9 iunie, Zamojski și armata sa au vegheat în Podolia, pentru ca tătarii să nu invadeze din nou ținuturile coroanei După ce au primit vestea că valahii nu erau mulțumiți de voievodul lor, Răzvan (Rozwan), și nici noul sultan turc Mohamet, pentru a-i prelua în întregime ţara, Zamojski s-a deplasat, cu armata sa, spre Prut pentru a-l pune pe Jeremi Mohile (Ieremia Moghilă), onorat cu indigenatul polonez, într-o moşie a lui. Vlahii s-au predat de bunăvoie lui Moghilă și, deși turcii și tătarii au sosit în număr mare, hatmanul i-a respins cu succes, în 6 octombrie, la Cecora din tabăra sa fortificată, iar în cele din urmă, adică în 20 octombrie, i-a obligat să negocieze pacea. Tătarii și turcii, recunoscându-l pe Moghilă drept hospodar, s-au retras din Țara Românească a Moldovei. În același timp, voievodul ardelean lupta cu succes împotriva turcilor din Munteni, iar când Zamojski, după ce a lăsat o parte din armată lui Moghilă,

---

[388] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971, pp. 441, 442

a retras restul, fostul hospodar Răzvan s-a repezit, în fruntea unei armate de unguri, trimisă din Muntenia. Trupele noastre, deși mai reduse ca număr, au învins complet, în 12 decembrie, forțele sale lângă Suceava. Răzvan însuși a fost capturat și a murit înfipt în ţeapă, la ordinul lui Moghilă. Curtea Rákóczi a protestat pe lângă regele Sigismund, acuzându-l că l-a înscăunat pe Moghilă pe tronul Moldovei, iar Sigismund Báthory, care era rudă cu el, a acuzat Polonia, la Roma, că a luat în stăpânire Moldova; dar trebui să mulţumească şi să se liniștească, dacă tot nu putea opri ceea ce fusese deja făcut.

În timpul expediției lui Zamojski în Moldova, cazacii, conduși de Nalewajko, au comis numeroase crime în Ucraina și în Podolia. În cele din urmă, au mers chiar în Rutenia Albă și au capturat Słuck. Hatmanul lituanian Radziwiłł i-a gonit, dar nu a putut să-i ajungă din urmă sau să-i pedepsească pe cei care au scăpat cu prada, din cauza orei târzii.

Printre aceste chestiuni de război, în principal prin influența iezuiților, s-a realizat unirea bisericii Rusiei Roşii cu biserica latină din Brest-Litovsk. Când câțiva dintre conducătorii ruteni, în special mitropolitul Kievului, Michał Rohoze, Pociej și alții, s-au convins de necesitatea unificării, condițiile pentru unirii au fost stabilite pe baza Unirii Florenței, din 1489. Majoritatea populaţiei Rusiei Roşii era poloneză și, înaintea altora, provincia Kievului. Prințul Ostrogski, cel mai puternic dintre adepții Bisericii Răsăritene, nu era împotriva unirii cu Biserica Latină. Dar când iezuiții, care au jucat rolul principal în toată chestiunea, fără să aștepte acordul general al proprietarilor de

pământ și al clerului de est, au accelerat trimiterea unei ambasade la Roma (1595), câțiva conducători și provincia Kievului însăși au șovăit în dorința acestei unificări. De asemenea, nu au lipsit eforturile celorlalți dizidenți, care, în acel moment, au ținut un conclav la Toruń și, după ce au notat diverse plângeri împotriva asupririi datorate credinței, au trimis un mesaj regelui, cerându-i să nu permită libertatea de conștiință pe care jurase să fie îngrădită.

Sigismund, fiind doar sub influența iezuiților, nu i-a primit pe trimiși, sub pretextul că conclavul de la Toruń s-a ținut fără știrea și acordul lui. Nu este de mirare că protestanții, calviniștii, cehii și socinienii, amenințați în drepturile lor, au vrut să împiedice unirea Bisericii Răsăritene cu Roma, pentru că „ei au văzut în ea un pericol pentru ei înșiși. A fost o trimitere grăbită a lui Pociej și Terlecki la Papa Clement al VIII-lea, care, în numele întregii Rusii poloneze, s-au predat şi le-au oferit disidenților ocazia oportună de a submina însăși munca de unire.

Seimul, reunit în 26 martie 1596, în împrejurări similare cu cele de la Varșovia, trebuie să fi fost furtunos. Cea mai mare parte a timpului Seimului a fost petrecut în dispute și dezacorduri. O taxă nouă, percepută de la evrei, era destinată doar pentru apărarea Republicii, iar supravegherea cazacilor era încredințată hatmanului”[389].

1595, Szádeczky Lajos: „**Voievodul Mihai, cea mai cunoscută figură a prinților lui Oláhi**, care, prin

---

389 *** *Dzieje narodu polskiego od najdawniejszych do najnowszych czasów* (Istoria națiunii poloneze, din cele mai vechi, până în cele mai recente timpuri), Tom I, Lwow 1863, pp. 553-561

rolul său în Transilvania, și-a făcut o parte notabilă în istoria Ungariei, A atins apogeul puterii prin ocuparea Transilvaniei, iar aici și-a pierdut viața, odată cu puterea uzurpată. Caracterul, politica și viața lui aventuroasă sunt atât interesante, cât și extraordinare. Faima și numele lui au supraviețuit ravagiilor timpului și au devenit o figură legendară în rândul poporului său.

În București, în mijlocul bulevardului, în fața palatului comun al universității și al academiei, stă o statuie împodobită a unui cavaler, pe care ochiul valahului o privește cu încântare spirituală, iar inima îi bate cu mândrie națională, la vederea lui. Chiar și în Transilvania, compatrioții noștri români îi prețuiesc memoria și reprezentările. Pentru că eroul național al voievodului Mihai este cinstit de poporul român și de istoriografia acestuia, adăugându-i numelui caracteristica de „viteaz”. Mai mult, generația de astăzi nu vede doar în el mândria istoriei lor, ci l-a făcut și un reprezentant al idealurilor lor naționale: primul lider al Daco-Romaniei, a fost numit „tiranul” de către germani, care voiau să-l folosească ca pe o unealtă oarbă a politicii lor, apoi au încercat să contrafacă imaginea lui în amintirea unui aliat perfid, de care s-au eliberat printr-o mână criminală…

Sarcina istoriografiei nepărtinitoare este să afle, printr-o mare varietate de judecăți, și să arate cine și ce anume a fost voievodul Mihai. Dacă întrebarea ar fi doar dacă a fost un „viteaz”, a fost „tiran” sau a fost un aliat infidel, ar fi ușor să răspunzi că toate trei; dar asta nu ne-ar fi rezolvat mai misiunea.

Mihai Vodă a fost, cu adevărat, o figură extraordinară, în care găsim mai mult de o trăsătură frumoasă a epocii sale, dar în care, pe de altă parte, greşelile și păcatele epocii s-au concentrat într-un grad inegalabil și sporit. O voință puternică ţâşnea din trupul său puternic, el s-a născut dintr-o epocă războinică, dar moral nesofisticat, sălbatic și pasional, crud și tiranic. În proporție cu priceperea lui personală, era hotărârea sa puternică, rezistența tenace, forța mentală încăpățânată; dar, în același timp, mândria și aroganța parvenitului creșteau proporțional cu norocul și succesul lui. Noblețea inimii și forța de caracter nu erau egalate de proprietățile sale excelente; în stabilirea scopurilor, el a fost condus de egoism și nu de idealuri morale superioare și, mai puțin de toate, de idealuri naționale. În alegerea instrumentelor sale, a considerat permis tot ceea ce considera util pentru el însuși. Dexteritatea lui vicleană și viclenia inventivă nu cunoșteau limite și nu-l întrecea nimeni. A jucat rolul unui om de stat iscusit și al diplomatului isteț; dar în mijloacele lui nu există demnitate, nici selecție. Pentru a-și atinge obiectivele, a găsit totul permis, de la falsificarea diplomelor, până la uciderea adversarilor. Politica specific bizantină, bazată pe înșelăciune, minciună, fraudă și trădare, a găsit în el un discipol excelent. El considera atât de uşor să jure credință, când un duşman era pe cale să apară, să jure înaintea crucii, pentru propria sa mântuire, pentru bunăstarea soției și a copiilor săi, apoi, ca să arate cât de puţin îi păsa de jurământ, punea să fie rupt. „Mâncați carnea fiului său, beți-i sângele!”, jură că nu vrea să acționeze împotriva Transilvaniei, apoi, după doar câteva luni, pătrundea în Transilvania, cu armata sa.

Dezvoltarea condițiilor în Transilvania, în cursul anului 1599, i-a oferit cea mai favorabilă ocazie pentru aceasta. Regii maghiari ai Casei de Habsburg au avut o dorință constantă de a reconecta Transilvania separată cu patria mamă. Că curtea din Praga era atât de dornică să stăpânească și să cucerească Transilvania o dovedeşte faptul că, de la mijlocul secolului XVI-lea, până în secolul al XVII-lea, nu a încetat să lucreze, cu târguială, cu toate trucurile diplomaţiei, a intrigilor, banilor şi sângelui; motivul pentru aceasta era adânc înrădăcinat, ceea ce nu putea fi zdruncinat de părerea unui singur consilier, că ar fi păcat să faci atâtea sacrificii pentru Transilvania și că ar costa mai mult de cât valorează. La curte, opinia publică a fost că Transilvania era perla coroanei maghiare, o țară frumoasă și bogată, iar cucerirea ei a fost o condiție de bază pentru eliberarea Ungariei, a oferit un punct de sprijin sigur și o poziție militară importantă în lupta împotriva turcilor. Dacă Ardealul este al lor, a lor este și Țara Românească (Havaseland) și se pot afirma pretenţii şi împotriva polonezilor pentru Moldova.

Transilvaniei era foarte de dorită, s-a subliniat în Consiliul Privat al Curții Imperiale din aprilie 1599, pentru că era ușor să retragi trupe din Transilvania, dacă inamicul ar fi atacat Viena sau Austria în general, și era la fel de ușor de transferat trupe departe de Austria, până în Transilvania.

Aprecierea Transilvaniei a fost punctul de plecare și condiția de bază a unei combinații politice de anvergură. Așa se explică luptele puternice și luptele diplomatice, care au fost purtate împotriva regilor Izabella, Zsigmond János

și apoi împotriva lui István Báthory, prin patronajul lui Gáspár Békés, pentru domnia Transilvaniei, cheia înțelegerii comportamentului casei austriece față de domnia lui Zsigmond Báthory, iar apoi faţă de patronajul și voievodului Mihai.

Situația Transilvaniei era de două ori grea. Se afla în mâinile temutei puteri cuceritoare, Turcia, ca o insulă în marea cuceririi otomane, și nu putea să se apere cu o sabie. Puterea condițiilor şi amplasarea țării au sugerat ceea ce a devenit ulterior politica sa tradițională, de a-și asigura existența ca stat, sub patronajul turcilor, și de a-și cumpăra independența, uneori cu biruri, alteori cu perspicacitate politică.

Nu se poate nega că Transilvania a tolerat, doar din necesitate, stăpânirea turcească, deși s-ar fi alăturat cu bucurie alianței creștinismului, dacă s-ar fi schimbat condițiile. Primele succese ale războiului de 15 ani au trezit speranța sângeroasă a guvernului vienez că va fi posibil să-i alunge pe turci din Ungaria. Se făceau deja pregătiri pentru recucerirea cetăţii Buda, dar mai presus de toate, austriecii au vrut să ia Transilvania de la turci. La începutul anilor 1590, diplomația papală și imperială au lansat o campanie viguroasă în Transilvania și au reușit să-l atragă pe prinț la ideea de alianță, dar nu și opinia publică a țării, care nu împărtășea speranța îndrăzneață de a sparge puterea turcă. Cu toate acestea, prințul și-a îndeplinit intențiile, cu bărbăţie, și a ridicat armele împotriva turcilor.

Zsigmond Báthory, prințul talentat, dar facil, instabil, în ciuda majorității opiniei publice și a ordinelor, îne-

când opoziția în sânge, a declarat ruperea de turci, în 1594, și s-a aliat cu Rudolf, răsturnând tradiția politică a țării. Dar curând el însuși s-a convins că a făcut o greșeală politică fatală. După triumful lui Havasel (1595), în nefericita luptă decisivă de la Mezőkeresztes (1596), și după împresurarea eșuată a Timișoarei (1597), era dezamăgit. Și-a pierdut încrederea în sine, echilibrul sufletului și credința că își poate salva țara din frământările politice în care se aruncase atât de ușor. Comparația prințului cu sine însuși, graba frivolă cu care a părăsit guvernarea țării și apoi a luat-o înapoi, insultându-i pe împăratul roman și pe regele maghiar, nu puteau rămâne fără consecințe triste. Zsigmond a semănat vânt, dar nu a așteptat să culeagă furtuna: l-a lăsat acolo pe nefericitul său văr, Endre Báthory.

Acțiunile lui Zsigmond Báthory, de la sfârșitul domniei sale, poartă semnele unei anumite tulburări mintale, ca să nu spunem un moft. Dacă nu am cunoaște motivele acțiunilor sale, în special starea sa de spirit agitată, ar fi un mister psihologic. Marea greșeală politică de a forma un front deschis împotriva turcilor, a presupus un întreg lanț de pietre de încercare. Prin acțiunile sale împotriva turcilor, el a atacat și a tulburat însăși existența țării sale, prin căsătoria lui nefericită, liniștea propriei sale vieți, lumea stării sale de spirit a fost tulburată. Și așa se poate înțelege când, din atmosfera domniei, din zgomotul vieții politice, de curte, din plăcerile vieții, el deja tânjea după singurătate liniștită. „Viața preotului i-a apărut ca exemplu, iar proprietarul scaunului domnesc îl invidia pe cel care se ruga toată ziua în chilia lui”.

Dar nu putea fi consecvent în nimic. Din căminul liniștit, tânjea după câmpul de luptă; când s-a retras din lume, despărțit de principatul său, amintirile nu l-au lăsat să se odihnească: a oftat din nou către țara lui, spre zgomotul vieții politice și al luptelor. Când nu-și vedea soția, pe Mária Krisztiernaí, se gândea la ea cu dor; când era alături de ea, era chinuit de conștiința de sine a bărbăției sale și voia să fugă de privirea lui „fraternească" asupra frumoasei și drăgălașei sale doamne, ținta politică a curții vieneze, această victimă jalnică.

În primăvara anului 1598, a renunțat la Transilvania și a primit un ducat în Silezia, Oppeln, şi o sinecură anuală de cincizeci de mii de forinți, care în actele principilor Transilvaniei, începând cu Szapolya, este trecută întotdeauna ca un fel de pensie princiară. Dar arhiducele Miksa, purtătorul titlului de „rege polonez ales", guvernator numit al Transilvaniei, nu a putut prezenta nici măcar pantalonii maghiari, pe care îi îmbrăcase la Kassa, în Transilvania, când Zsigmond era deja plictisit de pustiul Oppeln, ale cărui palatele din Gyulafehórvár nu erau cu mult diferite de grajdurile curții. După o absență de trei luni, a fost acceptat de țară…

Flacăra urii a început să se stingă, de-a lungul anilor, iar amintirile amare au fost împinse, treptat, în fundal de sentimentul conexiunii de familie. Când Endre a auzit, la începutul anului 1598, că Zsigmond intenționează să renunțe la Transilvania, în favoarea lui Rudolf, s-a grăbit să ridice glasul rugător și îndemnător, să nu permită smulgerea principatului Transilvaniei din mâinile familiei, pe care strămoșii lor o obținuseră cu atâta primejdie și au

păstrat-o atât de mult, până acum. Prin emisarul său, a comunicat mai detaliat și a oferit, în schimbul Transilvaniei, propria episcopie prințului care aspira la preoție.

Dar, la vremea aceea, Zsigmond nu s-a putut retrage din tratativele avansate și a predat Transilvania Împăratului-Rege. Emisarul său, Endre Báthory, a scăpat din Transilvania cu fuga, ca nu cumva să cadă în mâinile comisarilor.

În același timp, Zsigmond Báthory a fost foarte dezamăgit de speranțele sale pentru Ducatul Sileziei, pe care l-a primit în schimbul Transilvaniei. Iar când a scăpat de acolo și s-a întors în Transilvania (august 1598), a luat curând legătura cu rudele sale din Polonia. Acum a trimis un sol (în persoana iezuitului István Kabos) la András Báthory, pentru a-l invita în Transilvania. Și, în același timp, a trimis un trimis o solie la Poartă, pentru a deschide calea împăcării cu turcii și pentru a se pregăti pentru schimbarea viitoare a tronului Transilvaniei, asigurând pe Marele Comandant că András Báthory, care a fost numit noul principe, va trăi în prietenie cu Poarta.

Pretextul cu care și-a invitat vărul în Transilvania a fost acela de a restabili pacea între rudele sale. După o oarecare ezitare, acest cardinal blând, cu adevărat religios, a cedat și a pornit, îmbrăcat în negustor, după ce s-a întâlnit cu regele polonez și cu Zamojski, la Cracovia, și și-a anunțat călătoria în Transilvania, și, cu bună credință, chiar din Polonia, ei l-au ascultat plini de smerenie și i-au făcut urări pentru călătoria lui în Transilvania…

Cât de brusc și neașteptat a venit sfârșitul principatului transilvan se arată și în scrisoarea de felicitare către István Báthory, care, după cum spune el, a fost doar uimit că s-a întâmplat totul atât de brusc, pentru că nu se menționa posibilitatea aceasta nici măcar când erau aproape unul de altul. „Dar dacă Dumnezeu v-a binecuvântat cu o domnie atât de neaşteptată (scrie fratele, bucuros, după multe urări de bine), amintiți-vă cuvintele celebrului rege polono-ungar István, care scria și spunea: „Dacă aș putea sluji neamului meu, chiar și moartea mi-ar fi dulce!”…

Când Zsigmond și-a invitat vărul în Transilvania, el era sortit să renunțe la principat, dar acum pentru a treia oară, şi nu în favoarea lui Rudolf. Cardinalul a fost șocat, la început, când a auzit planul lui Zsigmond, și a dus o mare bătălie mentală cu el însuși, până când, în cele din urmă, a decis să accepte principatul.

Principala sarcină a parlamentului, întrunit pe 21 martie, a fost să aleagă un prinț sau, mai degrabă, să accepte noul prinț. Propunerea lui Zsigmond a fost primită de majoritate cu calm liniștit, cu atât mai mult, cu cât orașul era încărcat cu violență creștină; dar erau şi cei care se arătau îngrijoraţi de ce va spune Rudolf despre aceasta; unii se temeau că Endre se va răzbuna pe el, pentru că l-a ucis pe fratele său, Boldizsár. În această temere, totuși, ei au fost liniștiți de primirea lui Endre, când a promis iertare completă și uitare celor care au participat la uciderea lui Boldizsár. Cardinalul a depus jurământul domnesc la 28 martie și a depus jurământul în fața ordinelor…

În acordul cu Endré, Zsigmond și-a asigurat o sinecură de 24.000 de forinți maghiari pe an, precum și moșiile Besztercze, Vécs și Sajó și proprietatea a patru sate viticole din județul Geysszék.

Mai rămăsese o sarcină tristă: lăsarea nefericitei Mária Krisztierna în seama destinului ei. În acest scop, rudele împăcate s-au dus imediat la Fejérvár, unde au chemat-o și pe prințesa, care se izolase în Kővár (Remetea). Zsigmond a vrut să-și ia rămas bun, pentru a se putea elibera în sfârșit de legătura nefirească pe care o avea cu arhiducesă. Acesta avea să fie primul pas către noua viață, pe care urma să înceapă. Iar noul prinț s-a gândit că va fi bucuros să pună jos costumul violet pentru mâna înaltei doamne.

„Sultanul i-a trimis un steag și un sceptru voievodului Mihály, „deși acum cred că așa-zisa Transilvania s-a înțeles atât cu Țara Românească (Havaselföld), cât și cu voievodul Mihai”. András Báthory vrea să mențină cu orice preț suveranitatea Transilvaniei asupra Munteniei (Havaselföld) și subliniază astfel că „Sultanul, împreună cu voievodul Mihai, nu ar trebui să încerce să despartă Muntenia de noi, pentru că, dacă ar fi altfel și ar avea loc un fel de război cu Țara Românească, nu am fi noi cauza”. Așa stăteau tratativele cu turcii, pe drumul compromisului, când atacul voievodului Mihai a oprit și a dat totul peste cap…

Vizita lui Endre la voievodul Mihai nu a fost mai puțin importantă. De când Mihai a devenit voievodatul Transalpinei (Havaselföld, adică Țara Românească, Mun-

tenia – n. n), cu patronajul lui Zsigmond Báthory, el a fost o figură proeminentă în luptele împotriva turcilor. Ca vasal al lui Zsigmond, Mihai a primit mult ajutor din Transilvania, căpitanii și soldații săi maghiari au fost cei mai iluștri, cu care a câștigat cele mai frumoase triumfuri. De asemenea, regele maghiar a recunoscut, de la început, serviciile bune, de care voievodul Mihai le-a adus împotriva turcilor și, prin urmare, i-a oferit, de mai multe ori, în ultimii ani, ajutor financiar pentru război.

Pentru că personalitatea voievodului Mihai, vitejia și determinarea personală, dar şi serviciile benefice pentru creștinism au fost de așa natură încât curtea imperială și chiar Papa îl considerau unul dintre cei mai utili campioni ai creștinismului și unul dintre cei mai formidabili dușmani ai turcilor. Această credință populară a fost trezită de viața de până acum a voievodului; dar ceea ce a urmat a schimbat-o repede.

Originea și fundalul voievodului Mihai sunt învăluite în obscuritate și împletite cu povești. Voievodul Petrasko (care a domnit în 1554-1557) a avut o avere mare, dar – după Szamosközy – este și „evident că a dobândit o avere, că a crescut dintr-o stare săracă, şi că a fost și un om bogat, care a făcut comerț peste Dunăre, şi în Moldova şi în Ţara Românească”. Până la urcarea pe tron a lui Mihai, după moartea tatălui său, Muntenia a fost condusă de un lung șir de voievozi, printre care fratele său Cseresel (Cercel) Péter (1583-1585), iar după alții, crudul Ştefan („care nu a ieșit pe câmp, nu s-a distrat niciodată, că n-ar fi tăiat o vacă”). A fost urmat în domnie de predecesorul lui Mihai: voievodul Sándor (Alexandru).

Mihai a câștigat prima sa ascensiune printr-o căsătorie avantajoasă. Tatăl Majestății Sale Stanca, Jane (Iana), a fost un boier bogat, de origine greacă, un om cu mare influență, atât în Muntenia, cât și la Constantinopol. Cu sprijinul său, Mihai a devenit banul Micii Valahia și al Craiovei, care era prima demnitate națională, după voievodat, în Ţara Românească. Cruzimile voievodului Alexandru i-au întors poporul împotrivă, în timp ce Mihai îşi sporea popularitatea în fiecare zi. Partida anti-Alexandru și-a văzut, curând, liderul în banul Craiovei, care a apărat oamenii asupriți cât mai bine a putut. Prin urmare, Mihai a atras mânia voievodului, iar când Mihai a vrut să fugă la Constantinopole, din această cauză, l-au prins și l-au dus la București, unde voievodul Alexandru i-a pronunțat condamnarea la moarte. A doua zi, cu însoţit de plânsetele poporului, Mihai este dus în piaţă, pentru a fi decapitat, „dar se întâmplă că bietul călău era foarte beat, la ora aceea, iar țiganul, cum îl vede pe Mihai, lasă sabia din mână şi fuge îngrozit, și cum nu mai este cine să-i ia capul lui Mihai, boierii îngenunchează îndată în faţa lui Alexandru, rugându-l să aibă milă pe Mihai. Așa îl va slobozi Dumnezeu”. De fapt, împreună cu iertarea, a recăpătat şi banatul Craiovei. Dar, în curând, a trebuit să fugă din nou de mânia lui Alexandru, dar a fugit în Transilvania, la curtea din Fejérvár. Zsigmond Báthory l-a întâmpinat și i-a oferit o scriesoare de recomandare către Constantinopol. La Poartă, sprijinit și de socrul său, Mihai a câştigat voievodatul Ţării Româneşti, în 1592, prin mazilirea lui Alexandru.

Totuși, de îndată ce Mihai a ocupat scaunul voievodal, însoţit de un emir, de două mii de ieniceri și spahii, imediat după izbucnirea războiului turcesc, de 15 ani, din

Ungaria, Mihai a luat măsuri împotriva turcilor. De îndată ce s-a putut baza pe alianța cu Zsigmond Báthory și Áron, voievodul Moldovei, și pe auxiliarii transilvăneni, sosiți în țara sa, în 1594, a organizat o baie de sânge pentru turcii din Valahia. Și-a invitat creditorii turci (care i-au împrumutat 400.000 taleri, pentru a câștiga Voievodatul) în țara sa, pentru a le plăti datoria. A inventat o modalitate ușoară și convenabilă de a scăpa de datorii: i-a măcelărit pe toți. După aceea, a venit rândul militarilor turci din jurul său, pe care sultanul i-a trimis în noul său voievodat. I-a strâns într-o casă de lemn și a dat foc casei, din toate cele patru părți, și a împușcat casa cu obuziere. Acest semnal a fost urmat în toată țara și turcii din Valahia au fost măcelăriți cu toții, conform surselor, circa 8.000 dintre ei. Și voievodul moldovean Áron i-a urmat exemplul și a măcelărit câteva mii de turci în Moldova.

Cu aceasta, voievodul Mihai a început şirul neîntrerupt al luptei sale împotriva turcilor, în care – chiar dacă nu o semnăm, pentru că un istoric român se laudă că turcii nu au mai avut un dușman de temut, de la János Hunyadi – este incontestabil că a luptat cu o perseverență și succes uimitor, ani de zile, împotriva copleșitoarei forțe turcești. Dar este, de asemenea, un fapt indubitabil că cea mai mare parte a trupelor transilvănene, în special a secuilor, erau în mare parte maghiari, precum Király Albert, faimosul războinic, antrenat în bătăliile regelui polonez István, Horváth Mihály, István Székely, György Makó și alții.

A continuat cu succes ostilitățile, care au început în toamna lui 1594, şi în iarna următoare. La începutul anului 1595, trece Dunărea și triumfă în regiunea Hârșovei, du-

când o luptă victorioasă pe gheața Dunării. Apoi distruge Silistria și, cu Gryörgy Makó, distruge o mare armată tătară la Şerpeteşti (Serpetesnél). Aceasta a fost condusă de nepotul hanului tătar și de socrul său, în Ţara Românească, de unde se întorceau cu pradă bogată și aproximativ 7.000 de prizonieri. Tătarii au fost înfrânți, prizonierii creștini au fost eliberați, iar multe din bunuri au devenit prada voievodului. În aceeași iarnă, valahii își văd eforturile încununate, prin victoria de lângă Rusciuk, unde a căzut, cu tot cu cal, beiul Ahmed. Apoi îi curăță pe turci de pe linia de sud a Dunării, până la Marea Neagră, sub comanda banului Mihalcea (Mihálcsa bán) și a lui Albert Király.

De îndată ce Muhammad a urcat pe tron, în (ianuarie 1595, a numit un nou voievod, Ştefan (István), pentru a-l înlocui pe voievodul moldovean Áron, pe care paşa din Silistra trebuia să-l ducă în Moldova, împreună cu 8.000 de militari; dar voievodul Mihai și Albert Király s-au îndreptat spre Brăila (Bmilánál) și, după ce i-au bătut acolo, în 16 februarie, l-au ucis şi pe pretendentul voievodal Ştefan. Apoi au luat Brăila, Cernavodă (Czernavoda), cetatea Turtucaia (Turtokai) şi, în final, Nicopole (Nikápolis). În această primăvară, se vorbeşte despre 20.000 de turci, pierduți într-o singură bătălie, lângă Marea Neagră".

Anul 1595 se remarcă nu numai pentru această glorioasă campanie de iarnă și primăvară din istoria celor trei principate învecinate. Mihály, „respectabilul și marele voievod" al Valahiei, se supune pe sine și țara sa lui Zsigmond Báthory, „majestuosul principe al Transilvaniei, Valahiei (Havaselföld) și Moldovei", depunându-i jurământul de credință.

Conform tratatului, încheiat la 25 mai 1595, prințul transilvănean Zsigmond Báthory a fost ales și recunoscut ca vasal ereditar al voievodatului valah (Oláhszág) și al întregului popor al acestuia. o confirmă apoi voievodul Ţării Româneşti, ca dregător al său, trimiţând săbii, buzdugane şi suliţe, şi 12 boieri din marele sfat domnesc. Apoi trimite soli şi la parlamentul ardelean, dar acesta votează un impozit, cu care voievodul este dator; principele determină veniturile voievodului. Voievodul poate folosi expresia „Dei gratia", poate folosi pecetea sa de familie, atâta timp cât țara lui este folosită de domnitor, dar cu cunoștința și permisiunea prințului etc. Zsigmond responsabil de acestea. S-a angajat să-și protejeze patria cu toată puterea.

Zsigmond Báthory, în 3 iunie 1595, a încheiat un contract similar cu Ştefan Răzvan (István Rázván), noul voievod al Moldovei, pe care armata ardeleană l-a instalat în locul voievodului Áron, care s-a alăturat turcilor). În felul acesta, aceste trei principate răsăritene, aflate sub suveranitatea Transilvaniei, formau un singur organism de stat.

Un proces puternic aștepta noua uniune de stat, dar a trecut testul cu glorie. Marele conducător Sínán a condus o sută de mii de oșteni turci peste Dunăre, pentru a răzbuna înfrângerile pe care le suferise și pentru a forța țările renegate la ascultare. Prima rezistență a încercat-o voievodul Mihai, la satul Călugăreni (Kalugereni), cu auxiliari din Transilvania, încurajându-și armata cu bravura personală, „pentru că, în această bătălie, voievodul Mihai a doborât un turc, astfel încât braţul i-a fost desprins de la umăr, în lateral". Dar, cu 16.000 de mii de oameni, el nu a putut opri

armata de 100.000 de oameni a lui Sinan, iar aceasta a ocupat Bucureştiul și Târgoviște, capitala Oláhului, la acea vreme. Voievodul Mihai s-a retras în munţi, trimițându-și familia în Transilvania. Zsigmond Báthory și István Bocskay s-au repezit, din Transilvania, pentru a elibera Valahia, cu o mare armată, a cărei forță principală, de peste 20.000 de luptători, era formată din secui, care au fost încântați de promisiunea restabilirii libertății. Târgoviște a fost luată, după un asediu de 3 zile, în 20 octombrie, iar Sinan a prădat Bucureştiul şi l-a ars, apoi s-a retras la Giurgiu (Gyurgyevo), lângă Dunăre. Armatele maghiare și valahe l-au urmat repede și, înainte ca el să treacă Dunărea, au învins ariergarda armatei turcești și au obținut o pradă bogată. După un asediu de trei zile, cetatea Giurgiu a fost cucerită de vitejii secui, în 30 noiembrie.

Dar Moldova a fost pierdută, pentru că polonezii, văzând o bună oportunitate de a-și pune în aplicare pretențiile legale, și-au instalat pe tronul voievodal pe propriul cumnat, Jeremias Mogila.

În 1596, Marele Duce Mihai și-a continuat luptele împotriva turcilor, cu raidurile sale în Bulgaria.

În anul următor, 1597, s-au făcut mari progrese în viața voievodului Mihai, în ceea ce privește legăturile politice. Împăratul-rege, care nu a ratat serviciile bune, pe care Mihai era în stare să le facă împotriva turcilor, a intrat în contact direct cu el și i-a promis ajutor militar și financiar, atâta timp cât va sluji cu fidelitate cauza creștinismului. Iar când Zsigmond a început să „înnebunească” în Transilvania, voievodul Mihai a ieșit din ce în ce mai

mult în prim-plan. Ca urmare a grabei capricioase a lui Zsigmond, rolul principal împotriva turcilor a început să treacă, treptat, în mâinile voievodului, ignorând pe prințul Transilvaniei, faţă de care nu este zgârcit cu vorbe frumoase și bani, când e cazul să primească mercenari După ce Zsigmond a plecat efectiv în Opulia, în primăvara anului 1598, voievodul Mihai a devenit vasalul direct al regelui asupra Valahiei Ungariei și a depus jurământul de vasalitate, la 9 iunie, când se face şi un contract cu comisarii, conform căruia regele primește 5.000 de mercenari, în fiecare an, iar ceilalți 5.000 pot primi și bani sau soldați, pentru a lupta împotriva turcilor sau a altor dușmani, acolo unde regele dorește. Totuși, consiliul secret de curte, ținut la Viena, la 4 noiembrie 1598, nu a recomandat acceptarea și confirmarea acestui tratat de către împărat, având în vedere condițiile schimbate în Transilvania, între timp.

Întoarcerea bruscă a lui Zsigmond în Transilvania, în 28 august 1598, l-a pus pe gânduri nu numai pe rege, ci și pe voievod. Dar acesta din urmă, știind foarte bine că se referă la Transilvania, nu numai că reînnoiește relația anterioară cu Sigismund, predându-se din nou acestuia, ci chiar acționează ca un fel de mijlocitor și conciliator cu regele. El acordă prioritate marilor slujbe ale lui Zsigmond, în slujba creștinismului, și îi cere lui Rudolf „să-l ia pe regele Transilvaniei, împreună cu țara sa, în mila lui, pentru că dacă măreţia voastră tulbură asta, consider că este un lucru imposibil, că ţara mea poate rămâne în mare pericol". Din răspunsul lui Rudolf, vedem cât de mult se schimbase deja situaţia, până atunci, dacă un vasal îl patronează pe stăpânul său, Zsigmond, domnul feudal comun, înaintea regelui. Iar aici, ocrotitorul comun îi încredințează voie-

vodului dreptul să-l verifice pe prinț, căruia îl şi subordonează cu adevărat, ca să nu se întâmple nimic în Transilvania împotriva lui (voința regelui).

Serviciile bune ale voievodului Mihai față de rege au stat într-o asemenea autoritate, încât Transilvania a devenit, curând, scena unei alte schimbări, odată cu numirea lui Endre ca domn. Imediat înainte de aceasta, în 1598, o nouă lovitură norocoasă s-a abătut asupra armatei voievodului: Mihai s-a aventurat în Bulgaria, adânc, în inima provinciei, timp de șase săptămâni, iar pe lângă pradă substanțială, a adus acum și „douăsprezece mii de oameni din Bulgaria și i-a stabilit pe toți în Valahia”.

Astfel, voievodul Mihai s-a trezit în mijlocul schimbărilor din Transilvania, din 1599, în mijlocul norocului său militar, ca un războinic util și respectat de rege, și un dușman de temut și norocos pentru sultan.

Voievodul Mihai a fost un om ambițios și tenace și a vrut să exploateze tulburările din Transilvania în folosul său. Alianța loială a lui Báthory, cu Zsigmond – și triumfurile sale strălucitoare împotriva turcilor – nu numai că i-au consolidat domnia în Valahia (Havaselföld), dar au ridicat țara la un nivel de prosperitate, de care nu se bucurase de mult timp. Dar Mihai nu era genul de persoană care să fi fost mulțumit de asta. A început să se plictisească de incursiunile în Bulgaria și de luptele neregulate împotriva turcilor: sufletul său ambițios dorea să-și îndrepte eforturile în altă direcție. Tânjea după Moldova. În primăvara anului 1598, i-a cerut lui Sigismund și regelui să-i permită să ocupe Moldova, „pentru că ar fi o cale bună să o ia”, să-

i permită – scrie el – să-l alunge pe Ieremia, protejatul polonezilor, și să-l înlocuiască cu un drept voievod, pe care îl dorește regele. Dar propunerea sa nu a fost considerată oportună nici în Transilvania, nici în instanța de la Praga. Așa că Mihai și-a abandonat planul și a așteptat o oportunitate mai favorabilă, și nu în zadar. Schimbarea din Transilvania, din 1599, a adus curând bunul prilej sufletului său ambițios de a deschide un alt spațiu, care promitea profituri mai mari. Tulburările din Transilvania tocmai ajunseseră la sfârşit şi s-a gândit că va fi uşor să pescuiască în apele tulburi. A urmărit cu atenție schimbările din Transilvania, fiecare moment al relației tensionate dintre cardinalul-prinț și rege; dar nici nu voia să grăbească chestiunea. El a fost capabil să gândească cu propriul său cap, să țese planuri singur și a putut să-și ascundă scopurile chiar și de nobilii săi, până când timpul a fost copt.

Mihai a considerat scopul său ca fiind cel mai sigur atins dacă l-ar păstra pe tânărul prinț al Transilvaniei în încrederea și bună-credința sa, până când acesta, după ce și-a încheiat pregătirile de război, ar putea ataca Transilvania, așa cum spunea.

Endre Báthory a avut deplină încredere în pretinsa bunăvoință a voievodului Mihai și, imediat după ce a urcat pe tron, a trimis soli la voievod (pe György Eavazdi și Miklós Vitéz), pentru a pregăti alianța feudală care urmează să fie încheiată: capitularea lui Mihai. Voievodul, mare maestru al prefăcătoriei, i-a întâmpinat afară pe ambasadori, cu mare plăcere, şi a început tratativele cu ei, fără să ezite să-i jure credinţă prinţului, pe 26 iulie 1599, deși, la acea vreme, planul pe care voievodul îl născocise, împre-

ună cu Rudolf, era să încercuiască Transilvania. Scrisoarea de credință era datată la 26 iunie, iar în text se spunea: „Eu, Voievodul Mihai, Domnul Munteniei (Havaselföld) și Înălțimea Transilvaniei, Moldovei și Havaselföld etc., stăpânul prințului și sfatul... Jur pe Dumnezeu, care este Tatăl, Fiul și Duhul Sfânt, un Dumnezeu cu adevărat adevărat, că, cu trupul, adevărul și ascultarea, eram față de prințul Zsigmond, cu aceeași loialitate și ascultare cu care voi fi față de maiestatea sa, actuală, prințul András Báthory... Voi fi un prieten pentru prietenii mei și un dușman pentru dușmanii lor”.

Voievodul Mihai nu s-a sfiit de acest jurământ, deși tratativele cu Rudolf, privind invadarea Transilvaniei, au progresat deja atât de departe, încât Voievodul nu s-a putut îndoi nici măcar un minut că trebuie să-și încalce jurământul. A jurat, dar, de îndată ce Endre a venit în principatul transilvan, a fost hotărât să acționeze împotriva lui şi să-și ofere sabia lui Rudolf împotriva Transilvaniei. Iar regele a văzut în voievod un instrument potrivit pentru cucerirea Transilvaniei, iar acum a încercat cu râvnă îndoită să-l țină aproape”…

„Soarta lui Endre Báthory în Transilvania a fost hotărâtă de Praga și de Târgovişte (Tergovist), cu o grabă febrilă și, pe baza acesteia, s-a făcut înțelegerea dintre împăratul Rudolf și voievodul Mihai.

Cu un an în urmă, când Zsigmond Báthory s-a întors brusc în Transilvania, nimeni din Praga nu s-ar fi gândit la asta, să se răzbune în Transilvania, prin voievodul Mihai, pentru insulta săvârșită împotriva demnității impe-

riale. Având în vedere acest lucru, Rudolf îi trimite lui Mihai 46.000 de taleri, sub formă de ajutor militar.

Nu este lipsit de importanță de știut cine anume a venit cu planul de a ataca Transilvania de la Havaselfölde. Izvoarele tac parțial asupra acestui lucru, și parțial diferă unele de altele, o parte spun că Rudolf, cealaltă că voievodul a fost autor al planului. Dacă planul provine de la rege, voievodatele ar apărea ca instrumente oarbe ale curții din Praga; dacă însuși voievodul s-a oferit, putem presupune că scopul său nu a fost să apuce castanele din foc cu mâna altuia, deci s-ar părea că voievodul ar fi vrut să-l folosească pe rege ca unealtă pentru propriile sale scopuri. Dar putem fi siguri că creierul planului de a ataca Transilvania prin intermediul Ţării Româneşti nu a fost regele, ci voievodul. Aici se îndreaptă treaba, fie că voievodul Mihály, ca simplu condotier, ca mercenar angajat al regelui, acționează împotriva Transilvaniei, fie că are propriile sale scopuri determinate. Toate semnele indică faptul că acum însuși voievodul a făcut oferta, la curtea din Praga, prin emisarii săi, că este gata să invadeze Transilvania și să o ocupe, în numele regelui, dacă este ajutat cu bani și dacă, în același timp, şi armatele imperiale lansează un atac, dinspre Ungaria.

De la începutul primăverii anului 1599, trimișii au călătorit frecvent între Praga și Târgovişte (scaunul Olách), dar cu mare precauție, pentru a nu trăda planul înainte de timp. Problema a fost discutată cu vocea cea mai directă; în documentele rămase, de regulă, există doar faptul că transportatorul (sau curierul) își va prezenta mandatul la un curier. Răspunsul regelui din 8 aprilie, la pro-

punerile și solicitările lui Mihai, se referă deja la posibilitatea unui război împotriva Transilvaniei. El laudă ascultarea și disponibilitatea oferite. Din cei o sută de mii de forinți, făgăduiți pentru războiul de anul trecut, Rudolf autorizează partea rămasă, 41.000 de forinți, și mai promite ajutor de o sută de mii de forinți, pentru anul 1599, care va fi plătit de îndată ce armata va pleca înspre turci sau oriunde regele crede de cuviinţă. Pentru ca Mihai să aibă adăpost, în caz de nevoie, îi dăruiește, lui şi rudelor sale, castelul Königsberg, din Silezia, proprietate rămasă fără moştenitori. Rudolf îl îndeamnă să-i rămână loial și să fie gata să slujească, oriunde este nevoie.

Cu toate acestea, pe 8 aprilie, regele încă nu știa că s-a transferat principatul lui Endré Zsigmond; primele știri despre aceasta au ajuns la Rudolf pe 12 aprilie, de la arhiducesa Mária-Krisztierna și de la căpitanul de Szatmár. Totuși, este evident, chiar și din această scrisoare, că posibilitatea unui atac în Transilvania, împotriva încălcătorului tratatului, Zsigmond Báthory, era încă luat în considerare.

Între 8 aprilie și 7 mai, o altă ambasadă a Valahiei a trebuit să viziteze Praga și Viena, ceea ce ar putea aduce un mesaj interesant de la voievod, cu privire la Transilvania, poate chiar o ofertă privind un atac armat, şi îi scrie arhiducele Mátyás (din Viena) lui Rudolf, pe 7 mai, că, în opinia sa, părerea exprimată de voievodul Mihai despre Transilvania merită multă atenție, el (arhiducele), considerând voievodatul întărit în intențiile sale și, odată cu starea actuală a lucrurilor din Transilvania, consideră că Mihai trebuie păstrat în bună slujbă, cu orice preţ. În acelaşi timp, banii promişi s-au plătit trimişilor, în Viena,

probabil că e vorba de restanţele din 1598, menţionate în scrisoarea regală din 8 aprilie (41.000 taleri).

La 31 mai, un alt trimis Olách sosește la Praga, cu un mesaj secret al voievodului Mihai. Regele a acceptat, imediat, sabia oferită de voievod. La 4 iunie, răspunde propunerii făcute de emisarul voievodului Mihai şi, în acelaşi timp, trimite pe propriul său sol (Alajost Radibrád) pentru ca „prin el să dea un răspuns mai sigur al regelui voievodului (semn că „secretul comun" era aproape de maturitate)". Oláchul transmite voievodului, prin emisar, un mesaj de replică, într-o scrisoare, în care spune: „Creştinismul a ajuns înainte și înapoi, dar toate lucrurile bune le puteți obține de la noi".

În ciuda tuturor acestor pregătiri, voievodul Mihai a depus, între timp, jurământul de loialitate lui Endre Báthory (pe 26 iunie). Dar numai pentru că – s-a explicat cazul la Praga – pentru că în mijlocul amenințărilor ostile turcești, poloneze și moldovenești, nu s-ar fi putut menține în Valahia, decât sub patronajul Transilvaniei.

Dar voievodul nu și-a luat în serios jurământul de loialitate nici măcar un minut și a grăbit chiar mai mult decât înainte tratativele privind atacarea Transilvaniei.

La sfârșitul lunii iunie, a trimis doi soli la Praga, Gergely Balogh (care era numit și Grigorică de către Olachi) și pe János Raguzai. Aceştia vor ajunge la Praga pe 5 iulie, călătorind în secret prin Transilvania. Voievodul Mihai relatează, prin ei, că turcii îi promit oferte de pace; voievodul moldovean, sub suzeranitatea poloneză, îl ame-

nință cu război, dar el rămâne loial împăratului. Rudolf i-a primit într-o audiență remarcabil de lungă și i-a trimis înapoi cu cea mai bună încurajare. Cu prudența obișnuită, el încredințează acum doar mesaje verbale ambasadorilor Oláchului, iar în scrisoarea sa din 8 iulie nu face decât să laude loialitatea și statornicia sa față de voievod și îl asigură de patronajul său.

Trimișii valahi l-au vizitat și pe arhiducele Mátyás, la Viena, și i-au adus voievodului un răspuns favorabil și o scrisoare de încurajare. Când s-au întors la Târgovişte, la 1 august, voievodul Mihai a primit, cu mare bucurie, scrisorile în care i se lăudau vitejia și statornicia, a sărutat pecețile lor și a jurat, cu mare smerenie și între suspine, că va rămâne statornic și fidel pentru totdeauna și va fi oricând gata să moară sau să câștige pentru creștinism.

Înainte ca această delegaţie să se întoarcă, voievodul Mihai a trimis noi soli la Praga, conduşi de unul dintre cei mai de încredere și excelenți diplomați ai săi, Péter Örmémi, și de unul dintre iluștrii săi viteji, locotenentul de Besliak, István Petneházi, prin care dorea ca să primească de la Rudolf o decizie finală. Se plângea că nu mai poate rămâne în Valahia fără ocrotire și în loialitate împăratului, pentru că, pe de o parte, era amenințat de voievodul Moldovei, dependent de cancelarul polonez, iar pe de altă parte, de marele conducător turc, ca vasal al împăratului și dușman deschis al Porții Otomane, și pentru că prințul Transilvaniei făcuse o alianță cu turcii. Așa că este înconjurat de dușmani din toate părțile. Singura modalitate de a ieși cu succes din această situație este dacă Transilvania este ocupată. Se oferă așadar să atace Transilvania și să-l

omoare pe cardinal-prinț, astfel încât el, pe de o parte, și armatele imperiale, pe de altă parte, să-l atace pe prinț și să se ocupe de el, așa cum Ferdinand l-a detronat pe fratele lui György.

Rudolf s-a bucurat să accepte oferta voievodului și se pare că și-a pus un termen limită pentru lansarea atacului planificat din ambele părți, iar motivul este că voievodul Mihai nu aștepta acum decât semnalul plecării armatei germane, ca să atace şi el Transilvania. Acești ambasadori, după o călătorie grea (au fost interceptați în Transilvania și duși la principe), la începutul anului au ajuns la Târgovişte, cu scrisoarea împăratului. Din prudență, Rudolf a răspuns doar prin vorbire directă. În scrisoarea sa din 23 iulie, el doar laudă loialitatea neclintită a voievodului față de creștinism și față de el și îl asigură de răsplata și protecția sa. Dar, în același timp, consultă cele trei neamuri ale Transilvaniei, toate ordinele și nobilimea, în scrisori separate, pentru a vedea cine, sub constrângere, și cei care au fost îndepărtați de credință împotriva voinței lor, prin forță sau amenințări, se vor întoarce la ea și vor fi iertați, iar cei care fac contrariul, să se teamă de răzbunarea lui.

Sfatul militar, care s-a ocupat în repetate rânduri de acest plan, a fost de asemenea de părere că ar trebui să se facă un dublu atac împotriva Transilvaniei, pe de o parte cu armatele voievodului Mihai, și pe de altă parte, cu armatele împăratului.

În timpul acestor negocieri, pentru a exercita presiuni asupra deciziei Curţii de la Praga și pentru a grăbi atacul, voievodul Mihai, care a ajuns la Praga, prin Kassa,

pe 21 septembrie, s-a răspândit vestea că atacase deja, cu 17.000 de soldați, Transilvania, dar acest lucru a fost în curând infirmat.

Rudolf a menținut o atitudine nehotărâtă pe tot parcursul procesului. Nu s-ar fi simţit deranjat, dacă voievodul Mihai ar lansat un atac asupra Transilvaniei, dar el însuși a fost reticent să o susțină deschis, cu forța armată. Pentru că nu a vrut să perturbe negocierile de pace cu turcii, nu a vrut să-i provoace pe polonezi și să-l insulte pe Papa. L-a încurajat însă pe voievodul Mihai până la capăt și l-a ținut gata de atac, și a așteptat doar întreruperea tratativelor de pace, pentru a-și lansa propriile armate împotriva Transilvaniei.

Voievodul Mihai a devenit și mai nerăbdător, iar după termenul limită, și-a trimis din nou în solie pe trezorierul Stoica (Stojka) la Praga, la jumătatea lunii septembrie. Acesta, la început, îndeamnă la grăbirea și desfășurarea armatelor imperiale, pentru că, altfel, voievodul Mihai nu poate ataca și nici nu poate păstra loialitatea Valahiei față de împărat.

Chiar și acum, împăratul-rege doar încurajează și promite tot ce este bun. Pe 6 octombrie, îl trimite pe János Marino ca ambasadă la voievod, împreună cu ambasadorul Olách, cu mandat secret, spunând din nou, într-o scrisoare: „poţi conta pe patronajul nostru constant, indiferent de eul princiar”. În ciuda acestor dese schimburi de mesaje, cert este că chestiunea se află încă în stadiul de înțelegere de principiu, doar că regele nu ordonase să atace propriile trupe și nu a făcut acest lucru pentru că era dependent de

tratativele de pace cu turcii și cu ardelenii. Are dreptate Szamosközy, când spune că nerăbdătorul voievod Mihai a aruncat plasa și a atacat Transilvania, nu din ordinele ferme ale regelui, dar nici împotriva voinței sale.

Mersul lucrurilor a fost acesta: la vestea urcării pe tron a lui Endre Báthory, în Ungaria se fac pregătiri serioase pentru a ataca Transilvania; între timp, voievodul Mihai face o ofertă de a ocupa Transilvania; pentru aceasta, Rudolf abandonează planul anterior, acceptă oferta voievodului, cu atât mai mult că, în felul acesta, se poate masca mai bine în fața țărilor străine și a imaginii principale a papei, trecând responsabilitatea în sarcina voievodului Mihai.

Szamosközy mai știe că a fost planificat un atac combinat şi că voievodul din Muntenia (Havaselfölde), şi Básta, din Ungaria, şi István Bocskay, care era loial regelui, ar fi trebuit să atace împreună Transilvania. Aceasta chiar era în plan, dar nu era un plan ferm şi matur, nici măcar atunci când voievodul s-a săturat de negocierile lungi și s-a dedicat propriului său plan. Pe 2 octombrie, István Bocskay a părăsit Curtea din Praga, pentru a face pază la granița cu Transilvania și a se alătura voievodatului, împreună cu susținătorii partidei. El a fost ales de regele-împărat ca guvernator al Transilvaniei.

Básta a fost, de asemenea, la curent cu negocierile secrete dintre rege și voievodul Mihai. Împreună cu un decret regal din 26 iunie, primește un raport de la Pezz, cu privire la treburile transilvănene și la valahi. Pe 7 septembrie, însuși Básta îi scrie lui Pezz că şi el consideră

necesară invadarea Transilvaniei de către voievodul Mihai, și întreabă despre opinia amănunțită a regelui, cerându-i ordinul dacă trebuie să rămână în Ungaria Superioară sau să se mute în jos. Regele, în scrisoarea sa din 16 septembrie, îi scrie lui Básta, cu o nehotărâre vădită, fără a decide dacă să rămână în Kassa sau să se apropie de Transilvania, cu cea mai importantă parte a armatei sale, ci să procedeze „cum crede de cuviință”, și să colaboreze cu arhiducele Mátyás pentru aceasta.

Rudolf însuși îl informează pe prințul Mátyás că, în cazul în care voievodul Mihai atacă Transilvania, trebuie să se grăbească în ajutorul lui Básta. În curând, își modifică decretul de a trimite o parte din armata lui Básta spre Transilvania, dar el însuși rămâne în Ungaria de Sus.

Din mersul evenimentelor se vede că şi curtea din Praga, şi în special Básta, nu aveau chef să atace Transilvania, preferând ca voievodul valah să scoată singur castanele din foc; dar nici armata lui nu era de ajuns. Básta, se simţi, deci, destul de surprins când, pe 15 septembrie, ajungeau la el scrisori de la Mihai, întrebându-l de ce nu trimite o armată în ajutor, căci trupele voievodului sunt, de câteva zile, la granița Transilvaniei, și abia așteaptă ca Básta să dea semnalul de atac. Voievodul adăugă insistent (din care nici un cuvânt nu era adevărat) că împăratul turc îi oferă al 7-lea steag și vrea să-i dea Moldova și Transilvania, pe lângă Austria, dacă este de acord să-i jure credinţă, oferă pe care, dacă nu reușește, va fi obligat să o accepte. Dacă armată nu pot trimite, să trimită măcar un ajutor în bani, că i-ar ajunge oamenii lui, dacă ar avea cu ce să-i plătească. În răspunsul său, Básta îl încurajează pe voievod, promi-

ţând un ajutor financiar, pentru că acum nu poate trimite soldați; „fii liniştit – îi spune el – măreţia sa împăratul cu siguranţă nu va neglija chestiunea, odată ce o va lua în mână, chiar dacă aş putea întârzia puţin”.

Básta satisface pe trimișii voievodului cu vorbe drăguțe; dar cu atât mai mult putem vedea, din raportul său către ducele Mátyás, din 15 septembrie, cât de diferit aștepta fapte de la voievodul Mihai. Cică el nu poate avea încredere în voievod, pentru că este evident că i-a jurat loialitate cardinalului și, nu de mult, a atacat deja Ardealul, iar acum face astfel de pretenții. Cred, continuă Básta, că are o înțelegere secretă cu cardinalul și că scopul trimiterii acestui emisar nu este altceva decât să investigăm situația și obiectivele noastre.

Nu asta urmărea Mihai; dar cu orice preţ dorea să-i implice pe imperiali în atacul Transilvaniei. De aceea și-a trimis, în cele din urmă, pe unul dintre sfetnicii săi, pe trezorierul Stojká, drept ambasador. Stoica l-a vizitat, mai întâi, pe arhiducele Mátyás, la Viena, apoi pe împăratul-rege la Praga și a îndemnat cu tărie la împlinirea dorințelor voievodului, amenințând că turcii îl vor ispiti foarte mult pe voievodul Mihai să i se alăture, fără să-l forțeze să se convertească.

Era nerăbdător pentru un răspuns clar. S-a plâns cât de rău i-a fost stăpânului său că atacul transilvănean a fost întârziat atât de mult, în timp ce el era, de multă vreme, gata de război, la marginea graniței și-și împărțea toți banii între soldații săi, sub formă de salarii, aşa că a angajat 3.000 de cazaci, pentru 15.000 de taleri. În final, îl acuză

pe Básta că nu a trimis trupe, dar nici măcar un răspuns. „Básta este un trădător”, a spus voievodul, „care a acceptat 7.000 de forinți de aur de la cardinal”. Maiestatea sa să hotărască dacă este nevoie sau nu de serviciul său și fie să trimită banii de ajutor promişi, fie să fie eliberat de jurământul său de credință, iar apoi împăratul să-i dea o scrisoare deschisă, că problema nu era în discuție cu el, şi-atunci el va fi silit să se predea turcilor.

La 4 octombrie, consiliul imperial s-a întrunit, în cele din urmă, pentru a discuta treburile transilvănene, ce ar trebui să se întâmple, pe de o parte, cu înțelegerea făcută de Malespina cu domnitorul Transilvaniei, iar pe de altă parte, tratativele de pace cu turcii, iar în al treilea rând, atacul plănuit de voievodul Mihai.

Avizul consiliului imperial este axat pe faptul că negocierile cu Transilvania, purtate cu trimisul papal, nu trebuie oprite în totalitate, ci să fie grăbite, pentru a putea fi încheiate în 4-6 săptămâni; tratativele de pace cu turcii să nu fie întrerupte, iar în timp ce acestea vor fi hotărâte, voievodul Mihai să fie ajutat cu bani și sfătuit să aibă răbdare, pentru că dacă pacea (pentru care existau puține speranțe) urma să fie încheiată, şi el o să fie inclus, iar domnia lui va fi asigurată; dacă negocierile se blochează (ceea ce poate fi de temut), nu vor rămâne fără ajutor suplimentar; timpul îți va spune ce vei face în continuare.

Cu acest mesaj au plecat din Praga, în octombrie, pe 6, valahul Stoica și János Marino, trimisul imperial care i-a fost dat.

Din toate acestea rezultă că atacul asupra Transilvaniei a fost hotărât de voievodul Mihai și era un secret deschis, dar imperialii nu au văzut că a sosit momentul. Nu au vrut să întrerupă cu forța negocierile de pace, din respect pentru Papă, dar au pus o condiție, care cu greu putea fi îndeplinită. Ei doreau ca cardinalul-prinț să-și dovedească valoarea, rupând relaţiile cu turcii şi unindu-și armata cu împărația și, grăbindu-se la asediul Szolnokului sau a vreunui alt castel din Ungaria, unde va fi trimis și „Oláhul" în ajutor, în noiembrie, până la sfârșit, împăratul permite un armistițiu pentru ca tratativele de pace să poată fi finalizate.

Voievodul Mihai, însă, a mers mai departe cu pregătirile de război împotriva Transilvaniei şi nu mai putea să se gândească chiar la retragere; nu a vrut să mai aștepte și a lansat el însuși atacul.

Endre Báthory şi-a făcut el însuși mormântul, cu evlavioasă bună-credință. Aceasta a devenit o realitate tristă, nu numai la figurat, ci și la propriu. L-a pus pe fratele său, Boldizsár, care a suferit martiriul politic, să facă un sicriu de argint și o piatră de mormânt ornată, și el însuși a lucrat la mormânt, în orele lui lipsite de griji; nici măcar nu visase că-l va face singur. Bazându-se pe jurământul încă în funcție al voievodului Mihai, el și-a trăit zilele într-o nepăsare liniștită, influențat de negocierile de pace, în desfășurare, cu împăratul austriac și cu turcii. A ieșit să vâneze și să prindă păstrăvi, s-a ospătat cu ospețe bogate și vinuri bune; și-a restaurat palatul din Alba Iulia (Gyulafejérvár); a săpat canalul care ducea apa Ampoiului (Om-

poly), de la Şard (Sárd), la Fejérvár, după planul arhitectului italian Genga Simon.

Habar nu avea că zgomotul bătăliei îl va scoate, în curând, din această ocupație pașnică. A crezut că pericolul nu poate veni decât din Ungaria și de acolo a văzut norii pericolului risipindu-se la orizont. Cel care ar fi putut fi un exemplu de gândire nobilă religioasă, caracter sincer, deschis și dragoste de umanitate, în absența experienței de viață și a înțelepciunii vieții, era ușor de adormit, de un intrigator atât de viclean şi de fără suflet, de un pretendent insidios, care a crescut în școala bizantinismului, un prieten duplicitar și un călcător de jurământ ca Mihai voievod, când duşmanul principal era în anturajul său, se număra și printre consilierii săi, care aveau o bunăvoinţă îndoielnică faţă de el. Acest lucru era bine cunoscut la curte (Bocskay însuși a raportat-o), iar voievodul Mihai a contat și pe ea.

L-a numit deschis pe primul său consilier, Gáspár Kornis, fratele vitreg al prințului, Iffjú János, un trădător. Istoricul contemporan Ambrus Somogyi îl acuză ferm pe Kornis de trădare, căci, atunci când era trimis la Mihai, și-a pus ura personală față de prinț înaintea bunăstării țării sale și l-a sfătuit pe voievodul Mihai cum să pătrundă în Transilvania și cum să-l captureze pe cardinal-prinț; și, pentru a-l convinge pe Tamás Kornis Csomortáni, un nobil secui, trimis într-o solie la voievod, Mihai, prin care Endre trimitea un mesaj și-i poruncea să părăsească imediat Transalpina (Havaselföld), căci în voievodat nici el, nici turcii nu-l mai suportă. De asemenea, îl acuză pe Kornis că i-a scris voievodului Mihai, când era cel mai bun moment pentru a ataca Transilvania și că l-a informat pe voievod

cu exactitate despre poziția armatei transilvănene, chiar înainte de bătălia de la Sibiu.

Aceste acuzații grave nu le vedem verificate din celelalte surse, nici din mărturia evenimentelor; cert este că Kornis nu a fost unul dintre susținătorii cinstiți ai prințului; a vorbit deja împotriva alegerii sale, în parlamentul megyesian, a privit cu ochi răi și negocierile cu turcii, așa că a rămas un fel de regalist, sub Endre, iar mai târziu a devenit unul dintre cei mai zeloși purtători de stindard ai cauzei lui Rudolf din Transilvania. După ocuparea Transilvaniei, a fost și primul dintre maghiari în slujba voievodului Mihai. Ambrus Somogyi mai spune despre Sennyei Pongrácz (care a fost și unul dintre primii consilieri) că este un bărbat cu același păr de lup ca și Kornis.

Dar cel mai mare dușman al lui Endre era el însuși, cu nefericita lui bună-credință. János Rácz, secretarul voievodului, de origine maghiară, l-a informat din timp pe Endre despre ce se face împotriva lui la Târgovişte şi la Praga, că „împăratul şi voievodul pun la cale ceva împotriva mărie-tale şi a patriei mele dragi. Oamenii din Germania (Németekto) să se ferească și să-i aresteze pe solii și curierii voievodului și pe trădătorii secreţi din curtea sa și să trimită aici pe cineva căruia să-i spun totul direct”. Lui Endre, acest lucru i s-a părut incredibil, a avut încredere în jurământul de loialitate al voievodului și tot ce a făcut a fost să vegheze la poştă. Au fost, astfel, capturați ambasadorii valahi Péter Örmény și István Petneházy, care se întorceau de la Praga, cu o scrisoare de la Rudolf, din iunie 23, și cu o alta de la arhiducele Mátyás; dar scrisorile nu au fost găsite, pentru că Petneházy a înghițit-o pe cea a

arhiducelui Mátyás, neputând-o ascunde sau rupe, din cauza gărzilor, iar scrisoarea regelui a fost ascunsă, cu pricepere, de armean și dusă la stăpânul său.

Cardinalul-prinț, cu minte religioasă, pare să fi considerat un păcat chiar să se îndoiască de loialitatea omului care a jurat „Dumnezeului cel viu, care este adevăratul Dumnezeu, Tată, Fiu și Duh Sfânt”, și a emis un certificat solemn de jurământ, deopotrivă asumat de toți și în numele boierilor săi (la 26 iunie); deci a trimis înapoi trimișii, cu cele mai dulci mesaje și cele mai puternice angajamente de loialitate, pentru a-și afla intențiile și pentru a-și folosi mijlocul pentru împăcare cu împăratul. Tot atunci, la Târgovişte se aflau şi ambasadori turci.

Așa că voievodul Mihai, presat din ambele părți și neprimind nici o veste despre plecarea armatei germane, a recurs la arma obișnuită a înșelăciunii. I-a făcut pe curteni (Palatici) să creadă că are cele mai bune sentimente pentru prințul Transilvaniei și, pentru a dovedi acest lucru, a scris împăratului următoarea scrisoare, trimisă prin János Darahi, care era alături de el: „Majestuos împărat! L-am observat cu sârguință pe Cardinalul Báthory, așa cum se cuvine slujitorului credincios al Majestății Voastre, dar nu am descoperit nimic la el împotriva loialității Majestății Voastre. El și supușii țării sale sunt ai maiestății tale. Te rog ca maiestatea ta să-și potolească mânia puternică față de el, să-l accepte în favoarea și patronajul lui, ca să nu se bucure turcii de ceartă”.

O copie a acestei scrisori a fost trimisă de curtea domnitorului: iar originalul, să nu se bănuiască, a fost scris

și sigilat de Darahi și trimis, prin Transilvania, cu un curier, căruia voievodul i-a poruncit, în secret, să nu treacă mai departe de Kassa, iar pe nemți să-i informeze despre pregătirile sale.

Astfel, Mihai a redus la tăcere bănuielile prințului față de sine și față de germani. Curtenii au dat un raport cu totul liniştitor despre bunăvoinţa voievodului şi i-au spus cardinalului: „Cu siguranţă, nu am văzut oameni, dar sunt vreo trei sute de oşteni de-ai lui”.

Iar când acest curier s-a întors și a adus vestea că trupele germane, care erau staționate în regiunea de la granița cu Transilvania, gata să plece spre Esztergom (oraş în Ungaria), voievodul a hotărât să atace singur Transilvania. Și-a adunat mercenarii și i-a împărțit prin diverse locuri, sub zăpezile transilvănene, și și-a mutat sediul la Ploești.

Aici a fost găsit de un alt trimis al domnitorului Transilvaniei, Sennyei Pongrácz, pe care, ca să nu observe nimic despre pregătirile de război, l-a condus noaptea în oraș și l-a expediat în aceeași noapte, asigurându-l și prin jurăminte că nu aveau de ce să se teamă de el pentru ardeleni.

Într-adevăr, Sennyei Pongrácz s-a întors din solia sa din Transalpina (Havasel) cu sentimentul că voievodul se simte rău, că, în ciuda jurământului său, principele se îndoia de el; că nu putea să ridice mâna împotriva Ardealului, pentru că Ardealul i-a dat adăpost, în prigoana lui; că îi datorează voievodatul; că este gata să-și trimită singurul fiu și soția în Transilvania, pentru a-și dovedi loialitatea,

dar Endre ar trebui să-și trimită pe fratele István, îl voi întâlni în Turnu Roşu (Vöröstorony), unde își va trimite familia, în ziua care va fi fixată, pentru ca să poată să-l întâlnească pe István Báthory, în persoană, să discute unele chestiuni secrete cu el și apoi să-și ia familia acasă. De fapt, pentru a-și dovedi loialitatea, voievodul s-a blestemat, că Dumnezeu, dacă va încălca jurământul, să-l aducă într-o asemenea mizerie, încât hrana lui să fie carnea fiului său și sângele lui băutură, dacă va înșela Transilvania.

Până și slujitorii trimisului au fost orbiți de acest jurământ cutremurător, motiv pentru care au declarat, în fața lui Endre, că sunt gata să-și dea capul, încredinţaţi de loialitatea voievodului Mihai. Gáspár Kornis, întorcându-se de la o altă solie, a spus că „s-ar lăsa să fie jupuit”, dacă Mihai se va dovedi infidel.

Iar voievodul, pentru a desăvârși batjocura fără inimă, l-a făcut pe prinț să creadă că vrea să-i atace pe turci, în Bulgaria, și i-a cerut să-i trimită viteji și recruți pregătiți de luptă, precum și căpitani și arme potrivite. Iar Endre, pentru a-și scoate în evidență propria unică minte și orbirea fără egal a sfetnicilor și emisarilor săi, fidel cererii voievodului, a trimis soldații, arme, tunuri, praf de pușcă, tobe, steaguri și altele, unelte de război predate voievodului.

Cei mai renumiți soldați ai voievodului proveneai dintre maghiari, pentru că prințul le-a permis să intre în armata Ardealului, iar el însuși a îngăduit ca niște căpitani potriviți pentru conducere (de exemplu, György și Gergely Makó, Ferencz Lugasi și alții) să intre în plata voievodului. Înainte de aceasta, voievodul şi-a ascuns, în mod firesc,

adevăratele intenţii şi s-a acoperit mereu cu pregătirile împotriva turcilor. Unul dintre căpitanii maghiari, care s-a înscris cu plată, János Mikó, i-a văzut planurile și l-a avertizat pe prinț despre asta, într-o scrisoare; dar, în sensul său de nevinovăție, Endre avea încredere orbește în jurământul de sânge al valahului. Doar acest fel de bună-credință, la graniță cu unicitatea, i-ar fi putut permite să fie bătut de propriile sale arme și soldați.

Voievodul și-a construit planul pe surpriza neașteptată. Așa că și-a ascuns, cu pricepere, intențiile, până în ultimul moment, chiar și față de proprii săi consilieri și soldați. El nu a dezvăluit nimănui conţinutul ambasadelor și al mesajelor imperiale și „și-a împărțit ostaşii prin Muntenia, pentru ca nici cei mai bătrâni să nu știe cine și câți erau, pentru ca cuvântul lui să nu iasă la iveală. Ambasadele mai sus amintite n-au dat crezare bunei-credințe a principelui. Și-au ținut servitorii în Ţara Românească, spionându-l neîncetat pe Mihai, pentru înțelegerea intenţiilor în privinţa Transilvaniei, apoi l-au informat pe cardinal, dar acesta nu i-a crezut. Béldi însuși a venit la curte și i-a spus că e o chestiune de noroc: „Spune-i, domnule, să nu-l creadă pe Sennyei Pongrácz, care susţine că voievodul este bun cu noi”.

Endre Báthory și-a săpat propriul mormânt cu această bună credință indestructibilă.

Voievodul Mihai, văzând deplina nepregătire a Transilvaniei și a prinților săi pentru război, a grăbit atacul asupra Transilvaniei, pentru a asigura victoria cu o surpriză neașteptată.

Dar cum se explică atacul brusc al voievodului?

Pentru că ambasadorii săi de la curtea imperială au adus multă încurajare, dar nu şi o altă trimitere de bani, ci un îndemn la răbdare cu privire la atac, până când tratativele de pace vor hotărî în dreapta sau în stânga. Tot ce putea auzi de la Básta era că nu putea trimite trupe, că va face demersuri la împărat, pentru bani, iar Básta nici nu voia să afle de atacul combinat. De ce voievodul Mihai a decis să întreprindă chiar acum o acțiune ofensivă: o explicație o putem găsi în caracterul și scopurile voievodului, pe de o parte, și în dezvoltarea relațiilor, pe de altă parte.

El știa, despre mijlocirea Papei, că negocierile mergeau bine și încurajau succesul, dar acest lucru nu era pe placul lui și se temea că se mai poate ajunge la o înțelegere între rege și Endre (din acest motiv, parlamentul a fost anunțat pentru 18 octombrie la Gyulafejérvár – Alba Iulia), și a decis să atace. Avea destui soldați, care oricum îşi luau salariul. În ceea ce privește ajutorul financiar, trimișii săi au adus doar o încurajare fermă de la Praga. Pe de o parte, s-ar putea bucura că Básta nu se mișcă, pentru că nu va putea ajuta prea mult cu puterea lui mică, dar l-ar putea stăpâni în cazul cuceririi Transilvaniei. Ura reciprocă s-a aprins rapid și între cei doi luptători cruzi. Având în vedere planurile sale egoiste, era mai bine ca voievodul (deși, din această cauză, s-a prefăcut nemulțumit) să aducă singur cucerirea Transilvaniei, fără căpitanul regelui din Ungaria Superioară și a trupele sale.

Nepregătirea Ardealului l-a grăbit cu o speranță sigură. Prin trimișii săi în Transilvania, Damianus vistier (vistierul șef) și poștașul Préda (Buzescu), i-a cerut lui Endré, în 25 septembrie, să-i permită să-și conducă trupele, prin Transilvania, împotriva lui Ibrahim Basa (paşa), în Ungaria, unde împăratul l-ar fi chemat în ajutor. Endre i-a răspuns că nu e nevoie de el în Marországon (Slovacia) şi că ar putea face un serviciu şi mai bun, dacă ar trece Dunărea în Bulgaria și ar lupta împotriva turcilor de acolo.

O altă misiune de spionaj a vizitat Transilvania, la începutul lunii octombrie, pentru a observa pregătirea și puterea militară a principelui și a poporului Transilvaniei. Această delegație (condusă înțelept de sfetnicul Mihalcea (Mihálcsa), ban al Craiovei, și de György Rácz, comandantul gărzii sale domneşti, care, de fapt, i-a cerut prințului să se asigure că, în timp ce domnii erau în război în Bulgaria, nu avea de ce să se teamă de Transilvania) s-a întors cu știrea că Endre și-a trimis trupele, pe care le adunase, la știrea pregătirilor de război din Ungaria, din lagărul de la Sászsebes, iar că, în 18 octombrie, a anunțat o adunare națională, la care voia să hotărască asupra păcii care se va încheia cu împăratul.

Nici aceste misiuni de spionaj nu au putut deschide ochii oamenilor din Transilvania. Suspiciunile pe care leau ridicat au fost înlăturate, în 9 octombrie, de răspunsul voievodului către Tamas Csomortáni, trimisul ardelean.

Voievodul Mihály nu a vrut să rateze buna ocazie; a găsit timpul foarte potrivit pentru atac. Endre Báthory este nebănuitor și nepregătit, regele a acceptat oferta sa, în

principiu, și, deși nu a dat încă un ordin precis pentru atac, este bine intenționat și pregătește banii. Deși Básta nu va ajuta la atacul din Ungaria, nu va avea nici o durere, în cazul unei victorii.

În cercul voievodului erau și oameni care l-au implorat și i-au cerut să renunțe la atacul plănuit asupra Transilvaniei; dar dacă nu i-ar fi contrabalansat cu încurajarea lui, primul său consilier, banul Mihalcea nu ar fi extins problema acum. Soția lui Mihai, Stanca, o femeie cu inima nobilă și blândă, i-a cerut, în lacrimi, să-și abandoneze planul, pentru că atacarea Transilvaniei era ilegală și nedreaptă; i-a amintit soțului ei că Transilvania le-a oferit adăpost, atunci când au fugit de voievodul Alexandru; că patronajul Báthorians l-a ajutat în dobândirea voievodatului, că a fost salvat de Transilvania, în timpul atacului lui Sinan-paşa (Basa Szinán). Că nu ezită să ridice mâna împotriva binefăcătorilor săi; că nu se teme de Dumnezeu, care-l va pedepsi, mai devreme sau mai târziu.

Dar chiar dacă cancelarul său, Teodosie logofăt, l-a avertizat și el pe voievod în mod similar, acesta nu a putut fi influențat în intențiile sale. Voievodul Mihály a fost hotărât și a luat măsuri.

Și-a adunat, deodată, trupele staționate în toată țara la Ploiești, pentru a le face bilanţul. Cea mai mare parte a armatei sale era maghiară (Székely), inclusiv majoritatea căpitanilor, care au câștigat multe victorii frumoase împotriva turcilor, sub steagul lui Mihai. În rest, armata de mercenari era alcătuită dintr-un amestec pestriț de toate naționalitățile învecinate: mercenari oláhi, maghiari (în

principal secui), polonezi, racişi (slovaci) și cazaci. Numărul mare de soldați maghiari face de înțeles ceea ce sursele cred în unanimitate, că nici în ziua plecării voievodul nu și-a anunțat armata împotriva cui vrea să-i conducă. Și-a informat doar ofițerii șefi, iar toată armata a jurat că îl va urma oriunde ar merge și îi vor fi credincioși în campanie. După unii (și acest lucru este probabil), le-ar fi spus soldaților săi că îi conduce, prin Transilvania, până în Ungaria, împotriva turcilor; potrivit altora (ceea ce este de necrezut), că împăratul, din moment ce prințul Endre se împăcase cu turcii, nu mai putea să stea şi i-a chemat pe valahi în Ungaria și că trebuie să meargă acolo.

Este tipic felul în care și-a angajat și și-a inspirat soldații. El a răspândit vestea că împăratul a oferit fiecărui soldat o plată de patru luni în plus, față de salariul obișnuit, dacă incursiunea va avea succes. Și-a atras căpitanii și locotenenții cu daruri și lingușiri prietenești și cu cuvinte frumoase. El le-a spus slujitorilor săi că îi va face stăpâni și oameni mari, dacă îi vor fi credincioși. „Dacă treaba reușește, nu te vor mai întreba unde este asta sau asta; doar unde este stăpânul? ce face stăpânul?”. Cu asemenea mijloace a stârnit atâta entuziasm și afecțiune în soldații săi, încât nu era nici unul dintre ei care să nu fi luat armele alături de el, nici măcar împotriva țării lui dragi. Așa a înșelat pe unguri, dintre care majoritatea aveau soții, copii și părinți, și aveau şi bunuri în țara împotriva căreia se îndreptau.

Avea 1.100 de husari maghiari, 1.000 de infanterie maghiară și 800 de haiduci liberi în armata sa, gata de război; valahi, slovaci, mercenari cazaci (călare și pe jos)

erau 23.000, pe lângă care mai erau şi câteva mii de gărzi proprii, și steagurile boierilor, ale căror arme erau buzdugane și sulițe, și erau călăreți.

Înainte de a renunța, principala lui preocupare a fost să-i facă pe oamenii din secuime să i se alăture. Până la urmă, a recurs și la fraudă, și la falsificarea diplomelor. El i-a poruncit lui János Darahi ca maiestatea sa să scrie o scrisoare, în numele împăratului, în care promitea să restabilească vechea libertate și autoguvernare a secuilor, în numele regelui, așa cum era permis de bătrânii regi maghiari, dar au fost distruse de Báthorieni. Darahi a scris scrisoarea falsă, la ordinele stricte ale voievodului, iar Péter Örmény a falsificat-o, imitând cu pricepere sigiliul și semnătura împăratului-rege, iar voievodul i-a păcălit pe secui, care erau nemulțumiți de soarta lor, cu scrisoarea pregătită în acest fel. Avea ca mercenar în armata sa un nobil analfabet, din secuime, István Hamar; acestuia el îi comunică mai întâi această afirmație, îi arătă sigiliul și semnătura scriesorii și îl făcu să creadă chestiunea. Apoi îl trimite la poporul secui, pentru a anunța, în numele său, că promisiunea maiestății sale este sfântă și irevocabilă, nu se poate pune la îndoială, și el va stărui ca această promisiune să fie îndeplinită. Iar asta s-a întâmplat atât de secret, încât nimeni nu a știut despre asta, până la răscoala secuilor.

Oamenii din secuime (Székely), pasionați de vechea lor libertate, au fost seduşi. Dar înainte de a face o alianță, au stipulat că pot distruge cele două castele, construite între ei, și, de asemenea, să ucidă conacele nobililor și domnilor, pentru că numai așa libertatea lor putea fi

durabilă și puternică. Voievodul a fost de acord cu toate și secuii au jurat și au servit cu credinţă.

Înainte de a pleca, Mihai a vrut să-și protejeze țara de atacurile turcești. De aceea, a trimis un sol la Poartă şi l-a acuzat pe domnitorul Transilvaniei că voia să se desprindă de vasalitatea sultanului, târguindu-se cu împăratul, şi, plecând în Transilvania, cu armata lui, vrea să-l pedepsească pentru aceasta.

Astfel pregătit, Mihai a pornit cu armata sa spre răsărit, de la Ploieşti, la Bodzavásara (Buzău), şi a intrat brusc în Transilvania, prin strâmtoarea Bodza (Pasul Buzău), la 17 octombrie, fără să întâlnească nici cea mai mică rezistenţă la graniţă sau în strâmtoare.

Ca prim loc de tabără în Transilvania a ales lunca lui János Béldi, din Cheile Bodzei (Pasul Buzău), care oferea pășuni bogate cailor. De acolo, l-a trimis pe György Makó și, cu el, pe doi nobili din Triszék (lângă Lemnia şi Mereni), István Havassalyi, István Dömöllyi, și chiar János Tamásfalvi, printre secui, pentru a-i excita și a-i forța să i se alăture, altfel amenințând că va devasta Ținutul Secuiesc. Nu a fost greu să-i inciți pe secuii nemulțumiți din Triszék, Csík și Gyergya, cu promisiunea de a le restabili vechea libertate. Secuii s-au adunat în masă sub steagul voievodului, au distrus castelul Trószék („Székelybánja" – la sud de Leţ), construit pentru a-i ține în frâu, și s-au grăbit în masă după armata voievodului, spre Fogaras și Szeben (Sibiu). Voievodul a apreciat foarte mult sprijinul scaunelor și le-a acordat întotdeauna atât de multă atenție și onoare, încât i-a încântat pe secui.

Voievodul a mutat tabăra la Prejmer (Prázmár) şi i-a invitat pe conducătorii Brașovului să-i predea orașul. Sașii, aducând provizii și o căruță cu cuverturi de pat, în dar pentru armată, s-au prezentat în fața voievodului și l-au întrebat: nu vrea să se rupă credința dată domnitorului, să rezolve mai întâi chestiunea cu cardinalul; la rândul lor, ei au promis că nu vor întreprinde nici o acțiune ostilă împotriva lui, ci că vor părăsi orașul lor nevătămat. Mihai, văzând că se tem atât de mult de el, cât și de prinț, s-a mulțumit să accepte neutralitatea și a promis că Braşovul va fi cruțat și chiar nu s-a atins de Brașov, împiedicându-i pe soldați să-l jefuiască.

Din Prejmer (Prázsmár), unde nici o casă nu a mai rămas în stare locuibilă, armata valahă a înaintat în trei grupe. Au inundat toată Ţara Bârsei (Barczasag), cu excepția regiunii izolate Elözönlötték, fiecare sat de acolo având motive să-şi plângă pierderile. Valahii şi-au așezat a treia tabără la Szúnyogszeg (lângă Braşov), localitate care apoi a fost și ea incendiată. De acolo, au jefuit satele învecinate și au făcut o incursiune la conacul lui János Béldi, din Feldioara (Földvár), din apropiere, pentru a se răzbuna pe bogatul domn secui, pentru că l-a adăpostit pe fostul adversar al voievodului, voievodul Mihnea. Această găzduire l-a costat pe Béldi, care era în parlamentul Fejérvár (oraş în Ungaria), șase sute de oi, arderea conacului și jefuirea tuturor averilor sale.

În timpul acesta, la Alba Iulia (Gyulafejérvár), parlamentul s-a întrunit, pentru a negocia cu împăratul-rege despre pacea care urma să fie încheiată. În a doua zi, în19 octombrie, vestea uluitoare a sosit ca un fulger dintr-un cer

senin că voievodul a trecut Carpații. Prințul și ordinele aproape că au rămas fără suflare, văzând că flăcările întețite se ciocnesc deasupra lor.

Prințul l-a vizitat imediat pe bolnavul trimis papal Malespina, la locuința sa, și l-a mustrat aspru că, sub pretextul negocierilor de pace, i-a pus țara într-un asemenea pericol, dar Malespina, mărturisind, în numele lui Dumnezeu, că nu el este cauza vărsării de sânge creștin, era gata să facă toate demersurile echitabile de pace, dar, sub pretextul împăcării, au acoperit un truc, pus la cale cu multă prefăcătorie. Malespina a fost nu mai puțin surprinsă de atacul nedrept și neașteptat al voievodului și a hotărât că va face totul pentru a-l forța pe voievod să se întoarcă și au convenit că, în timp ce prințul va face toate pregătirile posibile pentru oprirea invaziei, el va încerca totul pentru pace.

Au avut grijă de asta cu o grabă febrilă. Mózes Székely a fost trimis, cu 500 de husari, să spioneze armata voievodului; mesageri au fost trimiși în țară, cu săbii însângerate, pentru a anunța o insurecție generală. Dar era prea târziu. Au scris şi lui Ieremia Mogila, voievodul Moldovei, cerând ajutor, dar scrisoarea a fost interceptată. După ace-ea, prințul a încredințat administrația fratelui său István și lui László Gyulafi, iar el însuși, în 22 octombrie, a părăsit Alba Iulia (Gyulafehérvár) şi a plecat în tabăra de la Sebeşul german (Saxon-Sebes), gândind să grăbească adu-narea vitejilor prin prezenţa lui personală.

Armata pestriță a lui Mihai a pornit înainte, pe drumul de la Brașov, la Făgăraş și Sibiu (Szeben), iar șirul

lung de care din spatele ei dădea imaginea unei migrații de oameni. Voievodul și boierii și-au adus familiile și comorile cu ei, ca nu cumva, între timp, turcii sau tătarii să invadeze Muntenia şi să le ia tot. Acolo, au fost întâmpinați de trupele secuilor, care, împreună cu sașii și olachii, care li s-au alăturat, ar fi mărit armata voievodului Mihai, de aproximativ 30.000 de oameni, cu 8.000 de oameni.

Bandele de tâlhari au inundat regiunea Făgărașului ca o viitură tumultoasă. Oamenii de la castel au prins niște tâlhari și i-au adus în castel. Voievodul a scris o scrisoare de amenințare locuitorilor castelului, cerând să fie eliberaţi prizonierii și să nu-i mai aresteze pe soldații săi, pentru că, altfel, va distruge cu foc și fier regiunea Făgărașului și castelul. Ofițerii castelului au trimis, apoi, mâncare și vin bun în tabăra Oláhului, ca ispășire, pe care voievodul și soldații săi le-au acceptat cu bucurie.

A doua zi, santinelele haiducilor au prins pe un nobil cazac, cu o scrisoare adresată voievodului Moldovei și căpitanului cazac, de către cardinalul-principe, în care se cerea ajutor de la Ieremia împotriva necredincioșilor…

Pe 26 octombrie, Mihai şi-a stabilit tabăra la la Tălmaciu (Talmács), la intrarea în Pasul Turnu Roşu (Cheile Vöröstoronyi). A vrut să ajungă la Sibiu mai devreme decât armata ardeleană, încrezător că sașii, cu care avea o înțelegere secretă, îl vor sprijini; dar Endre l-a precedat. Voievodul a aşezat astfel carele, la intrarea în Turnul Roşu, formând din ele o întăritură, după obiceiurile militare ale vremii. Și-a lăsat acolo și familia, pe soția Stanca, pe fiul Petrasko și pe fiica Florica (și-a lăsat bătrâna mamă,

Teodora într-o mănăstire, din Muntenia). Dar a vrut să avanseze cu armata sa, pentru că armata sa masivă nu s-ar fi putut dezvolta suficient acolo. Pentru a se pregăti bine de luptă, a trebuit să câștige timp, deoarece aștepta trupe auxiliare, prin strâmtoarea Turnului Roșu, iar tunurile lui au rămas și ele în urmă, în timpul înaintării rapide. Armatele așteptate din Ungaria Mică au ajuns, într-adevăr, prin strâmtoarea Turnu Roşu, aproximativ 6.000 de ostaşi, sub conducerea Banului Craiovei.

Pe vremea aceea, domnitorul era deja lângă Sibiu, cu mica sa armată, pe care a putut să o adune pe neașteptate. Pe lângă garda de corp a prințului, drabanții albaștri, doar câțiva boieri și un batalion de slujitori boiereşti, trupe ale județelor și scaunelor din apropiere, iar dintre secui, numai trupele lui Aranyos și Maros-Szék, câteva mii de oameni, formau armata din jurul Sibiului. Pe 26 octombrie, cele două armate inamice s-au înfruntat. Dar conflictul a fost precedat de negocieri de pace. Chiar și atunci, prințul și legatul papal își doreau sincer împăcarea; Mihai voievod voia doar să câștige timp.

Nu a vrut să se ciocnească pe 27 octombrie, pentru că era o mare sărbătoare pentru Oláh-ii lui: sf. Apostol Luca. S-a ajutat cu viclenia lui obișnuită. Așa că și-a prefăcut o tendință de a face pace, astfel încât, la 27 octombrie, însuși trimisul papal a trecut la el, din tabăra principelui. Nunțiul, deși era indecis, a venit pentru a preveni ciocnirea; dar totul a fost în zadar. Voievodul Mihai s-a acoperit cu numele împăratului și a prezentat trei motive principale pentru atacul său: **1)**. pentru că are 14 scrisori de la împărat, pentru a răzbuna greșelile care i-au fost făcute

și are și permisiunea sultanului turc; **2)**. pentru că a înțeles că Transilvania, Polonia și Moldova au încheiat între ele o alianță; **3)**. pentru că domnitorul i-a scris voievodului să demisioneze, întrucât nu vrea să tolereze pe turci în Ţara Românească. Așa că face ceea ce face la porunca împăratului și a venit cu acea hotărâre, să cucerească Transilvania, iar pentru aceasta este gata să-și sacrifice viața, soția, copiii, țara, poporul și întreaga sa armată.

Mihai îi cere prințului să părăsească Transilvania și să o predea vechii sale maiestăţi. Dacă pacea este într-adevăr încheiată și împăratul o va ordona, el va întoarce principatul, la un semnal de la maiestatea sa. Toate eforturile legatului papal au fost fără succes, şi a trebuit să se întoarcă fără rezultate. Faptul că s-a încheiat un armistițiu, pentru o zi, în 27 octombrie, a servit mai degrabă voievodului, pentru că îi dădea timp să-și împingă armata înainte, pe drumul care ducea la Sibiu, și să o aranjeze într-un loc avantajos.

A fost o speranță zadarnică din partea trimisului papal și a principelui să liniștească armata ardeleană, că ar putea încă să-l convingă pe voievod să se întoarcă. I-au făcut lui Mihai un serviciu bun, doar ținându-și armata, înfometată de război, în incertitudine, cu încercări zadarnice de reconciliere și stând cu mâinile încrucişate, în timp ce voievodul se pregătea cu putere de luptă și primea noi întăriri și tunuri. Szamosközy acuză oamenii din Transilvania că sunt neglijenți, că au încredere în negocieri și se lasă mituiți pasiv…

Pentru vremea armistițiului din 27 octombrie, s-au dat reciproc garanții, prințul i-a trimis pe Mózes Székely și pe Menyhért Bogáthi, iar voievodul, pe un boier, pe nume Preda (Buzescu) și pe un postelnic, pe nume Grigorică. Garanții ardeleni au făcut o ultimă încercare de a preveni vărsarea de sânge. Ei i-au cerut voievodului să înceteze lupta și să se țină de vechea alianță; i-au amintit de foloasele pe care le primise de la Transilvania, de nestatornicia averii militare, că atunci când tânjește după o țară străină, o pierde și pe a lui; pentru că nu există un motiv real de luptă, compromisul este aproape făcut între prinț și rege.

Voievodul le-a răspuns acestora că nu dorește o alianță cu cel care s-a retras din alianța creștinismului și și-a unit forțele cu dușmanul jurat al numelui de creștin, turcii, cu cel care nu era mulțumit de ceea ce avea, dar voia ba mai voia să-l alunge pe Mihai din Ţara Românească, din voievodatul său; şi totuși, pentru a nu părea compromis, este dispus să facă pace, în următoarele condiții: prințul să emită o scrisoare de credință, în care să jure că nu se va îndepărta niciodată de loialitatea împăratului; să plătească o despăgubire de o sută de mii forinţi…

Endre trebuia să se indignat, când a auzit asemenea condiții, şi se gândi cu dispreț la aventurierul nesăbuit, care tocmai îi jurase credință și acum, într-o manieră atât de sarcastică, vrea să-i impună pedepse sarcastice. Și-a dat seama că aici trebuie să decidă sabia. A convocat un consiliu de război. Chiar înainte de a pleca de la Fejérvár, cei care au sfătuit ca războiul să fie amânat nu ar fi trebuit să lase soarta țării la rezultatul unei singure bătălii, pentru că chiar dacă vor câștiga, din cauza numărului lor mic, nu vor

putea exploata victoria, iar micul rezultat, care putea fi câștigat, nu era proporțional cu pierderea enormă din cazul pierderii bătăliei. Pentru că la ce altceva se pot aștepta, în caz de victorie, decât să distrugă o mare parte din oastea voievodului și să ia o pradă mică; în timp ce, dacă vor fi învinși, toată țara este pierdută. Dar dacă războiul se prelungește, voievodul nu-și va putea ține împreună armata, formată din elemente atât de diverse, pentru că vremea, dificultatea hranei, oboseala luptei, lipsa de plată, indisciplina, scufundarea în jaf, vor rupe forța inamicului – și ea, în ciuda forței liderului, se va destrăma de la sine. Iar armata ardeleană poate conta pe o creştere uriașă, în doar trei zile, pentru că, până acum, militarii județelor nu au avut timp să ajungă în tabără şi să se așeze. S-au ridicat voci și pe partea care insista ca tabăra transilvană să fie așezată sub zidurile Sibiului și înconjurată cu un meterez circular de care; în felul acesta, credeau unii, s-ar putea apăra îndelung, vor fi bine aprovizionați cu hrană de peste tot, ar putea respinge atacul cu tunuri, iar cu raiduri ar putea tulbura armata nerăbdătoare a Voievodatului, neobișnuită cu disciplina militară, dar nici această părere nu și-a găsit ecou, pentru că cetățenii din Sibiu, circumspecţi, au spus că voievodul, care a venit în numele împăratului, s-a închis între zidurile cetăţii, deci nu au permis intrarea armatei transilvănene între zidurile orașului lor, care oraş nu ar fi putut oferi un refugiu sigur, nici înainte, nici după bătălie.

În asemenea împrejurări, consiliul de război a hotărât o confruntare, considerând că posibilitatea unei retrageri onorabile era acum blocată. Imre Szikszay l-a avertizat pe prinț să-și asigure măcar propria persoană, să pără-

sească tabăra și să nu-și încredințeze viața unor dubioşi, pentru evenimentele de la Varna și Mohács nu trebuie să se repete. Prințul ar fi mințit și ar fi răspuns: „Aș fi aici şi dacă aș fi în locul tău, dar fiindcă sunt conducătorul armatei, nu m-aș gândi niciodată să devin un fugar și o victimă a mea”.

Au răsărit zorii zilei de 28 octombrie, o joie frumoasă. Trimişii ardeleni s-au întors de la voievod dis-dedimineaşă, iar Endre i-a trimis înapoi pe cei doi boieri. Nici acum, legatul papal nu a putut să se împace cu ideea că lucrarea de pace, pregătită cu atâta râvnă, va fi distrusă de năvala violentă a unui vânător de averi. Cu toate acestea, la ora 7 dimineața, s-a urcat într-o trăsură și, însoțit de câțiva dintre servitorii săi, s-a întors în tabăra Oláchilor, pentru a face o ultimă încercare de reconciliere. Dar voievodul Mihai nu a vrut să vorbească cu el, doar l-a trimis în spatele armatei, poruncind să fie păzit, pentru a nu fi expus abuzurilor.

Voievodul s-a apucat să-și aşeze oastea, să-și poziționeze tunurile și să facă ultimele pregătiri pentru luptă. În timpul armistițiului, și-a înaintat armata cu o milă mai jos de Sibiu, până la granița satului Şelimbăr (Szent-Erzsébet sau Schellenberk), unde și-a stabilit o poziție pe dealurile ondulate, zonă avantajoasă, dominând castrul transilvănean. Armata Transilvaniei, la sud-est de Sibiu, pe malul drept al râului Sibiu, a luat o poziţie pe Borgerwiesen, astfel încât a fost sprijinită, pe de o parte, de oraş, şi, pe de altă parte, de râul Sibiu, care era oarecum protejat, dar, pe de altă parte, a fost împiedicată în libera sa circulaţie. Din punct de vedere al poziţiei sale militare, armata

transilvană se afla într-un dezavantaj net faţă de armata voievodului.

Armata Transilvaniei s-a aliniat în trei formațiuni. Primul era format din aproximativ o mie de cavalerie, sub comanda lui Mózes Székely, având-u-i drept sub-comandanți pe Ferencz Lévai și pe doi domni secui, Tamás Csomortáni și Tamás Becz, sprijinit de 300 (600) de trupe de cavalerie uşoară poloneză. Pe aripa dreaptă, stăteau 800 (1.000) de infanterişti, parțial bărbați viteji, aleși dintre gărzile cetăţii, parțial personalul obișnuit al orașelor săsești. Comandantul acestora a fost ilustrul István Lázár, care și-a câștigat o bună reputație în luptele lui István Báthory împotriva rușilor; adjunctul său a fost György Aradi, căpitan de infanteriei. Aripa stângă a primei linii era formată dintr-o trupă de 600 de străjeri de curte şi drabanţi albaștri, aflaţi sub comanda lui Máté Perussith, pe care prințul Endre l-a numit în această funcție în locul lui István Lázár, la începutul domniei sale; adjunctul său a fost Ferencz Thúri, care fusese pe multe câmpuri de luptă. Aproximativ 500 de călăreți au fost numiți ca rezervă pentru această primă linie de trei secțiuni, conduși de Péter Huszár și de István Tahy, pe care Sigismund îi chemase din Ungaria în Transilvania pentru faima vitejiei militare și i-a împroprietărit cu frumoase moșii. Mai erau Miklós Szalasdi, Menyhért Bogáti și mulți alți nobili, cu războinicii și servitorii lor. Lor li s-au alăturat, în aripa dreaptă, aproximativ 400 de soldați de infanterie, sub comanda lui Mihály Szemere, Petki Farkas și István Bessenyei. În aripa stângă, András Barcsai, din Lugosi (Lugoş), conducea o trupă puternică de cavalerie, lângă el se afla Gáspár Sibrik, căpitanul slujitorilor prințului „tinerii nobili”, deci în total

circa 400 de militari și diverşi nobili. Trupele erau compuse din atât de puține elemente, care nu erau potrivite pentru funcționarea uniformă. Printre nobilii din Transilvania se numărau, cu 2.000 de luptători: István Toldi, István Bodoni, distinsul János Iffjű, fratele său vitreg (după mama lui), fiul lui Gáspár, iar alți Gáspár, Kornis și Pongrácz, erau șefii lor Ambele trupe de câte 1.000 de infanterişti erau însoţite de doar 600 de călăreți.

Sunt păreri diferite despre cât a fost toată armata ardeleană: cei care spun „cel puțin 5.000" şi cei care spun „mai mult, 9.000". Malespina (lărgirea armatelor ambelor partide în război) o estimează la 15-16.000. Cu greu ar fi putut fi mai mult de nouă mii. În cele câteva zile, de la strecurarea voievodului Mihai în Transilvania, vestea a devenit cunoscută public, dar nici recrutarea unei astfel de armate nu a fost ușoară.

Aşezarea armatei voievodului s-a făcut și în trei rânduri de luptă. În primul rând, se aflau mercenarii maghiari, în care voievodul și-a pus principala speranță de victorie; comandantul lor era György Makó și sub el se aflau comandanţii de trupe Ferencz Lugasi, Demeter Nagy, György Horváth, Gyulay Mihály, Farkas Nóvák și alții, care aveau să înfrunte pe luptătorii lui Mózes Székely. Pe aripa stângă a primei linii, opus infanteriei lui István Lázár, stăteau cei 6.000 de mercenari ai celebrului tâlhar Nóvák Bába (care se numeau haiduci), iar pe aripa dreaptă se afla cavaleria lui Ráz. A doua linie de luptă era formată din cazaci, polonezi și o mare masă de cavalerie valahă. A treia linie (divizie) era formată din contingentul militar al boierilor, în frunte cu însuși voievodul și secuii răsculați.

Care era numărul armatei voievodului, nu se poate şti cu precizie. Mai târziu, pentru a părea mai curajoși, Oláhii au susținut că numărul armatei lor era de numai 8.000. Dintre martori, unii spun că au fost cel puțin 20.000, iar alţii o estimează la 30.000 și chiar mai mult. Mai ales Malespina, care a fost protejat în tabăra armatei valahe, în timpul bătăliei, o estimează la 48.000-50.000 de luptători. Că erau mai mult de doi la unu, faţă de armata ardeleană, este cert. De asemenea, este un fapt (spune Szamosközy) că armata voievodului Mihai creștea și în Transilvania, unde mulți oameni i s-au alăturat de bunăvoie în armată, din dorința de a jefui. Mulţi şi de frică, pentru că voievodul era peste tot şi oriunde se ducea îndemna oamenii apţi să se alăture oastei lui, căci altfel vor muri.

Scriitorii din aceeași epocă pun câte un lung discurs atât în gura domnitorului, cât și a voievodului, cu care și-ar fi încurajat armata la luptă. După ei, domnitorul a făcut să se citească, sub fiecare steag, scrisoarea de credință a voievodului, care l-a acuzat pe Mihai de mărturie mincinoasă şi că și-a încălcat jurământul de credință – călcând în picioare legile divine și umane, și a pătruns în țară din lăcomie, fără niciun motiv real. A menționat beneficiile pe care le-a primit de la Transilvania, că patronajul ardelean l-a ridicat în tronul voievodatului, că Transilvania l-a salvat pe el și i-a țara de Szinán Basa. „Am încălzit un șarpe în sânul nostru, zice Ügymond, iar acum își întoarce veninul împotriva noastră; am crescut puiul de lup, acum vrea să ne sfâșie; aventurierul de origine joasă, îndoielnică, nu se înroșește să dorească să stăpânească pe unguri, acela ai cărui frați încă mai țin porci în pădurile Munteniei”...

Nici voievodul nu a vorbit cu alt ton. El a mai menționat o încălcare a credinței, că oamenii din Transilvania nu și-au păstrat credința în Dumnezeu, creștinismul, sau pe prietenii lor, motiv pentru care pedeapsa lui Dumnezeu nu poate fi înlăturată. Victoria lui va răsplăti ostaşii cu o pradă bogată, abundentă; !nu vă temeți de dușman – îi încuraja el pe luptători – pentru că la fel cu conducătorul ei este și armata însăși; un preot nefericit care nu cunoaște nici pacea, nici războiul!”. Mihai a zugrăvit înaintea lor bogăția Transilvaniei și a subliniat că bătălia înseamnă o bună ocazie pentru prăzi bogate.

Atacul a fost început de voievod, în jurul orei 9 dimineața, cu bombardamente intense, dar, din cauza stângăciei artileriei, bombardamentul a făcut puțin rău: au trecut mereu peste țintă. A făcut rău oamenilor din Transilvania, cu atât mai mult cu cât, chiar la începutul bătăliei, un oláh din județul Imnyad, pe nume Dániel Szalasdi, care fusese ridicat la nobilime de către báthorieni, s-a strecurat în tabăra voievodului, iar acest nobil s-a grăbit apoi să-l informeze pe voievod despre poziţia şi slăbiciunile armatei transilvănene.

Atacul a fost deschis de Bába Nóvák, împotriva aripii drepte a ardelenilor, dar István Lázár s-a păstrat curajos şi l-a alungat pe Olách cu mare pierdere. Pentru a-l ajuta, voievodul ordonă cavalerie maghiare, de la mijloc, aflată sub comanda lui György Makó, să intervină. pentru ca Bába Novák să-și regrupeze trupele și să-i atace împreună pe ardeleni, din două părți. Una dintre coloane s-a aruncat asupra slujitorilor lui Lázár și a făcut mare măcel printre ei cu sulițele; Lázár însuși a căzut și se presupune

că cu aceste cuvinte: „Voi muri de bucurie, ca să nu fiu nevoit să slujesc preotului nerecunoscător, care m-a lipsit cu nevrednicie de postul meu”. Cealaltă coloană a atacat mijlocul, cavaleria lui Mózes Székely. Aici au luptat maghiar împotriva maghiarului, cu amărăciune și hotărâre. Avantajul războiului a fluctuat acolo mult timp, până când voievodul Mihai a trimis întăriri oamenilor săi și Mózes Székely a fost aproape nevoit să cedeze, dar s-a mutat din locul său, a pierdut și un steag cu stemă princiară şi trei purtători de steag, Tamás Görög, István Széplaki și Tivadar Kolbász, au căzut unul după altul; dar acum Péter Huszár vine să-i ajute, cu husarii săi, dar, repezindu-se cu o singură forță, au fost respinşi de maghiarii voievodului. Voievodul Mihai a adus, acum, ajutor celorlalți, trimițând împotriva lui Huszár pe ceilalți cavaleri maghiari și valahi. Voievodul a vrut să forțeze victoria, să taie cu îndrăzneală în mijlocul armatei transilvănene, dar a simţit și importanța momentului, aşa că a trimis în foc și trupele care s-au odihnit până acum, iar cele două tabere inamice erau complet încurcate. Deodată, oamenii din Transilvania au fost tulburați de un eveniment neașteptat: șeful lor, Gáspár Kornis, a căzut în mâinile inamicului și a fost dus la voievod, care îl cunoștea bine, din numeroasele sale solii, şi l-a primit cu respect și, trimiţându-l în spatele taberei Oláchilor, l-a protejat împotriva oricărui abuz. Vestea prinderii comandantului-șef s-a răspândit ca fulgerul în armata transilvăneană și a șocat atât pe prinţ, cât și pe războinici. Au făcut să pară că Kornis s-ar fi lăsat prins din proprie voință. În același timp, a fost prins și György Ravazdi, unul dintre cei doisprezece consilieri, pe care voievodul l-a primit ca pe o veche cunoștință și bun prieten și l-a băgat în propria sa trăsură; dar secuii l-au scos din căruță și l-au

tăiat bucăți, pentru a-și satisface răzbunarea. Ravazdi a fost căpitanul castelului Udvarhely, sub Zsigmond Báthory, și el a fost cel care a înăbușit rebeliunea secuilor, cu Miklós Apafi. Gáspár Bolyai, devenit și el prizonier, a fost executat chiar de voievod.

Lupta a continuat cu disperare. Roham a avut o criză și niciuna dintre părți nu a vrut să-l lase. Era deja ora trei după-amiaza, când prințul, descurajat de prinderea conducătorului și neîncrezător că armata sa dezintegrată va putea fi pusă în ordine, i-a părăsit în luptă și a fugit, cu o mică escortă. A fost totuși dezamăgit. Căpitanii, printre ei Mózes Székely, András Barcsai, István Tahi și Péter Huszár, au depus eforturi mari în organizarea trupelor dezorganizate și au atacat cu foc reînnoit armata voievodului. Căldura bătăliei tocmai ajunsese la apogeu. Drabanții albaștri erau în elementele lor și exista un câmp larg pentru vitejia personală: au capturat steaguri, au capturat tunuri și au luptat peste tot cu mare bravură. Victoria a început să se încline. Voievodul a văzut victoria, despre care credea că este în mâinile lui, smulsă imediat, în timp ce trupele lui respinse fugeau de ardeleni. Nu doar infanteria și cavaleria au fugit, ci și artileria, și carele care transportau bagajele voievodului s-au întors, iar cavaleria gărzii voievodului a început și ea să alerge sălbatic.

De sub Szent-Erzsébet, spre defileul Turnu Roşu (Vörötorony) și Cisnădie (Nagydisznód), s-au îndreptat spre dealurile și pădurile stufoase de tufișuri: o parte din trupe fugeau să găsească acolo un adăpost mai sigur și o ascunzătoare acoperită, în timp ce cealaltă parte a alergat pe drumul național, spre Tălmaci (Talmács). Voievodul,

de îndată ce și-a recăpătat calmul, s-a aruncat în fața armatei dezertoare, cu efortul deznădejdii, și a reușit să-i facă să ajungă la o înțelegere, amenințându-i, înjurându-i și fulgerând cu sabia, ba chiar trăgând într-unul dintre ofițerii lui. Linia voievodului mergea până la Talmács (unde a fost înființată tabăra de cavalerie), iar aici voievodul, care avea puțină încredere în speranța victoriei, a fost admonestat de unul dintre căpitanii cavaleriei maghiare, János Tamásfalvi, căruia i-a încredinţat, mai târziu, căpitănia Mureşului (Marosszék) cu cuvinte aspre, de reproş, cerându-i reînnoirea a luptei.

A fost o omisiune fatală din partea ardelenilor să nu urmărească inamicul care fugea, căci nu ar fi fost greu să se folosească de confuzia dușmanului pentru a-și asigura victoria. Oamenii din Ardeal s-au protejat cu numărul lor mic, le era frică să nu fie înconjurați de mutarea din locurile lor. Erau și obosiţi, după toată ziua de luptă. Ei au adus în discuție locația dezavantajoasă a taberei lor, că nu și-au putut folosi tunurile, din cauza terenului nepotrivit, că vântul le-a purtat praful de pușcă în ochi și, stând în direcția razelor soarelui, le-au orbit complet ochii. Deci totul părea să conspire împotriva lor.

Mai era o parte a armatei voievodului, care nu era confuză, căci nu fusese sub foc: două batalioane de cazaci polonezi, de 3.200 de oameni, și secuii în rezervă.

Plângând (*con lagrime*), voievodul le-a cerut să reînnoiască lupta și să repare fuga cavaleriei și infanteriei. Au deschis din nou bătălia, atacând cavaleria lui Mózes Székely și Barcsai, dar ei au rezistat cu vitejie atacului și i-

au învins de câteva ori (după Malespina: Gáspár Kornis, comandantul-șef, a fost prins, atunci, în timpul celei de-a doua încălcări). Aici, trupele județelor au fost acuzate că stăteau cu mâinile încrucişate și nu s-au grăbit să-i sprijine, de parcă comandantul lor, Sennyei Pongrácz, împreună cu Kornis, capturat, lucraseră în favoarea voievodului. Această acuzație, chiar dacă nu este suficient de justificată, se datorează faptului că poporul Transilvaniei, pe lângă fragmentarea armatei și lipsa unui comandament unificat, a comis mai mult de o greșeală sau omisiune. Dar nu asta a hotărât soarta bătăliei. Cazacii armatei transilvănene, de îndată ce au văzut atacul aprig al compatrioților lor în tabăra opusă, au dezertat la valahi. Ei nu mai aveau încredere în steaua norocoasă a ardelenilor și mai degrabă contau pe pradă sub steagul voievodului, care singur i-a putut inspira. Această dezertare a dat lovitura fatală capacității de rezistență a ardelenilor. Confuzia a devenit generală din această cauză; căpitanii au început să vadă că cu greu mai puteau spera la victorie; nu de aceea au continuat lupta, ci doar pentru că soarele apunea şi au vrut să reziste până când întunericul îi va putea acoperi, ca să se poată retrage cu mai puțin pericol.

Dar armata de mercenari a voievodului nu mai era dornică de luptă; nici măcar alăturarea cazacilor, fugiţi din liniile transilvane, nu le-a mai putut insufla războinicilor epuizați un adevărat spirit de luptă și de vitejie. Le era frică, spune Szamosközy, de cei cărora le era frică de ei și astfel frica reciprocă a paralizat puterea ambelor armate. Ungurii voievodului și-au încercat din nou norocul, s-au adunat și au încercat un ultim atac, pentru a forța victoria. Nagy Demeter a întors tunurile împotriva ardelenilor care

au fost lăsați în urmă de compania lui István Lázár, în timpul primei ciocniri; dar în zadar: ardelenii au răspuns cu salve de foc, iar adevărul este că oamenii voievodului au fost nevoiți să se retragă pentru ultima oară.

Lupta neterminată, care începuse dimineaţa, de la ora 9, s-a terminat. Bătălia a durat 4 ore, şi s-a încheiat cu noul „dezastru Mohac" al ardelenilor, dar şi cu epuizarea ambilor combatanţi. Se pare că ardelenii nu s-au deplasat din poziţia lor şi nu au alergat, ca armata voievodului, când voievodul Mihai cucerit tabăra transilvăneană.

Voievodul Mihai s-a gândit că va trebui să reia lupta a doua zi. Seara, l-a vizitat pe trimisul papal, în tabăra lui și, crezând că prințul nu a fugit, s-a consultat cu nunțiul pentru a preveni alte vărsări de sânge. S-a convenit ca nunțiul să treacă în tabăra transilvănenilor, a doua zi, devreme, pentru a negocia pacea cu cardinalul.

Când s-a lăsat noaptea în tabăra voievodului, ei nu au îndrăznit să spere în pace, ba chiar s-au gândit să-şi scape vieţile prin fugă, pentru că se temeau că ardelenii îi vor ataca sub acoperirea întunericului. Au fost postate gărzi și ambuscade, iar 6.000 de tunuri au fost plasate într-un desiș din apropierea taberei transilvănenilor, de teama surprizelor. Dar oamenii din Transilvania erau departe de a se gândi la atacul de noapte sau la reînnoirea bătăliei de a doua zi; mai degrabă vroiau să-și salveze armata, pentru un serviciu mai bun al patriei, decât să-i pună în pericol, în lupta inegală ulterioară. Cu toate acestea, au decis să părăsească tabăra și să se retragă. Nu s-au oprit nici când doi fugari, Ábrahám Rácz și János Sipos, au venit la ei, din

tabăra adversă, și au raportat că armata voievodului își petrece noaptea cu frică și îndoială, că armata era împrăștiată, că mulți au părăsit steagurile și ceilalți sunt mai dornici să fugă, decât să lupte din nou. Ei i-au încurajat pe ardeleni să atace armata valahă – au jurat că valahii vor fugi la primul zgomot de armă și nu se vor opri până la Ţara Românească, dar transilvănenii au considerat că fugarii vin cu ştiri false, trimişi de însuşi voievodul, și există o capcană de război în spusele lor, așa că a predominat părerea că trebuie să părăsească tabăra și să se retragă.

Iar cei doi fugari, încărcați cu prada bogată, s-au întors la voievod, din tabăra părăsită, și au vestit retragerea ardelenilor. Mai târziu a circulat și zvonul că şi voievodul s-ar fi retras în noaptea aceea. Vestea bună l-a electrizat pe Mihai și i-a inspirat armata. Abia așteptau zorii.

La răsăritul zorilor, voievodul s-a apropiat de trimisul papal, să-i spună că nu mai e nevoie să meargă în tabăra ardeleană, pentru a face pace, pentru că transilvănenii au fugit. Și a dat oştirii sale poruncă de marş. Ceata de pirați a voievodului, dornică de pradă, a fost cuprinsă de o mare bucurie şi a dat năvală peste tabăra pustie a ardelenilor, unde au găsit 32 de tunuri, împreună cu o mare cantitate de provizii militare.

Voievodul Mihai a stat în cortul părăsit al domnitorului, l-a adus înaintea lui pe Gáspár Kornis și, după ce s-a sfătuit cu el, a scris un decret, în numele său și în numele lui Kornis, adresat căpitanilor castelelor de graniţă din Transilvania, că niciunul nu va fi înstrăinat de maies-

tatea sa, ci vor veni recompensele și plata restanțelor salariale.

Atunci judecătorul regal și consiliul Sibiului i-au adus omagiul voievodului, în cort, primind daruri și aflând despre fuga domnitorului spre Polonia. Au sosit şi două scrisori, de la Alba Iulia (Gyula-Fejórvár) și de la episcopul Naprági, în care îl anunțau pe voievod despre fuga principelui din capitală și că Transilvania îi este deschisă.

Voievodul Mihály a trimis îndată trupe, să-i urmărească pe ardeleni, a trimis şi spioni în direcția Albei Iulia (Gyula-Fejérvár) și, de îndată ce a aflat că nu are de ce să se teamă, a pornit spre scaunul domnesc.

Rolul groparilor, care să se ocupe de victimele războiului, a revenit sibienilor. Voievodul a dat un decret judecătorului regal al Sibiului și primarului, să strângă, să numere pe câmpul de luptă și să îngroape cadavrele. Legatul papal l-a dat și pe unul dintre însoțitorii săi pentru această muncă tristă. Astfel, el este cel mai competent să determine numărul celor uciși în luptă și spune că nu au fost găsite mai mult de 1.500 de cadavre, iar cea mai mare parte din acestea proveneau din armata voievodului Mihai. Ca de obicei, vestea a crescut foarte mult numărul pierderilor, iar împăratul absent a vorbit despre 3.000 de cadavre și de 1.000 de ardeleni capturați. Printre cei căzuți s-au numărat: Péter Huszár și István Lázár, dintre conducători, Ferencz Doboka, administratorul șef al județului Mureş (Tholdalagi), János Laskai un excelent jurist maghiar, Michály Köpeczi, János Gerendi (Berendi?), Gáspár Bolyai, Dániel Bakói, Dániel Bogáthi, Bálád Ferencz,

Ferencz Besztrédi, Dénes Gyulai, Ferencz Harangláb, János Horváth. Ferencz Kendi, Bálint Rácz, cei trei purtători de steag, amintiți mai sus, și mulți alți patrioți excelenți.

Au săpat un mormânt imens pentru cadavre, dar din moment ce nu puteau încăpea toate înăuntru, au pus un morman mare de cadavre și l-au acoperit cu pământ. Acolo, prietenul și dușmanul deopotrivă și-au găsit pacea albastră. Această uriașă movilă funerară, o adevărată movilă mortuară, vizibilă și astăzi, numită greșit „Movila turcească”, a devenit o simplă, dar jalnică amintire a bătăliei sângeroase, această „perioadă mohacească” a Transilvaniei, care a deschis un lung șir de nenorociri pentru tară. Acesta a devenit multă vreme mormântul libertății Transilvaniei”[390].

Cartea lui Szádeczky Lajos despre *Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601*, are 612 pagini, pe care oricine, funcţie de interes, le poate frunzări sau citi pe îndelete. Eu doar atrag atenţia asupra existenţei ei, folosind ca argument al interesului paginile care mi s-au părut sugestive pentru o epocă năvalnică şi, într-un anume fel, înstrăinată de sine.

1596, Giovanni Antonio Magini: „Galienus a pierdut Dacia, după două secole, din care cauză, cu trecerea timpului şi vicisitudinile lucrurilor, locuitorii romani au decăzut şi şi-au alterat limba lor bine şlefuită, drept care nu

---

[390] Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893, pp. 9-20, 27-36, 48-87

au mai fost numiţi romani, deşi acest nume se mai păstrează la ei, ci Valahi… Religia lor este cea greacă schismatică, deşi (?) ei recunosc drept cap al confesiunii lor pe patriarhul din Constantinopol. Pe deasupra, ei mai au multe lucruri în comun cu păgânii, cum sunt eresurile (*delusioni*), ghicitul, descântecele, jurămintele pe Jupiter (= Zeus) şi pe Venus, pe care o numesc sfântă, modul în care purced la înmormântări, la luarea în căsătorie a soţiei şi la lăsarea ei, şi altele la fel"[391].

1596, septembrie 17, Carlo Magno: „Principele Sigismund Báthory a pus să se adune şi să se ţină consiliul, în care a luat hotărârea să meargă el însuşi, cu 18.000 de combatanţi dintre cei mai buni şi cea mai mare parte a archebuzierilor, care pornesc azi în direcţia taberei maiestăţii sale, spre a se uni, apucând drumul Oradei, cu speranţa de a se regăsi, peste zece zile, şi ducând cu sine şase tunuri de asediu şi patruzeci de tunuri de câmp. L-a lăsat pe domnul Bocskay ca guvernator al ţării, ca să facă pază bună la hotare, pentru ca să poată să reziste la incursiunile tătarilor sau la altceva ce s-ar putea ivi.

Principele are, din oastea sa, vreo 3.000 de combatanţi, pe lângă voievodul Ţării Româneşti, şi acelaşi voievod are 8.000 şi se află iîn campanie pentru a ţine piept la năvala tătarilor, caci se aude că polonii i-ar fi lăsat să treacă şi se spune că ar fi şi trecut Nistrul. Împotriva acestora, el este hotărât să-şi încerce norocul. Până acum, bunul voievod a ştiut în fel şi chip să ducă cu vorba pe sultan şi pe dregătorii acestuia, în aşa fel că, în anul acesta, va putea

391 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 580, 581

să rămână liniştit din partea lor, şi abia acuma s-a descoperit că o parte din asprii trimişi de acest voievod la Poartă, pentru a o îmbuna, sunt falşi, încât sultanul a rămas bine păcălit de el…

Din Moldova nu avem încă o ştire sigură despre trecerea tătarilor”[392].

1597, octombrie 27, Erich Lassota: „Principele Transilvaniei a plecat de aici, împreună cu nunţiul Visconti, acum câteva zile, cu şase carete şi un număr mic de cai de călărie, spre graniţa Ţării Româneşti, este de presupus că vor şi intra în ţară. După cum am auzit în mod confidenţial, de la o persoană vrednică de crezare, el ar fi dispus să atace, în acelaşi timp, Moldova si Bulgaria, căci, de câteva luni îşi ţine în mod permanent, pentru sine personal, o tabără de 10-12 mii de ostaşi, în majoritate secui, comandaţi de Pancratie Sennyey şi aşezaţi deoparte, la graniţa Moldovei.

Despre tătari umbla zvonul, scurtă vreme înainte de plecarea mea la tabără, ca ar fi şi trecut Nistrul şi că Ieremia, voievodul Moldovei, ar fi şi poruncit locuitorilor să se retragă în munţi pentru mai multă siguranţă”[393].

1598, iunie 10, Nicolae Istvanffy: „Mihai Voievodul, împreună cu boierii săi şi cu arhiepiscopul său, a depus, ieri, în biserica sfântului Nicolaie din Târgovişte, aşe-

---

[392] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 11, 12
[393] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, p. 73

zată afară din oraş, printre vii, jurământul solemn de credinţă către maiestatea cezaree, fiind noi de faţă. Se arată a fi însufleţit de un sentiment sincer faţă de maiestatea sa şi de creştinătate.

Se plânge mult de transilvani, care îl deposedaseră de domnie şi îl trataseră în chip nevrednic. Noi l-am îndemnat să spere lucruri bune şi cele mai bune de la clemenţa maiestăţii sale cezaree şi de la serenisimul arhiduce Maximilian"[394].

1598, iunie 11, Ştefan Szuhay: „După prânz, ne-am adunat numai noi, între noi, într-un loc retras al grădinii (la Târgovişte), tălmaci fiind secretarul român al voievodului, anume Ioan Rácz, adică sârbul, foarte priceput în limba ungurească şi bun cunoscător al celei latine; am stat multe ore, până seara, ducând tratative cu privire la **solia tătărească**.

Şi iarăşi, în ziua a şaptea, care era duminecă, la catedrala mitropoliei cu hramul Înălţării la ceruri a lui Hristos, sub cuvântul ascultării slujbei, ne-am retras în adâncul grădinii şi l-am ascultat pe solul de frunte al tătarilor, chemat acolo de voievod. Acesta, vorbind cu iscusinţă şi foarte pe scurt, a oferit **jurământul de prietenie şi alianţa hanului cu toată creştinătatea** şi a promis că stăpânul său va păzi ceea ce se va fi hotărât de către Mihai Voievodul în acest tratat, în vederea păşirii la o unire veşnică între maiestatea voastră sacră şi hanul tătarilor [Se plânge de sultan, arătând că i-a slujit, şi ce şi-a căpătat în schimb? Sultanul

[394] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 95, 96

l-a silit a-şi ucide fratele, făcând din el un concurent. Sultanul susţine pe fratele mai mic al hanului. Spune că hanul va ieşi la Silistra, aşteptând să i se dea fratele]. Şi, până atuncea, va aştepta şi el pe solii săi de la Mihai Voievodul, cu răspunsul dorit şi cu o sumă de bani. Dacă înţelegerea cu creştinii va fi fost încheiată de Mihai, după dorinţa sufletului său [şi dacă turcii i-ar refuza fratele, sau şi fără asta, s-ar opri sau s-ar întoarce pentru bani]. Dar mai mult ca atâta, chiar prin acest sol al său, hanul îndeamnă cu mare stăruinţă pe maiestatea voastră să nu cedeze din nou în faţa tiranului turcilor, care este sperjur şi fără credinţă, nespus de răzbunător, chiar la cel mai mic prilej, pentru ca să nu păţească ce a păţit însuşi hanul"[395].

1600, dare de seamă anonimă: „În acea noapte, cardinalul şi-a mutat tabăra la Sibiu. În ziua următoare, el se încăiera cu voievodul. Tabăra cardinalului, în locul unde era aşezată, era apărată, din spate, de zidurile oraşului, dintr-o parte de mlaştini, şi de aceea lupta s-a purtat cu efect nehotărât, dar totuşi cu îndârjire şi de o parte, şi de cealaltă. Lupta a început cam la ora a noua şi a ţinut doar patru ore, totuşi, în toată ziua aceea, tabăra transilvană, respinsă către Sibiu, a rămas cu corturile pe loc şi apoi, în timpul nopţii, s-a risipit.

În două rânduri, oastea voievodului a fost pusă pe fugă din flancul stâng, dar au fost prinşi de către ai noştri consilierii cardinalului Gaspar Kornis, George Ravazdi; Kornis a fost salvat, Ravazdi a fost dat secuilor liberi şi a fost rupt în bucăţi. După luptă, au fost ridicate trei mii şi

---

[395] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 99, 100

ceva de leşuri, în afară de cei care s-au prăpădit împreună cu cardinalul. Acesta, căutând scăpare în fugă, atunci când a încercat să treacă spre Polonia, cu 102 nobili de frunte şi apropiaţi de ai săi, a fost recunoscut şi atacat din nou de secui şi, în cele din urmă, **a fost decapitat în munţii secuieşti de un cioban**. Cadavrul lui a fost dus la Alba şi îngropat cu cinste într-un sicriu de argint, pe care îl ridicase Andrei Báthory, cu mare cheltuială, pentru rămăşiţele lui Balthazar Báthory”[396].

1600, iunie 12, dare de seamă anonimă: „Mai înainte de a-şi porni **prea strălucitul Mihai voievod** armata sa **în Moldova**, a trimis la voievodul Ieremia pe doctorul Muralto, cu fratele acestuia, Hector, ca să nu lase nici o piatră neîntoarsă în scopul de a face acesta o alianţă cu Mihai vodă şi a se hotărî să ridice, odată cu aceasta, armele împotriva turcilor. Voievodul Ieremia a făgăduit să ţină cu tărie aceste puncte. Între timp, Mihai vodă, purcezând în grabă, a intrat în Moldova. Aflând acest lucru, Ieremia vodă a pus să fie închis doctorul Muralto, cu 17 inşi, şi să fie ţinut închis în Hotin. Dar Ieremia a luat-o la fugă, urmărit în grabă de Mihai, cu cavaleria. În foarte multe locuri, au fost ucişi mulţi poloni, mai ales de către călăreţii unguri.

Ieremia vodă a ajuns la timp la Hotin, iar Sigismund Báthory, împreună cu căpitanul Toma Csomortány, au rămas la conducerea oastei, mai ales în scopul de a se putea împotrivi mai aprig cu artileria pe la locurile mai anevoioase ale drumului şi pe la poduri (ca să nu fie lăsată în urmă pedestrimea polonă). Iar în ziua de 27 mai, s-a în-

---

[396] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 136, 137

ceput o luptă deschisă la Hotin şi, în cele din urmă, cu ajutorul lui Dumnezeu. Mihai Voievod a câştigat biruinţa, dobândită cu mare vitejie. Acolo a mai zăbovit patru zile, cu armata, şi a lăsat, pentru apărare şi pentru pază, 3.000 de munteni şi de moldoveni, ca să nu iasă cumva Ieremia vodă din Hotin.

Apoi s-a dat slobozire oastei lui Pătraşcu vodă şi secuilor să se înapoieze la ei, iar Mihai vodă însuşi a intrat, la 1 iunie, în cetatea de scaun a Moldovei, Iaşi, iar acuma e ocupat cu impunerea jurământului de credinţă nestrămutată din partea localnicilor şi cu inspectarea lor. Magnaţii şi boierii mai de seamă se grăbesc să se închine lui Mihai. În ziua de 2 iunie, a fost dată audienţă publică tuturor. Pe Baba Novac, împreună cu armata sa, l-a trimis, în ziua de 4 iunie, spre fluviile Nistru şi Dunăre, ca să nimicească prin foc şi sabie pe toţi cei care nu ar vrea să-i jure credinţă lui Mihai Voievod…

Soţia şi fiica lui Ieremia vodă continuă să stea în Podolia, din cauza prădăciunilor cazacilor. Mihai vodă a pus să se vestească în Polonia că, dacă printr-o întâmplare oarecare Ieremia vodă s-ar duce, din Hotin, în Polonia, să nu fie primit nicidecum, căci altminteri a luat hotărârea nestrămutată să-l caute oriunde ar fi… Locuitorilor târgurilor şi moşiilor pârjolite de ostaşi li s-a dat o scutire de şase ani”[397].

1600, octombrie 20, Stanislaw Zolkiewski: „În urma intrării oştirii măriei sale regelui în Ţara Moldovei,

---

397 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 139-141

oastea lui Mihai s-a tras îndată spre principatul Transilvaniei, unde s-a întâlnit, la Făgăraş, cu domnul ei, care, fiind ameninţat de unguri şi nemţi, se retrăsese în acel loc. Domnul hatman, fără să întârzie, a înaintat cu oastea spre Suceava, spre Roman şi spre Bacău, cu gândul de a căuta pe Mihai, oriunde s-ar fi găsit. Şi fiindcă se mai auzea despre el, în vremea aceea, că se află în Transilvania, am voit să mergem de-a dreptul spre el, pe la Trotuş. Însă, deoarece drumul este foarte îngust şi, pe lângă aceasta, e şi stricat, fiind de curând înfundat cu trunchiuri de copaci şi întărit cu ajutorul secuilor ce ţin cu Mihai, ne-am întors la stânga, spre calea mai largă, care, pornind din Tara Românească, spre Transilvania, trece şi prin Moldova. Mai întâi am poposit la Focşani, la graniţa Ţării Românesti, şi, fără să întârziem deloc, am ajuns la Buzău, după câteva popasuri de noapte…

După ce am mers cale de o milă de la poziţia noastră, straja a zărit, între munţii care se aflau pe partea noastră dreaptă, oastea lui Mihai, pe care el a trimis-o spre noi, după veşti, cu un sârb, Baba Novac, şi cu Ştefan Rat. După cum am aflat în urmă, de la prizonieri, această oaste avea 6.000 sau 7.000 de oameni. A fost greu numai să ajungem până la ei, astfel că, din mila Domnului, cu puţină trudă, am bătut şi am împraştiat oamenii aceştia, cu mici pierderi din partea noastră. De ai noştri dacă au murit trei sau patru oameni. Dintre oamenii aceştia, au fost ucişi câteva sute, s-au luat până la 100 de ostateci şi vreo zece steaguri. Tare le-au priit munţii, lângă care stăteau, cât şi pădurile dese, prin care ne-a fost greu să-i urmărim. Aproape în acelaşi timp, când au fost înfrânţi oamenii aceştia, s-a arătat o altă oaste a lui Mihai, pe care el a trimis-o cu un oarecare Mâr-

za, spre a se uni cu Baba Novac; erau cu toţii 1.500 de români din Moldova. Am trimis şi împotriva acestora o parte din oştirea noastră şi am înaintat şi noi, dar nici aceştia n-au rămas pe loc, ci au fugit la timp; toţi erau călări; oamenii noştri i-au gonit până nu departe de tabără, unde se afla însuşi Mihai. În goană au fost ucişi până la 100 sau 200 dintre ei. După aceea, a trebuit să rămânem, peste noapte, nu prea departe de acolo.

A doua zi, luni dimineaţa, am pornit spre Mihai, care, aşteptându-se ca noi să mergem chiar pe sub munţi, s-a aşezat lângă o mâncătură adâncă de pământ. A început să facă tranşee şi, voind să aştepte acolo, umpleau cu pământ butoaie de vin. Dar când a văzut că nu venim pe drumul pe care credea el, ci pe câmpie, a lăsat tranşeele şi s-a îndreptat spre munţi, retrăgându-se"[398].

1601, ianuarie 2, Bogdan: „Scrisoarea lui Ioan Zamoyski, cancelarul şi hatmanul regatului polon, către principele Christof Radziwiłł, hatmanul marelui ducat al Litvaniei, prin care îl anunţă că i-a trimis o scrisoare asupra războiului cu Mihai Viteazul (Michalem) şi-i spune că, în urmă, Mihai a fost bătut şi de Simion Movilă (Siemiona wojevode), ajutat de trupele polone de sub comanda stareţului de Cameniţa. / *Scriptores rerum polonicarum,* vol. VIII, No. LXV, p. 158"[399].

---

[398] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972, pp. 218-220

[399] Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II, Bucureşti, 1895, p. 1

1601, ianuarie 5, Bogdan: „Scrisoarea lui Ieremia Movilă (Hieremias Mohila, domnul Moldovei (hospodar ziemie Moldawskiej, către Ioan Zamoyski, cancelarul Poloniei, despre **nişte tătari ce jefuiseră în Moldova** şi luaseră mulţi prinşi cu dânşii. / Archivul Zamoyski, Varşovia"[400].

1601, Szilágyi, Sándor: „Era pe 18 august, într-o sâmbătă. Ambele tabere s-au aşezat lângă Turda. Mihai l-a trimis pe unul dintre interpreţii lui la Básta şi să-i comunice că vrea să meargă să-şi salveze soția și fiul, care sunt încă închiși la Făgăraș, și pe care, din câte aude, Zsigmond vrea să-i ducă în Moldova, așa că îi cere să-l trimită nişte turnuleţe, ca sa le poată asedia Făgăraşul. Básta a promis că va merge și el cu el, pentru că nu voia ca tabăra lor să se despartă în două. Totuși, planul îi stârnea în continuare îngrijorare lui Básta, pentru că ştia că, dacă se despart, el nu va mai fi stăpânul situației, iar dacă vor trece sub Făgăraş, fieful valahilor (Olahoszág) i-ar da lui Mihály un avantaj. Și, din moment ce împăratul promisese că va avea grijă oricum de Mihai, el a hotărât să acționeze repede.

A doua zi, în dimineața zilei de 19 august, Jakab Beaury, un căpitan valon, l-a rugat pe voievod ca, dacă merge împotriva Făgărașului, să ia și trupa lui cu el. Mihai a fost foarte mulțumit de ofertă și i-a făcut imediat semn lui Básta, să-l lase pe Beaury să meargă cu el. În timp ce interpretul mergea acolo, echipa lui Beaury a sosit și a înconjurat cortul voievodului. Beaury însuși a intrat în cort, cu o halebardă, și a pus mâna pe Mihai, cu cuvintele:

---

400 Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II, Bucureşti, 1895, p. 2

„Ești prizonier”. Deși Mihai a răspuns luându-și sabia cu mâna stângă, ca să o scoată din teacă, căci era stângaci, în acel moment i-a fost împușcat brațul, printr-un perete, iar un alt glonţ i-a străpuns pieptul, în timp ce un al treilea l-a lovit în talie. **Mihai era întins la pământ; apoi i-au tăiat capul cu propria lui sabie**.

Așa a căzut Mihai, în propriul cort, printre soldații săi, dar nici unul dintre ei nu s-a gândit să atace grupul de câteva sute de criminali şi să-l răzbune pe stăpânul lor. L-au privit pe banul Mihalcea (Mihálcza Bán), care, fiind prins, privea în gol împietrit, din cauza fricii și a confuziei; au lăsat acolo și trupul lui Mihai, întins, dar l-au acoperit, ca să nu-l mănânce câinii, apoi l-au îngropat. Calmi, încrezători în soarta lor, l-au așteptat pe Básta, care a sosit curând, a pus mâna pe toate comorile lui Mihai și l-a numit pe Miklós Sennyey general al trupelor de haiduci, pe care le recrutase. Apoi îi făcu un raport lui Rudolf despre această chestiune și cu asta, după ce l-a răsplătit pe Beaury cu căpitanatul Făgărașului, toată treaba a fost terminată. Întreaga tabără de slovaci, oláhi, haiduci, fără un cuvânt, fără să încerce măcar să reziste, i-au recunoscut drept conducători pe cei care îi răpuseseră pe foști lor conducători cu săbiile”[401].

1610, Horváth, Mihály: „Cauza adevărată și directă a războaielor începute în 1610 nu se află atât în individualitatea principelui transilvan, cât în eforturile curții vieneze, care a reușit să atragă din nou Transilvania, care fusese deraiată ascensiunea la putere a lui Bocskay. Moravurile

[401] Szilágyi, Sándor, *Erdélyi országgyülési emlékek* (Amintiri ale Adunării Naționale a Transilvaniei), Budapest 1879, p. 13

prințului și nemulțumirea apărută în provincie din cauza lor nu oferă curții vieneze decât ocazia de a începe noi planuri și aspirații. Mátyás a confirmat doar contractul pe care Báthory Illésházy l-a încheiat cu Báthory, la 20 august 1608, la Kassa, în speranța și în ipoteza că Báthory îi va arăta aceeași loialitate ca și Zsigmond Rákóczy. Și, de îndată ce a observat că turcii erau mai susceptibili de a fi la putere, căutându-i bunăvoința și patronajul, a început și el să stârnească nemulțumiri, mai ales la iezuiții care se întorseseră sub Rákóczy, folosindu-se de voievozii moldovean şi muntean Radu Şerban (Serbán Raduly) și Constantin Movilă, care îi juraseră credinţă.

Aceste considerații au devenit mai active după începutul anului 1610, când Báthory l-a trimis pe Gábor Bethlen ca emisar la Constantinopol, pentru a asigura prietenia turcilor. În acest timp, s-a întâmplat ca cancelarul István Kendy, cei trei Kornis, Boldizsár, György și Zsigmond, Sennyey Pongrácz, János Borbély, Zsigmond Sarmasságy și alți câțiva să se îndrepte spre oamenii religioși, ale căror nemulțumiri prințul le-a agravat chiar înainte ca să se ducă zvonul că a sedus soțiile sau fiicele multor magnaţi, dezonorând onoarea familiilor lor și conspirând împotriva vieții lor. Dar, la momentul socoteli, el a trădat: Kornis Boldizsár și György au fost capturați și executați; ceilalţi au căutat refugiu în Ungaria. În același timp, iezuiții au fugit și la Transalpina (Havasalföld), temându-se de răzbunarea prințului. Báthory a văzut în aceasta o dovadă clară de complicitate, motiv pentru care le-a confiscat casele din Alba Iulia (Gyulafehérvár), iar puțin mai târziu, parlamentul, ținut în același loc, a dat un ordin de interzicere a tuturor preoților catolici din Transilvania…

Deși prințul și-a repetat recent promisiunile făcute la Constantinopol și acuzațiile sale împotriva lui Bethlen, în scrisorile către Iskender Basa, că a fost convins de sfatul său să nu plătească birul și, deși a promis că îi va trimite ostatici, până la împlinirea cuvântului, nu l-ar fi predat sau l-ar ucide pe trădătorul Bethlen în fața oamenilor săi; acest lucru îi zădărnicește complet eforturile la Basa (la paşă – n. n.); cu toate acestea, Bethlen a fost, de asemenea, forțat să promită că va preda turcilor Lippa, Jenő și Aradul cu castelele și localitățile asociate. De când Bethlen a promis acest lucru, Iskender Basa nu i-a mai luat partea lui Báthory și, de atunci, a amânat intrarea în Transilvania, din nici un alt motiv, decât că intenționa să aștepte sosirea Hanului tătar. Iar de îndată ce acesta a ajuns în pasul Bran (Tórcsvár), cu voievozii moldovean și muntean, unde sașii i s-au alăturat imediat, a intrat și Paşa în Transilvania, în 20 octombrie.

Din moment ce Bethlen se apropia de granițele provinciei, Báthory a făcut tabără la Alba Iulia (Gyulafehérvár), „Dar nici hajducii, nici nobilimea, nici oamenii din Secuime, nici nimeni altcineva nu a mers acolo de bunăvoie, ci doar fără tragere de inimă; iar cei care s-au dus acolo au făcut-o fugind de mine; până și Géczy, care îi câștigase favoarea, s-a întors împotriva lui, văzându-i armata prea slabă pentru a face față celor aproape 80 de mii de ostaşi turco-tătari, iar avangarda lor a început să-l hărțuiască la Alba Iulia (Gyulafehérvár) şi s-a retras la Cluj, dar cetățenii nici nu l-au lăsat să intre în orașul lor, și atunci trupele lui nemulțumite au început să se împrăștie și, a fugit la Oradea (Nagyvárad) pe ascuns, din impresu-

rarea tătarilor; iar de acolo a cerut ajutor lui Zsigmond Forgách".

Înscăunarea s-a făcut în 23 octombrie, când Bethlen a fost declarat principe. A doua zi, noul prinț a jurat pe cele zece puncte, puse în fața lui, fiind de acord să păstreze întocmai drepturile și libertățile, legile civile și ecleziastice ale celor trei neamuri, să se poarte față de strălucitoarea Poartă cu atâta ascultare, încât deteriorarea țării să nu urmeze; păstrează buna vecinătate și pace cu împăratul roman al Ungariei, cu voievozii Moldovei și Munteniei; el își va alege consilierii din toate cele trei națiuni; susține dreptul de alegere liberă și, de asemenea, îl întărește prin strălucitoarea Poartă; nu modifică adresa ce urmează a fi stabilită de țară; recuperează bunurile și veniturile domnești risipite de Báthory. Pe 25, Iskender Basa i-a predat însemnele demnităţii domneşti, steagul şi sceptrul, în tabăra sa din Turda"[402].

1621, Josef Tretiak: „Dependența Moldovei, numită în mod obișnuit Țara Românească (Wołoszczyzną), față de Polonia datează din vremuri foarte vechi și a rezultat din situația sa geografică, din nivelul scăzut de cultură și din slăbiciunea politică. Despărțită de Rutenia poloneză de Nistrul ușor traversabil, legată de Polonia prin relații comerciale, mult mai slabă din punct de vedere politic și având dușmani comuni, mai întâi pe tătari, apoi pe turci, Moldova trebuia să fie sub protecția unei entități politice apropiate și puternice, care era deja Polonia, la începuturile statului vlah. Chiar și primul voievod moldo-

[402] Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei), Pesten 1872, pp. 105, 118, 119

vean, Dragosz, îi adu-ce un omagiu lui Kazimierz (? Doar Bogdan Descălecătotul a avut relaţii economice cu Lvovul, nu şi Dragoş, care era doar căpitan în oastea comitelui secuilor – n. n.). Acest tribut, adus lui Jagiełło, a devenit permanent, dar politica succesorilor săi, începând cu Kazimir Jagiellonian, nu a putut profita de această consolidare și, în fața puterii turcești, în creștere periculoasă, și a complicațiilor rezultate din est, s-a dovedit a fi incapabil să mențină permanent Moldova în strictă dependență de Polonia. Cazimir al IV-lea Jagiellon, neglijând să apere țărmul nordic al Mării Negre, lăsând pe Bajazet al II-lea să ocupe Kilia și Bialogród, în 1484, iar cinci ani mai târziu încheind un tratat de pace cu Bajazet, a pregătit el însuși, parcă, ascensiunea semilunii în Moldova. Imediat după moartea sa, atitudinea Moldovei față de Polonia s-a schimbat. Voievodul Ştefan cel Mare, martor al victoriilor lui Bajazet al II-lea, nevăzând suficientă putere în Polonia pentru a opri armatele cuceritoare ale otomanilor, a adus un omagiu celui mai în vârstă Jagiełło, Władysław, care s-a aşezat pe tronurile Ungariei şi Cehiei. Politica neîndemânatică a lui Albert, expediția lui stângace în Valahia, a avut consecințe și mai grave, pentru că i-a împins pe voievozii moldoveni să caute un aliat în duşmanii crucii, și a adus devastări cumplite asupra Poloniei și l-a obligat pe regele polonez să renunțe în tăcere la autoritatea sa asupra Moldovei. În tratatul lui Ștefan, cu Jan, nu se menționează vreun tribut plătit Olbrahților, în 1499. În ciuda acestui fapt, Sigismund I avea perspective de asociere strânsă a Moldovei cu Polonia, prin căsătorie: succesorul lui Ștefan, Bogdan, a cerut mâna surorii sale Elisabeta. Dar Sigismund nu a insistat ca sora lui să-și sacrifice preferințele personale pentru binele țării, iar Elisabeta nu a vrut să

joace rolul Jadwigăi. Bogdan, ca „țăran obscen și cu un singur ochi", nu-i plăcea fecioarei, iar consecința acestui refuz a fost că, după câțiva ani (1512), Bogdan s-a recunoscut drept tributar Turciei.

O jumătate de secol mai târziu, Moldova s-a confruntat cu o soartă și mai tristă: voievodul Ștefan al VIII-lea (Rareş) dorea să accepte Islamul și să pună Moldova sub stăpânire directă turcească. Boierii revoltați au cerut ajutor lui Mikołaj Sieniawski, hatmanul de câmp, care păzea granițele de sud ale Poloniei. Sieniawsti a intrat în Moldova și, fără să aștepte ordinele regelui, l-a așezat pe tron pe Alexandru al IV-lea (Lăpuşneanu). Acest exemplu de plasare arbitrară a hospodarilor pe tronul Moldovei a găsit curând adepți dornici printre aventurierii puternici, cu care Polonia era plină, la acea vreme. Unii dintre ei au plătit cu martiriul, expedițiile lor aventuroase, precum Dymitr Wiśniowiecki, care a murit agăţat într-un cârlig, la Istanbul, dar acest lucru nu i-a descurajat pe alţii de la expediţii similare.

Curtea poloneză a fost obligată să rămână neutră față de aceste expediții, din cauza relațiilor pașnice cu Turcia. În timpul domniei lui Sigismund Augustus, hospodarii și-au declarat adesea disponibilitatea de a aduce un omagiu regelui și coroanei poloneze, dar guvernul regal nu a profitat de acest lucru, pentru a nu tulbura bunele relații cu Turcia, care se considera stăpâna Moldovei. Stephen Báthory, care și-a datorat urcarea pe tronul Poloniei în parte influenței turcești și pe care Poarta îl privea de parcă ar fi fost vasalul ei, nebănuindu-i intențiile tainice, a fost chiar nevoit să-l pedepsească cu moartea pe voievodul,

războinic cazac, Ivan Podkova, care , după exemplul domnilor polonezi, a încercat în mod arbitrar să urce pe tronul hospodarului. Sub Sigismund al III-lea, atitudinea Moldovei față de Polonia s-a schimbat, în favoarea acesteia din urmă, dar nu pentru mult timp.

Jan Zamoyski, de parcă ar fi executat planurile secrete ale lui Báthory, a recâștigat supremația poloneză asupra Moldovei prin două expediții și a fost chiar tentat să se alăture moldovenilor în sfera acestei suzeranități și, astfel, a putut să folosească constelațiile politice contemporane și pe cele ostile față de Turcia. Mihai cel Mare, voievodul muntean, visând să creeze un singur stat din Muntenia, Moldova și Transilvania, limitând suzeranitatea poloneză asupra Moldovei, pe al cărei tron se afla, atunci, casa Mohyla, prietenoasă cu polonezii, nu a provocat armatele. Rezistența Turciei nu a durat mult, iar după moartea lui Zamojski, s-a menținut supremația poloneză în Moldova, datorită familiei Mohyla, dar suzeranitatea s-a încheiat cu o pierdere sângeroasă, adusă acestora de turci Aceste expediții au iritat Poarta şi au determinat-o să se răzbune, să-și sloboadă ogarii din lesă, dar nu a deranjat atât de mult, încât să se simtă forțată să-și întoarcă armele împotriva Poloniei, contrar politicii tradiționale. Acest lucru a fost dovedit doar de raidurile pe mare ale cazacilor, raiduri care au fost pentru Turcia ceea ce au fost atacurile tătarilor pentru Polonia.

Fără să pătrundem în originile culturii cazace, este suficient să reamintim că cazacismul din granițele sudice ale Poloniei, precum și de pe Don, a fost un rezultat direct al alertei armate constante, în care aceste zone trebuiau să

fie, de la sfârșitul secolului al XV-lea, adică din vremea când tătarii, poporul Crimeii, trecând sub stăpânirea împăraților turci, a început să hărțuiască țările vecine cu invazii constante, cu un mod furişat, prădător de a lupta. Cazacii au preluat multe de la dușmanii lor naturali, dar, din punct de vedere al vitejiei, i-au depășit pe cei din urmă, pentru că, în timp ce tătarii aveau doar cavalerie ușoară, năvălind ca lăcustele, în cete care se răspândeau pentru pradă, dar care nu erau capabili să reziste unei forţe egale numeric, iar uneori chiar unei forţe inamice mai slabe. Deși cazacii nu erau renumiți pentru vitejia lor ca trupe de cavalerie, ei erau capabili să lupte până la capăt ca infanterie, în spatele unui șanț sau al unui lanţ de care, sau să creeze o flotă cu propriile lor resurse și să facă minuni de vitejie cu ea.

Trăind lângă Nipru, pe lângă vaduri largi, cu mari întinderi de pământ, acoperite cu copaci și papură, cu râuri numeroase și periculoase, care îi protejau de pătrunderea unei flotile străine, cu o mulțime de ascunzători și poieni inaccesibile, care erau nu numai un excelent adăpost și bârlog pentru sotniile de războinici cazaci, care au adoptat şi numele de nipreni sau zaporojeni, cazacii aveau și o pregătire navală apreciabilă, și o flotilă specială şi unică, formată din bărci ușoare, dar spațioase, capabile să trans-porte între 50 și 70 de persoane. La baza acestor nave se afla o barcă, scobită din lemn de salcie sau tei, de peste 40 de picioare lungime, iar în partea superioară a navei, atașată de această barcă și lărgindu-se și alungindu-se pe măsură ce se ridica, era construită, din scânduri bine lipite, împreunate cu gudron și înconjurate de o țesătură groasă de stuf, care proteja corabia de scufundare, când lua prea multă apă. Înălțimea acestor bărci ajungea la 10-12 picioare, lungimea lor era

de până la 60 de picioare. Datorită lungimii lor mari, se întorceau încet, așa că, pentru a remedia acest lucru, cazacii le-au pus două cârme, la ambele capete ale navei. Pe fiecare parte a bărcii erau câte 10, până la 15 vâsle, iar barca putea depăși cu ușurință o galeră turcească. Aveau și catarge cu vele, dar acestea din urmă erau destul de sărace și erau folosite doar pe vreme rea.

Astfel de bărci au fost construite de cazaci pe Nipru, puțin mai jos de estuarul Chartomelik, într-un loc în care Niprul, despărțindu-se în numeroase canale, a înconjurat nenumărate insule, acoperite de stuf, și a creat un adevărat labirint. Copacii au oferit păduri care acopereau, în multe locuri, malul drept al Niprului, în vecinătatea Porohului, sau pădurile Samara, din care rămășițe semnificative se văd și astăzi. Când urma să fie întreprinsă o expediție pe mare, tinerii se adunau acolo, având printre ei mulți meșteri pricepuți, și se apucau de lucru. Erau împărțiți în unități, de obicei de câte 60, iar fiecare unitate pregătea nava menționată mai sus, în 2-3 săptămâni. Astfel, când era vorba de o expediție mai mare și recrutau un număr mai mare de voluntari, cazacii puteau crea o flotilă de optzeci sau chiar o sută de bărci în două săptămâni…

Pe la la sfârșitul secolului al XVI-lea, aceste expediții au luat proporții periculoase. În 1589, cazacii au ars și au jefuit mai multe orașe turcești de pe malul de nord al Mării Negre, ceea ce l-a revoltat atât de mult pe sultanul Amurat al III-lea, încât a declarat imediat război Poloniei și numai datorită medierii trimisului englez și asigurărilor solemne ale polonezilor că aceste atacuri nu vor fi repetate, războiul a fost evitat...

Anul 1614 înseamnă începutul unei epoci importante în istoria expedițiilor pe mare ale cazacilor. Până acum, ei s-au lipit de țărmul nordic al Mării Negre și au făcut incursiuni doar aceste țărmuri; în acel an, încurajați de prizonierii scăpați din Anatolia, au întreprins expediții îndrăznețe, pe vase ușoare, prin mijlocul Mării Negre, până la țărmurile asiatice. Prima expediție, din primăvară, a eșuat, pentru că o furtună le-a împrăştiat bărcile şi aproape le-a înecat, iar unii dintre ei, aruncați la țărm, au fost capturați de turci. Dar cel de-al doilea raid, întreprins în luna august a acestui an, a fost un succes extraordinar, deși nu de durată. După ce au traversat Marea Neagră, au apărut, deodată, sub zidurile Sinopei. Acest oraș bogat și populat, numit „orașul îndrăgostiților", din cauza locației sale încântătoare, nu avea nici o amintire despre un dușman străin, sub zidurile sale, de când stăpânirea otomană s-a extins peste el, așa că nu este de mirare că a devenit o pradă ușoară pentru armata îndrăzneață de cazaci.

Cazacii, în număr de aproximativ 2.000, au cucerit cu ușurință cetatea, au ucis garnizoana, au jefuit și au devastat casele familiilor musulmane, au ars orașul și, înainte ca locuitorii din zonă să se adune, pentru a respinge pe atacatorii necunoscuți, au pornit pe mare, ducând cu ei comorile furate și sclavi. Pierderile pe care le-au provocat în Sinope, la acea vreme, erau estimate la 40 de milioane. Ibrahim-paşa, comandând flotilei turceşti din Marea Neagră, aflând întâmplător despre acest atac, a hotărât să le blocheze drumul cazacilor, care se întorceau acasă, şi a navigat cu flota sa spre Nipru, dar cazacii, fiind informaţi despre aceasta, au acostat pe malul mării și au început să-și târască bărcile spre Nipru, deasupra poziției pe care o

ocupase Ibrahim. Totuși, în timpul acestei traversări, au fost atacați de tătari și, după o luptă aprigă, cazacii au fost nevoiți să-și abandoneze prada și prizonierii, iar Ibrahim-pașa, la rândul său, a grăbit spre locul unde urmau să ajungă cazacii la Nipru, iar acolo i-a învins.

Vestea arderii și jefuirii cetăţii Sinope a provocat teroare în Constantinopol. Împăratul Akhmet I era, acum, atât de înfuriat pe insolența cazacilor, încât l-a lovit pe vizir cu buzduganul și a jurat pe suflet că se va răzbuna pe republica poloneză pentru asta. Beglerbegul Rumeliei mărșăluia deja, cu armata sa, spre granițele Poloniei, frica era mare în Ucraina, iar oamenii se grăbeau să se apere. Dar, pe de o parte, erau vești despre această pregătire, iar pe de altă parte, era războiul cu Persia, care a oprit răzbunarea turcilor.

Eșecul cazacilor de a se întoarce de la Sinope nu le-a slăbit în niciun fel dorința de a merge în expediții. În anul următor, 1615, au navigat, din nou, prin mijlocul mării, cu 80 de luntrii și au ars porturile din apropierea capitalei, Mizewna și Archioka. Împăratul Achmet se afla la o vânătoare în acele părți şi a văzut, de la fereastra lui, fumul incendiilor pornite de cazaci și a trimis imediat o flotă, să-i învingă. Dar, de data aceasta, cazacii nu s-au lăsat învinși, au acceptat o bătălie pe mare, i-au învins pe turci, l-au capturat însuși pe liderul lor, care a murit curând și, după ce au capturat galerele capturate, le-au ars lângă Ochakov (Oceacov).

La Constantinopol s-a constatat că contramăsurile obișnuite nu erau suficiente pentru a-i supune pe cazaci, al

căror curaj, îndrăzneală și pricepere în manevrele navale i-au uimit pe turci. Dorind să găsească modalități noi și stabile de îmblânzire a cazacilor și, în același timp, de a preveni invaziile domnilor polonezi în Moldova, care s-au repetat de două ori, într-o perioadă scurtă de timp, prizonierii cazaci au fost întrebați cum să-i alunge pe cazaci din bârlogurile lor și aceştia l-au sfătuit să populeze Moldova cu turci, să ocupe Kamieniec (Kameniţa) şi ţinuturile ruseşti dintre Nistru şi Nipru. Cel puțin așa i s-a spus lui Żółkiewski, de la Constantinopol, unde avea agenți plătiți, care l-au informat despre ce se întâmplă la Poartă. O intenție asemănătoare impunea trimiterea tuturor forțelor turceşti în Polonia, ceea ce nu se putea, în condiţiile războiului persan, reluat din 1615. Abia la începutul anului 1616, Iskender-basza, numit la noi Skinder-basza, a fost trimis, pe cont propriu, în Moldova, pentru a-i alunga pe Korecki și Wiśniowiecki, cumnații lui Konstanty Mohyła, având și o flotă, sub comanda lui Ali-bashi, care a fost trimisă împotriva cazacilor. Expediția lui Skinder-basha a fost un succes complet; pe de altă parte, Ali-basha a fost bătut de cazaci, pe liman, și abia scăpat, după ce a pierdut o duzină de galere și până la o sută de canoe. Încurajați de victoria lor, cazacii s-au repezit imediat pe țărmurile Crimeii, au jefuit și au ars bogata cetate Kaffa și, în același an, au pornit spre țărmul asiatic al Turciei…

Relațiile Poloniei cu Turcia au devenit din ce în ce mai încurcate și mai periculoase. Grzegorz Kochański, trimisul regelui trimis la sultan în 1617, nu a contribuit prea mult la ameliorarea lor. El s-a plâns, așa cum făceau şi predecesorii săi, de tătari și a dat vina asupra creșterii extraordinare a populaţiilor de cazaci. Ca răspuns la aceas-

ta, s-au făcut plângeri cu privire la atacurile cazacilor, care din nou, la mijlocul anului 1617, au ieșit în larg și au umplut coasta Mării Negre de spaimă. Expediția de anul trecut, a lui Ibrahim Pașa, s-a dovedit a fi insuficientă, iar autoritatea sultanului a avut de suferit și mai mult, pentru că locuitorii unor orașe de coastă, văzându-se lipsiți de apărare împotriva corsarilor cazaci, au înaintat o rugăminte împăratului: dacă nu îi apăra, voiau să aducă un omagiu cazacilor. Prin urmare, s-a hotărât ca Skinder-basha să-i atace pe cazaci, în primăvara anului 1617, cu 15.000 de turci, cărora li se vor alătura tătari, vlahi, moldoveni și ardeleni.

Hatmanul Żółkiewski, care veghea constant, peste granița de sud, după ce a aflat despre expediția lui Skinderbaszy, adună forțe pentru a apăra granițele şi a dat asigurări că armata turcilor nu va face nici un rău republicii, ci doar va încercat doar să-i supună pe cazacii... Pe fundalul asigurărilor de pace, trupele poloneze și turcești au înaintat amenințător una spre cealaltă și au stat faţă în faţă pe ambele maluri ale Niprului, lângă Busha. Cu toate acestea, nici turcii, având dus şi un război persan destul de nefericit, nu aveau vreo dorință de a începe un război cu Polonia și nici Żółkiewski nu dorea să provoace puterea turcă, mai ales că Polonia tocmai începuse războiul cu Moscova. Așa că a fost semnat faimosul tratat de la Busha, primul și principalul punct fiind condiția „ca ticăloșia cazacilor către Marea Neagră să nu iasă din Nipru. Polonezii s-au angajat să-i îmblânzească pe cazaci, prin orice mijloace, în timp ce turcii au promis că vor opri invaziile tătarilor”, atâta timp cât şi lor li se face daruri obişnuite.

Cât de slabe au fost angajamentele pe care s-a bazat această pace s-a văzut în timpul încheierii tratatului în sine. Cu câteva zile înainte de încheierea acordului, Kantymir-mârza s-a despărțit de Skinder-basha, cu tătarii săi, și a pârjolit şi jefuit dincolo de Halych, iar Skinder-basha nu a găsit altă scuză decât că „aceștia sunt oameni deznădăjduiți și că până și pământul vlah (adică, moldovenesc) îl ard și îl jefuiesc".

Oricum ar fi, Żółkiewski a văzut că era necesar să se îndeplinească condiția dificilă de a-i opri pe cazaci din expedițiile navale, pentru ca republica să fie protejată de războiul cu Turcia. La câteva zile după încheierea Tratatului de la Busha, el i-a scris regelui: „De la Constantinopol, am un avertisment de la anumiți oameni că turcii sunt atât de iritați împotriva cazacilor, încât, dacă incursiunile lor nu sunt oprite, turcii vor, după încheierea războiului persan, să aducă toată puterea lor în statele Coroanei". Așa că, imediat după încheierea acordului de lângă Busha, s-a întors, cu armata pe care o avea cu el, împotriva cazacilor.

Știind că pielea lor era în joc, cazacii priveau cu suspiciune și urmăreau mișcările trupele poloneze și turcești, care se apropiau, și, deși erau chemați de multe ori, atât de hatman, cât și de rege, să se unească cu armata poloneză, nu au făcut-o şi au preferat să stea lângă Nipru. Când, după ce a încheiat un acord cu turcii, Dkiewski l-a trimis pe slujitorul său Derevinski la ei, cerându-le să trimită niște bătrâni, care să facă aranjamente, dar cazacii l-au demis pe Derevinsky „destul de ușor" și i-au răspuns hatmanului: „Dacă are cineva nevoie, să vină la noi, în viitor". Așa că Żółkiewski a mers spre ei, înarmat și ame-

ninţător, şi cu el şi alţi comisari, numiţi de rege, să-i înfrâneze pe cazaci, şi s-ar fi putut vărsa sânge, aşa cum se întâmplase în urmă cu douăzeci de ani, când acelaşi Żółkiewski l-a supus Nalewaika, dacă nu ar fi fost, la limanul zaporojean, un om care combina o minte calmă şi sobră cu un curaj neînfricat, cu faima celui mai curajos dintre zaporojeni. Acesta a era Piotr Konaszewacz Sahajdaczny, fiul unui nobil sărac din Samborski, absolvent al şcolii din Ostrog, care a coordonat mai multe expediţii ale cazacilor la Marea Neagră, şi încă mai era aureolat de recentul pogrom de la Kaffa.

Comisarii polonezi, în numele regelui, au cerut ca numărul cazacilor din Zaporoje să fie limitat la 1.000 de luptători, ca aceşti cazaci, rămaşi în plata republicii (cu 1.000 de ducaţi şi şapte sute de zloţi pe an), să aibă un hatman regal peste ei şi, abţinându-se de la orice expediţii în Turcia, să slujească republicii ca gardă străină. Restul cazacilor, şi anume toţi cei care s-au alăturat zaporojenilor doar de trei ani, precum şi toţi meşteşugarii, negustorii, hangii şi alţi oameni liberi, urmau să meargă la fostele lor reşedinţe, sub autoritatea starostelui lor şi a domnilor. În timp ce aceste condiţii erau prielnice pentru bătrâni, ele erau neplăcute pentru tinerii cazaci, care îşi vedeau libertatea limitată la o stare de iobăgie, deşi încă mai erau ademeniţi de splendoarea prăzii şi a vieţii aventuroase…

Pe lângă medierea engleză, s-au făcut eforturi zeloase din altă parte, pentru a evita războiul polono-turc. Acest al doilea intermediar a fost urmaşul lui Gracyan în ţara moldovenească, Alexandru, fiul lui Ilie, un grec înstărit care a cumpărat tronul Moldovei de la Istanbul. Alexan-

dru nu avea nici o animozitate personală față de polonezi, precum Tomsza (Tomşa), de exemplu, și prevedea că războiul dintre Turcia și Polonia va fi un dezastru pentru Moldova; indiferent de cine va câștiga războiul, Moldova va fi un teatru de luptă și va suferi devastări groaznice. În caz de război, ar trebui să-i asigure sultanului trupe, să pregătească proviziile de hrană pentru armata lui și să execute diverse ordine, care, dacă ar fi executate incorect, i-ar putea aduce cu ușurință o responsabilitate periculoasă, așa cum s-a şi întâmplat, într-adevăr, mai târziu. În cele din urmă, după război, va fi expus răzbunării polonezilor și cazacilor. Este uşor de înțeles de ce Alexandru Iliaş nu a vrut războiul și a vrut să-l evite… vicleanul grec a încercat să aburească (să tragă lâna peste ochi) ambele părți, sperând, că în acest fel, s-ar putea apropia unul de celălalt și poate cumva va veni şi pacea.

În octombrie 1620, la câteva zile după pogromul lui Żółkiewski, el i-a scris o scrisoare lui Tomasz Zamojski, apreciind bunătatea vecinului moldovean și dorința lui de a menține pacea, și îndemnându-l, după pilda tatălui său, „să depună efortul și să cântărească aceste lucruri”. Zamojski, ajungând la Seimul din Varșovia, a convenit cu regele cum să răspundă hospodarului și apoi a răspuns cu o scrisoare mai lungă. În această scrisoare, el i-a amintit mai întâi de ceea ce știa bine hospodarul, că „dacă aceste două puteri, Polonia și Turcia, se năpustesc una împotriva celeilalte, va fi vai de cel care se află la mijloc, între ele”, apoi l-a sfătuit să trimită un mesager regelui și prin el să-şi exprime dorința de a mijloci față de rege. Acesta a fost un indiciu clar pentru hospodar, că dorința lui de a mijloci nu era dezaprobată la curtea poloneză…

În timp ce hospodarul moldovean media pentru pace, un alt tributar turcesc, Betlem Gabor, nu a încetat să comploteze în direcția opusă și să alimenteze intențiile războinice ale sultanului, prezentându-i Polonia drept o pradă ușoară. În aprilie, s-a grăbit să-l informeze pe Sultan despre nepregătirea Poloniei pentru război și să-l încurajeze să meargă imediat la Adrianopol, pentru ca, atunci când va fi anunțat din Polonia, să trimită solul polonez acasă şi să avanseze cu armata, pentru a deveni un al doilea Alexandru cel Mare, căci cu sabia lui va realiza tot ce-și dorește. Iar hanului Kalgay al tătarilor îi cerea, printr-o scrisoare, din 1 aprilie, să trimită 10.000 de tătari, ca să ajute împotriva împăratului Ferdinand, şi să nu se teamă de polonezi… Această scrisoare, interceptată de Seczy, un magnat maghiar favorabil Poloniei, a fost copiată de preotul Jerzy Zbaraski, care, atunci când a trimis copia regelui, a comentat, pe bună dreptate, că Betlem „ne recomandă lui Gałga într-un mod atât de frumos, de parcă el (Gałga) nu ne-ar fi cunoscut mai bine decât el (Betlem)”…

Ultima încercare a polonezilor de a opri înaintarea lui Osman a eșuat și întreaga armată turcească s-a deplasat mai spre nord, prin Moldova, unde i-au sosit noi: Dylawer-basha, beglerbey al îndepărtatului Diarbekru, care urma să obțină în curând funcția de mare vizir, a sosit cu armata sa; voievodul Alexandru a sosit cu șase mii de moldoveni. În primele zile ale lunii august, a sosit un mesager de la hanul Crimeii, cu vestea că hanul, cu 10.000 de tătari, trecuse deja Niprul și așteaptă alte comenzi. A apărut și un mesager de la Betlem Gabor, care, dorind să se confirme în favoarea sultanului, a inventat o întreagă poveste despre presupusa sa victorie asupra întăririlor polonezilor…

Marginea nordică a Moldovei, în care a intrat armata poloneză, era goală la acea vreme. Locuitorii, temându-se de războiul care le amenința proprietățile și viața, s-au fost mutat, cu bunurile lor, în zone mai liniștite, spre granița cu Transilvania. Cei mai curajoși au format bande și, sub comanda unui anume Bernawski, au atacat patrulele poloneze, care erau trimise să cerceteze sau să obțină hrană sau fân și rătăceau prin satele și stupinele din apropiere.

Chiar înainte ca întreaga armată să se stabilească în tabără, Lubomirski a trimis o mare patrulă, sub comanda căpitanului Lipnicki, formată din steagul său cazac, cincizeci de dragoni germani și câteva sute de oameni cu puști, în interiorul Moldovei, pentru a aduce hrană. Patrula a ajuns în oraşul Siret, unde au venit la târg mulţi armeni si boieri moldoveni, pe care au reușit să-i surprindă pe neașteptate şi au capturat câteva sute de vite.

Lubomirski a trimis această patrulă fără știrea lui Chodkiewicz. El a considerat Moldova ca o țară dușmană și, poruncind armatei să ia mâncare de la moldoveni, a urmat obiceiul general acceptat, acela că, dacă un soldat intră într-o țară dușmană, el se hrănește pe cheltuiala ei. Dar Chodkiewicz era mânat de alte idei. El a vrut să lupte împotriva turcilor și tătarilor, dar nu împotriva Moldovei creștine, care trebuia să sprijine Turcia împotriva voinței sale. În jurul lui se aflau câțiva boieri moldoveni, printre care și Piotr Mogila, fiul lui Szymon voievodul (mai târziu mitropolit al Kievului), și ei sperau că moldovenii se vor uni cu polonezii, dacă nu le vor devasta țara. Prin urmare, nu voia să-i înstrăineze pe moldoveni și, mai mult, se temea că moldovenii nu vor dori să-și răzbune greșelile pe

Szemberg, care a fost trimis la turci. Hatmanul s-a supărat deci pe paharnicul coroanei, pentru că a trimis şi garda lui Lipnicki, iar apoi i-a interzis cu strictețe să mai meargă în Moldova după mâncare. „Armata, însă, spune Sobieski, s-a plâns foarte mult de faptul că nu aveau bani, unii sufereau deja de foame, alții mâncau din căruțe, iar mâncarea le era apărată chiar înaintea lor, pe pământul inamicului".

Deci războiul propriu-zis nu începuse încă, tătarii încă nu blocaseră comunicarea cu țara, iar plângerile legate de lipsa hranei se auzeau deja în lagăr. Și totuși, nu a fost greu să se acumuleze suficientă hrană, în cetăţile Hotin și Kameniţa, situate la două mile de tabăra poloneză, pentru ca, cu proviziile pe care armata le avea cu ea, hrana să fie suficientă pe toată durata campaniei, care nu putea dura mai mult decât până la începutul iernii. Dar partea economică a oricărei întreprinderi este întotdeauna cel mai slab punct la polonezi; așa era şi acum. Este adevărat că din vistierie s-au dat patru mii de zloți pentru a aproviziona Kameniţa cu alimente, dar mai întâi această sumă era extrem de mică, în raport cu nevoile, iar în al doilea rând, starostele de atunci al Kameniţei, Stefan Potocki, se pare că nu a folosit această sumă cum ar fi trebuit, din moment ce regele a fost nevoit să-și trimită secretarul la Kameniţa pentru rechiziție, iar într-o scrisoare către staroste a făcut, printre altele, această acuzație: „Locul este atât de bine aprovizionat cu mâncare, încât chiar și pentru o zi, dacă inamicul ar ataca, nu ar fi îndeajuns".

La Seimul din anul anterior, s-a convenit că prezența prințului în lagăr va fi foarte utilă, că va aduce un plus de spirit armatei și va contribui la menținerea disci-

plinei, pentru că se știa că prințul era iubit de soldați. De fapt, acest tânăr, în vârstă de 26 de ani, avea un dar ciudat de a cuceri oamenii. Chiar dacă era fiul unui tată suedez și al unei mame germane, deși a fost crescut într-o familie în care limba maternă era germana și că în copilărie a fost sub îngrijirea unei nemţoaice, Urszula Meyerin, a avut ceva atât de cezaro-polonez în felul lui, de parcă sângele slav pur îi curgea prin vene. În timp ce tatăl său dezamăgea prin rigiditate, fiul atrăgea prin deschiderea lui prietenoasă, prin bunătate și prin veselie. Având un gust timpuriu al vieții taberei și al diverselor ei aventuri, el ura eticheta curții și prefera adesea să vorbească cu oamenii de rând, decât să asculte discursuri pompoase, rostite în onoarea lui. Prin urmare, este ușor de înțeles cum soldații s-au ataşat de el și cum ar fi putut avea un efect pozitiv prezența prințului în tabără. Dar, pe de altă parte, ar fi împiedicat intențiile și planurile comandantului șef, care, pe lângă comunicarea cu comisarii, trebuia să comunice și cu prințul în toate chestiunile importante.

Prințul Władysław, dacă ar fi putut doar să-și asculte propriile dorințe, ar fi fost de mult în tabără, dar regele a oprit plecarea fiului său. Lui Sigismund și consilierilor săi li s-a părut că nu ar fi bine pentru Republică dacă prințul stă în tabără, înainte ca întreaga armată sau cel puțin cea mai mare parte a ei, să se adune. Abia când fiul său a început să insiste cu tărie, iar Chodkiewicz i-a scris regelui, cerând ca prințul să plece, ceea ce, după cum credea, va încuraja rămășițele soldaților mobilizaţi să se grăbească, abia atunci regele și-a trimis fiul în tabără.

Înainte de plecarea lui Władysław din Varșovia, în biserică s-a ținut o liturghie solemnă, care a fost plină de mulțime, cu intenția succesului prințului, nunțiul papal, Francis Diotalevio, a sărbătorit ocazia și, după oficierea liturghiei, a înmânat un stindard sfințit. Prinţului, care se pleca să atace vrăjmaşul, cu o vorbă potrivită împrejurărilor. Când steagul a fost desfăcut, mulţimile au văzut un vultur alb, cu cruce pe piept, cu inscripţia: **pro gloria crucis**, din dorința pentru biruința crucii asupra semilunii.

Armata condusă de prinț, după ce s-a alăturat trupelor care i s-au alăturat pe parcurs, număra peste 10.000 de oameni. Majoritatea (5.400) erau infanterie germană, sub comanda a lui Denhof și Jan Wajer, voievod de Chołonin. Restul era format din cazaci și infanterie poloneză…

Cu mult mai mult decât încetineala marşului armatei conduse de prinț, ceea ce îl îngrijora pe hatman era faptul că cazacii zaporojeni, care trebuiau de mult să treacă Nistrul, lângă Mogilev, nu numai că nu au venit, dar nici măcar nu au dat vreo informație despre ei. Era adevărat că intraseră în Moldova, că tot ce trăia acolo fugise din calea lor dincolo de Suceava, în munții Transilvaniei, încât Moldova, de la Nistru, la Iași, era pustie, și toți fugiseră din Iași de frica cazacilor, dar despre ce s-a întâmplat cu ei şi de ce le-a luat atât de mult tim ca să vină nu existau vești. Neliniștitul hatman l-a trimis pe căpitanul cazac Bohuszowicz, în 21 august, să-i găsească şi să le ceară să se alăture cât mai repede armatei republicii. Bohuszowicz abia plecase la drum, când un oaspete sosi în tabără, din partea cealaltă, oaspetele fiind, fără îndoială, cel mai de dorit dintre toți cei pe care hatmanii doreau să-l vadă în

acel moment. Era Piotr Sahajdaczny, care se întorcea dintr-o ambasadă la rege şi le-a adus cazacilor, de la rege, un răspuns favorabil la cererile lor și un mesaj de la prinț, pe care îl întâlnise pe drum. Hatmanii l-au primit cu brațele deschise: Sahajdaczny, în tabără, era o garanție pentru ei că zaporojenii nu vor dezamăgi republica și se vor uni cu ei. Dar pentru ca acest lucru să se întâmple cât mai repede, a fost necesar să-l trimitem imediat pe Sahajdachny la cazaci. Deci, după ce l-au tratat și i-au dat daruri, hatmanii l-au trimis în aceeași zi prin Transnistria, în întâmpinarea armatei cazaci și, pentru că putea să întâlnească în drum fie bătăuși valahi, fie tătarii, fie chiar turci, pentru siguranța lui i-au adăugat două steaguri de cazaci obișnuiți, sub comanda a doi căpitani și câteva zeci de călăreţi, cu Mołodecki, un membru de încredere al casei lui Lubomirski".

Bătălia a fost cumplită, apoi s-a încheiat un tratat de pace, cu multe puncte care „s-au referit la relațiile comerciale dintre Polonia și Turcia, care încă urmau să se bazeze pe pacte anterioare, și la relațiile polono-vlahe. La fel ca la Busha, așa și acum, polonezii au renunțat la drepturile lor de suveranitate asupra Moldovei și au cerut doar ca Porta să plaseze pe tronul ei oameni prudenţi, calmi și prietenoși și au promis că vor da înapoi vlahilor, adică moldovenilor, Hotinul, imediat după încheierea alianței"[403].

1621, T. Morawski: „În 2 septembrie, un nor de praf, ca un nor de nisip, a scos la iveală apropierea nenumăratelor trupe otomane. „A sosit ziua, memorabilă pentru toată posteritatea!", s-a adresat Chodkiewicz cavalerilor.

---

403 Tretiak, Josef, *Historya wojny chocimskiej / 1621 r*, Lwow 1889, pp. 11-26, 89-179

„Acest câmp”, a spus el, „nu este al cuvintelor, ci al faptelor. Natura nu m-a creat să fiu vorbitor și nici nu aţi avea timp să asculți. Să vă reamintesc doar că întrebarea nu mai este dacă Țara Românească a Moldovei va fi a noastră; în mâinile noastre drepte se află sănătatea și speranța tuturor. Să mulțumim Providenței pentru că ne-a izbăvit sănătos după atâtea bătălii și aventuri și ne-a păstrat pentru această zi, când fie ne hrănim bine cu meritele maiestății regale și ale acestei glorioase republici, fie murim cu toţii. Acest câmp de faimă nemuritoare este deschis cavalerilor curajoși. În ceea ce mă privește, când toate onorurile și demnitățile sunt îndreptate asupra mea, îmi rămâne o singură dorință: să-mi dau viața în apărarea țării. Cu acest slogan, să atacăm inamicul, polonezi și lituanieni, amintindu-ne de gloria noastră strămoșească. Iar tu, putere sfântă a dreptății, prin care împărați și căpetenii stăpânesc și biruiesc, dă-ne putere; tu, Doamne! Amână-ţi răzbunarea pentru păcatele noastre; pedepseşte-i pe cei nedrepți; să știe păgânii că ești Dumnezeul nostru și apărătorul nostru!”.

Mulți au plâns; toți se spovedeau preoților din diverse ordine, care alergau printre liniile de război; cine fuse neglijent acasă scria acum note testamentare. S-au cântat imnuri Maicii Domnului. Osman, realizând cu greu că un grup atât de restrâns îndrăznise să ia armele împotriva nenumăratelor sale trupe, era sigur de victorie și strigă că nu va mânca, până nu-i va trimite pe toți aroganții la cină în iad, și, imediat, fără să dea soldaţilor săi o clipă de odihnă, a ordonat atacul. Lupta a fost întreruptă de noapte, cu mare entuziasm de ambele părți. Pașa din Silistria a fost

ucis; un alt lider otoman a fost luat prizonier; câmpul era presărat cu cadavrele inamicilor.

Sub cei mai fericiţi auguri a început bătălia. Chodkiewicz dorea să folosească acest loc. Impetuos și dornic de acțiune, a vrut să reînnoiască lupta a doua zi, pentru ca, dacă se poate, să pună capăt războiului cât era voință în cavaleri, mâncare în tabără, anotimpul nu era neplăcut și era o abundență mai mare de gloanțe și de praf de pușcă; a vrut să termine războiul înainte ca „soldatul să rămână fără grăsime”. Dar, după întâlnirea pe care trebuia să o țină noaptea cu delegații Seimului, a trebuit să aștepte până la sosirea lui Władysław. Se spunea că era mai bine să aștepți sezonul de iarnă, pentru a nemulțumi popoarelor asiatice; că forțele de care depindea întreaga republică polono-lituaniană trebuiau folosite cu grijă; proviziile vor fi aduse din Kamieniec, din apropiere. Învățăturile regale sfătuiau la multă prudență. Mai mult, cavalerii au refuzat să coopereze cu supuşii hatmanului, care doreau să umple rândurile rare și care îl slujiseră atât de curajos la Kirchholm. N-ar fi o armată mică, pentru că în tabere, unde se poate număra, erau întotdeauna de cinci ori mai mulți slujitori, soldați și cavaleri: era obiceiul să se folosească de tabără pentru apărarea proviziilor.

Władysław a sosit în 3 septembrie, după ce se făcuse drum printre mulțimile de tătari, care deja îi tăiau calea de la Kamieniec (Kameniţa); dar bătălia dusă în căldură îi sporea slăbiciunea. Otomanii și-au mutat tabăra cu 4.000 de pași mai aproape de tabăra poloneză. S-a întins un oraș impenetrabil de corturi, strălucind cu butoane de aur, semilune și flamuri mândre, de diferite culori. În mijloc, pe un

deal, strălucea ca un castel cortul sultanului; lângă el se află un turn înalt, pentru a urmări mișcările armatei. Frontul taberei era ocupat de ieniceri, urmați de spahii; felinare groase luminau, noaptea, întreaga tabără, pentru siguranța ei.

Polonezii au început să construiască fortificații și șanțuri. Iobagul și nobilul, căpitanul, colonelul, soldatul și slujbașul, au fost puși la sabie, iar hatmanul a introdus o ordine atât de strictă, încât atunci când un voluntar a refuzat să slujească taberei, spunând că era obligat să servească doar ca soldat de câmp, era imediat decapitat. Lăsând apărarea aripii stângi pentru el și Lituania, Chodkiewicz a încredințat aripa dreaptă armatei coroanei, aflată sub comanda lui Lubomirski; l-a lăsat pe prinț cu un centru cu infanterie poloneză, maghiară și germană; cei mai distinşi tineri erau lângă el. Cazacii, ascunși în tufișuri și gropi, protejau tabăra.

A început o luptă constantă. În douăzeci de zile, polonezii au rezistat la șase atacuri generale și nenumărate lupte; Chodkiewicz însuși nu auzise niciodată un asemenea zgomot de arme.

Tranșeele poloneze nu aveau acces pe nicăieri. Nederanjați de nimic, cazacii au alergat după pradă chiar și în interiorul taberei inamice. Otomanii au suferit pierderi grele: cuceritorul germanilor, Pașa Budzyński, a fost ucis în 15 septembrie, însă nici pierderile polonezilor nu au fost mici; și după cum a prezis Chodkiewicz, înconjurat din toate părțile, când transportul de la Kamieniec a fost întrerupt, boala și foamea amenințau. Cu un asemenea număr

de oameni, cu astfel de greutăți de război, nu ar fi putut fi altfel. S-a ajuns la punctul în care mulți dintre ei au preferat să se înece în Nistru, decât să mai îndure astfel de greutăți. S-a alăturat căderea cailor; a existat și o lipsă de praf de pușcă; cu atât mai rău!... bătrânul lider a murit de răni și disconfort, în 24 septembrie. Polonia și-a pierdut pe cel mai mare dintre oamenii săi, un conducător incomparabil și – ceea ce este mai rar – un cetățean cu un suflet mare, nepătat de viața privată, credincios și supus măreției regale. Amintindu-și că „hatmanul ar trebui să moară stând în picioare", i-a dat ștafeta lui Lubomirski, aproape la ultima oră din 23 septembrie. Moartea marelui lider a stârnit discordie și a crescut îndoielile. De data aceasta, lituanienii au refuzat să se supună lui Lubomirski, pentru că era oficial al coroanei; cazacii prea clătinau din cap în ascultare. Se vorbea deja despre părăsirea taberei. Perseverența prințului a prevalat și, deși era bolnav, el „era capul între conducători". „Faceţi ce vreţi!", le-a spus el celor nestăpâniți; Eu, fiul domnului tău, respect voința regelui și a națiunii, deci voi asculta ordinele noului conducător și aș muri mai degrabă decât să părăsesc tabăra din apropiere".

Întrucât moartea marelui conducător nu a adus nici un avantaj inamicului, nici dublul atac nu i-a adus de folos, în 23 septembrie. „Și după moartea sa, câștigătorul, Chodkiewicz, a continuat lupta, până în sezonul rece. Se apropia ora stabilită pentru întâlnirea mișcării populare de la Lwow din 14 octombrie. Osman și atacul său asupra cetăţii Kamianets-Podilskyi au eșuat. Ambele părți doreau un acord, care a fost susținut de voievodul Țării Românești a Moldovei, înainte de retragerea armelor. Pentru a-l scuti pe sultan de umilinţă, Radul, hospodarul, şi Vevelli, un alt sol, s-au

angajat să ceară pacea. Se pare că Osman a cedat cererilor. Mai întâi, în 3 octombrie, vizirul, apoi Aga, profesorul sultanului, iar în final sultanul însuși i-au primit cu bună-voință pe trimișii polonezi.

La început, Osman a vrut ca prizonierii cazaci să fie torturați în prezența lui: era atât de uimit de ferocitatea lor, încât i-a testat la priceperea lor în împușcături. Condiția nedemnă a fost înlăturată de către Żórawiński, castelanul din Bełsk, și de Jakób Sobieski, voievodul Lublinului, amintindu-i sultanului că același lucru ar fi trebuit să facă și polonezii cu tătarii. Sultanul a cerut tribut. Această condiție a fost și ea respinsă, cu nu mai puțină constanță. „Dacă sultanul dorește cu sinceritate pacea”, au răspuns trimișii polonezi, „regele polonez îi va face bucuros un cadou, ca simbol al prieteniei”.

În cele din urmă, între 6 şi 9 octombrie, s-a convenit pacea, cu o îmbunătățire în avantajul polonezilor şi al ucrainenilor. Creștinii pașnici, zeloși pentru binele ambelor puteri, urmau să fie anexaţi la Moldova, unde polonezii urmau să aibă un trimis permanent. Ambele țări, reînnoindu-și vechile alianțe, urmau să aibă prieteni și dușmani comuni. Marele Vizir, îndreptându-se către hanul tătar, l-a avertizat că, sub pedeapsa morții, să nu îndrăznească să atace ținuturile poloneze, şi a primit un scut decorativ, o grămadă de săgeți și o tolbă minunată, căci darurile reciproce făceau pacea în tabăra otomană.

Retragerea otomană a fost magnifică. Au pierdut vreo sută de mii de oameni; totuși, nimic nu lipsea din tabăra lor, totul strălucea de splendoare. Din tranșeele

poloneze ieșeau fețe uscate și palide, cavalerie grăbită, soldați zdrențuiți, care fără provizii, multe flamuri, dar puțină lume. Nu fără motiv, trimișii polonezi au insistat ca primii otomanii să-și părăsească tabăra. S-a dovedit că polonezii au rămas cu un singur butoi de pulbere!... „Europa atârna de un fir subțire". Grigore al XV-lea și Urban VIII au dedicat ziua de 10 octombrie mulțumirii veșnice lui Dumnezeu pentru sfârșitul fericit al expediției. Familia Medici, faimoasă pentru patronajul artelor plastice din Florența, a încercat să obțină o statuie a lui Chodkiewicz pentru colecțiile lor; soția lui i-a îngropat trupul la Ostrog. Osman a plătit înfrângerea cu viața, când a fost chemat la Istanbul, în anul următor"[404].

1622, Samnuel Twardowski, relatând o întâlnire a ducelui cu Ştefan Tomşa, undeva, aproape de Iaşi: „Disdedimineaţă, domnul face cunoscut solului că-ş aşteaptă la dânsul şi trimite ca dar o sabie aurită şi o bucată de brocart, ascunzându-şi astfel ura lui vicleană. Mai întâi, trimitem carele înainte, spre **pădurea Bucovinei**, iar solul se îndreaptă către curte, palatul de odinioară al voievodului Movilă, astăzi o adevărată dărăpănătură. Afară, în hală, zidurile sunt îmbrăcate în draperii urâte şi în ganguri stau drabanţi cu aspect îngrozitor. Din aceste ganguri se ridică scări spre o sală luminoasă, unde **muzicanţii domnului cântă o melodie nouă şi se aud sunete neplăcute**. Pe mesele acoperite cu frumoase feţe de masă stau, în talere de argint, gustări reci, în abundenţă, precum şi mâncăruri calde, destul de proaste ca gust şi ca savoare, afară de

[404] Morawski, T., *Wyprawa chocimska, r. 162l* (Bătălia Hotinului, anul 1621), în *Polska książka do czytania,* Tom III, Lwow 1887, pp. 79-84

„abuchte” şi „bastram” (pastramă). „Abuchte” şi pastrama sunt afumate şi uscate la soare; cele dintâi, din carne de vacă, pastrama din carne de berbec. Ambele sunt vestite în Moldova.

Domnul şi-a arătat însă bunăvoinţa prin aceea că a poruncit să aducă şi vin vechi de Tokai. Feţele se îmbujorează, frunţile se fac fierbinţi şi, până la sfârşit, câţiva cad pradă vinului. Când se aduce desertul, se termină şi banchetul”[405].

1629, David Frölich: „Această ţară a fost numită **Transilvania**, după mulţimea pădurilor, deoarece nu se poate intra şi ieşi din ea decât prin păduri. Astfel şi ungurii o numesc *Erdély*, adică loc păduros, iar germanii *Siebenbürgen*, după cele şapte oraşe întărite sau cetăţi principale ale lor, căci Burg, în limba germană, înseamnă: cetate sau întăritură”[406].

1633, Niccolò Barsi: „Ajunşi într-un sat, numit Rădăuţi (Rădăuţi-Prut – n. n.), aşezat pe malul râului Prut, am dormit noaptea pe malul acelui râu, fiind obiceiul în această ţară, în timpul verii, să se doarmă afară. Am umblat toată ziua următoare, tot peste câmpii şi peste dealuri, treizeci de mile, fără a da de vreo casă, şi am fost nevoit să dorm, şi a doua noapte, pe malul aceluiaşi râu, tot mereu cu teama tâlharilor, de care această ţară este plină…

[405] Panaitescu, P. P., *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 17

[406] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, p. 47

Obişnuiesc oamenii în acest oraş (Huşi – n. n.), şi în tot restul ţării, să dea de mâncare şi loc de adăpost tuturor străinilor, fără nici o plată; dar cine vrea să bea vin sau bere trebuie s-o plătească. Mai obişnuiesc, de asemenea, ca în timpul sărbătorilor lor, să aşeze mese în jurul bisericii, şi aici să dea de mâncare şi de băut, fără plată, oricui, fie străin, fie localnic.

Când bărbaţii se întâlnesc cu femeile, obişnuiesc să se sărute unii cu alţii, atât bărbaţii tineri şi bătrâni, cât şi fetele, femeile măritate şi văduvele. Obişnuiesc, de asemenea, la nunţi să întindă mese timp de trei zile şi trei nopţi în sir, în care timp nu fac altceva decât să bea, să joace, să cânte din instrumente şi din gură; numai mireasa, în prima zi, nu mănâncă, ci doar trebuie să stea la joc, cu faţa acoperită, până noaptea, astfel încât nici măcar mirele nu o poate vedea până la miezul nopţii, când pleacă împreună să desăvârşească legătura căsătoriei. Când merg mirii la biserică, să se căsătorească, mireasa stă îngenunchiată înaintea altarului, cu faţa acoperită, iar bărbatul în picioare, cu căciula în cap.

După terminarea ceremoniei, ies din biserică, însoţiţi de rude, care merg pe jos, cântând din diferite instrumente înaintea trăsurii în care este dusa mireasa, şi aceasta, în fiecare piaţă, trebuie să coboare şi să joace cu toţi cei care o poftesc. Când mireasa este dintr-alt loc, atunci ceilalţi (rudele celelalte) merg călare. Când ajung la casa miresei, încep din nou jocurile şi bătrânii, ca şi tinerii, joacă cu mireasa. Apoi fiecare se aşează la masă, unde sunt serviţi de stăpânii casei, şi în ziua dintâi serveşte şi mirele la masă. Când trece un străin pe acolo, dacă-l văd, îl pof-

tesc să bea şi dacă acela refuză, îl iau pe sus şi îl duc în casă, unde îi dau să bea până îl îmbată (socotind că este o mare ruşine ca un străin să plece de la ei fără să se fi îmbătat); iar acesta blesteamă, apoi şi înjură pe stăpânul casei care l-a poftit, în loc să-i mulţumească…

Aşadar moldovenii şi toţi locuitorii acestei ţări, când vor să joace, îşi pun cizme cu un fel de potcoave de fier în picioare, şi atât bărbaţii, cât şi femeile le poartă de felurite culori. Femeile însă au potcoave de acestea mai înalte decât bărbaţii, şi când vor să înceapă jocul, se cântă mai întâi din diferite instrumente, ca viori, cimpoaie, fluiere, tobe, lăută cu trei coarde. Apoi se prind de mână tot câte un bărbat cu câte o femeie, într-un şir lung, săltând me-reu, strigând şi bătându-şi picioarele unul de altul. După ce au săltat câtăva vreme, se strâng cu toţii împreună într-un cerc şi saltă ca mai înainte.

Când moare cineva, ei obişnuiesc să-l ţină în casă timp de trei zile, mai ales dacă vremea este rece şi este iarnă. În aceste trei zile, ei nu fac altceva decât că dau de mâncare săracilor şi călătorilor, cântând mereu din instrumentele pomenite mai sus, în jurul năsăliei sau sicriului celui mort. După împlinirea celor trei zile, îl duc la cimitirul de lângă biserică, trăgând clopotele, cu preotul lângă ei, cu mulţi bărbaţi şi femei, care merg despletite, bocind cu glas tare şi smulgându-şi părul. După ce l-au băgat pe mort în mormânt, care este o simplă groapă, săpată în pământ, şi l-au acoperit cu acel pământ, se întorc acasă. Aici se face din nou praznic, cu bărbaţi şi femei, cu bogaţi şi săraci, cu oameni de toate neamurile, şi cheamă pe preot să blagoslovească masa. La această masă nu mănâncă

altceva decât peşte, şi spun că fac acest lucru pentru a arata pedepsire trupului, şi de durere după cel mort; dar beau totuşi vin şi bere. Mai obişnuiesc, de asemenea, ca atunci când se... sau se taie capul vreunuia, să-l lase să zacă, timp de trei zile, pe pământul gol şi fiecare, când trece, pune bani pe trupul mortului, şi cu aceşti bani este înmormântat...

Când vreunuia nu-i place soţia sa, fie că ea este urâtă sau că el nu are tragere de inimă sau dragoste pentru ea, chiar dacă ar avea copil cu ea, atunci ia o vacă şi o dăruieşte mitropolitului (adică, în limba lor, arhiepiscopului). Acela le dă amândurora voie să se poată căsători de al doilea cu cine le este pe plac – numai să nu fie dintre catolici, care nici ei nu se pot căsători cu aceşti moldoveni, după cum vrem să-i numim. Şi să ştii, cititorule, că, pe vremea domnilor de odinioară, dacă un moldovean s-ar fi căsătorit cu o catolică sau un catolic s-ar fi însurat cu o moldoveancă, domnul îndată poruncea să i se pună pe cap un cerc de aramă înroşit în foc şi, deci, îl omora în felul acesta…

Moldovenii se îmbracă la fel ca turcii (boierii, desigur – n. n.), de care se deosebesc numai prin faptul că aceştia poartă un ciuf de păr, care porneşte din creştetul capului şi pe frunte este lat de vreo trei degete. Femeile, după cum am spus, umblă cu faţa descoperită, pe când turcoaicele umblă cu faţa mereu acoperită...

Nimeni, fie târgoveţ, fie ţăran, nu poate spune: Acest loc este al meu şi acesta este al tău; ci doar la vremea semănatului, toţi târgoveţii ies la câmp şi şoltuzul (ceea ce înseamnă judele), împreună cu pârgarii (care însemnează

cei aleşi ca sfetnici orăşeneşti sau sindicii) împart ogoarele şi, după cât este numărul sufletelor dintr-o casă, dau ogoarele: dacă sunt opt suflete, dau opt ogoare; dacă sunt zece, dau acelaşi număr de ogoare. Acestea sunt atât de multe, încât niciodată nu pot fi semănate toate, ci doi ani se seamănă într-o parte şi doi ani se schimbă ogorul într-alta. La ei ţăranii sunt ca şi robii, deoarece, de fiecare dată când îi cheamă stăpânul la lucru, fie că ar fi sănătoşi ori bolnavi, ei sunt datori să asculte de el"[407].

1636, G. Krasinski: „20 martie. Joia mare, am ieşit, după prânz, din Hotin şi, trecând prin câmpii întinse şi vesele, am trecut, la depărtare de patru mile, Prutul, în vad (acest râu e vestit printr-o înfrângere de odinioară a noastră). Noaptea am stat în satul Rădăuţi (Radyowcach), care, în vechime, se numea Călăraşi. Călăraşii sunt slujitori care au datoria să vie la oastea domnului, în caz de război. Astăzi, însă, în acel sat nu mai sunt călăraşi, ci numai ţărani proşti. Acum **călăraşii sunt întrebuinţaţi numai pentru trimiterea scrisorilor**"[408]. De fapt, în Rădăuţii de pe Prut se stabiliseră membri ai familiilor de păstori rădăuţeni, locul fiind cel ales pentru iernarea turmelor rădăuţene, destinaţia de iarnă ducând la ivirea multor localităţi, în lunca Prutului, care poartă numele unor aşezări munteneşti (Dărmăneşti, Bogdăneşti etc.).

1639, Niccolo Barsi di Lucca: „Dumnezeu mi-a trimis un mare noroc, căci a sosit în acele părţi (Crimeea)

[407] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pp. 74, 76, 77, 79
[408] Panaitescu, P. P., *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 23

un sol (marele postelnic Apostol Catargi) al domnului Moldovei, care fusese în Circasia să caute o mireasă tânără și frumoasă pentru domnul său. Acesta, având învoire de la han, a străbătut întreaga Circasie și, în cele din urmă, a găsit o fată (Ecaterina Cerkeza) de o frumusețe neobișnuită. După ce a dat o mie de ducați tatălui, cinci sute mamei și o mie hanului, a venit cu ea în orașul Bagceserai, unde mă găseam și eu. Cu învoierea hanului, am pornit cu toții, la 19 august din anul trecut (1639), împreună cu 150 de tătari și 50 de Moldoveni către orașul Oz (Oceakov).

Acum, după ce ne-am ospătat aici și am luat noi provizii, deoarece aveam de străbătut, iarăși, alte locuri pustii, am plecat din nou la drum. Am străbătut o întindere de 3 mile, am dat de un braț de mare larg de o milă. Aici ne-am oprit pentru a ne odihni caii, deoarece, în toată acea zi, ei nu mâncaseră nimic. Pe la ora 2 din noapte, a venit la sol chehaia pașii din Silistra, pe care noi îl întâlniserăm în tabăra sub acea fortăreață, și a cerut solului, în numele stăpânului său, pe principesa circasiană. Solul i-a răspuns că el nu ar putea-o da, deoarece ea îi fusese încredințată de către marele han, dar că va merge însuși să vadă pentru care motiv stăpânul acestuia îi aduce această jignire. Chehaia s-a mulțumit cu acest răspuns. Așadar, pe când se purtau aceste tocmeli, ca să-l întoarcă din cale pe solul domnului Moldovei, acela chiar care fusese trimis de marele han ca să meargă la susnumitul Domn (deci, comandantul celor 150 de tătari din gardă – n. n.) și-a oamenii de luptă și le-a poruncit să-l urmeze, zicând că vrea mai bine să moară cu toții, decât să dea pe doamna aceasta în alte mâini decât cele ale domnului Moldovei, aceasta fiind porunca ce a dat-o Hanul. Chehaia, care era un om cuminte, i-a sfătuit

să meargă trei sau patru dintre cei mai de seamă la pașă și să-i spună ce au de spus. Au dat ascultare sfatului ce li s-a dat şi au plecat, deci, trimisul hanului, cu acela al domnului şi cu alţi patru mai de seamă.

Sosind în faţa paşei, l-au salutat şi acesta i-a întrebat unde este circasiana. Ei au răspuns că tânăra aceea este viitoarea soţie a domnului Moldovei şi că le fusese încredinţată de marele han. Turcul a întors vorba, zicând că un ghiaur (ceea ce înseamnă creştin), cum este domnul Moldovei, nu putea lua de soţie pe o musulmană. Ambasadorul a răspuns că circasiana era şi ea creştină şi că, prin urmare, încuscrirea era foarte potrivită. Turcul nu a voit să mai stea de vorbă şi a reţinut pe trimişi până dimineaţa, spunând că el o vrea, fie ce-o fi, pe circasiană şi că el va trimite la han, să vadă dacă cele spuse de ei erau adevărate.

Dimineaţa, trimişii s-au întors, au luat-o pe circasiană din trăsura în care stătea şi au aşezat-o într-un car cu două roate, aflat lângă locul unde mă odihneam eu, ascunzâd-o, astfel, pentru ca turcii să nu o poată găsi şi recunoaşte. Totuşi, după ce au căutat-o şi acolo unde poposeau locuitorii, deoarece nu o găsiseră unde erau moldovenii, deodată au văzut-o lângă mine, împreună cu o altă tânără, dar roabă nu mai puţin frumoasă decât ea însăşi (decât mireasa) şi cu un copilaş, fratele acesteia, care şi el părea a fi odrasla unui zeu. Turcii s-au repezit și au luat-o, pentru a o duce la pașă, și ea, văzându-se prinsă, a început să plângă amar, împreună cu copilul, care, cu toate că era mic, știa totuși ce nenorocire era să te găsești în mâinile necredincioșilor (Nota editorului, care sintetizează o parte din relatare: Principesa, fiind dusă înaintea pașei, împreună cu

roaba și cu copilul, de aici, încolo, povestirea începe să împrumute un ton de roman. Pașa se îndrăgostește de logodnica lui Vasile Lupu, „spunând că este un om mort, dacă ea nu-l ajută”! Descrierea frumoasei Ecaterina Cerkeza culminează cu formula „se părea că grațiile își făcură sălaș în făptura ei”! etc. Trimișii domnului își vestesc stăpânul, cât și pe han de cele întâmplate, iar domnul se plânge la Poartă. În răstimp, pașa vrea să obțină de la prizoniera sa o mărturisire de credință mahometană, dar ea răspunde, în chipul cel mai categoric, mâncând cu ostentație carne de porc! Barsi, neavând alți tovarăși de drum, rămâne pe loc).

Așadar, după ce am rămas, vreme de 15 zile, împreună cu aceștia, pentru a nu mă expune a fi ucis, călătorind singur, am ajuns în așa mare strâmtoare că, isprăvindu-se toate proviziile făcute mai înainte, nu aveam ce mânca, întrucât nu era în acea cetățuie pâine destulă ca ajungă la toți... Am început, deci, să pescuim în acel râu, care era bogat în multe feluri de pește, iar în loc de pâine mâncam pepeni, de care era plin tot ținutul... În acest timp, s-a întors trimisul care fusese expediat la han și a adus scrisori către pașă, cu ordinul hotărât să lase negreșit pe circasiană să plece, deoarece, pe lângă că era creștină, mai era și trimisă din ordinul său. Dar turcul n-a vrut să asculte și, cu toate că, peste puține zile, a sosit celălalt trimis, care fusese expediat la domnul Moldovei, aducând cu sine trei mii de ducați, pe care i-a dat acelui pașă din partea Domnului, cu rugămintea să dea drumul miresei sale, acesta nu a vrut totuși să o trimită, dar a luat banii și, sosind, în sfârșit, trimisul sultanului, care aducea cu sine ordinul lămurit, sub pedeapsa pierderii vieții, de a lăsa pe circasiană să plece,

ea fiind vasala Sultanului, ca una ce avea drept mire pe domnul Moldovei, supusul său, îndrăgostitul pașă, văzând că nu mai are încotro, pentru a avea prilejul să o mai rețină lângă sine măcar câteva zile și să se bucure cel puțin să o mai poată vedea înaintea ochilor, dacă nu avea parte de ea ca soție, a spus că mai vrea încă 200 de ducați și că, altminteri, nu-i dă drumul. Și, astfel, sosind banii, în cele din urmă, după atâtea necazuri, am reușit să plecăm”[409].

1640, Petru Bogdan Bakšić: „**Ţara Românească** este foarte frumoasă şi foarte mănoasă… Locuitorii suferă, în unele privinţe, dar în multe sunt liberi, ca de pildă în chestiunile privitoare la cultul divin; astfel, ei pot să-şi clădească nesupăraţi biserici şi mănăstiri, să ţină clopote la biserică, să-şi facă slujba bisericească şi tot ceea ce ţine de libertatea cultului creştin. Aceasta, din cauză că au un domn creştin, deci schismatic, şi nu poate fi domn un turc, căci aşa sunt legile lor din vechime.

Preoţii sunt ignoranţi. Oficiază în limba slavonă, cu slovele Sf. Ciril. Călugării şi preoţii români citesc şi slujesc în limba slavon, cu slovele Sf. Ciril şi nu înţeleg nimic din ceea ce citesc; sunt foarte puţini acei care înţeleg ce citesc.

Limba românească este un amestec de diferite limbi, dintre care cele mai însemnate sunt italiana şi slavona; ei vorbesc şi prind diferite vorbe din aceste limbi, şi stropşesc cuvintele; totuşi şi-au făcut o limbă a lor.

---

409 Lucca, Niccolo Barsi di, *Călători străini despre țările române*, V, București, 1973, pp. 86-89)

Folosesc ritul grec ortodox. Liturghia şi celelalte slujbe bisericeşti se fac după ritul ortodox. Preoţii sunt căsătoriţi, dar sunt puţini, numai în oraşe şi câte unul de fiecare biserică; dar sunt mulţi călugări…

Mănăstirile ortodoxe sunt numeroase şi bogate; ţin vite şi oi şi alte lucruri asemănătoare şi sunt supuse mănăstirilor de la Sfântul Munte, în Grecia, fiind obligate să trimită, în fiecare an, stareţului o sumă anumită. Egumenii sau stareţii lor umblă în trăsură, îmbrăcaţi în mătase şi înconjuraţi de slugi, încât par tot atâţia boieri. Şi fiecare mănăstire are în stăpânire un număr de familii de ţigani, care sunt ca şi robi; ară, sapă, muncesc şi păzesc vitele; şi tot ce trebuie făcut, fac ei; chiar şi ţigăncile umblă prin mănăstire, şi muncesc, fac pâine, spală vasele, mătură, mulg vacile şi fac tot ce trebuie făcut într-o casă, ceea ce e un lucru nemaipomenit. Ţiganii aceştia sunt robii boierilor, şi cine întemeiază mănăstiri, le înzestrează cu un număr de familii de ţigani”[410].

1641, Petru Bogdan Bakšić: „**Moldovenii** vorbesc româneşte; călugării şi preoţii lor slujesc în biserică în slavoneşte, au cărţi tipărite în Tara Moscovită şi la Veneţia. Domnul şi boierii sunt cu toţii schismatici, preoţii lor, ameţiţi de veninul grecilor împotriva Bisericii romane, sunt cei mai mari duşmani ai Bisericii romane şi ai primatului papei. Aproape toată ţara posteşte lunea, miercurea şi vinerea; oamenii o fac pentru că sunt siliţi, însă se sinchisesc prea puţin de legea lui Dumnezeu; **ţin posturile şi trăiesc ca animalele** (!), neştiind ce înseamnă Dumnezeu şi

---

[410] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pp. 203-205

legea lui. Episcopii şi preoţii lor sunt atât de ignoranţi, încât puţini din ei, dacă nu niciunul, pot să înţeleagă ceea ce citesc, deoarece citesc în limba sârbească (slavonă), pe care nu o cunosc şi astfel nu înţeleg nimic nici ei, nici aceia care îi aud în biserică. Spun aceasta despre aceia care nu ştiu altceva decât buchiile slavone, dar nu cunosc limba, căci în preajma domnului se găsesc şi unii care ştiu câte ceva, fiind greci; dar cât priveşte pe cei din ţară, aceştia sunt aşa cum am arătat mai sus, dar, cu toate acestea, sunt foarte îndărătnici şi stăruitori în schismă.

Moldovenii, mai ales aceia care locuiesc la hotare, **sunt foarte aplecaţi spre furt şi tâlhărie**, dar, în timpul acestui domn (Vasile Lupu – n. n.), se călătoreşte în siguranţă, deoarece a stârpit, aproape din toată ţara, pe răufăcători şi nu încetează de a-i urmări pentru a-i stârpi cu totul.

Moldovenii sunt în legătură cu polonii, ba chiar boierii îşi trimit copiii la studii în Polonia, şi sunt boieri care vorbesc foarte bine limba latină; acest domn a făcut, în Iaşi, o mănăstire în care a adus călugări din Rusia şi ţin şcoală latinească şi aproape toţi ştiu limba latină; mai mult chiar, stareţul e un bun teolog, dar se ţine cu totul de legea grecească. Totuşi, bunul Dumnezeu poate face, când va voi el, ca aceştia să cunoască adevărul, având ei cunoştinţă de cultura latină”[411].

1644, Paul Beke: „În această ţară (**Moldova**), totuşi locuitorii au bani din belşug, mai cu seamă de argint şi de

[411] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pp. 224, 225

aur. Acest belşug de bani se datoreşte negoţului cu neamuri răspândite în lung şi în lat. Căci aici prima întrebare a vânzătorului este: Ce fel de bani plăteşte cumpărătorul? Dacă numai de argint sau de aur, atunci va plăti preţul nesporit, iar de nu, va plăti îndoit. Iar orăşenii şi locuitorii ce locuiesc în ţară sunt români, unguri şi saşi, germani şi un mare număr de armeni şi bulgari. Şi italieni, poloni, turci şi evrei sunt în număr destul de mare, dar ca negustori şi meşteşugari ei trăiesc altfel decât localnicii. Nu lipsesc nici tătarii, care slujesc pe bani la curtea domnului şi a boierilor. Românii şi ungurii şi unii saşi (ca şi oamenii de alte naţionalităţi ce locuiesc aici) se arată mai degrabă a fi barbari decât creştini şi ca şi cum s-ar deosebi de tătari numai prin limbă şi religie. Şi, de câte ori le-am făcut vină din aceasta, mi-au răspuns strângând din umeri şi plecând ochii: „Aşa am fost noi învăţaţi din anii tinereţii şi până în vremurile acestea. De ce nu vin in ţara noastră oameni din acei ce ne-ar învăţa alte obiceiuri mai bune ca acestea?”.

Dacă ungurii şi germanii creştini locuiesc la un loc cu tătarii, sau dacă se întâlnesc împreună, nu va apare nici o nepotrivire între ei, în ceea ce priveşte hrana, îmbrăcămintea şi felul de trai, decât doar că Creştinul spune din gură că el este creştin. Toţi românii din Moldova sunt schismatici, ungurii şi saşii sunt catolici, şi îndeobşte credinţa catolică este numită în această ţară credinţa ungurească, şi preotul, fie că ar fi german sau polon, este numit preotul credinţei ungureşti. Numai putini au auzit de numele lui Calvin şi Luther, şi zelul catolicilor este atât de mare încât ereticii ce vin din Transilvania sau de aiurea nu îndrăznesc măcar să pomenească de calvinismul sau luteranismul lor, altminteri ar fi primejdie ca să se repeadă la

ei chiar copiii şi femeile, cu ciomege şi cu pietre, şi să le dea pedeapsa cuvenită. Dar ei nici nu rabdă chiar pe un preot catolic, dacă este concubinar sau muieratic, căci, în felul acesta, după cum spun oamenii bătrâni, ce sunt cu cinste la ei, pentru părul lor alb, tineretul este vătămat de pilda cea rea. Apoi, erau doar patru preoţi mireni. Din aceştia trei erau atât de neciopliţi, încât abia ştiau să citească rugăciunile din cartea de rugăciuni, iar al patrulea era doctor vestit în Ungaria şi Transilvania, iar apoi, convertit de ai noştri, a dus o viaţă apostolică la Bacău, îngrijind de satele dimprejur, spre edificarea tuturor…

Poporul este incredibil de apăsat de bir, căci este tributar turcilor şi tătarilor. El îi plăteşte domnului felurite dări, şi nu se ţine seamă de vreo măsură sau număr sau de câte ori a mai fost dat impozitul, ci oricând şi ori de câte ori se porunceşte, se plăteşte fără vreo consideraţie de persoană. Nu se poartă grijă dacă are cu ce plăti sau nu, ci este hărţuit în fel şi chip până ce plăteşte birul din banii luaţi de el cu împrumut. Cu toate acestea, oamenii sunt atât de veseli, chiar şi în această sărăcie, încât nu am văzut niciodată oameni asemenea lor la veselie; căci, după ce au plătit orişicum dările, de cum s-a ivit o zi de sărbătoare, aleargă împreună la crâşmă pentru a se înveseli împreună, şi acolo, scârţâind mai degrabă decât cântând din cimpoi, din fluiere şi cobze, îngână cântece, saltă şi joacă cu foc, socotind că în lumea întreagă nu s-ar afla un concert mai suav decât muzica lor. Nici un sat sau târg nu are vreun han, ci fiecare casă este loc de găzduire, şi în aceasta sunt vrednici de laudă moldovenii, că primesc oaspeţi fără plată şi îi ospătează generos cu bucatele pe care le mănâncă ei înşişi: şi mai ales pe cel care ar cunoaşte limba stăpânului casei. Românii, şi

împreună cu ei catolicii, ţin sărbătorile după vechiul calendar, în temeiul unui privilegiu pontifical, şi le ţin aproape pe toate acelea pe care le sărbătoreşte pretutindeni biserica romano-catolică şi, pe deasupra, mai ţin câteva sărbători, ca acea a profetului Ilie etc., şi de câte ori au vreo sărbătoare, munca este oprită sub cele mai grele pedepse chiar şi pentru catolici"[412].

1646, Marco Bandini: „**Despre portul moldovenilor**. Hainele le poartă atârnând până la călcâie, după obiceiul turcilor şi chiar al altor naţiuni orientale. Se folosesc mai ales de veşminte de mătase, şi deşi mulţi abia au pâine cu care să-şi potolească stomacul lătrând de foame, pe dinafară însă ei păşesc, în ceea ce priveşte îmbrăcămintea, măreţi ca nişte mici baroni. Ei strălucesc de bumbi de argint şi de aur la piept şi la braţe. Haina de deasupra sau „toga" cu mâneci lungi este îndeobşte purtată. Căptuşeli din blană de samur sunt destul de mult folosite de nobili şi chiar de cei mai mulţi negustori. Femeile şi fetele poartă o haină de deasupra asemănătoare, în afară doar de mânecile lungi. Femeile nobile şi fetele poartă inele, colane, brăţări de nestemate şi de mărgăritare de mare preţ, iar bărbaţii doar inele.

Despre arme. Ei poartă arcuri cu tolbe de săgeţi, sabia încovoiată (iataganul) sau „framea" şi putini din ei, spada mare, cu două tăişuri. Aproape nimeni nu foloseşte casca, platoşa sau pieptarul; este rară şi folosirea scutului. De bombarde şi de puşti se folosesc obişnuit doar pedestraşii domnului. Nu se slujesc în luptă de lănci mari

---

412 *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pp. 277-279

(*hastas*). Foarte iuţi la călărie, ei cresc cai nu numai rapizi, ci ducând şi la oboseală.

Despre obiceiurile şi firea moldovenilor. **1).** Chiar dacă moldovenii nu prea au carte, ei îşi au totuşi obiceiurile lor: oamenii, când se salută între ei, ca să-şi arate respect şi dragoste, îşi sărută unul altuia mâna, fără deosebire de rang, de stare sau de sex. Negreşit că stăpânii nu purced astfel cu slugile sau alţi oameni de stare mai joasă, ci îşi întind mâna în semn de bunăvoinţă şi de favoare spre a fi sărutată. Oamenii de rând, când vin înaintea domnului, îi sărută şi picioarele şi la fel fac şi supuşii faţă de stăpânii lor, sau cei prinşi în vreo vină, când se roagă în genunchi de iertare, sau o dobândesc. Şi când se închină cu respect cuiva sau salută pe vreun bărbat sau vreo femeie de seamă, ei nu obişnuiesc să îndoaie doar genunchiul, ci se pleacă cu tot corpul, cu capul descoperit şi ducând mâna la piept. Dacă un bărbat sau o femeie de seamă intră în casa altuia, i se aşterne o pernă, un covor sau o pânză curată acolo unde se vede că se va aşeza oaspetele. Un om de rang mai mic nu se duce la unul de rang mai mare, ba chiar la unul aproape de o seamă cu el, fără un mic dar, aşa cum face supusul faţă de domn, fie că aduce un dar mic sau mare, nu importă atâta, numai să nu se înfăţişeze cu mâinile goale, spre a-şi arăta pornirea binevoitoare din suflet.

2). Moldovenii sunt mai primitori decât muntenii si ceilalţi români. Doar în părţile de margine, spre Polonia, ei s-au pătruns de obiceiurile vecinilor lor, care nu vor să dea nimic pe degeaba străinilor în trecere; altminteri călătorul poate umbla prin toată Moldova fără mijloace de drum. Ei

dau bucuroşi drumeţilor pâine, brânză, ceapă, lapte şi altele de acest fel, ce se găsesc în casa lor. Numai doar străinul să se poarte liniştit, căci, de nu, capătă mai uşor pumni zdraveni şi ciomege decât mâncare. **Isteţi din fire**, vioi, ei se bucură de **o minte pătrunzătoare**, au aplecare spre furt, sunt ostaşi foarte răbdători la frig şi la arşiţă, rabdă de foame şi de sete două şi trei zile, rămânând teferi. Am văzut, nu o dată, bărbaţi din boierimea aleasă, aşezându-se lângă fântână, înmuind bucăţi de pâine uscată în apa rece şi mâncându-le cu lăcomie. Când pleacă, de aici, în tabără, ei se hrănesc, multă vreme, cu mâncare puţină; dacă lipseşte pâinea, se hrănesc, multă vreme, cu lapte de iapă, dacă este la îndemână, de lipseşte laptele, atunci folosesc carnea de cal. Şi nici nu se delectează cu condimente, ci, de cele mai multe ori, gătesc peştele sau carnea cu borş din tărâţe sau cu oţet.

3). Se obişnuiesc, încă de mici, să îndure vremea rea, căci de mici copii se joacă, cu picioarele goale şi doar cu o cămaşă de pânză, prin gheaţă şi prin zăpada înaltă, ceea ce noi, nu o dată, îmbrăcat în haină bine căptuşită şi putând abia răbda gerul puternic, am văzut cu uimire. Mulţi dintre boieri îşi expun adesea şi ei copiii lor micuţi ca să rabde vremea rea, şi dacă ei o suportă fără a scânci, măcar câtva timp, atunci ei spera că acela va ajunge un bun ostaş. Moldovenii românii nu prea sunt apţi la negoţ, la cultivarea ogoarelor sau viilor sau la meşteşuguri, sau pentru oricare altă muncă; sunt născuţi pentru război şi pentru furt; în această privinţă nu sunt întru nimic mai prejos de tătari, iar prin repeziciunea, prin iuţeala şi rezistenţa cailor, ei întrec aproape toate naţiunile. Iar faptul că **un neam atât de nobil**, atât ca origine şi ca fire, să plătească

tribut turcilor, nu trebuie să ne mire, căci ei nu au nici un fel de întăritură şi nici nu sunt în aşa mare număr încât să poată rezista în câmp deschis la mulţimea de necrezut a turcilor…

Scurt adaos. **1).** Felul de a ţine sărbătorile, la moldoveni, este de a se abţine de la muncă şi a se deda plăcerilor, petrecând ziua cu băutură, cu mese şi cu joc. Şi, deşi sunt împovăraţi de dările cele mai mari, totuşi ei întâmpină zilele de sărbătoare cu cea mai mare bucurie, încât s-ar părea că nu simt deloc starea lor nenorocită. Ziua de vineri, din fiecare săptămână, ei o sărbătoresc în cinstea **sfintei Vineri**, pe care pretind ei că ar fi sfânta ce stă neîncetat în genunchi înaintea tronului lui Dumnezeu, rugându-se cu lacrimi pentru aceia care o cinstesc. Şi de aceea foarte mulţi cred, în orbirea lor, că e mai mic răul să-l superi pe Dumnezeu, decât pe sfânta Vineri; şi cerşetorii primesc pomeni generoase în cinstea ei. Ei socotesc că fiecare zi în parte, din toată săptămâna este o sfântă sau un sfânt.

2). Felul în care oamenii se jură nu este atât în numele lui Dumnezeu, cât prin chemarea nenorocului, prin blesteme; prin invocarea bărbii şi a ochilor. Apoi, dacă cineva şi-a pierdut un bou sau o vacă şi o regăseşte, trebuie să jure că este a sa, ţinând cu mâna coada ei. S-a întâmplat, pe vremea noastră, ca un popă, adică un preot moldovean, căutându-şi vaca pierdută, să dea de una a altuia, semănând cu a sa, şi să jure că este a sa, ţinând în sus coada vacii. Dar un ţăran, împreună cu consătenii săi, a făcut dovada că acea vacă fusese crescută de el şi că a fost a sa dintotdeauna şi,

aşadar, a fost respinsă reclamaţia preotului, cu mare râs şi el a fost silit să plece şi poftit să caute vaca aiurea.

3). Este atât de mare orbirea acestui popor, neştiinţa şi nebunia lui, încât el nu ştie mai nimic despre Dumnezeu şi despre fericirea cerului. În toată Moldova, abia dacă vreunul ştie „Tatăl nostru"; toată evlavia lor constă în a-şi face cruce, care la ei se numeşte mătanie (!). Nu se ţine nici o predică în biserici şi nu se predă, în şco1ile lor, doctrina creştină, întrucât înşişi dascălii şi popii nu au învăţat aproape nimic despre cele ale spiritului. Ei impun drept adevăr divin nişte basme băbeşti.

4). Printre altele, este vrednic de râs şi acest basm, pe care ei îl socotesc drept un articol al „Crezului", cum că, în Joia Mare, sufletele morţilor, ale părinţilor, străbunilor şi străbunelor obişnuiesc să se reîntoarcă la ai lor, pentru hrană, din care cauză, în zori de zi, tatăl familiei sau mama familiei fac un foc înaintea uşii casei sale, aşează lângă foc un scăunel acoperit cu o pânză curată, pune pe el pâine cu mâncare şi băutură pentru ca străbunii şi străbunele să-şi întremeze sufletul. S-a întâmplat, la Baia, nu chiar de mult, ca să apară un câine şi să fure acel prinos şi, văzând aceasta judele catolic al oraşului, i-a strigat râzând: „Iată sufletul bunicului vostru cu patru labe, cu colţi şi cu părul zbârlit, care fuge cu mâncarea cea bună!"…

Despre post şi sărbători. Moldovenii ţin aceleaşi zile de post şi de sărbători ca şi grecii. Aproape toţi catolicii moldoveni se abţin de la mâncarea cărnii şi a laptelui, chiar şi în ziua de miercuri, pe lângă zilele de vineri şi de sâmbătă. În tot timpul postului de Crăciun, ei practică abs-

tinenţa, înainte de Adormirea Maicii Domnului, ei trăiesc cu mâncare de post, două săptămâni, înainte de sărbătoarea sfinţilor Petru şi Pavel, unii, câte o săptămână, alţii, câte două şi chiar mai multe. Dar ei nu socotesc că este vreun păcat să te îmbeţi, ba chiar moldovenii, şi până acum, îi unii catolici cred că este mai mic păcatul să furi şi să ucizi un om, decât să mănânci carne în zilele oprite. Moldovenii nu îngăduie nici femeilor însărcinate şi nici bolnavilor pe moarte să consume carne sau lapte, fie chiar ca doctorie. Sărbătorile le celebrează cu joc şi cu paharele pline de vin, şi atunci se dedau cel mai mult la toate voluptăţile vieţii şi ale trupului. În această privinţă, mulţi catolici, până acum, au luat şi ei de model obiceiurile moldovenilor, deşi – lăudat fie Dumnezeu, care ne-a ajutat! – măsurile noastre şi truda Societăţii lui Isus au îndreptat obiceiurile rele ale catolicilor”[413].

1648, Horváth, Mihály: „În ultimii ani ai Războiului de Treizeci de Ani, în Polonia, cel mai puternic stat din nord-estul Europei, a avut loc o rebeliune cu consecințe de amploare, căreia Europa i-a acordat puțină atenție, timp de câțiva ani, deoarece, la început, a fost considerată doar o problemă internă a Poloniei, dar care, mai târziu, s-a transformat într-un mare război internațional și a vizat întreaga diplomație, nu numai a Europei de nord, ci și a Europei centrale: **revolta cazacilor**… Nerăbdarea religioasă a catolicilor și cruzimea domnilor polonezi au ținut regiunea Zaporoje, a cărei menire era aceea de a proteja securitatea Poloniei împotriva vecinilor ruși și tătari. Această persecuție a devenit intolerabilă în l638, dar miș-

[413] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pp. 330-332, 343-345

carea creată pentru a se răzbuna împotriva ei a câştigat putere abia în august 1647, când Zenobius Bogdán Chmielniczki, un agitator de un talent rar şi un general neobişnuit, a ajuns în fruntea mişcăriI. Bogdán Chmielniczki, noul hatman cazac, a recunoscut rapid importanța alianței transilvănene şi s-a apucat să o creeze cu vigoarea şi priceperea lui obişnuită. În Polonia, în timpul interregnului Ossolinski, un brigand, care nu a făcut nimic pentru a înăbuşi mişcarea cazacilor, Chmielniczki era cu atât mai activ. Pe 28 septembrie, a câştigat o victorie asupra armatelor poloneze, conduse de Wisniowieczki, şi, cum încă nu credea că îşi va câştiga singur independența, a decis să susțină, cu toată puterea, alegerea regelui Rákóczy, amintindu-şi de regele István Báthoiy, căruia cazacii îi datorau libertatea. Pe 17 noiembrie 1648, Chmielniczki îl cheamă direct pe Rákóczy, să vină, împreună cu căpeteniile sale, în Polonia, pentru alegerea regelui.

Când scrisoarea a ajuns la Fejérvár, Rákóczy se afla în sicriu, prințul murind în 10 octombrie, şi astfel întreg planul a eşuat.

Din cauza scrisorii lui Chmielniczki, hotărârea a fost amânată, aşa cum îndemnase hatmanul, la 1 ianuarie 1649. Între timp, János Kemény, care chiar atunci se afla alături de nesigurul voievod moldovean Lupul, pentru a încerca să-l cucerească pe Chmielniczki pentru pe Rákóczy, i-a trimis pe Gergely Mósa şi György Rácz la cazaci, pentru a continua negocierile. După alegerea regelui polonez, prințul însuşi a trimis o solie.

A treia ambasadă, pe care Rákóczy a lansat-o indirect, pentru a câștiga regatul polonez, i-a aparţinut lui János Kemény, care fusese persoana cea mai apropiată și cea mai de încredere a bătrânului prinț, de la moartea conetabilului Kassay…

În 12 octombrie 1648, după cum scria Gyárfás Ferencz, „cele 8 taxe ale Moldovei au fost aduse și predate prea puternicului împărat de boierii care însoţeau banii, purtând caftane, şi care au ieșit din curtea împăratului… sufocaţi de căldură și de sete, şi au dat pe gât o băutură suficient de dăunătoare pentru a distruge pofta de mâncare, până i-a cuprins febra, dar s-au golit de ea parțial prin urină, parțial prin transpirații abundente, și nu au suferit mai mult de șase ore efectele bolii. Nu le-am prescris nici o altă dietă, decât că se abține de la cărnuri excesiv de aromate, precum porc, gâscă, rață, pentru că acestea sporesc substanțele toxice. Vinul trebuie să fie băut călduț și dulce, și nu ca să îndepărteze setea, căci febra aceasta necesită mai multe lichide, pentru ca umoarea groasă, care este cauza ei, să fie diluată, decât alte boli, care constau din umori mai subțiri. Mă bucur însă foarte mult că nobila prințesă va simți într-o zi schimbările în bine, odată cu succesul vremurilor, iar această durere va fi atenuată, dar mă tem să nu se înrăutățească în timp”.

În 12 noiembrie 1648, în răscoala împotriva polonezilor, „pe lângă sprijinul lui Rákóczy, hatmanul Chmielniczki se aștepta și la ajutor de la voievodul Moldovei, Lupul, și de la hanul tătar, dar numai de la acesta din urmă l-a primit, însă format din astfel de armate, care au sporit numărul mulțimii neînarmate, dar care număr – după cum

spune Pistorius – a fost atât de mare, încât Europa nu a mai văzut una atât de mare, de la invaziile hunilor lui.

Confruntat cu acest pericol, regele polonez a decis să-şi conducă personal armata... Lui i s-a alăturat crema nobilimii poloneze, care s-a adunat la Varșovia. A plecat, la începutul lunii iulie, spre Lublin, de unde, în 18 iulie, Wielopolski a trimis o altă scrisoare lui Rákóczy, apoi armata poloneză a continuat să înainteze împotriva cazacilor, spre Zborow, lângă Sbarask. Bătălia decisivă a avut loc între 15 și 16 august, şi s-a încheiat cu înfrângerea completă a polonezilor. Nici terenul în sine nu le era favorabil polonezilor, cavaleria lor era împrăștiată și parțial înconjurată. Dar Chmielniczki nu a putut să-și folosească triumful, tocmai din pricina indisciplinei trupelor sale. Triumful glorios s-a încheiat cu un armistițiu, în 19 august, care a devenit Pacea de la Zborow, care a inclus îndeplinirea cerințelor, altfel corecte, ale cazacilor".

În 4 august 1649, în cadrul „negocierilor cu voievodul moldovean, privind extrădarea unui domn ardelean capturat", „cetățeanul arestat al împărăției noastre", care a pricinuit „pagubă prin furt, dar o neagă", intervin consilierii din Alba Iulia, care îl imploră pe Vasile Lupul să-l ierte.

„György Rákóczy dorea să mențină legăturile estice, începute de tatăl său, şi, spre deosebire de Polonia, el a fost direcționat să aibă bune relații cu Moldova, deoarece imperiul tătarilor din Crimeea și teritoriile cazacilor, fiind mărginite de Moldova, hatmanul a condus drumul cel mai scurt prin această ţară. Dar gospodarul moldovean Lupul, care şi-a ocupat tronul Moldovei din 1634, era o persoană

nesigură. Bătrânul György a avut și el multe necazuri cu el, pe care are le-a contracarat cu succes pe câmpul de luptă și în lupte diplomatice, dar fără să-l poată răsturna. În ultimul an al domniei lui György, a apărut planul de a atașa interesele sale de cele ale Casei Rákóczy, prin intermediul unei legături de căsătorie și era deja planificat ca fiica sa mai mică să se căsătorească Zsigmond Berezeg, cealaltă fiică fiind era soția lui Radzivil, dar acest plan a fost zădărnicit de moartea prințului și a eșuat... Enervați de această nesiguranță, soții Rákóczy au căutat, în secret, o mireasă pentru Zsigmond în Germania: iar Lupul încă nu se hotărâse ce avea de gând să facă cu fiica lui. Și-a petrecut întregul an 1650 într-o poziție de așteptare, dar nici nu se putea gândi să urmărească evoluția condițiilor pentru o lungă perioadă de timp și să nu hotărască să le exploateze în folosul său.

Nici în acest moment, Lupul nu a văzut timpul să facă ceva. Lipsa unui plan de strângere a legăturilor de familie nu a perturbat bunele relații dintre cele două țări, iar schimburile de ambasadori au fost frecvente. Relația lui Rákóczy cu Muntenia a fost mai intimă, bătrânul voievod Matei confirmat tratatul cu bătrânul prinț și a trimiţând ambasadori la Braşov, care, în 18 februarie, au depus jurământul de credinţă".

„Punctul de cotitură l-a reprezentat căsătoria fiicei lui Lupul. Chiar în vara anului 1650, când tratativele cu curțile germane, cu privire la căsătoria lui Zsigmond, erau deja în plină desfășurare, familia Rákóczy nu reușeau să-l determine pe Lupul să ia o decizie. Și-a adus fiica de la Poartă, unde era garant pentru loialitatea tatălui ei și unde

ar fi fost fericită să vadă această căsătorie, dar a amânat logodna. În cele din urmă, Lupul și-a retras promisiunea, sub pretextul diferențelor religioase. Între timp, fata avea un nou pretendent. Chmielniczki i-a cerut-o pentru fiul lui, Timotheus (Timuş). Lupul a minimalizat această căsătorie, dar nici hatmanului nu i-a dat un răspuns cert: a făcut-o dependentă de Poartă. Dar Lupul s-a socotit pe sine. Hatmanul era o persoană populară la Poartă și a câștigat repede permisiunea, acolo. Cu toate acestea, Lupul nu s-a hotărât să fie de acord: de fapt, voia să-și dea fiica unui palatin polonez. Această ezitare l-a jignit pe hatman și el a început să lupte. În același timp, se mișcau și tătarii. Soții Rákóczy au fost informați despre aceste pregătiri, de către spionii lor, iar pentru a obține informații mai precise, Mihály Mikes a fost trimis la Varșovia, sub un pretextul oarecare, dar, de fapt, pentru a discuta cu prietenii familiei.

Armatele cazacilor și ale tătarilor l-a îngrijorat foarte mult pe regele polonez. Nu știa nimic despre ceea ce își doreau, dar îi era frică de posibilități. Vestea îngrijorătoare a circulat că hatmanul era pe punctul de a se preda Porții – voia deja să știe că l-a vizitat și un turc – ceea ce ar fi însemnat despărțirea definitivă de Polonia. La sfârșitul lunii iulie, regele a ordonat înființarea de grăniceri, iar Potocki, comandantul șef, a ordonat ca aceștia să fie cazați în tabără. Cu toate acestea, adunarea armatelor de cazaci a continuat să capete proporții mai mari, iar acest lucru acesta l-a îngrijorat din ce în ce mai mult pe rege, care a trimis, în cele din urmă, o solie la hatman, pentru a afla de la el scopurile ostile ale comportamentului său. Chmielniczki l-a primit pe trimis cu curtenie, declarându-i că nu va ataca republica, dar că nu-i vor da satisfacție și nu vor

garanta libertatea religioasă, caz în care cazacii se vor despărți cu totul de Polonia și se vor preda turcilor. În acest timp, însă, tătarii au început şi ei să se pregătească și, acum, temându-se de un atac combinat al acestor două armate, Potocki, comandantul șef, a trimis un sol la hatman, avertizându-l să nu se alieze împotriva creștinilor cu duşmanii creştinismului.

Chmielniczki nu și-a dezvăluit obiectivele reale. Dimpotrivă, parcă i-a făcut plăcere să-i țină pe polonezi într-o stare de incertitudine, şi i-a declarat ambasadorului că, dacă Potocki are nevoie de război, îl va primi. Koniecpolski tocmai a murit, iar Chmielniczki, dând ordin în tabăra lui să se pornească la drum și, de asemenea, cerând ajutor de la tătari, a pornit cu adevărat.

Armata poloneză de la Kamienic (Cameniţa) era într-o stare destul de proastă și cu greu ar fi fost capabilă să lupte cu succes cu cazacii. Dar hatmanul nu și-a luat calea: a vrut să-și încheie socotelile cu Lupul, pentru că a refuzat să dea mâna fiicei sale fiului hatmanului. La 1 septembrie 1650, a năvălit în Moldova, cu trupele sale și, jefuind și distrugând, a răzbit până la Iaşi (Jaszvásár) și a ajuns acolo într-un moment fericit. Voievodul a vrut să înceapă să trimită impozitul anual și cadourile către Poartă, pe care acum Chmielniczki le-a pus cu ușurință în sechestru. Cu asta, după ce Lupul a fost bine scuturat, spre sfârşitul lui septembrie, Chmielniczki şi-a retras trupele din Moldova. Această retragere rapidă l-a speriat și mai tare pe regele polonez, iar în decembrie el a anunțat o adunare națională (seim – n. n.) la Varșovia și, în prealabil,

iar pe 7 decembrie a anunțat întâlniri parțiale, așa cum se făceau în vremuri de mare pericol.

Dar hatmanul nu s-a dus împotriva taberei din Kamienica, precum credea regele; el a așteptat până când şi aliații săi, tătarii, au invadat Moldova și s-a întors. Hanul l-a certat bine pe voievod, iar hatmanul l-a silit, sub amenințarea armei, să-și logodească fiica cu fiul său: ceea ce s-a întâmplat. Iar acum, tătarii, ca şi cazacii, tocmai s-au retras din Moldova. Şi a oftat a uşurare Lupul. Primul său gând a fost cum să scape de obligația impusă de logodnă și a găsit drept cea mai bună idee să se pună sub protecția Poloniei. S-a întâmplat, şi, după jurământ, a primit indigenatul polonez, de la parlamentul din decembrie.

Chmielniczki era un om precaut. A simțit că campania Moldovei poate duce la un război cu polonezii și și-a câștigat aliați încă de la început. A ajuns la cea mai deplină înțelegere cu tătarii și a fost foarte amabil cu Poarta. Faţă de polonezi, Rákóczy, cu care negocierile nu se încheiaseră încă, a fost un sprijin puternic, iar din tabăra lui de lângă Prut, pe 14 septembrie, el a trimis o solie prințului, chemându-l direct să-l protejeze împotriva polonezilor, deci să-i trimită o ambasadă, pentru a discuta modalitățile. „Acum poţi trimite cu siguranţă – scrie el – pentru că drumul prin Moldova este sigur”.

Rákóczy nu era străin de continuarea negocierilor, şi, în noiembrie, a trimis ambasade în patru direcţii, aproape în același timp: pe Gilányi și Pál Göcs, în Polonia, unde parlamentul era iminent, pe Miklós Bebesi, la Hanul Tătar, pe Tamás Pávai, la voievodul Moldovei, pe care regele l-a

somat să se împace cu cazacii, și pe László Újlaki, la hatmanul cazac. Cel mai important era acesta din urmă.

Prințul a fost surprins că, pe de o parte, în calitate de scutier, regele polonez i-a cerut voievodului Moldovei să joace un rol de conciliere, iar pe de altă parte, Chmielniczki, care fusese atât de aproape de alianța sa, chiar cu un an înainte, a desfășurat întreaga expediție moldovenească în așa fel, încât nici nu l-a informat despre asta. Újlaki s-a angajat să-l facă pe hatman să înțeleagă că această taină era contrară relației cordiale dintre ei și, de asemenea, să-l facă să înțeleagă că Transilvania nu are nici un motiv anume să fie aliată cu Polonia, care, ori de câte ori această țară era amenințată de germani sau de turci, a urmat întotdeauna o atitudine ostilă față de Transilvania. Prin urmare, dacă hatmanul dorește o alianță sigură cu el, el trebuie să pună bazele acesteia, obținând securitate sigură pentru el, de la Poartă, iar cu tătarii, o alianță internă, precum a lui. Și cu asta, Újlaki a pornit spre Ceherin, prin Moldova.

Atunci au circulat ştiri ciudate despre Rákóczy. Potocki l-a informat pe rege, din tabăra de la Kamienicz, că Rákóczy amenință Polonia cu o armată de 30.000 de oameni, dar cancelarul ştia acest lucru, din timpul primei întâlniri pe care a avut-o cu trimişii; o acuzație a cărei lipsă de temei nu i-a fost greu de demonstrat lui Gilányi. Adunarea a fost zgomotoasă și s-a hotărât asupra războiului împotriva cazacilor – dar și după ce a fost închis, prinţul Radzivil, cumnatul (ginerele – n. n.) voievodului Lupul, i-a reținut pe trimiși la Varșovia, timp de o săptămână, până când l-au putut întâlni. Și chiar și după aceea, nu puteau fi

în fața lui decât după câteva zile și îi puteau spune scopul misiunilor confidențiale.

„Ce să facă domnul nostru”, îl întreabă, „dacă hatmanul merge înainte în treburile lui?”. Au primit un răspuns mult așteptat: „Chmielniczki este o persoană nesigură și, mai ales, atunci când este beat, scapă totul de sub control. Lasă-l pe prinț să încerce să obțină pacea prin el”. Și dacă pacea nu putea avea loc și prințul trebuia să ocupe Cracovia, te puteai baza pe el. El primește acum armate străine, și cu jumătate din număr, ca, dacă lucrurile merg prost, să facă față Papiștilor. Îi cere doar prințului să se asigure că Lupul poate rămâne în voievodatul său: cu siguranță, nu-i va fi nerecunoscător pentru asta”[414].

1652: „Între timp, din 1652, György Rákóczy, prințul Transilvaniei, se ocupa de certurile voievozilor moldovean și muntean și nu s-a odihnit până când, în cele din urmă, în 1655, l-a alungat pe voievodul moldovean Lupul din scaunul său și l-a instalat pe István (Gheorghe Ştefan), unul dintre boieri, în locul lui. Cu greu s-a odihnit, după bătăliile sângeroase, purtate în acest scop, eforturile ambițiosului prinț de a câștiga coroana poloneză l-au implicat deja, în 1656, într-un război mult mai periculos, care l-a doborât în cele din urmă.

Cauza acestui război a venit de acum câțiva ani. La moartea regelui polonez Ulászló, în 1648, tatăl prințului, György I. Rákóczy, şi Radzivil János, prinţul lituanian pro-

---

[414] Szilágyi, Sándor, *Transsylvania as Bellum boreo-orientale* (Transilvania și Războiul boreo-oriental), Tom I, Budapest 1890, pp. 3 şi urm

testant, au fost chemați de ordinele ţinutale poloneze, şi s-a înfățișat și el ca pretendent la tron, prin Ferenc Bethlen și Endré Klobusiczky, pe care i-a trimis cu un cufăr cu aur și argint, în acest scop. Dar trimișii abia sosiseră la Varșovia, când prințul György I a murit.

Ţintele tatălui au fost însuşite şi de mai tânărul György; iar tronul a fost câștigat de János Kázmér, fratele mai mic al defunctului Ulászló, care nu a încetat să urmărească tulburările poloneze, nici după aceea. Mai târziu, Kázmér, intrând într-un război cu regele suedez Gusztáv Károly, l-a chemat pe Rákóczy ca aliat, atunci când regele suedez a ocupat și Varșovia, în mai 1656. La 15 mai, Kázmér a trimis un sol în Ardeal și i-a promis că-l va alege pe prinț sau dacă va muri înaintea lui, pe fiul lui Ferencz, dacă îl va ajuta în nevoi. Dar, în același timp, la Rákóczy au sosit şi trimişii regelui suedez, și cazacii care îi însoțeau, chemându-l la o alianță împotriva lui Kázmér. Dar prințul nu a putut decide pe care dintre cele două oferte să o accepte, deoarece şi regele suedez îi promiseseră coroana Poloniei"[415].

1653, Ludwik Kubala: „Hatmanul cazac Hmelnytsky se afla într-o poziție critică. El a făcut o greșeală comună oamenilor și națiunilor care sunt neașteptat de prospere. Sunt beți de fericire, își supraestimează propriile puteri și, neterminând sarcina principală, se aruncă în întreprinderi riscante. De asemenea, Hmelnytsky, a vrut să dobândească Țara Românească Moldovei și Muntania.

---

[415] Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei), Pesten 1872, pp. 467, 468

Această chestiune l-a slăbit o dată pentru totdeauna și, în timp ce înainte era cu adevărat atât de puternic, încât nu se temea de niciun dușman exterior, ci dimpotrivă, chiar şi Polonia, şi Turcia și Moscova se temeau de el. De atunci, relațiile s-au schimbat, așa că în timp ce el își folosea vecinii în relațiile politice, acum ei voiau să se folosească de el. Aceasta este calea treburilor umane, cel mai slab va fi întotdeauna un instrument în mâinile celui mai puternic… / Curând, a sosit din Țara Românească a Moldovei un mesager, cu vestea că Lupul a fost izgonit din nou Suceava şi tezaurul a fost ascuns.

După ce a primit astfel de informații, Hmelnytsky a pornit imediat, din vecinătatea Satanovului, şi, parcurgând 10 mile pe zi, a ajuns la Białocerkiew. Tătarii, văzând această retragere neașteptată și rapidă, care arăta ca un zbor, s-au despărțit imediat de el, pe drum, și s-au repezit în locurile unde au rămas familii și sate de cazaci. Hmelnițki, în mijlocul amenințărilor și blestemelor din partea propriilor săi soldați, a fost nevoit să-şi trimită vitejii în urmărirea hoardei și, astfel, nu a putut să lupte cu regele sau să apere Suceava.

Trimişii turci îl aşteptau la Białocerkiv, cu scrisori de la vizir, cerând un jurământ de credinţă şi restituirea pământurilor pe care le făgăduise, de atâtea ori, Porţii. Marele Vizir îl informa că, din cauza comportamentului condamnabil al lui Timoșko în Moldova, sultanul a returnat tronul lui Lupul; şi a mai scris că a fost dat un ordin hanului, turcilor din Dobrogea (Dobruck), Pașei din Silistria și Budziń, precum şi tătarilor din Bugeac, pentru ca toţi, împreună cu cazacii, să meargă în ajutor împotriva

regelui polonez şi, cât mai curând, sultanul va trimite mai multe trupe. L-a îndemnat să nu trimită oameni înarmați în Moldova, să trăiască în slujire, să apere onoarea imperială a sultanului și să se supună ordinelor sale. „Când vei începe să mergi pe această cale și să trăiești în frică, vei deveni din ce în ce mai onorat, în fiecare zi, în fața celorlalți supuși ai noștri”.

Asta a scris Marele Vizir. Această scrisoare l-a lipsit pe Chmielnicki de orice speranță de a deveni voievod. Mai rău, regele putea să-și termine mandatul în orice clipă, prinții aliați puteau lua, în orice clipă, Suceava și apoi intra în Ucraina, cu forțele lor combinate, înainte de a sosi întăririle turcești promise.

Lupul, izgonit, a stat la Chehrin și, făgăduind cazacilor munți de aur, i-a recrutat în ajutorul Sucevei. Hmelnițki a trebuit să permită recrutarea, pentru că îi păsa la fel de mult de comori, cât și de oprirea prinților aliați să intre în Ucraina. Făcând aceasta, și-a pierdut orice speranță în întăriri turcești, pentru că a acționat împotriva ordinelor Porții și și-a distrus forțele, deja slăbite de pierderile de la Jałowica.

Cel mai rea, însă, a fost prezența trimișilor turci, care au cerut un nou jurământ și predarea Ucrainei. Era periculos să depunem un jurământ de credinţă în fața oamenilor săi, iritați și înfuriați de ultimele jafuri ale hoardei. Oamenii lui nu doreau iobăgie turcească, iar atunci când erau incitați de cler la revoltă, erau predispuși la revoltă. Pe de altă parte, nici nu putea să refuze jurământul și să

rupă relaţiile cu Porta, pentru că atunci ar pierde sprijinul tătarilor.

În asemenea condiţii, el, împreună cu colonelii Bogun, Dziedział și alți bătrâni, a declarat trimișilor turci că va depune jurământul de îndată ce cazacii vor fi de acord, altfel, spunea el, jurământul său nu va avea valoare și rațiunea ne spune să așteptăm un moment mai oportun. După această declarație, a ordonat să se bată tobele și să fie chemați la întâlnire cazacii. Aici a început să vorbească mult despre puterea și protecția turcilor, întrucât sultanul este stăpânul lumii și nu-și împovărează supușii, apoi a vorbit despre Moscova, înălțând-o din cauza unității de credință, credinţă pentru care numai cazacii puteau să se supună țarului în siguranță și fără rușine; în cele din urmă, a menționat foștii săi stăpâni și a întrebat pe cine vor alege ca stăpân. Cazacii au început să strige împotriva turcilor, amenințându-i și i-a strigat lui Hmelnițki că, dacă va sluji pe cineva, ar prefera bătrânii să fie regele Poloniei, care de atâtea ori a dat dovada blândeții și harului său, şi se plasează deasupra iobăgiei păgâne și a sclaviei moscovite.

După această întâlnire, se pare că, pentru a se justifica în fața Porții, Hmelnițki i-a trimis repede pe solii turci de la Bela Țerkva, sub pretextul că se teme că ostaşii înfuriați îi vor sfâșia, și l-a trimis pe trimisul său, colonelul Eliasza la Constantinopol, ca să-i explice Sultanului că nu era cu intenții rele, dar îi lipseau oportunitățile; că întunericul înfuriat va fi încet-încet liniștit și redus la supunere, sub mâna înaltă a padişahului, faţă de care înclină cei mai mulţi dintre cazaci, că majoritatea lor sunt înclinați să îmbrățișeze Islamul și că îi va fi uşor, cu ajutorul hoardei

tătare și al întăririlor turceşti, să preia Polonia și Lituania și să se îndrepte spre Moscova. A lăsat alte tratate cu Porta pe seama lui Lupul, care își va trimite solii la Constantinopol; și a realizat atât de multe, încât pașei din Silistria i s-a poruncit să adune armata și, cu ajutorul tătarilor, a trecut peste Dunăre și a atacat direct armata maghiară-munteană de lângă Suceava, căci muntenii și armata prinților aliați (tronul era revendicat de… finul lui Vasile Lupu, Gheorghe Ştefsn – n. n.) participau la asediul cetăţii Sucevei, și a eliberat pe soția și comorile lui Lupul.

După ce despărţit de trimișii turci, Hmelnițki a început să întărească puternic Białocerkiew şi Czehryn. Și-a trimis soliile în toate părțile Rusiei, chemând pe toți cei capabili să poarte arme să vină imediat la Białocerkiew, luând cu ei pâine pentru câteva săptămâni.

Dorind să se conformeze voinței cazacilor, imediat după această a trimis pe colonelul Anton și Danilo, cu 40 de oameni, la Lwow, la Hatmanul Coroanei, cerând pace și rugându-l să mijlocească pentru el în faţa regelui și a Republicii; dar a făcut și cereri atât de exagerate, de parcă acestea ar fi fost tot ce îi păsa, pentru a arăta armatei zaporojene că împăcarea cu regele era imposibilă. El a trimis un astfel de mesaj, de la armata zaporojeană, la Slutsk, hatmanului Radziwiłł.

În același timp, Hmelnițki a trimis o ambasadă țarului și patriarhului Moscovei.

Hatmanul cazac a avut de multă vreme relații cu Moscova. Îi căuta când primejdia îl amenința și îi respin-

gea când trecea, astfel încât guvernarea țaristă, prudentă, care de la bun început urmase fiecare pas al lui Hmelnițki cu o atenție extraordinară, nu știa de ce să se țină. După bătălia de la Batoh, o legație de cazaci, condusă de judecătorul general al armatei zaporojene, Samuel Bogdanovich, a sosit la Moscova, cu o cerere ca țarul să ia pe Hmelnytsky și sudul Rusiei sub mâna sa înaltă. Când deputații au fost întrebați ce înseamnă „a lua sub mână înaltă”, ei au răspuns că nu știu, că li s-a spus doar să spună așa. Țarul i-a trimis la o comisie, formată din boierii George Havrylo, Pușkin, guvernatorul Nijni Novgorod și doi mândri diaconi, Mihai Voloșaninov și Almaz Ivanov…

Hanul trecuse Nistrul, iar Hmelnițki se îndrepta spre Bar, decis să se deplaseze spre sud cu întreaga sa armată, după ce Hmelnițki se despărţise de fiul său, iar Lupul de soția și de comorile sale, și stăteau acolo, după cucerirea cetăţii Sucevei, ca să poată aduce cu ușurință toate trupele principilor aliați în tabăra lui.

Regele polonez a ales Halych și, după ce a trimis ştafete cu informația că se îndrepta împotriva cazacilor, a pornit, în 29 august, de la Glinany, pe drumul spre Halych, mergând încet pentru că ploaia stricase drumurile. Pe drum, au sosit scrisori de la hospodarul Stefan (Gheorghe Ştefan) și de la Kondracki. Primul i-a mulțumit regelui pentru ajutor și i-a cerut să înainteze în Ucraina. Kondracki a adăugat câteva cuvinte de la sine, raportând că a atacat Suceava și că prinții aliați sunt gata să slujească regelui.

Regele se gândise deja să se mute în Ucraina și, în acest scop, a trimis un ordin hatmanului lituanian, prinţul

Janusz Radziwiłł, să se deplaseze spre Kiev, în același timp cu armata coroanei, care se deplasează spre Ucraina. Dar prințul nu a ascultat, explicând că Moscova aduce trupe la granițele Lituaniei. De fapt, i-a scris hatmanului Kiszka, cerându-i să adune miliția populară pentru a mărșălui asupra Kievului, dar nu și-a justificat neascultarea și toți l-au acuzat de trădare. După ce a primit, acum, o scrisoare de la hospodar, cu o cerere de mutare în Ucraina și, în același timp, a aflat că Hmelnițki vine cu toată puterea în ajutorul Sucevei, regele și-a schimbat planul și a decis să trimită o parte din armată la Suceava, iar el însuși voia să se apropie încet de Kamieniec (Kameniţa).

Câteva zile mai târziu, au venit alte vești, că Hmelnițki stătea în Białocerkiv și doar unii dintre cazaci și tătari stăteau lângă Konstantynów. Prin urmare, planul a fost schimbat: regele trebuia să rămână la Halych, iar armata urma să atace duşmanii. Noi ştiri avertizau că duşmanul se apropia, cu mare putere, iar acesta a fost motivul pentru care regele şi-a schimbat din nou planul şi s-a mutat, cu toată armata, în fortificatul Kamieniec, pentru a avea eventuale întăriri de la Suceava mai aproape.

Curând, cancelarul a primit scrisori de la hospodarul Gheorghe Ştefan și de la Rákóczi. Prima relata că două regimente de cazaci au sosit la Rașkov și merg în ajutorul Sucevei; că Hmelniţki a plecat deja cu armata sa, dar nu se știa dacă voia să-și salveze fiul sau să devină rege și că hanul urcă pe cal, după Bairam; forțele combinate vor înlătura toate obstacolele şi ne vor proteja de turci și de tătari, și vor pune în mâinile noastre cele mai scumpe arme inamice „Vă rugăm să contactați Majestatea Sa, care a făcut

repede să fie blocat un drum, prin care Hmelnițki și Lupul să trimită întăriri în ajutorul celor asediați, mai ales că din scrisoarea hospodarului moldovean, scrisă nouă la 30 august, se arată că pașa din Silistria se pregătește să treacă Dunărea, cu forţe turceşti și tătare, ca să ne atace direct şi să invadeze Moldova, iar în felul acesta se gândește că ne va abate de la asediu și îi va elibera pe cazaci, pe fiul lui Hmelnițki (Timuş), pe soția lui Lupul și comorile lui. Vom muri amândoi, dacă armata noastră va trebui să abandoneze asediul și să vină în ajutorul lui hospodarului muntean Maciej (Matei Basarab). Întrucât nu putem trimite trupe rapid, rugăm pe majestatea sa să ne explice și să ne informeze, prin trimișii noştri vor, când sosesc polonezii, împre-ună cu moldovenii".

Pe lângă aceste scrisori, regele a primit și vești din altă parte că Hmelnytski se apropie, dar că hanul nu era cu el. Regele stătea deja la Kamieniec, aşa că, convocând un consiliu de război, a prezentat necesitatea rechemării lui Kondracki din Suceava şi de a ataca inamicul înainte de sosirea trupelor tătarilor. Propunerea regelui a fost susținută de Lanckoroński și de toți cei care aveau moșii în Podolia și Pokuţia, care se temeau de jafurile armatei staționate la Kamieniec. Așa că l-au sfătuit să-l atace pe bătrânul Hmelnițki și să taie capul revoltei, și abia apoi să-l scoată pe Timoșko din Suceava. Mareșalul de coroană Jerzy Lubomirski, care sosise de curând în tabără, și-a exprimat opinia contrară şi a descris tot ce s-a întâmplat în timpul absenței sale, spunând cu tonul unui profesor:

„O să recunosc, iubite Rege, că dacă aș fi fost prezent la consiliile anterioare, nu mi-aș fi dorit să-l trimit pe

domnul Kondracki, cu o parte din armată, la Suceava sau să merg personal la Kamieniec, căci, în ciuda numeroaselor consecințe nefaste care urmează, nu a fost necesar să pierzi deopotrivă sânge și timp pe lângă Suceava, și să folosești mai puțin ca să poți porunci de departe mai bine și cu mai mare faimă, și să nu obții nimic cu mai puțină rușine. Dar când Majestatea Sa l-a trimis pe domnul Kondracki, cu o armată redusă, iar apoi pe domnul Denhof, cu cei 1.200 de dragoni, iar dumneavoastră ați stat la Kamieniec, și prinții aliați ştiau despre intenția voastră, că, pentru a uni forțele de război, să cuceriți Suceava, dar aţi stat singur aici, la graniță. Înțeleg că ar fi o rușine pentru Majestatea Voastră să părăsiți adăpostul și să nu înfruntați o mână de dușmani. Şi văd acest lucru nu numai ca dăunând faimei Maiestății Voastre; există şi mici inconveniente, de care fiecare războinic ar trebui să fie conștient: unul, că vom lăsa inamicul în urmă; în al doilea rând, că vom pierde comunicarea cu principii aliați; în al treilea rând, că vrăjmașul va fi descurajat, odată cu plecarea noastră, și își va slăbi cutezanţa, făcând aceste neamuri ușoare și timide. Pe de altă parte, măcelărind pe asediatori și luând Suceava, ce zgomot de glorie în război va lovi auzul vrăjmașului! Majestatea Voastră va merge în Ucraina ca un învingător, după ce v-a chemat armata, și unind forțele prinților aliați, pe care le vom avea ca adaos la forțele Majestății Voastre, vă veţi umple de faimă. Sunt, de fapt, două mari motive de mutare de aici, care au fost menționate înaintea mea, și anume că republica poate cere de la noi socoteală despre timpul irosit pentru cetatea altuia; a doua este că prezența Majestății Voastre va înfometa cetatea Kamieniec, bastionul patriei noastre, motive pentru care voi răspunde pe scurt. Prima este că este prea târziu să-l luăm în seamă,

pentru că acest anunț trebuia să vină înainte de a-l trimite la Suceava; în al doilea rând, sunt de acord că așa este, că vom muri de foame, dar din acest motiv nu ar fi nevoie să stăm nicăieri, Maiestate, pentru că, cu un guvern ca al nostru, vei înfometa toată Polonia, Maiestate, oriunde te-ai afla; și cu această ocazie îmi doresc ca oriunde ne întoarcem, să nu fim lăsați să fie devastate în așa măsură orașele și satele. Dar, chiar dacă s-ar părea că lăsarea Sucevei în urmă nu ar crea niciun inconvenient, mă întreb de ce am merge atât de nerăbdători în Ucraina?...

Între timp, regele, în urma părerii majorității, a decis să se mute în Ucraina. El l-a trimis pe Machowski la Suceava, făgăduind clemență cazacilor și sfătuind-o pe soția lui Lupul să se lase în grija lui. Armata a pornit spre Bar, mergând printr-un întins pustiu. Drumul, ca printr-un cimi-tir noroios; oamenii au fugit în păduri din orașele și satele care au fost cândva populate; se vedeau rămășițe nearse, restul s-a făcut fum, iar bogata Podolia a rămas doar cu cerul și câmpul.

În timpul celei de-a doua nopți, când armata stătea lângă Zieleńce, au sosit scrisori de la hospodar, care informau că hanul plecase din Crimeea, cu toată puterea sa. Această știre a fost confirmată de raidurile regelui, din 4 octombrie, și de a doua scrisoare de la hospodar și de la Kondracki, în care se spunea că Sefer-Kazi-aga înainta, cu armata, spre Suceava pentru a pune mâna pe comorile lui Lupul.

Marșul armatei a fost suspendat. Un sfat de război îndelungat, repetat în trei rânduri, a hotărât ca armata să

stea pe Nistru, la hotarele Țării Româneşti a Moldovei, pentru a sprijini asediul Sucevei și a amâna războiul până când principii aliați îi vor veni în ajutor. S-a mai ținut cont de faptul că, în caz de atac, ar fi mai sigur să stai lângă marele râu și ar fi mai ușor să obții hrană din Țara Românească a Moldovei.

Așa că regele s-a întors din drum și și-a așezat tabăra lângă Żvaneț, pe Nistru, de unde, pe malul drept al râului, se vedea Khotyn (cetatea Hotin), la jumătate de milă de tabără, și întinsele lunci ale Moldovei, iar spre nord, Kamieniec (Kameniţa), la doar două mile distanță”[416].

1653, Ludwik Kubala: Cetatea Suceava, această „găină”, cum spunea Lubomirski, nu era atât de ușor de luat. Această fortăreață, după hatmanul Radziwiłł, nu putea fi cucerită decât printr-un asediu lent, regulat și nu prin asalt. Cetatea era puternică, orașul era fortificat de natură și de soartă pe trei laturi, iar pe a patra latură, de unde accesul era mai ușor, se afla o imensă tabără de cazaci.

Înainte de sosirea lui Kondracki, Timofei (Timuş) Hmelnițki a trimis, din tranșee, 6.000 de oameni, nu atât pentru a-l ataca Gheorghe Ștefan, care mergea la Iaşi, să-și primească caftanul, cât pentru a captura căruțe pentru cai și boi, din care erau destule la Suceava, şi a aduce mâncare. Kondracki i-a întâlnit pe acești oameni în marș și i-a învins, astfel încât doar câțiva dintre ei s-au întors la Suceava.

[416] Biblioteka Jagiellonska, *Haracz Krwią Tvrecką Tvrkom Wypłacony* (Jertfă de sânge plătită turcilor), Krakow 1674

La sosire, forţele unite ale lui Gheorghe Ştefan şi cele poloneze au înconjurat cetatea şi tabăra cazacilor atât de puternic, încât cazacii nu se mai puteau gândi să părăsească Suceava. Curând, scrisorile lui Tymoftei către tatăl său, prin care îi cerea sprijin, au fost interceptate. Aliații se temeau de această posibilitate; se temeau şi de han, căruia Lupul îi făgăduise comorile Sucevei; s-au temut și de Pașa de Silistra, care urma să vină în ajutorul Sucevei, și l-au rugat pe rege să-i acopere, în timp ce ei înșiși și-au folosit ultimele puteri pentru a cuceri cetatea, dar fără rezultat.

Un mare asalt lansat împotriva Sucevei a fost respins, cu pierderea a câtorva sute de oameni; aproape toţi ofiţerii au murit. La scurt timp după aceea, Timuş a ieşit din tabără, a ucis oameni și a luat mai multe tunuri. Fortificațiile taberei cazacilor erau atât de puternice, încât era greu să te gândești la cucerirea lor. Șanțuri duble, în care stăteau mii de coase, tuneluri subterane, șanțuri transversale, făceau dificilă apropiere de aceste obstacole, în care atât de mulți viteji și-au plătit curajul cu viața. Acolo a murit faimosul războinic maghiar Nemet Martin, când, după ce a băut, a plecat cu îndrăzneală, cu mai mulți însoțitori, și i-a alungat pe cazaci până la fortificații. Momit de un truc, a căzut în șanț cu calul său, iar cazacii, prinzându-l, l-au spânzurat, cu prefăcută evlavie, pe metereze, punând foc sub el şi arzându-l de viu.

Timoșek, văzând că aliații se temeau să atace, a plecat la corturi cu cazacii; muzica a cântat toată noaptea, vodca curgea în voie, iar slujitoarele voievodesei Lupul au

fost puse să coboare în tabără și să ia parte la petrecerea sălbatică.

Între timp, Denhof, stând pe dealul opus, a construit o întăritură, înspre oraș. Acolo a adus tunuri grele şi a bătut meterezele, ruinând zidurile și lovind în interiorul cetăţii. Asediații, în timpul nopţii, au săpat un nou meterez și un șanț adânc, au fortificat vechiul meterez, au făcut coșuri mari, umplute cu pământ și s-au înconjurat cu ele, ca să apere Suceava cu vechile și noile fortificații și să poată face incursiuni cât mai departe de tunurile maghiare ale lui Denhof. Lucrurile au început însă să se înrăutăţească pentru cazacii din lagăr.

Tymoszek avea până la 8.000 de oameni şi un mare număr de boi şi cai, care, neavând furaje, au murit. Duhoarea insuportabilă, foamea, bolile fatale şi lipsa apei au fost motivul pentru care mulţi cazaci treceau zilnic în tabăra poloneză. Unul dintre ei, cunoscând bine structura cetăţii și a meterezelor, le-a arătat tunarilor locul unde se afla cortul verde al lui Tymoszek.

Tunarul a țintit și glonțul a lovit carul în care stătea Tymoszek și bea cu cazacii. După ce a zdrobit osia carului, ghiuleaua l-a lovit pe Tymosz cu bucăți din ea cu atâta forță, încât i-a explodat creierul și a rămas acolo fără suflet. Cazacii au luat cadavrul şi l-au scuturat, încercând să-l trezească, „dar fiindcă era fără cap, era greu să revină la viață”.

Voievodeasa Lupul, neputând să ascundă moartea lui Tymosz, s-a dus în faţa cazacilor și, arătându-le pe fiica

ei însărcinată (nevasta lui Timuş – n. n.), i-a rugat să nu o părăsească pe ea și pe fătul nenăscut al conducătorului lor, iar prinţesa valahă (Ruxandra – n. n.), strălucitoare și plăcută, i-a înrobit atât de mult, încât toți ar fi fost bucuroși să moară pentru ea. S-au îndreptat spre prinţesă și, sărutându-i picioarele și tivul hainelor, au jurat că o vor apăra până la capăt. Cu toate acestea, noul lider, pe care cazacii l-au ales ca să-l înlocuiască pe Timoșko, Fedorovici, un nobil lituanian, a început negocierile cu regele, care se afla atunci în Kamieniec, iar voievodeasa a trimis o scrisoare regelui, cerşind milă şi dăruindu-i comorile ei.

Regele l-a trimis pe Machowski, pentru că doar în el aveau încredere cazacii şi l-au cerut, iar domnitorul Transilvaniei i-a promis spijin hospodarului Gheorghe Ştefan, cerându-i să jure credinţă Sultanului, îndemn pe care l-a acceptat cu recunoștință, pentru a câștiga timp, aflând că Lupul îi aduce pe călăreţii tătari în ajutorul Sucevei. Între timp, foamea era din ce în ce mai puternică în oraș și în fortificații, era lipsă de apă, pentru că erau doar trei fântâni, iar râul care era adusă de la Siret, de Kopanica, a fost luată de Denhof. Voievodeasa Lupul era o femeie curajoasă, care i-a atras pe cazaci cu bani, pe vlahii cu promisiuni, şi îi încuraja pe toți prin exemplu ei. Ea a împărțit cu ei chiar și mâncarea, carnea și apa, la măsură pentru toată lumea. Ea a construit un atelier de praf de pușcă, a ordonat fiicei ei să tragă cu tunul, împreună cu un bărbat cărunt, „și astfel, a înșelat toate trupele aliate, care, trăgând constant cu tunurile, își sleiau ultimele puteri pentru a captura castelul”.

Abia după sosirea lui Kemeni Huwald și a tunurilor maghiare și poloneze, asediul a început să fie mai viguros. Bătrânul soldat a mustrat lenea și letargia, şi, încurajând soldații prin exemplul său, a început să se pregătească pentru un asalt hotărât, prin care ungurii doreau să deschidă drumul. În acest timp, tunurile băteau constant şi din bateria lui Denhof. iar inamicul nu mai îndrăznea să apară pe metereze.

Foamea, setea și sosirea întăririlor maghiare și poloneze au răcit dorința asediaţilor de a apăra în continuare: cazacii au decis să se predea, atâta timp cât condițiile nu le erau prea grele. În timpul tratatelor, oamenii înfometați veneau în tabără, să cumpere mâncare, și plăteau pâinea în taleri, plătind chiar şi 6 florini, dându-și atât săbiile, cât și puștile.

Văzând aceasta, voievodeasa Lupul a făgăduit să împartă toate comorile în rândul armatei și să-și recăsătorească fiica cu un cazac, dacă se vor apăra ceva vreme; ea a scris Coroanei despre răzvrătirea armatei și despre apropierea trupelor a lui Ian (Radziwiłł). Cazacii, după ce și-au revenit puțin, au căpătat iarăși curaj și au făcut o incursiune surpriză în tabăra aliată. Au fost respinși cu succes, dar, de atunci, a fost interzis să li se vândă mâncare. În cele din urmă, când nu mai era praf de pușcă, când foamea a început din nou și au izbucnit neînțelegerile cu seimenii, colonelul cazacilor Fedorowicz a declarat că este gata să se predea în numele regelui polonez.

Moldovenii și voievodeasa din cetate au vrut să se predea, dar comisarul Machowski a răspuns că regele nu

poate lua supușii altora, ci va avea grijă de ei pentru a nu fi vătămați din răzbunare.

Depunerea armelor, jurământul și predarea Sucevei au avut loc la 9 octombrie 1653. Mikołaj Fedorowicz, seniorul armatei zaporojene, împreună cu colonelei săi, au jurat credință regelui și au predat steaguri, jumătate. dintre care au fost trimise la Rákóczi. Cazacii au jurat că nu vor lua nimic din castel, că vor preda lucrurile furate și bunurile lui Timoș comisarilor unguri și polonezi și că nu vor mai face nicio pagubă țării. Pentru a îndeplini aceste conditii au predat 4 colonei în mâinile aliaţilor, care le-au promis că după depunerea jurământului, îşi vor primi din nou armele si se vor întoarce în voie acasă.

Cumpărând cei mai răi cai, de la aliați, la un preț mare, cu ducați și taleri, 6.000 de cazaci au ieșit din cetatea Sucevei, cu armele în mână, cu stindarde desfăcute, în sunet de tobe și de muzică, purtând trupul mortului Tymosz în mijlocul lor şi condus de două grupe, iar toată armata aliată l-a salutat cu onestitate şi onoare. A lăsat patru cazaci obișnuiți drept ostateci și l-au luat cu ei pe căpitanul Mogilnicki, care trebuia să-i escorteze mai departe, în tabăra Hmelnițki.

Comorile lui Lupul au fost împărțite între hospodarii moldovean și muntean. Nu erau atât de multe, pe cât se zvonise, pentru că voievodeasa Lupul dăduse o mulțime de bani cazacilor şi îngropase multe obiecte de valoare, iar Lupul pusese, înainte, mult aur în bănci din Constantinopol, Veneția, Amsterdam și Gdańsk. Frumoasa și eroica soție a lui Lupul și fiul ei au fost capturați de Rákóczi, în

timp ce polonezii au rămas cu 7 tunuri de câmp, 60 de tunuri uşoare și 400 de cadavre ale ostaşilor pierduţi în timpul asediului.

Capitularea Sucevei a revoltat întregul lagăr polonez de lângă Źwanec. Se spunea că Kondracki a luat 200.000 de zloți de la cazaci, pentru acest tratat, iar Machowski trebuia să afirme public undeva că i-a eliberat pe cazaci la ordinul regelui. Kondracki a murit la câteva zile după capitulare, fără să lase un ban. Revenit în tabără, Machowski a făcut o relatare publică, în faţa comisiei, și i-a acuzat în mod fals pe cei care l-au învinovățit pe rege. Cu toate acestea, nu i s-a mulțumit pentru munca depusă, ci i s-a ordonat să fie gata să se prezinte la Seim, cu această declarație, dacă va fi necesar. Discordia și neîncrederea au izbucnit între rege și senatori, deși acestea erau chestiuni paşnice Nu se știe cine era de vină, dar este cert că 6.000 dintre cei mai buni soldați au fost trimiși înapoi la Hmelnițki din apropierea Sucevei.

După ocuparea Sucevei, trupele maghiare au intrat în Iaşi şi l-au pus pe tron pe Gheorghe Ştefan, care a promis că va plăti un tribut anual lui Rákóczi. Faptul împlinit și confiscarea comorilor lui Lupul i-au făcut pe turci favorabili lui Ștefan, pentru că, în ciuda eforturilor pretendenților, l-au confirmat ca voievod, după ce a plătit un tribut de 20.000 de ducați. Abia acum aliații au trimis o parte din trupele lor pentru a-l ajuta pe rege, adică un total de 4.000 de lăncieri, cu precizarea că trebuiau să lupte numai împotriva cazacilor și nu împotriva tătarilor. Mai mult, dacă mâncarea nu le-ar fi ajuns, putea pleca”[417].

[417] Kubala, Ludwik, *Szkice historyczne*, Kraków 1896, pp. 204-236

1655, august 10, Szilágyi, Sándor: Voievodul Gheorghe Ştefan al Moldovei îi scrie, din Iaşi, lui Rakoczy al II-lea despre vizita secretă în Moldova, Lituania şi în Polonia a „hatmanului cazac”, în vreme ce solia Moscovei se îndrepta spre Transalpina (Havasalföldér, deci Ţara Românească sau Muntenia), „la voievodul Kostándin și de acolo la Poartă”. Dincolo de informaţii şi de promisiunea „trimiterii căptușelilor de iepure, promise maiestății voastre”, corespondenţa duhneşte de slugărnicie, „pentru că, pentru noi, după Dumnezeu, în lumea aceasta nu exisă nimic ca măreția ta”[418].

1658, Conrad Iacob Hilterbrandt: „Vreau să spun, pe scurt, câte ceva şi despre români, care locuiesc printre transilvăneni. Ei alcătuiesc a treia naţiune, pe care am întâlnit-o în Transilvania. În general, ei sunt numiţi valahi, în Transilvania însă li se dă numele de „Bloch”. În limba lor, ei îşi spun români. Unii socotesc că ei îşi au numele de la Flaccus. „Walachi nomen habent a Flacco hinc Flacci”, cu timpul s-au numit Vlachi sau Valachi, pe nemţeşte Wallachen.

Acest popor este astăzi atât de puţin luat în seamă în ţară, încât nici nu e socotit printre stările ţării, nici nu are nici un oraş, nici o cetate sau nici măcar vreun locaş al său, ci doar colibe, ei fiind răspândiţi prin tot locul, prin munţii care înconjoară ţara, sau toleraţi ca supuşi pe teritoriul oraşelor şi târgurilor germane şi ungureşti. Însă, după ori-

---

418 Szilágyi, Sándor, *Második Rakoczy és az Európai diplomaczia* (Rákóczi al II-lea și diplomația europeană), Budapest 1875, pp. 223-227

ginea lor, ei sunt mult renumiţii grăniceri ai nobilului popor roman şi sunt, astfel, după germani, cei mai vechi locuitori ai ţării, pe care i-a adus aici împăratul Traian, în anul 100 e. n., când a bătut pe regele german (!) Decebal, şi a cucerit reşedinţa regală a acestuia, Sarmisegetuza (care acuma este un sătuleţ mic, înlăuntrul Porţii de Fier), a ocupat-o cu coloni romani şi i-a dat numele de Ulpia Traiana [*Tröster*, p. 322 ş. u.].

Aceşti urmaşi ai romanilor locuiesc astăzi în Transilvania, Moldova şi Ţara Românească. Cât priveşte Moldova şi Ţara Românească, ei le au în stăpânirea şi puterea lor şi în cuprinsul acestora sunt cârmuiţi de proprii lor principi sau domni. În Transilvania, însă, ei n-au nici un privilegiu de clasă, ci sunt cu toţii păstori sau zileri. În limba lor ei se numesc români sau romani. Sunt în număr atât de mare în Maramureşul din Transilvania, încât aproape covârşesc, cu mulţimea lor, pe unguri şi pe nemţi.

Cum locuiesc printre transilvăneni, aceştia învaţă şi limba românilor, ca să poată vorbi cu ei şi să le poată da ordine, ca zilieri şi servitori. Aceşti români de rând, de condiţie servilă, sunt aplecaţi spre hoţie şi tâlhărie, de aceea ei sunt pedepsiţi aspru în Transilvania şi traşi de obicei în ţeapă, astfel că se pot vedea, aproape înaintea tuturor oraşelor, târgurilor şi satelor ţării, astfel de spectacole îngrozitoare.

Faţă de moartea prin ţeapă sau par, ei merg bucuros la spânzurătoare, când sunt osândiţi, spunând că şi Hristos, mântuitorul lor, a fost spânzurat pe cruce.

În Transilvania, aceşti iobagi români au, în general, acelaşi port distinctiv ca şi aşa-numiţii valahi din Moravia, despre care am amintit ceva mai sus, când a fost vorba de Swetin. Unii poartă pe cap un fel de căciulă aspră, lungă şi păroasă, alţii una rotundă, de sub care atârnă plete lungi, care, privită din depărtare, pare ca o perucă, iar alţii poartă un fel de căciulă olandeză, rotundă şi albastră, alţii, în sfârşit, poartă pe cap o căciulă ţuguiată, întocmai ca dervişii din Pera. Când sunt în doliu, îşi lasă părul să crească şi umblă fără pălărie un an întreg. După încetarea doliului, îşi tund iarăşi părul scurt de tot şi-şi pun pălăria pe cap. Vara poartă, de obicei, numai cămaşă, pe care o încing cu o sfoară, de care atârnă, în partea stângă, o bucată de postav, cu care-şi acoperă capul, când plouă.

Româncele torc şi ţes haine pentru toţi ai casei. Româncele torc din mers, au furca cu caierul înfiptă în brâu şi torc cu fusul, fie că stau de vorbă între ele, fie că se aşează undeva la umbră etc.

Cămăşile bărbaţilor atârnă peste cioareci, sunt scurte şi ajung de-abia peste coapse. Cioarecii şi ciorapii sunt într-una, încălţămintea este o bucată de piele, pe care o leagă de picior cu sfori lungi şi o numesc opinci. Ei poartă un ţepoi lung de vânătoare. Cu un asemenea ţepoi au alungat ei, odată, pe Toma al nostru dintr-o vie etc. La brâu poartă o toporişcă scurtă, cu care pot desigur lovi, aruncând-o. De obicei, ei au şi o măciucă sau un ciomag în mână, pe care-l numesc toiag. Despre felul cum se foloseşte toiagul am amintit mai sus, când am vorbit despre Cluj.

Femeile poartă haine de stofă, ţesută de ele. Îşi ung părul cu unt. Fetele umblă cu capul gol, iar în faţă, în jurul frunţii, şi la urechi, atârnă tot felul de monede mici, înşirate pe fire de aţă, ca şi femeile bulgare, astfel n-am putut face mare deosebire între ele şi femeile bulgare, după cum am arătat, în privinţa femeilor bulgare, în descrierea călătoriei pe care am făcut-o în Bulgaria.

Cămăşile lor sunt cusute tot atât de nebuneşte cu mii de înflorituri. Nevestele poartă pe cap o legătură mare, împletită dintr-o pânză de bumbac străvezie şi pe care pot să o scoată când vor. Ele mănâncă multă mămăligă, coc colaci în spuză, fac cozonaci din făină de mei. Jocul lor e hora, la care ei ţin foarte mult, şi domnul Opitz a descris-o frumos în „Zlatna”:

„Mai se ascunde încă în bordeiele ţărăneşti un sânge nobil, care n-a lepădat cu desăvârşire tradiţia vechilor datini, după cum arată hora lor, în care atât de minunat ei se apleacă şi se închină, sar în sus în felul cabriolelor, pe care germanii mei trebuie să le fi adus din Franţa. Ba se formează un cerc, ba iarăşi se desface, ba merg flăcăii, fetele la dreapta, ba iarăşi la stânga. Flăcăii, care şi acuma mai poartă haine după chipul roman, sunt, ce e drept, răi, dar plini de duh, gândesc multe, dar spun puţine, şi poate ar mai fi de adăugat câte ceva, dar nu vreau să cad în bănuială prin aceasta!”.

De altfel, ei obişnuiesc să înfăţişeze, în dansurile lor, comedii întregi, cum am văzut, în timpul Rusaliilor, pe drum, în trecerea mea spre Constantinopol.

Limba lor este vechea limbă romană. „Limba romanilor dăinuieşte aici, până în ziua de astăzi, lucru despre care într-adevăr te poţi mira” (Opitz)…

Locuitorii acestei ţări (**Moldova** – n. n.) sunt români. Faţă de cei ce trăiesc împrăştiaţi, ca zileri sub ungurii şi saşii din Transilvania, aş putea să-i numesc români liberi, căci stăpânesc singuri Moldova şi Ţara Românească, fiind cârmuiţi de domnii sau voievozii lor proprii. Ambele principate române sunt locuite de români sau valahi, dar ele poartă nume diferite. Principatul care este aşezat lângă malurile Dunării se numeşte Ţara Românească, iar celălalt, care se întinde pe lângă tătarii din Bugeac, înspre lacul Meotic, se numeşte Moldova. Totuşi muntenii ni s-au părut mai curtenitori şi mai înţelegători decât moldovenii. Mai sus am amintit că românii sunt de origine romană. Aceşti români de origine romana nu sunt deci scoborâtorii goţilor şi dacilor şi nu-şi trag originea nici din sarmaţi sau tătari, ci sunt o populaţie rămasă aici, în urma expediţiei lui Traian.

Locuitorii Moldovei sunt, în cea mai mare parte, oameni demni, bărbaţi cu bărbi late, cu părul tuns, şi poartă pe cap o scufie mică roşie şi peste aceasta o căciulă mai mare, ca şi grecii din Constantinopol, au anterie lungi, de culori diferite. Femeile pot fi văzute rar. Ele poarta cizme cu un fel de potcoave groase, şi o năframă albă, în jurul capului, atârnând până pe spate, dar faţa este descoperită. Le place mult curăţenia. Deşi casele lor sunt prost construite, în ele este totuşi curat. Dacă s-a aşezat rugina în faţa vetrei, o spoiesc numaidecât, având totdeauna la îndemână, în acest scop, o oală cu spoială. Băncile şi masa sunt

spălate frumos. Patul lor este o saltea de paie şi o pătură, de care se folosesc cu toţii. În odaie este făcută un fel de poliţă, pe care se întind şi dorm. De Paşti ei se dau în nişte roţi (scrâncioburi) care se văd în mare număr pe străzile Iaşului.

Atunci când copiii, ca şi bătrânii, vor să-şi arate respectul faţă de unul mai mare, îi apucă mâna dreaptă şi i-o sărută, în aşa fel, că la o a treia sărutare, duc mâna lor la frunte, după cum face comunitatea de la Constantinopol, faţă de patriarh, la ieşirea lui din biserică, în ziua Bunei Vestiri etc.”[419].

1659, Evlia Celebi: „Au trecut, in cete, douăzeci de mii de ostaşi **moldoveni aleşi**, înarmaţi şi cu cai iuţi, îmbrăcaţi toţi cu contăşe şi având căciuli pe cap. După ei au trecut, îmbrăcaţi foarte bine, în total şaptezeci de hatmani şi căpitani, vameş, logofăt, vistier, cămăraş, cupari, postelnic, armaş, pârcălab, vornic, pişlek (?), paharnic, spătar, comis, jitnicer, uşier, care sunt posesori de ranguri şi demnitari şi căpetenii de vilaiete.

Pe steagurile **moldovenilor** sunt chipuri de sfinţi de-ai lor şi poartă desenul unui cap de bour, zicând că boul este animalul care a ieşit din rai odată cu Adam…

Alaiul valahilor. Este o oaste de douăzeci de mii de soldaţi bine înarmaţi, cu cai iuţi, îmbrăcaţi cu haine de postav, cu căciuli din blană de samur şi de veveriţă; au tolbe de săgeţi. Ei au şi mulţi ostaşi pedeştri şi dorobanţi

---

[419] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973, pp. 584-587, 592-595

cu puşti. Vilaietul Ţării Româneşti, fiind întins, are boieri, zabiţi şi slujitori mulţi şi împodobiţi. Au trecut mai întâi, împreună cu aprozii lor, următorii dregători, bine îmbrăcaţi: marele logofăt, primul vornic, al doilea vornic, marele hatman, postelnicul, paharnicul, cuparul, spătarul, vistierul, comisul, jitnicerul, logofătul al doilea, uşierul, şătrarul, cămăraşul, armaşul, stolnicul, vătaful, clucerul, medelnicerul, slugerul, daraianisul, vameşul. Pe steagurile acestora este înfăţişat chipul unui şoim; chiar şi pe banii lor de aramă, numiţi „penez", ei pun chipul şoimului…

După aceea, au urmat vreo opt mii de dorobanţi puşcaşi pedeştri, iar după ei a trecut vestitul emir Grigoraşco, îmbrăcat în blană de samur, cu căciulă roşie tătărească de samur, însoţit fiind de şase aghiotanţi, cu slujitori, cu armurieri, cu sacagii şi cu trei sute de aprozi. După el a trecut, cântând, mehterhaneaua ce-i fusese dăruită, după vechiul obicei, de Casa otomană, iar în urma ei au trecut alţii, cântând, după obiceiul lor, din surle şi din tobe şi trompete…

Despre limba neamului valah cel rău. E adevărat că aceştia sunt creştini ca şi cei din neamul moldovenilor, dar există unele deosebiri şi nepotriviri în riturile lor.

De asemenea, şi limba lor este aceeaşi, dar diferă unele denumiri şi au unele expresii de fineţe"[420].

1672, De la Croix: Atunci „când cineva se căsătoreşte, toate rudele sale se adună la el acasă. Se întinde o

---

[420] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VI, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976, pp. 629-632, 722

horă, alcătuită din tinerii cei mai chipeşi, şi se adună fetele cele mai frumoase, care merg jucând şi trec pe sub ferestrele miresei, unde li se dă o gustare. Cei din partea miresei fac la fel şi primesc aceeaşi cinste din partea rudelor mirelui… / Ospeţele de nuntă se fac, totdeauna, la mire… În timpul ospăţului, femeile se scoală, de două sau de trei ori, pentru a juca”[421].

1674: O interesantă carte în versuri, publicată de Biblioteka Jagiellonska, în 1674, „Haracz Krwią Tvrecką Tvrkom Wypłacony” (*Jertfă de sânge plătită turcilor*), se constituie într-o adevărată epopee, scrisă cu sânge polonez, pe pământul Moldovei[422].

1677, Ioan Gninski, palatin de Culm: „Deşi voiam să mă îndrept spre Cameniţa, fiind chemat în grabă de dietă, am fost silit să ocolesc spre **Suceava, care nu de mult fusese prădată de bandiţi**; de altfel, peste tot în **Moldova era mare pustiire**, într-un chip îngrozitor. Trecând cu greu prin Bucovina, de la Suceava m-am dus la Sniatyn”[423].

1683, J. Gabiec: „În același an, noua alianță a trebuit să ducă un război greu. Vizirul Kara Mustafa, în fruntea a aproape 200.000 de oameni, cu 170 de tunuri, a intrat în granițele imperiale și a înconjurat Viena. Apoi, la

---

421 De La Croix, 1672, *Călători străini despre ţările române,* VII, p. 266

422 Biblioteka Jagiellonska, *Haracz Krwią Tvrecką Tvrkom Wypłacony* (Jertfă de sânge plătită turcilor), Krakow 1674

423 P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 70

cererea împăratului și în conformitate cu tratatul, Ioan al III-lea a pornit să uşureze soarta Vienei, l-a trimis pe hatmanul Potocki să-i recucerească Kamieniec și Podolia și a împins cazacii în Moldova (Wołoszczyznę). Din toate punctele de vedere, războiul a mers cu succes. Moldova a fost ocupată, iar Ucraina și o parte semnificativă a Podoliei au fost luate de Potocki, dar nu a putut captura şi cetatea Kameniţa, care a fost întărită în continuare de turci. Regele însuși, alăturându-se armatei imperială, l-a atacat pe Kara Mustafa și i-a distrus complet armata (1683). Apoi s-a mutat în Ungaria și, după ce a reluat o parte semnificativă din ea, cedând cererilor armatei, s-a întors în Polonia.

Expediția de la Viena a început o serie de bătălii cu Turcia, care, în cele din urmă, a fost înfrântă. S-a format liga creștină, propusă de Ioan al III-lea, iar trupele creștine au atacat Turcia din toate părțile. Veneţienii au atacat Grecia; comandanții imperiali au cucerit toată Ungaria, Croația și Slavonia; polonezii au început cucerirea Moldovei și au continuat să recupereze Podolia și Kamieniec, iar Moscova a atacat Crimeea. În statele Coroanei polono-lituaniene, însă, războiul a încetat să trezească entuziasm. Nobilimea s-a plâns de costuri și taxe. Regele Ioan a încercat să obțină cât mai mult avantaj pentru război; voia să-l pună pe tronul Moldovei pe fiul său, Iacov, și în același timp era prea supus diplomaților austrieci, care îl înșelau la fiecare pas. Războaiele au fost de obicei nefericite pentru Coroana polono-lituaniană. Moldova, capturată de cazaci în timpul expediției de la Viena, a fost luată înapoi de turci, iar mai multe expediții pentru a o recâștiga s-au încheiat cu înfrângerea trupelor poloneze”[424].

[424] Gabiec, J., *Dzieje narodu polskiego,* Warszawa 1916, pp. 225, 226

1683, Tadeusz Urbański: „Trebuie să precedăm mişcările cazacilor din timpul asediului Vienei, precum și expediția lor, sub comanda hatmanului Kunicki, cu cel puțin o scurtă privire asupra stării de atunci a Ucrainei și a poziției cazacilor. Este clar că nu le mergea prea bine, atunci când s-au îndreptat către regele polonez, nu numai pentru a-l ajuta în lupta împotriva necredincioșilor, ci și pentru a se elibera de jugul turcesc.

Furtuna începută de Bohdan Khmelnytsky nu s-a oprit. Pacea de la Andruszów, care a împărțit Ucraina între Polonia și Moscova, nu i-a mulțumit pe cazaci. Hatmanul Doroșenko s-a predat, în curând, Turciei, pentru a nu rămâne cu Polonia, ci cu intenția de a se alătura, mai târziu, Moscovei și de a deveni stăpânul și hatmanul întregii Ucraine. De aici, un nou război între Polonia și Turcia. Turcii preiau Kamieniec şi o parte din Buczacz; Polonia a trebuit să cedeze cazacilor întreaga parte a Ucrainei, care îi revenise. Totuși, lupta armată continuă; un an mai târziu, avem victoria de la Khotyn (Hotin), iar în sfârșit, apărarea la Żurawno și pacea încheiată aici, care a reglementat, în cele din urmă, relațiile Poloniei, Turciei și Ucrainei de pe Nipru pentru cel puțin câtva timp. Polonia nu a câștigat prea mult pentru ea: conform tratatului, a rămas doar cu o mică parte (inclusiv orașele Białocerkia și Pavolocha), astfel încât chiar și acei cazaci care i-au rămas loiali, regele a trebuit să-i plaseze la granița Polesiei, în districtul Dymir.

Moscova a vrut să profite de aceste lupte dintre Polonia și Turcia, și mai ales Samujłowicz, hatmanul Ucrainei Transniprală. S-a declarat chiar hatman al întregii

Ucraine, iar cazacii l-au sprijinit bucuroși, iar Doroșenko și Hanenko, proaspăt alesul hatman din partea poloneză, și-au dat demisia. Numai că aceste dorințe nu au fost susținute suficient cu arme, drept urmare speranța de a menține întreaga Ucraină în mâinile unui hatman s-a prăbușit complet. Forțele slabe, trimise de Samujłowicz, nu au putut face față turcilor, care, în curând, în 1678, au cucerit Chehryń, ultima speranță de mântuire.

Din cauza acestor eșecuri, Moscova a fost nevoită să încheie pacea cu Turcia la Radzyń și a renunțat complet la orice pretenții față de Ucraina Niprului, care a rămas Turciei. Deci cazacii din această parte au intrat sub stăpânire turcească, ceea ce nu era ceea ce își doreau.

Dacă cineva a suferit pierderi uriașe în aceste războaie, au fost Podolia și Ucraina. Mulți ani de război între Polonia, Rusia și Turcia, în aceste teritorii, precum și atacurile tătarilor, au distrus complet ambele țări. Populația le-a părăsit, din Podolia au emigrat în Rutenia, în Volinia și în alte țări poloneze, iar din Ucraina s-au mutat dincolo de Nipru, unde Samujłowicz a susținut necontenit această mișcare, dorind să populeze cât mai mult acea parte. Și țara părăsită a devenit un câmp de luptă pentru turci și polonezi. Turcii aveau avantaj în aceste bătălii, iar ca stăpânii se purtau cu locuitorii după obiceiul lor. Au ars toate orașele și satele, au ruinat bisericile și mănăstirile, au adus populația în sclavie, pe scurt, au distrus complet țara. Oamenii mai bogați au fugit în grabă, iar oamenii mai săraci, care au rămas aici, nu au suportat răul constant, pe care le-a făcut partea turcă. Ei au fost chiar persecutaţi religios, pentru că întreaga intenție a lui Turciei era să „bisur-

manizeze” aceste țări, în special Podolia, lucru făcut în principal cu coloniștii turci, care locuiau în orașele și cetățile ocupate. Și această populație, care era cea mai săracă, își părăsește casele, în ciuda încercărilor turcilor de a o menţine, pentru ca țara să nu rămână complet fără populația sa. Așa a fost în Podolia, precum și în Ucraina, „unde nu există decât pământ pustiu”, așa cum spune însuși Sobieski. Aceste țări își pierdeau din ce în ce mai mult importanța și bogăția. Deveneau un gol semnificativ, mai ales în Ucraina, pentru că, în ceea ce privește Podolia, Polonia a avut mereu ochii pe ea.

La început, turcii au făcut unele încercări de a preveni o asemenea stare de lucruri, dar mai târziu au renunțat, nu le-a păsat deloc de țară, ba chiar au predat-o stăpânirii hospodarului moldovenesc, asigurându-se doar că nu a căzut în mâinile altcuiva. Atât partea poloneză, cât și cea turcă doreau ca țara să rămână o graniță naturală între țări (?). Dar în curând nu mai era loc dincolo de Nipru pentru fugari. Samujłovich a dat mai mult pământ bătrânilor cazaci, pentru a-i câștiga, iar ei, la rândul lor, le-au împărțit, în parte, noilor sosiți, în condiții grele. Drept urmare, unii au fost nevoiți să rămână în Ucraina sau să se întoarcă repede în ea, mai ales că erau obișnuiți cu libertatea și nu doreau să lucreze la pământ. De altfel, țara era pustie, pe ici pe colo se vedeau doar așezări umane, pentru că le era frică de atacurile tătarilor, care făceau incursiuni anuale în această zonă și, uneori, se aventurau departe, în Ucraina. Cetățile și orașele treceau din mână în mână și acum nu erau tratate aici, doar cel care avea puterea era stăpânul pământului. Și din nou au început să se formeze relații în aceste părți, ca atunci când s-a înființat comu-

nitatea de cazaci. Mulți fugari și criminali din Polonia, Moscova, Moldova și Muntenia au fugit în aceste țări de graniță îndepărtate. Li s-a permis să fie înrolați cu plată, fie împotriva turcilor, fie împotriva Poloniei, atâta timp cât era profit și salariu bun.

Turcii, vrând să-i cucerească pe cazaci, l-au numit hatman pe Jerzy Hmelnyki, care, mai înainte, locuise într-o mănăstire; au crezut că fiul marelui Bohdan va fi pe placul cazacilor. Cu toate acestea, el a procedat cu asprime, s-a autodenumit prinț sarmat, a comis estorcări, cu ajutorul armatelor turcești și tătare, care nu i-au putut câștiga simpatia cazacilor, deşi s-a străduit din răsputeri să-i atragă. A ținut o întâlnire cu bătrânii, unde a hotărât, în primul rând, să profite de ocazie pentru a se elibera de jugul turcesc și să-i alunge pe moldoveni și pe Draginich, pe care îl ura. Au decis să facă acest lucru cu ajutorul Poloniei și, în acest scop, Kunicki a trimis o scrisoare hatmanilor polonezi, semnată de câteva zeci de cazaci de frunte.

S-a întâmplat, în iulie, tocmai când pregătirile de război aveau loc cu febrilitate în Polonia și când s-au făcut și încercări de a se recruta cazaci pentru a participa la această expediție. În scrisoare, Kunicki a raportat că avea unele informații despre mișcarea de trezire a popoarelor creștine, care gemeau sub stăpânirea turcă, mişcări care dezvăluie o puternică dorință de a arunca de pe umeri jugul sclaviei, atunci când se va ivi ocazia, tocmai atunci când numeroase armate se deplasează spre vest și așteaptă doar începutul cu succes al războiului. Unul dintre episcopii din Macedonia a fost trimis la Moscova, pentru a cere să i se alăture Poloniei împotriva Turciei. „Ei bine, continuă

Kunicki, există o oportunitate bună de a ataca Moldova și Budziak, mai ales că aceste provincii sunt aproape lipsite de apărare”. Prin urmare, îi cere regelui să-i dea permisiunea de a face acest lucru, iar el o va întreprinde în folosul Poloniei. El speră să adune cel puțin 10.000 de cazaci, mai ales că, în această chestiune, cazacii au ținut deja o întâlnire secretă între ei. De asemenea, știe că populația locală va fi bucuroasă să-i ajute, pentru că le este deja prea greu să suporte această captivitate turcească. „De aceea – scrie Kunicki la final – cad cu smerenie la picioarele Majestății Voastre și cer cu stăruință regelui și republicii să ne primească, oi rătăcite, așa cum părintele și păstorul au acceptat în harul lor, și ei își vor oferi viețile și sângele în apărarea statului și a numelui de creștin, şi mai ales eu, dacă primesc autoritatea supremă asupra acestei armate prin harul regelui”.

Regele avea și el astfel de planuri – așa cum am spus mai sus –, adică să-i împingă pe cazaci la Marea Neagră și în posesiunile turcești; așa că folosește imediat serviciile oferite de Kunicki. El acceptă cererea lui și îi promite ajutorul, iar drept încurajare îi trimite o sumă considerabilă de bani, primită de la nunţiul (ambasadorul) papal. Îl asigură de favoarea sa regală şi promite că îl va sprijini activ în viitor, atâta timp cât se ține de cuvânt. Înainte de a părăsi Cracovia, el l-a numit pe Kunicki hatman al cazacilor, în numele Poloniei. Pentru instrucțiuni și informații suplimentare, trebuia să se adreseze lui Potocki, care urma să iasă, în curând, cu armata Coroanei, în jurul Podoliei, și castelanului din Lubaczów, Druszkiewicz, care, în calitate de comisar al trupelor zaporojene, se afla în permanență la graniță.

Este fără îndoială adevărat că Kunicky și bătrânii cazaci au fost motivați de motive nu pe deplin sincere de a-i ataca, în propriile lor așezări, pe turci și tătari. Este adevărat că ei voiau, pe de o parte, să iasă din jugul în care îi ținea Draginici, guvernatorul hospodarului Duka, iar pe de altă parte, cazacii au avut o ocazie ușoară, întrucât țara era lipsită de trupe turcești, să organizeze o „plimbare bună” la Marea Neagră.

Kunicki, primind acum un ordin de la rege, a început să-i mobilizeze, în mod deschis, pe toţi cazacii. Încurajați de plata bună, promisă lor de rege, din care o parte au primit-o imediat, și conduși de speranța de pradă, precum și de gândul că vor fi eliberați de ocupanţii străini, au început cu nerăbdare să se înghesuie sub comanda nou-numitului hatman. Kunicki i-a chemat, prin numeroși emisari, şi pe cazacii Transniprului, pe care i-a „răzvrătit” împotriva Moscovei și a lui Samujlowicz. Deci s-au mutat din Ucraina Transnipreană, dar la început mișcarea a fost atât de mică, încât Moscova și Samujłovich nu i-au acordat nici o atenție.

În ciuda tuturor promisiunilor sale, Kunicki nu a avut imediat forțe suficiente, deși era cel mai bun moment pentru a face expediția, când turcii au fost înfrânți lângă Viena. Între timp, întreaga acțiune din partea lui Kunicki a trebuit să fie întârziată, iar expediția sa a avut loc în lunile de iarnă, pentru că abia atunci când au venit veștile despre înfrângerea turcilor, o mișcare plină de viață a început în toată Ucraina.

Pe măsură ce mișcarea în regiunea Niprului creștea și cazacii se înghesuiau la Kunicki, Moscova a început să se teamă că această mișcare s-ar putea dovedi a fi nefavorabilă şi pentru ea, mai ales că faima lui Sobieski se răspândea acum pe scară largă, în întreaga lume, ca biruitor al turcilor. Așa că moscoviţii au început să-i oprească pe cazaci, dar ordinele verbale și scrise ale lui Samujłowicz nu au avut nici un efect. Cazacii se simţeau liberi şi oricine era capabil să poarte arme se simțea puternic. Și, deși părea că Moscova dă dovadă de bunătate și nu îi împiedică pe cazaci, pentru că era vorba despre înțelegerile de la Kadzyń, cu Polonia, care urmau să înceapă în noiembrie, în realitate, când mișcarea cazacilor din regiunea Transnipreană deveni indezirabilă și tot mai mare, ea a adus trupe „formale" și mai multe loturi de pământ la Smolensk. Se spunea că „orașul păcii", cu ei va începe un nou război.

Moscova s-a justificat, la tratativele din Kadzyń, că aceste „revolte" ale cazacilor erau împotriva acordului. Fugarii au fost, așadar, aspru pedepsiți, iar cei care s-au repezit împotriva Turciei au fost capturați, iar dacă au rezistat, au fost luați cu forța şi spânzurați. Partea poloneză s-a plâns adesea de acest comportament al Moscovei pentru că nu numai că nu participa la război, dar îi nedreptăţeşte și pe cazaci. Interdicțiile lui Samujlovicz au avut exact efectul opus: i-au revoltat și i-au entuziasmat pe cazaci, așa că rândurile lui Kunitsky au crescut în fiecare zi. Nici un efort nu putea împiedica acum această mișcare.

Era adevărat că armata cazacilor era o armată săracă, nu prea bine înarmată, că nu avea nici un tun, lipsă care era cea mai remarcată, pentru că, fără tunuri, era im-

posibil să ducă la îndeplinire vreo întreprindere majoră, dar hatmanul conta pe Polonia să-l ajute; de aceea a scris, de multe ori, pe drum, cerând de la Potocki şi de la rege să-i trimită bani pentru armată, „tunuri, gloanţe, praf de puşcă şi dragoni”. Potocki însuși nu a putut aduna multe trupe, pentru a-l ajuta pe Kunicki. Abia mai târziu au sosit întăriri de la Cracovia, de la însuși rege, dar atunci era deja prea târziu.

Având un număr atât de mare de trupe, Kunicki ar fi putut începe niște acțiuni ostile. Aşa că, la sfârşitul lunii octombrie, şi-a mutat tabăra la Nemirov, reşedinţa lui Draginich, guvernator al hospodarului moldovenesc Duka. Hospodarul însuși se afla în expediția turcească de la Viena, în acel moment. Nu era o garnizoană mare în Nemirov, pentru că nu era de așteptat nici un atac din partea cazacilor. Fără să aștepte o luptă sau să se gândească la apărare împotriva unei astfel de armate ostile, Draginich și o mână de ostaşi au scăpat, când cetatea aproape că a căzut în mâinile cazacilor. Nemirov a căzut în mâinile hatmanului fără nici o luptă, iar cazacii au luat imediat prima lor pradă bogată. Kunicki și-a ales cetatea drept capitală și a rămas aici câtva timp, pentru că acolo soseau constant „grămezi” de noi cazaci, ceea ce i-a făcut armata să crească. Abia acum a restabilit o oarecare ordine printre cazaci și a numit colonei. Printre aceștia, se numărau Stanecki și Mohyła, care mai târziu a fost ales de cazaci hatman, după uciderea lui Kunicki.

Kunicki însuși, bărbat curajos și viteaz, a fost un lider cu abilități mediocre; îi lipsea hotărârea și energia, și era lacom; îl preocupa numai prada, această lăcomie fiind,

mai târziu, cauza morții sale. Trupele lui erau mai capabile de jaf, decât de luptă în câmp deschis cu inamicul. Nu este de mirare că Halil Pașa, un lider experimentat și comandant al cetăţii Kamianets (Kameniţa), nu se temea deloc de această armată cazaci.

De la Niemirów, Kunicki s-a mutat în Podolia, pentru a-i izgoni pe turci, care se aflau încă în două cetăţi, în Międzyboż și Bar. Garnizoanele de acolo erau mici, și totuși, s-au apărat cu curaj împotriva cazacilor, care erau de multe ori mai numeroși, pentru că nu puteau face nimic, fără să aibă tunuri cu ei. Turcii i-au silit curând, cu ajutorul mai multor tunuri, să plece, fără niciun avantaj. Astfel, cazacii au fost nevoiți să părăsească Miedzybóz și Bar și, după ce au pustiit țara din jurul acestor orașe, și şi-au îndreptat pașii spre Moldova.

Înainte ca Kunicki să plece în Moldova, un ajutor mai important sosise pentru Kamieniec, Halil Pașa, primind întăriri turceşti și tătare, pe care le-a trimis în Volhynia, pentru a se răzbuna pe atacurile inamicului, atât ale cazacilor, cât și ale trupelor poloneze; probabil că a vrut să-și arate curajul, dar incursiunea a fost fără succes şi a trebuit să aducă rămăşiţele armatei la Bar și Międzyboż, astfel încât, la sfârșitul acelui an, doar cetatea Kamieniec rămăsese în mâinile lui. Această fortăreață, care asigura o siguranță completă, a fost întărit cu grijă și nu se temea că ar putea fi luat cu ușurință. Garnizoana din 1683 nu era la fel de numeroasă ca înainte, dar tunurile rămase și praful de pușcă erau suficiente pentru a se apăra împotriva numărului mic de trupe poloneze. Halil Pașa, comandantul turc încredințat cu un post atât de important, era un

comandant prea experimentat pentru a nu ști că Kunicki nu i-ar putea face nimic, fără să aibă tunuri. Nu l-a băgat deloc în seamă și nici nu i-a fost frică de el, deși era în spatele lui, în Moldova. Totuși, Potocki nu a încercat niciodată să captureze fortăreața însăși, pentru că Kamieniec era inexpugnabilă la acea vreme, deoarece însuși regele Sobiecki o știa bine și, prin urmare, credea că poate fi recâștigată doar prin negocieri. Și, de fapt, polonezii nu au luat înapoi, până la pacea de la Karłowice. Potocki îi păsa, atunci, doar să închidă zona din jurul cetăţii Kamieniec și să-i împiedice pe turci să primească ajutor sau hrană.

Kunicki a mers direct, de la Bar, la Nistru, unde de-a lungul acestui râu, Duka, hospodarul moldovenesc, a construit cetăți în orașele transnistrene, pentru a împiedica cazacii să facă vreo expediție în Moldova. Toate erau abandonate acum, așa că a preluat ușor Mohylow, apoi Jampol și alte orașe. De acolo, Kunicki a avansat spre Soroka, unde a trecut Nistrul şi a intrat pe pământ moldovenesc. Aici, sosirea lui era așteptată cu nerăbdare, ca mântuitor, pentru că, la fel ca în Ucraina, condițiile de viaţă în Moldova erau deplorabile, din 1679, când a fost condusă, pentru a treia oară, de hospodarul Duka, grec prin naștere, om lacom și rapace, după cum spun sursele contemporane; unul dintre cei mai răi hospodari moldoveni. Supuşii i-au îndurat domnia tiranică numai de nevoie, așa că Duka și-a permis totul. A tras în țeapă boierii care erau reticenți la domnia sa, scăpând astfel de oamenii incomozi.

Dar nemulțumiri și răzvrătiri au apărut adesea în ultima vreme, deși Duka i-a asuprit cu ajutorul turcilor, iar o facțiune boierească puternică a luptat împotriva lui și a

vrut să-l îndepărteze. A fost condusă de mai mulți boieri, precum Mikołaj vornicul, Vasile Bański, rudă cu Ştefan Petryczajko, fost hospodar moldovean, care, acum, după cum știm, locuia în Polonia. A avut numeroși susținători în Moldova, în rândul populației, pentru că, fiind originar din Moldova, și-a tratat supușii mult mai bine decât hospodarii de origine străină. Se aștepta, și aici, în țările româneşti, ca și în alte ţări supuse sceptrului turcesc, un moment oportun pentru a revărsa ura. Și momentul a venit: victoria lui Sobieski la Viena.

Vestea înfrângerii turcilor a stârnit partidul lui Petryczajki (Petriceicu). Curând s-a aflat că în Ucraina Kunicki, proaspăt numit hatman al cazacilor, aduna o armată și intenționa să intre în posesiunile tătare și turcești prin Moldova. Iar când Draginich, forțat de el, a trebuit să se retragă, a început o mișcare plină de viață, iar susținătorii fostului hospodar (Petriceicu), care era alături de Potocki, au început chiar să adune o armată în numele lui. Când a venit vestea că Kunicki se apropie, toți au început să se unească, pentru a-l sprijini să-l alunge pe odiosul hospodar (Duka) și a porni împreună împotriva tătarilor, despre care existau zvonuri (raportate de Sobieski lui Potocki) că plănuiau să plece, cu prada, prin Polonia sau prin Moldova acasă.

Draginicz, nesimțindu-se deloc în siguranță, a fugit spre sud, spre Dunăre, cu soția și copiii hospodarului Duka, care soţie de acolo a trimis scrisori de iertare lui Kunicki și Potocki, mijlocind pentru soțul ei. Totodată, s-au trimis cereri, din tabăra de lângă Dunăre, ca Petryczajko să vină să preia domnia supușilor săi credincioși, drept ur-

mare Potocki l-a trimis imediat, cu mai multe trupe în Moldova.

La sfârșitul lunii noiembrie sau în primele zile ale lunii decembrie, Petryczajko a trecut granița, fără a întâmpina rezistență, și a poposit în Botushany (Botoşani). Aici, moldovenii adunați i-au jurat credință lui Petriceicu, iar partizanii şi susţinătorii lui Duka, în frunte cu boierul Pragowicz, au fost obligaţi să ceară iertare, apoi au fugit în Muntenia sau s-au ascuns în munți, care erau adesea refugiul boierilor înfrânți, în acea vreme.

Hospodarul nou ales a emis imediat o proclamaţie; a acordat amnistia tuturor celor care se asociau cu el și, în același timp, a amenințat că va acționa dur împotriva susținătorilor lui Duka, dacă nu-l părăsesc; le va confisca proprietățile și îi va întemnița sau îi va pedepsi cu moartea. Cu ajutorul vlahilor loiali, s-a mutat mai spre sud și, la jumătatea lunii decembrie, a ajuns la Iași, capitala Moldovei. Cu el erau mai multe trupe poloneze, dar urmau să vină şi altele noi, de la Potocki.

Între timp, Kunicki, împreunându-se cu niște moldoveni, a pornit, de la Soroka, pe drumul Tighinei și i-a jefuit pe tătarii din Lipka. Nu a întâmpinat rezistență nicăieri, așa că a ars, a tăiat capete și a luat înapoi prizonierii capturaţi din Polonia, mulți dintre cei care au fugit de bunăvoie la el, după ce au auzit de armata creștină. „Cazacii au făcut minuni – după cum scrie Pasek – fără să îngăduie pe nimeni, tăind bărbații cu capul alb, sfâșiind copiii, iar Kunicki a mărșăluit, fără să se teamă de nimic, acolo unde s-a oprit, cu ceva timp înainte de a se muta de

aici, şi au încercat, de mai multe ori, să captureze cetatea din apropiere, de pe Nistru, Tighina, dar în zadar, căci se afla acolo o garnizoană destul de puternică, care a reușit să o apere.

În Chişinău (Kissenów), rând, toți au depus un jurământ credinţă hatmanului Kunicki, jurând că vor fi credincioși regelui polonez și au promis, de asemenea, că se vor sprijini reciproc, iar de atunci a existat armonie în evenimentele ulterioare, până mai târziu, când moldovenii i-au abandonat pe cazaci, într-un moment foarte critic pentru ei. Aici a fost gândită strategia întregii acțiuni. Țara urma să fie distrusă cu foc și sabie, de la Tighina și Belgorod (Cetatea Albă), până la Kili (Chilia) și Ismail, de unde veneau mereu cele mai mari provizii pentru trupele turcești din Podolia. Pe măsură ce a venit vestea că noul han se întoarce în Crimeea, s-au decis să se îndrepte împotriva lui și să nu-l lase să se întoarcă.

Tătarii și turcii nu au făcut nimic, la început, pentru a se apăra; auzind de marea armată a lui Kunicki, au fugit de ea şi „s-au înecat în Dunăre”. Dar era necesar să se apere, mai ales că nu se puteau aștepta la ajutor de nicăieri. Așa că unii dintre ei au cerut întăriri de acolo unde mai erau garnizoane turceşti, din Tighina, Belgorod, Kilia, astfel încât aceste cetăţi din Budziak (Bugeac) au rămas complet neapărate. Turcii s-au adunat în număr destul de mare, dar fără nici un soldat bun; erau veterani și oameni care deja renunţaseră la arme. A fost chemat şi un număr mic de ieniceri și de cavaleri turci, iar în ultima clipă le-au venit în ajutor şi niște tătari, pe care hanul, care se întorcea, îi trimisese înainte. Jala Paşa, comandantul tătarilor Bugeac,

a preluat comanda lor. Mai erau Ali bey, comandantul spahiilor, beiul din Tighina şi Akerman, Yuzuf aga din Ismail, un om extrem de activ, şi mulţi mârzaci. Jala Pașa, cu câteva mii dintre ei, s-au grăbit spre Akierman, unde cazacii stăteau lângă satul Filogranum,

Kunicki, după ce a petrecut câtva timp în Chişinău, se mutase mai spre sud, jefuind țara și distrugând complet ținuturile tătărăşti. Cazacii și moldovenii au hotărât să le arate tătarilor, în hotarele lor, pentru prima dată, cum este să trăieşti într-o ţară lăsată în ruină și cu oamenii duși în robie. Nu au luat prizonieri, ci i-au ucis pe toți. Curând s-au apropiat de Akerman și, pe 5 decembrie, a avut loc o luptă aprigă, între Kunicki și tătari, la Filogranum. Tătarii nu au putut opri atacul cazacilor, care, încurajați de succesele lor anterioare, au năvălit cu mare elan; așa că tătarii s-au împrăştiat și au început imediat să fugă, ceea ce a fost împiedicat doar de zăpada abundentă, care tocmai căzuse. Au fost urmăriți pe mai multe poteci. Unii au fugit spre Kilia, alții pe câmpurile Bugeacului, iar alții spre cetatea Tighina. Beiul Tighinei și Ali bey, comandantul spahiilor, care doreau să plătească o sumă importantă de bani, au fost uciși. Kaimakan Alligerej, bătrânul hoardei Bugeac, a fost decapitat și mai mulţi mârzaci au fost ucişi. Cale de patru mile, drumurile erau pline de cadavre turcești și tătare, de ieniceri și spahii. Niciunul dintre cazaci nu trebuia să moară, după cum se spune.

După o victorie atât de fericită cu tătarii, a continuat jefuirea țării, începând de la Belgorod. Kunicki s-a apropiat de mare și a preluat cetatea lui Neoptole (?). Dar acum mulți cazaci au început să-l părăsească și, după ce s-

au bătut cu tătarii, au fugit în cete. Încărcați cu pradă, nu mai aveau chef să-l însoțească și, mai mult, soseau deja anumite vești că noul han se apropia, cu o armată destul de mare, și ar trebui să se ocupe de el.

Inițial, a existat teama că nu ar vrea să se întoarcă prin Polonia, dar s-a dovedit a fi fructuos. Când a aflat despre expediția lui Kunicki, noul han s-a grăbit spre Dunăre, a traversat-o și s-a oprit în Dzirdziów (Giurgiu), oraș situat aproape de gura Prutului.

Kunicki s-a întors spre Kilia și Ismail, a continuat să distrugă țara și s-a lăudat că au murit aproximativ trei sute de mii de dușmani – poate că acesta este un număr exagerat, dar nu există nicio îndoială că țara și așezările au fost foarte distruse – și a luat parte la marșul următor, jefuind ambele orașe și, după aproape trei săptămâni, se apropia de gura Prutului, pentru a-l întâlni pe han. Dar armata lui era deja foarte mică.

Noului han îi era frică de un atac al lui Kunicki, care chiar plănuia să-i atace și să-i distrugă pe tătari, pe neașteptate. Prin urmare, după ce a primit întăriri, l-a depășit pe hatman şi s-a deplasat, în grabă, împotriva lui, atacându-l lângă satul Tabak. La început, a fost confuzie, dar în curând cazacii, după ce și-au revenit din buimăceala inițială, s-au înconjurat de o tabără și au început să se apere de tătari, care îi atacau din ce în ce mai mult, folosind tunuri, pe care Kunicki nu le avea. Înconjurat astfel de tabără, a Kunicki început să se retragă spre nord, spre Iași, de unde nu putea veni decât ajutor, și unde se aflau Petryczaiko și armata poloneză. Cinci zile, cazacii și moldovenii

au rezistat cu succes tătarilor, care, împovărați de pradă și din cauza iernii aspre și a zăpezii, nu s-au putut aventura departe; nici hanul nu a vrut să-l urmărească pe Kunicki, pentru că îi era frică de trupele poloneze care ar putea veni de la Jassy, în ajutor. Între timp, moldovenii i-au părăsit pe cazaci. În noaptea de 3 spre 4 ianuarie, au avut o întâlnire între ei, iar dimineața, devreme, chiar în ziua de Crăciun, au părăsit pe cazaci și au scăpat cu bine. Cazacii, lipsiți şi de acest ajutor, au început și ei să se agite, iar lângă Falchyn (Fălciu), au trecut Prutul și s-au retras repede spre Iași. Hanul s-a îndreptat spre Belogród (cetatea Albă), unde, conform instrucțiunilor vizirului, nu trebuia doar să petreacă iarna, ci și, dacă era posibil, să-i alunge pe polonezii din acea parte. Kunieki, fără să piardă mulți bărbați, a ajuns la Iași, pe 8 ianuarie. Foarte indignat de trădarea moldovenilor, a trimis de acolo un amplu raport lui Potocki și regelui, iar Asam, împreună cu cazacii săi, fără să țină măcar vreo întâlnire cu Petriceicu, s-a îndreptat spre Niemirow. Hospodarul chiar conta pe o întâlnire comună și nu credea că Kunicki îl va lăsa în pace. Au început plângeri reciproce. Într-o scrisoare lungă, Petriceicu l-a informat imediat pe Potocki că armata lui Kunicki era mică, doar cinci mii, în timp ce el însuși se lăuda că numărul ei se apropie de treizeci de mii. Kunicki, în raportul său, l-a informat în același timp pe Potocki că se duce la Niemirów, unde își va desfășura armata de-a lungul graniței, de la Mogilow, la Jahorlik, pentru a o apăra pentru orice eventualitate. A cerut însă să-i fie trimiși bani acolo, unde să plătească cazacii și să recruteze alții noi, pentru că voia să se răzbune pe turci și să-și repare faima.

Petryczajko (Petriceicu) s-a trezit într-o situație foarte neplăcută. Atâta timp cât Kunicki stătea în tabără pe Budziak (Bugeac), era complet în siguranță din partea aceea, și s-a așezat fericit pe tronul din Iași. Lăsat acum singur, fără mai multe trupe decât câțiva vlahi și câteva steaguri poloneze, era îngrijorat când a venit vestea că hospodarul Duka se întoarce în Moldova și a chemat ajutorul lui Potocki. Castelanul din Cracovia l-a trimis imediat pe curajosul Stefan Dymidecki, cu mai multe trupe noi.

Totuşi, Duka s-a întors cu o armată mică şi epuizată, care a pierdut mulţi ostaşi în timpul expediţiei, dar a contat pe partizanii săi şi pe vlahii care încă i-au rămas credincioşi. Neputând să se apropie de Iași, s-a oprit temporar la Domnești, oraș situat aproape de granița cu Transilvania, și de acolo a trimis cete pentru a prinde vreo limbă. O astfel de unitate a căzut în mâinile lui Dymidecki și de la ea au aflat polonezii despre forțele slabe care se aflau în tabăra lui Duka. Fără ezite, Dymidecki s-a arătat pe neaşteptate în Domnești, unde Duka și câțiva boieri importanți au căzut în mâinile lui, aproape fără luptă. Duka a fost dus imediat la Suceava și pus sub paza lui Wołczyński, căpitanul regelui. De acolo, a fost dus apoi la Stanistawów, la castelul lui Potocki, iar mai târziu la Jaworów, unde se afla regele. Duka a rămas în Polonia și aici a şi murit, la scurt timp după aceea. Dymidecki, pe de altă parte, după ce a aflat despre retragerea lui Kunicki şi după ce l-a capturat pe Duka, s-a retras în orașul Roman, urmând instrucțiunile voievodului Petriceicu"[425]… / „În scrisorile trimise lui Kunicki, regele îi dă sfaturi despre cum să se

[425] Urbański, Tadeusz, *Rok 1683 na Podolu, Ukraine i w Mołdawii,* Lwow 1907, pp. 21-42

poarte în țara ocupată, în special față de noile mișcări tătare. El insistă să nu se repeadă peste Dunăre, ci numai să nu lase inamicul să-l alunge din Țara Românească a Moldovei.

Sobieski era foarte interesat să țină Moldova în mâinile sale și sub stăpânirea loialului său hospodar Petriceicu. De asemenea, i-a trimis dragoni și tunuri, de la Cracovia, pentru apărarea sa, în primele zile ale lunii ianuarie, a căror lipsă era resimțită foarte mult atât de Petriceicu, cât și de Kunicki; i-a mai comunicat hospodarului că nu are de ce să se teamă de pași neprietenoşi din partea prinţului Transilvaniei, care se purtase cu bunăvoință față de rege, pe parcursul întregii expediții de la Viena și chiar i-a dezvăluit secrete turcești. Regele îi roagă cu stăruință pe amândoi să nu se lase alungați din Moldova, până nu va veni el însuși acolo, să ajute. Deja se gândea la marșul obligatoriu spre Moldova, pentru a obține un avantaj teritorial din această parte.

Intențiile regelui au fost susținute de senatori, care au înţeles interesul Poloniei pentru Moldova; au cerut ca acest hospodar „să-și stabilească reședința în țara asta, pentru că nu aveau nici o îndoială că Turcia va încerca în curând să-și înscăuneze pe cineva de-al ei acolo”. Dar Petriceicu, după ce Kunicki l-a părăsit, a simţit că lucrurile au devenit din ce în ce mai rele. Dintre cele douăzeci și ceva de steaguri proaspăt trimise, au ajuns doar câteva și erau foarte mici, pentru că nu au putut ajunge la timp, din cauza ninsorii abundente. Mai mult decât atât, printre aceștia se afla şi o mare parte a moldovenilor dezavuați, care nu prea erau dispuși să contribuie la consolidarea

puterii noului hospodar, aşa că, de îndată ce li s-a ivit ocazia, au părăsit stindardele lui Petriceicu și s-au alăturat adversarilor săi.

Pe atunci, hanul, care îl urmărea pe Kunitski, deși nu înaintase încă în țară, a atacat și a decapitat tot ce a întâlnit în cale, pe drumul spre Belgorod (Cetatea Albă) și nu a cruțat pe nimeni. Tătarii, la întoarcere, au găsit „o asemenea depopulare”, dar şi cadavrele soțiilor și copiilor lor, iar vitele luate, încât au plâns de nenorocirea lor și s-au răzbunat fără milă.

Raportând acest lucru lui Potocki, Petriceicu îl imploră „să prevină răul, dacă se poate cât mai repede posibil, pentru ca sângele creștin să nu fie vărsat și puterea poloneză să nu sufere niciun rău”. A fost necesară o acțiune mai puternică din partea poloneză, pentru a-i salva situația.

Prin urmare, s-a decis, în primul rând, să se câștige hanul de partea lor sau măcar să-l împiedice să îndeplinească ordinele date de Poartă, ca să nu facă incursiuni de pradă în Polonia. Regele, după ce a aflat despre soarta ulterioară a lui Kunicki, l-a încurajat pe Petriceicu să reziste; chiar dacă împărtășește părerile lui, că tătarii „trebuiau să accepte o asemenea hotărâre, care să le aducă ultima speranță de câștig sau pierdere”, spera că cazacii se vor aduna din nou, iar între timp vor sosi steagurile și tunurile trimise de la Cracovia. Dacă nu va putea să păstreze în capitala, să se închidă „în mănăstirea pe care o fortificase bine”. În același timp, i-a poruncit lui Potocki să țină cont de această chestiune și să încerce să se asigure că hospodarul și Kunicki țin, în Moldova, „Viribus unitis” și nu se

vor lăsa să fie alungaţi de acolo. La fel i-a recomandat şi lui Kunicki. În ciuda eșecului, regele nu și-a pierdut complet speranța că toate acestea ar putea fi, în curând, remediate cu succes.

În ianuarie a fost pace, dar în februarie au început atacurile tătarilor. Deci s-a retras la Suceava, pentru a fi mai aproape de granițele poloneze, dar a lăsat totuși o garnizoană puternică la Iași. Cu toate acestea, tătarii au distrus țara și au avansat cu îndrăzneală până la Iași, unde garnizoana s-a apărat cu curaj. Acestea erau steaguri poloneze, obișnuite cu aceste tabere tătare, şi care au ţâşnit deseori din Iași, de i-au fugărit pe dușmani până în Prut. Odată, în timpul unei asemenea incursiuni, când tătarii treceau Prutul în număr mare, gheața subţire s-a spart. Câteva sute dintre ei au căzut în Prut și s-au înecat, iar vreo duzină au căzut în mâinile polonezilor. Această întâmplare nefericită a oprit, din nou, atacurile tătarilor pentru câtva timp, dar nu era pace între moldovenii înșiși. Nu toți voiau să rămână cu Petriceicu, susținătorul Poloniei, pentru că știau că, în primăvară, vor veni turcii și tătarii. Au vrut să aleagă pe altcineva, pentru că nu le păsa atât de Petriceicu, cât de propria piele. Foştii susţinători ai lui Duka, care se aflau acum în mâinile polonezilor, l-au ales pe Kantemir ca hospodar şi au cerut aprobarea lui Sieraskier paşa, proaspăt numit la comanda trupelor trimise împotriva Poloniei, care avea să facă şi ea incursiuni ostile în primăvară. Cu toate acestea, paşa avea deja un alt candidat pentru tronul Moldovei în persoana lui Dymitraszek (Dumitraşcu) din familia Kantakuzen (Cantacuzino), care era puternic susținut de serdarul Kantakuzen, hospodarul de atunci al Munteniei. Au început dispute aprige cu privire la cine

urma să devină hospodar al Moldovei. Mai mulți boieri au fost trimiși chiar la sultanul Muhammad al IV-lea, ca să aprobe numirea lui Kantemir, dar acesta a fost de acord cu ordinele lui Seraskierului.

Petriceicu aproape că nu aducea nici o speranță pentru viitor. Dacă în Moldova nu vor ajunge rapid întăriri semnificative, va fi nevoit să se retragă spre Polonia. De asemenea, a vrut să profite de împărțirea moldovenilor în alegerea hospodarului, comunicând cu șefii partidelor opuse şi promițând unora protecția regelui polonez și amenințându-i pe alții cu moartea și confiscarea proprietăților lor. Dar momentul prăbușirii sale se apropia repede: în curând a trebuit să părăsească Suceava și să-și pună tabăra, cu armata, lângă Strojeniece (Storojineţ), pe râul Prut, pentru că deja auzea zvonuri despre turcii care se apropiau şi care voiau să-l urce pe tron pe Dumitraşcu Cantacuzino. Dorind să blocheze accesul turcilor la Kamieniec (Kameniţa), Petriceicu a cerut lui Potocki să preia rapid castelele Zhvanetsky și Chocim (Hotin). În general, trebuie să recunoaștem că Petriceicu a acționat energic, tot timpul. A câștigat mulți susținători, a adunat lângă el o mare armată de moldoveni, dar nu a primit suficient sprijin din partea poloneză.

Ca urmare, situația hospodarului s-a înrăutățit pe zi ce trecea. La cererea sa urgentă, i s-a dat ordin hatmanului Kunicki să-i vină în ajutor; de asemenea trebuiau să se afle acolo şi steagurile valahe, care se aflau încă de partea poloneză, dar iarna grea le împiedica deplasare.

Proaspăt numitul hospodar, Dumitraşcu, care urma să fie sprijinit în curând de Seraskier, se pregătea deja de război; a început să adune o armată şi i-a chemat pe vlahi la steaguri. Petriceicu a început să se teamă că va împărtăşi soarta hospodarului Duka şi, în curând, temerile i se vor adeveri! Nu mai erau mulți vlahi prin preajma lui și nici ei nu erau foarte siguri.

Într-o astfel de situaţie, era necesar să se salveze oştirea Poloniei, căci „dacă, lipsit de vlahi, ar fi fost nevoit să fugă în Polonia, fără îndoială i-ar târî pe duşmani cu el, în hotarele ei”. Aproape că nu erau trupe poloneze în Moldova, doar colonelul Kobielski s-a ținut curajos la Iași, pentru că moldovenii, neavând sprijin puternic de la turci, nu au putut face nici un pas mai îndrăzneț. Între timp, au existat puține speranțe de a primi un ajutor semnificativ din partea poloneză. Armata care s-a întors din expediția de la Viena a fost atât de şubrezită încât, deși cantonase, pe durata iernii, în Rusia Roşie, era imposibil să fie folosită imediat. Toate rapoartele despre starea armatei sunau nefavorabil. Este adevărat că unii s-au întors, încărcați cu pradă, dar mulți au fost slăbiți și chinuiți de foame, de frig și de greutățile războiului, iar mulți nu au fost măcinați de boli. Armata aceasta nu putea fi gata de marș la începutul primăverii.

Seimurile nu s-au gândit, acum la nicio plată pentru armată, „pentru că au fost distruși în serviciu și s-au întors în Polonia pentru a câștiga pâine”. Și chiar și armata lituaniană, care aproape că nu a luat parte la mișcările militare din Ungaria, „făcându-şi apariția pe scena lumii creștine în acest război”, s-a întors atât de deteriorată, încât era im-

posibil să se gândească la folosirea ei în primăvara care urma. Întreaga stare a armatei, la acea vreme, este cel mai bine descrisă într-o scrisoare, datată din Lwow, pe care o reproducem aici aproape în întregime:

„Este dureros”, citim acolo, „că aproape că nu ai trupe și totuși toată lumea numește această campanie o înfrângere victorioasă. Nu pot să comentez motivele pentru asta, doar ceea ce aud de la toți trecătorii este că este greu să remediezi această situație proastă. Când ne așteptam să mâncăm pâine cu toată gura, în Ungaria, s-a întâmplat că toate regimentele, abia transformate într-unul, au fost nevoite să se strecoare în împrejurimile strâmte ale starostiei Spiš. La ce mă pot aștepta de aici, poți ghici cu ușurință? Cu ce și unde vei putea merge la primăvară, fie în Ungaria, fie în Kamieniec, cu o mână de trupe? Douăzeci de mii dintre ostaşi au murit. Și ceea ce mă sperie cel mai mult este că armata noastră și-a pierdut inima în pământul maghiar, iar toată Polonia este atât de îngrozită de războiul maghiar, încât nu știu, poate că mulți dintre ei vor dori să se înroleze acolo. Și cel mai grav este că Republica Polonă este devastată în interior, deschisă tuturor invaziilor tătare și inamice, pe care le văd foarte aproape, acum că Hoarda, turcii și ungurii știu de slăbiciunea noastră”.

O parte din armata lui Potocki s-a întors deja acasă, așa că a mai rămas puțină apărare la graniță. Mai mult, mai multe trupe lituaniene, care trebuiau să meargă la Zvanec și Chocim (Hotin) s-au răzvrătit și au mers în Lituania. Așa că, încă o dată, Podolia, în afară de garnizoanele din mai multe cetăți recuperate, era „golită”. Doar un castelan din

Lubaczów încerca constant să-l trimită pe Kunicki în Moldova încă o dată.

Hatmanul, după ce a primit o ștafetă la Iași, unde se retrăsese din calea tătarilor care înaintau, s-a întors la Nemirov, unde a recrutat şi alţi cazaci, cu banii trimişi de rege. De aceea i-a trimis regelui o scrisoare de mulțumire, iar pe castelanul din Lubaczów l-a asigurat de loialitatea sa și i-a promis că va pleca din nou în Moldova, în curând.

„La mijlocul lunii martie, am primit ordin să mă mişc repede, pentru a-l ajuta pe Petriceicu, pentru că erau deja vești sigure că tătarii au năvălit în număr mare și că în curând vor apărea şi turcii în spatele lor”. Dar înainte ca Kunicki să reușească să execute ordinul, el a fost ucis de cazaci, căci exista o mare nemulțumire împotriva lui. Cazacii erau deja jigniți de Kunicki, pentru că nu le-au permis să participe la nici o întâlnire, așa cum făcuse la început, și recent s-au revoltat pe el pentru împărțirea plății de iarnă… L-au chemat sub, pretextul unei întâlniri, la Niemirów, l-au ucis acolo și l-au numit hatman pe Mohyla, de asemenea un susținător al Poloniei. Deocamdată, speranța unei expediții în Moldova a fost năruită. Alegerea hatmanului, deși făcută chiar de cazaci, nu a fost doar aprobată, dar, pentru a-i liniști, li s-au trimis peste o mie de bucăți de pânză și alţi bani. Petriceicu, care a contat mult pe ajutorul lui Kunicki, din cauza morții sale neaşteptate a trebuit să se retragă în orașul Dorohoi (Dorohoju), iar Kobielski, care mai stătea la Iași, a părăsit Iaşii înaintea presiunii tătarilor și turcilor și s-a oprit la Botoșani. Turcii au ocupat Iașiul, iar la aflarea acestei vești, câteva sute de seimeni și cazaci, care au luptat sub colonelul Stanecki, au trecut de partea

lui Dumitraşco Cantacuzino, căruia i l-au predat pe comandantul lor. Acei vlahi, care se aflau încă lângă Petriceicu, au început să se răzvrătească și au trecut repede de partea noului hospodar. Părăsit de toata lumea, Petriceicu s-a retras, în a doua jumătate a lunii aprilie, la Sniatyn.

Tătarii au înaintat repede, au alungat complet restul steagurilor poloneze din Moldova, iar la sfârșitul lunii aprilie au intrat și în Podolia. Au asediat fortărețele şi au înaintat până la Trembowle, au suprimat oştile mici de lângă Jagielnica, au cucerit din nou Kopyezyniec și cetatea Jaztowiec. Deci, în scurt timp, s-au pierdut toate cuceririle lui Andrzej Potocki, precum și toată Moldova, care aproape că era în mâinile poloneze. După cinci luni de domnie, Petriceicu a fost nevoit să părăsească definitiv Moldova.

Expediția lui Kunicki nu a reușit nimic, ci doar a distrus în mai mare măsură Moldova și Budziak (Bugeacul), pentru care tătarii au început acum să se răzbune sever pe pământurile poloneze. Un număr mic de trupe, lipsa banilor și a tunurilor care trebuiau aduse de la Cracovia, până la Kunicki și Petriceicu, și o distanță prea mare de rege au fost motivele pentru care nu au putut rămâne întro țară atât de ușor de cucerit. Nu se putea aștepta ca armata distrusă să fie pregătită pentru acțiunea ofensivă împotriva turcilor, în Moldova, acum, în timpul iernii aspre și după o expediție dificilă de patru luni. Așa că întreaga luptă, care a durat câteva luni, din septembrie, până în aprilie, a dispărut și a fost necesară recucerirea cetăților, care apoi au căzut ușor în mâinile poloneze.

Expediția din 1684, la care a luat parte chiar regele, nu a adus mari beneficii. Nici măcar expedițiile în Moldova, întreprinse, de mai multe ori, în anii următori, nu au fost la fel de reușite ca cea din 1683, care a pus pe tronul Moldovei un hospodar favorabil Poloniei”[426].

1685, Józef Szafarkiewicz: „Bolnav, împovărat de vârstă și obezitate, tulburat de discordia publică și domestică, Sobieski era încă vechiul foc care anima totul… Cu forța rămasă, regele a intrat în Moldova, trecând prin Bucovina, care a fost sfâșiată de oasele străbunilor noştri. Konstantin Kantymir și Kantakuzen, voievozii Moldovei și Țării Românești, la aflarea veștii despre numărul mic al armatei poloneze, au devenit sceptici cu privire la efectul expediției și au fugit la turci, lăsând uriașe provizii de hrană pentru armata noastră. Trădarea românilor a fost precedată doar de trădarea Austriei și Rusiei. Sobieski, în ciuda râurilor uscate și a lacurilor otrăvite, în ciuda căldurii soarelui și a foametei, a traversat pustietatea valahă și a stat pe valul lui Traian, dar nu a găsit sprijin nici de la Austria, nici de la Moscova la locul convenit. Presat de forța copleșitoare a turcilor și a tătarilor, deplasându-se de-a lungul pământului pârjolit, Sobieski a fost nevoit să se retragă până la Iași, iar de acolo, în Polonia, prin Suceava și Ușice, și să ocupe linia defensivă a Nistrului.

Eșecul de a păstra alianța cu Moscova și Austria a fost un triumf pentru opoziția parlamentară și pentru politica de frontieră de recucerire a cetăţii Kamieniec (Kameniţa). La Seimul din 1688, Jan Sobieski a susținut că ar fi

---

[426] Urbański, Tadeusz, *Rok 1683 na Podolu, Ukraine i w Mołdawii,* Lwow 1907, pp. 43-50

ridicol să se susțină că o țară cucerită cu sânge național ar putea aparţine oricui altcineva decât Poloniei; că vistieria republicii și inexactitatea organizării armatei ei nu ne îngăduie să ne gândim la o cucerire gratuită și costisitoare a cetății și că este mai bine să extindem granițele Poloniei până la Moldova și să ne mulțumim cu împrejmuirea Kameniţei. Explicaţiile nu au avut niciun efect asupra minții deputaților. Voievodul din Sieradz l-a numit pe învingătorul de la Słodobyszcz și Podhajcy tiran și chiar trădător al patriei. Regele a plâns, la o asemenea insultă și, ca dovadă a purității intențiilor sale, a cerut mărturia umbrelor poloneze care se odihneau în pustietăţile moldoveneşti.

Abia în 1691, Seimul a fost convins să aprobe intrarea în război. „Victoria sângeroasă" de la Bererita (Pererita, satul natal al poetului Grigore Vieru – n. n.), spune Salvandy, a pus toată Moldova în mâinile poloneze. Sobieski a luat toate cetățile: Soroka, Siret, Suceava etc. Orașele înconjurate de ziduri au fost date trupelor poloneze, care au creat o graniță puternică pentru republică, bazată nu pe Nistru, ci pe Prut. Kamieniec s-a trezit în interiorul țării. Polonia, ocupând noi granițe, a luat imediat o poziție ofensivă față de turci; a fost rodul multor ani de muncă a lui Ioan al treilea. Seimul nu a apreciat realizările lui Sobieski. În loc să se străduiască să ia o poziție împotriva mongolilor și să completeze astfel planul politic al regelui, Seimul i-a luat din nou comanda și a încercat să captureze, în primul rând, Kameniţa, cetate care era aprovizionată cu hrană de tătari. Salvandy se exprimă în felul următor despre războiul plănuit de Seim: „Jabłonowski, care a fost ridicat recent la rangul de castelan al Cracoviei, prin recunoștința constantă a regelui, a condus el însuși

războiul în anii următori. Forțat să tacă, în politica pe care o atribuise anterior lui Sobieski, nu a putut să ia înapoi cetatea Kamieniec, deşi împiedică aprovizionarea cu hrană, dar nu şi pe tătari să invadeze interiorul Poloniei. În Moldova, toate atacurile turcilor nu au reuşit să spargă graniţa dată republicii de Ioan al III-lea. Viteazul Rapp, care s-a remarcat cândva apărând Bela Tserkva împotriva cazacilor și tătarilor, a respins toate atacurile turcilor și românilor din Sokora. Dușmanii au încercat mereu să captureze cetatea, dar și ei au eșuat. În acest fel, Polonia și-a păstrat ultimele cuceriri, ultimele trofee ale monarhului său"[427].

1686, Philippe Le Mason Du Pont: „Muntenii şi moldovenii sunt bine legaţi, chipeşi, buni ostaşi; în armatele polone ei formează un mare număr de companii de cavalerie uşoară, care sunt cât se poate de viteze şi se disting în toate împrejurările. Sunt întotdeauna câteva sute dintre ele pe lângă persoana regelui. Nu sunt lipsiţi de agerime, de care dau dovadă când sunt afară de ţara lor… Femeile sunt frumoase şi chipeşe, ele au un fel de a fi, un farmec şi o graţie care le sunt proprii, şi la care ajută foarte mult felul lor de a se îmbrăca"[428].

1696, Luigi Ferdinando Marsigli: „Ţara Românească, numită în limba ţării „Zara romagnească" sau Ţara Românească, căci de fapt toată acea populaţie, trăgându-se din străvechile colonii romane, aşezate acolo, care au po-

---

[427] Szafarkiewicz, Józef, *Przegląd Poznański : pismo miesięczne*, Tom III, Poznań 1846, pp. 331-333
[428] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1980, pp. 298, 299

pulat Daciile, vorbesc o limbă italiană coruptă, aşa cum se întâmplă şi în toată Moldova”[429].

1697, noiembrie 15: „O scrisoare din Leopol, din 15 al lunii trecute (noiembrie 1697 – n. n.), spune că turcii pregătesc la Iaşi, în Moldova, un convoi cu alimente şi muniţii, pe care tătarii le vor duce, odată după primul dezgheţ, la Kameniţa; şi se mai spune că însuşi hanul va conduce escorta convoiului. Se mai spune, în scrisoare, că un detaşament militar al Coroanei Poloniei, aflat în garnizoanele din Suceava şi din Câmpulung, pe frontiera Moldovei, au pornit în marş spre Podolia, ca să iasă în calea tătarilor, ca să-i nimicească şi să ia prizonieri”[430].

1700, Rafael Leszczynski: „La trei mile depărtare, este pădurea Bucovina („dla złey drogi przez Bukowine” înseamnă, de fapt, drumul prin Bucovina, şi nu prin „pădurea Bucovina”; iar „pădurea Bucovinei” se numeşte, în polonă, „Bukowina las”)[431]. Merserăm prin ea, o milă şi jumătate, pe un drum rău şi, de acolo, încă o milă bună, până la Cernăuţi, aşadar de la Târgul Siretului, până la Cernăuţi, după care vine graniţa dintre Moldova şi Polonia, am mers şase ceasuri, drum de patru mile mari”. În a doua relatare[432], însă, cea din 19 februarie, „solul, pornind din acel conac (locul de popas din Lujeni – n. n.), a străbătut cinci mile mari prin **pădurea Bucovinei** şi Troian, drum neîn-

[429] *Călători străini despre Ţările Române*, vol. VIII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, p. 63
[430] *Gazette,* N. 52, du 28 decembre 1697
[431] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 97
[432] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 99

treţinut, foarte greu de străbătut, pe dealuri şi în păduri foarte dese, până la Seredzki Targ sau Seret, orăşel aşezat pe râul cu acelaşi nume, unde sosi către seară”. Că, în jurul anului 1700, doar teritoriul împădurit dintre Siret şi Cernăuţi părea să mai însemne Bucovina o găsim confirmată şi în episodul întoarcerii: „17 Septemvrie. La prânz sosirăm la Târgul Siretului, poposind puţin, am trecut apa Siretului, foarte mulţumiţi că trecerea acestui râu nu ne-a mai întârziat, de astă dată, ca la Paşcani, căci aci puturăm avea un vad foarte puţin adânc. / 18 Septemvrie. După ce străbăturăm **pădurea Bucovinei**, sosirăm, la prânz, în conac, la Cernăuţi, pe Prut, tabăra a trecut pe plute, iar caii toţi în vad”[433].

1702, Edmund Chishull: „Băştinaşii îşi zic îndeobşte români şi numesc ţara lor Ţara Românească, încredinţaţi că îşi trag originea de la romani. Şi în dovedirea acestei păreri ei pot să invoce limba lor, care este un amestec confuz de latină şi italiană, în care au fost introduse din întâmplare şi ceva cuvinte turceşti şi slavone. Ei scriu numai cu litere slavone chirilice, ce par să fie o deformare a celor greceşti. Şi aceste particularităţi de limbă, ca şi cele de scriere, le au în comun cu Moldova, căci aceste două ţări, împreună cu Transilvania, alcătuiau vechea Dacie”[434].

1710, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel: „Şi nu duceam lipsă de ţigani, care sunt singurii lăutari

---

[433] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 110

[434] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VIII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, p. 202

ai acestei ţări, şi care cântau aşa de frumos, dintr-o scripcă făcută de ei cu 3 strune şi apoi dintr-o citeră veche de lemn (Breder Zitter), dezacordată, zicând şi din gură în limba lor, şi suna aşa de frumos al lor: *Brânză, brânză cu mălai, Bade Nicolai* ca atunci când cerşetorii se înveselesc între ei, cu dibla lor. Totuşi este destul de iscusit lucru că ei cântă, zic din gură şi mai şi joacă în acelaşi timp”[435].

1710, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel: „Fetele poartă pe cap doar părul lor împletit, ca să se deosebească de neveste sau de femeile stricate. Când ies din casă, pe frig sau pe soare arzător, îşi leagă un tulpan cu cusături pe cap şi peste faţă, aproape ca turcoaicele, încât abia dacă li se văd ochii şi nasul; însă, când ajung acolo unde se duc, îşi scot tulpanul ca să se vadă că sunt fete.

Dacă o fată greşeşte şi este dovedită ca desfrânată sau chiar are un copil din flori, atunci este tunsă sau trebuie să umble ca femeile, cu capul acoperit.

Chiar din ziua nunţii, femeile nu-şi mai lasă, niciodată, părul sau cozile să fie văzute de vreun bărbat şi, când se împletesc sau se despletesc, se ascund într-un loc mai retras şi mai singuratic, ca să nu le vadă nimeni; dacă ar veni, cumva, în grabă, vreun bărbat şi ele nu ar avea timp să şi-l împletească, atunci se acoperă cu o broboadă şi se ruşinează mult că au fost văzute pe neaşteptate. Ele spun că nu se cade, acum, când nu mai sunt fecioare, să-şi mai arate părul, care trebuie să fie acoperit cu broboada.

---

[435] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VIII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, p. 316

În toate celelalte privinţe, portul este la gel la femei şi la fete.

La gât, poartă mărgean roşu şi de tot felul, iar în urechi poartă nişte cercei mari.

Pe trup, au o cămaşă subţire, cusută, pe o lăţime de un deget şi mai bine, cu tot felul de mătăsuri şi cu aur şi argint, în patru dungi, în faţă şi în spate, de sus şi până jos, la tivul care ajunge la picioare. Mânecile sunt largi de câţiva coţi şi cusute; şi ele le înfăşoară şi le întorc înăuntru şi în sus, pe braţ.

Pe trup, în loc de cingătoare, poartă un brău de mătase, uneori lucrat cu aur, numit în limba lor „brâu". Nu poartă fustă sau „camelocă" (mantie), ci, in locul acestora, se înfăşoară, de jur împrejur, cu o ţesătură de mătase care se cheamă „fotă". Această „fotă" este albastră sau roşie, cu dungi mari, altele sunt ţesute cu aur şi nu trec de trei coţi în lungime şi lăţime; ele o înfăşoară, pe jumătate sau pe de-a-ntregul îndoită sau şi neîndoită, în jurul lor, aşa cum pun la noi (în Germania) femeile şortul, dar o trag de la spate în faţă şi în sus, în brâu, una peste alta şi atât de întinsă cât e cu putinţă, pe şolduri şi pe picioare (căci, cu cât este mai întinsă, cu atât li se pare că le stă mai frumos, ca să se poată recunoaşte bine coapsele), iar în faţă este, aşa cum am arătat, deschisă ca un şort. Iar cămaşa, ba chiar trupul de sub ea, când cămaşa este subţire, cum e obiceiul, poate fi văzut foarte bine când bate vântul şi depărtează marginile fotei.

O asemenea privelişte nu poate să nu încălzească tot sângele tinerilor, căci ele, femeile şi fetele, mai au şi o

figură lipsită de sfială, dar, de cele mai multe ori, frumoasă la înfăţişare.

În picioare, nu poară ciorapi, ci numai cizme galbene, cu tocuri înalte şi ascuţite, potcovite cu fier, şi, câteodată, pantofi de safian (marochin); multe umblă cu picioarele goale în papuci turceşti (opinci), care se poartă fără tocuri.

Pieptul este slobod sub cămaşă, la ele nu veţi afla polcuţe; rareori, o bundă, care ajunge numai până la genunchi şi pe care o aruncă cu nepăsare unde le e cheful, peste umeri; şi, adesea, într-o casă întreagă femeile şi fetele din casă nu au decât una şi cea care iese din casă şi-o cere şi aruncă peste umeri…

Toate femeile urmează obiceiul de-a nu trece drumul, tăind calea unui bărbat, chiar dacă acela ar fi la o depărtare de bătaia unei puşti sau dacă ar fi un cerşetor, ci ele stau pe loc până ce trece, dând ca motiv că sunt datoare să arate bărbaţilor toată cinstea, respectul şi atenţia.

Femeile de rând umblă, iarna, cu picioarele goale prin zăpadă; e drept că nu merg prea mult pe afară când este frig. Păzesc curăţenia şi, măcar că nu au rufe prea multe, le ţin curate şi, chiar dacă nu au decât o cămaşă, o spală şi o calcă în taină, ca să nu ajungă niciodată murdară…

În toată ţara, femeile sunt peste măsură de frumoase, au părul negru cum e cărbunele, ochii şi sprâncenele la fel de negre, iar faţa lor este ca laptele şi sângele, şi

ochii lor ca rubinele. Pielea de pe tot corpul lor este albă şi subţire, şi la multe din ele afli cele mai frumoase mâini. La ţară, şi chiar la ţărani, găseşti fete şi femei atât de desăvârşit de frumoase cum nu se află nicicând la noi, în Germania… Şi nu sunt puţine fetele de ţăran în stare a face de ruşine, prin înfăţişarea şi frumuseţea lor din cap până în picioare, pe cele mai alese dintre boieroaice. Acest dar îl au de la naştere”[436].

1710, Erasmus Heinrich Schneider von Weismantel: „La ţară, când mirele şi mireasa se duc la biserică, îi urmează tot alaiul, cu muzica, alcătuită din unul, doi sau mai mulţi ţigani, după starea lor materială, cu nişte viori făcute dintr-un băţ, cu trei strune şi o scândură proastă, căci altfel de lăutari nu sunt de găsit în toată ţara; aceştia cântă din vioară şi gură, şi joacă, totdeauna, şi ei împreună cu nuntaşii, şi, atunci, nuntaşii joacă în faţa bisericii, tot timpul cât face preotul slujba cununiei.

Înaintea altarului, se află un covor, pe care vin săşi ia locul mirele şi mireasa, pe lângă încă un bărbat şi o femeie, care trebuie să le fie martori (naşi); mireasa are faţa întreagă acoperită cu nişte pânze subţiri.

După aceea, preotul ia un şnur de mătase, îi leagă împreună pe toţi patru şi pune câte o cununie pe capul mirelui şi al miresei, iar la acei care au mai fost căsătoriţi le pune câte o coroană de paie şi, după aceasta, îşi începe ceremoniile de citirea evangheliei, despre nunta de la Canna, în limba rusă (slavonă), îl întreabă pe mire dacă

---

[436] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VIII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, pp. 356-358

vrea să ia, să păstreze, să cinstească şi să hrănească pe această mireasă, întrebare care se pune şi miresei, în ceea ce priveşte partea dintâi, la care trebuie să răspundă „Da!”…

După săvârşirea cununiei religioase şi cât, în biserică, se sărută mirele şi mireasa cu naşii lor, se duc, apoi, la altar şi sărută icoanele, şi, în acelaşi timp, aşa cum s-a arătat, nuntaşii joacă înaintea bisericii, şi, după terminarea slujbei, joacă toţi nuntaşii împreună şi cu mireasa, mergând, de la casa ei, la casa mirelui, şi tot alaiul e rânduit într-un şir: în frunte, un vătaf merge (de cele mai multe ori, un om bătrân, cu un toiag mare, împodobit cu basmale cusute); după el urmează mireasa şi, apoi, toţi ceilalţi nuntaşi, după rang, în general tot tineret, care se ţine de mână, tot câte unul şi câte una, şi, chiar dacă ar umbla un sfert de milă, ei tot joacă, cu toţii, pe un rând, ceea ce nu se obişnuieşte nici în ţara noastră (Germania) şi în nici o altă ţară.

Apoi mai au obiceiul, şi după aceea, şi la petreceri, să facă un cerc mare (horă) şi toţi câţi sunt să se ţină de mână; ţiganii stau în mijlocul cercului, cântă din strună şi din glas tot felul de cântece înfocate şi mai joacă şi ei, după cum le este obiceiul, încât pământul se cutremură şi, dacă aş fi silit să joc cu ei şi să rabd mult aşa-ceva, aş vrea mai bine să fac orice altă muncă grea, decât să mai joc înainte cu ei. Dar ei o pot duce ceasuri întregi şi pot răbda chiar o jumătate de zi, fără să simtă oboseala.

În dimineaţa de după nuntă, dacă mirele s-a însurat cu o fată, atunci prietenii şi oaspeţii stau cu ochii în patru, ca să vadă dacă mirele e mulţumit şi-a găsit pe mireasă

fecioară neatinsă; şi el trebuie, atunci, să scoată la iveală binişor cămaşa miresei sau să o înfăţişeze, cu cea mai mare bucurie, soacrei şi celor de faţă. Dar acest obicei a mai căzut în părăsire"[437].

1710, Dimitrie Cantemir: „Moldovenii îşi însoară copiii la vârsta la care trebuie să se facă, după legile bisericeşti, cununia. Însă se socoteşte că e ruşine dacă o fecioară cere pe un bărbat; iar obiceiul ţării a statornicit că flăcăii trebuie să-şi aleagă ei înşişi neveste şi nu să-şi aleagă părinţii fetei ginerele[438]. Drept aceea, dacă unui flăcău îi place o fată, atunci el trimite, la părinţii ei, oameni, pe care ei îi numesc, cu o rostire latinească stricată, peţitori[439], adică *petitores.* Aceştia iscodesc, mai întâi, pe departe, gândurile bătrânilor[440], ca să nu păţească ruşinea să nu vrea părinţii fetei. Dacă bagă de seamă, însă, că aceştia vor s-o

---

[437] Weismantel, Erasmus Heinrich Schneider Von, 1712, *Călători…*, VIII, p. 359

[438] „Plecarea la peţit": „Mirele tinerel, / gata căluşel, / trei pene-şi chiteşte / şi la drum porneşte /… / peste nouă munţi, / La dalbele curţi", unde locuieşte „fata frumoşioară / ca şi-o porumbioară", deja peţită „de trei feciorei / ca şi nişte lei" – Marienescu, At. Marian, *Poesia poporală / Colinde,* Pesta 1859, p. 94-96

[439] „Trei peţitori": „Şi-ţi vin peţitorii / ca colindătorii", dar „feciorul de-mpărat / mândru şi înalt" este ursit „pentru-mpărăteasa" mireasă" – idem, pp. 97-99

[440] „Fata mândră": Asediată de peţirea unor „juni beluşei", dar care, drept zestre, „cer aratru, şase boi, / ceru-mi strunga cea cu oi, / şi-ncă murgul înşelat / şi cu galbeni încărcat", fata decide să aştepte „până-n dalba primăvară, / până-nflor florile iar, / că mi-oi face-o grădinioară / lângă munte, la vâlcioară. / Flori frumoase-oi semăna / şi eu mândru m-oi împăna, / împrejurul genelor, genelor, sprâncenelor, / şi la jocuri mă voi duce, / junii-or sta ca să m-apuce, / să mă joace, învârtească / şi or da să mă iubească" – idem, pp. 100, 101

dea, atunci se duc, cu toate rudeniile mirelui, în casa fetei. Cel mai de frunte dintre peţitori, numit staroste, începe să rostească vorbele pe care vrem să le dăm aici, fiindcă aproape pretutindeni sunt la fel:

„Moşii şi strămoşii părinţilor noştri, umblând la vânat prin codri, au dat peste ţara în care locuim noi, acum, şi în ţara asta trăim, ne hrănim şi ne întărim cu laptele şi mierea ei.

Îmboldit de pilda lor, măritul boier cutare, în vreme ce umbla după vânat pe câmpii, prin codri şi prin munţi, a dat de o ciută, care, sfioasă şi cuminte, nu i-a îngăduit să-i vadă faţa, ci a luat-o la fugă şi s-a ascuns. Am pornit pe urmele lăsate de copitele ei, care ne-au adus până în casa aceasta; de aceea, voi trebuie sau să ne daţi sau să ne arătaţi încotro a fugit vânatul pe care l-am gonit, cu osteneală şi sudoare, din pustietăţi”.

Acela ce rosteşte vorbele acestea mai adaugă încă vreo câteva alte vorbe cu tâlc şi înflorite, pe care le poate ticlui.

Părinţii răspund, la început, că, în casa lor, n-ar fi venit acest fel de vânat; oaspeţii s-au încurcat în urmele pe care au venit, ciuta ar putea fi ascunsă pe la vecini. Iar dacă peţitorii stăruie să li se arate vânatul, atunci se aduce o fată bătrână, urâtă şi îmbrăcată în zdrenţe şi îi întreabă dacă aceasta e ciuta pe care o urmăresc.

Peţitorii răspund „Nu” şi adaugă că vânatul lor are plete bălaie, ochi de şoim, dinţi ca şiragul de mărgele, buze

mai roşii decât cireşele, trup ca de leoaică, pieptul ca de gâscă, gât ca de lebădă, degete mai netede decât ceara şi faţa mai strălucitoare decât soarele şi luna.

Dacă părinţii tăgăduiesc, din nou, că un astfel de vânat s-ar fi arătat, vreodată, la ei, peţitorii le dau răspuns că ei au cei mai buni câinii de vânătoare, care nu i-au înşelat niciodată şi care le-au dat semnele cele mai adevărate că ciuta pe care o caută ei se află tăinuită aici.

La urmă, când peţitorii se laudă cu sila şi cu armele, atunci părinţii scot fata la iveală, împodobită după puterile lor.

Când o văd, peţitorii spun, îndată, că ea este ciuta căutată. Apoi cheamă un preot sau, dacă acesta este prins cu alte trebi, pe cei mai bătrâni dintre vecini şi, înaintea lor, logodnicii îşi schimbă inelele. Isprăvindu-se aceasta, părinţii ascund, îndată, fata şi se întinde masă, la care, înainte să se scoale, se hotărăşte ziua nunţii.

Când mirii sunt copii de boieri, atunci nu se poate face nici logodna şi nici binecuvântarea preotului, fără încuviinţarea domnului şi mărturia arhiereului. Prin aceasta de la urmă, se caută să nu se facă vreo nuntă neîngăduită de legile creştineşti şi preoţeşti; iar prin cea dintâi, să nu se unească mai de aproape, prin această legătură, mai multe neamuri boiereşti, fără de voia domnului.

Când se hotărăşte vremea să se facă nunta, atunci rudeniile se adună, în lunea dinainte, după liturghie, atât în casa mirelui, cât şi în cea a miresei, aduc lăutarii din locul

acela, care mai întotdeauna sunt ţigani, şi se ospătează, în casă, în cântările din gură şi din instrumente, ale acestora.

După ce se ridică de la masă, fetele şi alte femei cern făina aleasă pentru nuntă, din care pricină, ziua aceasta este numită, îndeobşte, ziua cernutului.

Dacă se află în acelaşi târg sau în acelaşi sat casele celor logodiţi ori nu sunt mai depărate, una, de alta, decât cale de două sau trei zile, atunci ospăţul de nuntă începe de Joi, în amândouă casele, şi ţine până sâmbătă.

Duminica se strâng toate rudeniile mirelui, ca să aducă mireasa, şi trimit, înainte, colăcari, ca să vestească sosirea mirelui.

Cei ce sunt adunaţi la casa miresei îi pândesc, în cale, şi caută să-i prindă înainte să ajungă la casa miresei. Ca să se ferească de acest lucru, colăcarii folosesc, de obicei, cai foarte iuţi. Dacă se întâmplă să-i prindă, când este vorba de oameni din norod, îi leagă vârtos şi-i pun de-a-ndărătelea pe cal; la cei de frunte, însă, pe aceştia îi împresoară prietenii miresei şi îi duc, îndată, cu chip că i-au robit, până la casa acesteia.

Odată ajunşi acolo, îi întreabă ce caută. Ei dau răspuns că au fost trimişi să vestească război şi că oştenii vor sosi curând, ca să ia cetatea. După ce spun acestea, îi duc înlăuntru şi îi silesc să deşarte câteva pahare cu vin şi, îndopaţi astfel cu vin, îi trimit îndată îndărăt, cu câţiva oaspeţi ai miresei.

Când aceştia văd că vine mirele, îi lasă pe colăcari – nu fără ocări – şi se grăbesc spre casă.

Dacă aceia care îl însoţesc pe mire pot să se ia după dânşii şi să-i înhaţe, atunci obişnuiesc să-i lege vârtos şi să-i ia cu ei. La urmă, când oaspeţii celor două părţi se adună în casa miresei, se pune la cale o întrecere de cai, hotărându-se o răsplată, şi anume: la oamenii de rând, o năframă cusută frumos, iar la cei mai avuţi, o bucată de pânză sau de mătase de bun preţ.

Apoi trimit înainte oameni care hotărăsc ţinta şi, după ce dau semn de pornire, printr-unul dintr-înşii, care face strigarea, aceia ce cred că au caii cei mai buni le dau pinteni. Învingătorul primeşte răsplata din mâna miresei, iar calul e împodobii cu o cunună de flori, împletită meşteşugit.

Spre seară, după vecernie, logodnicii sunt duşi la biserică cu, cât alai le stă în puteri, ca să primească binecuvântarea bisericească. În mijlocul bisericii, se aşterne un covor, pe care stă, la dreapta, mirele, iar la stânga, mireasa. În vreme ce stau acolo, li se pun, sub amândouă tălpile, galbeni, iar la oamenii de rând, lei, prin care se înţelege că s-au lepădat de lume şi că trebuie să calce în picioare măreţia acesteia. Îndărătul lor stau nunul şi nuna, ţinând două luminări la fel de mari şi de grele. În vremea aceasta, preotul rosteşte rugăciunea, obişnuită la cununie, şi le schimbă, de trei ori, inelele.

După ce pune celor doi miri cununiile pe cap, îi poartă prin mijlocul bisericii, la fel ca la danţ, în vreme ce

cântăreţii înalţă cântarea obişnuită la acest prilej. În această vreme, rudele împrăştie, printre cei din jur, bani mărunţi, nuci şi hamei uscat, ca să arate, prin asemenea pilde, că se roagă lui Dumnezeu, dătătorul de viaţă, pentru rodnicia hameiului şi a nucilor, iar de toate avuţiile şi semeţiile acestei lumi trebuie să se lepede.

Preotul dă, la urmă, celor doi cununaţi să guste, de trei ori, pâine întinsă în miere, semn al dragostei şi unirii veşnice. Şi ca să dea prilej celor dimprejur să râdă, la această ceremonie voioasă, îi lasă pe miri să încerce, de trei ori în zadar, să apuce din îmbucătură.

După ce se sfârşesc toate, toţi se întorc, în aceeaşi rânduială în care au venit, la casa miresei, a cărei faţă e acoperită cu o pânză subţire de mătase roşie, prinsă cu două bolduri, pe care, la urmă, când mireasa e dusă la culcare, fraţii sau rudeniile miresei le înfig în perete, deasupra capului mirilor.

În vremea aceasta, mănâncă şi beau, câteodată până la al treilea ceas al dimineţii. După acest ceas, bucătarii pun pe masă un cocoş, fript cu pene, cu tot; unul dintre oaspeţi se ascunde sub masă, cântă cocoşeşte şi vesteşte zorii zilei. Oaspeţii dau, după aceea, bucătarului bacşiş şi se ridică, cu toţii, de la masă; iar mirele, care îşi ţine mireasa de mână, se aşează în mijlocul camerei. Apoi un diac citeşte, cu glas tare, foaia zestrei, iar toate aceste lucruri, care au fost puse într-o cameră deosebită, ca să poată fi văzute de fiecare, sunt încărcate într-o căruţă şi duse acasă la mire. Apoi acela care vorbeşte părinţilor miresei, în numele ei, pomeneşte naşterea, creşterea şi toate celelalte binefaceri, pri-

mite de la ei; le mulţumeşte pentru toate şi le cere binecuvântarea, pe care părinţii i-o dau ei înşişi sau pun pe altcineva să i-o dea, în numele lor, şi roagă pe Dumnezeu şi pe îngerul lor păzitor să le dea celor cununaţi dragoste credincioasă şi aşternut nespurcat, iar la urmă, le aduce paharul de despărţenie – care se numeşte „paharul căii albe" – lăsându-i, apoi, să plece din casa lor.

Când dau să păşească peste pragul casei, îi opresc fraţii miresei sau, dacă aceasta n-are fraţi, fraţii părinţilor ei, cu sabia goală, pe care o înfig, de-a curmezişul, în stâlpii uşii. Mirele scapă de ei, dându-le fie un cal, fie un alt dar, pe care îl are la îndemână.

Mireasa se urcă singură (pentru că nu-i este îngăduit să ia din casa părintească nici o slugă) într-o căruţă, însoţită de mama sau sora mirelui, şi îl urmează pe bărbatul ei, care merge înainte.

Când ajung la casa mirelui – după ce se mai deşartă încă vreo câteva pahare de vin –, pe tineri îi duc naşii în odaia de culcare. Mirele se îngrijeşte, cu multă luare-aminte, ca, a doua zi, părinţii miresei să nu afle nimic despre fiica lor; pentru că aceştia trebuie să-şi vadă fiica, împreună cu toţi prietenii apropiaţi, a treia zi după nuntă, drum care se numeşte „drumul cel mare", fiindcă, acum, părinţii pot să aibă parte – după cum se întâmplă – sau de multă cinste, sau de ruşine. Căci, dacă fiica lor s-a aflat fecioară, nu numai că toate sunt bune, dar şi părinţii sunt ospătaţi cu o masă strălucită, la care, după ce mănâncă al doilea fel de bucate, se arată fiecăruia, pe un taler, cămaşa cu semnele fecioriei, pe care toţi obişnuiesc să pună un mic

dar. Dar aceasta se întâmplă numai la oamenii de rând, căci la cei mai de sus nu pot să vadă cămaşa decât socrii.

Iar dacă fiica lor s-a făcut de ocară, din pricina unei împreunări neîngăduite, mirele îşi adună, a doua zi, prietenii apropiaţi, cărora le arată că şi-a găsit mireasa spurcată (cu acest cuvânt numesc ei femeile necinstite). Aceştia aduc, pentru ea, cea mai proastă căruţă şi, cu hamuri rupte, înhamă, în locul cailor, pe părinţii ei şi-i silesc, cu bătaia, să-şi ducă, înapoi, acasă, ca pe o curvă, fiica aşezată în căruţă. Nimănui nu-i este îngăduit să împiedice acest lucru, pe drum, şi dacă cineva ar cuteza să slobozească pe părinţi, acela ar fi pedepsit nu numai cu bătaia, ci şi de către judecător, ca un călcător al legii şi al obiceiurilor ţării. Bărbatul opreşte toată zestrea: şi, dacă el a făcut cheltuieli cu nunta, le primeşte îndărăt, la porunca judecătorului, de la părinţii care nu şi-au păzit fata. Aşa se întâmplă printre ţărani, cu oamenii aceia sărmani, dar nu şi printre boieri, care îşi priveghează fetele mult mai îndeaproape, aşa că nu li se poate întâmpla lesne asemenea lucru. Când află că fata lor s-a găsit spurcată, răscumpără necinstea fiicei lor cu o zestre mai mare în sate sau bani; iar dacă ginerele nu se mulţumeşte în nici un chip cu aceasta, îşi iau fata acasă şi dau mirelui slobozenie să se însoare cu alta”[441].

1712, Stanislaw Chometowski, voievodul Mazoviei: „Ţara pe care o numim noi „**Wolochy**”, este numită pe mare Moldavia, şi aceea pe care o numim „**Multany**”, e numită Valachia. La noi, în Polonia, din vremuri vechi este obiceiul să numim ţara mai apropiată **Wolochy**, iar pe

---

[441] Cantemir, Dimitrie, *Descrierea Moldovei*, pp. 210-215

cea mai depărtată Multany”[442]. O astfel de atenţionare, care se referă la „vremuri vechi”, în care **Wolochy** (Moldova) avea statut de voievodat vasal, numele nordului Moldovei, de la Neamţ, Târgu Frumos, Nistru, spre graniţa cu Polonia, se numea, totuşi, Bucovina, după cum o preciza şi tratatul de la Lublau, din 15 martie 1412, prin care regele Poloniei, Vladislav Jagello, şi regele Ungariei, Sigismund de Luxemburg, preconizau împărţirea nordului Moldovei între cele două regate catolice, ungurii urmând să stăpânească „**Bucovina Mare**”, adică regiunea dintre Carpaţi şi râul Siret, iar polonii, „**Bucovina Mică**”, adică teritoriul dintre râurile Siret şi Nistru.

1717, Anton Maria del Chiaro: „Românii au un temperament bun şi o constituţie bună şi de aceea sunt zdraveni şi răbdători la oboseală”[443].

1737, Szentkláray, Jenö: În memoriul contelui Rialph Perlas, din 5 martie 1767, se scrie că, „în ultimul război cu turcii, din 1737-1738, populația germană a Banatului a suferit mult mai mult **de pe urma olahilor revoltați** și a trupelor lor de tâlhari rătăcitori, decât din cauza inamicului turc însuși. Pe tot parcursul războiului, cele mai puține sate germane au văzut turci vii; pe de altă parte, **olahii au jefuit și au incinerat multe sate germane**, au ucis mulți germani sau i-au vândut turcilor, după ce i-au făcut prizonieri. Și puteau face asta cu atât mai ușor, pentru că majoritatea satelor germane erau construite îm-

---

[442] P. P. Panaitescu, *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930, p. 143

[443] *Călători străini despre Ţările Române,* vol. VIII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983, p. 374

prăştiate printre satele olahilor. În consecință, unul nu a putut veni în ajutorul celuilalt, deoarece toate satele germane erau înconjurate de populația olahă. Mă întreb dacă coloniile germane ar fi în același pericol şi în cazul unei alte invazii turcești, dacă ar urma să rămână în continuare printre olahieni. De asemenea, este de remarcat faptul că zona în care se află în prezent așezările germane, mărginită dee oláhi, este acoperită de puternicul castel Temesvár, în față, și de castelul Aradului, aflat în prezent în construcție, în spate. Vechile așezări germane, și chiar parțial cele mai noi așezări germane, precum Lippa, Neudorf, Guttenbrunn, Sefdin, Kisfalud, Új-Arad și Zádorlak, se găsesc pe lungimea Mureşului, fiecare sat cu sute de case de locuit. Mai jos, în imediata apropiere a Timișoarei, se află Eékas, Gyarmat, Bruckenau, Mercyfalva, Bessenyö și Vinga, care sunt tot catolice. Acest peisaj sterp dintre Timișoara și Arad trebuie, așadar, păstrat pentru noile așezări germane planificate! În acest fel, satele catolice germane aveau să formeze un lung lanț, de la Mureș, până la Timișoara. Și în acest fel, atât vechile sate germane, cât și cele noi s-ar putea ajuta reciproc, în vremuri de nevoie, și s-ar putea proteja reciproc împotriva bandelor rătăcitoare de tâlhari”[444].

1763, mai 3, Constantinopole: „Sărbătorile Bayramului sfârşindu-se, a avut loc un Divan la Serai, în 19 al lunii trecute (19 aprilie 1763 – n. n.). În faţa Divanului, Constantin Racoviţă, Voievodul Valahiei, a fost prezentat Marelui Sultan şi a primit însemnele domniei, care sunt mantia şi cuşma numită „couka”, un fel de casă împodobită

[444] Szentkláray, Jenö, *Oláhok költöztetése Délmagyarországon* (Relocarea Oláhilor în sudul Ungariei), Budapest 1891, p. 11

cu pene mari. A doua zi, a primit ambele tuiuri şi a plecat, ieri, în principatul său, după ce a trecut pe la Marele Vizir, pe la miniştrii Porţii, pe la muftii şi pe la Aga ienicerilor”[445].

1767, martie 27, Constantinopol: Gligoraşko Ghika, Voievodul Moldovei, înainte de a se împlini trei ani de guvernământ, a fost înlocuit de Marele Sultan în acest Principat Grigore Callimachi, care mai fusese pus Domn, fiind rechemat în 1764”[446].

1770, ianuarie 2, Varşovia: „Confederaţii se reunesc din nou. Cei de la Dobrzim şi de la Jakroczim au înfrânt, în 18 ale lunii trecute, un mare detaşament rus, care mergea să se alăture colonelului Galliczin, ca să îl sprijine la împresurare. Ei s-au stabilit, atunci, la Bramberg, de unde joncţiunea cu confederaţii Prusiei poloneze avea să se facă în 27 decembrie. Îndrăzneala confederaţilor începe să-l incite şi mai mult pe generalul Weyrnarn, prin numărul şi succesele lor, care sporesc cu fiecare zi. Nu vedem cum le-ar putea face faţă fără ajutorul armatei lui Romanzow , iar acesta nu pare pregătit să trimită nici cel mai mic detaşament. Regimentele care au intrat în cartiruirile de iarnă, în Podlachie şi în provinciile situate pe malul stâng al Nistrului şi, deci, se poate spera că mai multe dintre ele vor putea avansa în Polonia, au părăsit, pe neaşteptate, acest mal, pentru a se opune turcilor, care au ridicat un mare corp de trupe, dincolo de Dunăre, şi care ameninţă diviziile generalului Stoffel, care au rămas în Moldova. Ştim, din mai multe scrisori de la Kaminiek, confirmate de

[445] *Gazette de France,* No. 46, du Vendredi 10 Juin 1763
[446] *Gazette de France*, No. 25, du Vendredi 16 Février 1767

sursele ruseşti, care s-au exprimat prin corpurile de armată răspândite prin Valahia şi prin Moldova, că le ameninţă o maladie epidemică, care a făcut mari ravagii şi în rândurile locuitorilor care trăiau în aceste provincii, atunci când turcii le-au evacuat. Acest flagel teribil, care a mai spulberat două armate ruseşti, care au pătruns în Moldova, se face simţit şi în Podolia şi se alătură flagelului războiului pentru a dezola acest nefericit Regat"[447].

1770, februarie 6, Petersbutg: „A sosit aici, cu un curier, o telegramă a armatei comandate de generalul Conte de Romanzow, cu noutatea că, în 14 şi în 15 ale lunii trecute (ianuarie 1770 – n. n.), generalul-maior Pororoczani, care se află în Valahia, a avut două bătălii cu turcii, din care ruşii au ieşit în avantaj. Se dau asigurări că Ţarina pregăteşte, aici, o rezidenţă pentru Hospodarul Valahiei, cel care a fost făcut prizonier de trupele ruse; intenţia Majestăţii Sale Ţarina este ca el să fie tratat cu tot respectul cuvenit demnităţii sale"[448].

1770, noiembrie 27: „Conform ultimelor noutăţi care ne-au sosit de la marea armată rusă, generalul Romanzow se află la Falsy, în Valahia; încă nu se ştie unde îşi va instala cartierul general, dar cum el are mari locaţii în Moldova, acolo se prezumă că îşi va încartirui armata"[449].

1774, mai 18, frontiera polonă: „Se scrie, de pe malurile Dunării, că un corp de treizeci de mii de turci a trecut fluviul pentru a lupta împotriva şi a le cuceri întâ-

[447] *Gazette de France*, No. II, du Lundi 5 Février 1770
[448] *Gazette de France,* No. 20, du Vendredi 9 Mars 1770
[449] *Gazette de France*, No. 40, du Ludi 17 Mai 1770

riturile, dar a fost împins înapoi, după ce a pierdut mulți oameni, și a fost forțat să se întoarcă la Dunăre. Se spune că armata rusă a primit o întărire de treizeci de mii de recruţi, care s-au instruit, în timpul iernii, în Mica Rusie”[450].

1774, iunie 1, frontiera turcă: „Se zvoneşte din Moldova că un detaşament rus a trecut Dunărea, aproape de Bagdad şi de Crisova, şi că Marele Vizir a pus în marş spre fluviu toate trupele sale; că negocierile de pace continuă, sub medierea Curţilor din Viena şi din Berlin; că ulemele (corpul oamenilor Legii) l-au informat pe Marele Vizir că Poarta nici nu se va bucura, nici nu va accepta nici o propunere cu tendinţă de dezmembrare a Imperiului Otoman”[451].

1775, iulie 21: „Constantinopole, 6 iunie 1775. Sultanul a numit la Comisariatul pentru hotare cu Austria (hotarele Bucovinei – n. n.) pe Taer Aga, vechi arhitect al Constantinopolelui, care s-a arătat dispus, în ziua următoare, la destinaţie”[452].

1776, Thirring, Gusztáv: „În 1776 și 1777, **o parte din fugarii secui, care au emigrat în Moldova, au trecut în Bucovina** și au întemeiat satele Fogadjisten și Istensegits; în anii următori, **câteva mii de emigranţi ardeleni s-au mutat în Bucovina**, întemeind celelalte cinci sate maghiare: Andrásfalvá, Boldogfalvá, Hadikfalvá şi Józseffalvá. Două dintre acestea, Boldogfalva și Magyarfalva, au

[450] *Gazette de France,* No. 48, du Vendredi 17 Juin 1774
[451] *Gazette de France,* No. 48, du Vendredi 17 Juin 1774
[452] *Gazette de France*, 21 iulie 1775

fost distruse, așa că astăzi sunt doar cinci sate maghiare în Bucovina.

Ca urmare a secolelor de emigrare, maghiarii din Moldova și România au crescut foarte mult ca număr și au ocupat o suprafață foarte mare pământ. Dar, deși este în continuă creștere, ca număr, cea mai mare parte a fost acum pierdută pentru patria și națiunea maghiară și se teme că, până acum, și partea care și-a protejat maghiaritatea se va pierde, mai devreme sau mai târziu. Nu ultimul motiv al declinului ei este indiferența societății noastre și neputința guvernului nostru, care, lăsându-i pe emigranți despărțiți de patria lor complet singuri, i-a aruncat acolo pe secui-maghiari din România ca pradă pentru valahi.

Emigrarea secuilor și ceangăilor în România este un fenomen, cu caracterul unei scurgeri veche de secole, care a avut, de-a lungul timpului, valuri din ce în ce mai puternice, dar nu a încetat niciodată complet. Aproape nici un alt stat nu cunoaște o mișcare de migrație de o asemenea natură și o istorie atât de lungă, care să aibă nu numai o semnificație economică, ci și istorică, precum emigrația secuiască”[453].

1781, 27 iulie: „Oraşul Cernăuţi, capitala Bucovinei, a înfruntat cele mai mari pericole din pricina atacurilor îngrozitoare pe care le fac briganzii: ei au pus foc în patru colţuri ale târgului şi, profitând de confuzia pe care crima lor au produs-o, au prădat şi jefuit peste tot unde

---

[453] Thirring, Gusztáv, *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* (*Emigrarea în Ungaria și maghiarii din străinătate*), Budapest 1904, p. 10

lăcomia i-a îndemnat să o facă. Din fericire, această crimă a fost descoperită şi deja cinci monştri au fost arestaţi şi vor suferi pedeapsa datorată unor fapte atât de revoltătoare”[454].

1782, aprilie 9: „Bucovina, 30 februarie 1782. S-a descoperit, la poalele muntelui Strahora, o salină, care va fi pusă în exploatare, şi care are rezerve de sare la fel de frumoase şi de bune precum cele de la Willieska. S-a dat acestei saline numele „Joseph”; ea este foarte bogată şi poate furniza sare pentru întreaga Bucovină, al cărei consum va depăşi 60.000 de florini”[455].

1783, iulie 4: „Viena, 14 iunie 1783. Împăratul, conform ultimelor veşti pe care le-am primit, a sosit, în 31 al lunii trecute (mai – n. n.), la Sibiu, unde, înainte de a avea o lungă convorbire cu Cardinalul Bathiani, episcopul Transilvaniei, el l-a onorat cu vizita sa pe generalul Barco, reţinut la pat de o boală. Împăratul a rămas în Sibiu până în 7 iunie, când a plecat. În 8 iunie, a sosit la Kezdi-Vasarhely (Târgu-Secuiesc), în 9, la Csik-Szereda (Miercurea Ciuc), în 10, la Parayd (Praid?), în 11, la Bistriţa, în 12, la Rodna şi, în 13 iunie, la Câmpulung, în Bucovina”[456].

1783, iulie 15: „Viena, 25 iunie 1783. Călătoria Împăratului s-a prelungit mult mai mult decât a fost plănuită. Ultimele scrisori din Leopol dau de ştire că el nu se aştepta, în 24 iunie, ca să dureze mai târziu de 4 iulie. Sosirea lui

---

[454] *Gazette de France*, 27 iulie 1781, p. 274
[455] *Gazette de France*, 9 aprilie 1782, p. 141
[456] *Gazette de France*, 4 iulie 1783, p. 239

L-a Leopol s-a făcut cu întârziere, datorită atenţiei deosebite pe care a acordat-o, atunci când a vizitat un district din vecinătatea Turciei, celui al Bucovinei, care îi fusese cedat, în ultimii ani, de către Poartă”[457].

1783, iulie 29: „Viena, 12 iulie 1783. Împăratul a sosit, ieri, seara, la ora opt, din călătoria pe care a făcut-o în Ungaria, Croaţia, Slovenia, Transilvania, Bucovina şi Galiţia. Maiestatea Sa plecase în 25 aprilie şi s-a întors vesel şi cu sănătatea îmbunătăţită”[458].

1783, august 22: „Presbourg, 11 august 1783. Patru regimente de infanterie şi opt divizii de husari au primit ordin de a se îndrepta în marş spre Bucovina; mai multe alte regimente de trupe regulate sunt în marş pentru a se apropia de frontierele turceşti (ale Moldovei şi Valahiei – n. n.); ca număr, acestea din urmă sunt batalioane”[459].

1783, septembrie 9: „Presbourg, 7 august 1783. Regimentul Haddick, care a staţionat în Polonia austriacă, a primit ordin de a porni în marş spre Stul-Weissenbourg; şi patru alte regimente de infanterie, de asemenea dintr-a opta divizie de husari, se pregătesc să pornească în marş spre Bucovina”[460].

1783, octombrie 7: „De la Dunăre, 5 septembrie 1783. Regimentele care se aflau în Austria interioară sunt în marş spre Ungaria şi Slovenia, de unde vor merge, prin

---

[457] *Gazette de France*, 15 iulie 1783, p. 252
[458] *Gazette de France*, 12 iulie 1783, p. 269
[459] *Gazette de France*, 22 august 1783, p. 298
[460] *Gazette de France*, 9 septembrie 1783, p. 320

Transilvania, cele care au fost repartizate în Bucovina şi în Galiţia”[461].

1783, octombrie 10: „Buda, 6 septembrie 1783. Împăratul a subordonat jurisdicţiei arhiepiscopiei mitropolitane a bisericii greco-neunite din Carlowitz dioceza de acelaşi rit din Bucovina şi Transilvania”[462].

1783, noiembrie 4: „Lemberg, 30 septembrie 1783. Pentru a facilita comerţul între Transilvania şi Bucovina, vama Rodna a fost desfiinţată şi s-au diminuat taxele datorate de negustorii care trec dintr-una din aceste două provincii, în cealaltă”[463].

1784, aprilie 6: „Gratz, 1 martie 1784. Frigul care domneşte de mai mult timp şi încă va mai dura, şi marile cantităţi de zăpadă care acoperă câmpurile au obligat lupii să-şi părăsească pădurile; s-au văzut haite de 30-40 de lupi apropiindu-se de sate, băgând groaza în oameni, care sunt nevoiţi să-şi improvizeze arme… Aflăm din Bucovina o ştire care ne uluieşte: în ultimele zile, lupii au devorat trei husari din regimentul Erdod, cu tot cu cai”[464].

1784, iunie 8: „Buda, 9 mai 1784. Mai mulţi ofiţeri sunt ocupaţi cu ridicarea planurilor topografice în Bucovina şi în Banat. Ei vor continua această muncă, în cele două

---

461 *Gazette de France*, 7 octombrie 1783, p. 354
462 *Gazette du France*, 10 octombrie 1783, p. 360
463 *Gazette de France*, 4 noiembrie 1783, p. 388
464 *Gazette de France*, 6 aprilie 1784, pp. 111, 112

provincii, până în luna septembrie, când vor reveni în Transilvania pentru acelaşi subiect"[465].

1784, iunie 15: „Din Transilvania, 10 mai 1784. Şoseaua principală, începută, anul trecut, de la Bordo (Bârgău – n. n.), din acest principat, până la Dorna, în Bucovina, este aproape gata: 1.000 de muncitori şi un regiment de valahi au lucrat zilnic"[466].

Început de Iosif II, „drumul împărătesc" destinat circulaţiei între Bistriţa şi Cernăuţi, avea să se numească, după numele celui care l-a inaugurat, „Şoseaua Franciscană". Regimentul de valahi era Ragimentul al II-lea Românesc de grăniceri năsăudeni, conduşi de ofiţerul-poet Cossimelli, care a publicat, ulterior, o carte de poeme, la Sibiu, dedicată grănicerilor năsăudeni implicaţi în civilizarea ţinuturilor sălbatice ale Carpaţilor.

1784, iunie 18: „Lemberg, 18 mai 1784. Atenţia constantă a guvernului faţă de toate problemele care privesc binele diferitelor provincii garantează, extinde şi multiplică avantajele care le sunt pe plac, şi le acordă asigură informaţii pentru angajarea fizicienilor şi economiştilor, care să cerceteze locurile, să descopere bogăţii şi să înştiinţeze despre posibilităţile de exploatare a lor. Se cere Bucovinei să pună în aplicare aceste ordine generoase cu inteligenţă, pentru că în solul ei s-au identificat trei zăcăminte de argint, neexploatate, care dau frumoase speranţe pentru deschiderea unor mine profitabile"[467].

---

[465] *Gazette de France*, 8 iunie 1784, p. 188
[466] *Gazette de France*, 15 iunie 1784, p. 196
[467] *Gazette de France*, 18 iunie 1784, p. 199

1785, iulie 1: „Lemberg, 31 mai 1785. Pentru a facilita corespondenţa generală cu Moldova, Crimeea şi toată Rusia, s-a stabilit un nou Curier, care va pleca în zilele de 10, 20 şi 30 ale fiecărei luni, din Cernăuţi, în Bucovina, spre Iaşi. Se dau asigurări, de către Ducele de Teschen, că Bucovina va fi încorporată la Galiţia. Astfel, se vor număra, în aceasta din urmă, 2.442 de domenii, 7.417 oraşe, târguri şi sate, şi 343.101 locuitori, din care 44.000 de evrei”[468].

1785, august 16: „Din operaţiunile de conscripţii militare în Galiţia şi Bucovina rezultă că aceste două ţări, astăzi reunite, au aproape 2.000 mile pătrate, şi aproximativ trei milioane de suflete”[469].

1785, august 26: „Galiţia, 25 iulie 1785. Ploaia nu a contenit de şapte săptămâni. Ţara, în părţile de câmpie, a fost inundată şi toate speranţele în recolta nouă au fost distruse. Nici în munţi nu a fost o altă situaţie. Zăpada, care nu a încetat să cadă, i-a descurajat pe locuitori şi i-a făcut să se teamă de o lipsă generală de hrană pentru ei şi pentru animalele lor. În ce-i priveşte pe evreii stabiliţi în această provincie, ei sunt mult prea săraci; unui mare număr de familii li s-a aprobat scutirea de taxe către stat şi au fost îndemnate să se retragă, fiind conduşi spre teritoriile Poloniei; dar neamul evreilor, care este deja foarte numeros, a refuzat să plece. Mulţi dintre aceşti nefericiţi au murit de

---

468 *Gazette de France*, 1 iulie 1785, p. 220
469 *Gazette de France*, 16 august 1785, p. 275

mizerie; alţii au fost trimişi, după cum se spune, în Bucovina, pentru a fi conduşi pe teritoriul otoman”[470].

1785, octombrie 21: „Galiţia, 10 septembrie 1785. După Conscripţia acestei provincii, ea are, în cele 18 Cercuri care o compun, fără să mai vorbim despre Bucovina, o populaţie de 3.501.719 suflete, deci 1.740.443 bărbaţi şi 1.761.276 femei; ei locuiesc în 530.358 case; nobilii sunt în număr de 19.427, clericii de 4.858, străinii stabiliţi în provincie de 17.440 şi evreii de 193.399. Anul trecut, natalitatea a sporit populaţia cu 130.980 suflete, iar mortalitatea a diminuat-o cu 58.015 suflete, înregistrându-se şi 29.711 căsătorii”[471].

1786, aprilie 18: „Viena, 29 martie 1786. Se vorbeşte zilnic, aici, despre o călătorie apropiată a Împăratului şi se dau asigurări că ea este plănuită pentru începutul lunii mai. Deci, după toate aparenţele, Maiestatea Sa Imperială se va afla, mai întâi, în Ungaria, unde doreşte să întemeieze o cazarmă, lângă Pesta, iar de aici va trece în Transilvania şi în Galiţia”[472].

1786, mai 30: „Lemberg, 20 aprilie 1786. Un ordin al Suveranului solicită repararea tuturor drumurilor din ţară şi deschiderea altora noi, acolo unde ele sunt considerate ca necesare pentru avantaje comerciale şi pentru facilitarea transporturilor; se vor înălţa, de asemenea, poduri peste râuri, iar tezaurul public imperial va furniza cheltuielile pe care provinciile nu le pot face; Împăratul a

---

[470] *Gazette de France*, 26 august 1785, p. 287
[471] *Gazette de France*, 21 octombrie 1785, p. 351
[472] *Gazette de France*, 18 aprilie 1786, p. 129

acordat, deja, o sumă pentru construirea unui pod, pe râul Podhorce, spre Bucovina”[473].

1786, iunie 27: „Viena, 10 iunie 1786. Împăratul a trimis 5.000 de coreţe de secară şi de grâu în Bucovina, pentru a fi distribuite locuitorilor cărora le lipsesc cereale-le. El a pus să fie construit un lazaret la Okopi, situat aproape de frontiera turcă”[474].

1786, iulie 25: „Viena, 6 iulie 1786. Presa susţine că în Bucovina, acolo unde mizeria a sporit, în ciuda măsu-rilor luate de guvernământ, au pierit mulţi locuitori, din pricina bolilor răspândite pe acolo. În 27 iunie, au fost confiscate aici mărfuri de contrabandă, în valoare de 60.000 florini”[475].

1786, septembrie 19: „Viena, 30 august 1786. Se dau asigurări că încorporarea Bucovinei la Galiţia, hotărâtă după mult timp, nu va întârzia să se pună în practică”[476].

1786, noiembrie 28: „Viena, 11 noiembrie 1786. Oraşul Suceava din Bucovina a obţinut de la Împărat pri-vilegiile unui oraş comercial liber”[477].

1786, decembrie 12: „Viena, 20 noiembrie 1786. Aflăm din Bucovina că mai mulţi muncitori serioşi, care lucrează acolo, au creat probleme; drept urmare, s-a ordo-

[473] *Gazette de France*, 30 mai 1786, p. 178
[474] *Gazette de France*, 27 iunie 1786, p. 209
[475] *Gazette du France*, 6 iulie 1786, p. 246
[476] *Gazette du France*, 19 septembrie 1786, p. 311
[477] *Gazette du France*, 28 noiembrie 1786, p. 400

nat la două regimente croate să stea aproape, pentru a interveni la primul semnal"[478].

1786, decembrie 29: „Lemberg, 20 noiembrie 1786. Împăratul a reunit Bucovina şi Galiţia într-o singură administraţie juridică şi toate câte privesc guvernarea politică, a întărit Curtea de Justiţie provincială cu două consilii şi câţiva ofiţeri subalterni; se va deschide câte un Tribunal de Justiţie provincială la Cernăuţi, Suceava şi Siret. Contele de Brigido, guvernator al Galiţiei, a plecat la Cernăuţi, unde generalul Enzenberg îi va încredinţa guvernământul Bucovinei. Se spune că, în călătoria sa, el a trecut prin Văşcăuţi, unde a vizitat herghelia, în care se află 4.000 de cai pentru armata imperială. Aceşti cai au fost cumpăraţi din Moldova şi din Crimeea, din împrejurimile Persiei şi Turciei şi, de fiecare dată când au fost trimise herghelii trupelor, au fost cumpăraţi alţi cai, pentru a completa efectivul"[479].

1787, martie 27: „Cernăuţi, în Bucovina, 12 februarie 1787. Alexandru Mavrocordat, care a devenit Domn al Moldovei, a fugit din Iaşi, în noaptea de 7 a acestei luni. Unul dintre boierii săi, doi valeţi, mai mulţi slujitori şi 12 arnăuţi l-au însoţit. Se bănuieşte că se află în drum spre Mohilov. Imediat ce s-a observat plecarea suitei sale, au post trimişi călăreţi pentru a-l prinde şi a-l aduce înapoi la Iaşi"[480].

---

[478] *Gazette de France*, 12 decembrie 1786, p. 423
[479] *Gazette de France*, 29 decembrie 1786, pp. 443, 444
[480] *Gazette de France*, 27 martie 1787, p. 116

1787, aprilie 13: „Viena, 27 martie 1787. Împăratul a acordat comandantului brigăzii de frontieră a celor două Regimente Valahe din Transilvania, contele de Ezenberg gradul de general-maior, guvernator militar în Bucovina”[481].

1787, iunie 15: „Bucovina, 21 mai 1787. Împăratul a trimis o ordonanţă, referitoare la nobleţea acestei provincii, care a fost încorporată la Galiţia; această ordonanţă spune, în esenţă, despre ceea ce a fost. Dominaţia boierilor, mazililor etc. a încetat, nobleţea va fi repartizată în două clase, cea a seniorilor şi a cavalerilor. Prima clasă cuprinde conţii, baronii şi pe Episcopul Bucovinei. Toate familiile care au avut, în Moldova, unul dintre cele douăsprezece mari ranguri şi un venit anual de 3.000 de florini vor putea primi aceste demnităţi. Boierii şi mazilii actuali vor face parte din cele două clase. Fiecare nobil înregistrat, care va plăti contribuţii de 75 florini, va fi îndreptăţit să se pronunţe asupra afacerilor de stat. Subiecţii micşti, care îşi vor dovedi dreptul de a participă la aceste adunări nobiliare şi care vor să se bucure de astfel de întâlniri şi în Moldova, vor plăti contribuţii duble. Numele re ruptaşi va conserva puterea de a poseda proprietăţi şi de a achiziţiona altele”[482].

1787, octombrie 16: „Frontierele turceşti, 8 septembrie 1787. Domnul de Mezbourg, consul imperial la Iaşi, a părăsit acest oraş, cu toată suita sa, şi s-a retras la Cernăuţi, unde a sosit în prima zi a acestei luni (1 septembrie 1787 – n. n.). Se spune că otomanii au început diverse violenţe, în Moldova, împotriva creştinilor, care se

---

[481] *Gazette de France,* 13 aprilie 1787, p. 135
[482] *Gazette de France*, 15 iunie 1787, pp. 233, 234

retrag, prin cordoane, în ţările Imperiului. 300 de turci făcuseră, în apropierea Sucevei, o invazie în Bucovina, dar cum această ţară aparţine Maiestăţii Sale Imperiale, ei au fost nevoiţi să se retragă imediat"[483].

1787, decembrie 4: „Lemberg, 1 noiembrie 1787. General-locotenent de Sauer a primit comanda armatei în Bucovina, iar general-maior de Barzicki, a trupelor amplasate pe Nistru; cartierul lui general se află la Zalesczik"[484].

1787, decembrie 18: „Viena, 28 noiembrie 1787. Cordonul trupelor imperiale pe frontieră a fost asamblat în Bucovina şi în Croaţia. Trupele otomane sunt postate vizavi. Se observă, din amândouă părţile, o disciplină perfectă. Generalul Metzger, care se află în Bucovina, a ridicat un batalion liber… pentru a-l trimite în Ungaria"[485].

1787, decembrie 28: „Lemberg, 20 noiembrie 1787. Batalionul de campanie Kaunits, cu un efectiv de 1.500 de oameni, a sosit aici în 14 ale lunii; el va pleca, mâine, pentru a se încazarma în Bucovina. Armata care se va poziţiona la frontiera acestei provincii va fi de 30.000 de oameni. Căpitănia din Stanislav a primit ordin de a menţine în bună stare drumul care duce la Cernăuţi şi de a lua măsurile necesare pentru stocarea hranei"[486].

1788, ianuarie 1: „Snyatin, 20 noiembrie 1787. În 17 al lunii acesteia (noiembrie – n. n.), o divizie a Regi-

---

483 *Gazette de France*, 6 octombrie 1787, p. 405
484 *Gazette de France*, 4 decembrie 1787, p. 475
485 *Gazette de France*, 18 decembrie 1787, p. 491
486 *Gazette de France*, 28 decembrie 1787, p. 504

mentului de Levenohr (ulani? – n. n.) a plecat de aici, în zorii zilei, pentru a se întoarce la Okopi, lângă Choczim (Hotin – n. n.). Al treilea batalion al lui Wenceslas Collorédo, sosit aici în 18 noiembrie, a continuat, a doua zi, marşul său în Bucovina.

Lemberg, 24 noiembrie 1787. Treizeci de căruţe, încărcate cu praf de puşcă, au plecat de aici, în 18 ale lunii, cu o puternică escortă, spre Bucovina. Prinţul de Cobourg a mers la Snyatin, unde se va stabili cartierul general al armatei cantonată în Bucovina"[487].

1788, ianuarie 15: „Lemberg, 6 decembrie 1787. Ieri, batalionul Pellégrini, compus din 1.200 de oameni, a sosit în acest oraş; el se va odihni astăzi şi mâine, iar poimâine va continua marşul pentru a se încazarma în Bucovina"[488].

1788, februarie 1: „Viena, 12 ianuarie 1788. Ni se dau asigurări că 18 batalioane, retrase, în principal, din Bohemia, au fost puse în marş, în 6 ianuarie, spre Galiţia şi Bucovina, unde prinţul Charles de Lichtenstein va prelua comanda"[489].

1788, februarie 8: „Frontierele Turciei, la 28 decembrie 1787. Trupele ruseşti sunt în mişcare. 500 de căruţe şi. 1.800 de cai, care se găsesc la Grzymallow, vor fi folosite pentru transport. Se dau asigurări că cea mai mare parte a armatelor mareşalului Romanţov (Rumeanţev – n.

---

[487] *Gazette de France*, 1 ianuarie 1788, pp. 1 şi 2
[488] *Gazette de France,* 15 ianuarie 1788, p. 18
[489] *Gazette de France*, 1 februarie 1788, p. 37

n.) se retrag din Bucovina, de unde se vor muta în Moldova.

Polonia, 2 ianuarie 1788. Se dau asigurări că trupele ruse, care sunt în mişcare, trebuie să se alăture, în data de 8 a acestei luni (februarie 1788 – n. n.), grosului trupelor ruseşti care părăsesc Bucovina"[490].

1788, februarie 19: „Viena, 31 ianuarie 1788. A fost expediat, în ziua de 21 a acestei luni, un curier la Petersburg, cu depeşe pentru această curte. Li se cere ruşilor să facă joncţiunea armatelor austriece şi ruseşti pe pământurile Bucovinei"[491].

1788, martie 11: „Hamburg, 23 februarie 1788. Presa vieneză vesteşte că plecarea Împăratului şi a Arhiducelui Francisc de Toscana este fixată pentru 27 februarie. Maiestatea Sa Imperială va merge, mai întâi, la Trieste, apoi va călători în Ungaria şi Bucovina"[492].

1788, martie 18: „Frontiera turcă, 31 ianuarie 1788. Au sosit multe trupe otomane în Moldova; au fost repartizate detaşamente în satele de pe frontiera Bucovinei, unde s-au făcut tranşee"[493].

1788, martie 21: „Hamburg, 4 martie 1788. Curtea din Viena nu a apucat încă să publice depeşele pe care le-a primit de la prinţul de Saxa-Cobourg, general-comandant

[490] *Gazette de France*, 8 februarie 1788, p. 51
[491] *Gazette du France*, 19 februarie 1788, p. 64
[492] *Gazette du France*, 11 martie 1788, p. 88
[493] *Gazette de France*, 18 martie 1788, p. 95

în Bucovina. Dacă trebuie să credem că scrisorile acestea ar viza chestiuni particulare, iată ce transpiră în public: Acest general a trimis o parte din armata sa în Moldova, până pe malul Prutului, pentru a întări apărarea cetăţii Hotinului. Cu această ocazie a avut loc o încăierare acerbă între avangarda acestui corp şi un puternic corp de luptă tătăresc, care, după o rezistenţă îndărătnică şi pierderi de câteva mii de oameni, a fost obligat să se retragă spre Hotin. Pierderile, din partea austriecilor, nu au fost semnificative; sunt rostite, peste tot, numele a trei batalioane, Pellégrini, Charles de Toscana şi Samuel Giulay, care, se spune, au avut mult de suferit. În rest, noutăţile nu au fost confirmate, încă de Viena, deci va trebui să privim lucrurile cu aceeaşi îndoială”[494].

1788, aprilie 11: „Generalul comandant al Galiţiei a scris la Cernăuţi, în 13 martie, că Baronul de Schmerzing, general-maior, a trecut, cu un detaşament de infanterie şi de cavalerie, frontierele Bucovinei; că el a ocupat cinci sate inamice şi s-a asigurat de siguranţa drumului care duce la Hotin; el a instalat o baterie de tunuri pe malul stâng al Nistrului.

Ungaria, 20 martie 1788. În legătură cu scrisorile care vin din Bucovina, febra („putrides”) a început să facă ravagii printre trupe; batalionul Schroeder a pierdut 80 de oameni”[495].

1788, aprilie 29: „Viena, 12 aprilie 1788. Aflăm că Împăratul nu s-a arătat, de mai multe zile, la cartierul ge-

[494] *Gazette de France*, 21 martie 1788, p. 100
[495] *Gazette de France*, 11 aprilie 1788, p. 123

neral al lui de Futak şi că el se află pe drumul spre Bucovina, prin Timişoara şi Braşov. Printr-o ordonanţă, din 28 al lunii trecute (martie – n. n.), Împăratul a permis libera circulaţie a grânelor în toate provinciile Ungariei”[496].

1788, mai 6: „Polonia, 8 aprilie 1788. Ruşii au terminat, în 25 al lunii trecute, construcţia a trei poduri de vase peste Nistru; aceste poduri sunt păzite de un mare detaşament de ostaşi. O parte a trupelor ruseşti, aflate sub comanda generalului d’Elmpt, au făcut joncţiunea, în Bucovina, cu trupele prinţului de Cobourg”[497].

1788, mai 9: „Generalul rus Soltikow este în Bucovina, cu 12.000 de oameni”[498].

1788, mai 16: „Informare primită de la Brinn, în data de 22 mai 1788, conţine următoarele noutăţi: Vremea rea, care continuă zilnic, nu a putut împiedica o parte din armata din Bucovina de a intra, în 6 mai, în cazarma de lângă Rarancea. Prinţul de Cobourg a transferat cartierul general la Stagiera. 25.000 de ruşi s-au alăturat trupelor noastre; 4.000 au plecat, în 10 mai, spre Botoşani, unde se va alătura diviziei comandate de colonelul Fabri, care are ordin de a se deplasa spre Iaşi; Botoşani se află spre răsărit, la o distanţă de 12 mile. La 1 al acestei luni, un detaşament de 100 cavalerişti ai trupelor noastre, care a trecut Prutul, mai sus de satul Mămăliga, a atacat şi spulberat un post

---

[496] *Gazette de France*, 29 aprilie 1788, p. 143
[497] *Gazette de France*, 6 mai 1788, p. 151
[498] *Gazette de France*, 9 mai 1788, p. 155

inamic şi a dărâmat două poduri, pe care turcii le făcuseră pentru comunicaţia dintre Iaşi şi Hotin"[499].

1788, iunie 13: Paris, 13 iunie 1788. Domnul Dezauche, succesorul domnilor Delisle şi Philippe Buache, primii geografi ai Regelui şi ai Academiei Regale de Ştiinţe, de pe strada Noyers, au publicat o uriaşă hartă a teatrului de război dintre turci, ruşi şi habsburgi, o hartă a Mării Negre, cuprinzând cea mai mare parte a Imperiului Otoman în Europa, părţile imperiilor habsburgic şi rusesc, şi a Poloniei. Această hartă, care este în două planşe, este foarte bine executată şi prezintă ţările întinse pe paralele dintre 34 şi 63 de grade, gradul longitudinal al Pumnului de Fier, în care se află Viena, Ungaria, Galiţia, Bucovina, Transilvania, Slovenia, Croaţia turcă, Bosnia, Serbia, Dalmaţia, Albania, Bulgaria, principatul Romei, părţi din Arhipelag, Valachia, Moldova, Basarabia, Ucraina, mica Tartarie (Crimeea – n. n.), Marea Neagră, Marea de Azov, Kubanul etc."[500].

1788, iunie 17: „Cernăuţi, 10 mai 1788. Patru batalioane de ruşi, care intraseră în Bucovina, au primit ordin de a se retrage şi de a se întoarce în Polonia. Eşle au cantonat, ieri, aproape de Zalczik"[501].

1788, iunie 20: „Frankfurt, 7 iunie 1788. Se scrie din Viena că marea armată este copleşită de boli. Mai multe scrisori din Polonia asigură că generalul rus Soltikow a intrat, în 21 mai, în Moldova, pe la Soroka. Împăratul a

---

[499] *Gazette du France*, 16 mai 1788, p. 163
[500] *Gazette du France*, 13 iunie 1788, p. 198
[501] *Gazette du France*, 17 iunie 1788, p. 198

trimis, la Tarnow, ordinul de a se cumpăra, din Polonia, 50.000 de coreţe de secară, orz şi ovăz, şi de a le transporta în Bucovina”[502].

1788, august 1: „Hamburg, 10 iulie 1788. Armata prinţului de Cobourg acoperă Bucovina, Transilvania şi o parte din Polonia”[503].

1788, august 26: „Viena, 6 august 1788. Ni s-a scris din Timişoara că Arhiducele Francisc, însoţit de generalul Conte de Kinsky şi de colonelul de Rollin, a sosit Timişoara, în 17 iulie, şi că, în 19 iulie, şi-a continuat călătoria, prin Arad, spre Transilvania, pentru a ajunge în tabăra prinţului de Cobourg, din faţa Hotinului. El a ordonat să plece de aici un transport de recruţi şi de muniţii de artilerie.

Suplimentul de astăzi al „Gazetei” oferă detalii despre două acţiuni militare, aduse de poşta din Transilvania, bătălii desfăşurate în 18 şi 19 iulie, şi în care turcii au fost respinşi cu pierderi considerabile; ei sunt supuşi, de la o lună la alta, unor ofensive extraordinare; în ultimele 27 de ore, ei au reluat, din nou, atacurile, de mai multe ori. A doua oară, când au trecut Dosiana, nu au rezistat mult; atacurile au început la ora nouă, dimineaţa, şi s-au terminat la ora trei, după-amiaza. Turcii, după ce s-au văzut iar respinşi de căpitanul Vukafs, în ciuda confruntării cu trei divizii de asalt, sprijinite de artilerie, au ocupat artileria noastră şi au dat foc edificiilor din Romerschantz; dar întăririle au sosit şi i-a forţat să se retragă, abandonând

---

[502] *Gazette de France,* 20 iunie 1788, p. 204
[503] *Gazette de France*, 1 august 1788, p. 262

tunurile pe care le capturaseră şi prizonierii pe care îi făcuseră.

Acelaşi supliment ne informează că, în 26 iulie, Hotinul a fost luat în stăpânire, că guvernul a dezbătut, timp de trei zile, statutul pe care să i-l ofere.

Scrisori din Bucovina, din 12 iulie, conţin următoarele detalii:

Generalul-maior de Fabri s-a retras spre Stroieşti, unde aşteaptă întăriri cu trupe ruseşti, care sunt formate din patru divizii de cavalerie, 400 de voluntari, trei batalioane de infanterie şi unul de grenadiri. Generalul-locotenent conte de Spleny (primul guvernator al Bucovinei – n. n.) comandă această armată. La 15 mile distanţă, ruşii au trecut Prutul şi s-au fortificat aproape de Izvor; ei se vor alătura generalului Spleny pentru a porni împotriva armatelor turceşti şi tătare, aflate la Iaşi”[504].

1788, octombrie 21: „Viena, 4 octombrie 1788. Prinţul Cobourg mărşăluieşte prin Transilvania: el îşi va stabili cartierul general la Suceava (Sutschava), în Bucovina”[505].

1788, noiembrie 4: „Viena, 18 octombrie 1787. Prinţul de Cobourg este, încă, în apropierea Hotinului. El va rămâne aici, pentru a apăra Bucovina. Se vorbeşte mult, în această perioadă, despre negocierile de pace cu Poarta Otomană.

---

504 *Gazette de France*, 26 august 1788, p. 297
505 *Gazette de France*, 21 octombrie 1788, p. 370

Buletinele oficiale din 15 şi din 18 ale lunii (octombrie – n. n.), vorbesc de numeroase mici încăierări între voluntarii, pe care generalul de artilerie, Baron de Gemmengen, îi ţine pe poziţii aproape de Semlin, pe teritoriul inamic, şi turci; comunicatele adaugă că mulţi dintre ei îşi părăsesc poziţiile pentru a se retrage, cum este obiceiul la sfârşitul unei campanii. În 20 octombrie, s-a auzit, în depărtare, o canonadă puternică, de pe poziţiile turceşti de la Pancova; la amiază, în aceeaşi zi, s-au văzut 51 de vase mari turceşti, înaintând pe Dunăre şi îndreptându-se spre Belgrad”[506].

1790, februarie 2: „Viena, 22 ianuarie 1790. În noaptea de 5 spre 6 a acestei luni, frigul s-a înteţit aici; el s-a menţinut şi în noaptea de 6 spre 7; a căzut puţină zăpadă, dar vremea s-a înmuiat şi neaua a dispărut. Aceleaşi temperaturi domnesc în Bohemia, Galiţia şi Bucovina. Este foarte rece şi a nins abundent în Moldova, în Valahia şi în o parte din Ungaria”[507].

1791, iulie 1: „În 1786, împăratul Iosif II a vrut să asocieze Bucovina la Galiţia; guvernămintele acestor două provincii s-au unit, şi dintr-un stat, şi din celălalt, pentru a dezbate împreună; această asociere sau, mai curând, această încorporare a fost distrusă de un decret imperial din 29 septembrie anul trecut (1790 – n. n.), care a fost publicat. Din el rezultă că Bucovina vor forma o singură provincie, în care vor avea conduceri separate, cum le-au avut în 1786, şi că, în ce priveşte administraţia politică şi

[506] *Gazette de France,* 4 noiembrie 1788, p. 388
[507] *Gazette de France*, 2 februarie 1790, p. 40

judiciară, se va rămâne provizoriu pe aceleaşi fundamente, pentru a se preveni nemulţumirile care s-ar naşte din această pricină"[508].

1791, Jancsó, Benedek: „În „**Supplex libellus Valachorum**", întocmit în 1791, pe baza scrierilor lui Anonymus, publicate în 1746, se cere independență teritorială pentru români, care vor ca **județele, scaunele, raioanele și satele în care românii sunt majoritari să poarte nume româneşti**. Aici se vorbește deja despre drepturile națiunii române, care au fost furate, nu prin forță legală, ci prin vicisitudinile vremurilor. Și aceste vechi drepturi și libertăți își au originea în nimic altceva decât în pactul pe care românii l-au făcut cu Tuhutum, la Esküllő"[509].

1803, iulie 30: „Mein, 25 iulie 1803. Niciodată imigraţia nu a fost atât de considerabilă în Suabia, Elveţia şi în alte ţări de pe Rhin, precum este de patru-cinci ani. Conform unei scrisori din Ratisbonne, sosesc zilnic între 100-150, până la 200 de emigranţi în acest oraş şi se îmbarcă pe Dunăre; unii se opresc în Banat, alţii în Bucovina, dar cei mai mulţi în Polonia rusă. Mai mult de 6.000 de familii au luat această ultimă destinaţie; şi le sunt oferite avantaje, care să le asigure succesul în coloniile în care vor voi să se stabilească. Ministrul rus la Ratisbonne se ocupă de numărul de vapoare necesare pentru transport şi le asigură cele necesare pe timpul călătoriei. Imigranţii

---

[508] *Gazette de France*, 1 iulie 1791, p. 226

[509] Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896, p. 169

care se opresc în Bucovina primesc, pentru călătorie, câte opt cruceri de milă germană. Când vor sosi, ei vor fi împărţiţi, după cum se ştie, în trei clase: ţărani sau agricultori, meseriaşi sau artizani, şi muncitori sau zilieri. Agricultorii care aduc bani vor primi atâta pământ cât vor putea lucra, după noroc; lui i se vor da, gratuit, animalele de tracţiune necesare şi, de asemenea, materialele trebuincioase pentru construcţia unei case şi a unui hambar. Meseriaşii şi zilierii vor primi, la fel, toate facilităţile. Din aceste trei clase vor fi exceptaţi cei care nu au împlinit încă 18 ani”[510].

1804, iunie 21: „Viena, 10 iunie 1804. Un mare număr de proprietari din Moldova turcă s-au retras în Bucovina, cu propunerea de a cumpăra moşii de la Casa de Austria; ei şi-au părăsit ţara de frica unor evenimente precum cele din Serbia. Pe de altă parte, mulţi turci, urmăriţi în Serbia, s-au refugiat în Moldova, unde nu sunt bineveniţi, pentru că moldovenii aprobă şi susţin insurecţia sârbilor”[511].

1805, februarie 1: „Mein, 26 ianuarie 1805. Scrisori din Lemberg, datate în 5 ianuarie, citate de foi publice, conţin următoarele: „Ieri, s-a zvonit, aici, că 150.000 soldaţi ai trupelor ruse au început marşul spre Moldova şi Valahia; în Bucovina se susţine cu tărie că aceste provincii ale imperiului otoman vor fi ocupate de ruşi în mai puţin de şase săptămâni. Ceea ce se ştie sigur este că, de multă

---

510 *Journal des débats et des décrets*, 30 iulie 1803, p. 1
511 *Journal des débats et des décrets*, 21 iunie 1804, p. 1

vreme, trupele ruseşti s-au adunat şi s-au antrenat în provinciile ruse de pe malul stâng al Nistrului"[512].

1805, septembrie 2: „Augsburg, 24 august. „Gazeta de Petersburg" publică o corespondență din Lemberg, din 9 august, astfel conceput: „Călătorii care au sosit în Bucovina au dat asigurări că, de cincisprezece zile, trec prin această provincie trupe rusești, cu o numeroasă artilerie, care se îndreaptă spre graniţa ungară. Se spune, pe de altă parte, că alte trupe ruseşti se vor îmbarca din portul Odesa"[513].

1809, august 26: „Breslau, 9 august. Armatele ruse şi polone, în Galiţia, sunt acum repartizate în felul următor: ruşii ocupă partea Galiţiei care se întinde de la Sandomir până aproape de frontiera Bucovinei. Armatele polone se află sub comanda generalului Hebdowsky şi ocupă malurile râului San, până Karkzew, la 5 mile de Varşovia, şi până la Pilica. Cele de sub ordinele generalului Kaminienicki se află dispuse din împrejurimile Karkzew şi până la Bug. Cartierul general al prinţului Poniatowski este la Cracovia. Un corp de 6.000 de ruşi ocupă Bochnia, unse se află faimoasele saline ale Galiţiei"[514].

1810, septembrie 13: „Lemberg, 19 august. Arhiducele Rainier, pasionat de istoria naturală, a străbătut părţile cele mai frumoase ale Obcinilor Bucovinei, în ciuda accesului dificil. Alteţa Sa Imperială a vizitat frontierele Moldovei, apoi s-a îndreptat spre forjele şi salinele din

---

[512] *Journal des débats et des décrets*, 1 februarie 1805, p. 1
[513] *Journal de l'Empire*, 2 septembrie 1805, p. 2
[514] *Journal de l'Empire*, 26 august 1809, p. 1

Galiţia, la Skole, Smolna, Drohobyctz şi Stambor. Un inginer din suita sa a desenat, la faţa locului, toate obiectele demne de atenţie”[515].

1813, august 28: „Varşovia, 24 iulie. Momentan nu se află trupe ruseşti în părţile Moldovei care aparţin Rusiei; cele care s-au adunat la Hotin au primit ordin să se pună în marş şi ele au traversat Wolhnya, pentru a ocupa poziţii pe Bug. Frontierele Bucovinei nu sunt ocupate decât de un număr mic de trupe şi de ţărani înarmaţi”[516].

1818, noiembrie 10: „Vinena, 30 octombrie. S-au primit, din Moldova şi din Valahia, noutăţi oficiale că, nu doar la Iaşi, ci şi în Focşani şi Brăila, mai multe persoane au fost atinse de pestă. În consecinţă, guvernul nostru a ordonat autorităţilor sanitare din Bucovina, din Banat şi din Transilvania să execute cu mai multă rigoare reglementările pentru carantină”[517].

1820, căpitanul Radisitz**:** „Primii locuitori ai ţării sunt valahii şi moldovenii, cunoscuţi împreună sub denumirea de români. Ei sunt blânzi, ascultători, credincioşi patriei lor; au însă puţină sârguinţă şi simţământ al puterii pentru ridicarea moralului şi a culturii. Moldovenii sunt soldaţi buni, muntenii foarte răi. Marele număr de ţărani se deosebeşte de nobili, care se numesc boieri. Conducătorii lor, care deţin o funcţie publică, sunt în majoritate greci şi bulgari; ei se ocupă şi de comerţ şi industrie.

---

[515] *Journal de l'Empire*, 13 septembrie 1810, p. 1
[516] *Journal de l'Empire*, 28 august 1813, p. 1
[517] *Journal des débats politiques et littéraires*, 10 noiembrie 1818, p. 1

Mulţi evrei, armeni şi puţini turci se ocupă de diferite ramuri ale comerţului; exist turci din lăuntrul şi din afara ţării, ultimii sunt ieniceri din Constantinopol, plătiţi în calitate de spioni. Polonezi, germani şi secui sunt numeroşi în oraşe, majoritatea de la înrolarea în armata austriacă.

Armenii ţin multe proprietăţi în arendă în Moldova, unde îngraşă boi şi întreţin herghelii. Evreii, îmbrăcaţi în costume turceşti, sunt numeroşi, posedă sinagogi, în majoritatea localităţilor, şi fac comerţ în oraşe. Ţiganii nomazi îndeplinesc meseria de fierari, de căutători de aur, de lăutari şi alte slujbe. Târgoveţii din oraşe sunt harnici, practică diferite meserii, producţia manufacturieră şi alte arte manuale.

În ciuda schimbărilor intervenite în guvernarea acestor ţări şi a pierderii libertăţilor lor, Poarta le-a lăsat întreaga strălucire a drepturilor nobiliare, precum şi vechile dregătorii, cu titulatura lor de nobleţe, alături de dreptul de a ţine divan (sfat), iar locuitorilor ţării pe cel de a dispune de justiţie!

Ţara este cârmuită de doi domni, la Iaşi şi Bucureşti, care sunt numiţi de Poartă în această demnitate, contra plăţii sumei de bani celei mai ridicate. Acest rang de domn nu este considerat decât ca o arendare, pe care Poarta o încredinţează anual celui care oferă mai mult.

Prin urzeli iscusite, care au făurit o înclinaţie pentru cârmuire de la o familie la alta, aceste ţări sunt stăpânite de

greci fanarioţi din Constantinopol. Ei apar ca străini în această provincie, ca nişte creaturi şi unelte ale unui şarlatan şi asupritor, şi au distrus ambele ţări, fără a se fi îmbogăţit, iar majoritatea şi-au terminat viaţa într-un fel tragic. Ei sunt despoţii ţării şi robii unui tiran mai mare! După ridicarea la această demnitate, ei sunt investiţi cu un caftan (îmbrăcăminte de onoare), o sabie, două tuiuri, o suliţă şi toiagul sau bastonul bătut cu fier. Spre a face faţă marilor cheltuieli, pe care Domnul le are de făcut la Poartă, spre a ajunge la demnitatea sa, ca şi spre a mulţumi strălucitoarea sa Curte domnească, el contractează împrumuturi cu dobânzi ridicate, stabilind, pe de altă parte, viitoarele încasări din impozite pe cap de locuitor, din ocnele de sare şi din accize…

Numeroasele mănăstiri ocupă, cu pământurile lor, aproape a treia parte a ţării, ceea ce vatămă foarte mult munca pământului. La nobili, luxul îmbrăcăminţii este mare. Îmbrăcămintea obişnuita a ţăranilor o constituie un cojoc din postav alb grosolan, pe lângă iţari lungi, pe care îi ţes femeile. Acestea se ocupă cu lucrul mai mult decât bărbaţii; ele ţes postavul şi pânza pentru folosinţa casnică, a lor şi a bărbaţilor lor, şi sunt foarte pricepute in vopsitorie.

Toate greşelile şi viciile poporului provin din guvernarea despotică şi din educaţia greşită, care se află în mâinile clerului incult. Mulţimea sărbătorilor îndeamnă la trândăvie, care înlesneşte toate viciile. Lor le plac jocul, serbările şi prânzurile zgomotoase, beau vin peste măsură, mai ales rachiu. Trândăvia stă foarte mult în calea silinţei şi a hărniciei; putini se dedau cu silinţă la munca câmpului,

arareori mai mult decât pretind cerinţele lor indispensabile. Dimpotrivă, creşterea vitelor este mai răspândită pe păşunile bogate, în pădurile cele mai mari”[518].

1821, septembrie 24: „Austria, frontiera cu Moldova, 29 august. Cetatea Hotinului este în foarte bună stare, fortificaţiile sunt înarmate cu 180 piese de artilerie şi s-au asigurat proviziile necesare pentru o garnizoană de 6.000 de oameni... Căpitanul Iordaki a fost văzut, cu 2.000 de eterişti, la Gura Neagră, lângă Piatra, după ce a jefuit şi incendiat, în 19 august, micul târg Neamţ, pentru bănuiala că locuitorii i-ar fi informat pe turci despre mişcările eteriştilor. Iordaki a spus că intenţionează să facă ocolul frontierei austriece, până în Rusia, pentru că, după cum a spus, el este supărat că oameni curajoşi străbat, fără arme, teritoriile austriece, când ar putea să-şi deschidă un culoar cu săbiile. Rănile lui Iordaki nu s-au vindecat încă, iar el suferă în linişte, deşi nu poate nici mărşălui, nici încăleca pe cal sau urca în trăsură; el a fost transportat la Piatra pe o plută. După ce a trimis eterişti să ceară de la locuitorii din Fălticeni 25.000 de piaştri pentru armatele sale, căpitanul numit de turci, care se găsea acolo cu cinci oameni, a fost foarte deranjat de acest mesaj; dar, în sfârşit, el a răspuns că-i este imposibil să strângă suma cerută, deoarece boierii şi cetăţenii bogaţi au emigrat. Mănăstirea Slatina are o garnizoană de 700 de eterişti bine înarmaţi şi experimentaţi; pe scurt, se pot ridica până la 4.000 de eterişti, care se găsesc, acum, de-a lungul frontierei austriece, în pădurile dintre Prut şi Siret şi în munţi. Mai bine de

---

518 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, pp. 73, 74 şi 77

2.000 de eterişti au traversat Bucovina fără arme, dar care nu vor să abandoneze cauza pierdută”[519].

1821, octombrie 24: „Viena, 13 octombrie. „Observatorul” austriac publică noutăţile următoare: „Conform ştirilor recente sosite din Moldova, castelul întărit Secu, din apropierea Neamţului, unde se află masate resturile insurgenţilor (eterişti – n. n.), împreună cu doi căpitani, Iordaki şi Farinski, înainte de a fi bombardat, timp de mai multe zile, a fost luat cu asalt de către trupele turceşti de sub comanda lui Salih-Paşa. Toşi insurgenţii, în majoritate albanezi, care se găseau în întăritură au fost trecuţi pe sub tăişul săbiilor, cu excepţia celor doi căpitani, care au fost luaţi prizonieri şi duşi la Constantinopole. Ienicerii, înfuriaţi de rezistenţa întâmpinată din partea insurgenţilor, au ucis şi nevinovaţi, şi vinovaţi; călugării care se găseau în mănăstire nu au scăpat de tăişul săbiilor şi mulţi dintre ei au fost masacraţi cu cruzime. Acest comportament brutal i-a înspăimântat pe călugării de la mănăstirile din vecinătate, care au părăsit altarele, încercând să-şi salveze vieţile cu fuga. Vreo două sute dintre ei au sosit la graniţa austriacă, unde au găsit adăpost şi protecţie.

Prin cucerirea acestor mănăstiri, ultimele rămăşiţe ale insurgenţilor au fost nimicite, cu ecepţia unui mic număr, aparţinând armatei principale, care a ieşit din mănăstire şi se află la graniţa Bucovinei”[520].

---

519 *Le Constitutionnele*, 24 septembrie 1821, p. 2
520 *Journal des débats politiques et littéraires*, 24 octombrie 1821, p. 1

1821, noiembrie 2: „Frontierele Moldovei, 5 noiembrie. Turcii, care nu credeau că vor rezista în Moldova, au prădat provincia şi îşi vor petrece iarna la Iaşi. E posibil să părăsească Moldova, dacă eteriştii vor reveni. Şase mii dintre ei au trecut Nistrul, apoi Prutul şi aşteaptă neliniştiţi clipa în care să-şi răzbune fraţii. Boierii moldoveni, care sunt în Basarabia şi în Bucovina, au plănuit să-şi apere liniştea cu toate mijloacele, inclusiv cu sabia, dacă turcii vor părăsi Moldova; ei vor trebui să-i alunge pe eterişti; dar, cunoscută fiind indolenţa moldovenilor, se poate concluziona lesne că proiectul acesta este irealizabil”[521].

1822, Jean Alexandre Vaillant: „Pentru a fi apreciaţi la justa lor valoare, boierii trebuie să fie trataţi din punct de vedere al categoriei din care fac parte. Printre boierii mari şi bătrâni nu domneşte decât petrecerea plăcută a timpului şi invidia faţă de domnitor; în general, nu strălucesc decât prin nulitate. Partizani sau nu ai progresului, nu îşi exprimă opinia decât prin da şi nu; le este imposibil să discute logic despre o problemă de stat. Numărul oamenilor capabili din această categorie este foarte restrâns. Printre cei tineri din această categorie, sunt unii mai instruiji, dar la fel de lipsiti de ambiţie.

Boieni din al doilea ordin, fii mai mari ai primelor familii şi şefi ei înşişi ai noilor ramuri, oameni de treizeci, până la patruzeci şi cinci de ani, nu diferă de tinerii din prima categorie decât prin patriotism, idei liberale, demnitate, ataşament sincer faţă de ţară. Cât despre cei din a treia categorie, tineri sau bătrâni, ei doresc toţi, cu rare excepţii, un guvem putemic şi independent.

---

[521] *Le Constitutionnele*, 2 noiembrie 1821, p. 3

Din fericire, în spatele oamenilor de astăzi se naşte o generaţie nouă, un tineret studios, care are mintea îndreptată spre învăţătură şi inima spre exemple bune. Cei mai bogaţi se duc la studii în Italia, Berlin, Viena, München, Paris şi se instruiesc prin aceste frecvente călătorii; altii studiazä mersul afacerilor, chibzuiesc mijloacele prin care sä remedieze lucrurile, şi din instrucţia unora, din practica celorlalti, din bunele sentimente ale tuturor ar trebui sä rezulte acea revolutie pentru care regulamentul a fost conceput, dar pe care a fost incapabil s-o execute.

Înalţii prelaţi, făcând uz de nobilele lor drepturi, vor să contribuie din plin la progresul ţării. Mitropolitul şi episcopii, umiliţi de starea de decădere a clerului, se străduiesc astăzi a le reda demnitatea misiunii lor.

Străinii mişună în principate. Unii sunt o binefacere, alţii o pacoste...

Totuşi, **românul este tolerant** şi, deşi până astăzi îi consideră păgâni pe papistaşi, adică pe creştinii latini, a tolerat întotdeauna toate religiile, cu excepţia islamismului, şi aceasta nu atât din considerente religioase, cât din prevedere politică”[522].

1823, septembrie 25: „Cernăuţi, 18 august. Rezultatele în care au sperat eteriştii, cu ultimele mor maşinaţiuni, s-au realizat parţial. Moldova, unde a început să se spere în evacuarea trupelor turceşti, a fost ocupată de o nouă garnizoană, şi asta drept consecinţă a mişcării eteriste,

[522] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 358, 359, 398

care ameninţă Principatele cu o nouă invazie. Mehmet-Paşa, seraschier de Silistra, a trimis, începând cu această lună, 1.500 de ostaşi turci. Sisirea acestor trupe în Moldova, care se vor alătura celor existente, oferă noilor emigranţi raţiunea de a aştepta liniştiţi întoarcerea în patria lor.

Bucovina este fericită de a fi primit, în aceste zile, vizita Alteţei Sale Imperiale Arhiducele Francisc-Karl. Acest prinţ a vizitat provincia care a făcut parte, până de curând, din Moldova, inclusiv capitala Suceava, în baza mai multor convenţii şi interese. Alteţa Sa Imperială a examinat în detaliu diferitele instituţii administrative, instituţiile publice şi a primit, la Cernăuţi, o deputăţie din parte domnitorului Moldovei, în persoana tatălui său, boierul Alexandru Sturdza, preşedintele departamentului de afaceri străine, prilej cu care, conform uzanţelor ţării, pentru legăturile de prietenie între cele două imperii vecine (Austria şi Turcia – n. n.), a fost transmisă invitaţia Moldovei pentru Alteţa Sa Imperială de a o vizita. Boierii emigraţi în Bucovina, precum şi alţii, au avut, de asemeni, onoarea de a fi prezentaţi trimisului Moldovei şi Alteţei Sale Imperiale, căreia i-au adus recunoştinţa eternă pentru protecţia de care se bucură Bucovina din partea augustei Case de Austria, pe care tânărul prinţ are cinstea de a o reprezenta”[523].

1823, noiembrie: „Se ştie că iezuiţii au fost primiţi în Galiţia de Împăratul Austriei… Ei au misionari în părţile orientale şi occidentale ale Galiţiei, în Bucovina, în Transilvania şi până aproape de frontierele Turciei. Ei adună,

---

[523] *Journal des débats politiques et littéraires*, 25 septembrie 1823, p. 1

peste tot, rodul abundent al zelului lor. Episcopul de Tinicz, domnul Gregoire-Thomas Ziegler, care a primit postul anul trecut, i-a primit cu plăcere şi le-a dăruit mănăstirea din Janow benedictinilor. Se pare că şi în colegiul din Starrowitz sunt la fel de numeroşi; părintele Lander este acolo rector"[524].

1824, septembrie 18: „Majestatea Sa s-a deplasat la Kzernowitz (Cernăuţi), în Buckowine, unde a avut o întrevedere cu Ţarul Rusiei. Această întâlnire a avut loc la ora 4, ca urmare a convenirii dintre cei doi suverani în timpul sejurului la Insbruck, în Tyrol, după congresul de la Verona, la întoarcerea lor la Viena. Unicul subiect al discuţiei l-au constituit problemele cu Turcia. În acelaşi timp, cu această ocazie, cei doi monarhi au făcut cunoscută satisfacţia lor faţă de rezultatele pe care le-a politica adoptată, prin care s-au menţinut angajamentele Europei şi s-a decis stârpirea, peste tot, a spiritului îngrijorător al rebeliunilor"[525].

1824, noiembrie 29: „O mişcare de concentrare a avut loc printre trupele care staţionează în provinciile austriece limitrofe cu teritoriul turc. S-au transmis, pentru aceste manevre, dispoziţii exigente pentru grăbirea cordonului sanitar, organizat pe limitele orientale ale Buckowinei, Transilvaniei şi a Banatului Timişoarei, din pricina

---

[524] *L'Ami de la religion et du Roi*, noiembrie 1823, p. 253
[525] Warden, David Bailie, *L'Art de vérifier les dates*, Paris, 1818, pp. 452, 453

ravagiilor pe care pesta continuă să le producă în provinciile septentrionale ale Turciei”[526].

1824, Robert Walsh: Românii munteni din zona Giurgiului „erau îmbrăcaţi cu cojoace de blană ce-şi păstrau toată lâna aşa cum este jupuită de pe spinarea oilor. Bordeiele lor erau împrăştiate pe un imaş gol, fără un pom sau un gard şi fără nici un fel de arătură. Fiecare bordei era împrejmuit de un gard de nuiele, împletit ca cele din Bulgaria, iar bordeiul însuşi era scobit în pământ. Nu se vedea deasupra pământului decât vârful acoperişului, care alcătuieşte o parte din bătătura curţii. Se aflau câteva deschizături care lăsau să iasă fumul şi să pătrundă lumina şi aerul. Se ajunge la intrare pe o pantă săpată în afara îngrăditurii. Unul din bordeiele în care am intrat era o cârciumă. Avea o pivniţă plină de butoaie, cu mai multe încăperi, care se deschideau la aceeaşi adâncime, având mirosul şi înfăţişarea unor morminte”[527].

În Muntenia şi în Moldova, „ţăranii pe care i-am văzut erau în general de statură scundă, slabi fiziceşte, cu păr de culoare deschisă, moale şi mătăsos, şi, deşi erau durdulii la trup, muşchii le erau fleşcăiţi şi mişcările lor lenevoase şi pline de pasivitate; şi acesta într-adevăr este caracterul general, de la boierii tolăniţi în caretele lor poleite, până la surugiii care mânau aceste trăsuri mici. Însuşirile lor morale sunt modificate de temperamentul lor fizic; crime mari nu se cunosc în mijlocul unui popor care n-

---

[526] Warden, David Bailie, *L’Art de vérifier les dates, Paris*, 1818, p. 453

[527] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, pp. 100, 101

are destulă îndrăzneală pentru a încerca să le înfăptuiască, iar cele ce sunt săvârşite în ţară se datoresc pandurilor, arnăuţilor şi altor străini nedisciplinaţi, care au fost aduşi ca păzitori pentru a apăra pe băştinaşii mai temători.

Oamenii aceştia atacă deseori pe călători, fie singuri ori în bande, când aceştia străbat locurile anevoioase ale regiunii”[528].

„Portul claselor superioare este întru totul oriental, aducând cu cel al grecilor şi armenilor din Constantinopol şi Smirna. Un calpac, sau tichie înaltă ca o căpăţână de zahăr cu vârful tăiat, stând cu partea cea îngustă pe cap, o feregea sau şubă căptuşită şi tivită cu blană, un brâu dintr-un şal scump în jurul mijlocului, şalvari largi, cizme deschise de piele colorată şi papuci cu vârful ascuţit adus în sus.

Portul ţăranilor însă este mai caracteristic şi se presupune îndeobşte că ar constitui una din dovezile originilor romane. O bucată de piele netăbăcită se aşterne pe pământ şi ţăranul îşi pune piciorul pe ea, după care acea piele este tăiata împrejur fiind lăsată ceva mai largă decât talpa; este găurită pe margine, pentru a se trece nojiţele, şi trasă în sus şi legată. Sforile trec printre degetele de la picioare şi, astfel legată, această încălţăminte seamănă întocmai cu sandalele de pe statuile romane. Iţarii sunt foarte scurţi în sus, dar cămaşa, care este dintr-o pânză grosolană de cânepă, în loc să fie strânsă în iţari, atârnă peste ei până la genunchi şi este strânsă la mijloc de un chimir sau cingătoare. Peste cămaşă ei îmbracă o vestă sau jachetă strâmtă şi, fie vară,

[528] Ibidem, p. 112

fie iarnă, ei poartă o sarică largă de piele de oaie, atârnând de pe umeri, şi pe cap o tichie sau pălărie nemţească.

Portul femeilor se caracterizează prin strâmtimea unei haine lungi grosolane de bumbac, în care se strâng, de la bărbie, până la pământ, ea acoperindu-le picioarele, care sunt goale. În jurul capului, ele leagă o basma cu parale sau alte monede zăngănind la ea.

Locuinţele lor sunt făcute din ziduri de noroi, acoperite cu paie, cu o adâncitură mare ca o pivniţă; vara ei locuiesc deasupra pământului, iama dedesubtul său. Ei nu mai sunt legaţi de glie ca odinioară, ci sunt liberi să meargă unde vor, de la emanciparea lor de către Mavrocordat, deşi în general ei rămân în acelaşi loc, fie din obicei sau din indolenţă. Fiecare ţăran de parte bărbătească ce trece de şaisprezece ani este supus capitaţiei.

Religia acestei ţări este cea ortodoxă. Clerul lor este foarte neluminat, puţini din ei ştiind să scrie şi să citească. Ei se deosebesc de ţărani printr-o barbă lungă şi prin scutirea de impozite, în afara unei plăţi de cincisprezece piaştri către episcopul lor; în celelalte privinţe ei urmează aceleaşi îndeletnici ca ţăranii, în timpul cât nu sunt prinşi cu săvârşirea datoriei lor bisericeşti. Fiecare sat are o biserică”[529].

1826, septembrie 29: „Augsburg, 23 septembrie. Austriecii au luat măsuri, se spune, de a preveni ocuparea Valahiei de către ruşi, în cazul în care această putere îşi va pune în practică ameninţarea de a face dreptate cu armele împotriva ocupaţiei turceşti. În acest scop, numeroase cor-

[529] Ibidem, pp. 112, 113

puri de trupe au fost mutate în Bucovina, peste tot la frontierele acestei ţări”[530].

1827, Charles Colville Frankland: În Banat, prin părţile Lugojului, „bordeiele ţăranilor sunt făcute din împletituri de nuiele şi tencuite cu noroi; orătăniile şi purceii par să fie la fel de bine adăpostiţi ca şi stăpânii lor… Locuitorii acestui ţinut nu vorbesc germana, ci un dialect latin amestecat cu slavonă”[531].

Prin părţile Devei, „îmbrăcămintea ţăranilor este în mod vădit pitorească, căciula înaltă dacică, cojocul lung din blană de oaie, întocmai cum această naţiune războinică este înfăţişată în basoreliefurile romane, ilustrând cuceririle lui Traian în această parte a lumii. Femeile poartă şi ele un fel de cojoc deosebit, deschis la piept, cu mânecile atârnate şi împodobit cu aur şi cu argint; ele au atârnate, în faţa şi în spatele lor, de la talie, până la genunchi, un fel de şorţ din material cadrilat, asemănător tartanului celtic (oare aceasta nu indică o origine comună?)”[532].

„Românii (din Valahia – n. n.) sunt un popor robust, activ şi îndatoritor, foarte sărac, lar bine şi călduros îmbrăcat în haine groase de dimie şi mai adesea cu cojoace. Capul le este acoperit cu căciuli înalte ca ale transilvănenilor. Îşi îmbracă trupul într-un fel de cojoc de piele sau lână deschis la piept, cu mânecile atârnate; un fel de fustă sau cămaşă le atârnă până la genunchi; poartă pantaloni

---

[530] *Le Constitutionnele*, 29 septembrie 1821, p. 1
[531] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, pp. 273, 274
[532] Ibidem, p. 274

largi, câteodată legaţi de călcâie, iar în picioare opinci. Cojoacele de calitate mai bună sunt împodobite cu flori lucrate în culori. Vizitiul nostru, bătrân soldat, care la vremea lui fusese om chipeş, era încins cu un brâu, pe spate purta un cojoc mare cu mânecile vârâte înăuntru, o pereche de pantaloni de piele şi o pereche de cizme turceşti în picioare, cu cioareci de lână cusuţi cu flori albastre"[533].

1828, Joseph Adalbert Krickel: În ţara Haţegului, „am avut ocazia să văd laolaltă o sumedenie de românce drăguţe. Îmbrăcămintea lor este aici întrucâtva deosebită de cea a altor românce din Transilvania. Ele îşi înfăşoară capul cu o pânză albă de in în formă de turban. Cămăşile lor sunt pline de cusături colorate şi ţinute de o cingătoare, iar rochia scurtă este acoperită, în spate şi în faţă, de două oprege lungi cu dungi.

Aceste oprege sunt aici cu franjuri, iar cămăşile sunt împodobite cu cusături reprezentând flori sau alte motive. Româncele sunt mari amatoare de mărgean şi perle de sticlă. În rest, întregul lor comportament este mult mai blând decât al bărbaţilor, care sunt cu totul opusul lor. Mă abţin să judec indolenţa, brutalitatea şi nepăsarea bărbaţilor, deoarece voi avea ocazia să povestesc mai multe despre acest popor fără instrucţie cu prilejul excursiei mele în Ţara Românească. Doresc să spun doar atât, că părul lor încâlcit, ochii lor mici şi sfredelitori, modul lor bănuitor de gândire, înclinaţia lor spre băutură şi lipsa oricărei educaţii îi aşează destul de jos în raport cu alte popoare în ceea ce priveşte nivelul de educaţie. Rar am văzut un român fără un ciomag ca lumea în mână şi fără un brâu în care să se

[533] Ibidem, p. 278

afle câteva cuţite. De obicei, ei poartă iţari din pânză albă groasă, opinci, o cămaşă scurtă, groasă, o căciulă lungă şi o traistă în care îşi ţin alimentele.

Românii din zonele de şes ale Transilvaniei sunt întru câtva mai puţin aspri şi, de asemenea, mai îndatoritori decât în părţile de munte. Între cei mai avuţi există câţiva care se bucură de o spoială de educaţie spirituală"[534].

„Era Lunea Paştilor, iar în acea zi românii ţineau, în fiecare an, în „grădina lui Traian" (o pajişte mare în faţa Zlatnei), un fel de distracţie, asemănătoare, într-o anumită privinţă, cu sărbătoarea Sfintei Brigitta din Viena. Deosebirea era, însă, că aici puteai vedea patru feluri de port popular, anume: unguresc, săsesc, secuiesc şi românesc. Toţi dansau dansuri diferite, care se apropiau mai mult de natură decât de artă. **Dansul românesc este exuberant, îndemnând la senzualitate. Cel unguresc este artificial şi ademenitor**"[535].

„Românii (din Cârţa) au sărbătorit azi întâi mai. Câţiva au venit la preot şi ca unui stăpân al lor i-au sădit în curte câţiva copaci, în jurul cărora au jucat, mai bine zis au sărit, fără rost, de jur împrejur"[536].

1829, decembrie 9: „Bucureşti, 15 noiembrie. La Bucureşti, atenţia publică este fixată asupra unui comitet de boieri, care se ocupă cu alegerea unui domnitor. S-ar

---

[534] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 198
[535] Ibidem, p. 212
[536] Ibidem, p. 218

părea că prinţul Ghika va obţine majoritatea sufragiilor. La Iaşi, dimpotrivă, balanţa nu se înclină în favoarea unui candidat. Au fost arestaţi, recent, în acest ultim oraş, trei indivizi, care se ocupau cu falsificarea biletelor de bancă.

Îmbolnăvirile de pestă sunt, de o lună, numeroase în Principate, dar cazurile s-au înregistrat mai ales în Basarabia, mai ales la Noua Suliţă, localitate de graniţă, unde a fost declarată şi în familia unui funcţionar al vămii. În consecinţă, măsurile sanitare sunt aplicate cu mai multă rigoare, în această zonă, la toate frontierele Bucovinei; toate posturile de supraveghere au fost dublate şi uneori triplate. Este aşteptat la Cernăuţi guvernatorul din Lemberg, care şi-a propus să examineze personal măsurile care s-au luat şi cum se respectă"[537].

1829, Charles Lagau: „Trăsăturile moldovenilor n-au nimic particular, ceea ce ţine, fără îndoială, de comunicaţiile neîntrerupte pe care le-au avut cu alte popoare. Chiar ţăranii n-au păstrat de la strămoşii lor daci decât o parte din costum. Vara poartă o cămaşă largă de pânză albă cu un chimir de piele, pantaloni strâmţi şi în picioare încălţări de piele de capră.

Iarna se acoperă cu o piele de oaie. Şi femeile poartă tot o cămaşă foarte largă şi se strâng cu o bucată de lână sau de bumbac care constituie o fustă foarte strâmtă.

Plăcerile boierilor şi ale cucoanelor constau din schimbarea toaletelor de mai multe ori pe zi, în vizite, conversaţii despre intrigi şi scandaluri şi plimbări pe o câmpie

[537] *Journal des débats politiques et littéraires*, 9 decembrie 1829, p. 1

(întindere cu totul stearpă) în trăsuri splendide, cu 2 cai şi conduse de 4 vizitii îmbrăcaţi la întâmplare. Cum cel care merge pe jos este dispreţuit, trăsura este în această ţară, mai mult decât picioarele, un obiect de utilitate.

În moldoveneşte nu există cuvânt pentru a exprima noţiunea de artă sau de ştiinţă. Muzica este lăsată pe seama ţiganilor, care interpretează de mântuială cântecele lor urâte, toate cuprinse în gamă minoră.

Ospitalitatea, oferită cu un fel de grabă, este cu atât mai preţuită cu cât nu ai unde sta decât în hanuri sau şoproane deschise, frecventate doar de mici negustori, care de regulă călătoresc în căruţele evreilor şi uneori cu poşta, după obiceiul ţării. Aceasta este una dintre cele mai expeditive şi dintre cele mai ciudate. Patru-şase cai sau mai curând mârţoage sunt înhămate cu hăţuri, care formează tot harnaşamentul, la un fel de roabă plină de fân şi sprijinită pe 4 roţi foarte joase. Călătorul se aşează în ea cum poate şi este silit să se ţină tot timpul în echilibru.

La un sfert de ceas de poştă, surugiul pe care l-ai lua drept un sălbatic şi care mână tot călare, cu o îndemânare deosebită, scoate nişte strigăte ascuţite, ca să se pregătească o nouă roabă şi îndată ce ai ajuns, pleci iar în goană. Boierii sau alţii, care vor să călătorească comod, se folosesc de propriile trăsuri, dar, de teamă să nu rămână în drum, înhamă între 8 şi 12 cai. În plus, staţiile de poştă au cai din belşug; unele au până la 50 – pe care, de regulă, doi

oameni îi mână, ca pe o turmă, fie la păscut, fie la locul unde este nevoie de ei”[538].

1830, Ernst Christoph Döbel: În apropiere de Sibiu, „eu m-am dus la birt, unde se dansa, era într-o Duminică. Lăutarii erau ţigani, ale căror instrumente constau din triunghi şi cimpoi. Nu de puţine ori prietenii dănţuitorilor dădea felurite ritmuri, de la ei, prin baterea din tocuri, spre a completa muzica. Dansul naţional caracteristic al băştinaşilor m-a interesat într-atât încât am privit mai bine de un ceas la săriturile vesele şi uşoare ale băieţilor şi ale fetelor”[539].

1830, Ernst Christoph Döbel: În munţii Ţării Româneşti, drumeţului îi ies în cale „cinci bărbaţi puternici, care tocmai ieşeau din casă. Erau nişte făpturi voinice, sălbatice, la a căror căutătură mi-a pierit curajul. Purtau halate (cămăşi – n. n.) albe, murdare, ţinute strâns pe şolduri de un brâu, împodobit nu nasturi de diferite feluri. Picioarele erau acoperite cu un fel de sandale şi acestea erau legate sub genunchi cu nojiţe; pe cap purtau pălării negre, rotunde, cu boruri late, de sub care le cădea părul negru ca corbul pe umeri. Fiecare din ei purta câte un toiag lung, cu o măciulie groasă cât pumnul, şi cel ieşit din urmă mai era înarmat, pe deasupra, şi cu o puşcă. Ei m-au înconjurat şi arătau nasturii strălucitori de la vesta mea; unii mi-au cerut bani. Le-am cerut pâine. „Păine nu este”, au răspuns ei şi-mi arătau prin semne făcute cu degetele că

---

538 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, pp. 355, 356
539 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 447

trebuie să-mi tai nasturii de la vestă. Am crezut că vor să glumească cu mine şi m-am făcut că mă îndepărtez. Atunci m-a ameninţat unul cu ciomagul şi, când m-am încumetat să fac o a doua încercare, pentru a scăpa de el, toţi au ridicat ciomegele împotriva mea. Astfel că le-am făgăduit bani, „Parre" sau „Paralle" şi am pus mâna în buzunar; ei şi-au tras înapoi mâinile ca să primească numerarul. Dar tare s-au speriat când le-am pus, dintr-odată, sub nas pistoalele mele, pe care le scosesem din buzunar, fără ca ei să bage de seamă. La vederea au fugit, ţipând tare, în pădure şi chiar cel înarmat nu s-a folosit de puşca lui"[540].

1830, noiembrie 24: „Presbourg, 9 noiembrie. Împăratul, gândind la condiţiile puse de state, în consimţămintele lor pentru ridicarea a 50.000 de recruţi, şi de neprezentarea unora, dar şi de înrolarea altora în primăvara viitoare, dieta, după lungi dezbateri, a adoptat înrolarea imediată a recruţilor necesari... Se crede, totuşi, că Bucovina va fi alipită la Ungaria (referire la Ardeal – n. n.) şi că celelalte provincii îşi vor păstra statutul"[541].

1831, Ernst Christoph Döbel: La Bârlad, în prima zi de Paști, a fost un cutremur. „Aceste zguduituri s-au repetat şi, deşi mă simţeam prost, fiind speriat, am fost totuşi silit să râd din tot sufletul de accidentul survenit micului dejun al curelarului. Cutremurul, căci asta a fost, pricinuise mai multă spaimă, decât făcuse pagube, şi, după ce a trecut orice primejdie, locuitorii din Bârlad s-au dedat bucuriei şi

540 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, pp. 451, 452

541 *Journal des débats politiques et littéraires*, 24 noiembrie 1830, p. 1

plăcerilor sărbătorii Paştilor, mult aşteptată. Sărbătorirea lor constă, ca să-i spun pe nume, în mâncarea neîncetată şi în băutură multă, prin care locuitorii caută să se despăgubească pentru postul îndelungat de până atunci. Apoi fiecare trebuie să aibă un miel sacrificat, săracul ca şi bogatul, fiecare trebuie să-şi aibă vinul lui. Educaţia şi bunele moravuri sunt lăsate la o parte în zilele acestea şi mulţimea se împleticeşte beată în biserică. Zi şi noapte, jocul şi veselia umplu străzile şi cârciumile din oraş şi, în acestea din urmă, vinul curge în valuri. Dar după sărbători, este cu atât mai multă linişte, căci mare parte din locuitori zac bolnavi la pat din pricină că s-au dedat la mâncare şi băutură fără măsură”[542].

1831, iulie 7: „Viena, 28 iunie. Conform raportului adresat Comisiei Aulice de Sănătate, holera s-a diminuat în mod considerabil ca intensitate în cercul Czorthow şi Tarnopol, unde s-au produs cele mai mari ravagii. În ce priveşte oraşul Cernăuţi, ca punctul central al Bucovinei, flagelul încă nu a pătruns şi nici în sud”[543].

1831, Ivan Petrovici Liprandi: „Ţăranul din Moldova şi Ţara Românească este sfios şi nepăsător, dar supus, răbdător, blând şi total străin de ticăloşie. Ca dovadă poate sluji Basarabia, unde delictele penale sunt atât de rare între moldoveni, încât dacă compar numărul oamenilor simpli condamnaţi cu numărul boierilor moldo-basarabeni con-

---

[542] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 461
[543] *Journal des débats politiques et littéraires*, 7 iulie 1831, p. 1

damnaţi aproape că acesta din urmă îl întrece pe cel dintâi”[544].

1831, Stepan Fiodorovici Dobronravov; În Moldova şi în Ţara Românească, „moravurile locuitorilor sunt destul de bune. Religia, mai bine zis ritualurile religioase, se respectă cu stricteţe. Respectul şi iubirea pentru părinţi şi bătrâni sunt nesilite şi, se pare, înnăscute. Luxul – care li se atribuie – nu se vede mai deloc, însuşi boierii iubesc nu atât luxul, cât parada: a te etala cu o haină scumpă, a-ţi îmbrăca soţia cu o rochie bogată şi a te preumbla într-o trăsură frumoasă este o înclinaţie inseparabilă a lor. Nu arareori se întâlnesc boiernaşi mai săraci decât ţăranii şi boierul duce lipsă de multe în casă. Le place viaţa în trândăvie şi inactivitate şi sărăcia, care se observă oriunde în principate, de aici provine. Printre trăsăturile lor, cele care îi caracterizează sunt cupiditatea şi cruzimea faţă de cei supuşi, dar mai ales faţă de ţiganii săraci, care, constituind proprietatea boierilor, poartă cătuşele cele mai grele ale sclaviei.

Femeile sunt uşuratice şi vanitoase; credinţa casnică este respectată mai ales de către bărbaţi, iar, femeile, având păzitori atât de vigilenţi, consideră de prisos să-şi păstreze nevinovăţia”[545].

1831, Miklós Barabás: „Plecând din Sibiu, până la amiază abia am ajuns la Turnu-Roşu, după amiază însă am

[544] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005, p. 303
[545] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 48

zărit întâiul sat românesc, unde se află şi vama românească şi regiunea aceasta am şi desenat-o, cu munţii de pe malurile Oltului. La vamă am zăbovit multă vreme, aşa că numai spre seară am pornit înainte, ca să ajungem la întâia cârciumă, pentru înnoptat. Cârciuma aceasta nu avea decât două odăi, una mică şi una mai mare, cu trei paturi şi puţine rufe de pat, aşa că eu îmi făcusem culcuşul cu primenelile mele de pat. Abia stinsesem lumânarea, fără să fi adormit încă, când am auzit o zdrăngăneală de vioară, amestecată din când în când cu nişte glasuri răguşite de cântec. Deodată au început să-mi bată la uşă, care, fiind deschisă de către cârciumăreasă, cu lumânarea în mână, au intrat doi bărbaţi, unul pitic de abia patru picioare, îmbrăcat turceşte, iar celălalt un popă român în anteriu, slăbuţ şi înalt de şase picioare, urmaţi de doi ţigani, aşa că se prezentau ca îmblăciul cu hădăragul vara, la treierat. Unul dintre ţigani avea o vioară, celălalt un ciur de piele de forma unei tamburine, din care scotea, cu degetul umezit cu scuipat, nişte glasuri de „rum, rum" asemănătoare aproape unui bas.

Musafirii aceştia de noapte, nechemaţi, poruncind vin s-au pus să bea, iar piticul (care era un băcan) la cântecul lăutarilor a început să joace *valzer* împreună cu popa, pe care-l învăţaseră în Ardeal şi în „contumaţia" de la Turnu-Roşu, unde trebuiau să zăbovească zece zile, înainte de a putea intra în ţară. La aceasta, croitorul neamţ sări din pat şi, trăgându-şi în grabă cizmele, a început şi el să joace, aşa cum se afla, în cămaşă şi izmene, întâi cu băcanul şi apoi cu popa. Aceştia, fireşte, l-au îmbiat cu vin, până n-a mai putut să bea. Aşa petrecură până aproape de miazănoapte. Băcanul a venit şi la patul meu să-mi dea vin, dar

eu mă prefăcusem că dorm; atunci popa l-a tras de haine zicând: „Lasă să doarmă!”. Adormise şi dascălul, aşa că noi doi n-am luat parte la petrecere. Dimineaţa însă croitorului i se făcuse rău de vinul prost, aşa că toată ziua s-a zvârcolit în pat, dar noi râdeam de el, zicând să sufere pentru cinstea că jucase jocul naţiei sale”[546].

1832, Franz Joseph Adolph Schneidawind: „**Cântecele populare româneşti**. Studiul poeziei populare deschide o nouă pagină interesantă în istoria caracterului unui popor, deoarece ea este aceea care ne îngăduie să cunoaştem poporul dinspre latura ideală. Tot ea este ecoul sunetelor naturale, care, însufleţite de sprijinul nobil al poeziei elevate, emană lin, în mod fericit, farmecul ei secret, manifestându-se şi transfigurându-se adesea. Vuk Stefanovici[547] a trezit, prin cântecele sale populare sârbeşti, atenţia Europei culte. Involuntar, unele priviri s-au îndreptat spre Nordul posomorât şi, în curând, s-a dobândit convingerea că flacăra sfântă a poeziei nu se stinge pe stâncile acoperite de zăpadă şi sub cerul veşnic acoperit de nori, ci că răsuflarea ei atoateînsufleţitoare străbate ca arşiţa sfântă chiar şi inimile melancolice ale oamenilor din nord.

În străfundurile munţilor Carpaţi mai zac îngropate destule pietre preţioase, iar alte flori înmiresmate înfloresc şi se ofilesc neluate în seamă pe câmpiile binecuvântate ale Bucovinei, aşteptând cu dor clipa în care va ieşi şi pentru ele soarele, a cărui lumină să împodobească în culori strălucitoare piatra şi florile.

---

[546] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 54
[547] Este vorba de Vuk Karagič – nota traducătorului

Vouă, tuturora, pe care v-am purtat, asemenea mie, cu inimă simţitoare prin aceste ţinuturi, această schiţă să vă fie o amintire plăcută, deoarece aceasta este doar o schiţă, un strop dintr-un izvor limpede şi bogat. Dar chiar şi un strop este binevenit, atunci când îl sorbi dintr-un astfel de izvor.

Limba română, aşa cum este vorbită în întreaga Bucovină, este o fiică a celei latine. Faptul că românii se folosesc de alfabetul chirilic a dat naştere la unele îndoieli cu privire la această înrudire, dar toate temeiurile de acest fel pot fi combătute cu uşurinţă. Chiar şi faptul că valahii se numesc, din timpuri imemoriale, români, iar limba lor limba românească, precum şi asemănarea surprinzătoare dintre cele două limbi, pare să înlăture orice îndoială. Pe lângă aceasta, este ştiut faptul că Moldova, căreia îi aparţinuse mai înainte Bucovina, şi Ţara Românească au fost colonii romane. Legăturile în care s-au aflat cu ungurii, ilirii (de la care au împrumutat scrierea pentru serviciul lor divin), grecii şi turcii au îmbogăţit cu multe expresii noi limba lor, iniţial foarte săracă. Limba română, remarcabilă prin gingăşie şi armonia sonoră, pare să fi fost făcută pentru cântec şi, în ceea ce priveşte dulceaţa şi duioşia ei, poate fi pusă alături de limba italiană. Poporul simte aceasta şi are mereu dorinţa să cânte. De-abia că apare un cântec nou, că acesta se răspândeşte cu iuţeala fulgerului prin întreaga „ţară binecuvântată de Dumnezeu” *(Bogdama,* cum o numesc românii) şi aceleaşi melodii, care se revarsă de pe buzele roşii ale unei moldovence încântătoare în sunet de lăută, răsună pline de dor, în acordurile melancolice de trâmbiţă, în colibele joase ale ţăranilor, pe vârfurile golaşe ale stâncilor şi în stepă, în lumina mată a

craiului nou, care se iveşte sau se stinge în vuietul furtunilor din miazănoapte. Cele mai multe dintre aceste cântece sunt rodul spiritului romantic-poetic al poporului de rând, mai cu seamă al paznicilor hergheliilor şi turmelor. Sub cerul liber sunt compuse cântece închinate iubirii, iar vederea unor privelişti maiestuoase ale naturii face să scapere scânteia poeziei şi o înteţeşte până când se transformă în flacără. Atunci când, la apropierea iernii, ciobanii se întorc cu turmele în ţarcurile de acasă, ei aduc cu sine, de obicei, o bogată comoară poetică. Multe dintre aceste cântece îşi datorează originea fanteziei înflăcărate a unor boieroaice spirituale şi culte. Astfel cântecul *Ziua, ceasul despărţirii,* compus de o domniță, este unul dintre cele mai frumoase cântece de dragoste din toate limbile. Tema obişnuită a poeziei românilor o constituie tânguirea de dragoste, dar şi evenimente importante, care privesc existenţa sa poetică, îl însufleţesc pe românul dornic de cântec cu scânteia poeziei. Astfel, ne-au rămas unele cântece frumoase şi însufleţite din vremea răscoalei domnitorului valah Brâncoveanu, iar cântecul delicat şi trist al eteristului aflat pe fugă, *Nu-i, nu-i nădejde, nu-i,* poate fi socotit ca un pandant al celestului imn al lui Riga din Tessalia: *Veniţi, copii ai grecilor.* Melodiile deosebit de simple au un farmec aparte. Ele evoluează în acorduri în minor, într-un ritm solemn, pline de dor şi de simţăminte.

Ţiganii, aceşti copii ai Indiei orientale, această castă cea mai răspândită a hinduşilor, ai căror urmaşi bântuie pretutindeni, pe care îi poţi întâlni fie pe malurile Nilului ca vrăjitori, fie pe Gange ca dansatori pe sârmă şi baiadere, fie în Egipt ca adoratori ai şerpilor, se găsesc şi aici în număr mare. Melodiile compuse de ei le prezintă cu iscu-

sinţă neobişnuită şi simţire. Numele unui Anghel, Gheorghe şi Suceavă sunt cunoscute în întreaga Bucovină. Instrumentele de care se folosesc la cântarea melodiilor sunt viori, naiul şi un fel de lăută, pe care cântă cu un arcuş. Dacă muzica şi poezia sunt acordurile de căpetenie ale sufletului, care izvorăsc la unele naţiuni, dar şi la toate naţiunile în forme atât de variate, să acordăm atenţia cuvenită şi acestor sunete ale naturii. Cu ajutorul lor vom ajunge la izvorul din care ţâşnesc atât de îmbelşugat. Acest cântec, pe cât de simplu şi monoton pare, trebuie întotdeauna socotit un imn sfânt al naturii. Chiar dacă melodiei lui Nurdeni îi lipseşte focul şi prospeţimea Sudului, totuşi dorul după acestea este exprimat cu atât mai emoţionant.

De câte ori, când luna îşi revarsă lumina mată asupra coamelor acoperite cu zăpadă ale Carpaţilor, am ascultat cântecul unui drumeţ singuratic, care păşea pe câmpia pustie, prin liniştea nopţii! De câte ori, în umbra întunecată a unei păduri întunecate de stejar sau la vatra ce răspândea căldură, în peştera care adăpostea o familie de ţigani, nu m-am cufundat în gânduri tulburi, datorită trilurilor fantomatice ale unei vechi balade! Povestirea cumplită a unui grec, în cafeneaua de la Botoşani, era însoţită de acorduri de lăută îndepărtate şi melancolice”[548].

1833, F. S. Chrismar: De la Timişoara, spre Transilvania, „localităţile aflate pe această şosea sunt, în cea mai mare parte, locuite numai de români.

548 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 69-71

Locuinţele sărăcăcioase şi murdăria, care aici se întinde peste măsură, indică îndeajuns starea acestui popor care se răspândeşte în număr foarte mare în Banat şi Transilvania. Bărbaţii sunt de altfel puternici şi bine făcuţi, de cele mai multe ori au o înfăţişare pitorească. Nu poţi tăgădui portului lor însuşirea simplicităţii. O cămaşă cu mâneci scurte şi largi, care nu trece mult de coapse, şi cioareci lungi de pânză sau dintr-un postav grosolan, amândouă strânse laolaltă cu un brâu de piele, în care ţin întotdeauna un cuţit straşnic, alcătuiesc tot costumul. Pe cap poartă o căciulă de pâslă grosolană sau de blană de miel şi obişnuiesc să-şi învelească picioarele cu fel de obiecte de lână, care sunt strânse cu curele de piele.

Femeile sunt îmbrăcate tot atât de simplu, dar sunt mai plăcute la vedere. Peste cămaşa lungă, care ajunge până la picioare, atârnă, dinainte şi dinapoi, două fote de lână, care sunt de obicei de culoare roşie, albastră sau galbenă. Nişte bete late de lână le slujesc de cingătoare. Uneori poartă şi un scurt pieptar fără mâneci. Găteala de pe capul unei fete este alcătuită numai din cozile lor lungi, împletite, iar femeile se acoperă cu o maramă albă, foarte subţire, pe care o trag până sub bărbie. Numai la sărbători poartă cizmuliţe de piele roşie sau galbenă; altminteri merg cu picioarele goale”[549].

În Ţara Românească, la Câmpina, „portul localnicilor era tot acelaşi, numai că, ici şi colo, se arată câte un turban mic şi îngust sau mai mult o simplă legătură de cap,

---

[549] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 75

care, pe lână copierea moravurilor turceşti, prevestesc şi o nepăsare mai mare”[550].

1834, Auguste Fréderic Louis Viesse de Marmont: „Ţara Românească, aşa cum am mai spus, este situată la sud (de Transilvania – n. n.) şi ocupă întreg spaţiul până la Dunăre, în timp ce Moldova este situată la est. Populaţia acestor două provincii este de origine română, adică descendenţi ai coloniilor romane şi vechi stăpâni ai ţării. Singurii străini care s-au amestecat cu ei sunt locuitorii celor 62 de sate moldovene, care sunt de origine maghiară.

Basarabia, care se învecinează cu Moldova şi care nu este separată decât de Prut, este de asemenea locuită de români. În jurul acestei populaţii, la nord şi la sud sunt populaţii de origine slavă: Galiţia, Rusia de sud, Bulgaria, în fine, Serbia [...] Numai Ţara Românească, Moldova şi Basarabia au rămas intacte şi populaţia lor izolată ca o oază în mijlocul acestei multitudini de popoare, care în cursul atâtor secole n-au încetat să migreze spre sudul Europei.

Populaţia Ţării Româneşti se ridică la 2 milioane de suflete, iar cea a Moldovei la un milion. Aceste ţinuturi sunt frumoase, au privelişti încântătoare, în special în Ţara Românească, unde clima este dulce. Produsele acestor provincii sunt extrem de variate şi de abundente; animalele sunt numeroase şi au specii frumoase. Caii moldoveneşti sunt excelenţi şi ieftini. Aceste două provincii sunt suscep-

[550] Ibidem, p. 86

tibile să strângă bogăţii nepreţuite; se pare că prezentul le promite un viitor mai bun”[551].

1835, Benjamin Barker: „Nimic nu este mai jalnic decât starea de înapoiere a oamenilor de rând din Ţara Românească, ce contribuie în mare măsură la degenerarea moravurilor şi la sărăcia lor actuală”[552].

1835, Michael Quin: În Mehedinţi, se întâlnea, „din când în când, cu ciobăniţe romănce, mergând în faţa caprelor şi oilor lor. Cu toatele cărau furci, din care torceau cu hărnicie lâna, învârtind-o pe fuioare, în timp ce-şi vedeau de drum. Toate erau desculţe şi, peste fustele de pânză aspră şi cămaşă, purtau fotă cu ciucuri lungi, atârnând între partea din faţă şi cea din spate. Părul le era împletit cu grijă în jurul capului, iar câte unora le cădea în cozi lungi pe umeri. Acelea care aveau copii îi purtau în nişte leagăne mici, prinse de nişte inele, atârnate la o coardă trecută pe după gât. Când copilul trebuia hrănit, leagănul era adus în faţă; când micuţul dormea, era dus în spate, iar mama îşi vedea din nou de furcă şi fuior. M-a amuzat străşnicia cu care aceste ciobăniţe, care în general erau tinere, bine făcute cu o expresie de reţinere, aveau grijă să nu se atingă de grupul nostru nici măcar cu tivul hainelor.

În mijlocul acestei scene pastorale, ne-au ajuns la ureche sunetele unei viori şi strigătele unor oameni care

---

[551] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 196
[552] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 206

dansau. Ajungând la un pâlc de copaci, am zărit o baracă, locuită de câţiva lucrători de la şantierul de pe malul Dunării. Un foc mare ardea în faţa barăcii şi câţiva inşi frigeau un ied şi nişte peşte şi fierbeau legume, în timp ce alţii dansau pe muzica unei viori, la care cânta un individ cu aer sălbatic, cocoţat pe un scaun. Păreau să aibă vin din belşug şi ne-au invitat să ne alăturăm petrecerii lor, în jurul focului.

În Ţara Românească, sărăcia pare să-şi fi găsit sălaşul preferat. Colibele bieţilor oameni erau construite din împletituri, pe care nici măcar straturile de pământ din interior nu le apărau de vânt şi ploaie. O mulţime de copii apăreau pe la uşi, practic dezbrăcaţi, alături de porci şi capre, câini, găini, cocoşi şi raţe, de parcă ar fi fost totuna. Unele din aceste sălaşuri prăpădite erau cu totul sub pământ"[553].

1835, Adolf Schmidl: În Transilvania, „românii, în parte încă scoborâtori din vechii daci, sunt răspândiţi în toată ţara, mai ales în comitatul teritorial. Scunzi, dar foarte viguroşi, ei sunt neîntrecuţi ca rezistenţă fizică. Părul negru, stufos, trăsăturile puternice ale feţei, multe defecte de conformaţii îi caracterizează ca un popor încă necioplit, dar se găsesc printre ei multe chipuri de o frumuseţe desăvârşită. Demnă de a fi relevată este precocitatea lor; un băiat de 18 ani se însoară cu o fată de 13 ani şi cu toate acestea ajung până la o bătrâneţe înaintată. Cu tot aspectul lor sălbatic, portul lor este foarte pitoresc; încă ei au căciulă înaltă, dacică şi pielea de oaie cu care sunt înfăţişaţi

[553] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 223

pe basorelieful roman. Cămaşa largă şi pantalonii lungi şi largi sunt strânse în brâu deasupra coapselor. Femeile poartă un fel de pieptar cu mâneci care atârnă, adeseori împodobit cu galoane înguste de aur sau de argint. Caracteristic este o fotă mică, în faţă şi în spate, dintr-o ţesătură în pătrăţele cu franjuri. Casele sunt, în cea mai mare parte, din lut sau din lemn, adeseori numai bordeie de pământ şi cuprind arareori mai mult de o odaie şi o bucătărie.

Hrana lor de căpetenie este porumbul. Din mălai ei îşi fac mămăliga lor, o „polentă” sau un terci asemănător, şi coc mălai sau plăcinte, un fel de prăjitură pe care o mănâncă în loc de pâine. Rachiul trece la ei înaintea tuturor băuturilor.

Cei mai mulţi ţin de ritul ortodox. Ei sunt credincioşi, ţin cu străşnicie zilele de post, dar în celelalte privinţe sunt foarte necioplţi. Clerul însuşi este foarte sărac şi din această cauză îi lipsesc mijloacele pentru propria lor cultură; cu atât mai puţin poate avea influenţă asupra poporului. Nu mai puţin stau în calea românului prejudecăţile generale, căci toate celelalte naţiuni din ţară se unesc în ura lor împotriva sa. Într-un chip nejustificat ei au reputaţia curentă de a fi hoţi şi tâlhari.

În general, românul munceşte pentru căminul său, îndeosebi femeia, care nu lasă niciodată fusul din mână. Iubeşte cu patimă muzica şi jocul. Dispoziţia sa şi glumele sale sunt nesfârşite, dar şi darul său de a minţi. Creşterea vitelor se află în cea mai mare parte în mâinile lor”[554].

---

[554] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 265

1836, Helmuth von Moltke: „Românii (din Ţara Românească – n. n.) sunt oameni chipeşi şi înalţi de statură; limba lor este fiica latinei şi se aseamănă mult şi astăzi cu limba italiană. Dar jugul turcesc a distrus de multă vreme energia acestui popor. Mânuirea armelor i-a devenit străină, se supune tuturor cerinţelor stăpânului. Orice om bine îmbrăcat face impresie asupra românului; acesta îl crede pe deplin îndreptăţit să-i poruncească şi să-i pretindă tot felul de servicii. Niciodată nu se va vedea un român mulţumind cuiva, chiar dacă un dar ce i s-ar face i-ar întrece toate aşteptările; dar tot aşa de tăcut primeşte şi maltratările. El socoteşte că nu e cuminte să-şi arate bucuria şi e zadarnic să-şi trădeze durerea. În schimb, îl găseşti întotdeauna vesel, când îi este dat, într-un bordei mizerabil, să-şi usuce la foc zdrenţele ude de ploaie, să-şi coacă un cocean de porumb şi ceea ce e mai mult decât toate, să-şi fumeze în tihnă luleaua. În rest nu găseşti în aceste locuinţe nici pâine, nici merinde, nici oale sau căldări şi nici un fel de obiect casnic. Românul îşi poartă cuţitul, luleaua şi punga cu tutun la brâu; când pleacă de acasă nu lasă în urma lui nimic ce-ar fi bun de păstrat. Aşadar nu se poate aştepta prea mult de la această generaţie”[555].

1836, Eugène Stanislas Bellanger: „Nu există popor ale cănii moravuri, la originea organizării sale politice şi sociale, să nu fie marcate de barbarie. Românii, sub acest raport, se disting între toate celelalte popoare. În urma fuziunii lor cu etnii străine, venite în număr mare pentru a

[555] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 378

ocupa ţara pe care le-o dăduse Dumnezeu, din cauza strămoşilor şi a lor înşişi, au devenit de o cruzime proverbială. Timpul, departe de a atenua aceste funeste manifestări, nu a făcut decât să le amplifice; în fine, venirea fanarioţilor a însemnat apogeul acestor măsuri…

Superstiţioşi şi fanatici, indiferent de calitatea, poziţia şi vârsta lor, românii, bărbaţi şi femei, cred încă în apariţii, în spirite bune sau rele, în revelaţii misterioase, în viziuni, într-un cuvânt în şarlatanism. Ei cred şi se tem, şi rămân în credinţele şi temerile lor fără a vrea să găsească principiul şi să-l combată. Obscuritatea le convine mai mult decât lumina zilei.

Românii au stafiile şi strigoii, iar noi sufletele rătăcitoare, fantomele. Spiritele nu se deosebesc decât în formă. Stafia, doamnă albă, care bântuie locuri izolate, ruine, nu cruţă pe nimeni. Nefericiţi locuitorii pe care îi vizitează! Trebuie să-i aducă în fiecare zi de mâncare şi de băutură, iar sâmbăta, în plus, un bazin de apă curată, cerinţe pe atât de indiscrete, pe cât stafia are un apetit pantagruelic, o sete de soldat, şi ar putea foarte bine, dacă s-ar osteni, să găsească o fântână pentru a-şi spăla mâinile şi picioarele, pentru că bazinul pe care îl cere nu are alt scop. Refuzând să se supună acestor cereri, locuitorulse expune pedepselor cele mai grave.

Strigoiul este un mort proaspăt, pe mormântul căruia s-a călcat fără respect. Iritat de această lipsă de atenţie, el iese noaptea, vizitează toate mormintele din jur, evocă umbrele celor dispăruţi, confraţi ai săi, pe care îi cheamă în ajutor, şi vor arde împreună picioarele profanatorului,

până când acesta va plăti tribut naturii, ceea ce se va întâmpla mai devreme sau mai târziu.

Vrem să scăpăm de aceşti oaspeţi, atât de incomozi pentru multă lume, în special noaptea, când ne place să dormim fără a fi deranjaţi? Preotul se însărcinează cu aceasta. El sfinţeşte în faţa voastră o fiolă de ulei – nu contează calitatea – în care înmoaie o hârtie pliată în mod misterios, şi vă agaţă această hârtie pe cap, cu şapte fire de păr luate de pe frunte. În mai puţin de trei săptămâni, datorită remediului eficace, coşmarul nocturn, chiar şi cel mai îndărătnic, încetează în totalitate. Uleiul şi hârtia părintelui a avut efectul arsenicului”[556].

1836, Eugène Stanislas Bellanger: „**Ceremoniile matrimoniale. Nobilii, burghezia, poporul.** Dacă căsătoria este unul din actele cele mai serioase, mai grave, a existenţei pământene a omului, acest lucru nu este valabil în principate; şi dacă totuşi are loc, are prea puţine lucruri asemănătoare cu cea de la noi.

Poporul se căsătoreşte des fără contract; binecuvântarea preotului ţine locul acestuia, sancţionează totul şi răspunde celor mai mici exigenţe.

Burghezia şi-o aranjează în faţa a patru martori, rude sau prieteni ai soţului, şi, imediat, actul în dublet este semnat de toţi participanţii, fără altă formalitate.

---

[556] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 455, 456 şi, respectiv, pp. 461, 462

Nobilimea acţionează în alt mod. Există obiceiul de a cere semnătura mitropolitului şi a Domnului. Este o onoare care nu a fost niciodată refuzată şi o prerogativă a celor doi demnitari, la care ţin în mod deosebit.

Cât despre căsătoria religioasă, ea are loc cu ceremonialul lugubru al unei înmormântări. Logodnica, tânără sau bătrână, frumoasă sau urâtă, înaltă sau mică, brună sau blondă, binefăcută sau cocoşată, îşi înfăşoară ermetic capul într-un voal a cărei ţesătură este de aur sau de argint, pentru clasele superioare, de aur sau de mătase pentru cele mijlocii, de lână sau de bumbac pentru cele de jos sau pur şi simplu de pânză pentru cei sărmani. Ea se arată apoi împodobită asemenea cailor noştri de dric, cu o coroană de pene negre etajată, şi îmbrăcată ca o vestală antică, cu un fel de tunică din purpură, de mătase, sau de lână, după numele, poziţia şi averea sa; şi timp de o zi nu mai dispune de sine. Patru femei tinere, prietenele sale din copilărie, vin şi o iau, două de mâini, altele două de centură, şi o conduc în linişte spre biserică, într-o atitudine pocăită ca a unui criminal.

Înainte de a păşi în lăcaşul sfânt, viitoarea soţie le mulţumeşte însoţitoarelor sale; ea face apoi pomeni săracilor, îngenunchează pentru a săruta lespedea portalului, se ridică uşor cu mâinile împreunate şi înaintează încet, cu ochii semideschişi, spre altarul alb, unde îşi aşteaptă liniştită logodnicul...

Ceremonia religioasă nu este lungă: odată ce au fost rostite rugăciunile preliminare, preotul pronunţă jurământul obişnuit, uneşte indexul soţului cu cel al soliei, le

dă mâna să i-o sărute, în locul vasului sfânt de împărtăşanie; se intonează apoi un cântec, şi soţii, căsătoriţi de formă, aşa cum se vede sunt conduşi la ei….

În sfârşit un francez, domnul Vaillant[557], care a locuit mult timp printre ei, a rezumat aceste judecăţi. După el, românii, cărora le-a alcătuit portretul cel mai exact, tratându-i cu severitate, sunt în general înalţi, binefăcuţi şi robuşti. Au figura prelungă, părul negru, sprâncenele groase şi arcuite, privirea vioaie, buzele mici. Dinţii lor, albi naturali, se îngălbenesc curând şi se strică, mai ales în oraşe, datorită folosirii frecvente a pipei şi a prăjiturilor.

Românul din oraş are ceva din fizionomia grecească; cel de la ţară poartă în trăsăturile sale amprenta romană pură... Poate mai veseli, mai spirituali, mai ospitalieri decât moldovenii, muntenii sunt tot atât de curajoşi, sobri, agili şi pricepuţi.

Sinceri şi unii, şi alţii, devotaţi, întreprinzători, îndrăzneţi, chiar cutezători, au pierdut în parte, în clasele superioare, aceste nobile calităţi. Educaţia fanariotă i-a făcut vanitoşi în gesturi, câteodată laşi, întotdeauna suspicioşi”[558].

---

[557] Jean Alexandre Vaillant, publicist francez cu vederi liberale, profesor şi perceptor în familia marelui ban Iordache Filipescu şi apoi în cea a lui Mihalache Ghica, rezident în principate timp de 12 ani (1829-1841) şi unul din liderii mişcării revoluţionare din 1840, fapt pentru care avea să fie expulzat câteva luni mai târziu – n. a.
[558] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 466, 467

1836, Charles Lemercier de Longpré: „O naţiune pe care nu putem să nu o observăm (în Ungaria – n. n.) este cea română. Bărbaţii se disting prin statura mică, dar viguroasă, fizionomia dură şi în perfectă armonie cu caracterul pe care îl exprimă, prin lene şi consecinţele sale inevitabile, sărăcia şi mizeria excesive. Munca de orice fel este doar în grija femeilor, aproape la fel de urâte şi de murdare ca şi soţii lor. Pe câmp, lucrează pământul, acasă, îmbină îngrijirea gospodăriei şi a familiei cu ţeserea stofelor şi croirea hainelor, iar când sunt pe drum, cu umerii îngreunaţi de un leagăn, în care dorm unul sau doi copii, un fus le ţine ocupate. Bărbaţii îşi petrec viaţa tolăniţi în vreun colţ sau sub vreun copac, aşteptând acolo să li se aducă mâncarea. Abia dacă fac efortul să îşi înnoiască tutunul care arde în pipele lor enorme.

Porumbul cu lapte şi o brânză foarte rea este hrana de bază a românilor. Bărbaţii se îmbată cu ţuică de prune, pe care o beau într-un exces de neînchipuit, înclinaţiile cele mai meschine, furtul, minciuna, superstiţia cea mai absurdă, imoralitatea sub toate formele alcătuiesc caracterul acestui popor şi aduc cu sine o stare de abrutizare şi de completă subordonare politică. Românii sunt un fel de paria dispreţuiţi, atunci când nu sunt maltrataţi, şi care peste tot sunt reduşi până la statutul de sclavi. Se grupează atât cât pot în districte unde, în ciuda numărului lor mare, sporit de uimitoarea fecunditate a căsătoriilor sau a uniunilor care le ţin locul, sunt trataţi la fel de dur ca şi în ţinuturile în care rasa lor este un fel de excepţie…

Costumul românilor (din Ungaria – n. n.) nu se deosebeşte de cel al slovacilor decât prin sărăcia şi mizeria

sa excesive. Femeile acestei naţiuni înlocuiesc fustele cu două şorţuri, unul în faţă, altul în spate, decorate cu franjuri care cad pe o cămaşă de lână de diferite culori. Un batic aranjat pe cap în formă de turban le slujeşte drept coafură. Nu poartă corset. Cămaşa lor foarte largă este strânsă în jurul gâtului, dar deschisă până la brâu. Această parte a hainelor le serveşte, în acelaşi timp. Drept buzunare şi drept coş. În zilele de târg, scot din aceste buzunare napi, o pulpă de miel, doi pui de găină, ouă, o varză, tot ce au de vânzare, şi adesea expoziţia nu se limitează aici. Nu am văzut nicăieri o metodă mai stranie de etalare a mărfii

Românii (din Transilvania – n. n.) se disting prin trăsături pronunţate, dar bine proporţionate, figuri prelungi, umbrite de păr şi mustăţi foarte negre, şi o talie zveltă. Femeile acestei naţii se remarcă prin sprâncene negre de abanos, prin o gură care nu surâde decât pentru a dezveli nişte dinţi admirabil, prin un profil ascuţit, un turban alb care contrastează cu pielea arămie, o talie zveltă şi o incredibilă dezordine a ţinutei, care lasă totuşi să se întrevadă cochetăria”[559].

1836, Saint Marc Girardin: „Se pare că Europa a uitat, de mai multe secole, de Moldova şi de Ţara Românească. Putem crede că românii sunt fie turci, fie slavi şi că nu avem nimic în comun cu ei. Totuşi, analizând originile, Ţara Românească şi Moldova fac parte din marea familie a Europei latine. Poporul le poartă numele, le vorbeşte limba, pământul lor a conservat monumente şi, din

[559] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 500, 501 şi 504, respectiv, 514

această cauză, nu merită uitarea savanţilor, literaţilor, publiciştilor”[560].

1836: P. Gegö Elek: „Îmbrăcămintea moldovenilor este asemănătoare cu a românilor din Transilvania şi Ungaria, cu precizarea că, oricât de zdrenţăroasă ar fi, trebuie să cuprindă la ambele sexe un cordon de culoare roşie sau albastră. Cei din pătura suprapusă, comercianţii şi cei cu stare bună, poartă haina cunoscută răsăriteană de mătase, care ajunge până la pământ. Femeilor nu prea le place să se împodobească cu lanţuri de aur, cercei şi brăţări. Pe lângă toate acestea, în oraşele mai mari, moda este cea pariziană.

În ceea ce priveşte dansurile, îmbrăcămintea şi alte obiceiuri, ceangăii imită pe moldoveni. Moldovenii au două dansuri mai cunoscute: dansul în cerc, în care se învârtesc, din stânga, în dreapta şi invers, şi aceasta se numeşte horă; la rând, dansează fiecare cu perechea lui şi aceasta se numeşte dans. Amândouă dansurile sunt practicate şi de unguri, la muzica unui ţigan sau doi, cu deosebirea numai că la ei dansul de pe stradă şi din curte, de dinainte de căsătorie, care se obişnuieşte la români, nu este un obicei, ci dimpotrivă ei organizează petreceri nu la hanuri, ci în curtea preotului. Românii moldoveni mai au un dans legat de superstiţii, în care un număr mare de tineri caluceni apar îmbrăcaţi în haine femeieşti şi purtând mască. Pentru aceasta ei folosesc cele 10 zile, între joia Înălţării Domnului şi până la Rusalii, în care timp ei cutreieră târgurile şi satele mai apropiate, dormind întotdeauna sub acoperişul

---

[560] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 526

bisericii, ca nu cumva să fie atacaţi de vrăjitoare. Dacă două asemenea grupe de dansatori se întâlnesc pe drum, se iau la bătaie şi partea învinsă este privită ca supusă învingătorului.

La români cei care solicită fata pentru mire se numesc peţitori. Aceştia îşi încep de obicei vorbele cu tradiţia despre vânatul lui Dragoş; şi ei caută animalul sălbatec pe care l-au urmărit până la casa fetei şi, deşi de obicei sunt trimişi la vecin, urgentează să fie arătată. Acuma părinţii aduc în faţă o babă bătrână, îmbrăcată în zdrenţe. Pe aceasta însă peţitorii o refuză, nu o recunosc, căci a lor este cu păr de aur, cu ochi de şoim, cu dinţi de perla, cu buze ca cireaşă, cu gâtul lung ca de lebădă, cu faţa mai strălucitoare decât luna şi soarele etc. În sfârşit este adusă „sălbatica", împodobită pe cât posibil, se petrece schimbarea verighetei şi urmează căsătoria cu mulţi oameni, dar fără ceva deosebit"[561].

1837, Nathaniel Burton: În Ţara Românească, „locuitorii au o privire hoţească şi cruntă sub pălării mari, de formă joasă; sunt informat că nu respectă prea mult proprietatea altora; în afară de această pălărie mare, de formă puritană, ei poartă o cămaşă, care le ajunge până la genunchi, cu un brâu, la care sunt legate, în faţă, punga de tutun, briceagul şi amnarul; au iţari scurţi şi sandale ale căror nojiţe sunt înfăşurate în jurul piciorului şi prinse de un fel de obiele de lână; ei poartă şi părul lung şi mustaţă, dar barba a ieşit cu totul din uz, în afară de unele persoane foarte bătrâne din locuri îndepărtate ale ţării; câţiva locu-

---

[561] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, p. 571

itori poartă o haină dintr-un postav cafeniu închis, alcătuit dintr-o bondiţă lungă, pantaloni largi, o căciulă de piele de oaie; vezi şi unii cu ilicul turcesc, împodobit pe spate, şi cu papucii turceşti – aceştia cu pălăria mare au o înfăţişare ciudată; ei combină totuşi costumele din Europa cu cele din Asia...

Înaintând înspre interiorul ţării, totuşi pălăria mare, cămaşa, brâul, iţarii şi opincile, pe care le-au moştenit, în cea mai mare parte, de la strămoşii lor daci, par să precumpănească. Un ţăran român apare, câteodată, într-un cojoc miţos de piele de oaie, din care îl vezi că îşi scutură, ca un urs, picăturile grele după un ropot de ploaie; şi împreună cu acesta să-şi mai închipuie cititorii mei pălăria largă, pomenită mai sus, cu fundul jos rotund şi părul lung şi negru...

Aceşti oameni vorbesc o latină foarte coruptă, numită „româneşte”, care cred că în multe privinţe se apropie de limba italiană, am fost nu puţin surprins când am auzit pentru prima oară limba lor şi sentinela din lazaret strigând noaptea, la fiece jumătate de oră: „ascultă”, evident cuvântul latin „ausculta”. Românii susţin (şi eu cred că, cu oarecare dreptate) că neamul lor s-a amestecat cu legiunile romane, care îşi aşezaseră lagărul printre vechii daci, spre a-i supune; totuşi limba este acum amestecată cu numeroase cuvinte turceşti şi greceşti...

Cârciumile înfloresc mult în ţara aceasta... un mănunchi de surcele, o sticlă, sau un cerc mic sunt semnele prin care pot fi deosebite; unele din aceste case sunt simple

acoperişuri, făcute din răchită şi aşezate deasupra unei găuri săpate în pământ”[562].

1838, Anatoli Demidov: „Am asistat la un dans românesc plin de caracter şi de originalitate: şase bărbaţi, având braţele înlănţuite şi desfăşuraţi pe o singură linie, executau, de la dreapta, la stânga, şi de la stânga, la dreapta, rând pe rând, o mişcare de marş, în care paşii, simpli sau mai complicaţi, după gustul şi talentul dansatorului, marcau greoi măsura, pe o muzică executată de două viori stridente. În acest tablou, cei doi conducători, cei care dirijau grupul la dreapta sau la stânga, ţineau câte un baston în mâna rămasă liberă; celor doi le mai revenea datoria de a înfrumuseţa, prin gesturi şi înflorituri, acest dans de un caracter bărbătesc şi sever. Un tânăr sergent român se achita cu un succes deplin de această sarcină importantă; cu capul înalt şi mândru, el antrena cu un braţ puternic întregul şir al dănţuitorilor şi, din timp în timp arunca o privire satisfăcută către picioarele sale, pe care le mişca cu iuţeală şi precizie, totdeauna în tact cu măsura muzicală.

Muzicanţii erau doi boemieni, din această rasă numeroasă şi vagabondă, cunoscută în Ţara Românească sub numele de ţigani. Unul dintre ei reprezenta tipul unei frumuseţi atât de admirabile, încât am încercat un puternic sentiment de milă văzându-l pe sergentul cel atât de îndemânatec la dans izbind, de câteva ori, cu bastonul această nobilă şi interesantă figură, prea frumoasă pentru a adăposti un suflet degradat, dar care totuşi nu exprima un alt sentiment decât cel al unei supuneri stupide…

---

[562] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 583, 584

Oraşul Giurgiu părea pustiu şi întreaga populaţie era dusă pe o câmpie imensă (la iarmaroc – n. n.), fără umbră şi fără verdeaţă. Pe această câmpie soseau, în grupuri mari, sate şi familii întregi de români, dar şi grupuri numeroase de ţigani. În acest fel, mulţimea deja nenumărată de negustori, dansatori, muzicieni şi curioşi, atraşi de această solemnitate, care urma să dureze mai multe zile, creştea fără încetare. La sosirea pe locul unde va fi sărbătoarea, sunt deshămaţi caii de la căruţe, se organizează un soi de bivuac, şi un oraş nomad, unde se confundă diversele rase care populează Muntenia, creşte fără încetare. Românii se adăposteau sub mari acoperişuri de pânză albă, flancate de căruţele lor mari, pe lângă care păşunau bivolii sau boii atelajului; în timp ce grupurile de ţigani se recunoşteau după corturile de culori închise, în majoritate neagră.

Din toate părţile se ridica fumul focurilor, unde aceşti oameni atât de pasionaţi pentru sărbătoare îşi pregăteau mâncărurile lor simple; sub corturi unii se îmbrăcau pentru a participa la dans.

Tinerele românce, destul de robuste, se distingeau prin bonetele de velur, unde străluceau lungile şiraguri de ţechini sau parale care le alcătuiesc zestrea. Câteodată boneta cea mai încărcată de ducaţi şi cea mai bine făcută pentru a atrage logodnicii, ascunde sub cutele ei un cap bolnav şi dizgraţios; în schimb nu o dată, în chip contrar, o figură nobilă şi dulce nu are ca parură decât o ghirlandă săracă de parale. Este, în mic, istoria zestrelor la toate naţiunile civilizate de pe pământ.

Tinerele ţigănci se distingeau printr-o frumuseţe aparte, care a păstrat amprenta rasei, din care o serie de autori pretind că se trag aceste triburi rătăcitoare; se regăsesc la ele atât talia suplă şi subţire, cât şi extremităţile atât de delicate ale femeilor de pe malurile Gangelui.

Este dificil să dai o reprezentare a mişcării şi a agitaţiei care domneau pe acea câmpie a târgului unde se frământa toată această mulţime. O câmpie aproape nesfârşită, de unde se ridica un nor gros de praf, era aproape toată acoperită cu corturi, barăci, căruţe şi animale, Şi în această confuzie fără seamăn, fără ordine, fără poliţie şi totodată fără zgomot, negustorii îşi întindeau mărfurile. Se vindeau acolo stofe, haine, blănuri şi alimente, totul din belşug. Dacă vreun spaţiu devenea liber în mijlocul acestei mulţimi mobile, el era de îndată invadat de dansatori; ei formau un cerc mare, care începe să se învârtă, când la dreapta, când la stânga, cu o mişcare lentă şi gravă, care se animă de îndată.

La acest dans bărbaţii şi femeile se ţin de mână: cântăreţii ţigani sunt de la început în mijlocul cercului şi-şi dau multă osteneală şi energie pentru a executa melodiile lor fără sfârşit. Dansatorul obosit de această plăcere poate s-o părăsească după voie şi orice alt amator aflat pe acolo, care vrea să ia parte la dans, intră fără dificultate în joc; astfel această sărbătoare interminabilă pentru care românii ni s-au părut atât de pasionaţi, se prelungeşte până târziu în noapte. Totuşi oricare ar fi pasiunea lor pentru acest exerciţiu, ei îl efectuează cu o demnitate şi o decentă remarcabile.

Ţigăncile tinere au, de asemenea, acolo o comportare modestă şi rezervată. Adesea puteai să vezi cincizeci sau şaizeci de dansatori, în costume variate şi pitoreşti, înlănţuiţi în acelaşi cerc; aceste cercuri ele însele se repetă la infinit pe toată întinderea câmpiei, gravitând fiecare în jurul unei orchestre zgomotoase de ţigani.

Ne făcu plăcere să contemplăm astfel aceste divertismente Simple, ce mărturiseau ceva din severitatea antică. Rătăciţi mult timp în mulţime, ne-am obişnuit cu această atmosferă de zgomote, strigăte, instrumente muzicale şi clopoţei”[563].

1838, Anatoli Demidov: „Moldovenii sunt robuşti, sobri, rezistenţi la muncă şi obişnuiţi să suporte capriciile cele mai neobişnuite ale climei; trăsăturile lor diferă de cele ale populaţiei din Muntenia. Faţa lor este mai puţin deschisă şi obişnuinţa pe care au păstrat-o de a purta barbă şi părul lung imprimă fizionomiei lor un aspect aproape sălbatec, aşa de firesc, încât de departe i-ai putea lua drept acele statui naive ale sarmaţilor primitivi care împodobesc muzeele, vestigii eroice ale triumfurilor vechii Rome asupra barbarilor. La cei din Ţara Românească în schimb, veţi întâlni o dezvoltare mai largă a staturii şi frumuseţii rasei umane.

Moldovenii sunt mai înclinaţi spre lungi călătorii făcute pe jos. Reuniţi în caravane numeroase, ei parcurg astfel spaţii imense şi merg până la fluviile situate în partea de răsărit a Rusiei, transportând mărfuri cu care aprovi-

---

[563] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 607, 612, 613

zionează oraşele răspândite pe aceste vaste câmpii. Moldovenii traversează toate aceste stepe în pasul măsurat al boilor lor; şi trece aşa o lună întreagă fără a cunoaşte vreun acoperiş. Seara odată venită, caravana se opreşte, numeroasele sale căruţe sunt dispuse într-un careu, iar boii sunt lăsaţi să pască împrejur sub paza câinilor foarte vigilenţi şi iuţi”[564].

1838, Johann Georg Kohl: „Mi s-a spus (la Noua Suliţă) că **moldovenii au numai hore şi dansuri în cerc** simple (între Bălţi, Lipcani şi Noua Suliţă), niciodată pentru o persoană sau o singură pereche. Cel mai simplu este „**Djoc**” (Gioc), pe care îl dansează toţi, adică bărbaţi şi femei, tineri şi bătrâni. Pornesc toţi şi merg împrejur cu mişcări molcome, lipa-lipa când la dreapta, când la stânga, în timp ce însoţesc dansul cu un cântec, care se repetă neîncetat, după aceeaşi melodie. Plină de viaţă este „**Hollandra**” (Oleandra, căluşarul moldovenesc – n. n.), dansată de tineri, bărbaţi şi femei. Perechile se mişcă în cerc, strânse într-o cunună, pline de viaţă, cu mişcări neîncetate din picioare, câteodată lasă cununa să se desfacă şi apoi se reunesc la loc. „**Arcanul**” este jocul cel mai însemnat al bărbaţilor, care îl dansează singuri. **Un arcan mai viu este „Sârba”**, în care, de cele mai multe ori, cheful de dans se transformă în mânie, dacă braga şi „Garelka” (rachiu) încing puţin spiritele. În unele ţinuturi, ca de pildă în Bucovina (în ţinuturile huţăneşti – n. n.), la această sârbă se

---

564 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006, pp. 676, 677

vântură topoare şi alte obiecte, cu care se execută figuri de tot felul”[565].

1841, Domenico Zaneli: „Spre lauda adevărului, voi spune apoi că **dragostea de învăţătură se răspândeşte** în această ţară (Muntenia) şi ţi-e mai mare dragul să vezi ţărani vârstnici, îmbrăcaţi în dimie groasă, venind de la şcoală, **cu cărţile atârnate de gât cu o sforicică**… **Cultul românilor este grosolan şi plin de superstiţii**; preoţii sunt ignoranţi şi desfrânaţi… în această ţară, prostituţia este peste tot şi aş ofensa adevărata pudoare, intrând în amănunte… **Boierii** sunt excesivi după lux; le place să aibă multe livrele frumoase şi mare risipă de bogăţie în jurul caleştii; aşa că între ei e veşnic un fel de întrecere, isprăvită în cele din urmă prin sărăcirea şi căderea în mizerie. / **Ţăranul** zace în cea mai neagră mizerie, este ignorant şi superstiţios. Când omoară un şarpe, îl atârnă de copac, ca să nu învie de nouă ori; berzele sunt păsări sfinte; este oacheş la faţă, înalt şi bine făcut, semeţ la privire, cu apucături grosolane; mănâncă prost şi bea mult spirt. Românului îi place munca, se mulţumeşte cu puţin şi este tăcut”[566].

1842, Nikolai Karlovici Giers: „În Ţara Românească, ca şi în Moldova, toţi boierii bătrâni încă purtau costumul naţional (boieresc)… La Iaşi, arar trecea o zi fără petrecere cu dans. Seara ne adunam şi imediat trimiteam după **lăutari ţigani**, care, cu şeful lor, **bătrânul Barbu,**

---

565 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 119

566 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 51-53

celebru în toată Moldova, cântau după ureche tot felul de muzică, fără dea mai mică ştiinţă de a citi notele. Ca să fiu corect, interpretarea lor nu era întotdeauna conformă cu originalul şi, dând frâu fanteziei lor nestăpânite, aceşti muzicieni autodidacţi obişnuiau să se abată de la temă, Dumnezeu ştie unde. Totuşi, nu puteai auzi vreodată o notă falsă, iar simţul măsurii şi al ritmului era atât de corect, încât era mai uşor să dansezi pe muzica lor, decât după oricare orchestră europeană. Ei foloseau **mai multe viori**, un instrument foarte special şi, certamente, foarte vechi, făcut din zece sau mai multe fluiere, aşezate aproape unele de altele (**naiul**) – un substitut perfect al flautului – şi o balalaică (**cobză**), **la care cânta însuşi Barbu**. E greu de imagina cu câtă armonie cântau aceşti lăutari şi cum improvizau, în felul lor propriu, cele mai grele bucăţi. Celebrul Barbu fusese cândva rob în gospodăria prinţilor Cantacuzino.

Muzica ţigănească se folosea pentru petreceri mici, dar pentru mari baluri era angajată, de obicei, **fanfara militară**, excelent organizată de dirijorul austriac **Hefner**. În mare parte, muzicanţii erau ţigani şi evrei, toţi dotaţi cu un extraordinar talent muzical…

Cu excepţia sărbătorilor cele mai importante, **bisericile erau practic totdeauna goale**. Chiar şi ţăranii arar intrau în ele. Pe de altă parte, cârciumile, care în mod obişnuit erau erau plasate, în oraşe şi sate, lângă biserici, erau totdeauna pline de sărbători, chiar şi în timpul orelor de slujbă”[567].

[567] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 79, 80

1842, Carol Guébhart: „**Ţăranul moldovean**, fără a fi şerb ca în Rusia, nu e totuşi cu mult mai liber decât cel din nord. Orată legat de pământul unui boier, nu-l mai poate părăsi decât îndeplinind unele formalităţi, care constituie aproape o prohibiţie şi, dacă i se întâmplă să.şi părăsească clandestin domiciliul, seniorul are dreptul să-l readucă cu forţa.

Animalele de povară, instrumentalul agricol şi bunurile ţăranului sunt proprietatea sa personală, dar nici casa în care locuieşte, nici grădina sau holda pe care le lucrează nu-i aparţin cu adevărat, având doar uzufructul lor nelimitat contra unei anumite redevenţe, date seniorului sau proprietarului de pământ… Mai sunt, de asemenea, în toate ţinuturile Moldovei, bucăţi de pământ libere, numite **răzeşeşti**, unde ţăranul e absolul liber şi poate cumpăra loturi, dar un fapt demn de remarcat e acela că aceşti locuitori răzeşi sunt în general mai săraci şi mai puţin fericiţi decât ţăranii aflaţi în dependenţa directă a seniorului”[568].

1843, Űrmösy Sándor: După ce trecuse „frontiera patriei prin culmile Timişului”, Űrmösy Sándor, îndreptându-se de Predeal, s-a apropiat, „în ultima zi a lui iunie 1843, de o casă, în care am şi intrat. Înăuntru erau un bătrân şi o bătrână de aceeaşi vârstă, amândoi şedeau lângă masă, mâncându-şi cina ţărănească. **Portul lor era românesc** şi, din această cauză, presupunând că nu sunt maghiari, i-am salutat în româneşte. Ei au răspuns în aceeaşi limbă, până când, după un scurt timp, printr-o schimbare de cuvinte

---

568 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 196

între ei, observând că sunt maghiari, am început să vorbim în limba noastră… În ziua aceea, spre seară (2 iulie), fiind zi de sărbătoare am fost invitat de soţia gazdei (negustorului Maxim Dumitrache din Câmpina – n. n.) la o plimbare; pe când ne îndreptam spre petrecere şi eram întrebat de multe lucruri, conversaţia ne-a fost întreruptă deodată de sunetul **chitarei strâmbe turceşti** (cobza), al **naiului** ţipător la ureche şi al aşa-ziselor **viori**, pe care le-am putut vedea cu ochii proprii şi auzi. Sala de dans era doar o curte. Petrecerea însăşi era organizată de o oarecare boieroaică, pentru distracţia ei, care admira **frumuseţea dansului popular**, aşezată în foişorul conacului în stil turcesc. Ceilalţi boieri bătrâni, însă, şi soţiile lor, formând un cerc, priveau veselia de afară.

Mă uitam cu atenţie la dans, ca la un lucru nou pentru mine, şi până la sfârşit ochii mei au rămas pironiţi asupra dansului în cerc rusesc. 30-40 de flăcăi şi fete, ţinându-se de mână şi formând două cercuri, care se strângeau şi se lărgeau, se învârteau în amândouă cercurile, făcând diferite figuri. În mijlocul cercurilor, **lăutarii** cântau cântece de dans turceşti şi ruseşti îmbietoare, însoţindu-le toţi trei cu cântece de desfrâu şi de dragoste, căci dansatorii ascultau cu plăcere nu sunetul instrumentului muzical, ci ariile cântăreţilor şi cuvintele de desfrâu, care mişcau sângele lor turcesc. Aici **muzicanţii ţărani**, fără voce, şi cântecele frumoase nu au trecere, ca la noi muzicanţii proşti.

După o oră, dansurile turceşti şi ruseşti s-au terminat şi acum, la porunca boieroaicei, care şedea sus, în foişor, au răsunat **cântece şi dansuri maghiare**. Surprins,

mi-am încordat atenţia, ascultând melodiile cunoscute… Am văzut patru-cinci maghiari ridicându-se la dans, care, fiind ameţiţi de băuturi spirtoase, au început un lucru greu, adăugându-le diferite sărituri. Atât de exagerate erau figurile pe care le făceau, sărind în sus, încât nu ştiam, să-mi fie ruşine pentru dansul maghiar necioplit sau să măresc şi eu hohotul gălăgios al poporului de rând, ce înconjura pe dansatori”[569].

1843, Karl Emil H. Koch: „Deoarece împrejurimile (defileului Dunării – n. n.) sunt locuite numai de români (Wallachen), nu am avut, de asemenea, ocazia să cunosc mai îndeaproape acest popor. Probabil sunt primii locuitori ai ţării, care au format, odată, o parte a Daciei şi sunt apropiaţi seminţiei slavilor, fără să aparţină acesteia. Există aici inclinaţia de a fi consideraţi latini ca atare, ar fi urmaşii coloniştilor rămaşi după retragerea legiunilor romane, în anul 276 d. Hr., pe care Traian îi aşezase aici în număr mare. Dovada principală este căutată în limba română, aceasta nefiind oricum atât de apropiată latinei, după cum se susţine şi, dacă ascult cu atenţie convorbirile românilor, îmi este mai uşor să recunosc cuvinte slave.

Românii sunt în mai mare măsură mici, decât de statură mijlocie, constituţia lor semănând cu războinicii egineţi, de la gliptoteca din München. Capul este rotund şi fizionomia lor regulată nu are trăsături marcate. Ochiul este lunguieţ şi, de aceea, se apropie mai mult de cel al germanilor, decât de cel al popoarelor slave. Sub fruntea

---

[569] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 315, 318, 319

potrivită, dintr-o adâncitură neînsemnată, porneşte nasul cu o spinare rotunjită, dar nu lată...

Îmbrăcămintea femeilor se aseamănă, în mare măsură, cu cea a scoţienilor din nord şi opregele cu carouri multicolore, cu dese franjuri, îmi amintesc de *Plaids* ale acestora. O lungă şi lată cămaţă, poalele şi acele oprege din faţă şi din spate formează, de regulă, întreaga îmbrăcăminte, şi doar în zilele mai friguroase mai poartă un cojocel scurt, care are cusut pe el tot felul de omamente multicolore. Părul negru, dar şi cel castaniu, are o însemnată răspândire şi este purtat în cozi lungi. Femeile le impletesc în jurul capului, fetele dimpotrivă, le lasă să atârne în jos. Deoarece frumusetea unei fete este apreciată, mai ales, după cozi, s-au gândit să le prelungească artificial, împletind păr străin şi chiar cel mai bun în colorat. Cozile lor atârnând până la genunchi, şi încă mai jos, m-au minunat, la început, până ce, din întâmplare, am observat înşelătoria"[570].

1844, decembrie 27: „Se poate citi în „Gazette d'Augsbourg" din 22 decembrie: S-a anunţat că guvernul a propus construirea căii ferate în Galiţia, propunere votată de cercurile acestei provincii. Linia Bochnia, prin Lemberg, şi, în Bucovina, până la Cernăuţi, la frontiera Moldovei, va fi declarată cale ferată imperială"[571].

---

[570] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 344, 345

[571] *Journal des débats politiques et littéraires*, 27 decembrie 1844, p. 2

1844, decembrie 28: „Viena. Se poate citi în „Gazette d'Augsbourg" din 22 decembrie: S-a anunţat că guvernul propune să se facă, pe propria sa cheltuială, căile ferate din Galiţia, propunere votată de statele acestei provincii. Linia Bochnia, prin Lemberg, în Bucovina, până la Cernăuţi, la frontiera Moldovei, va fi declarată cale ferată imperială"[572].

1846, Alexis de Valon: „La Constanţa, unde am debarcat a doua zi, nu există port, cel mult un mic golf amărât. Este un cătun ca vai de el, cu colibe destul de asemănătoare vizuinii castorilor; doar câteva femei zdrenţăroase şi nişte ţigani murdari dădeau târcoale pe plajă"[573].

1846, Petöfi Sándor: „Când am ajuns în suburbia Clujului, la repezeală m-am gândit că am ajuns la Debreţin: căsuţe ţărăneşti şi o stradă mare de noroi fără fund; dar cum am intrat pe Poarta Maghiară în oraş, s-a schimbat lumea şi am respirat adânc de bucurie că, slavă Domnului, m-am înşelat, sunt în Clujul mic, dar vioi şi împestriţat, ale cărui străzi le privesc cu plăcere de la fereastra hanului Biasini"[574].

1846, Porfirie Uspenski: „**Bieţii români!** Ei sunt şi sătui, şi flămânzi. Ei au şi grâu, şi tot felul de cereale lăsate de Dumnezeu, dar nu există la ei mana cerească, adică cuvântul adevărului, credinţă, speranţă, iubire. Cu ce se

---

[572] *L'Ami de la religion et du Roi*, 28 decembrie 1844, p. 624
[573] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 305
[574] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 337

hrănesc oare sufletele lor? **Biserica ortodoxă este mută în Ţara Românească**”[575].

1846, Ivan Botianov: „**Românul este aplecat spre dans şi muzică**; manifestă, întotdeauna, o emoţie vie la auzul ariilor naţionale, care sunt de o origine picantă; aproape toate ariile sunt scrise în tonuri minore, cu un bas continuu, şi au un mare farmec melancolic… Românii au o uşurinţă pentru toate ştiinţele, în special pentru studiul limbilor… Românul este, însă, în acest secol, **prototipul supunerii, sobietăţii, dar mai ales al ospitalităţii**. Cum de altminteri locuitorul de la câmpie ese în general apatic şi insolent, omul de la munte are mai multă energie, vitejie şi generozitate.

Toţi românii sunt, în general, îndreptaţi spre bine şi, dacă moravurile lor s-au corupt puţin, aceasta nu se datorează decât contactului cu câţiva străini, care au adus la ei, cu o aşa-zisă civilizaţie, o slăbire a idealurilor, care nu aparţinea naţiei”[576].

1846, Aloïse-Christine de Carlowitz: „Mi-a atras atenţia, în mod deosebit, **costumul românilor**; era pentru prima oară când îl vedeam în toată puritatea sa, căci la românii stabiliţi în diverse locuri din Ungaria, moravurile şi obiceiurile şi-au pierdut o parte din specificul naţional.

---

[575] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 452
[576] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, p. 466

Bărbaţii poartă cămaşă şi pantaloni de pânză largi. O centură de piele subţire, un cuţit enorm, de care ei nu se despart niciodată; părul îl poartă într-un fel care aminteşte pe cel al dacilor înfăţişaţi în basoreliefurile arcurilor de triumf romane; iar drept încălţăminte le servesc opincile din piele netăbăcită. Cât despre **femei**, ele împing simplitatea veşmintelor până la extrem, căci ele sunt îmbrăcate în cămăşi. Este totuşi adevărat că la aceasta ele adaugă o pestelcă, un fel de şorâ din stofă reiată de diferite culori, numită *alace,* dar acest şorţ este pus la spate, în aşa fel încât în faţă cămaşa rămâne descoperită.

Părul, împărţit în două, de la mijlocul frunţii, formează două codiţe, care se răsucesc de câteva ori în jurul capului. Tinerele fete au găsit totuşi mijlocul de a conferi ceva cochet acestui costum special: un fel de camizolă cu mâneci largi, aproape totdeauna de culoare roşie, mărginită cu fir de aur sau argint, care le înconjoară talia; de-a lungul gâtului şi în partea din faţă a cămăşii, ele omamentează cu broderii de mătase, de culori vii, şorţul, îl împodobesc cu franjuri multicolore şi plasează, în chip foarte graţios, flori naturale în cosiţele părului lor negru. Astfel împodobite, ele sunt fermecătoare, căci natura le-a înzestrat cu un ten de o albeaţă uimitoare, cu ochi mari negri, cu trăsături regulate şi dulci, şi o ţinută zveltă. Într- un cuvânt, în **Ţara Românească**, o femeie urâtă este o excepţie foarte rară. Bărbaţii sunt robuşti şi bine făcuţi, iar fizionomia lor este nobilă şi animată”[577].

---

577 *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007, pp. 515, 516

1846, Adolphe Laurent Joanne: „**Valahia şi Moldova** sunt o **dezmembrare a vechii Dacii**, care se întindea, de la vest, la est, de la Tisa şi până la Nistru, şi de la sud, la nord, de la Dunăre, la nord de Carpaţi, ce îngloba, în afara ţărilor cunoscute astăzi sub numele de Banat, Aurarium (zona Zlatna, Abrud, Roşia Montană, Baia de Arieş, din munţii Apuseni), Ungaria de Jos, Transilvania, Bucovina şi Basarabia”[578].

1847, Adolphe Etienne Bilecocq: „Cele mai vechi tradiţii ale vieţii pastorale şi agricole ale germanilor, tradiţii care îşi găsesc adesea explicaţia prin victoriile germanilor asupra turcilor, şi care aduc în fiecare an în mijlocul principatelor imense turme din sudul Germaniei, pentru păşunat. Ciobanii care conduc aceste turme sunt cunoscuţi românilor cu numele de **mocani** şi, împreună cu vânătorii din Tămădău, sunt singurii locuitori ai acestor câmpii, despre care am vorbit (Transilvaniei). Obiceiurile lor, tradiţiile, instinctele le-au creat afinităţi fără număr cu cazacii de pe Don”[579].

---

[578] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. V, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, p. 24

[579] *Călători străini despre Ţările Române*, Serie nouă, vol. V, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009, p. 107

Noi, românii

1848, iulie 9: „Se poate citi în „Gazeta Poştelor" din Frankfurt următoarele noutăţi despre Bucovina, district situat la frontiera cu Rusia şi cu Turcia: Generalul Lauders, favoritul ţarului, se află, în fruntea a 60.000 de oameni pe Prutul inferior. El este pregătit să ocupe principatele dunărene, ai căror locuitori se tem de intrarea ruşilor şi doresc cu ardoare ca Principatele să fie anexate de Austria"[580].

1848, Stanisław Schnür-Pepłowski: „Populația Transilvaniei, la jumătatea acestui an, se ridica la două milioane de oameni, dintre care jumătate vlahi. Pe atunci, erau o jumătate de milion de maghiari, trei sute de mii de secui și un sfert de milion de sași. **Cei mai vechi locuitori ai acestei țări sunt vlahii** sau **românii** – așa cum se numeau ei înșiși – care trăiesc în părțile de sud-vest și nord-est ale câmpiilor. Timp de secole, agricultura și creșterea vitelor fuseseră ocupaţia exclusivă a vlahilor, care, rămași sub **influența exclusivă a clerului ortodox ignorant**, nu aveau nici luxul educației, nici simțul politic, nici virtuți patriarhale. Leneși, lacomi de profit și lași, **vlahii erau caracterizați de un grad ridicat de corupție** în rândul populației originare.

580 *Le Constitutionnele*, 9 iulie 1843, p. 2

Cu toate acestea, **secuii, așezați în zonele muntoase de est și nord** și apoi dens împădurite ale Transilvaniei, au avut toate avantajele și dezavantajele tipice montanilor. Secuii, deși foarte apropiați de maghiari ca vorbire și obiceiuri, **au venit în această zonă deja în secolul al IV-lea după Hristos**, în timpul marii migrații a hunilor. Înzestrați cu privilegii semnificative, de secole, în schimbul datoriei de a apăra granițele țării, datorită exclusivității lor au păstrat cel mai pur tip al rasei maghiare. Scurt ca statură și îndesat, secuiul se caracterizează prin puterea ca fierul și sănătatea înfloritoare. Deschis în relațiile cu oamenii, secuiul aere înțelegere de țăran și o inimă bună. Ospitalier dincolo de expresie, va împărți ultima bucată de pâine cu un străin, dar este **mândru de originile sale, curajos până la nebunie și persistent în fața greutăților**. Laturile negative ale caracterului secuiesc au fost: **tendinţa spre superstiţie, suspiciune şi viclenie**. Cu excepția așa-zișilor secui liberi, care, locuind într-un district separat și nefiind nobili, se bucurau de toate privilegiile acestui stat, majoritatea populației secuilor a fost lipsită de drepturile și privilegiile lor în timpul domniei Mariei Tereza și a fost înrobită cu forța, pentru a îndeplini serviciul militar ca grăniceri. Această violență a provocat o mare nemulțumire în rândul secuilor, obișnuiți cu libertatea și egalitatea claselor, drept urmare vestea egalizării tuturor claselor în fața legii, făcută la Dietă, Pressburg, în 1848, a fost primită de populația secuiască cu extraordinar entuziasm.

Sașii trăiau în văile din țară, împrăștiați printre alte populaţii. Aceștia sunt coloniști, **sosiți la mijlocul secolului al XII-lea de pe Rin**, care, asigurați de privilegiile

dobândite pe parcursul câtorva secole de ședere în Transilvania, formau cea mai bogată parte a populației țării, dedicându-se atât agriculturii, cât și industriei. În general, coloniștii, fără legătură cu populația locală, se caracterizau prin egoism și lipsa de simț politic în rândul sașilor, care se manifesta doar prin dorința lor de a păstra vechile aranjamente de castă.

Ungurii locuiau în unsprezece județe din partea de nord-est a țării, unde Kolosvar, (Klausenburg), era sediul celor mai înalte autorități locale. Cu nimic diferiţi faţă de compatrioții lor, care trăiau în Ungaria, ei aveau aceleași aspirații și simțeau fiecare mișcare politică din țara lor de origine.

Sașii, maghiarii și secuii, în conformitate cu înțelegerea încheiată în aprilie 1545, au format trei naționalități, domnind în Transilvania, și reprezentate la adunarea națională, care, din vremea independenței politice a țării și chiar după 1848, a fost un organism separat de adunarea maghiară.

Vlahii erau tratați ca un popor cucerit, lipsit de drepturi politice, care într-o pădure semi-sălbatică fie duceau o viață de cioban, fie făceau o fermă, trăind în robia sașilor și maghiarilor. Reformele iozefine, care au afectat și Transilvania, au avut ca rezultat crearea unei cancelarii ardelene distincte, la Viena, datorită căreia sașii au câștigat din ce în ce mai multă autoritate și importanță în țară, în timp ce elementul maghiar depunea eforturi constante, dar nereușite pentru unirea Transilvaniei cu Ungaria.

Adevăratul apostol al ideii de unire, la acea vreme, a fost baronul Nicholas Wesselónyi, care, ca magnat maghiar, a susținut cauza națională și progresul, la Dieta din Pressburg, în anii 1825-1830, și a răspândit cu nerăbdare ideea unirii Transilvaniei cu Ungaria. Fără a evita sacrificiile materiale însemnate, el a cumpărat, în mod deliberat, moșii funciare în Transilvania, doar pentru a avea dreptul de a vorbi la ședințele ţinutale și la Seim, în 1835, şi, după exemplul lui Kossuth, a început să publice rapoarte litografiate ale lucrărilor acestui organism. După dizolvarea violentă a Dietei, în 1836, Wesselónyi a fost închis, pentru acuzații false, fiind eliberat în 1840, după ce și-a pierdut complet vederea.

Începând cu 1825, ungurii au căutat cu nerăbdare unirea, deși guvernul a fost defavorabil ideii de unire a celor două țări, temându-se de intensificarea forțelor elementului maghiar. Doar evenimentele din martie au făcut ca dorințele maghiare să devină realitate. Cele douăsprezece puncte, care rezumau dorințele națiunii maghiare, au inclus și o cerere de unire cu Transilvania. Iar Transilvania s-a trezit din somnul lung. **Ideea unirii a aprins mințile maghiarilor și secuilor**, în timp ce **vlahii, sub influența mișcărilor naționale de la Bucureşti, au început să viseze la un mare stat daco-roman**. **Sașii au cochetat** şi cu un partid, și cu altul, de teama pierderii privilegiilor lor, adunându-se, în primul rând, **sub steagul negru și galben al Habsburgilor**.

Elementul viu și energic maghiar a câștigat, în scurt timp, puterea în țară și însuși guvernatorul, contele Józef Teleky, s-a declarat în favoarea unirii, care a fost adoptată

și la dieta convocată în luna iunie a acestui an, la Kolosvar (Klausenburg). **Vlahii au fost reprezentați pentru prima dată la acest seim** și au contribuit, în primul rând, la adoptarea tratatului unirii cu Ungaria, cu o mare majoritate de voturi, și la trimiterea deputaților la seimul maghiar. De asemenea, în Camera din Pesta, a fost adoptată o rezoluție de anexare a Transilvaniei, cu participarea reprezentanților sași, iar o deputăție separată, trimisă la Innsbruk, a primit sancțiune regală pentru această rezoluție. În Transilvania, feldmareșalul Puchner, în calitate de comisar imperial, a anunțat unirea.

În același timp, însă, a început zarva camarilei, care, după ce a chemat la Viena pe cele mai eminente personalități ale sașilor și vlahilor, le-a dat instrucțiuni secrete, îndreptate împotriva unirii și intenționând să stârnească gelozia națională reciprocă. Reakeya a făcut o alegere bună, în ceea ce priveşte persoanele destinate să joace acest rol odios. Sașii nu au reușit să treacă peste pierderea unor poziții bune în Cancelaria Transilvăneană dizolvată, parohii sași nu au încetat să regrete zecimile pierdute, iar noua supremație i s-a părut întregului element german o înfrângere teribilă. La fel, în rândul populației vlahe ignorante, agitatori iscusiți răspândesc basme despre stăpânirea independentă a vlahilor din Transilvania, în timp ce sașii, fiind mai vicleni, nu au omis să alimenteze această mișcare, în care își vedeau propriul avantaj. Într-un cuvânt, **vlahii au fost împinși în prim-plan pentru a lupta împotriva noii ordini de lucruri**. Episcopul ortodox român Șaguna a emis o circulară către toți preoții, pentru a încuraja poporul să reziste oficialilor și ordinelor guvernului maghiar de la

Sibiu (Hermanstadt) și a numit un comitet separat, care să conducă mișcarea națională a Valahiei.

Patricienii și birocrații sași au luptat cu cel mai mare zel împotriva unirii – din motive strict materiale. Mai întâi, în dreptul general de alegere, ei și-au pierdut pozițiile privilegiate, iar birocrația din Sibiu a ridicat capul abia când, după ce curtea a fugit la Innsbruck, camarila și-a consolidat forțele. Li s-a alăturat și Puchner, comandantul-șef în Transilvania. **Vlahii, care au fost abuzați în mod constant**, au fost flatați că au reprezentanți ai populației naționale, iar autoritatea săsească de la Sibiu i-a înspăimântat pe săracii de ei, vorbindu-le de apropierea Rusiei, care nu avea să nu vină în ajutorul Ungariei... La vremea aceea, sașii au dat vlahilor o proclamație, în care, în afară de frazele generale despre egalitatea în drepturi a tuturor neamurilor, se citi următorul paragraf:

„Frații vlahi! Daţi-ne mâna voastră și hai să creăm o uniune în fața căreia se va pleca mândria maghiarilor şi, în curând, va dispărea fiecare ungur sau secui din patria noastră comună, întrucât Ardealul nu este proprietatea ungurilor; această țară frumoasă este a ta și moștenirea noastră, suntem legați de tine pentru eternitate. Haideți să-i alungăm pe acești nou-veniți obraznici și, deși aveți un avantaj numeric, noi ne vom alătura, iar trupele „împăratului” nu numai că nu se vor mișca împotriva noastră, ci, dimpotrivă, se vor lupta alături noi pentru a atinge scopuri comune...”.

Acesta a fost elogiul proclamației săsești, emise la Sibiu, în timp ce comisarul regal locuia paşnic la Kolosvar.

Adunarea nationala a Valahiei a avut loc la Balasfalva (Blasendorf, Blaj), la 15 mai. La ea au luat parte 12 mii de călăreți, conduși de preoți și procurori (avocați), boieri în costume răsăritene și sași în redingote până la glezne. După multe discursuri violente împotriva maghiarilor, adunarea a adoptat o petiție, care, pe lângă asigurările de loialitate față de tron, cuprindea următoarele cereri:

1). Recunoașterea drepturilor politice ale neamului vlah, care, de acum, înainte, urma să se numească român.

2). Echivalarea Bisericii Ortodoxe cu alte confesiuni din țară și refacerea Mitropoliei românești.

3). Desființarea iobăgiei și a tuturor restricțiilor privind industria și comerțul, libertatea personală și a presei, dreptul de asociere, deschiderea și caracterul oral al procedurilor judiciare, procesele cu juriu, crearea gărzii naționale, înființarea școlilor românești, remunerarea clerului în condiții de egalitate cu alte confesiuni, împărțirea egală a sarcinilor publice și privilegii de abolire.

4). Acordarea unei noi constituții, adoptată de o adunare generală, formată din toate naționalitățile țării.

5). Amânarea chestiunii unirii, până la înlocuirea în mod corespunzător a naționalității române în Dietă. În caz contrar, poporul român va protesta împotriva oricărei rezoluții adoptate în acest sens.

Cererile de mai sus au fost prezentate împăratului de către o deputăție separată, condusă de episcopul Şaguna

și contele Nopcsa al Ungariei (în polonă, Węgier), cunoscut pentru abuzurile sale ca mare jupân. El şi-a amintit brusc că provine dintr-o familie de români, pe care, până de curând, o tratase cu dispreț... Deputăția română a sosit la Innsbruk, în ziua deschiderii Dietei Transilvaniei, iar la scurt timp după aceea, s-a prezentat la curtea contelui Batthyany, cu o cerere de sancțiuni pentru unirea Ungariei și Transilvaniei, deja aprobată de ambele parlamente. Regele – după cum știm – nu a refuzat să confirme hotărârea menționată, așa că românii au fost trimiși cu cererile lor la cabinetul din Pesta. Guvernul maghiar i-a invitat pe deputații reveniți să participe la lucrările comisiei care plănuia să implementeze uniunea dintre cele două țări. Dar doar o mică parte dintre deputați s-a supus apelului, restul s-a întors în țară, unde au izbucnit ciocniri sângeroase între populația românească și secui.

Declararea stării de asediu în țară și dizolvarea comitetului național românesc nu au ocolit furtuna. Românii chiar au refuzat să se supună guvernului ungar, care dorea să pună în aplicare principiile proclamate de unire. Printre neputința vlahilor, emisari alergau, în numele reacțiunii, proclamând moartea și distrugerea maghiarilor, promițând ajutor din partea trupelor imperiale și ajutor financiar din partea sașilor. Pentru a înșela și mai mult opinia publică, acești soli i-au asigurat pe cei din mediul rural că, după exterminarea maghiarilor, împăratul va prelua titlul de Voievod al Țării Românești și va preda guvernarea țării miniștrilor valahi.

În iunie 1848, întreaga țară s-a împărţit în două tabere ostile. Partea de sud a Transilvaniei și raioanele de

graniță de nord, locuite de vlahi, s-au declarat deschis împotriva unirii. Garda națională din orașele săsești a fost înarmată puternic din arsenalele imperiale, batalioanele de grăniceri vlahi au fost completate cu batalioane de rezervă, iar cu ajutorul ofițerilor armatei permanente, s-a organizat o răscoală populară, sub comanda prefecților, tribunilor, centuriilor...

Deoarece nu erau suficiente arme de foc în arsenale pentru toți bărbaţii din ţinuturi, aceștia erau înarmați cu săbii și sulițe. Tunurile de lemn au fost și o invenție a plebeilor, făcute din trunchiuri de copaci scobite, întărite cu cercuri de fier, din care încercau să tragă bile de piatră. Fantezia unuia dintre publiciștii germani (Schlesinger) i-a atribuit lui Bem această idee genială și, ceea ce este mai ciudat, această versiune a găsit susţinători destul de creduli chiar și în Polonia. În partea de nord a Transilvaniei, acolonelul Urban, comandantul celui de-al doilea regiment de graniță, a activat ca agent de reacție. În iulie, anul acesta, Urban se afla la Viena, de unde s-a întors cu instrucțiunile lui Latour și a început să elibereze așa-numitele scrisori de siguranță pentru municipalități individuale, care au depus un jurământ de credință împăratului (nu regelui) și au promis ascultare față de ordinele generalilor imperiali. Aceste scrisori de salvconduct, împodobite cu imaginea unui vultur bicefal, conțineau confirmarea jurământului depus de comunitate, precum și eliberarea acestuia de la ascultarea față de guvernului maghiar și o promisiune de a ajuta trupele imperiale, în cazul oricărui atac. Aceste agitaţii nu au scăpat cunoștinței comisarului maghiar, baronul Nicholas Vay, care a raportat guvernului de la Budapesta despre evenimentele în curs de pregătire.

În Transilvania, s-a manifestat însă pe deplin politica duplicitară a Austriei, care a încercat să-și mențină statutul juridic cu orice preț. Austriecii s-au mulțumit să emită apeluri și proclamații – principalii oponenți erau activi în permanență, iar comandantul general Puchner și-a jucat cu măiestrie rolul duplicitar. Se pare că a fost în cele mai bune relații cu Vay, şi și-a îndeplinit toate dorințele, care aveau drept scop îmblânzirea populației vlahe. care se răsculase, populaţie care, de fapt, a rămas sub comanda lui. Este adevărat că nu i-a fost greu să-l inducă în eroare pe Vay, care, prezidând personal cea de-a doua adunare valahă de lângă Balisfalva, a ascultat cu calm dezbaterile, deși în timpul lor s-a vorbit constant despre împăratul Ferdinand și despre respingerea odioasei uniuni, în timp ce asistența militară, adăugată de dragul splendorii, a oferit numeroase beneficii în onoarea adunării...

Izbucnirea unei răscoale generale în rândul populaţiei româneşti s-a produs abia după vestea luptelor care au loc în Ungaria, între sârbi şi maghiari. Mișcarea valahă, cu o forță de aproximativ patruzeci de mii de oameni, a început masacrul din județul Belgrad (Alba) de Jos. Masacrul a fost condus de „prefecții" Axente Sever, Prodan, Moga, Gregory și Janeku, care, în fruntea câtorva mii de unități puternice, au atacat, noaptea, orașe locuite de maghiari, distrugându-le cu foc și sabie. Magyar-Lapad, Csombord, Gald, Buzas-Bocsard au fost complet devastate, la fel ca multe conace nobiliare din zonă.

Întreaga populație maghiară, indiferent de vârstă sau sex, a fost pusă sub cuțitul tâlharilor, care au provocat

cele mai rafinate torturi asupra mamelor bebeluşilor, smulşi de la sânuri şi tăiaţi în bucăți sau arde de vii. Tâlharii au violat fecioare, au sfârtecat femei însărcinate pentru a smulge fătul din burtă, au spânzurat bărbații de picioare, i-au îngropat în pământ până la brâu și i-au înjunghiat până la moarte. Vandalismul a fost atât de crâncen încât vandalii au distrus chiar şi podelele conacelor jefuite, au ars cărți și au rupt manuscrise și documente vechi.

În octombrie 1848, victimele masacrului au fost: orașul minier Zalatana, unde aproximativ două mii de oameni au fost uciși și minele de aur au fost distruse, N. Enyed, unde au fost jefuite muzeul istoric național și o bogată colecție de cărți, și orașul Fel-Vincz, dărâmat la pământ. Și toate aceste orori s-au întâmplat în numele monarhului domnitor!

Tâlharii valahi, chinuindu-i pe cei lipsiți de apărare, au fugit ca o turmă de oi din faţa puținelor unități ale armatei maghiare, care, din august, până în octombrie, au alungat bandiții și hoardele din zonele afectate de răscoală. Câteva mii de oști puternice ale acestor „romani" moderni au fugit din faţa unei escadrile de husari, dar, împrăștiați, s-au reunit, pentru a continua măcelul și jaful. Neavând la îndemână o forță militară suficientă pentru a înăbuși rebeliunea, baronul Vay a permis, în cele din urmă, adunarea națională a secuilor, care va avea loc la Agyagfalva, şi care, în ciuda cursului haotic și furtunos al procedurilor, a dat naștere, în cele din urmă, organizării militare a forțelor naționale.

Dezacordul comandanților și lipsa de bani și de artilerie au făcut însă ca activitatea acestor formațiuni de armată maghiară, în Transilvania, să nu poată avea succes, mai ales având în vedere forțele superioare ale trupelor imperiale și dimensiunea enormă a răscoalei valahe.

La mijlocul lunii noiembrie, reacțiunea a aruncat în sfârșit masca loialității în Transilvania. Reprezentanţii sași au părăsit Dieta maghiară, care nu a putut ține cont de capriciile lor separatiste, din care pricină au fost catalogaţi drept apostați, iar feldmareșalul Puchner, pe baza ordinelor primite de la autorităţi, a declarat ca inexistentă unirea Transilvaniei cu Ungaria, a invalidat toate ordinele comisarului regal și a amenințat cu cele mai severe pedepse ofițerilor secui, care și-au declarat sprijinul în favoarea Ungariei. Abia acum a început un război deschis între guvern și guvernați.

Forțele maghiare erau foarte mici, formate din doar unsprezece mii de oameni și douăzeci și patru de tunuri. După ce a exclus din acest număr garda națională, adică plebei înarmați numai cu lăncii, armata regulată a rămas cu doar 7.300 infanterişti, 1.400 cavalerişti și 24 de tunuri.

Puchner, în schimb, a comandat două corpuri, de 28.000 de soldați obișnuiți și 66 de tunuri. Mai mult, în mâinile austriece existau cetăți: Grădina Biaf (Karlsburg), Sibiu (Hermanstadt), Castelul Deva, Brașov (Kronstadt) și câteva orașe săsești, înconjurate de ziduri bine conservate din epoca medievală. În mâinile lor a rămas și Pasul Turnul Roșu (Rothenthurmpass), apărat de un fort și asigurând retragerea trupelor austriece în Țara Românească, în caz de

înfrângere. Pe lângă trupele de linie, din partea reacțiunii au luptat nenumărate mulțimi de vlahi, unii dintre ei înarmați cu arme de foc și în număr de până la 200.000, și gărzile naționale săsești, parțial mobile, care puteau asigura aproximativ patruzeci de mii de oameni.

Prima ciocnire între secui și forțele combinate ale vlahilor și sașilor a avut loc, înainte de proclamarea fatidică a lui Puchner. Această încăierare a avut loc lângă Szasregen și s-a încheiat cu victoria secuilor, care, însă, pe 5 noiembrie, au fost surprinși la Maros Vasarhely de generalul Gideon şi au suferit o înfrângere gravă. Trupele imperiale au înaintat spre Koloszvar și l-au învins pe comandantul armatei maghiare, Baldazzi, care le stătea în cale, în campania spre Samos-Uj. Ungurii s-au retras până la Marele Varadin (Oradea Mare), în timp ce austriecii au intrat în Koloshvar, iar ofiţerii armatei imperiale s-au comportat, în timpul acestei expediții, într-un mod extrem de rușinos pentru onoarea militară. Generalul Czetz, în descrierea campaniei din Transilvania, dă mai multe exemple de abuzuri, comise de acești eroi care şi-au uitat de ei înșiși în așa măsură, încât au furat bunuri de valoare, lăsate în casele particulare, au distrus mobilier, au luat vite și cai, ca să nu mai vorbim că şi-au pătat onoarea, furând lucruri atât de mici.

Mai mult, ofițerii armatei transilvănene nu erau cu nimic mai răi decât tovarășii lor, care luptau în Ungaria, al căror exemplu l-a dat generalul Rukawina, comandantul Timişoarei (Temeshvar), care propovăduia regula foarte convenabilă că se poate încălca cuvântul față de insurgenți...

Armata maghiară din Transilvania s-a trezit într-o poziție teribilă, în primele zile ale lunii decembrie. Stătea lângă Chucsa, prost îmbrăcată și încălțată, în gerul de mai multe grade, demoralizată de consecințele înfrângerilor ei. Nici măcar nu avea suficientă mâncare. O astfel de livrare, de la Marele Varadin, a fost interzisă de comisarul guvernului maghiar, Hodosa, care a ordonat să fie întemnițaţi Vay și Baldazzi și l-a numit comandant-șef al armatei pe maiorul Resko. Kossuth a schimbat însă regulamentele lui Hodosy. L-a părăsit pe Vay, ca comisar guvernamental pentru armată, a cărei reorganizare a recomandat-o șefului de stat major Chetz. A făcut ce era în puterea lui, a adunat trupele împrăștiate și și-a stabilit cartierul general la Szilagy, având în posesia sa doar şase sate din toată Transilvania.

Aici, pe 15 decembrie, a sosit Bem, numit comandant-șef în Transilvania. După ce a plecat din Budapesta, pe 8 a acestei luni, a ajuns, două zile mai târziu, la Debreţin, unde populaţia, împreună cu autorităţile civile şi militare, au venit să-l întâmpine. Garnizoana a evoluat în paradă. La coborârea din trăsură, oamenii l-au întâmpinat cu strigăte de bucurie pe frumosul adjutant, contele Bem, în timp ce bătrânul conducător, cu o înfățișare discretă, a fost primit cu o tăcere nefavorabilă. Chiar și voci reticente s-au ridicat ici și colo, plângându-se împotriva guvernului, pentru că a făcut o astfel de alegere nepotrivită. Bem s-a grăbit, de la Debrețin la Marele Varadin (Oradea Mare), de unde a trimis întăririle militare care i-au fost atribuite de guvern. Un batalion de infanteriști, două escadroane de cavalerie și șase trupe au oferit această asistență armatei

transilvănene în miniatură, descurajată. Dar conducătorul ei nobil a fost, doar prin propria-i persoană, suficient pentru mii de oameni.

Ajuns acolo, Bem a emis un ordin de zi, prin care, informând armata că a preluat comanda, a anunțat și că orice încălcare a subordonării va fi pedepsită cu moartea, indiferent dacă vinovatul este ofițer sau soldat. L-a numit pe maiorul Czetz ca șef de stat major și locotenent colonel, iar a doua zi a inspectat trupele care i-au fost încredințate. Poziția slabă a bătrânului războinic, îmbrăcat într-o uniformă honvedică și sprijinit de un băț, a făcut puțină impresie printre rânduri, dar primul său discurs către corpul ofițerilor a avut efectul dorit.

– Domnilor mei, le spuse Bem în germană, cu un accent polonez proeminent. Guvernul m-a numit comandant-șef al acestei armate, dându-mi puteri depline. Vă voi cere ascultare necondiționată. Oricine nu se supune va fi împușcat. Pot şi recompensa.

În aceste câteva cuvinte, caracterul lui Bem a strălucit prin: strict, imparțial, necruțător în pedeapsă, generos în răsplată, lipsit de răzbunare sau chiar de o urmă de egoism. Deși, la numirea lui Bem în funcția de comandant al armatei transilvănene, guvernul a considerat de cuviință să facă cunoscute armatei realizările generalului, din 1830-1831, printr-o proclamație separată, ceea ce a atras simpatia soldaților mai mult decât cuvintele lui Kossuth, a fost aceea a lui Bem: energie, activitate neobosită, curaj nebunesc și cunoaștere profundă. Închis în sine chiar și în raport cu împrejurimile sale imediate, generalul a cucerit rapid

inimile soldaților care ar fi sărit de bunăvoie în foc pentru el. Fiecare cuvânt al lui era sacru pentru ei și nimeni nu ar fi îndrăznit să-i critice ordinele. Extrem de exigent în serviciu, pedepsind aspru fiecare eșec, cerând toată puterea lor de la subalterni, Bem însemna un exemplu pentru cei din jur, nu era neobișnuit ca el să doarmă o oră sau două într-o cabană, în care se odihneau treizeci sau mai mulţi soldaţi, și apoi își dedica restul nopții studierii cărților, citirii rapoartelor și scrierii comenzilor, deoarece el lăsa biroului său doar lucrări mai puțin importante. A cerut o disciplină extraordinară de la subalterni, dar, după fiecare victorie, nu zgârcit la promovări, prime și laude. Viteaz exemplar, a fost primul care a atacat, ultimul care s-a retras. Nu a convocat niciodată un consiliu de război și a căutat doar ocazional informații de la colonelul Czetz cu privire la câmpul de luptă sau relațiile locale. Nu s-a încă-pățânat însă și a ținut cont de comentariile care i s-au pre-zentat”[581].

1848, Kövári, László: „**Problema românească** nu a fost niciodată o chestiune de natură pur maghiară, ci a apărut întotdeauna ca o chestiune a Europei, în legătură cu mișcările răsări-tene. Partea noastră de lume nu știa nimic, înainte de com-plicațiile din 1848 și de conflictul estic, care s-a încheiat cu Pacea de la Paris, despre Principatele Dunărene și, mai târziu, despre România. În fazele anterioare ale Europei de Est, națiunea română nu a apărut sau rolul ei a fost destul de nesemnificativ, în fondul

---

[581] Schnür-Pepłowski, Stanisław, *Polacy i Węgrzy: opowieść dziejowa z lat 1848—1849* (Polonezii și maghiarii: o poveste istorică din 1848-1849), Lwów 1896, pp. 127-140

chestiunii orientale, care este în contact cu ea în fiecare punct și se țese prin ea”[582].

„Deși nativii olachi au fost atât de incitați de austrieci și de aliații lor externi, în sperarea unei Românii independente, guvernatorul a fost stăpânit de spiritul reconcilierii, când reformatorii olachieni exilați, Bolexes și Bolliak, s-au apropiat de Kossúth și s-au oferit să formeze o legiune valahă, despre care Kossúth, în 16 iulie, i-a scris și lui Bem, afirmând următoarele: „Am acceptat principiul, l-am instruit pe general-locotenent pentru detalii și îl recomand. Problema este foarte importantă; dacă mărșăluiți în Austria (ceea ce aș vrea să fac), acest batalion ar putea forma avangarda. Consecința ar fi imprevizibilă. Dacă chestiunea vine din partea valahilor, vă rog să-i invitați acești domni la o întâlnire, pentru câteva zile, astfel încât să se poată face aranjamente în avans; pentru că acolo, printre valahi, este necesar să fim considerați prieteni. Cred că este foarte necesar să spunem, în proclamații, că venim ca prieteni ai turcilor și ai olahilor, pentru a-i elibera de jugul rusesc. Turcii urmează o politică dubioasă: *il faut les comprometre* (trebuie să o compromitem) etc”[583].

„Sibiu joacă în continuare un rol neutru. Pentru Kolosvár (Cluj), care era amenințat de olachieni (români), Fehérvár (Alba Iulia) a instalat șase tunuri și a cerut doar

---

[582] Beksics, Gustáv, *A román kérdés és a fajok harcza / Europában és Magyarországon* (Problema românească și lupta raselor / în Europa și Ungaria), Budapest 1895, p. 3
[583] Szokoly, Viktor, *Mészáros Lázár, Emlékiratai* (Memoriile lui Mészáros Lázár), Pest 1867, p. 316

cai. Castelul Fehérvár, cea mai prestigioasă cetate din Transilvania, a fost asigurată cu o gardă maghiară: Puchner nu a obiectat la acest lucru, dar a manevrat până când a rămas castelul în mâinile lui”[584].

„Aşa a înaintat micuța noastră oaste în fața puternicei forțe imperiale. Dar cu greu ar fi putut să avanseze, dacă soldații noștri nu ar fi ridicat Benczencz (Benzen), unde au fost atacaţi de olahi… ai noștri se îndreptau spre Szaszváros (Orăștie), și neștiind că orașul fusese ocupat de români, au văzut cu uimire că, îndată ce s-au apropiat, au fost întâmpinaţi cu foc dinspre sălciile de la capătul orașului”[585].

1849, Kovács, Endre: „Când Bem s-a dus în Banat (Bánság), cu zece mii de soldați, la mijlocul lunii aprilie, pentru a-l cuceri și a alunga armata lui Puchner, care invadase Orșova, din Valahia, Transilvania nu era încă pe deplin împăcată. Fehérvár (Alba Iulia) și Déva erau încă ținute de împărați; iar câteva mii de Oláhi, sub prefectul lui Janku, au stat înarmaţi prin munții Abrudului, fără a ceda apelurilor conciliante ale lui Bem. Este demn de remarcat faptul că Bem a asediat Fehérvár și Déva înainte de a porni și a pus în mișcare trei trupe împotriva oame-nilor revoltați din munţii Abrudului.

Colonelul Forró a înconjurat Déva, cu două mii de brigadieri, dar nu putea să facă nici un rău Cetăţii de pe

---

584 Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 77

585 Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861, p. 177

stâna înaltă și abruptă, cu cele șase tunuri ale sale, şi nu se putea aștepta la rezultate decât prin înfometare. Cetatea a fost apărat de prim-locotenentul Kudlics, cu o companie de soldați imperiali și, deși avea doar trei tunuri mari, a făcut destule pagube orașului Déva. Forró, pentru a grăbi capitularea, după câteva săptămâni de împresurare, le-a stricat conductele de apă ale celor din Cetate. De atunci, rezistența locuitorilor Cetăţii nu a putut dura, decât până când rezervele de apă s-au epuizat, pentru că pe promontoriul de stâncă, înalt de 800 de picioare, era imposibil să ne căţărăm. Dar paznicii au rămas, în scurt timp, nu doar fără apă, ci și alte alimente, iar pe 27 mai, în ziua Rusaliilor, au fost nevoiți să abandoneze cuibul de pe stâncă…

Un al patrulea corp de trupe a operat împotriva lui Oláhilor din Zaránd, o vreme sub comanda maiorului Csutak, dar nu se putea înainta mai departe decât Brád, iar la începutul lunii mai, maiorul Hatvani a preluat comanda…

Între timp, Președintele și Ministrul de Interne Szemere au dorit să ia niște măsuri pentru a calma nefericita revoltă a Olachienilor, iar în acest scop, după ce s-au consultat cu reprezentanții naționalității Olach, la Debrecen, l-au trimis pe reprezentantul Drágos, de la Belénys, la Janku (Avram Iancu), ca să caute reconcilierea, propunând, pentru baza acordului, următoarele puncte:

I). Olachii, ca naţionalitate aparte, vor fi numiţi în acte, începând de anul viitor, după dorinţa lor, români.

II). Guvernul maghiar, inspirat de speranța că toate naționalitățile Ungariei își vor putea dezvolta propria independență, a oferit românilor următoarele asigurări:

1). Utilizarea limbii maghiare va acoperi numai chestiuni diplomatice, legislative și administrative; limba administrației municipale este stabilită de autoritățile legale.

2). În acele judeţe, în care românii sunt majoritari, limba deliberărilor poate fi atât româna, cât şi maghiara; procesele-verbale pot fi păstrate în ambele limbi; iar comunicarea cu adunarea națională, guvernul și alte autorități ar trebui să fie doar în limba maghiară.

3). Limba școlilor românești este româna.

4). Limba autorității competente este folosită în legislația orală.

5). Românii își pot depune cererile în limba maternă.

6). Religia românilor are drepturi egale cu celelalte religii, în ceea ce priveşte administraţia bisericească şi şcolară, românii îş pot alege episcopii, independent de clerul sârbesc, iar unul dintre ierarhi primeşte titlul de patriarh.

7). În slujirea pentru Biserica Greacă se va înființa un departament separat, format exclusiv din persoane de această religie.

8). Școlile și bisericile lor se bucură de aceleași drepturi ca și cele ale tuturor celorlalte religii.

9). Fundațiile lor bisericești și școlare sunt gestionate de români.

10). Pentru ei se înfiinţează o facultate teologică la Universitatea din Pesta.

11). Un consiliu bisericesc poate fi ținut anual.

12). În acele sate în care formează majoritatea, limba de comandă a Gărzii Naţionale poate fi limba română.

13). Toate birourile guvernamentale le vor fi deschise.

III). Cei care s-au ridicat împotriva ungurilor, dar și-au pus armele în mâinile celei mai apropiate autorități civile, primesc amnistia totală.

IV). Toată lumea primeşte amnistia generală.

Cu aceste puncte importante, Janku (Avram Iancu) a semnat, înainte de toate, un armistițiu. Exista perspectiva nesigură ca românii, acceptând aceste puncte, să depună armele. Dar chiar dacă ar fi fost paşnici, cele trăite de armele maghiare, nu numai în Transilvania, ci și în Ungaria, i-a făcut pe maghiari să încalce înţelegerea, iar astfel Olahienii au fost provocați la mânie de comportamentul nescuzabil al comandant lui Hatvani.

Înainte de a prelua comanda brigăzii, Hatvani l-a vizitat personal pe Kossuth, în Debrecen, care l-a încurajat să ia măsuri rapide și viguroase, dacă misiunea lui Drágos la Janku (Anvram Ianu) nu va avea succes. Imediat ce a ajuns la Brád, Hatvani l-a informat pe guvernator că, cu ceva efort, se poate obține o victorie clară împotriva românilor, așa că i-a cerut autorizarea pentru a-și începe ofensiva. Kossuth a acceptat cererea; fără îndoială, în cazul în care negocierile lui Drágos nu vor duce la nimic. Cu toate acestea, Hatvani, din credulitate sau pentru că a primit altfel de veşti despre negociere, nici măcar nu a așteptat întoarcerea lui Drágos, ci, la 6 mai, l-a atacat pe Janku, care îşi avea tabăra în Abrud, cu o brigadă sa de 1.500 de oameni, l-a înfrânt și, capturându-l, l-a executat pe prefectul Buttyán (Butean).

Prima reacţie a Oláhilor înfuriaţi a fost să riposteze. Ei nu au vrut să creadă că Drágos nu a participat, în secret, la încălcarea perfidă a armistițiului și l-au executat, împreună cu cei care au propus reconcilierea. Janku însuși a adunat un grup mai mare și l-a atacat Hatvani, în Abrud, pe 8 mai. Acesta s-a încăpățânat să reziste mult timp, mai ales legiunea germană de sub comanda lui Klein a dat dovadă de mare vitejie. Dar Oláchii însetați de răzbunare, care erau de câteva ori mai mulţi, au atacat neobosiţi, iar armata noastră, obosită și decimată, a fost forțată să se retragă la Brád, în dimineața următoare. Oláhii care au invadat Abrudul au incendiat casele ungurilor, una câte una, ucigând un număr mare dintre ei.

Hatvani, care era atent urmărit de opinia publică, ardea de dorința de a-și răzbuna înfrângerea cât mai curând

posibil. După ce a primit câteva întăriri, a atacat și a ocupat Abrudul pentru a doua oară, pe 16 mai. Dar și Janku a coborât din munții săi, cu o forță și mai mare, iar acum, oprindu-i linia de retragere, l-a forțat să lupte până la moarte. Această bătălie a durat până în 19 mai, iar rezultatul a fost că Hatvani, slăbit și suferind deja de lipsă de alimente, a fost nevoit, în cele din urmă, să se retragă. Și-au făcut drum prin strâmtori, cu pistoalele; dar chiar dacă i-ar fi alungat sau ucis pe cei care i-au stat împotrivă, Hatvani nu ar putut ajunge la miile de Olahi, care, stând pe înălțimi, au aruncat spre ei ploaie groaznică de pietre. Cele patru tunuri ale lui Hatvani au fost distruse, membrii întregii legiuni germane și ai brigăzii sale erau aproape complet pierduţi; două sau trei sute dintre ei abia au reușit să se strecoare și să fugă din încercuire. Și acum au căzut victime și cetățenii din Abrud, care au supravieţuit masacrului de ieri.

Entuziasmul alimentat de victorie a reaprins rebeliunea Oláchilor în toată regiunea muntilor. La sfârşitul lunii, sub comanda lui József Móga, sub-prefect, aproximativ 8.000 de oameni au coborât, pe valea Aranyos, la Teiuş (Tövis), şi de acolo, la Bărăbanţ (Borbánd), hotărâţi să atace armata noastră, care asedia Fehérvárat, dar a fost în curând spulberată de tunurile lor.

Răspândirea rebeliunii înteţite a stârnit îngrijorarea liderului Bem, care se întorsese recent din Banat (Bánság). Prin urmare, a ordonat o campanie mai viguroasă împotriva olahilor. Pe colonelul Kemény Farkas, cu 4.000 de ostaşi l-a trimis la Brád, unde a sosit pe 4 iunie, încredințându-și avangarda comandamentului colonelului Forró și

ariergarda colonelului Inczédi. A plecat la Abrud pe 8 iunie, dar, fiindcă a găsit drumurile stricate peste tot, n-a ajuns decât într-un sfert de zi la ruinele numitului oraș, cu mare efort și înconjurare. Acum Olahienii nu au ripostat nicăieri în masă; numai grupuri mici se grăbeau să atace în spate și în jurul convoiului. Maghiarii intenționau să înainteze, de la Kemény Abrud, la valea Aranyos, la Câmpeni (Topánfalvá), și și-au început marşul; dar au văzut, încă din Cărpiniş (Kerpenyes), că toată mâncarea era luată cu grijă din faţa lor. Pentru a nu suferi aceeași soartă ca și Hatvani, s-au întors la Abrud, intenționând să plece, după câteva zile de odihnă. Dar, de îndată ce au plecat spre Zlatna (Zalatna), pe 16 iunie, în aceeaşi regiune în care au găsit mormântul armatei lui Hatvani, vreo 10-12 mii de Oláhi revoltați, conduşi de prefectul Axente (Sever) i-au atacat, dar nu în luptă regulată, ci cu o ploaie de gloanțe și de pietre, aruncate de pe povârnișurile drumurilor înguste. Au fost salvaţi de colonelul Forró, care comanda ariergarda, și prin sacrificiul de sine al curajosului batalion 11. Armata noastră, petrecând noaptea printre ruinele Zlatnei, a sosit la Fehérvár a doua zi.

Colonelul Zarziczky, căruia Bem i-a încredințat, în primăvară, supravegherea liniei de protejare a satelor maghiare împotriva atacurilor Oláhilor din munți, în același timp cu campania lui Kemény, şi-a concentrat linia de gardă în două zone din Huedin (Bánfi-Hunyad) și Gilău (Gyalu). Cele două trupe s-au unit în Mărişel (Marisel), în valea Someşului Rece (Hideg-Szamos), iar de acolo au plecat, paralel de Kemény, prin munți, până la valea Turzii (Aranyos), până la Câmpeni (Topánfalvá). Dar Bem, care a călătorit la Oradea (Nagy-Várad), tocmai în aceste zile,

pentru a-l întâlni pe Kossuth, și primise deja vești despre planurile rușilor de a invada Transilvania, a ordonat retragerea. Decretul a venit chiar la începutul războiului; totuși, trupele din Huedin (Bánfi-Hunyad), mergând înainte, nu au mai putut primi ordinul, iar când au ajuns la Mărişel (Mariseli), au hotărât să-și aștepte însoțitorii din Gilău (Gyalu). În zorii zilei următoare, au fost înconjurați de un grup mare de Olahieni. O mână de ostaşi maghiari au petrecut aici două zile și două nopți stânjenitoare, atacați în permanență de Olahieni. În cele din urmă, văzând că așteaptă degeaba, brigada din Gilău (Gyal), au hotărât să străpungă încercuirea. Tânărul Pál Vasváry, maiorul trupei Rákóczy şi comandant de armată, devenit atât de celebru, în martie anul trecut, prin discursurile sale la adunarea publică de la Pesta, către mai experimentatul căpitan László Buzgó, care a fost anterior pensionat din armată, şi i-a predat comanda. Vasváry a murit, în munţi, la doar de 26 de ani. La fel ca savantul Kőváry, Contesa Blanka Teleki, ilustra fecioară națională, şi tânărul erou al libertății, după ce a trecut prin furtuna războiului, își odihneşte osemintele în mormântul familiei sale.

„De atunci, după cum spune Kőváry, ungurii au rămas continuu într-o poziţie defensivă împotriva lui Janku (Avram Iancu); au plătit-o şi românii cu laurii rechiziţiilor. Au urmărit în tăcere mersul evenimentelor. Multe sate și orașe arse deplâng această răscoală... Drept răsplată, oamenii care s-au ridicat au primit cruci... Deocamdată, liderul lor, Janku, a primit laude verbale, iar după ce nu și-a îndeplinit dorințele, după revoluție, a căzut într-o nebunie ușoară… acum poporul, care atunci era idolatru, are milă de el, în loc de admiraţie”.

Dar nu numai convingerea că este imposibil să duci un război regulat împotriva acestor oameni de munte, care se vor grupa ca gherilă și apoi se vor retrage în munții lor inaccesibili, a pus capăt tuturor campaniilor ulterioare împotriva Olahilor, din partea noastră; motivul pentru aceasta constă și mai mult în faptul că aveam o nevoie mai mare de războaie în altă parte: rușii au invadat Transilvania, în același timp cu armata principală a lui Paskevici.

Dar când Bem a aflat că armatele Moscovei erau concentrate în Moldova și în Muntenia și se pregăteau să invadeze Transilvania, nu a încetat să-l încurajeze pe Kossuth, să trimită o ambasadă la Constantinopol. Și, mituindu-l pe Omer Basa, conducătorul forțelor turcești din Valahia, cu daruri mai însemnate, a încerca să-l convingă să se opună incursiunii armatelor austriece și moscovite în Transilvania. În orice caz, Kossuth intenționa să trimită un sol, iar Ödön Beőthy, cel desemnat pentru a merge la Constantinopol, aștepta de săptămâni întregi, la Brașov, pașaportul turcesc care să-i asigure trecerea.

Guvernul nu a uitat de instrumentele pe care istoria epocii de după dezastrul de la Mohács le dovedește a fi cele mai bune chei pentru inimile domnilor turci. Beőthy era înarmat cu un cufăr de aur și cu unele dintre diamantele mari, asemănătoare unor nasturi, confiscate de la contele Zichy, care fusese executat de Görgey, anul trecut. Conții Sándor Teleky și Olivér Bethlen au fost numiți asistenți ai lui Beőthy. Fiind trimiși, de la început, la Bey Ibrahim în Kinen, și de la el, la Basha Omer, au câștigat pe deplin favoarea acestor doi domni, prin darurile pe care le-au adus, și l-au trimis, cu mari promisiuni și încurajări, împre-

ună cu pașaportul. Cu toate acestea, au avut mai puțin noroc cu guvernul din Muntenia. Ministrul de Interne, Philippesco, fiind sub influența rușilor, nu numai că nu a dat dovadă de nici o voință bună, dar nici nu a dat pașapoarte trimișilor noștri. După ce a împiedicat astfel apropierea de Poartă, ministrul de externe Kázmér Batthyányi l-a trimis, mai târziu, pe contele Gyula Andrássy la Constantinopol, care a ajuns acolo prin alte mijloace, dar mult mai târziu decât ar fi putut fi de folos cauzei noastre. Cu Omer Basa însuși Bem a încercat să ia legătura fără succes, dar oricât de mult şi-ar fi dorit domnii turci altfel, ei nu au putut să-i împiedice pe ruși să invadeze Transilvania.

Invazia a fost efectuată din două părți: în nord-est, prin Bistriţa (Besztercze), pe valea Prundul Bârgăului (Borgó-Prund); în sud-est, pe lângă Braşov (Brasó), prin cheile Bran (Tórcsvár) și pasul Predeal (Tömös). În nord-est, în localitatea bucovineană Vatra Dornei, sub comanda generalului Grotenhjelm, se aflau 10.500 de ruși, gata să pătrundă în Transilvania; maghiarii au format avangarda brigăzii, de 3.000 de oameni, pe care a condus-o la Urban, punând-o sub comanda locotenentului colonel Springinsfeld. Armata invadatoare a împăraților aliați era formată dintr-un total de 13.500 de oameni.

În partea de sud-est, generalul Lüders era liderul armatei ruse, care era formată din 28.000 de oameni. Armata austriacă, care fusese comandată, mai înainte, în timpul incursiunii în Banat (Bánság), de Puchner, se afla acum sub ordinele lui Malakovski şi ale generalului Clam-Gallas, şi număra 11.000 de oameni înarmați. Forța totală de invadare a crescut, astfel, la 39.000 de soldaţi, în această

parte. O jumătate din armata rusă stătea lângă defileul Bran (Tórcsvár), pe 18 iunie. Sarcina lui Clam-Gallas era să aştepte lângă defileul Turnu Roşu (Vöröstorony), până când trupele ruse, care urmau să pătrundă spre Brașov, au luat Sibiul (Szeben), ca să poată înainta în Transilvania.

Bem s-a putut opune acestei forțe de 52.500 de oameni, în Transilvania, cu aproximativ 26-27.000 de militari, care erau staționați în următoarele tabere, îa momentul invaziei:

La Braşov, sub comanda colonelului Sándor Kiss, aproximativ 4.000 de oameni au fost împărțiți între pasul Predeal (Tömös) și pasul Bran (Törcsvár).

Aproape 4.000 dintre oamenii noştri, sub comanda lui Ihász, apărau Sibiul și, o parte, defileul Turnu Roşu (Vörös-Torony).

Pentru a nu lăsa strâmtorile de est neprotejate, Sándor Gál a trimis 5.000 de oameni, sub steagul său, în ținutul secuiesc, cu care a veghea pasurile Oituz (Ojtos) și Ghimeş (Gímes).

În jurul Bistriţei (Besztercze), locotenent-colonelul József Dobay a apărat întăriturile din Borgó-Prund și Pasul Radna cu șase mii de soldați.

Restul armatei, de 8.000 de oameni, au apărat Fehérvár (Alba Iulia), aflat sub asediu, și au supravegheat taberele din munţii Zlatnei, sub comanda locotenent-acolonelilor Inczédi și Beke.

Generalul-locotenent Bem, când s-a întors, din Banat, în Transilvania, în prima săptămână a lunii iunie, a cerut noi recrutări, pentru a putea înlocui cei zece mii de soldați, pe care îi lăsase în Banat (Bánság), dar cât mai repede, până la invazia rusă, care era pe cale să înceapă. Cu toate acestea, nu mai era suficient timp pentru asta și doar două dintre batalioanele sale, 133 și 134, mai puteau fi oarecum echipate. După ce și-a făcut aranjamentele la Sibiu, a pornit, pe 8 iunie, într-o inspecţie a trupelor staționate la strâmtori. După ce și-a încheiat turul, a plecat la Cluj-Napoca, unde femeile l-au onorat cu o sabie decorativă; și a călătorit la Oradea (Nagy-Várad), unde l-a întâlnit pe Kossuth, pe 19 iunie. Unul dintre subiectele acestei întâlniri a fost soluționarea certurilor și fricțiunilor în care s-a implicat Bem, pe de o parte, cu generalul Vécsey, în timpul campaniei sale la Banat, și, pe de altă parte, cu guvernul, datorită decretelor sale arbitrare, emise în Banat și Transilvania, care ignorau administrația politică. Celălalt subiect era mai important decât acesta, care vizau faptul că, dacă norocul armelor noastre nu ne favoriza la Feleac (Felduna), unde Görgey tocmai își începuse ofensiva în aceste zile, după nefericita bătălie de la Zgigard, armatelor noastre le-ar fi fost greu să fie concentrate la Tisa, acolo unde Bem avea să preia controlul principal asupra lor. Acest lucru i se părea cu atât mai urgent lui Kossuth, cu cât Jellasics înaintase deja până la Canalul Ferencz. Dar Bem nu avea nici o dorință să părăsească măcar cunoscutul spaţiu ardelean, unde și-a câștigat laurii, și putea să ia măsuri după bunul plac”[586].

[586] Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872, 294-304

„Camera Reprezentanților a ținut prima sesiune la Debrețin, pe 9 ianuarie. Kossuth a raportat despre situația militară, iar partea cea mai strălucitoare a raportului său a fost cea în care s-a ocupat de succesele operaționale ale generalului Bem. Iată ce a spus Kossuth în mijlocul ecoului entuziast al celor prezenți:

,,Trebuie să vă spun niște vești bune și unele proaste, despre mai multe părți ale armatelor noastre – pentru că soarta spune că suntem forțați să păzim regiuni din mai multe direcții. Sunt îmbucurătoare evenimentele din Transilvania, unde generalul Bem a demonstrat că merită, până acum, încrederea guvernului și a națiunii, în el în cel mai strălucit mod. Pot spune că el a preluat o mică armată, dezorganizată și demoralizată de insuccese, iar acea armată, tot mai puternică pe calea curajului. prin lupte, înseamnă acum cea mai curajoasă și însetată de victorii armată a noastră, încât, așa cum scrie generalul Bem în raportul oficial, cei pe care este nevoit să-i lase în urmă, pentru a păzi un punct sau altul, din cauza operațiunilor de război, rămân dezamăgiţi. Generalul mai precizează că nu dorește compromiterea legiuitorului și a guvernului, dar, de data aceasta, cere ajutor, pentru că nu au nici arme, nici bani, nici îmbrăcăminte, nici mâncare, nici cai. Armata pe care am pus-o în mâinile lui, într-o stare destul de uzată și în număr mic, se ridică, în prezent, la aproximativ 20.000 de ostaşi și crede că, având în vedere resursele Transilvaniei, ea trebuie să crească din ce în ce mai mult, pe parcursul vremii. Totuși, din partea mea, declar Camerei că, în ciuda tuturor acestor neajunsuri, eforturile de război ale generalului Bem capătă o importanță deosebită, datorită faptului că Parlamentul este aici, dar guvernul nu se poate baza

doar pe el și, în orice caz, va lua măsuri, dacă împrejurările o cer, ca forța auxiliară pentru întărirea armatei sale și apărarea acelei provincii să fie eficiente. Ultima sa scrie-soare, pe care am primit-o, vorbeşte despre Bistriţa (Beszterce), oraş pe care l-a ocupat împreună cu Năsăudul (Naszód), cuibul rebeliunii Oláhilor, la 2 ianuarie, și trebuie să menționez, cu un respect deosebit, că până acum obișnuia să spună dinainte în ce zi, la care oră aveau să se împlinească toate previziunile sale. A scris că pe 20 decembrie va ocupa Clujul, iar pe 29 a scris că va ocupa Bistriţa (Beszterce) și Năsăudul (Nasód) pe 2 ianuarie, așa că toate planurile i-au fost îndeplinite punct cu punct".

La Bistriţa, armata a trebuit să se odihnească, o vreme, căci a făcut călătoria de la Cluj, până aici, într-un singur marş. În frigul de 20 de grade, soldații au dormit, de două ori, sub cerul liber, au purtat două bătălii și au lua o masă caldă doar o dată pe zi. Muniția s-a terminat și ea. În Bistrţa, armata a rămas doar pentru odihnă, şi, între timp, trupele își reparau îmbrăcăminte, își puneau armele în ordine, strângeau ostaşi din jurul Bistriţei, aşteptând sosirea muniției. Apoi generalul Bem l-a numit pe colonelul Bem Riczkó comandant al Bistriţei-Năsăud, lăsându-i la dispoziţie batalion de infanterie Sándor, o divizie de husari din Coburg (Koburghussars) și câteva tunuri, și a continuat marşul cu armata sa spre Tihuţa (Tihuca). Acesta a fost locul unde armata imperială unită s-a pregătit pentru o bătălie finală, înainte de a părăsi Transilvania.

Satul Tihuţa este situat în valea Bistriţei. Valea se îngustează la câteva sute de pași, munții înalți, nordici și sudici, formează un adevărat pas de munte, iar pe ambele

părți munții sunt atât de înalți, încât nu pot fi ocoliți în niciun fel; au control total asupra drumului spre Bucovina. Prin urmare, dacă armata maghiară dorea cu adevărat să-și revendice Transilvania de Nord drept a ei, trebuia neapărat să ia Tihuţa. Sarcina nu a fost ușoară, dar generalului i-au plăcut sarcinile deloc ușoare. Sándor Teleki, care nu și-a dat drumul nici după apariția generalului Bem; Ödön Beöthy, pe care l-a luat cu el în campania împotriva lui Urban, în calitate de comisar guvernamental pentru aprovizionare, au imortalizat bătălia de la Tihuţa cu povestea sa inspirată. El a consemnat cuvintele lui Bem, înainte de luptă:

„Urban a luat o poziție de luptă la Tihuţa, care, după cum văd pe hartă, este o fortăreață naturală puternică, mai ales acum, în această zăpadă abundentă, este aproape imposibil să o ia. O vom lua! Dacă Tihuţa va fi al noastră, Urban e pierdut. Va avea de ales între două lucruri: ori va depune armele, ceea ce nu va face, ori se va retrage la Cernăuţi (Cernovitz). Îl urmăresc, neîncetat, până la epuizare, până să ne prăbușim. Îmi pare foarte rău, ne va costa mult, dar trebuie să facem aşa. Mâine, partea de nord a Transilvaniei, adică jumătatea Transilvaniei, va fi a noastră. Rezultat grozav! Cei care merită se pot bucura de ea”.

Pe 3 ianuarie, Urban a ajuns la Tihuţa, în jurul orei patru, după marșul anevoios pe zăpadă abundentă. Erau douăzeci de grade frig, iar în Tihuţa se adăpostiseră locuitorii din Bistriţa și Naăsăud, fugind odată cu soldați și civilii imperiali. Urban a sosit cu armata lui înfometată, dar nu a găsit nimic de mâncare în localitate. El însuși și-a dat

seama că nu poate rămâne mult timp în acest loc și, prin urmare, a trimis o parte din trupele sale în Bucovina.

În defileul îngust al Tihuţei, nici una dintre părțile aflate în război nu și-a putut desfăşura forțele, iar în această situație, dezavantajoasă pentru ambele părți, a avut loc o luptă disperată între armatele maghiară și austriacă, de dimineața, devreme, și până noaptea, târziu. După cum scrie Czetz, „Aici austriecii, cu ultimele chinuri ale disperării, nu se mai luptau pentru stăpânirea țării, ci pentru a-și salva onoarea militară, şi au mutat fiecare piatră pentru a-și păstra poziția, dar eforturile lor au fost rupte și de voința lui Bem, și de eroismul trupelor sale, care nu au mai cedat. Pozițiile inamice au fost depășite și ultima putere a disperării a fost folosită de către ostaşii împăratului, dar a fost urmată, curând, de apatia care lipsește rar sau niciodată în asemenea crize. Inamicul și-a aruncat armele şi, pentru a-şi salva pielea, a alergat în grupuri în pădure, unde foamea sau frigul i-au dat curând în mâinile maghiarilor învingători, căci toate legăturile de disciplină au fost rupte și imperialii, mărșăluind spre Cernăuţi (Czernowitz), fără arme și muniție, arătau ca nişte pungi de piele, cu picioarele goale și cu membrele înghețate; pentru ei, în Bucovina, se organizau adunări publice, deşi nu mai puteau fi numiţi, pe bună dreptate, armată”.

Cu aceasta, armata de nord a austriecilor a fost complet împinsă afară din Transilvania. Generalul Bem a lăsat acum la latitudinea ofițerilor să decidă: vor să meargă cu el în Bucovina, în urma lui Urban? Câteva sute de voluntari întreprinzători i-au stat alături și cu ei a înaintat spre Vatra Dornei.

Pe 4 ianuarie, la ora două după miezul nopții, Urban și-a continuat retragerea, cu armata principală, lăsând în urmă două companii de grăniceri, cu două tunuri de 3 ţoli, sub comanda căpitanului Arsenti, cu ordinul de a ține strâmtoarea până la ora unu, după-amiază. Între timp, armata maghiară a mărșăluit și bombardamentele au început în așa măsură, încât s-a auzit bubuiturile în Poiana Stampei. Arsenti nu a acceptat bătălia, ci a părăsit strâmtoarea, cu trupele sale.

Generalul Bem, cu o companie a batalionului 4 honvezi, o parte a Legiunii Viena, artileriştii debreţeni şi câţiva husari secui, s-a aruncat după fugari. Micul detașament de raid l-a depășit pe Urban, la Vatra Dornei, iar acolo, în urma atacului curajos al Batalionului 4 Gărzi Interne și al Legiunii Viena, inamicul s-a retras în grabă la Cernăuţi", iar maghiarii și-au continuat avansul rapid, sub foc; erau obosiți, iar frigul cumplit îi chinuia. Și-au atins scopul în acest fel: inamicul a dispărut din Transilvania Superioară și armata maghiară a avut pierderi abia cuantificabile: câțiva morți și douăzeci de răniți". Imperialii au fugit la Câmpulung; unii dintre soldați au fost internați, cu membrele degerate. Printre ei s-a numărat şi Jablonsky.

Așa că Bem a informat încă o dată guvernul de la Debrețin cu o veste bună, dar a primit vești triste din cealaltă parte a țării. Pe 3 ianuarie, Görgey și-a început retragerea către Vác: inamicul i-a atacat doar ariergarda, la Tétény, dar nu i-a putut face rău. Windischgrátz nu l-a primit pe Bicskén Batthyány și a vorbit cu ceilalți membri ai delegației doar ca persoane fizice, deoarece, după cum spunea el, nu putea recunoaște un parlament care fusese

dizolvat de rege. El a declarat că nu va opri operațiunile militare înainte de predarea necondiționată a țării. El a cerut ca armata „partizană” să depună armele. Pe 5 ianuarie, i-a trimis acasă pe membrii delegației. Pe 4 ianuarie, Csányi l-a informat pe Kossuth despre deprimarea care predomină în Pesta: „Iată-ne, din nou, ca într-un oraș devastat de moartealui Bús, toată lumea se retrage, dar nu şi Perczel Budán, iar noi voi rămâne aici până se va retrage și el.

În dimineața zilei de 5 ianuarie, ostașii lui Perczel au părăsit Buda. Pesta a ridicat steagul alb și, la ora unu, după-amiază, trupele austriece au defilat prin capitală, în sunetul muzicii. Datată în aceeași zi, infama proclamație de la Vác a lui Görgey, primul document de trădare, conform căruia Corpul Regal Maghiar al Dunării rămâne fidel jurământului său, apără constituția aprobată de Ferdinand al V-lea împotriva tuturor dușmanilor cuceritori, dar luptă cu hotărâre împotriva celor care ar încerca să răstoarne, prin încercări republicane, regatul constituțional”; la 6 ianuarie, Görgey a pornit din Vác, pentru a elibera Lipótvár,

Generalul Bem își va începe munca de organizare, la Bistriţa (Besztercé), pe 6 ianuarie. Putea să facă asta acum, pentru că Urban nu-l amenințase de mult cu vreun pericol. Invazia Bucovinei, de la începutul lunii ianuarie, a avut un efect intimidant la Cernăuţi: multe familii au părăsit orașul, au fost mutate cuferele imperiale; regimentele de cazaci și artileria au mărșăluit până la granița cu Moldova, cu o viteză febrilă. Vestea raidului lui Bem s-a răspândit în Lwów, pe 7 și 8 ianuarie; se vorbea despre

30.000 de unguri, care se apropiau. Comandoul general din Galiţia a trimis 2 batalioane, o baterie și o escadrilă de cavalerie ușoară imperială, dar unii dintre ei s-au întors la Lwów, cu membrele înghețate din cauza frigului de 22 de grade!

Se poate pune întrebarea: de ce Puchner nu l-a atacat pe Bem, când era ocupat să-l alunge pe Urban? Explicația este evidentă: dacă Puchner mergea cu toată puterea împotriva lui Bem, secuii din spatele lui puteau ocupa cu ușurință Sibiul (Nagy Szeben) și Brașovul, iar în acest caz, ultima legătură, prin Ţara Românească (Havaselvén), cu Ungaria de Sud s-ar fi pierdut, iar corpul aus-triac ar fi prins în capcană Transilvania. Puchner nu l-a putut ataca pe Bem, deoarece trebuia, în primul rând, să aibă grijă de cheile Turnu Roşu (Vörötorony), Bran (Törcs-vár) și Timiş (Tömös, de lângă Braşov – n. n.). Puchner nu avea încredere că o operațiune ofensivă împotriva lui Bem ar putea duce la succes, așa că, sub pretextul protejării sașilor, a considerat că este mai bine să nu se mute, deocamdată, din Sibiu.

Întorcându-se la Bistriţa, generalul Bem nu și-a putut face decât o imagine clară a pierderilor inamicului și a prăzii de război. Unsprezece tunuri au fost luaate de trupele maghiare (o parte dintre ele au fost demontate), au fost capturate sute de arme și de prizonieri, precum și o mulțime de muniții și îmbrăcăminte, care le-au fost foarte utile, în frig. Pe 8 ianuarie, Bem i-a scris comisarului guvernamental Beöthy: „În acest moment, toată partea superioară a Transilvaniei este complet curățată de trupele inamice și acum ne pregătim să reluăm operațiunile ofensive împotri-

va Sibiului. Nu am nici o îndoială cu privire la rezultatul norocos”.

Deci, Bem s-a pregătit, deja, pentru a lua Sibiul, pe 8 ianuarie. Scopul real al fostelor sale operațiuni era cuibul principal al reacției săsești, centrul forțelor antirevoluționare.

Mai întâi a trebuit însă să organizeze regiunea Bistriţa. Pe 6 ianuarie, a făcut apel la poporul român răsculat: i-a chemat să depună armele și să se întoarcă acasă; oricine este găsit înarmat va fi deferit curții marțiale. El a repartizat trei comisari civili comandantului militar al regiunii Bistriţa şi a impus un font de război de 100.000 de forinți pentru zona rurală din Bistriţa-Năsăud. Apelul său la amnistie a fost făcut grăbit de faptul că, în ianuarie, condițiile din zonele etnice ale Transilvaniei deveniseră deja foarte sălbatice. La 8 ianuarie, insurgenții prefectului român Axente Sever i-au dat foc Aiudului (Nagyneyed) și l-au prădat; majoritatea locuitorilor au fost uciși. Doar 20-30 de case au rămas intacte. A fost incendiat și colegiul reformat, inclusiv biblioteca, care conținea aproximativ 25.000 de volume și manuscrise valoroase, un muzeu și diverse colecții de valoare științifică. Orașul încă ardea, în a treia zi. Dénes Popovics, prefectul român de Sebeş (Százsébés), a atacat și cucerit Sebeşul (Szászváros), pe 5 ianuarie, de unde a extorcat 9.000 de taleri. Mişcarea populară românească, care a început ca o luptă justă împotriva iobăgiei și s-a alimentat cu nemulțumiri reale – sub controlul autorităţilor austriece – s-a întors împotriva revoluției maghiare și acum a distrus fără discernământ populația maghiară. Pentru a zdrobi mișcarea, din 6 ianuarie, comisarul șef al

Guvernului, Ödön Beöthy, a început să organizeze batalioane de vânătoare, pe model maghiar, a căror sarcină era recuperarea proprietății acestei organizații și protejarea localului maghiar.

În Bistriţa, generalul și-a asigurat bine armata cu îmbrăcăminte și încălțăminte, a înființat o direcție alimentară, l-a numit pe Riczkó comandant rural, a înființat o comisie administrativă militară, l-a numit președinte pe colonelul husar Mikes Kelemen, iar acesta ar fi fost însărcinat să înlocuiască Consiliul General al Transilvaniei. I-a spus lui Miklós Gál, comandantul corpului care înconjura Aradul, că nu are nevoie de ajutorul lui, pentru a recuceri Transilvania, ci că îi poate da lui Gál 2.000 de oameni și 2 tunuri; iar mai târziu se va grăbi să ajute cu toată armata. A organizat trei comenzi de teren în Transilvania: Clujul a fost repartizat să fie ținut de locotenent-colonel Imre Marzsó; i-au aparținut și următoarele localităţi: Negreni (Feketetó), Gyula, Huedin (Bánffyhunyad), Torda, Răscrci (Válaszút), Berend și Magyaregyreg (sat în Ungaria). 3 batalioane de bihorene, formate din cavaleria din Bihor și 4 tunuri, au fost aduse la Bistriţa, pentru a avansa în sudul Transilvaniei. El a luat în considerare forțele lăsate în urmă, pentru a securiza regiunile deja ocupate, spre deosebire de Beöthy, cu care a avut un dezacord puternic asupra acestei probleme, care era împotriva amnistiei şi nu i-a plăcut că, pe lângă salariul zilnic, generalul a ordonat ca membrii armatei să primească o halbă de vin, două pahare de pálinka, o litră de carne şi o jumătate de kilogram de slănină pe zi, şi că a stabilit alocaţia de pat la zece kruceri de argint. Beöthy a considerat această acțiune a generalului prea generoasă, din cauza Gărzilor Naționale, în special:

Gărzile Naționale, care slujeau în linia de gardă de la Torda la Ciuc (Czucsá) nu au primit aceste beneficii. Dar era secretul său; nu a spus despre numărul soldaţilor, cu excepția mișcărilor militare. „Totul se poate întâmpla numai prin mine”, a spus Beöthy, pe 2 ianuarie, dar pe 16 ianuarie, din cauza nemulțumirii garnizoanei Cluj, el a cerut să fie înlocuit, pentru că nu poate suporta pretenţiile Clujului.

În timpul șederii sale la Bistriţa, generalul Bem a fost atent la soarta secuilor. Până acum, lupta eroică a lui Áron Gábor și a curajoșilor patrioți secui nu i-au scăpat atenției. Majoritatea secuilor au luptat împotriva stăpânirii austriece, dar acum, în ianuarie, a avut loc o întorsătură decisivă, în lupta secuilor. O delegație secuiască din Bistriţa l-a vizitat pe general și i-a cerut să se grăbească în Secuime (Székelyföld), în special spre Târgu Mureş (Marosvásárhely)!

Ce s-a întâmplat în Secuime, de la începutul lunii decembrie?

Pe 5 decembrie, secuii au ocupat Prejmeru (Prázsmár) și au luat pe Caşolţul (Hermány); pe 9, s-au ciocnit cu Heydte (Friedrich August Freiherr von der Heydte), dar acesta i-a respins; pe 13, Sándor Gál a atacat tabăra lui Heydte, a împrăștiat-o și obligat-o să se retragă. Pe 16, s-a răspândit vestea că Bem se apropie şi au avut loc mai multe bătălii, în zilele următoare; pe 23 inamicul l-a atacat Tălişoara (Olasztelek) din Rika, iar husarii lui Kossuth, surprinși, s-au retras la Trei Scaune (Háromszék). Secuii s-au întors apoi acasă și Háromszék negociază cu Înaltul Comandament austriac. Pe 26, cer un armistițiu de la gene-

ralul locotenent Gedeon, pe 28 încheie acordul de la Araci (Árapatak), conform căruia regimentul de infanterie de grăniceri secui și regimentul de husari secui își păstrează armamentul integral; garda națională și organizațiile de gardă națională au fost desființate. Au trebuit să predea armele și caii lor reședinței imperiale. Pe 2 ianuarie a fost ratificat acordul încheiat la Araci (Árapatak), care a fost acceptat și de comitetul de 24 de membri, la 3 ianuarie, și a decis să fie implementat de comisia de pace, formată din zece membri. Pentru ca pacea să intre în vigoare, Gedeon a pus condiția ca principalii soldați secui și reprezentanții civili ai comunității secuilor să depună jurământul de loialitate, la Brașov. La 5 ianuarie, o parte din ofițerii regimentelor de grăniceri secui, sub conducerea lui Sombory, s-au prezentat la Brașov și au depus jurământul de loialitate lui József Ferenc. Pe 6 ianuarie, Medgyes Puchner a emis o proclamație poporului secui și a promis că, dacă se vor întoarce la loialitate faţă de rege, vor primi același tratament ca și celelalte națiuni ale monarhiei. 86 de sate au trimis doi bătrâni secui, de peste 50 de ani, la Braşov, și au depus jurământul în numele poporului.

Motivul imediat pentru a negocia cu Gedeon a fost că colonelul Sombory a pierdut bătălia de la capătul podului, pe 24 decembrie. Întregul ţinut Trei Scaune a trăit în mijlocul celor mai mari griji. Totuși, de îndată ce a venit vestea că Ferdinand al V-lea a abdicat și generalul Bem a invadat Transilvania, cu armata maghiară, descurajarea secuilor a fost înlocuită cu speranță. Judecătorul regal Albert Horváth a convocat Comisia legislativă, pe 10 ianuarie, la Sfântu Gheorghe (György Sepsiszent), pentru a depune jurământul de credință, dar s-au prezentat foarte puțini oa-

meni și doar câţiva au depus jurământul. Prin Cluj se răspândise deja vestea intrării lui Bem în aceste scaun, cu o forță deplină, după care unii dintre cei prezenți au depus jurământul, iar cealaltă parte a trecut de partea lui Wochenblatt, imediat ce au apărut primele știri tipărite despre intrarea generalul Bem în Trei Scaune.

Mulțimea secuilor, adunată în locuri publice, nu a fost de acord cu depunerea jurământului de loialitate și a fost nevoie doar de o mică scânteie, pentru a-i reaprinde speranța. Acum se știa că Bem înainta triumfător și că a învins armata austriacă, la Bistriţa. Delegația secuiască, care a apărut la Bistrița, a raportat generalului despre înțelegerea încheiată cu Gedeon; a explicat că poporul secui avea cea mai mare încredere în Sándor Gál și l-a rugat pe Bem să se grăbească, cu armata sa, în Țara Secu-iască. Bem a oferit delegației câteva sute de forinți bani de argint, l-a desemnat pe locotenent-colonelul Forró să li se alăture și a trimis un certificat de numire a lui Sándor Gál, precum și o proclamație către secui, în care îi informa că nu îi datorează nimic lui Gedeon; contractul încheiat cu acesta este considerat nul de drept.

Din Bistriţa, generalul s-a grăbit la Târgu Mureş (Marosvásárhely). Riczkó a lăsat în urmă batalionul de infanterie al lui Sándor, divizia de husari Koburg și o baterie de tunuri, iar el însuși a sosit cu armata sa, prin Reghin (Szászrégen) la Târgu Mureş; după ce a auzit de apropierea sa, colonelul August a evacuat orașul, iar garnizoana mică a orașului s-a retras la Mediaş (Medgyes). Prin urmare, Bem a reușit să cucerească orașul fără piedici şi a obținut o pradă considerabilă de război”...

„Situația nu era mai încurajatoare nici în est. Prezența trupelor țariste a fost un obstacol major în calea recunoașterii Porții a guvernului revoluționar maghiar, întrucât trupele de ocupaţie ţariste erau staţionate chiar şi în principatele dunărene. Campania victorioasă a generalului Bem și curățirea Transilvaniei de inamic au avut, fără îndoială, un efect profund asupra trimișilor diplomatici străini la București. Trupele țariste din Muntenia, la auzirea apropierii lui Bem, şi-au strâns bagajele și plecarea lor ar fi însemnat că corpul diplomatic de la București ar fi câştigat mai multă libertate de mișcare. La București, Lüders a încercat în zadar să-i câștige pe comisarul imperial turc, Fuad Effendi, și pe comandantul-şef turc, Omer Pașa, împotriva lui Bem; nu i-a putut convinge să susțină intervenția în Transilvania cu trupe. Aceasta a arătat că nu a lipsit bunăvoința față de revoluția maghiară din partea turcă, iar Bem în special a avut susținători printre turci. Desigur, generalul Bem era conștient că guvernul maghiar nu se putea aștepta la ajutor de la turci, ci doar la neutralitate binevoitoare în cel mai bun caz. Acest lucru ar fi fost suficient și în situația dată, când armele lui Bem au înaintat victorios de-a lungul granițelor Bucovinei și Moldovei”...

„Bem a răspuns astfel la întrebările urgente ale lui Kossuth: Nu putea merge în Ungaria, cu o armată din Transilvania, căci ar fi târât cu el toată forța lui Lüders și, în acest caz, armata maghiară, unindu-se în regiunea Tisa-Mureş, care nici cu trupele lui Bem n-ar fi fost mai mare de 50-60 de mii de oameni!, Bem ar fi fost prins între Lüders și Paszkievics. Am văzut că Bem nu a reușit să adune suficiente forțe în Transilvania pentru a face față

diviziei de 12.000 de oameni a lui Grotenhjelm. În plus, după cum scrie Mihály Horváth, era imposibil să ducă trupele, în mare parte compuse din secui, din Transilvania, în Ungaria. De aceea, Bem a decis să sprijine Moldova și a vrut să-l atragă pe Omer Pașa de partea cauzei maghiare. În ceea ce privește problema Comandamentului General, Bem a luat o poziție consecventă și în acest domeniu. Chiar și de departe, a putut vedea clar reacția distructivă din cadrul armatei și a fost posibil să lupte împotriva ei cu succes doar cu puterea unui comandament revoluționar. De aceea a pretins putere nelimitată pentru sine.

Pe 12 iulie, Kossuth era deja la Szeged; în această zi, a ţinut marele său discurs oamenilor din Seghedin. După cum a explicat, el alege Szeged ca centru al operațiunilor sale militare și, prin urmare, crede că libertatea Europei va radia de la Szeged; dacă ar găsi un asemenea nenorocit care a încercat să subjugă țara și să se ridice la puterea dictatorială, l-ar ucide el însuși. Acest lucru s-a aplicat lui Görgey. În acest moment, Görgey s-a comportat deja de parcă ar avea ceva de-a face cu guvernul. Pe 12 iulie, căpitanul țarist Adlerberg a intrat în Pesta, fără rezistență; pe 13, Görgey și armata sa au părăsit Komárom, iar în aceeași zi, generalul-locotenent Ramberg a intrat în Buda, cu Corpul 3 austriac. Guyon a înscris ultimul mare triumf al armelor maghiare, la Hegyes: Jellacsics s-a retras pe malul sudic al Dunării și nu mai putea interveni; Kossuth i-a scris lui Bem că armata superioară era încă la Komárom. Doar câteva zile mai târziu, Kossuth a aflat că Görgey a înaintat la Vác și a luptat acolo, dar nimeni din Szeged nu știa de unde a plecat. Pe 17, Görgey a părăsit

Vác, în direcția Losonc-Miskolc, pentru a ocoli forțele ța-riste și a se uni cu forțele de pe Tisa.

În aceste zile ale revoluției, pline de evenimente îngrijorătoare, **ideea unirii cu naționalitățile, și anume cu românii**, a ieșit din nou în prim-plan, la sediul guvernului. Negocierile, care s-au desfășurat, cu intermitență, din luna mai, între **reprezentanții democraților revoluționari români**, pe de o parte, și **guvernul ungar**, pe de altă parte, au dus la un rezultat la jumătatea lunii iulie. Pe baza **proiectului lui Bălcescu**, planul de reconciliere maghiaro-român, s-a născut la Szeged, la 14 iulie, iar Kossuth a acceptat și planul de formare a Legiunii Române, deci munca tenace a lui Bălcescu a dat roade În timp ce negocierile cu opoziţia sârbă s-au blocat, în acelaşi timp, relaţiile maghiaro-române promiteau o nouă întorsătură radicală. Faptul că acest lucru s-a întâmplat, pe lângă atitudinea mai înţelegătoare a guvernului maghiar, era fără îndoială facilitatorul de ordinul întâi al încrederii cu care atât poporul român, cât și liderii săi revoluționari, printre care **Bălcescu și Bolliac**, șeful armatei transilvănene, așadar politica generoasă de adunare a oamenilor, a eșuat în parte din motive tragice. Rolul a fost jucat de atacul lui Hatvani și avem informații că **Iancu** însuși și-a exprimat ulterior intenția de a pune mâna pe unguri. Din păcate, nu a venit rândul lui.

În ceea ce privește starea de spirit a poporului român, este remarcabil un raport al locotenent-colonelului Simonffy, în care îi spune lui Szemere că **poporul român ar fi dispus să se împace**, doar că are puțină încredere în noi, deși, după cum se spune, Csutak și Hatvani, i-au fost

înșelat de mai multe ori, dar au arătat o mare încredere în generalul Bem. Vocea sinceră a liniștii se aude și în **scriesoarea pe care Iancu** a trimis-o locotenentului colonel József Simonfíy, la 27 iunie: „Crede-mă, fraților, că vedem foarte clar și credem foarte ferm, că, în **aceste două ţări frăţeşti**, ungurii nu pot vorbi despre fiinţă şi viitor, fără români, iar românii nu pot vorbi despre asta fără unguri". Întârzierea guvernului maghiar este, în primul rând, de vină pentru faptul că o oportunitate favorabilă a trecut neexploatată, iar negocierile nu au dus la un rezultat practic.

Bălcescu a considerat, de asemenea, sarcina lui de a aduna mase mari ale poporului român de partea luptei pentru libertate a Ungariei. Unul dintre principalele sale suporturi morale a fost tocmai politica de naționalitate, întruchipată în persoana lui Bem; de aceea, a fost atent la fiecare știre care venea din Transilvania cu o neliniște atât de îngrijorată; de aceea s-a descurajat, când armele ungurești nu au învins și a aplaudat când generalul Bem a bătut inamicul. **Planurile lui Bălcescu includeau medierea între Iancu şi unguri**. Nu poate însemna decât un regret că generalul Bem nu a profitat la timp de oferta lui Bălcescu și nu a semnat o înțelegere cu Iancu, atunci când încă era posibil.

Este meritul lui Kossuth că a făcut anumite concesii națiunii române, deși limitate, și astfel a făcut astfel posibilă semnarea acordului, care a servit drept bază pentru reconciliere. Convenția recunoaște că **poporul român este o naționalitate separată** și dispune ca, în viitor, **să fie numit „român" în documente**: reglementează **utilizarea limbii în viața privată, în școli și în administrația pu-**

blică, dar nu ajunge la ideea de autonomie teritorială. Convenția este însă remarcabilă şi ocupă un loc în istoria relațiilor dintre poporul maghiar și poporul român.

Kossuth i-a dat lui Bălcescu bani pentru înfiinţarea legiunii şi îl îndrumă pe Bernei să-i primească bine pe Bălcescu şi Bolliac şi să stabilească condiţiile de organizare a legiunii române. În ochii lui Kossuth, formarea unei astfel de legiuni românești era justificată şi pentru liniștirea poporului român, dar și pentru liniștirea opiniei publice străine, dar şi pentru a sprijini planul lui Bem în Moldova și în Muntenia: dacă Bem intra în Moldova, cu legiunea română în frunte, atunci populaţia de acolo nu se va revolta împotriva armatei maghiare.

Proiectul de pacificare exprima recunoașterea faptului că **națiunile maghiară și română trebuie să se ajute reciproc** și să lupte sub același drapel pentru apărarea libertății. Deci, dacă batalionul român ar fi avangarda, „consecințele ar fi incalculabile", îi scrie guvernatorul lui Bem. „Dacă treaba se conturează, vă rog să chemați domnii la o întâlnire, cu câteva zile înainte, pentru a putea face aranjamente din timp, pentru că este de dorit ca acolo să fie văzuți ca prieteni. Cred că este foarte necesar să spunem, în proclamație: ca prieteni ai turcilor și ai valahilor, venim să-i eliberăm de presiunea rusă".

Această scrisoare a guvernatorului este demnă de remarcat și din alte puncte de vedere: îi explică lui Bem în detaliu situația de război și situația financiară a guvernului, explică de ce a trebuit să se mute sediul guvernului la Szeged și îl îndeamnă pe Bem să aibă răbdare în chestiuni

financiare. „Banca va fi bine în trei zile, așa că voi trimite 200.000 taleri casieriei dumneavoastră”…

Revoluționarii din Muntenia (Havalselve) așteptau cu nerăbdare şi cu cele mai mari speranțe, operațiunea în Ţara Românească a generalului Bem. Planul legiunii a revărsat un nou entuziasm, mai ales, în Bălcescu. El îi raportează fericit lui Ghica despre negocierile sale cu Kossuth și devine clar că cel mai sigur angajament al speranțelor sale este generalul Bem. Bolliac, care împărtășea în totalitate politica pro-maghiară a lui Bălcescu, era apropiat de generalul Bem și avea o relație bună cu generalul polonez. Într-o zi i-a pomenit lui Bem că românii i-ar oferi o altă carieră, decât ungurii, dacă ar fi de partea românilor și ar alunga trupele țariste din Muntenia; Bolliac ar fi vrut să-l aleagă pe Bem ca rege al românilor, iar după Bălcescu, Bem nu a receptat prost această ofertă. Bem era principala speranță şi a democraților revoluționari români, în acest moment. La 14 iulie, Bălcescu l-a informat pe Ghica de acordul său cu Kossuth.

„Iubite Ghica, cazi în genunchi şi mulţumeşte lui Dumnezeu, ţara noastră a fost mântuită. Vin de la Kossuth. Ceea ce cu greu am îndrăznit să visez s-a împlinit. Bem i-a bătut pe ruși, la Bistriţa (Besterce) și i-a alungat; acum a plecat la Braşov și apoi în Muntenia. Am văzut telegramele tale. Mi le-a arătat Kossuth. Vor să-l atragă pe Omer Pașa cu bani. Va funcționa. Vă puteți imagina bucuria mea, când Kossuth mi-a sugerat să-l conduc pe **Iancu, cu toată armata lui în Muntenia**. El a spus că toţi românii ardeleni si bănăţeni ar trebui să meargă, să salveze Principatele, pentru că **acolo este temelia naţionalităţii române**. Deci,

împreună cu Bem, voi pleca în curând spre Ţara Românească, cu o mare forță militară și 8 milioane de români, care se ridică împotriva rușilor. Kossuth îmi facilitează operațiunea în Transilvania în toate și îmi asigură și bani; el este cu adevărat un om grozav. Acum cred că cauza libertății va triumfa. Nu am fost niciodată atât de fericit ca în acest moment.

Speranțele revoluționarilor români pentru o diversiune în Moldova sau Muntenia au fost firesc exagerate. Am văzut deja că Bem avea o forță armată extrem de mică și nu cea mai bună din Transilvania; nu era posibil să ne așteptăm la rezultate mari de la asta. Rüstow scrie că nimic altceva nu se putea spera, de la diversiune moldovenească, în afară de faptul că Bem va continua să se bată cu armatele lui Lüders și Grotenhjelm, în Transilvania, și astfel să le împiedice să înainteze pe câmpul de luptă maghiar și să se unească cu Paszkiewicz, acolo! Scopul, după cum vom vedea, generalul Bem l-a atins cu adevărat

La ora 3, în după-amiaza zilei de 17 iulie, generalul Bem a părăsit Miercurea Ciuc (Csíkszereda), urmându-și trupele pe drum, în valea Casinu Nou (Kászon), spre Târgu Secuiesc (Kézdívásárhely). La miezul nopții, în aceeași zi, a ajuns la Szárazpatak (la 10 km nord de Kézdivásárhely) și pe 18, la Eresztevény. A stat aici până la ora unu, după-amiaza. Divizia secuiască, rapid reorganizată, era gata să lupte din nou.

Pe 17, generalul Lüders a sosit la Fogaras (a aşteptat mai întâi, până a sosit Clam Gallas la Braşov). Făgăras a fost deja asigurat de comandantul anterior lui En-

gelhardt, Lüders. Generalul şi-a adunat trupele la Făgăraş, lăsând în urmă 8 batalioane, 3 escadroane de cavalerie şi 16 tunuri, pentru a-l sprijini pe Clam, daca era nevoie de legătura cu rușii, iar Lüders s-a dus la Szkor éra (lângă Turnu Roşu), cu cea mai mare parte a trupelor sale, pe 18. Engelhardt, așteptând venirea lui Lüders, și-a continuat călătoria spre Sibiu, pe 18, și a ocupat Porumbacul (Porumbak), pe 19. Aici a aflat că podul Oltului, de la Bradu (Fenyőfalva) era ocupat de un detașament maghiar; acesta era pasajul care ducea la Cheile Turnu Roşu (Vörötorony) și la Sibiu (Szeben)”...

Între timp, Grotenhjelm a pornit la atac împotriva diviziei Bistriţa, care era condusă de locotenent-colonelul György Damaszkin, după plecarea lui Bem, și a cărei poziție era la Sărăţel (Szeretfalva). Pe 16, Grotenhjelm a adunat trupele austriece (3 batalioane, 5 escadrile de cavalerie și 17 tunuri) și a lansat un atac pe două coloane: brigada lui Pavlov a înaintat pe drumul național spre Sărăţel, în timp ce celelalte trupe, sub conducerea personală a lui Grotenhjelm, au înaintat în Budac (Szászbudak), Bilak şi Harina (lângă Münzdorf, spre dreapta ungurilor). Damaskin a aflat cu mult timp înainte de pregătirea atacului evaziv împotriva aripii drepte și, prin urmare, la apropierea lui Pavlov, a evacuat Sărăţelul și s-a retras într-o poziție avantajoasă, în spatele satului Galaţi (Galac). Sub greutatea atacului, a trebuit să se retragă şi de aici, la vest de Teke, la Sângiorz (Szentgyörgy). Nici Grotenhjelm nu a profitat de victoria sa – ar fi putut ajunge cu ușurință la trupele lui Lüders, în valea Oltului! –, dar, pe 17, s-a retras pe fosta sa locație, la Bistriţa. Astfel, trupele maghiare se puteau retrage netulburate și ajungeau la Reghin (Szász-

régen), prin Urmeniş (Mezőörményes). Pe 20, Grotenhjelm a împins majoritatea trupelor austriece spre Sărăţel, ca avangardă, iar cu grosul armatei a tăbărât între Bistriţa și Pădureni (Besenyő)!

Ramming scrie că generalul Bem a adunat 12.000 de oameni și 50 de tunuri, în Ținutul Secuiesc, cu scopul de a lua Braşovul și de a invada Moldova! Acest număr este fără îndoială foarte exagerat. În orice caz, Bem nu ar fi putut avea mai mult de șapte sau opt mii de oameni. Cu această armată, el se pregătea acum să înfrunte pe Clam Gallas și să ocupe Sfântu Gheorghe (György Sepsiszent). Numai posesiunea Târgului Secuiesc (Kézdivásárhely) nu ar fi acoperit suficient spatele generalului Bem, în timpul expediției moldovenești. De asemenea, a trebuit să se gândească să împiedice inamicul, deplasând trupe în sus, pe valea Oltului, ca să intre în stăpânirea drumului Târgu Secuiesc (Kézdivásárhely) – Miercurea Ciuc (Csíksereda) și să întrerupă legăturile acolo. Prin urmare, Bem a trebuit să ocupe Sfântu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy), precum și linia Râul Negru (Feketeügy), pentru a preveni atacul lui Clam Gallas, de la Ozunca Băi (Uzon) către Târgu Secuiesc, care, la rândul său, amenința că va bloca strâmtoarea Oituz (Ojtoz). Pe 20 iulie l-a atacat pe Clam, care nu se aștepta deloc la acest atac. Pentru Clam, când a văzut că Bem nu l-a atacat la Sfântu Gheorghe, în valea Oltului, ci se îndrepta spre Târgu Secuiesc, în valea Caşinului (Kászon), a presupus cu siguranţă că generalul este acum în drum spre Moldova. Surpriza sa a fost cu atât mai mare când a primit vestea, pe 19, că o armată maghiară se pregătește să ocupe Măieruş (Szászmagyarós), între Földvár și Racoşul de Sus (Felsőrákos) și că se aștepta și un atac

dinspre Târgu Secuiesc. I-a trimis un mesaj lui Dick, să trimită imediat cele patru batalioane ruse, de pe Grădina Zmeilor (Sárkány), pe drumul de la Földvár, către Munţii Perşani (Persány), pentru a sprijini armata austriacă. Cu toate acestea, acest ajutor nu a fost necesar, deoarece avan-posturile maghiare s-au retras, pe 20. Atacul lui Bem din 20 a fost un dublu atac: împotriva brigăzii austriece a lui Van der Nüll și a detașamentului rus al lui Rennenkampf. După o scurtă rezistență, amândoi s-au retras. Comandanții de divizie și brigadă austriece, sub influența mai multor zile de anticipare nervoasă a atacului Bem, s-au gândit doar la retragere. Bem a capturat cu ușurință Sângiorz (György Sepsiszent). Cu aceasta, a văzut că tot Ținutul Secuiesc era acoperit, iar Clam Gallas nu putea face nimic împotriva lui, și, deci, putea să intre în Moldova. Clam Gallas a renunțat la Háromszék (lângă Sângiorzul Secuiesc) și și-a împărțit armata pe mai multe direcţii, pentru apărarea Brașovului, unindu-le la Hărman (Szászhermány). Pe 21 iulie, Bem i-a scris guvernatorului: „Lucrurile nu merg rău aici. Oamenii din Secuime vin la mine în număr destul de mare, aproximativ 15.000 dintre ei s-au adunat deja. Din păcate, nu au nici o armă... În prezent, stau pe linia de la Moacşa (Maksa) – Angheluş (Angyalos) – Sângiorzul Secuiesc (Sepsiszentgyörgy). Deci aproape întregul Ținut Secuiesc este asigurat. Respirăm liber și continuăm cu noi recrutări. Ca să-mi petrec util timpul de care mai am nevoie să pregătesc atacul împotriva inamicului, care își adună forțele în jurul Brașovului, numărând aproximativ 20.000 de oameni, mâine vreau să intru, prin defileul Oituzului, în Moldova”.

Pe 21 iulie, Bem a atacat din nou inamicul la Ilieni (Illyefalva), fără prea mult efort. Clam Gallas nu a îndrăznit să riște nimic: pe 21 iulie, fără a îndrăzni să se gândească la o luptă serioasă, a părăsit Háromszék și s-a retras la Bârsa (Barcaság), după două lupte neînsemnate. Bem știa că Lüders lăsase o brigadă rusă pe Făgăraș, cu sarcina de a se repezi în ajutorul lui Clam Gallas, dacă era necesar (Lüders a ocupat orașul pe 21 iulie!). Nu se putea aștepta la succes tactic direct, într-un echilibru de putere atât de nefavorabil. Întrucât a văzut ca sarcina sa principală ca să împiedice Corpul 5 țarist să ajungă în Marea Câmpie și să țină inamicul departe de Ținutul Secuiesc, a trebuit să recurgă la acțiuni indirecte, pentru a atinge acest scop. Nu a reușit să ridice un obstacol direct împotriva lui Lüders, ca să se întoarcă spre vest și să ia pe Sibiul. Pentru a „perturba planurile operaționale ale rușilor”, a trebuit să transfere operațiunile într-o zonă din care să fie întrerupte relațiile armatei țariste cu patria-mamă sau cel puțin să fie amenințate cu întreruperea lor, ca fiind cel mai potrivit pentru aceasta; generalul a renunțat la ideea eliberării Brașovului, a renunțat la ocuparea strâmtorii Timişul de Jos (Tömös) și Bran (Törcsvár). Invazia Moldovei a fost pregătită ca o surpriză pentru inamicul întors spre sudul Ţinutului Secuiesc (Székelyföld)...

În 22 iulie, trupele maghiare, care se pregăteau să invadeze Moldova, s-au adunat în jurul strâmtorii Oituz. Era o armată foarte mică, în fruntea căreia generalul urma să efectueze diversiune. După spusele lui Breit, Bem a intrat în Moldova cu 2.000 de infanterişti, 1.000 de călăreţi şi 4 tunuri!! Bem însuși pune numărul trupelor sale la 2.000, în raportul său din 25 iulie, de la Târgu-Ocna. A fost

o bătălie mică. Generalul țarist Moller avea în Moldova 8 batalioane, 10 escadroane de cavalerie și 16 tunuri. Noroc că rușii au aflat de venirea lui Bem prea târziu și nu și-au putut uni imediat trupele împrăștiate, așa că, în momentul atacului, situația l-a favorizat pe Bem. Pasul Oituz era păzit de un singur batalion, iar un alt batalion a ocupat Târgu-Ocna, pentru a fi cu ochii pe valea Trotuşului (Tatros). La Onesti, la 3 ore de Ocna, era staţionat un batalion cu artilerie semiuşoară.

Pe 22 iulie, Bem s-a adresat locuitorilor Moldovei cu o proclamație, din strâmtoarea Oituz.

Batalionul de luptă rus, staționat la Hârja (Hárja), în defileul Oituz, a fost lovit în mod neașteptat de atacul lui Bem. Rușii au rezistat curajos o vreme, așteptând ajutor, dar ajutorul a întârziat. Generalul Ustrogov a pornit de la Onești, cu un batalion de luptă și cu o jumătate din efectivul de artilerie, la aflarea veștii incursiunii, dar a întâlnit batalionul din Hârja, care se retrăgea deja, lângă Grozești. Aici, armata rusă de 1.600-1.800 de oameni s-a apărat îndelung, dar când husarii maghiari au ocolit aripa stângă a armatei ruse, cavaleria rusă nu le-a mai putut sta împotrivă și s-a retras la Onești. Bem i-a urmărit până la Filipeşti. S-a întors la Grozeşti, pentru cazare peste noapte.

Cu toate acestea, rușii, care s-au retras pe 23, nici măcar nu au îndrăznit să ajungă la un acord cu armata lui Bem, căci se credea că ar fi mult mai mare decât era cu adevărat, că toată garnizoana țaristă din Moldova n-ar fi putut să țină piept armatei lui Bem La 24, Ustrogov a ocupat Oneștiul și Târgu-Ocna.

Apariția generalului Bem a provocat un uluire în Moldova. Aici, după ce trupele țariste au zdrobit revoluția, în vara lui 1848, poporul era departe de a se fi împăcat cu stăpânirea opresivă țaristă. Emisarii revoluționari au călătorit în toată țara și au găsit un răspuns bun în rândul poporului român asuprit, dovadă vie în acest sens fiind numeroasele rapoarte, trimise de Lüders țarului, în care spune că agenții revoluționari activează deschis împotriva țarului şi guvernului, și că sunt în corespondență cu țările străine.

Un raport diplomatic de la București, datat puțin mai târziu, pe lângă faptul că afirmă că proclamațiile lui Bem nu au avut nici un efect asupra populației moldovenești, consideră că „este necesar să remarcăm că nu este adevărat că țăranii din Moldova și din Muntenia sunt ostili cauzei ungurilor. De fapt, ei mai degrabă îi simpatizează și, în orice caz, în principate trăiesc aproape 20.000 de familii maghiare, printre care s-au numărat și susținători ai armatei insurgente, încă de la începutul războiului”.

Agenţii ţarişti din Principatele Dunărene au fost şi ei extrem de preocupaţi de comportamentul revoluţionar al populaţiei. Orice posibilă mişcare în Moldova reprezenta un mare pericol, mai ales în ceea ce privea Galiția, deoarece existau motive de teamă că revoluția s-ar putea răspândi şi în Galiția, scena conspirațiilor revoluționare. Rapoartele trimișilor ruși sunt pline de frică, în acest moment, iar principala cauză a acestor temeri este generalul Bem, a cărui mișcare s-ar putea răspândi în Galiția. Ministerul țarist de război l-a avertizat pe Lüders că Bem va profita de slăbiciunea momentană a forțelor țariste din Galiția și va încerca să pătrundă în această direcţie.

Apariția generalului Bem a avut și un mare impact asupra populației moldovenești. În arhivele țariste s-a păstrat un raport către Ministerul de Război al unui oficial, pe nume Tumanski, în care oficialul țarist descrie starea de spirit din Moldova, la momentul invaziei lui Bem: oficialii ruși au fost cuprinşi de panică, la ştirea că Bem se apropia de Oituz şi ataca Târgu Ocna. Se temeau că, în timp ce Lüders va ocupa Sibiul și Brașovul, Moldova va cădea complet, fără apărare, în mâinile lui Bem. Raportul lui Tumanszki spune că aici sunt mii de tâlhari, care toți așteaptă să apară Bem, pentru ca apoi să se întoarcă împotriva oficialităților țariste. Aceşti „mii de tâlhari” erau desigur populația exploatată.

La vestea aparitiei lui Bem, consulii rus şi austriac au luat măsuri de fugă în Basarabia, iar unii dintre boieri şi-au împachetat deja obiectele de valoare.

În mod destul de justificat, Bem avea speranțe mari în răscoala populației moldoveneşti, care, dacă s-ar fi întâmplat la timp și cu suficientă forță, ar fi fost, fără îndoială, de mare ajutor. Armata țaristă, aflată sub comanda generalului Moller, poate că nici măcar n-ar fi avut timp să se concentreze cu suficientă viteză. Ordinul de zi al lui Bem, dat la Târgu Ocna, pe 25 iulie, este optimist cu privire la succesul campaniei:

„Alaltăieri, am trecut granița în zori și am găsit inamicul la câteva sute de pași în față. Un regiment de 4 batalioane, cu câte o mie de oameni în fiecare batalion, păzea frontiera împotriva noastră; cu atacurile noastre hotărâte, i-am învins pe toți cei pe care i-am găsit în cale.

Pozițiile pe care dușmanul le-a luat una după alta au fost cucerite de tinerii noştri soldați cu multă îndrăzneală; aveam vreo 2.000 de oameni şi, totuşi, inamicul nu ne-a putut rezista si l-am urmărit până am fost nevoiţi să ne oprim la Cilipeşti, din cauza oboselii. Ce s-a întâmplat în acea zi a fost grozav (inamicul a pierdut 500 de oameni). Ieri, ne-am continuat drumul: am ocupat Voinesti şi Târgu Ocna... Am atins scopul venirii noastre aici, ştim deja forţele inamicului şi ştim că moldovenii nu şi-ar dori altceva decât să acţioneze cu ajutorul nostru... va dura puțin timp, până să vă echipați. Maghiarii au fost primiți peste tot ca eliberatorii lor. Inamicul s-a adunat la Bacău; forța lui totală în Moldova este de 7 sau 8 mii de oameni și 16 tunuri. Ne va fi ușor să-l alungăm, cu ajutorul voluntarilor moldoveni".

Bem a trimis un raport cu conţinut similar lui Kossuth, pe 25 iulie; în aceasta a mai subliniat că moldovenii l-au salutat ca eliberator al lor și că ar dori să acționeze sub ajutorul nostru.

Bem abia aştepta ca populația moldovenească să se alăture, în masă, armatei maghiare, căci trebuia să se întoarcă cât mai curând în Transilvania, având în vedere ofensiva lui Clam Gallas, care ar fi putut să închidă defileul Oituz fără nici o dificultate și ar fi putut ataca toată mica armată a lui Bem din spate. Diversiunea moldovenească s-a bazat psihologic pe neputința și pasivitatea lui Clam Gallas; aceasta a fost și unul dintre punctele slabe ale acestui plan. Din fericire, Clam s-a dovedit a fi la fel de neajutorat, pe cât credea Bem că este. Sándor Gál a primit sarcina, de la Bem, să blocheze valea Oltului, spre Mier-

curea Ciuc (Csíkszereda) în timp ce Bem se afla în Moldova și, pe de altă parte, să împiedice posibilul atac al lui Clam în spatele trupelor lui Bem. Deocamdată, Clam însuși aștepta un atac, iar cum acesta nu s-a întâmplat până pe 22, a pornit, în zorii zilei de 23, dar nu l-a urmat pe Bem, ci s-a întors împotriva lui Gál, care era staționat la Sângiorzul Secuiesc (Sepsiszentgyörgy).

Pe 25 iulie, Bem a lăsat la Grozești opt companii de infanterie, o secție de cavalerie și 6 tunuri, sub comanda maiorului Tuzson, iar el însuși s-a întors în Transilvania, cu o parte mai mică din trupele sale. După cum se vede din aceasta, nici campania nu era bine întemeiată, din punct de vedere militar: armata maghiară rămasă în Moldova, sub Tuzson, nu mai putea înfrunta forțele țariste, dacă acestea erau trimise împotriva ei, printr-un atac concentrat. Cu toate acestea, generalul Moller, care a primit vestea înfrângerii lui Ustrogov, pe 25, s-a grăbit să-și unească trupele împrăștiate la Bacău, apoi a plecat și la Târgu-Ocna, dar, până a ajuns acolo, Tuzson vizitase deja sudul Ţinutului Secuiesc (Székelyföld), pe 31 iulie. Pe 28, în tabăra lui Tuzson, a apărut colonelul turc Tevfik Bey, trimis de Omer Pașa, de la București, pentru a afla ce intenționează ungurii să facă în Moldova. Omer dorește ajutorul lui Dumnezeu pentru Bem, pe care îl cunoaște pe nume și îl ține cu mare stimă; l-ar apăra cu plăcere – acesta a fost un răspuns la scrisoarea lui Bem, din 3 iulie –, dar nu poate face acest lucru acum, din motive foarte importante, dar ca prieten l-a îndemnat pe Bem ca să se retragă, armata maghiară, la marginea graniţei. Tuzson a fost forțat să-i promită ambasadorului că se va retrage. Acest lucru s-a întâmplat. Bemhez și-a scris raportul despre ceea ce s-a întâmplat, în drum

spre Grozeşti, pe Oituz (Gorzafalva), pe 28. Omer i-a mai spus lui Bem că „va veni vremea când și ei își vor da mâna cu noi”, dar deocamdată nu pot face asta, „dar să fim convinși că nu vor deveni niciodată dușmanii noștri”. Prin urmare, turcii nu puteau susține operațiunea Bem în Moldova, dar nici nu au dat dovadă de neutralitate binevoitoare, ci i-au cerut lui Bem să părăsească Moldova, ce-i drept, foarte politicos. Diversiunea moldovenească nu și-a atins scopul dorit: micul detașament și Bem nu au putut izbucni într-o forță mai mare, nu au putut tăia conexiunile armatei țariste, nu au putut arde podurile din spatele lui. Iar populaţia romaână a Moldovei nici nu a avut timp să intre în armata lui Bem, pentru că el s-a retras repede.

Mai era o condiție pentru reușita invaziei Moldovei, și anume ca Sándor Gál să poată apăra Ținutul Secuiesc, până la întoarcerea lui Bem. Cu toate acestea, Gál nu a fost capabil să facă acest lucru. După retragerea lui Bem, lui Gál i-au mai rămas, la Sângiorgiul Secuiesc, doar 7.000 de oameni și 24 de tunuri, iar cu aceasta trebuia să dețină Ținutul Secuiesc. Armatele lui Clam Gallas au stat, mai întâi în spatele dealurilor de la Hărman (Hermány), la nord de Brașov, acoperind parțial Brașovul și păstrând parțial legătura cu Sibiul Mare. Cu toate acestea, când avanposturile maghiare au încercat să înainteze spre Dobolii de Jos (Aldoboly) și Illyefalvá pe 22, a devenit evident că respingerea moldovenească era iminentă. Clam și-a adunat apoi armatele nu la Sfântu Gheorghe, ci la Földvár. Iar pe 23, a pornit, nu pe traseul Ölppatak-Szemerjai sau Aldoboly-Illyefalva-Szemerjai, ceea ce merită menționat, pentru că avanposturile sale au raportat, pe 22, că ar exista ceva forță maghiară în Szemerja, dar nici una în Sepsiszentkirály și

Illyefalva —. dar de la Földvár A mers mai departe spre Illyefalvá prin torenți – unde nu era dușman! De acolo, a împins mai departe spre Sepsiszentgyörgy. Ciam Gallas a parcurs cele două mile și un sfert dintre Földvár și Ilyefalva pe drumul noroios în 11 ore. Trupele lui Gál s-au opus Sepsiszentgyörgy la Szemerja. Avangarda lui Gál (batalionul 20, 24 de tunuri, 7.000 de oameni) a fost împinsă înapoi, pe poziţia din Semerja, de artileria inamică. Aici, după bătălii reuşite alternativ, Clam Gallas a forţat decizia celei de-a treia bătălii de la Sfântu Gheorghe, seara târziu. Ungurii s-au retras. Din fericire, Clam nu a urmărit trupele lui Gál, pentru că ar fi putut cu ușurință să cucerească Sfântu Gheorghe, ci s-a retras la Illyefalvá, iar pe 24 iulie, în fosta sa poziție, în spatele Râului Negru (Feketeügy) și al Oltului. Pierderea sa a fost de aproape 600 de oameni. Pe 27, Gál, simțind că poziția sa nu este suficient de puternică, a evacuat pe Sfântu Gheorghe și s-a retras spre Micfalău (Mikóújfalu).

Între timp, Grotenhjelm a plecat și împotriva diviziei de la Bistriţa. Pe 11, Bem a părăsit conacul Damaschin, de lângă Sărăţel.

Generalul a fost extrem de enervat de conducerea diviziei Bistriţa. Primul său gând a fost că, de îndată ce își va aduna trupele, va lua ataca din nou Bistriţa. El l-a informat pe Kossuth despre planul său de război, pe 28:

„Domnule guvernator! Iată-mă din nou în Târgu Mureş (Marosvásárhely). Probabil ați auzit că trupele noastre au fugit rușinos din Bistriţa, până aici, și chiar au părăsit acest oraș. Dar inamicul nu l-a ocupat și am avut

timp să ne întoarcem. Când pun trupele în ordine, mă duc împotriva Bistriţei și cred că voi fi acolo în patru zile. O coloană va mărșălui, în același timp, la Sibiu, condusă de locotenent-colonelul Papp, dar fără să observe vrăjmaşul. Sfatul de război îi va judeca pe toţi vinovaţii şi vor fi aspru pedepsiţi, apoi voi pleca împotriva Sibiului, cu vreo 8.000 de oameni, care mă aşteaptă acolo, şi îi voi împinge în Muntenia". A vrut să efectueze atacul asupra Bistriţei cu divizia lui Damaszkin și cu trupele lui Kemény Farkas și, după cum am văzut, Bem se aștepta la patru zile pentru asta. Cu toate acestea, înainte de a putea începe operațiunea de la Bistriţa, a aflat că Lüders s-a întors de la Sibiu, la vestea invaziei Moldovei, și se apropia rapid de Ținutul Secuiesc, prin valea Târnavei Mari (Nagyküküllő). Atacul asupra Bistrița și a cincea capturare planificată a orașului nu mai erau posibile. Lüders a amenințat serios Ținutul Secuiesc. Bem a trebuit deci să-și modifice planul din 28. Pe 28, Bem spera ca Lüders să se întoarcă definitiv de la Sibiu, sub influența campaniei moldovenești și a atacului asupra Grotenhjelm, și astfel nu va fi greu să cucerească orașul din spate. El face aluzie la acest lucru, în raportul său din 28 iulie, către Kossuth. Dar acum că Lüders era mult mai aproape decât se aștepta, nu a mai putut să-l atace pe Grotenhjelm, care, între timp, nu s-a mutat din Secuime. Nu mai era timp pentru operațiunea Bistrița; era nevoie de un nou plan. Cea mai potrivită a fost o mișcare militară spre Pasul Turnu Roşu (Vöröstorony), deoarece acest pas era cel mai de temut de ruși. Întrebarea era doar dacă va avea generalul Bem suficient timp să-și unească trupele și să se pregătească pentru lupta cu Lüders.

După cum am văzut, generalul Bem a luat măsuri în Târgu Mureş pentru a uni armatele care fuseseră destrămate de Grotenhjelm, a ordonat lui Pappot, de la Sibiu, trupelor lui Kemeny Farkas, de la Cluj, și micul detașament al lui Dobay, de la Rika, și a ordonat colonelului Stein să atace trupele locotenentul-generalului Hasford. Nici Hard Wolf, nici Dobay nu au ajuns la timp, nici Stein nu l-a atacat pe Hasford, deci Bem, în curând, s-a confruntat cu Lüders, la Sighişoara (Segesvár), în fruntea unui pumn de trupe, adunate la Cristuru Secuiesc (Székelykeresztúr). Aceasta era deja o problemă serioasă și ridică întrebarea dacă nu a greșit generalul, când nu a încercat să concentreze o armată puternică, formată din armatele mici, îm-prăștiate, și să lanseze un atac cu ea. Exista vreo șansă ca generalul Bem să reunească această forță formidabilă? Cu siguranță, nu a căutat să-și unească toate forțele împotriva lui Lüders sau Grotenhjelm. Altfel, cum s-ar fi putut întâm-pla ca Sándor Gál să nu-și aducă încă armata de aproxi-mativ 7.000 de oameni? Gál, a cărui poziție în Sfântu Gheorghe și-a pierdut semnificația, în legătură cu invazia Moldovei, s-a întors de acolo pe 26 şi a mers la Belin (Bölön), lângă Valea Crişului (Kőröspatak) și, ca rezervă a lui Bem, a rămas pe drumul care duce de la Földvár la Odorheiul Secuiesc (Udvarhely). În privinţa Bătăliei de la Sighişoara, Bem și-a atribuit doar o parte din ea, pentru că trebuia să se unească cu trupele aflate sub comanda lui Dobay, la Szeged.

Rüstow, excelentul istoric militar, și, în urma acestuia, Mihály Horváth, critică aspru comportamentul generalului Bem, după campania din Moldova. Potrivit lui Horváth, pe 25 iulie, Bem ar fi avut încă timp să concentreze

o armată considerabilă, din armatele mai mici, împrăştiate, și să atace fie pe Grotenhjelm, mai slab, fie corpul lui Lüders însuși, care era aproape împărțit în mai multe divizii. Dar el, deși putea fi convins, din luptele purtate în jurul Bistriţei, că avea de-a face cu un duşman mult mai dur și mai stăruitor decât austriecii pe care îi biruise iarna și primăvara, probă acum, cu toată nesăbuința lui, că dacă nu este susținut de o forță cel puțin egală cu cea a dușmanului său, nu-și poate atinge scopul și își irosește forțele inutil – nici măcar din stilul său de război de raid nu a reușit să se desprindă. După incursiunea sa în Moldova, armata de șapte sau opt mii a lui Sándor Gál a devenit cu totul fără scop în această regiune; dar a făcut-o oricum, i-a poruncit să rămână în Secuime și a plecat la Târgu Mureş doar cu mica brigadă care îl însoțea, să se unească cu Damaszkin și să se întoarcă împotriva lui Grotenhjelm. A sosit la Vásárhely pe 28 și acolo a găsit noi dovezi despre ceea ce aduc luptele cu armatele mici. Acolo l-a găsit pe Damaszkin, pe care l-a lăsat cu trei mii de oameni, la Sărăţeni, pe 11; acolo a auzit că această mică armată nu numai că a suferit o înfrângere în acest loc, în 16 iulie, dar și când Inczédy și Dénes Lázár s-au unit cu unul dintre batalioanele sale în Reghin (Szászrégen) și s-a pregătit să se întoarcă la Sărăţeni, a fost din nou atacat, pe 23, de o forță copleșitoare a lui Grotenhjelm și, după ce a fost bătut a doua oară, a fugit cu capul înainte spre râul Târnava Mică (Kis-Küküllő), iar armata lui a fost complet împrăştiată și nu a putut să se întoarcă decât cu jumătate din ea, abia pe 26. Dar nici măcar accidentele nu l-au putut scoate din sistemul său nefericit și să-l facă să opereze cu o forță mai mare decât se concentrase vreodată. Și acum putea fi motivat de un dublu motiv, pentru că, pe lângă accidentele

menționate mai sus, a aflat și că Lüders ocupase strâmtoarea Turnu Roşu și Sibiul, și, ceea ce era și mai important, era pe drum, spre Secuime, pentru a restabili pacea odată pentru totdeauna și pentru a-l îndepărta pe Bem. Potrivit relatărilor lui Vett, Lüders a făcut mari pregătiri pentru executarea acestui plan: i-a trimis pe Grotenhjelm, pe generalul Dick, care lăsase opt batalioane la Făgăraş, pe Clam Gallas cu armata austriacă, pe Dannenberg, cu divizia pe care o lăsase în Moldova, pe Barnucz cu o armata de valahi insurgenţi, toate în același timp, către puncte separate din Secuime, iar el însuși a pornit spre Sighişoara"[587].

1849, ianuarie 22: „Lemberg, 9 ianuarie. S-a anunţat că generalul Bem va intra în Galiţia, în trei coloane, pe la Skolo, Turka şi prun Bucovina. General-maior Barko a fost trimis în ţară pentru a organiza voluntarii şi două batalioane de infanterie au plecat, astăzi, pentru Ungaria, cu artilerie… În Galiţia şi Bucovina a fost declarată starea de asediu, la fel şi oraşul şi împrejurimile Cracoviei"[588].

1849, ianuarie 23: „În presa din Austria se vorbeşte în aceşti termeni despre ivazia generalului Bem, în baza unei scrisori din Lemberg, din 9 ianuarie: De curând, după cum aţi aflat, generalul Barko a fost trimis în cercurile din sud-est pentru a organiza voluntarii. Această invazie a produs, aici, mare agitaţie, cu atât mai mult după şi funcţionarii vămilor maghiare au intrat în bandele generalului Bem. Prin urmare, o scrisoare, sosită în această noapte, informează că două batalioane de infanterie vor părăsi,

---

[587] Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954, pp. 329-338, 443, 574-596

[588] *Le Constitutionnele*, 22 ianuarie 1849, p. 2

astăzi, Lembergul şi se vor îndrepta spre frontiera ungară. Incertitudinile au crescut, aflându-se că ungurii au răzbit până la Câmpulung. O ştafetă din Siret a adus, astăzi, ştirea că locotenent-colonelul Springerfeld şi voluntarii săi i-au respins pe unguri până la hotar. Călătorii ne-au povestit că invazia maghiară a produs multă nelinişte în oraşul Cernăuţi şi că arhivele imperiale au fost împachetate în lăzi şi pregătite pentru a fi depuse la loc sigur. Multe familii au părăsit oraşul. Herghelia imperială de la Rădăuţi a fost mânată spre frontiera Rusiei şi a Moldovei, pentru a fi pusă sub protecţie rusească. Cazacii şi artileria rusă sunt la frontiera Moldovei, pregătiţi să intre în luptă.

Se mai scrie, în presa vieneză din 15 ianuarie, dar poate este un zvon prematur, că generalul Bem ar fi ajuns aproape de Cernăuţi.

Oraşul Cernăuţi este capitala provinciei Bucovina, care formează un cerc al Galiţiei, iar locuitorii provinciei sunt români şi ţărani ruteni”[589].

1849, martie 29: „Citim în „Gazeta de Augsburg”, cu datare din Focşani, în 9 martie: Bem, după ce a aflat că feldmareşalul Schlik avansează în Transilvania, a decis să se întoarcă spre Cluj. Această mişcare de retragere a lui Bem a fost întârziată de Urban şi Malkowski. Dar pericolul unei invazii în Bucovina este mai mare ca oricând, dar feldmareşalul locotenent Malkowski şi-a mutat cartierul general la Vicov”[590].

---

[589] *Le Constitutionnele*, 23 ianuarie 1849, p. 2
[590] *Le Constitutionnele*, 29 martie 1849, p. 1

1853, iulie: „Jurnalul vienez „Presse" din 19 iulie: Ni se scrie din Cernăuţi (Bucovina), în 11 iulie că miliţia moldovenească a trebuit să se alăture armatei ruse. Din acest motiv, mulţi ofiţeri au vrut să-şi dea demisia, dar au fost împiedicaţi să se retragă"[591].

1854, iunie 21: „I s-a scris, de la frontiera Galiţiei, în 10 iunie, „Gazetei Poştelor" din Frankfurt: Demonstraţiile militare ale trupelor ruse pe frontiera de est şi de nord-est a Imperiului devin din ce în ce mai semnificative. Toate vagoanele de cale ferată de pe ruta Varşovia – Maczki sunt reţinute de guvernământul rus pentru transportul de trupe şi funcţionarii de la graniţă au primit ordine de a înceta toate comunicările cu locuitorii de pe teritoriul austriac. Mişcările trupelor la frontierele Bucovinei sunt foarte active. De-a lungul Siretului se află soldaţi ruşi. Ei patrulează deja de-a lungul graniţei austriece. În 25 mai, un ofiţer de stat-major rus, însoţit de mai mulţi ofiţeri superiori, a urcat pe o înălţime pentru a cerceta fortificaţiile Siretului. Cazacii ocupă deja mai multe localităţi de frontieră"[592].

1854: Dominarea Germaniei, pentru a constitui o putere uriaşă, care să înglobeze sub drapele şi popoarele germanice, acesta a fost visul ţarului Petru I, care a devenit aspiraţie şi pentru cabinetele moscovite. Prima revelaţie a acestei politici s-a produs în anul 1759, sub domnia ţarinei Elisabeta. Într-un memoriu adresat cabinetelor din Viena şi Versailles, în date de 26 octombrie, Rusia nu a cerut nimic mai mult celor două curţi decât cedarea împărăţiei

---

[591] *L'Ami de la religion et du Roi*, iulie 1853, pp. 213, 214
[592] *Le Constitutionnele*, 21 iunie 1854, p. 2

Prusiei drept despăgubire de război. Într-un tratat de alianţă, reînnoit în 1760, între Austria şi Rusia, Prusia fu solemn promisă de către Maria-Tereza ţarinei Elisabeta.

După războiul de şapte ani, în timpul căruia acest tratat a fost încheiat, ţarina Elisabeta şi Rusia, obligate la amânarea ale proiectelor lor, nu au renunţat, totuşi, la îndeplinirea lor. Neputând pătrunde cu forţa în inima Germaniei, ţarii încercau să profite de toate oportunităţile care puteau aduce acest rezultat. Provinciile dunărene, fiind situate între Turcia şi Germania, două vise moscovite, ţarii au reluat munca atât de nereuşită a lui Petru I pe malurile Prutului şi, în curând, prin fraudă şi prin ipocrizie politică, ruşii au izbutit să-şi poziţioneze pe malurile Dunării puterea lor funestă şi aşteptau ziua pentru a lua cu forţa Principalele, reduse în sfârşit la cea mai dură sclavie.

După un secol, Rusia este pe cale, în Moldo-Valahia, să asimileze moral aceste provincii; după un secol, ea a stabilit legile, sub influenţa ucazurilor în Moldo-Valahia, dar nu a putut altera moravurile, nici obiceiurile, pentru a face din aceste popoare slujitori devotaţi. În ciuda ruşilor, ca şi în ciuda hoardelor barbare, care au trecut, din când în când, de-a lungul secolelor, prin aceste ţări, moldo-valahii şi-au conservat vechile tradiţii romane: instituţii, obiceiuri, prejudecăţi; ei sunt încă aproape de ceea ce au fost în timpul dominaţiei împăraţilor romani. Legile politice, simpatiile pot fi schimbate în Principate, dar caracterul şi credinţa religioasă sunt durabilităţi inalterabile. Romani de astăzi, ca şi locuitorii Romei de odinioară, moldo-valahii conservă particularităţile proprii romanilor

de altădată, pe care cineva le-ar căuta zadarnic în Italia modernă.

Românii nu sunt răspândiţi doar în Moldo-Valahia, ei formează un mare popor, care ocupă, pe lângă aceste două provincii, Transilvania, Bucovina şi Basarabia. Dacă s-ar reuni într-o singură naţiune, locuitorii acestor ţări ar putea forma un regat cu nouă milioane de inimi. Evenimentele, războaiele, politica au împărţit această mare ţară şi au plasat sub imperii diferite provinciile ei; dar cu toate acestea, legăturile dintre ei sunt cele ale unui profund sentiment de naţionalitate. În ciuda acestei împrăştieri a poporului, numele naţional, dat de ţările de reşedinţă, Moldova, Valahia, Transilvania, nu îl poate desfiinţa pe cel natural de români.

Românii sunt, în general, de talie înaltă, bine făcuţi şi robuşti. Ei au feţele alungite, frunţi inteligente şi păr negru. Cei din oraşe conservă şi trăsături ale fizionomiei greceşti, iar cei din sate au încă trăsături romane. Românii sunt viteji, sobri şi drepţi. Băieţii sunt consideraţi adolescenţi, între cincisprezece şi optsprezece ani şi majori după douăzeci şi cinci. Belicoşi prin temperament, arareori nu poartă o puşcă pe umăr şi pistoale la brâu.

Dacă în provinciile dunărene nu a putut supravieţui un regat roman complet independent, totuşi generaţiile au fost părtaşe la o astfel de mişcare culturală. În 1401, o catedră de drept exista la Suceava (?! – n. n.) şi, de asemenea, câte o şcoală grecească, latină şi pentru multele limbi care se vorbeau atunci. Cotwar (?) avea, atunci, o mare bibliotecă. Românii au fost unul dintre primele popoare care au

folosit ştiinţele pe calea civilizaţiei. Un mare număr de moldo-valahi i-au ajutat mult pe ruşi să se civilizeze. Petru I a avut el însuşi, ca învăţător, un savant moldovean, numit Nicolas Kirmel. Înainte de a da legile în ţara lui, ţarul a cerut o copie a Codului de legi care se practicau în Moldova (dreptul valah – n. n.), din care a făcut numeroase împrumuturi. Reglementările pe care le-a extras fură numite înţelepte şi creştineşti de către ruşi, şi sunt încă în uz. A fost, de asemenea, prinţul Dimitrie Cantemir, consilier intim al lui Petru I şi preşedintele Academiei de Ştiinţe din Saint-Petersbourg. În sfârşit, mănăstirile din provinciile dunărene au cultivat, cu zel, scrierile şi ştiinţele, cu toate că ţara era îndurerată de desele năvăliri barbare şi, timp de mai multe veacuri, au adunat opere preţioase ale antichităţii.

În vremea în care Turcia devenise puternică, provinciile dunărene au ajuns la discreţia acestui imperiu. Principatele beneficiau, cu toate acestea, sub dominaţia otomană, de o certă independenţă, cu condiţia de a plăti un tribut anual Porţii. Ei au păstrat, peste tot, dreptul de a avea o cameră a deputaţilor aleasă de naţiune (sfaturile boiereşti – n. n.) şi de a-şi alege ei înşişi prinţii sau hospodarii.

O intrigă, urzită de fanarioţii stipendiaţi de Rusia, a forţat Poarta de a desemna ea însăşi principii în Principate. Cu toate acestea, sub principii numiţi de sultan, boierii şi clerul ţării, reuniţi în adunare naţională, făceau legile şi schimbările necesare, strângeau impozitele şi stabileau cheltuielile militare. Grecii vânduţi ţarului au izbutit să se facă numiţi în guvernarea Principatelor, iar acţiunile lor pro-moscovite aveau efecte dezastruoase pe malurile Pru-

tului, dar şi pe cele ale Dunării. Rusia începea, peste tot, punerea în practică a planurilor ei invadatoare şi influenţa e s-a relevat printr-o crimă: un hospodar, Brâncoveanu, care refuzase să se alăture politicii ţariste, a fost decapitat împreună cu întreaga sa familie.

Decişi să dispună, într-o zi, de provinciile dunărene, ruşii s-au folosit de o politică abilă, pentru a preveni protestele puternicilor vecini. În cazul invaziei Moldo-Valahiei de către moscoviţi, Prusia era, fără îndoială, prea puţin redutabilă, dar intervenţia Austriei era, în tot cazul, posibilă. Or, pentru a îndepărta pericolul, Rusia a gândit să cointereseze Austria în împărţirea Principatelor şi i-a lăsat Bucovina, în aşteptarea momentului când să-şi ia pentru sine Basarabia. Bucovina făcuse parte din Transilvania (trimitere la perioada de înainte de Bogdan I – n. n.), dar, în secolul al XV-lea, Ştefan a reunit-o cu Moldova (de fapt, vechea Bucovină, menţionată în tratatul de la Lublau, a determinat apariţia Moldovei – n. n.), principatul său. În 1775, Moldova era ocupată de trupele ruseşti, iar Maria-Tereza cerea Bucovina ca un fief al Ungariei. Ţarul, în ciuda tratatului de la Kainardji, încheiat cu Poarta, au făcut să fie dată Bucovina Austriei, fără a şine cont de protestele Imperiului Otoman. Cel care nu a putut consimţi niciodată la o astfel de spoliere, care a considerat întotdeauna Principatele independente. În 1699, Poarta răspundea Poloniei, la Carlowitz, care ceruse stăpânirea Moldovei, că sultanul nu este în drept să cedeze acest principat, pentru că el se află sub protecţia imperiului din proprie voinţă şi fără să fi fost cucerit cu sabia.

La negocierea păci, la Kainardji, în 1774, Rusia s-a prefăcut că recunoaşte Poarta ca protector al moldo-valahilor, şi dicta, în favoarea ei, condiţii de forţă şi iluzii pentru celelalte părţi. Apoi, pentru o consolidare a influenţei sale, ea numit, demis, strangulat, otrăvit mai mulţi prinţi, în funcţie de cum au servit, bine sau rău, acţiunile ei protectoare. La câţiva ani după acest prim succes, Rusia i-a acordat Porţii dreptul de a ţine în Principate un consul, însărcinat să ajute administraţia şi să aibă puterea de a controla şi de a suspenda actele hospodarului.

De atunci, din 1781, Rusia a fost, realmente, suverană peste Moldo-Valahia. Agenţii ei au inundat provinciile, creaturile ei au ocupat toate funcţiile. Acest regim de protecţie abrutizantă a durat mai mulţi ani. Totuşi, acest mod de guvernare, care avea să aducă Principatele la ruină, a trezit, în sfârşit, patriotismul locuitorilor lor. În 1804, plângeri amare, neauzite timp de un secol, s-au revărsat din toate părţile împotriva agenţilor moscoviţi, greci şi ruşi, şi peste tot a izbucnit o puternică insurecţie.

Pentru a rezista protectorilor lor odioşi, dar şi pentru a se sustrage jugului otoman, locuitorii din Principate au apelat la sprijinul Franţei, au luat legătura cu Europa întreagă, dar nimeni nu a putut, multă vreme, să dea speranţe moldo-valahilor. Principatele, reduse la neputinţă, l-au cerut atunci, în numele Rusiei, pe Ipsilanti drept principe al lor, iar ţarul Alexandru i-a promis acestuia că va reconstitui, în beneficiul lui, vechiul regat al Daciei. Ipsilanti a devenit, deci, unealta docilă a ţarului; dar actele acestui principe au fost atât de odioase, încât, doi ani mai târziu, şi-a încălcat toate promisiunile şi, alungat de ţară, s-

a retras în Rusia, pentru a scăpa de furia concetăţenilor săi. A revenit, totuşi, în curând, în fruntea unei oşti de cazaci şi s-a repus în stăpânirea acestor state, dar numai până când l-au părăsit ruşii, guvernând până în 1812.

În 14 martie 1812, prin tratatul de la Bucureşti, prin care Rusia (asaltată de francezi – n. n.) smulgea Porţii epuizate gurile Dunării şi Basarabia, atentat monstruos comis de protector asupra protejaţilor. Din această epocă, consulul şi agenţii ruşi din Principate vor exercita o adevărată dictatură. Numirea principilor era bine rânduită de deputaţii moldo-valahi; dar acest drept se exercita de ei sub presiune moscovită şi nu mai era decât o vană formalitate, pentru că, în realitate, principele era ales şi numit de către ţar, în ciuda drepturilor şi capitulaţiilor Porţii.

În curând, Rusia nu se va mulţumi cu aceste monstruoase uzurpări. Nu izbutise să acapareze toate teritoriile pe care le-a vrut prin agenţii şi prin diviziile împrăştiate prin Moldo-Valahia; ea invadează, din nou, teritoriile otomane în 1818. Ocupând ţările, moscoviţii jefuiesc, timp de şase ani, Principatele şi îi fac pe locuitori să sufere cele mai neauzite chinuri. Exilul, detenţia şi moartea pedepseau pe deputaţii neascultători de voinţa ţarului, iar bieţii ţărani, vânaţi prin localităţile lor ruinate, erau nevoiţi să se hrănească doar cu ierburi şi cu coajă de copac, pentru a nu muri de foame sub mărinimoasa protecţie moscovită.

Acestea au fost, sub această înspăimântătoare ocupaţie, semnalele cruzimilor, care l-au făcut pe mareşalul rus Wittginstein să adreseze următoarea proclamaţie locuitorilor Moldo-Valahiei:

„Moldoveni şi valahi din toate clasele, războiul pe care Rusia vine să-l declare Porţii Otomane nu are ca scop rezolvarea celor mai simple nemulţumiri şi execuţia tratatelor celor mai solemne.

Spectatori şi victime ale ostilităţilor în mijlocul cărora vă aflaţi, ocupaţi-vă fără teamă de binele patriei voastre, şi faceţi-vă deplina datorie. Legile, obiceiurile voastre străvechi, proprietăţile, drepturile sfintei religii, care pentru noi este comună, trebuie respectate şi protejate”.

În timp ce ruşii adresau moldo-valahilor aceste cuvinte ipocrite, menite să înşele Europa asupra actelor şi faptelor lor de îmbogăţire prin jafuri, storcând bogăţiile ţărilor, dând foc satelor pentru a-şi ascunde crimele şi bulversând radical instituţiile, legile şi cutumele Principatelor. Toate aceste flageluri dezolante şi bolnăvicioase pricinuite de nebunia cazacilor au durat şase ani. Ciuma şi foametea au întregit lucrarea devastatoare.

Principatele, aflate sub toate capitulaţiile turceşti, ajunseseră să conserve o suzeranitate deplină şi întreagă. Rusia nu s-a oprit niciodată la un principiu asemănător. Mult timp după intervenţia acesteia în cauza administrării provinciilor danubiene, guvernând prin ucazuri şi cu ajutorul cnutului, ea a impus alegerea deputaţilor şi a manipulat adunarea, fixând impozitele şi natura legilor care se votau.

Fără îndoială, Rusia, cu fiecare ocupare a Principatelor de către cazaci, a obţinut de la Poartă o adevărată

concesionare a moldo-valahilor; dar toate aceste tratate au fost pentru a servi politica Moscovei. Această capitulare nu a avut alt scop decât deposedarea Porţii de drepturile sale, pentru a-şi asuma însăşi Rusia, încetul cu încetul, nu rolul de protector, ci cel de opresor" / BÉRAUD-REGNY[593].

1854, august 12: „Extras din Monitor: Ne vom limita la a remarca argumentele pe care Rusia le-a folosit pentru a respinge două mari puteri germane, conţinutul proclamaţiilor pe care le-a adresat Valahiei şi Moldovei, eşecurile multiple pe care trupele ei în retragere le-a înregistrat şi concentrarea de forţe austriece, comandate de domnul general baron de Hess în Transilvania şi Bucovina; cabinetul din Saint Petersbourg nu pare încântat de retragerea trupelor din principate ca o concesie făcută diplomaţiei austriece"[594].

1854, septembrie 14: „Iată câteva informaţii, publicate de „Journal allemand de Frankfurt", despre poziţia trupelor austriece: Două armate au fost mobilizate (Austria are patru), şi anume a treia, care e condusă de arhiducele Albert, şi a patra, care îl are în frunte pe contele Schlick, general de cavalerie. Feldmareşalul Hess a luat în mâinile sale comanda reunită a acestor două armate. Linia poziţiilor trupelor începe la Cracovia şi se întinde de-a lungul frontierei ruse în Galiţia, în Bucovina şi în Transilvania, până în Valahia, pe care austriecii o ocupă în acest moment. Se poate estima cu exactitate la 300.000 de oameni trupele repartizate, foarte inegal – e adevărat, pe această

---

593 *Le Constitutionnele*, nr. 221, 9 august 1854, p. 3
594 *Le Constitutionnele*, 12 august 1854, p. 1

linie. Sunt şi peste 82.000 de cai. Până în 1848, armata austriacă nu a avut niciodată mai mult de 48.000 de cai. A patra armată, comandată de generalul Schlick, ocupă linia Cracovia-Lemberg. Arhiducele Albert, a cărui armată este alcătuită din corpurile 10, 11 şi 12 şi dintr-un corp de cavalerie, are cartierul general în Bucovina, aproape de Suceava, unde se află grosul armatei sale, pegătită să intre în Moldova. O concentrare până acum fără egal a avut loc la Cernăuţi, aproape de răscrucea frontierei Bucovinei, Basarabiei şi Moldovei. Al 12-lea corp de armată este în Transilvania; 40.000 de oameni ai acestui corp trebuie să intre în Valahia"[595].

1854, octombrie 3: „Gazeta de Braşov" (e vorba de „Gazeta de Transilvania", care apărea la Braşov – n. n.) din 21 septembrie anunţă că domnul baron de Eduard de Bach, comisar civil austriac pentru Principate, a părăsit Braşovul pentru a se întoarce, prin Obertomos, la Bucureşti. Dl baron, care a făcut o întindere la piciorul drept, când a coborât din trăsură aproape de Iacobeni, în Bucovina, a fost obligat să rămână mai multe zile în Braşov, fără a părăsi camera"[596].

1856, Edgar Quinet: „**Românii zic Occidentului**: „Daţi-ne dreptul nostru de cetăţenie, în familia popoarelor Latine. Noi suntem din ai voştri, cu toate că suntem înconjuraţi de străini. Scăpaţi-ne din această captivitate. Dreptatea să nu vă amăgească despre aceea ce se atinge de noi. Secole nefaste ne-au ţinut desprinşi de Mama-Patrie, de această Romă, de la care ne descindem cu toţi; dar, cu

---

[595] *Le Constitutionnele*, 14 septembrie 1854, p. 1
[596] *Le Constitutionnele*, 3 octombrie 1854, p. 2

toate că însărcinaţi de cătuşi străine, aruncaţi la marginile Europei, noi suntem fraţi pentru Franţa, pentru Italia, Spania şi Portugalia. Cu voi voim a forma o alianţă veşnică, iară nu cu străinii ce ne înconjură. Voi ne-aţi uitat, pierzând până şi numele nostru, căci voi ne numiţi Valahi pe noi, care ne numim Români. În profunda noastră mizerie, oare găsitu-s-a vreo singură epocă în care noi să fi pierdut suvenirul vechii noastre înrudiri? Citiţi în istoria noastră. Voi nu veţi găsi la noi un singur moment de uitare. Este adevărat că au fost timpuri aşa de întristate, încât noi nu ne-am îngrijit a arăta titlurile noastre. Ah!, cine ar fi voit numai să ne audă? De câte ori speranţa a reapărut, noi am întins braţele către voi. Noi mărturisim că suntem cei mai de pe urmă veniţi în familia Latină. Dar aceasta este oare un rezon pentru a ne contesta partea noastră de moştenire? Recunoaşteţi-ne din trăsăturile noastre de pe faţa noastră. Vedeţi! Noi purtăm asupră-ne sigiliul vechii Italii; noi suntem fiii lucrătorilor de pământ din Laţium, din Picentin, din Galia Cisalpină şi din provincia Narvonei. Aceleaşi trăsături, aceiaşi culoare; noi am păstrat totul, până şi veşmintele prinţilor noştri. Iată: Palium, Tunica, Sandale, ca pe coloana lui Traian, acestea sunt martori ce vorbesc pentru noi. Mai mult decât toate, noi am mântuit, am scăpat (Dumnezeu ştie printre ce dificultăţi şi între câte idiomuri inculte!) maica noastră limbă, pe care voi o vorbeaţi odinioară cu noi în leagănul nostru comun? Nu ne recunoaşteţi voi după accentele acestei vorbe, ce ne aduce aminte tuturor aceiaşi Italie puternică? Nu vă serviţi voi de aceleaşi cuvinte ca şi noi pentru aceleaşi lucruri? Ni ziceţi voi, ca şi noi, Pain, *pâne*, Siel, *cer*, Vie, *viaţă*, Mort, *moarte*, şi aşa mai departe? Dacă limba noastră vi se pare încă umilită şi rustică, ba poate încă chiar desfigurată prin un

exil prea îndelungat, nu o dispreţuiţi: ea este aceea pe care o vorbesc Veteranii legiunilor Romane, strămoşii noştri şi domnii voştri. Cu toate acestea, noi nu ne disperăm de a o înfrumuseţa din parte-ne, dacă voi ne veţi împrumuta ajutorul vostru, nu numai ca la nişte oameni, ci ca la nişte fraţi, căci voi ştiţi că limba este, după Dumnezeu, cea mai puternică legătură între popoare. Dacă doi oameni, aruncaţi din întâmplare printre rase neamice sau numai străine, află că vorbesc aceiaşi limbă, de la întâiul cuvânt, ei fac alianţă reciprocă, pentru că ei se recunosc de membri aceleiaşi familii. Cel mai tare ajută celui mai slab şi-l răpeşte din captivitate. Voi şi noi suntem înconjuraţi de rase străine, dintre care multe sunt neamice. Voi sunteţi puternici, noi suntem slabi, cu toate că şi noi nu suntem de nebăgat în seamă, în privinţa marelui nostru număr. Recunoaşteţi-ne şi mântuiţi-ne!”[597].

1868, ianuarie 28: „Viena, 26 ianuarie. Ziarele oficiale publică o ordonanţă a ministrului de interne, prin care informează autorităţile din Galiţia şi din Bucovina care sunt prevederile legii fundamentale din 21 decembrie 1867, care le interzice evreilor să achiziţioneze imobile”[598].

1869, februarie 22: „Viena, 18 februarie. Legea adoptată de dietele provinciale din Dalmaţia, Bohemia, Salzbourg, Carinthia, Vorarlberg, Styria, Istria şi Bucovina

---

[597] Michelet, Jules, *Legendes du Nord-Principautés Danubiennes*, apud Quinet, Edgar, *Românii Principatelor Dunărene*, I, Iassi 1856, pp. 2, 3
[598] *Le Temps*, 28 ianuarie 1868

pentru supravegherea şcolilor a primit sancţiunea imperială”[599].

1887, iulie 30: „Pesta, 29 iulie. Ţăranii s-au revoltat în Galiţia şi în Bucovina. Repararea drumurilor, în această primă provincie, presupunând munci grele, autorităţile austriece au vrut să oblige ţăranii să ajute; cei care s-au împotrivit au fost forţaţi de jandarmi; un rebel a fost ucis, iar alţii au fost răniţi. În Bucovina, ţăranii au intrat în dispută cu proprietarii. Unul dintre aceştia din urmă a fost ucis pentru încăpăţânarea sa”[600].

1891, octombrie 11: „Pesta, 10 octombrie 1891. A fost arestat, acum câteva zile, la Suceava, în Bucovina, un individ asupra căruia s-au găsit hârtii şi desene, care au determinat autorităţile să creadă că au de-a face cu un spion. Acest individ avea să declare că este ofiţer francez”[601].

---

[599] *La Presse*, 22 februarie 1869
[600] *Le XIXe siécle*, 30 iulie 1887
[601] *Le Figaro*, 11 octombrie 1891, p. 2

ANEXE

„Am urmărit acum, pe scurt, gomerienii prin autoritatea Sfintei Scripturi, care este însăși temelia istoriei lor și consimțământul general al celor mai autentici scriitori din Armenia şi din câteva părți învecinate, în insulele lui Eliseu și, de acolo, prin toate regatele de sud-vest ale Europei, sub diferite denominații, până la migrațiile maxime ale fraților lor, și asta într-un mod cât mai concis posibil; se va mai spune ceva despre ei, când vom ajunge să vorbim despre limba lor și despre alte chestiuni particulare; să vedem acum ce s-a întâmplat cu frații lui Gomer, Magog, Meșec și Tubal; pe care îi vom arăta că sunt **părinții sciților**, care, împreună cu descendenții lui Gomer, vor apărea în continuare ca fiind numiți, în general, **pelasgi**, înainte de a trece sub numele de celți şi sciți”[602].

„Unii autori au presupus că **Pelasgii** erau numiți așa pentru că **descindeau din Peleg**, fiind descendenți din Sem, dar autorii respectivi au fost induși în eroare de un pasaj din Epifanie, care spune că **Peleg** sau **Phaleg** s-a îndepărtat spre Europa, într-o parte a Sciţiei și s-a alăturat

---

602 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, pp. 57, 58

acelor popoare din pe care se trag tracii. Tracii erau cu totul descendenți din spiţa lui Iafet şi erau aborigenii în jurul Mării Euxin și, spre sud, în toată Grecia”[603].

„Nu se poate pune la îndoială, prin natura lucrurilor, că **pelasgii** sau gomerienii și-au întemeiat statalităţi în Grecia, încă de pe vremea lui Sem și Ham, dar şi în locurile în care au migrat, primii în părțile răsăritene, iar cei din urmă în Africa, adică în **Egipt**, **Etiopia** etc. și, de asemenea, în același timp în care Magog, fratele lui Gomer, împreună cu Meşech și Tubal, și-au întemeiat statalităţile lor spre nord; și este foarte clar că ei **vorbeau limba tatălui lor**, în toate părțile **Greciei** și **Sciţiei**, până în vremea când Deucalion i-a alungat pe acei pelasgi, după ce fuseseră stabiliți acolo de câteva generații”[604].

„**Celții și sciții au fost mai întâi pelasgi**”[605].

„Primii oameni care **au adus scrisul în Latium au fost pelasgii**; și despre aceasta nu poate exista nicio îndoială… Pliniu încheie acest pasaj, spunând că **pelasgii au fost primii care au adus scrisul în Italia**… după potopul universal, şi **limba** şi **literele** lor au venit în Italia cu

603 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 78
604 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 86
605 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 100

pelasgii… alfabetul grecesc, la fel ca și cel italian, provin de la pelagi”[606].

„Primii pelasgi au adus scrisul lor cu ei în Italia; urmașii lor nu au fost numiți celți, până când s-a format limba greacă, și când scriitorii în acea limbă i-au numit Keltoi (cei de dincolo de cel mai nordic oraş grecesc, Keltoi – n. n.); iar pe urmă latinii, i-au numit *Celtae*”[607].

„Precum s-a dovedit mai devreme, pelasgii au adus cunoștințele și scrisul în Italia și nu dorim o dovadă suficientă ca tot ei să fi făcut acest lucru şi în Spania. Berosus susţine că da, la fel și adepții săi; și dacă ceea ce citează Hermannus Hugo, în pagina 53 a cărții sale, *De Prima Scribends Origine,* are vreo greutate, vom înclina să credem că milenienii nu numai că au fost învățat ei înșiși, la intrarea lor în Spania, dar au găsit scrisori și învățătură printre urmașii propriilor lor strămoși, care s-au așezat acolo în epoci foarte timpurii de după potop, fie că migrațiile lor s-au făcut pe mare sau pe uscat”[608].

„Va fi necesar să dăm câteva detalii despre *valahă* – o limbă cunoscută de puțini înainte de începerea războiului, dar tardiv adusă în notorietate de soarta neferici-

---

606 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, pp. 354-356
607 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 368
608 Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767, p. 368

ților **valahi**, care au avut de suportat primul șoc al războiului, între protectorii lor, de ambele părţi.

Oamenii pe care noi îi numim valahi se numesc români, iar limba lor, română.

Această limbă romanică este vorbită în Țara Românească și Moldova și în părți ale Ungariei, Transilvaniei și Basarabiei; în timp ce, pe malul drept al Dunării, ocupă unele părți din vechea Tracie, Macedonia și chiar Tesalia.

Limba valahă este împărțit de Dunăre în două brațe; cel nordic sau daco-romanic, iar cel sudic sau macedo-roman. Prima este mai puțin amestecată și a primit o anumită cultură literară; acesta din urmă a împrumutat un număr mai mare de cuvinte albaneze și grecești și nu a fost niciodată fixat gramatical.

Valaha modernă este fiica limbii vorbite în provincia romană Dacia.

Locuitorii originari ai Daciei erau numiți traci, iar **limba lor ilirică**. Nu mai avem nici o rămășiță din vechiul dialect iliric și nu ne putem forma o opinie cu privire la relația sa cu greaca sau cu altă familie de vorbire”[609].

---

[609] Müller, F. Max, *The languages of the seat of war in the East. With a survey of the three families of language, Semitic, Arian and Turanian*, London 1855, pp. 38, 39

„**Denumirea de vlah**, prin care până de curând erau cunoscuți în mod obișnuit în străinătate, este redarea slavă a urmaşilor romanilor, pe care o purtau şi țăranii daci, cuvânt care înseamnă și **robust sau puternic**”[610].

„După cunoștințele noastre despre locurile originale ale rasei umane, concluzia evidentă este că **pelasgii s-au răspândit din Asia în Europa**, peste Hellespont și în jurul țărmurilor nordice ale Mării Egee. Ţara lor mamă ar părea să fie Tesalia[611], o regiune în care câmpia întinsă a lăsat loc de populare mai mari unor triburi, decât s-ar fi putut forma în ţinuturile muntoase. Această ipoteză asupra **originii Pelasgilor și a țării lor primitive** este prezentată de multe tradiții grecești. O teorie diferită a fost însă întreținută de alţii scriitori greci, în special de cei din epocile târzii. Ei au ales să considere Arcadia drept **izvorul tuturor triburilor pelasgice**. Originea acestei noțiuni s-a aflat în faptul că în teritoriul interior și muntos al Arcadiei populația primitivă pelasgică a rămas, cu puțin amestec, în timp ce aproape toate celelalte regiuni ale Greciei fuseseră supuse unor migrații și schimbări frecvente de locuitori, încât carac-

---

610 Grosvenor, Edwin A., *The races of Europe*, Washibgton 1918, p. 471

611 Pe lângă această mărturie generală, avem dovezi deosebite ale prezenței pelasgilor în aceste regiuni. Antandros era numit Pelasgia, pe vremea lui Herodot. Larisa era un nume comun al orașelor sau cetăților pelasgilor: astfel găsim Larisa din Argos, două Larise în Tesalia, precum și alte câteva. În Asia, era o Larisa lângă Troia, alta lângă Cuma, alta în teritoriul Efesului, alta lângă Tralles, la hotarul câmpiei Caystrus. Tralles însuși era un oraș Pelasgi. Lesbos era atât de mărturisit pelasgian, încât purta numele de Pelasgia. Diodor relatează o legendă a populației insulei despre o colonie pelasgă din Licia. Aceasta ar putea fi Licia homerică, dinspre Zeleia, din Troada.

terul pelasg al naţiunii a fost aproape şters. Anticii greci au presupus că oamenii pelasgi supravieţuitori trebuie să fi fost originea tuturor neamurilor pelasge din epocile anterioare”[612].

„**Pelasgii** nu numai că s-au răspândit pe scară largă peste insulele și ţinuturile Greciei, dar **s-au răspândit la fel și în Italia**. Despre migrațiile lor în această din urmă țară se păstrează diverse relatări, unele cu caracter mitologic, altele purtând o mai mare aparență de istorie. Ambele tipuri de tradiții oferă suficiente dovezi ale faptului principal al extinderii acestei mari națiuni peste coastele și câmpiile din mijlocul și sudul Italiei”[613].

„**Numele adevăraților pelasgi** a fost întotdeauna derivat de la **un strămoș mitic, Pelasgus**”[614].

„Conform relatării lui Strabon… după războiul argivilor, **triburile de traci și pelasgi** au invadat țara (Italia) și alungaseră rămășița cadmeilor”[615].

„Cât de mult **au contribuit pelasgii** la populația timpurie a Latiumului și **la formarea limbii latine** este o întrebare care trebuie rezervată unei secțiuni separate”[616].

„Orice s-ar putea crede despre originea artelor frumoase în Etruria, nu este deloc îndoielnic că **etruscii au**

---

[612] Malden, Henry, *History of Rome,* I-V, London 1830, p. 69
[613] Malden, Henry, *History of Rome,* I-V, London 1830, p. 72
[614] Malden, Henry, *History of Rome,* I-V, London 1830, p. 77
[615] Malden, Henry, *History of Rome,* I-V, London 1830, p. 77
[616] Malden, Henry, *History of Rome,* I-V, London 1830, p. 79

primit de la pelasgi cel mai preţios dar al civilizaţiei, **scrierea alfabetică**… **latinilor le-au dat nu numai un alfabet**, ci un element mult mai important, **limba lor**”[617]. „Urmele unei astfel de relații trebuie căutate **în mitologia și în limba latină**”[618].

„Tracii trebuie să fi venit, fie înainte sau după pelasgi, din nord, probabil prin întinderile dintre Euxin și Carpați… este o evidenţă că pelasgii ocupaseră, odată, **întregul teritoriu de la Euxin până la Adriatică**, dar că o apariție a tracilor a străpuns centrul lor și le-a lăsat cele două aripi întrerupte. Rezultatul ar fi că un val de pelasgi deposedați va coborî pe ținuturile din sud; iar podul ionic de promontorii și insule, care întinde Marea Egee, în punctul său cel mai îngust, și golful de nord dintre Strymon și Hebrus, le-ar fi putut oferi acestor refugiați o nouă casă.

Am văzut motive pentru a concluziona că ionienii înșiși au fost autorii doctrinei, afirmate cu atâta încredere de Herodot, că ionienii au fost inițial pelasgi și că izvorul tuturor locuitorilor pre-elenici ai Greciei, de la sud de Tesalia, se trag din pelasgi”[619].

„Ipoteza postulează că ruptura barajului pelasg, din nord, de către traci a inundat cu o populație pelasgică țările cunoscute ulterior ca ionice. Este posibil ca valul să fi împrăștiat multe dintre ținuturile adiacente cu pete și stropi de pelasgi și traci, adesea, fără îndoială, de fapt, amestecate

---

[617] Malden, Henry, *History of Rome*, I-V, London 1830, p. 83
[618] Malden, Henry, *History of Rome*, I-V, London 1830, p. 108
[619] Macmillan, *Journal Of Hellenic Studies*, Vol.54, London 1934, p. 122

și în curând confuze în înregistrări. Prin urmare, este destul de firesc să existe presupuse supraviețuiri sau reminiscențe, dintre care unele pot fi autentice, ale pelasgilor sau tracilor sporadici din toată Grecia centrală și nord-vestul Asiei Mici”[620].

„**Pelasgus**, tatăl poporului Traciei, cunoscut sub numele de **pelasgi**”[621].

„**Pelasgii** apar pentru prima dată în **poemele lui Homer**: cei despre care se spune că sunt pelasgi, în „Iliada”, se numără printre aliații Troiei. În Catalogul troienilor, ei sunt menționați ca trăind între orașele helespontine și tracii de la granița helespontină a Traciei”[622].

„Un fragment din scrierile lui Acusilaus afirmă că **peloponezienii au fost numiți pelasgi** după **Pelasgus, un fiu al lui Zeus și al lui Niobe**. (Menționat în Apolodor, Biblioteca, Cartea II, Secțiunea 1.

Se poate vedea de ce, în cele din urmă, **scriitorii greci antici s-au referit la acești pelasgi**, care i-au precedat pe eleni, ca „un termen universal pentru orice popor antic, primitiv și probabil autohton din lumea greacă”.

---

[620] Macmillan, *Journal Of Hellenic Studies*, Vol.54, London 1934, p. 122

[621] Marshall, Ross S.; Pilkey, John D., *Noah's Ark and the Genesis 10 Patriarchs*, London 2018, p. 199

[622] Marshall, Ross S.; Pilkey, John D., *Noah's Ark and the Genesis 10 Patriarchs*, London 2018, p. 218

În general, „pelasgian” a ajuns să însemne, mai larg, toți locuitorii autohtoni ai ținuturilor egeene și cultura lor, înainte de apariția limbii grecești.

Istoricul Ephorus spune că pelasgii „și-au împărtășit numele tuturor”, adică „întregii Elade”. Ei au acolonizat Creta și și-au extins stăpânirea asupra Epirului, Tesaliei și implicit peste tot altundeva unde au spus autorii antici că se aflau, începând cu Homer. **Peloponezul a fost numit Pelasgia**”[623].

„**Pelasgii au scris de la stânga la dreapta, iar etruscii nu**”[624].

„Când a fost capturat de pelasgi se numea **Clusium**, de la un legendar Clusius, fiul la fel de legendarului Tyrrhenus”[625].

„**Triburile pelasgilor** au devenit o convingere”[626].

„Până în punctul în care sunt numite triburile pelasgilor, am fost în întregime în limitele Troadei. După ei, aranjarea geografică este modificată și îi găsim pe aliații troienilor dispuși pe patru linii radiale. Pelasgii pot fi fie ultimul dintre popoarele Troadei, fie, în ceea ce privește ordinea de enumerare, primul din linia tracică care ur-

[623] Marshall, Ross S.; Pilkey, John D., *Noah’s Ark and the Genesis 10 Patriarchs*, London 2018, p. 218
[624] Seymour, Frederick H. A., *Up hill and down dale in ancient Etruria*, New York 1910, p. 235
[625] Seymour, Frederick H. A., *Up hill and down dale in ancient Etruria*, New York 1910, p. 245
[626] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, p. 7

mează imediat: cu alte cuvinte, ei trebuie să locuiască fie în Troada, fie mai aproape de ea decât tracii”[627].

„Când auzim de „triburile pelasgilor” suntem obligați să înțelegem că **pelasgii nu erau un trib**, ci o mulţime de triburi, și că **numele în sine nu este** probabil deloc **numele unui trib**”[628].

„Despre **numele pelasg** se vor spune mai multe mai târziu; Pentru scopul nostru actual este suficient să presupunem că este **aplicat locuitorilor antici**, care fuseseră deposedați de marea i**nvazie nordică a triburilor tracice**, din care făceau parte, fără îndoială, frigieni**, misieni** și troieni. Fâșia lungă de pământ, cu care am avut de-a face, se proclamă ca refugiul triburilor împinse spre sud sub presiunea nordicilor. Păzit de o serie lungă de munţi, în parte cel puțin impracticabile câteva luni în an, dar cu comunicații pe mare și pe uscat spre sud, versanții lor înguști și văile fertile ofereau un refugiu binevenit și protector celor deposedați și dezmoșteniți…

Nu avem dreptul să presupunem că **diferitele triburi ale pelasgilor** erau inițial rude de sânge; **triburile diverse și neînrudite** s-ar putea să fi suferit din cauza presiunii comune a **împingerii tracilor**. Dar destinul comun și nevoile de apărare împotriva inamicului comun trebuie să-i fi forțat de la început într-un fel de confederație”[629].

---

[627] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, p. 202
[628] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, p. 212
[629] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, pp. 238, 239

„**Un nume colectiv**, aplicat unui număr de triburi, poate însemna oricare dintre două variante diferite. Poate fi un nume național, care implică o unitate rasială sau cel puțin o unitate politică, cum ar fi, cum ar fi, de exemplu, numele ahaian și mai târziu **elen**. Cu aceste cazuri în fața lor, este firesc ca grecii să fi presupus că numele pelasg acoperă o astfel de unitate națională ca a lor. / Dar poate însemna ceva cu totul diferit de asta. Poate fi aplicat triburilor care sunt asociate într-o grupare care, din punct de vedere național, este pur întâmplătoare”[630].

„Singura legătură care îi unește pe galezi din Țara Galilor și Cornwall, pe galii din Franța, pe valonii din Belgia, pe italienii din „Walsch-Tirol” și pe valahii sau vlahii din Peninsula Balcanică este că ei sunt, pentru germani, bărbaţii, popoarele de dincolo de graniţa teutonă…

Până astăzi, în Grermania, „walach” poate însemna fie francez, fie italian… **Numele de vlahi, aplicat romanilor de vecinii lor**, dar niciodată adoptat de ei înșiși, apare sub multe forme aliate, slavii spunând **Volokh** sau **Woloch**, grecii **Vlachoi**, maghiarii **Olóh**, iar turcii, la o dată ulterioară, **Ifflak**…

Nu sunt atunci pelasgii pur și simplu elenii galezi, bărbații de peste graniță, Marchmen? Pentru o astfel de idee există cel puțin un posibil temei în nume; cuvântul sugerează că pelasgii ar putea fi pur și simplu **vecinii**”[631].

[630] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, pp. 332, 333
[631] Leaf, Walter, *Troy*, London 1912, pp. 333, 334

„Armenii, ca și celții, sunt acum puțini la număr… rasa căreia îi aparțin a ocupat, cândva, o întindere mult mai mare de țară și s-a răspândit, spre vest, din Armenia, până în Italia, sub numele de frigieni, traci, pelasgi, etrusci”[632].

„Etruscii au fost, de asemenea, identificați în general cu rasa larg răspândită, numită **pelasgi**, deși tirrenienii și pelasgii din Etruria și din Campania sunt de obicei percepuți ca popoare distincte, dar asociate continuu împreună. Etruscii ar părea astfel a fi asemănători lidienilor și **pelasgilor**”[633].

„**Tracii nu erau un singur trib sau popor**”[634].

În Armenia, o inscripţie în piatră, găsită la Cervetri, este considerată „o **relicvă a limbii vechilor pelasgi, națiunea al cărei nume a avut o influență atât de mare asupra studiului etnologiei**”[635].

„Au **fost atunci pelasgii traci mai puri decât etruscii**? Nu pare improbabil că ar fi putut fi așa”[636].

---

632 Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 1
633 Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 3
634 Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 4
635 Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 136
636 Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 147

„**Pelasgii**, pe de altă parte, **s-ar putea să fi fost traci sudici sau puri**, care au trecut în Italia într-o perioadă mai timpurie decât tracii sau etruscii din nord"[637].

„În urma scriptelor în care, conform scriitorilor antici greci, romani și egipteni, au fost plasați pelasgii, regiunea lor acoperă părți din jumătatea Italiei, aproape toată Albania, toată Iugoslavia, sudul Bulgariei, vestul Asiei Mici din Turcia și tot Cipru, cu Grecia modernă ca epicentru. Explicând aria geografică a pelasgilor, vom continua cu **mitul lui Pelasgus**. Revenind în istorie, din majoritatea scenariilor pe care le avem, Lycaon, fiul lui Pelasgus și al doilea rege al Arcadiei, a săvârșit un sacrilegiu când i-a servit lui Zeus un fel de mâncare din fiul său, măcelărit și dezmembrat, pentru a vedea dacă regele zeilor era cu adevărat atotștiutor. Zeus, în schimbul faptelor îngrozitoare, l-a transformat pe Lycaon într-un lup și i-a stârpit pe unii dintre fiii săi, cu excepția lui Nyctimus; care reprezintă noaptea. Frații lui Nyctimus, Oenotros și Peucetios, au primit ajutor de la acesta pentru a se stabili în Italia, în regiunile pe care le cunoaștem astăzi ca Apoulia (Puglia) și Calabria, și s-au extins în Campania, Lazio și Toscana"[638].

„Suma a tot ceea ce se cunoaște despre **istoria timpurie a Romei** este cuprinsă în următoarea enumerare de detalii. **Un trib de origine latină**, mai mult sau mai puțin legat de Alba, s-a așezat pe dealul Palatin și, cu trecerea

---

637 Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans,* London 1861, p. 148

638 Mános, Ilias Jeorgiou, *Greeks or Hellenes?*, Macedonia-Grecia 2013, p. 10

timpului, s-a unit, prin dreptul de căsătorie mixtă și alte legături, cu o ceată de **războinici sabini**, care își aveau locuințele pe dealurile Quirinale şi Capitoline. Aceste două orașe au admis, în părtășie cu ele însele, o a treia comunitate, stabilită pe dealurile Caslian și Esquiline, care pare să fi fost **formată din pelasgi**, fie din câmpia Soloniană, aflată între Roma și Lavinium, fie din partea opusă a râului, lângă Caere; şi tot teritoriul a devenit o singură cetate, condusă de un rege, sau *magister populi*, şi de un senat, acesta din urmă fiind format din reprezentanţii celor trei elemente originare ale statului, **latinul sau oscan Ramnes**, sabinul **Titienses sau Quirites** şi **pelasgul Luceres**. Se pare, în plus, că etruscii de pe cealaltă parte a Tibrului au influențat, în cele din urmă, destinele Romei, într-o oarecare măsură, iar ultimii trei regi menționați în tradițiile legendare erau de origine etruscă”[639].

„**Pelasgii** formau un element foarte important în populația din Latiul antic… În acest district au purtat numele binecunoscut de **Volsci** (=Apulisici)”[640].

„Ţinutul Latium, de când istoria vorbește despre el pentru prima dată, a fost stăpânit de două neamuri: un popor mixt de cuceritori oscani, care **trăiau în mijlocul pelasgilor**, pe care îi supuseseră, celălalt un popor pelasgic necucerit încă de invadatori. Aceste două popoare au for-

---

[639] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 2

[640] Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 3

mat, la început, două confederații distincte: **Alba**, reşedinţa conducătorului, în timp ce reşedinţa senatului a fost **Lavinium**… Că numele **Lavinium** este doar o varietate dialectală de **latinium** a fost admis de mult. Forma originală a numelui **Latinus**, care ulterior a furnizat o denumire pentru limba lumii civilizate, a fost **Latvinus**”[641].

„**Pelasgilor** li s-au datorat **cele mai importante elemente din civilizația antică a Italiei**. Nu era destinul lor să fie expuși în așezările lor, ca și frații lor din Grecia, la influența dominantă a triburilor mai grosolane și mai războinice… În Etruria și Latium, **populaţia pelasgă nu s-a stins niciodată**: chiar și în rândul latinilor a supraviețuit celor mai severe șocuri ale invaziei oscane. În Etruria a rămas, până la urmă, singura caracteristică predominantă a poporului; **și Roma însăși**, deși își datora măreția militară ingredientului sabinian din compoziția ei, era, până în zilele declinului ei, **pelasgică în toate elementele esențiale ale limbii, religiei și legilor ei**”[642].

„În Etruria, pelasgii erau cel mai dens așezați, iar lângă Etruria, în Latium”[643].

---

641 Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, pp. 4, 5
642 Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 9
643 Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844, p. 10

„La începutul anilor şaizeci (1860 – n. n), De Rougé a tradus inscripţiile lui Merenptah şi Ramses III (1250-1150 î.Hr.), care consemnează cele două mari invazii asupra Egiptului, săvârşite de către hoardele de piraţi din Marea Mediterană şi despre înfrângerile lor succesive, la Piarisheps şi în largul coastelor Palestinei, și a anunțat lumii că ahaienii, danaenii, **pelasgii**, teurienii și dardanienii făceau parte din oștile invadatoare”[644].

„A încerca să reconstitui **istoria Pelasgilor** este cu totul fără speranță: legendele sunt atât de contradictorii încât aproape nimic nu se poate desluși din ele. Tot ce putem vedea este că, la un moment dat, **spre sfârșitul mileniului trei**, existau **diferite triburi de pelasgi,** ale căror așezări par să fi fost de obicei plasate pe înălţimi și, când se aflau pe coasta mării, la o mică distanță de aceasta”[645].

„Hellanicus din Lesbos, un istoric inclus de Dionisie din Halicarnas printre cei care s-au limitat la a copia ceea ce au găsit în cronicile templului”, consemna, cu trimitere la anul 1539 î. Hr. şi la întemeierea dinastiei Arcadiene: „Din Pelasgus și Menippea s-a născut Phrastor, din care Amyntor era fiu, și, succesiv, unul din celălalt, Teutamides și Nanas. Sub domnia acestuia din urmă, pelasgii din Tesalia, hăituiți de eleni, au ajuns să navigheze spre vărsarea râului Spina, în Golful Ionic, unde și-au lăsat

[644] Hall, H. R., *The Oldest Civilization Of Greece*, London 1901, p. 4
[645] Hall, H. R., *The Oldest Civilization Of Greece*, London 1901, p. 84

vasele, pentru a merge să pună mâna pe Cortona și să găsească o nouă colonie în Tirenia”[646].

Eschil sublinia „demnitatea calmă, dar fermă a lui Pelasgus, atașamentul necondiţionat față de legile ospitalității, simțul solemn al religiei și stăpânirea sentimentelor cu întreaga minte, care este capabilă de orice plăcere, fiind atras de simplitatea graţioasă a obiceiurilor străvechi”[647].

„Când ajungem la Strabon, ajungem într-o perioadă proastă pentru etnologie, când concepțiile naturale libere despre etnologie au fost tocite de etimologia falsă și de acumularea confuză de mărturii de la generații succesive de observatori ignoranți. Despre ce resurse ne sunt disponibile pentru vechea etnologie, **nu există un exemplu mai memorabil decât acesta al pelasgilor**, prezentaţi prin dovezi exterioare, care sugerează ce să accepţi și ce să respingi”[648].

„Respingem ca inutile vocabularele lungi, citate din Niebuhr, ale cuvintelor grecești și latine, prin compararea cărora a încercat să segregă **o nomenclatură pelasgiană**, întemeiată pe aceste principii (p. 95), că **cuvintele,** care se referă în principal la cultivarea solului și la viața pașnică, **cu adevărat comune limbilor greacă și**

---

646 Petit-Radel, Louis Charles Francois, *Mémoires sur divers points de l’ancienne histoire grecque*, Paris 1820, p. 27
647 Potter, R., *The tragedies of Aeschylus*, vol. I, London 1779, p. 88
648 Clarke, Hyde, *The Ethnological Essays of Wm. Ewart Gladstone,* London 1869, p. 324

latină sunt pelasge… pelasgii au fost hăruiţi păcii și gospodăriilor”[649].

„Pelasgii aparțineau aceleiași clase de **populații războinice și turbulente**, incapabile să-și mențină o independență constantă sau să formeze un imperiu permanent. Pelasgii sau albanezii, armenii și kurzii formează un contrast puternic cu perșii și grecii”[650].

1892, Ioan Slavici: „Orişicât de nemulţumit, Românul râde când îi spui că vorba e ca el să fie despuiat de firea lui românească şi să devină Maghiar. Acesta e un pericol, pe care el nu-l vede, o ameninţare pe care el nu o înţelege, un lucru care, după simţământul lui, e peste putinţă.

Om cu casa plină de copii şi cu hambarul gol, el are cu totul alte griji, şi nu o dată mi s-a întâmplat ca, vorbind despre pericolul maghiarizării cu ţăranii noştri, să primesc răspunsul:

– Aş! Vorba e că nu prea avem ce să mâncăm nici noi, nici Ungurii!...

Tolerant şi îngăduitor, Românul se descoperă şi se cruceşte, când trece prin faţa unei havre evreieşti, sărută mâna preotului catolic, se opreşte şi stă cu capul plecat, când vreo înmormântare trece prin faţa lui, iartă pe femeia

---

[649] Clarke, Hyde, *The Ethnological Essays of Wm. Ewart Gladstone,* London 1869, p. 325
[650] Clarke, Hyde, *The Ethnological Essays of Wm. Ewart Gladstone,* London 1869, p. 327

căzută şi primeşte pomana, aprinde luminarea de ceară pentru odihna sufletească a celui mort în furci, dar lepădarea de neam, înstrăinarea de părinţi şi de fraţi n-o iartă niciodată.

Aşa se face, că între Romanii din regatul ungar nu sunt oameni care-şi reneagă naţionalitatea. Chiar şi aceia care se dau după păr, ţin să fie socotiţi între Români şi, prin ascuns, ajută pe Români.

Dar dacă ştiu să certe, Românii ştiu totodată şi să răsplătească.

Încă Împăratul Iosif II constată, într-un ordin al său, că Românii, oameni bănuitori şi zăcaşi, sunt „*die zuverlässigsten*", cei mai vrednici de încredere dintre supuşii săi, dacă numai ştii să le inspiri încredere.

Pentru omul care a câştigat o dată încrederea lor, ei dau tot şi fac tot; acela, care a deschis o dată inimile lor, ştie toate gândurile lor şi e stăpân pe voinţa lor.

Românul, dacă s-a dat o dată, e dat cu trup, cu suflet şi dat, de cele mai multe ori, pe toată viaţă lui.

Tocmai de aceea stă atât de mult pe gânduri, mai înainte de a se da şi nu li se dă decât acelora care i se impun prin o adevărată superioritate.

Demagogia, la Români, nu e cu putinţă: orişicât de mult ţine să-l tratezi ca egal, Românul nu vrea să te cobori tu la dânsul, ci să-l ridici pe el la tine.

Când el stă plecat şi umilit în faţa solgăbirăului, tu ai să stai cu capul ridicat şi să spui ceea ce el gândeşte, dar cu vorbe măsurate şi fără ca să te avânţi prea tare. Atunci îşi ridică şi el capul şi tace, dar viaţa lui toată n-are să te uite, că l-ai făcut să stea cu capul ridicat, şi n-are să mai facă nimic fără de ştirea ta. Îndată însă ce-ţi vei pierde bunul cumpăt, el se retrage ruşinat şi te lasă singur.

După felul de a vedea al Românului, nu este în lumea aceasta nimic mai presus de buna chibzuinţă, şi Românul pleacă la drum numai cu oameni pe care-i socoteşte mai chibzuiţi ca dânsul"[651].

1892, Ioan Slavici: „O romăncă de peste Carpaţi (din Bucovina – n. n.), femeie cu stare frumoasă, avea un singur fecior, pe care voia să-l facă popă, cum fusese bunicul ei. Feciorul, însă, ajuns la maturitate, ţinea să studieze drepturile. Deşi cu greu, muma s-a învoit. Atunci, însă, când el era gata să plece la Viena, sărmana femeie a început a plânge şi a-l boci ca pe un mort:

– O să te duci – grăi dânsa în cele din urmă – şi o să iasă mare domn din tine, dar om de seama noastră n-o să mai fii. N-ai să ne mai înţelegi tu pe noi şi n-o să te mai înţelegem noi pe tine; o să-ţi fie greu să mergi cu noi pe uliţă, şi o să ne fie nouă greu să stăm cu tine la masă: străini o să-ţi fim toţi, şi eu, care te-am alăptat, şi mătuşile tale, care te-au purtat în braţe, şi unchii tăi, care te ţineau în şa, şi verişorii tăi, cu care ai petrecut zilele copilăriei tale, şi dascălul care te-a învăţat să citeşti, şi popa care te-a

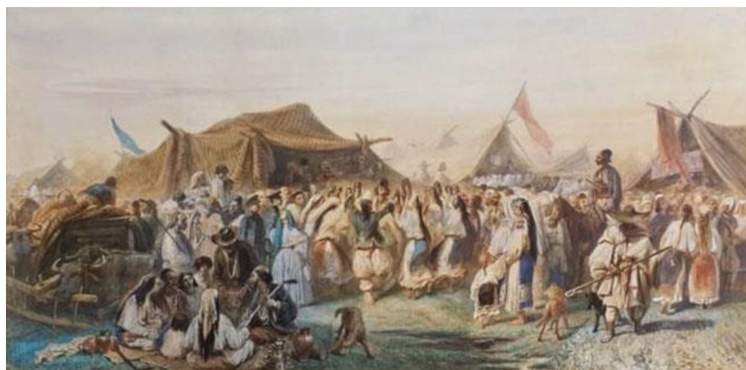
---

[651] Slavici, Ioan, *Românii din Regatul Ungar şi politica maghiară*, Bucureşti 1892, pp. 2, 3 şi 14, 15

botezat. Dragostea şi inima deschisă, pe care o pierzi, n-o s-o mai găseşti nicicând – şi numai Dumnezeu ştie unde o să ajungă oasele tale! Un fecior am avut şi eu şi-l dau şi pe acela, fără ca să ştiu cui îl dau şi de ce-l dau!

Acela, care înţelegea durerea cuprinsă în vorbele acestea, înţelege şi poziţiunea pe care *surtucul* o are peste Carpaţi faţă cu *opinca.*

Oameni trăiţi în luptă necurmată, opincarii români nu stau răzleţi. Toţi sunt legaţi între dânşii şi toate, la dânşii, se fac după o înţelegere luată de mai înainte"[652].



[652] Slavici, Ioan, *Românii din Regatul Ungar şi politica maghiară*, Bucureşti 1892, pp. 12, 13

Bibliografie

Bădulescu, Preot Dan, *Ortodoxie și erezie*, APOLOGETICUM 2005

Beksics, Gustáv, *A román kérdés és a fajok harcza / Europában és Magyarországon* (Problema românească și lupta raselor / în Europa și Ungaria), Budapest 1895

Biblioteka Jagiellonska, *Haracz Krwią Tvrecką Tvrkom Wypłacony* (Jertfă de sânge plătită turcilor), Krakow 1674

Bielskiego, Marcina, *Kronica Polska*, Sanok 1856

Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, I, Bucureşti, 1893

Bogdan, Ioan, *Documente privitoare la Istoria Românilor*, II, Bucureşti, 1895

Borovszky, Samu, *Magyarorszag varmegyei es varosai* (Județe și orașe din Ungaria), Budapest 1901

Călători străini despre Ţările Române, vol. I, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1968

Călători străini despre Ţările Române, vol. II, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1970

Călători străini despre Ţările Române, vol. III, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1971

Călători străini despre Ţările Române, vol. IV, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1972

Călători străini despre Ţările Române, vol. V, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1973

Călători străini despre Ţările Române, vol. VI, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1976

Călători străini despre Ţările Române, vol. VII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1980

Călători străini despre Ţările Române, vol. VIII, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1983

Călători străini despre Ţările Române, Serie nouă, vol. II, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2005

Călători străini despre Ţările Române, Serie nouă, vol. III, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2006

Călători străini despre Ţările Române, Serie nouă, vol. IV, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2007

Călători străini despre Ţările Române, Serie nouă, vol. V, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2009

Călători străini despre Ţările Române, Serie nouă, vol. VI, Editura Academiei Române, Bucureşti, 2010

Callimachus, Filippo Buonaccorsi, *Vita et mores Sbignei cardinalis*, Leopoli 1891

Caro, Jakob Dr., *Dzieje Polski*, Tom VI, Warszawa 1900

Castelan, Georges, *A History of the Romanians*, New York 1989

Charewiczowa, Łucja, Dr., *Handel Średniowiecznego Lwowa* (Comerţul medieval în Lwow, Lwow 1925

Churchward, Albert, *The Signs and Symbols of Primordial Man*, London, 1913

Clarke, Hyde, *The Ethnological Essays of Wm. Ewart Gladstone*, London 1869

Codrescu, Theodor, *Uricarul sau Colecţiune de diferite acte care pot servi la Istoria* Românilor, Volum XI, Iassi 1889

Dlugossi, Joannis, *Annales seu Cronicae incliti Regni Poloniae*, Lib. 9, Varsaviae 1973

Dods, Marcus, *The anti-pelagian works of Saint Augustine*, Volume I, Edingurgh 1872

Dogiel, Codex dipl. t. 1, fol. 597, apud Jablonowski

Donaldson, John William, *Varronianus, a critical and historical introduction to the philological study of the Latin language*, Cambridge 1844

Elek, Gegö, *A' moldvai magyar teleperkről* (Despre aşezarea maghiară în Moldova), Budán 1838

Eliot, Charles, Sir, *Turkey in Europe*, London 1908

Elis, Robert, *The Armenian origin of the Etruscans*, London 1861

Gabiec, J., *Dzieje narodu polskiego*, Warszawa 1916

Grama, Alesandru, Dr., *Istoria universală a bisericii*, Blaj 1881

Grosvenor, Edwin A., *The races of Europe*, Washibgton 1918

Hall, H. R., *The Oldest Civilization Of Greece*, London 1901

Heidel, A., *The Gilgamesh Epic and Old Testament Parallels*, Chicago, 1970

Herburt, Jan, *Chronica, siue Historiae Polonicae compendiosa, ac per certa librorum capita ad facilem memoriam recens facta descriptio authore magnifico viro Ioanne Herburto de Fulstin,Regni Polonici Senatotr*, Oporiniana 1571

Herodot, *Istorii*, II, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1961

Hesiod, *Munci şi zile*, *Teogonia*, în *Antologia poeziei eline*, Bucureşti 1967

Hess, Andras, *Hess Andras Budai Kronika* 1437, Buda 1437

Homer, *Iliada*, Editura pentru Literatură Universală, 1967

Horváth, Mihály, *Magyarország Történelme* (Istoria Ungariei), Pesten 1872

Horváth, Mihály, *Magyarország Függetlenségi Harcának Története* (Istoria Războiului de Independență a Ungariei), Pest 1872

Hunfalvy, Pál, *Az Oláhok története* (Istoria Românilor), vol. I, Budapest 1894

Ionescu, Nae, *Curs de metafizică 1925-1926 / Problema salvării în opera „Faust" a lui Goethe*

Iorga, N., *Istoria comerţului românesc românesc / Epoca Veche*, Bucureşti 1925

Jablonowski, Alexander, *Źródła dziejowe*, Tom X, *Sprawy Woloskie za Jagiellonów*, *Akta i listy*, Warszawa 1878

Jancsó, Benedek, *A román nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota* (Istoria și starea actuală a aspirațiilor naționale românești), Budapest 1896

Kadlek, Karelm, *Valasi a valasské právo v zemích slovanských a uherských*, Praha 1916

Kałużniacki, Emil, *Dokumenta Mołdawskie i Multańskie z Archiwum miasta Lwowa*, în *Akta grodzkie i ziemskie*, Lwow 1878

Kolankowschi, Ludwig, *Polska Jagiellonów: dzieje polityczne* (Polonia jagiellonă: istorie politică), Lwów 1936

Konopczyński, Władysław, *Dzieje Polski Nowożytnej* (Istoria Poloniei moderne), Tom I, 1506-1648, Warszawa 1936

Korzon, Tadeusz, *Dzieje wojen i wojskowości w Polsce*, Tom 1: *Epoka przedrozbiorowa*, Lwów, Warszawa, Kraków 1923

Kovács, Endre, *Bem József*, Budapest 1954

Kövári, László, *Erdély története 1848-49-ben* (Istoria Transilvaniei, în 1848-49), Pest 1861

Kretschmayr, Henrik, *Gritti Lajos, 1480-1534*, Budapest 1901

Kromer, Marcina, *Cronika Polska*, Tom I, Kraków 1882

Kubala, Ludwik, *Szkice historyczne*, Kraków 1896

Lauriani, A. Treb., *Coup d'oeil sur l'Histoire des Roumains*, Bucureşti 1846,

Leaf, Walter, *Troy*, London 1912

Legge, James, *The Sacred Books of China. The Texts of Daoism*, Oxford, 1891

Lubienieckiego, Andrzej, *Poloneutychia* - din manuscrisele Institutului Științific Ossoliński, Lwow 1843

Lucaciu, Dumitru, Pr. Dr., *Răsăritul disident şi neprihănita zămislire a Maicii lui Dumnezeu*, în *Cultura creştină,* Anul XVIII, Nr. 3-4, mart-aprilie 1938

Lucretius, Titus Carus, *Fenomenele naturii şi religia*, în *De Natura rerum, Antologia poeziei Latine,* Ed. Albatros, 1968

Macmillan, *Journal Of Hellenic Studies*, Vol.54, London 1934

Malden, Henry, *History of Rome*, I-V, London 1830

Maniu, Vasile, *Studii asupra scrierii profesorului Dr. I. Iung intitulată „Romanii şi Românii din ţările dunărene”*, Analele Societăţii Academice, Bucureşti 1878

Mános, Ilias Jeorgiou, *Greeks or Hellenes?*, Macedonia-Grecia 2013

Márki, Sándor, *Kolozsvár neve*, în „Bulletin de la Société Hongroise de Géographie”, tomul XXXII, Budapest 1904

Marshall, Ross S.; Pilkey, John D., *Noah's Ark and the Genesis 10 Patriarchs*, London 2018

Michelet, Jules, *Legendes du Nord-Principautés Danubiennes*, apud Quinet, Edgar, *Românii Principatelor Dunărene*, I, Iassi 1856

Mlinowskiego, Mikołaja, *Jakób Heraklides i Olbracht Łaski / Ustęp z dziejów polskich XVI wieku* (Un capitol din istoria poloneză a secolului al XVI-lea), în *Teka Wileńska*, nr. 3, Wilno 1858

Moldován, Gergely, *A román község, templom és ház eredete* (Originea satului, bisericii și casei românești), în *Magyar-román Szemle* (Revista ungaro-română), Koloszvár 1897, nr. III

Morawski, T., *Wyprawa chocimska, r. 162l* (Bătălia Hotinului, anul 1621), în *Polska książka do czytania*, Tom III, Lwow 1887

Müller, F. Max, *The languages of the seat of war in the East. With a survey of the three families of language, Semitic, Arian and Turanian*, London 1855

Naruszewicz, Adam, *Historya narodu polskiego*, Tom. I, Lipska 1836

Nistor, Ion, *Cehoslovacii şi Românii*, în *Codrul Cosminului*, nr. VI, 1929-1930

Panaitescu, P. P., *Călători poloni în ţările române*, Bucureşti, 1930

Pap, József, *Adalékok Máramaros történetéhez* (Adăugiri la istoria Maramureşului), Máramarossziget 1909

Papiu, Ilarianu, A., *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, Viena 1851

Papiu, Ilarianu, A., *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, Tom I, Bucureşti 1862

Papiu, Ilarianu, A., *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, Tom III, Bucureşti 1864

Papiu, Ilarianu, A., *Istoria Românilor din Dacia Superioară*, Viena 1851

Papiu, Ilarianu, A., *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, Tom I, Bucureşti 1862

Papiu, Ilarianu, A., *Tesauru de monumente istorice pentru Romania*, Tom III, Bucureşti 1864

Parson, James, *Remains of Japhet: being historical enquiries into the affinity and origin of the European languages*, London 1767

Pauler, Gyula, *A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt* (Istoria națiunii maghiare sub regii Árpádházi), Budapest 1893

Petit-Radel, Louis Charles Francois, *Mémoires sur divers points de l'ancienne histoire grecque*, Paris 1820

Polybios, *Istorii*, III, Bucureşti 1965

Potter, R., *The tragedies of Aeschylus,* vol. I, London 1779

Rohbock, Lajos; Hunfalvy, János (text), *Magyarország és Erdély* (Ungaria și Transilvania), Darmstadt 1860

Schnür-Pepłowski, Stanisław, *Polacy i Węgrzy: opowieść dziejowa z lat 1848—1849* (Polonezii și maghiarii: o poveste istorică din 1848-1849), Lwów 1896

Seymour, Frederick H. A., *Up hill and down dale in ancient Etruria*, New York 1910

Slavici, Ioan, *Românii din Regatul Ungar şi politica maghiară*, Bucureşti 1892

Sokołowski, August, *Dzieje Polski illustrowane*. Tom II, Wiedeń 1897

Stadnickiego, Aleksandru conte: *Despre ţara aşa-numită Valahia* (Wołoskich), *pe pantele Carpaţilor de Nord*, în *Biblioteka naukowego Zakładu imienia Ossolińskich*, Tom I, Lwowie 1842

Stanciu, Ioan, Pr. Dr., *Jurisdicţia Papei asupra Africii*, în *Unirea*, Anul LI, nr. 38, 20 septembrie 1941

Strabon, *Geografia*, II, Ed. Ştiinţifică, Bucureşti 1962

Stryjkowskiego, Macieja, *Kronica Polsca, Litewska, Żmódzka i Wszystkiéj Rusi*, scrisă în 1582, Warszawa 1864

Sulzer, Joseph Franz: *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist: der Walachey, Moldau und Bessarabiens*, 1, Wien 1781

Szádeczky, Lajos, *Erdély és Mihály vajda története, 1595-1601* (Istoria Transilvaniei și a voievodului Mihai, 1595-1601), Temesvár 1893

Szafarkiewicz, Józef, *Przegląd Poznański : pismo miesięczne*, Tom III, Poznań 1846

Szalay, László, *Magyarország története* (Istoria Ungariei), Lipcse 1853

Szentkláray, Jenö, *Oláhok költöztetése Délmagyarországon* (Relocarea Oláhilor în sudul Ungariei), Budapest 1891

Szilágyi, Sándor, *Erdélyi országgyülési emlékek* (Amintiri ale Adunării Naționale a Transilvaniei), Budapest 1879

Szilágyi, Sándor, *Transsylvania as Bellum boreo-orientale* (Transilvania și Războiul boreo-oriental), Tom I, Budapest 1890

Szilágyi, Sándor, *Második Rakoczy és az Európai diplomaczia* (Rákóczi al II-lea și diplomația europeană), Budapest 1875

Szokoly, Viktor, *Mészáros Lázár, Emlékiratai* (Memoriile lui Mészáros Lázár), Pest 1867

Şoricu, Petru; Ronjat, E., „Noua Geografie Universală” a lui Elisée Reclus, Paris 1876

Thallóczy, Lajos, Csömöri Zay Ferencz / 1505-1570, Budapest 1885

Thirring, Gusztáv, *A magyarországi kivándorlás és a külföldi magyarság* (*Emigrarea în Ungaria și maghiarii din străinătate*), Budapest 1904

Tretiak, Josef, *Historya wojny chocimskiej / 1621 r*, Lwow 1889

Turoczi, Johannes de Turocz, *Chronica Hungarorum*, p. 3, cap. XXXVII apud Karamsin, M., *Histoire de l'Empire de Russie*, Paris 1819

Urbański, Tadeusz, *Rok 1683 na Podolu, Ukraine i w Mołdawii*, Lwow 1907

Veress, Andrei, *Documente privitoare la Istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, I, Bucureşti 1929

Warden, David Bailie, *L'Art de vérifier les dates*, Paris, 1818

Wołowska, Tekla, *Historya Polska*, tom. I, Paryż 1860

Xenopol, A. D., *Istoria Românilor din Dacia Traiană*, Vol. II, Bucureşti 1925

Aeneas Sylvius (Piccolomini – n. n.), *Historia de Europa. De Hungaria, Cap. I, II, IV*. – apud Lauriani, A. Treb, *Coup d'oeil sur l'Histoire des Roumains*, Bucureşti 1846

Catalogus Manuscriptorum Bibliothecae Nationalis Hungaricae, Vol. I, A-C, Sopronii 1814

Dacia istorică, No. 1, 15 oct. 1937

Dzieje narodu polskiego od najdawniejszych do najnowszych czasów (Istoria naţiunii poloneze, din cele mai vechi, până în cele mai recente timpuri), Tom I, Lwow 1863

Gazette de France, No. 46, 1763, 1767, 1770, 1774, 1781, 1782, 1783, 1784, 1785, 1786, 1787, 1788, 1790, 1791

Journal des débats et des décrets, 30 iulie 1803, 1804

Journal de l'Empire, 2 septembrie 1805, 1809, 1810

Journal des débats politiques et littéraires, 10 noiembrie 1818, 1821, 1823, 1829, 1830, 1831, 1844

Krótki, dziejowo-statystyczno-*przemysłowy na Galicyję poglad* (O scurtă prezentare istorică, statistică și industrială a Galiției), în *Liwoczanin*, Lwow 1851

L'Ami de la religion et du Roi, 28 decembrie 1844, 1853

La Presse, 22 februarie 1869

Le XIXe siécle, 30 iulie 1887

Le Constitutionnele, 24 septembrie 1821, 1843, 1849, 1854

Le Figaro, 11 octombrie 1891

Le Temps, 28 ianuarie 1868

Revue Historiques, Tome quatre-vingt-neuvième, septembre-dècembre 1905, Paris 1905

Cuprins

Strămoşul mitic **p. 3**
Noi, pelasgii **p. 37**
Noi, valahii **p. 41**
Noi, românii **p. 701**
Bibliografie **p. 799**

Vreme de patru milenii, noi am fost **pelasgi**; alte două, **valahi**, iar de curând, după 27 iunie 1848 şi până în zilele noastre, suntem **români**.



Romani din Hatiegu. (Dupa originalulu lui Barabás din museulu din Pesta.)

Despre acestea vorbesc cele 800 de pagini ale acestei cărţi, cu mărturii ale străinilor care ne-au cunoscut, de-a lungul mileniilor.